

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Мовні і концептуальні картини світу

Випуск 26

Частина 1

У збірнику вміщено наукові розвідки професорів, доцентів, викладачів, аспірантів та студентів, присвячені аналізу світоглядних горизонтів сучасного мовознавства.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	О. І. Чердниченко, д-р філол. наук, проф.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	А. Д. Белова, д-р філол. наук, проф.; В. І. Карабан, д-р філол. наук, проф.; Н. Ф. Клименко, д-р філол. наук, проф.; Н. М. Корбозерова, д-р філол. наук, проф.; Н. Ю. Жлуктенко, кан. філол. наук, проф.
Адреса редколегії	01030, м. Київ, б-р Тараса Шевченка, 14 Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, тел. 239-32-58
Рекомендовано	Вченою радою Інституту філології 15.12.08 (протокол №5)
Зареєстровано	Постановою президії ВАК України протокол №1-05/7 від 09.06.99
Засновник	Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Відповідальний за випуск	О. С. Снитко, д-р філол. наук, проф.
Адреса видавця	04080, Україна, м. Київ-80, а/с 41 Тел./факс: (044) 238-64-47, 238-64-49; www.burago.com.ua, e-mail: conf@graffiti.kiev.ua

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКСПРЕСИВНОГО МОВЛЕННЯ В ЗАРУБІЖНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Дослідження експресивного мовлення (у фонетичному аспекті) становить одну з актуальних проблем сучасного мовознавства як вітчизняного, так і зарубіжного. На сьогодні ще не створено цілісної теорії, яка б охоплювала опис просодичних параметрів (і їхнє можливе прогнозування в тексті) експресивного мовлення (як емпатичного, так і емоційного) у різних мовленнєвих стилях.

У вітчизняному мовознавстві до дослідження експресивного мовлення зверталися В. Артемов, А. Калита, Л. Куліш, Е. Носенко. Здебільшого це роботи теоретичного, методологічного або експериментального плану. У сучасній зарубіжній лінгвістиці переважають такі тенденції, що теоретичні знання намагаються використати як прикладні і втілити їх у вирішення якоїсь практичної потреби. Зокрема дослідження експресивного мовлення ведуться в руслі проблеми синтезу штучного мовлення, а теоретичний матеріал впроваджується в системи синтезу для підвищення натуральності синтезованого мовлення і наближення його звучання до природного не лише в т. зв. «нейтральному варіанті», а й в інших стилях, включно з урахуванням різноманітних емоційних станів та інтенцій мовця.

Пропонована стаття є оглядовою і базується на матеріалах конференцій Workshop on Speech Synthesis (Бонн, Німеччина, 2007), Annual Conference of the International Speech Communication Associations (Антверпен, Швейцарія, 2007) та сучасних монографій із зазначеної проблеми [Tatham 2005]. Зокрема проаналізовано різні тлумачення поняття «просодія» в зарубіжній лінгвістиці, розглянуто просодичні одиниці, методику досліджень експресивного мовлення, подано опис кількох фонетичних експериментів та наведено результати деяких досліджень з проблеми.

Поняття просодії мовлення. У зарубіжній лінгвістиці просодія послідовно розглядається як дворівнєве надсегментне явище [Tatham 2005, 18]. Перший рівень (т. зв. вищий) складає фонологічна просодія, яка стосується надсегментних явищ інтонації, ритму і фразового чи синтагматичного наголосу. Вони відповідають за кодування певної семантичної і синтаксичної інформації в мовленні. Абстрактні фонологічні параметри просодії мають фізичні виразники: це контури частоти основного тону, інтенсивність та темп вимовляння. Це компоненти другого рівня (т. зв. нижчого) просодії – фонетичного. Когнітивні процеси, що співвідносяться із явищами вищого рівня, залучені до формування плану мовлення, на відміну від фізичних процесів, що відповідають явищам нижчого рівня, залучених до плану відтворення мовлення.

Існує й інше розуміння просодії, яке спирається на теорію генеративної граматики Н. Хомського [Romport 2007, 200]. Просодична структура фрази – тобто результат аналізу речення через використання специфічного набору лінгвістично вмотивованих правил трансформації, які називаються просодична граматика, – відповідає просодичній функції. Натомість просодична форма – це спосіб, у який просодія конкретно реалізується через акустичні засоби. Просодична граматика намагається охопити структурування

речення відповідно до функціонування просодії. Використовуючи правила генеративної граматики, речення розкладають на безпосередні складники: просодичне речення, просодичний предикат (clause), просодична фраза, просодема (як абстрактна одиниця з певною комунікативною функцією), просодичне слово [Romport 2007, 201].

Щодо перелічених просодичних одиниць, зарубіжні лінгвісти не мають чіткої одностайності. Тому існують також відмінні ієрархії просодичних одиниць з іншими критеріями визначення, наприклад: дискурс, група просодичних фраз, дихальна група, просодична фраза, просодичне слово, склад [Tseng 2007, 110] або – інтонаційна синтагма, акцентна група, ритмічна одиниця (фізична одиниця ритму, час від одного наголошеного складу до іншого), склад [Tatham 2005, 293].

Дослідження експресивного мовлення. Основна складність дослідження експресивного мовлення полягає у відсутності універсальних маркерів експресивного мовлення. Тобто існують якісь загальні характеристики експресивності (наприклад, емоційному стану злості відповідає пришвидшення темпу, розширення діапазону частоти основного тону і збільшення інтенсивності), проте сам характер експресивного мовлення дає стільки індивідуальних варіантів, що уніфікувати їх та звести до системи одиниць, яка охоплювала б усі випадки, практично неможливо.

Загалом зміст і стиль висловлювання залежні від емоційного стану мовця, «характеру», який мовець хоче зобразити для співрозмовника та основних прагматичних і дискурсивних інтенцій висловлювання [Campbell 2007, 23]. Тому не можна говорити про т. зв. нейтральну просодію мовлення, бо вона виключає експресивний контекст. Загалом не існує людського мовлення без експресії, хоча вираження цієї експресії насправді може бути мінімальним [Tatham 2005, 168]. Конструкт «нейтральне мовлення» був напрацьований саме в теоретичній лінгвістиці як точка відліку для подальших досліджень, яка надає певну структурованість у порівняннях результатів (таким чином вони можуть подаватися у вигляді шкали з умовним нулем). Так, наприклад, у дослідженні стилю «гарні/погані новини» використовують поняття «нейтрального мовлення» (його характеристика: діапазон 234 гц, ЧОТ 131–365 гц) як середнього варіанта між стилями «гарні новини» (широкий діапазон (240 гц), висока ЧОТ (167–407 гц)) і «погані новини» (вузький діапазон (137 гц), низька ЧОТ (105–242 гц)) [Sakai 2007, 31].

Методика дослідження експресивного мовлення. Особливої ваги в роботі над експресивним мовленням набуває перцепція мовлення вже на етапі дослідження, а не лише на етапі перевірки результатів. Зокрема виділяються певні перцептивні категорії у дослідженні експресивного мовлення, які впливають на сприйняття того чи іншого стилю мовлення [Niebuhr 2007].

Із просодичних параметрів увагу зосереджено на дослідженні змін висоти основного тону, поруч із врахуванням співвідношення трьох просодичних параметрів. Велика увага до спектральних характеристик мовлення. Найбільше на розбірливість виразного мовлення впливають такі параметри, як тривалість звуків і спектральні характеристики, натомість значного впливу таких ознак, як ЧОТ чи інтенсивність, не виявлено [Kusumoto, 2007, 372]. Просодичні ознаки значно важливіші, ніж спектральні, для симуляції діалогічного мовлення [Yu 2007, 464].

Фундаментальні дослідження експресивного мовлення потребують великих мовленевих баз. Існує два підходи до накопичення матеріалу. Найбільш поширений – це запис

акторів, які симулюють експресивне мовлення. Цей підхід є простішим у виконанні та кращим за якість запису, проте він дає лише наближений варіант до експресивного щоденного мовлення (сюди ж належить матеріал аудіокниг). Другий підхід – безпосередній запис спонтанного мовлення у розмові. Деякі лінгвісти пропонують використовувати театральне мовлення (зокрема діалоги з «мільних опер»), яке відтворюється за попередньо встановленим сценарієм, проте включає елемент імпровізації, а отже, «чистого» спонтанного мовлення [Rutten 2007, 1306].

Щодо інструментальних досліджень, то використовуються такі комп'ютерні програми, як Praat, Cool Edit.

Деякі результати досліджень експресивного мовлення. Дослідження експресивного мовлення, поруч із описом емоційних стилів, включає й дослідження емпатичного виділення, зокрема контрастивної емпатії. У цьому випадку фокус уваги зміщується з просодії цілої фрази на просодію слова. Серед характеристик, що відповідають за емпатичне виділення слова, виділяють: середнє значення ЧОТ слова, значення ЧОТ в середині слова (дискретне), висотна амплітуда слова, висота ЧОТ слова порівняно із ЧОТ сусідніх слів, тривалість слова, співвідношення тривалості голосних до загальної тривалості слова, значення інтенсивності слова [Fernandez 2007, 36].

Щодо дослідження емоційних стилів мовлення, найчастіше у фокусі уваги перебувають контрастивні емоції, які можна градуально розмістити на шкалі порівнянь з умовним нулем – «нейтральний стиль», наприклад, стилі «гарні новини» / «погані новини», стан впевненості / невпевненості, злості / щастя тощо. Звернімося до конкретних результатів дослідження експресивного мовлення.

Унаслідок перцептивних експериментів було виявлено, що корпус мовлення «гарні новини» характеризується більшим ступенем натуральності порівняно із корпусом «погані новини»; проте «погані новини» ідентифікуються як саме цей стиль у цілому краще (98,4%), ніж «гарні новини» (66,7%) [Sakai 2007, 32].

Дослідження стану невпевненості показало, що в мовленні він виражається такими просодичними засобами, як підвищення тону (на кінцевому сегменті), збільшення тривалості паузи і затримки мовлення (тобто паузи, що передує початку мовлення) (становить >2200 мс без звукового заповнювача; 1500 мс до заповнювача + 1000 мс після), а також наявності звукових заповнювачів. Дослідження цих характеристик у сукупності й окремо виявило, що така ознака, як підвищення тону, взята окремо, вже дає ефект невпевненості мовлення, а решта ознак (затримка мовлення і наявність звукових заповнювачів) лише в поєднанні сигналізують про невпевненість мовлення [Wollermann 2007, 43].

На матеріалі аудіокниг було проведено перцептивні експерименти, щоб виявити перцептивну відстань між мовленням різних персонажів, озвучених одним автором (т. зв. стилями мовлення персонажів) [Wang 2007]. У результаті дослідники, спираючись на перцептивно диференційовані явища, виділили набір маркерів експресивності, які використовуються для опису того чи іншого стилю персонажа: 1) висота тону (висока, середня, низька), 2) голосові зусилля (сильні, нормальні, слабкі), 3) вік голосу: (підліток, дорослий, літній), 4) гучність (голосно, нормально, тихо) – це основні характеристики, що диференціюють персонажів, бо пов'язані з фізичними якістьми голосу персонажа; 5) темп мовлення (швидкий, нормальний, повільний), 6) манера мовлення (розмовна, звертальна (адресна), наративна) – ці дві характеристики є змінними залежно від мовного

середовища і об'єкта мовлення [Wang 2007, 48]. Таким чином з 32 персонажів було виокремлено 9 «чистих» мовленнєвих стилів. Такі моделі мовленнєвих стилів демонструють можливий механізм опису експресивного мовлення.

Серед проаналізованого матеріалу виявилось багато досліджень розмовного мовлення, де втілення експресивності виявляється повною мірою. Наприклад, дослідження розмовного мовлення, на протигаву виразному мовленню (що виголошується в умовах, важких для комунікації, наприклад, в умовах гучного шуму), виявило відмінності в просодичних (підвищення середнього значення ЧОТ, збільшення інтенсивності приголосних по відношенню до голосних, особливо на витримках, довші і частіші паузи, подовжені голосні, значне уповільнення темпу мовлення (майже вдвічі) – для виразного мовлення) і спектральних параметрах (ненапружені голосні охоплюють більше простору, формантні частоти відповідають стандартним, змички є більш частотними – для виразного мовлення) [Kusumoto, 2007, 373].

Щодо дослідження діалогічного варіанту розмовного мовлення, то поряд із такими характеристиками, як пришвидшений темп мовлення, звужений діапазон висоти основного тону, приділяється увага аналізу складів [Yu 2007]. У діалогічному розмовному мовленні присутні т. зв. незакінчені склади, тобто такі, на яких контур ЧОТ реалізується не повністю, як на складах при начитаному мовленні. Причому тривалість серединних складів у розмовному мовленні зменшується порівняно з «повним» стилем.

На основі огляду поданих матеріалів можна дійти висновку про те, що дослідження експресивного мовлення перебуває на стадії становлення теоретичних, методичних і прикладних засад. Особливу увагу в аналізі експресивного мовлення зарубіжні лінгвісти зосереджують на конструюванні корпусу мовлення для досліджень, дослідженні перцептивно диференційованих явищ у мовленні, впровадженні отриманих результатів у системи штучного синтезу мовлення, тобто на прикладних аспектах вивчення експресивного мовлення.

1. *Campbell Nick*. Towards Conversational Speech Synthesis // Sixth ISCA Tutorial and Research Workshop on Speech Synthesis, Bonn, Germany, 2007. – P. 22–27. 2. *Fernandez Raul, Ramabhadran Bhuvana*. Automatic Exploration of Corpus-Specific Properties for Expressive Text-to-Speech: A Case Study in Emphasis // Sixth ISCA Tutorial and Research Workshop on Speech Synthesis, Bonn, Germany, 2007. – P. 34–39. 3. *Kusumoto Akiko et al.* Hybridizing Conversational and Clear Speech // 8th Annual Conference of the International Speech Communication Associations, Antwerp, Belgium, 2007. – P. 370–373. 4. *Niebuhr Oliver*. Categorical Perception in Intonation: a Matter of Signal Dynamics // 8th Annual Conference of the International Speech Communication Associations, Antwerp, Belgium, 2007. – P. 642–645. 5. *Romport Jan, Kala Jifin*. Prosody Modelling in Czech Text-to-Speech Synthesis // Sixth ISCA Tutorial and Research Workshop on Speech Synthesis, Bonn, Germany, 2007. – P. 200–205. 6. *Rutten Peter*. Feasibility of Constructing an Expressive Speech Corpus from Television Soap Opera Dialogue // 8th Annual Conference of the International Speech Communication Associations, Antwerp, Belgium, 2007. – P. 1306–1309. 7. *Sakai Shinsuke et al.* Communicative Speech Synthesis with XIMERA: a First Step // Sixth ISCA Tutorial and Research Workshop on Speech Synthesis, Bonn, Germany, 2007. – P. 28–33. 8. *Shechtman Slava*. Maximum-Likelihood Dynamic Intonation Model for Concatenative Text to Speech

System // Sixth ISCA Tutorial and Research Workshop on Speech Synthesis, Bonn, Germany, 2007. – P. 234–239. 9. *Tatham Mark, Morton Katherine*. Developments in speech synthesis. – West Sussex, 2005. – 342 p. 10. *Tseng Chiu-yu, Su Zhao-yu*. From One Base Form to Multiple Output Styles- Predicting Stylistic Dynamics of Discourse Prosody // 8th Annual Conference of the International Speech Communication Associations, Antwerp, Belgium, 2007. – P. 110–113. 11. *Wang Lijuan et al*. Perceptual annotation of expressive speech // Sixth ISCA Tutorial and Research Workshop on Speech Synthesis, Bonn, Germany, 2007. – P. 46–51. 12. *Wollermann Charlotte, Lasarczyk Eva*. Modeling and Perceiving of (Un)Certainty in Articulatory Speech Synthesis // Sixth ISCA Tutorial and Research Workshop on Speech Synthesis, Bonn, Germany, 2007. – P. 40–45. 13. *Yu Jian et al*. Modeling Incompletion Phenomenon in Mandarin Dialog Prosody // 8th Annual Conference of the International Speech Communication Associations, Antwerp, Belgium, 2007. – P. 462–465.

*О.М. Алексєва, вкл.,
Київський національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова*

ФУНКЦІОНУВАННЯ АНТРОПОНІМІВ У ХУДОЖНІХ ТВОРАХ ЖАНРУ ФЕНТЕЗИ

Загальна постановка проблеми. В останні часи дослідження лінгвістами антропонімів у функціональному аспекті набуває нового дихання. Це можна пояснити декількома причинами.

По-перше, як пише В.М.Калінкін, «поява нових ідей, розвиток нетрадиційних методів вивчення літературної онімії стимулює прагнення проникнути у розмаїтий світ поглядів, думок, доказів та аргументів, збагнути й усвідомити сутність феномена літературної власної назви і, нарешті, зрозуміти, яким чином поетичні можливості, властивості та дії впливають із цієї сутності» [Калінкін 2000].

По-друге, пострадянські країни все ширше знайомляться із зарубіжною художньою літературою нової доби, якій властива увага до форми, у тому числі й до будь-яких деталей, будь то власне ім'я. Теоретики перекладу намагаються осмислити проблеми перекладу онімів у художньому творі, оскільки перекладацькі прийоми транскрипції або транслітерації в означеній ситуації не завжди ефективні [Волкодав 2006].

По-третє, усе частіше власне ім'я розглядається як концепт ментального лексикону. Їм притаманна організуюча функція у світогляді певної нації [Карпенко 2006, 10].

Виходячи із викладеного вище, вважаємо, що аналіз функціонального навантаження антропонімів у художньому тексті з нових позицій надасть можливість уточнити їх роль не тільки в передачі авторської інтенції, але й у створенні концептуальної етнокартини світу.

Отже, метою цієї статті є вивчення особливостей функціонування антропонімів у літературних творах жанру фентезі з лінгвокогнітивних та комунікативно-прагматичних позицій.

Розв'язання поставленої мети передбачає:

1) проаналізувати новітні концепції сучасної лінгвістики щодо розуміння власного імені у функції поетоніма;

2) визначити основні лінгвокогнітивні властивості антропонімів у певному етноментальному просторі.

Матеріалом для нашої наукової розвідки слугували художні тексти Р.Бредбері «The October Game», «Fahrenheit 451», «The martian chronicles», та Р.Желязни «The doors of his face, the lamps in his mouth», «Salesman Tale».

Аналіз попередніх досліджень. В ономастичній науковій літературі неодноразово зазначалося, що певний художній жанр накладає відбиток на структурування антропонімічного простору твору (Т.Р.Антонюк, Г.І.Бондаренко, Н.С.Колесник, Л.І.Колоколова та ін.). Без сумніву, це вже доведена річ.

Однак ономастикон художнього простору літературних творів письменників, що працюють у жанрі фентезі, має деякі особливості. Специфіка цього стилю полягає в тому, що там діють принципово вигадані персонажі, які віддзеркалюють існуючий світ, актуалізуючи найсуттєвіші (або найважливіші для письменника) риси. При цьому власні імена, як правило, більш мотивовані, ніж у реальному житті. Вони підпорядковані основній ідеї автора, а також більш символічні (див., наприклад, опис символічних імен у різноманітних дослідженнях творів Дж.Р.Р. Толкіна). Однак основна увага при цьому зосереджувалася в основному на топонімах та гідронімах, оскільки вони прив'язують події до конкретного хронотопу. Разом з тим вигадана ономастика обов'язково межує із реальною, яка знайома читачеві [Калінюк 1997, 75], інакше вона не буде працювати.

Незважаючи на те, що в радянські часи жанр фентезі не мав повної можливості розвиватися, на відміну від західної літератури, але навіть в полегшеному, науково-популярному вигляді, він був знайомий читачам дуже давно. Усе частіше його визначають як самодостатній жанр, що характеризується власними, тільки йому властивими особливостями: змішанням жанрів, детально розробленим вторинним світом, значною кількістю квазівласних імен, що вигадані автором для позначення неіснуючих реально об'єктів, але значимі для естетичної концепції, темою боротьби добра зі злом, квестом (від англ. quest – пошук) як основної сюжетної лінії жанру, релігійно-філософськими питаннями й т.д. [Волкодав 2006, 97].

Як провідну рису жанру «фентезі» Т.В. Волкодав називає його високу в порівнянні з іншими жанрами ступінь національно-особливого. Вона пояснює це тим, що на початковому етапі фентезі починається із древніх легенд, лицарських романів середньовіччя, у тому числі артуровських романів, древніх германських саг про Нібелунгів, ірландських героїчних сказань, кельтського й германського фольклору [Волкодав 2006, 94]. Наприклад, при виданні книг про Гаррі Поттера, редактор власні імена адаптував до національних культур тих країн, де перекладався твір. Таким чином, ономастикон художніх творів жанру фентезі має додаткові когнітивно-прагматичні характеристики.

Шляхом суцільної вибірки нами біло вилучено з романів Р. Бредбері та оповідань Р. Желязни нами було відповідно по 5 власних імен персонажів. У Р. Бредбері це **Clarisse McClellan, Guy Montag, Mildred, Beatty, Louise Marion**. У Р. Желязного – **Merlin, Amber, Luke, Mike, John**.

У переважній більшості це реальні імена, які характеризують англосаксонську (**Jean, Mildred, Merlin, Louise**) та ірландську (**McClellan, Beatty**) лінгвокультури.

Так само, як і у реальному житті, вони мають повну (**Clarisse McClellan, Louise Marion**) та скорочену форму (**Beatty, Mike, Milly**), вживаючись як у формі імені та пріз-

вища, так і у формі одного імені: «*And as many times he came out of the house and Clarisse was there somewhere in the world*».

Остання, скорочена, форма, на відміну від першої, властива для неофіційного, інтимного спілкування. Як бачимо, Р.Бредбері надає перевагу повним іменам, а Р. Желязний – скороченим. Деякою мірою це можна пояснити темою повісткування: у Р.Бредбері це опис майбутнього, що передбачає хоча б опосередковане володіння науковим стилем, а у Р. Желязного – перехрестя двох світів, реального та ірреального, але з опорою на міфологічну свідомість.

Для англійської мови властиве наявність соціальних маркерів, які вживаються разом із іменем, наприклад: *My lady Nayda had been so magnificent; The Lady Jasra, formerly Queen of Kashfa; Mrs Ikky.*

У лінгвальному аспекті деякі імена мають варіанти як стильового, так і гендерного плану, наприклад, **Jean/John**: masc. proper name, from Fr. equiv. of John. Fem. proper name is from Fr. equivalent of Jane. (<http://www.etymonline.com>).

Система власних імен жанру фентезі, як правило, створюється декількома пластами.

Перший пласт антропонімів представлений християнськими за походженням іменами, які створюють враження реальності описаного в художньому творі: *I turned to Mike Dabis, a fellow entrepreneur and commented on the lousy state of basic research. «Jean Luharich», he said: the girl with the violet contacts and fifty or sixty perfect teeth. I understand her eyes are really brown.» Carlton Davis, a playboy fishing enthusiast, then purchased the huge raft and laid a wake for Ikky's spawning grounds.*

Найпоширенішими є такі антропоніми:

– **Beatty / Elizabeth** – fem. proper name, Biblical name of the wife of Aaron, from Heb. *Elisheba* «God is an oath,» the second element said by Klein to be related to *shivah* (fem. *sheva*) «seven,» and to *nishba* «he swore,» originally «he bound himself by (the sacred number) seven.» (<http://www.etymonline.com>);

– **Luke** / masc. proper name, from L. *Lucas* (Gk. *Loukas*), contraction of *Lucanus* lit. «of *Lucania*,» district in Lower Italy, home of the *Lucani*, a branch of the Sabelline race. (<http://www.etymonline.com>);

– **Mike / Michaelmas** / masc. proper name, name of an archangel, from L.L., from Gk. *Mikhael*, from Heb. *Mikha-el*, lit. «Who is like God?» *Michaelmas* is first attested 1123 (*Sanct Micheles mæsse*), the feast of St. Michael (Sept. 29, an English quarter-day), from Goose is the day's traditional fare since at least 15c. (<http://www.etymonline.com>);

– **John** / masc. proper name, c.1160, from M.L. *Johannes*, from L.L. *Joannes*, from Gk. *Ioannes*, from Heb. *Yohanan* (in full *y'hohanan*) lit. «Jehovah has favored,» from *hanan* «he was gracious.» As the name of John the Baptist and John the Evangelist, it was one of the most common Christian given names, and in England by early 14c. it rivaled *William* in popularity. O.Fr. form was *Jean*, but in England its variants *Johan*, *Jehan* yielded *Jan*, *Jen* (cf. surname *Jensen*). Welsh form was *Ieuan*, but *Ioan* was adopted for the Welsh Authorized Version of the Bible, hence frequency of *Jones* as a Welsh surname. Feminine form was *Joan*, Latinized as *Johanna*. Colloquial *John Hancock* «signature» (1903, sometimes, through some unexplainable error, *John Henry*) is from the signer of the Declaration of Independence, either from his signing first or most prominently. The family name is attested from 1276 in Yorkshire, a dim. of *Hann*, a very common given name in 13c. Yorkshire as a pet name for *Henry* or *John*. *Johnny-come-lately* first attested 1839 (<http://www.etymonline.com>).

Другий пласт складають імена, що є символами певної етнокультури:

– **Mildred** / fem. proper name, O.E. *Mildðryð*, from *milde* «mild» + *ðryð* «power, strength.» A popular name in the Middle Ages through fame of St. Mildred (*obit* c. 700), abbess, daughter of a Mercian king and a Kentish princess (<http://www.etymonline.com>);

– **Marion** / fem. proper name, collateral form of *Marion*, a dim. of Fr. *Marie* (see *Mary*), but mistaken in Eng. for a compound of *Mary* and *Anne*, and thus sometimes written *Marianne* (<http://www.etymonline.com>);

– **Ambler** / 1365, «ambergris,» from O.Fr. *ambre*, from M.L. *ambar*, from Arabic ‘*anbar* «amber,» a word brought home to Europe by the Crusaders. The sense was extended to fossil resin c.1400, which has become the main sense as the use of ambergris has waned. This was formerly known as *white* or *yellow amber*. In Fr., they are distinguished as *ambre gris* and *ambre jaune* (<http://www.etymonline.com>);

– **Merlin** / «small, strong European falcon,» c.1325, from Anglo-Fr. *merilun*, an aphetic form of O.Fr. *esmerillon* (Fr. *émerillon*), from Frank. **smiril* (cf. O.H.G. *smerlo*, Ger. *Schmerl* «merlin»). Sp. *esmerejon*, It. *smeriglio* also are Gmc. loan-words (<http://www.etymonline.com>);

Третій пласт утворюють антропоніми, що імпліцитно працюють на аксіологічну оцінку персонажа. Наприклад, у власному імені **Guy Montag** перший елемент утворює двоплановий асоціативний ряд:

1) «rope, chain, wire,» c.1350, «leader,» from O.Fr. *guie* «a guide,» from *guier* (see *guide*); or from a similar word in North Sea Gmc. The «rope» sense is nautical, first recorded 1623 (<http://www.etymonline.com>);

2) «fellow,» 1847, originally Amer.Eng.; earlier (1836) «grotesquely or poorly dressed person,» originally (1806) «effigy of *Guy Fawkes*,» leader of the Gunpowder Plot to blow up British king and Parliament (Nov. 5, 1605), paraded through the streets by children on the anniversary of the conspiracy. The male proper name is from Fr., related to It. *Guido*, lit. «leader,» of Gmc. origin (<http://www.etymonline.com>).

Така двоплановість привертає увагу читача, імпліцитно підкреслюючи негативні риси головного героя, який як пожежний, не тільки не гасив пожежі, а сам їх створював.

Четвертий пласт антропонімів пов’язаний із тими інтертекстуальними характеристиками художнього тексту, які виводять його за межі літературного твору за допомогою універсальних культурологічних концептів у вигляді власного імені. Як правило, це ім’я публічної людини (**John Hopkins**), літературного персонажа тощо. Наприклад, дівчина може порівнюватися із дочкою короля Ліра, а її очі з очима на портретах Пікассо: «**Daughter of Lir, eyes of Picasso**» *I said «you’ve got yourself a race. Meet me at forward Rook, starboard, in ten minutes»* (p. 32).

Усе це сприяє найбільш ефективному розкриттю основного змісту твору. У жанрі фентезі для відображення авторської концепції надзвичайно важлива система власних імен. Саме їм належить функція створення реального (або ірреального/міфологічного) світу. У цьому випадку маркерами реальності є антропоніми. Вони сигналізують про час, етнокультуру, ситуацію спілкування та ін. Перспективою цієї наукової розвідки є аналіз власних імен, створених письменником.

1. *Волкодав Т.В.* Структурно-типологические и лексико-семантические параметры литературной сказки Дж. Роулинг и ресурсы их передачи / Автореферат диссертации на

соискание ученой степени кандидата филологических наук. Краснодар – 2006. – с.185. 2. *Калинкін В.М.* Теоретичні основи поетичної ономастики: Автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.02. – російська мова; 10.02.15 – загальне мовознавство / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2000. – 36 с. 3. *Калинюк Е.А.* Жанрообразуюча роль онимов в научній фантастиці // Питання сучасної ономастики. Статті та тези УП Всеукраїнської ономастичної конференції (1-3 жовтня 1997 р.) / Дніпропетровськ, 1997. – С. 75. 4. *Карпенко О.Ю.* Когнітивна ономастика як напрямок пізнання власних назв: Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.15 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 33 с. 5. <http://www.etymonline.com> 6. Bradbury R. The Martian chronicles - <http://www.raybradbury.ru>. 7. Zelyazny R. The doors of his face, the lamps of his mouth – NY An ibooks, inc. Book, 2004. – p. 510

*Н.С. Андріанова, викл.,
Луганський національний університет*

ЖАНРОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЧАТА

Поява і динамічний розвиток нової інформаційної і комунікаційної реальності – Інтернету стало закономірним продовженням процесів модернізації, інформатизації, глобалізації, що охопили на рубежі двох тисячоліть ряд регіонів світу.

Проте Інтернет – щось більше, ніж просто суперсучасна технологія, яка прискорює проходження і поширення інформації. Завдяки Інтернету істотно розширилася як міжособистісна, так і соціально значуща комунікація. На мережеві засоби спілкування все більше орієнтується сучасний політичний, професійний і діловий світ, у зв'язку з чим відповідні комунікативні навички і уміння можна сміливо віднести до професійних і соціальних якостей людини.

Як відомо, в різних культурних епохах і формаціях розвинулися різні жанри, тобто «відомі літературні форми падають, коли виникають інші». У даній роботі ми розглядаємо не зовсім звичні доки «літературні форми» – це ті форми, які з'явилися з виникненням Інтернету.

Інтернет, на наш погляд, привносить в європейську культурну традицію текстоцентричності, адже саме текст є формою життя в Мережі. Людина представлена в Мережі, перш за все, своїми дискурсивними практиками. Життя в Інтернеті – поки що поняття недосліджене, але заперечувати її наявність не можна. Крім того, життя в Інтернеті, тобто безкінечні дискурсивні практики близько мільярда його користувачів, будується за утопічною моделлю (ідея рівного і безперешкодного доступу до головної цінності постіндустріального суспільства – інформації). Отже, Інтернет є спробою реалізації утопії. Його роль у світі зростає і, скоріш за все, буде зростати, якщо не трапиться якоїсь мережної кризи.

Мета статті: аналіз жанрової системи електронної комунікації.

Для досягнення поставленої мети ми повинні виконати наступні завдання: вивчити жанрову диференціацію віртуального дискурсу, обґрунтувати методи та прийоми когнітивно-прагматичного аналізу такого жанрового формату як чат.

Інтернет-комунікація – найбільш яскравий прояв глобалізації інфосфери. Вона вітлює певні особливості сучасних інформаційних технологій, їх інтерактивний характер, що передбачає неформальне спілкування, здатність самовираження, модифікацію мовних жанрів.

Різні види віртуального спілкування (чати, телеконференції в Інтернеті і Фідонеті) мають власні жанрові характеристики. Так, наприклад, в інформативній телеконференції переважає інформативний полілог; у ній функціонують жанри Інтернет-комунікації, які є націленими на обговорення в синтезі з регулюванням відносин: а) обмін думками за нейтральних /апріорі дружніх/ відносин, б) флейм – суперечка із загостренням відносин і розділенням на групи; в) ігровий полілог.

Однією з головних рис Інтернет-комунікації є неуповільнений зворотний зв'язок.

Найбільш популярною жанровою формою синхронного віртуального дискурсу є чат. Чат (англ. Chat – дружня бесіда, балачки) – це спілкування в Інтернеті, коли розмова проводиться в реальному часі (real-time mode). Зміст чата існує тільки в психо-когнітивному вимірі «тут і тепер» – тобто це вікно, в якому йде потік повідомлень від усіх учасників чату. Крім того, чатом називають особу формою мовного спілкування віртуального дискурсу – своєрідний вільний полілог. Для того, щоб спілкуватись в чаті, необхідно ввести свій логін і пароль, а також написати повідомлення, яке відразу з'являється в загальному потоці [Завалишин 2001,36].

Чатерами створюється певна нова віртуальна реальність, у якій домінантою існування виявляється спілкування. Якщо перефразувати Декарта, то ми можемо сказати: «Я спілкуюсь, отже я існую».

Таким чином, ми можемо виділити основні характеристики чата: спілкування у режимі *uptime*, тобто негайність зворотного зв'язку, ускладненість у відстежуванні змісту чата в структурі гіпертексту, тому що комунікація в чаті у своєму жанровому форматі наближається до спонтанної усної мови; велика кількість «співрозмовників», а також створення кожним з них власної авторської ідеї.

Під час спілкування в чаті контактуючі, як правило, не бачать один одного, мало що знають один про одного, єдине, що вони бачать, – це нік, а також його текст, тобто його фрази, які він видає в чат. Як наслідок ці два параметри – нік і текст – набувають особливого значення, тобто практично це найважливіші елементи чатового спілкування. Більшість можливостей Інтернету в області літератури були сформульовані ще в 1998 році Сергієм Корневим у роботі «Мережна література та завершення постмодерна». У статті дослідник торкнувся проблеми автора в Інтернеті, зокрема, він запропонував тезу, що авторство в Мережі стає одним з літературних заходів. Створення ніка – це, по суті, уже створення автора не як людини, а як певного імені, якому саме належить подальший за ніком текст. Користувач чата може створювати дискурсивну гру, тобто заходити в чат під різними ніками, під час цієї гри проявляється вся ілюзорність Інтернету. Таким чином, саме створення ніка – це вже творчий акт, а його поява в чаті викликає певний горизонт чекання чатерів щодо ніку. Якщо горизонти очікування творця ніка (далі – *nick-maker*) збігаються з іншими чатерами, то *nick-maker* зазвичай не привертає особливого інтересу чатерів (наприклад, такі ніки, як Маша, Вася). Для *nick-maker* необхідно створити ситуацію несподіваності, гострої розбіжності горизонтів очікування. Це стає гарантією для миттєвого створення розмови, тобто обміну текстами, в ході якого відбувається ідентифікація нового чатера за принципом свій/чужий або цікавий/нецікавий співрозмовник.

Техніка ведення діалогу в чаті зазвичай буває порушена, оскільки його швидкий ритм не визначається комунікативним домінуванням того чи іншого відвідувача. На думку О.С. Иссерс, «домінуючий партнер – це той, хто здатний змінити тему і простежувати черговість ролей» [Игнатьев 1996]. «Домінуючий партнер контролює, хто говорить, скільки, а також про що. Активність в діалозі є мовною компетенцією особистості. Проте комунікативне домінування в чаті здійснювати дуже важко, тому що швидкісний режим в чаті не дає змоги мовцю зосередитися на усіх репліках та оцінити попередню комунікативну ситуацію; полілог в чаті різноспрямований: він може розриватися на окремі репліки, окремі діалоги, зміна комунікативних партнерів відбувається достатньо часто» [Компанцева 2008, 285].

Однак, ми можемо спостерігати, як в чат-спілкуванні формується комунікативна одиниця «своє коло». Л.Ф. Компанцева визначила наступні характерні особливості комунікативної одиниці «своє коло»:

«Коло своїх» називається прямо: відвідувач заходить в чат тільки після попередньої реєстрації, його ім'я відразу виявляється в списку присутніх відвідувачів.

«Коло своїх» дотримується як на прагматичному рівні (це ми можемо бачити в єдиній моделі спілкування: лаконічність реплік, використання графіки), так і на граматичному (дотримання узуальних норм використання всіх мовних рівнів). Швидкість спілкування та тенденція до розмовності визначає повне недотримання писемних норм, що стає показником мовної компетенції відвідувача чата.

Концепція «свого кола» може бути позначена як: «Ти – один з нас» [Иссерс 2006, 204]. Тут іде мова про те, що відвідувач повинен виконувати ряд правил і норм: використовувати певні моделі звертання чи регулярно відвідувати чат, або ідентифікувати себе як чатлани (відвідувач чата). Це поняття «фіксує перевагу цього жанру для користувачів і вибрано ними модель мовної поведінки в Мережі» [Компанцева 2008, 286].

Чат – це унікальний, невідтворюваний текст, який постійно живе і розвивається. Спілкування в чаті є один з небагатьох видів жанрових форматів, де менш за все проявлені мовні особистості адресата і адресанта. Чат – це надзвичайний полігон для відтворення віртуальної мовної особистості: завдяки самопрезентації та творчій самореалізації. Семіологічними засобами ототожнення особистості в чат-спілкуванні є ніки та ремарки, які пояснюють та описують дії комунікантів, а також дають змістовий фон висловлювання.

Чат – це міф, що зближує людей. Поява чата на початок ХХІ століття цілком обґрунтована та передбачуване явище. У ХХ столітті процес зростання населення та його урбанізація призвела до руйнування традиційних міських та сільських систем існування, до утворенню мегаполіса – нової форми поселення людей. Цілком природно, що це виводить спілкування на новий рівень. Просто підійти до людини на вулиці і заговорити з нею вже не можна. Слово, промовлене неначе заново, набуває, сакральності, ми не марнуємо слова, тому поява такого роду спілкування, як чат, цілком передбачуване.

Звертаючись до історико-літературного контексту даного формату спілкування, ми можемо сказати, що найближча літературна паралель чату – це драма. Запровадження в чат-спілкування елементів драматургії: репліки відвідувачів чата – репліки персонажів, ремарка як фіксація дій в чаті, розвертання дій в режимі *urtime*, можливість присутності глядачів в чаті, які не беруть участь у спілкуванні, а тільки спостерігають за комунікацією – все це вказує на карнавальність цього жанру. «Чат карнавален за своєю суттю. Чат – це

заперечення реального життя, реальних статусів, загальноприйнятих норм спілкування, та і, до певної міри, просто реальних людей. Це гра умовностей і умовних персонажів» [Матвеева 1995, 65–71.]. Порівнюючи чат і драму, ми можемо виділити наступні особливості:

Чат – це невідтворний текст.

Ступінь індивідуальності дуже великий.

«...те, що робиться в драмі, – це сама історія, що здійснюється в ній, це дія, готова стати предметом розповіді, і суб'єктом драми є сiл cui aveneient aventures (той, з ким трапляються пригоди) ... вона <драма> хоче бути не продуктом діяльності, але дією» [http://www.thechat.ru/?O_chatah].

Таким чином, Інтернет привносить в наше життя нову форму, таку форму, в якій немає і не може бути автора взагалі, оскільки творцем цієї форми може виступати кожний відвідувач чата.

Комунікативно-прагматична структура чатів залишається незмінною. Однак, комунікативне майбутнє залежить від розвитку мовної ситуації як в віртуальному, так і в реальному житті. «Вже зараз спостерігається відхід від норм мовного спілкування, який фіксується як в узусній оформленості e-mail-спілкування, так і в усному мовленні. Карнавальність, зепініговість комунікативної ситуації продукують розвиток цих же когнітивно-прагматичних складових в свідомості мовної особи» [Компанцева 2008, 288]. Сприйняття інформації навколишнього світу стає уривчастим і неповним. «З одного боку, «скоропис» виробляє звичку до недбалості мови і листа, неувагу до помилок, а з іншого – вимушені не «розтікатися думкою по древу» мешканці чату швидко навчаються умінню концентровано викладати свої думки і нерідко видають «на-гора» справжні перли народної мудрості» [Нестеров].

Таким чином, чат як жанр віртуального дискурсу формується на прагненні до розмовності, а також на відхиленні від мовних норм. Чат-спілкування відрізняється надвисокою динамічністю, присутністю фатичної орієнтацією на мовлення. Карнавальність визначається застосуванням драматургічних елементів в чат-спілкуванні. «Коло своїх» – одна з важливих одиниць формування ситуації в чаті, воно формується при умовах співробітництва усіх відвідувачів чата.

Інтернет спілкування дає змогу множинних особистісних презентацій в Мережі, а також надають «родючий ґрунт» для експериментів з власною ідентичністю та самопрезентацією: в Інтернеті можна легко змінити стать, вік, країну, «стати інопланетянином», тобто здійснити те, що в реальному житті практично неможливо, – все це завдяки декільком ударам клавіш клавіатури комп'ютера. На наш погляд, оцінити всю неоднозначність такої ситуації в плані психічного здоров'я особистості та проаналізувати наслідки Інтернет-комунікації є актуальним для вивчення впливу Інтернету на людську цивілізацію.

1. Завалишин Д., Завалишина Е., Колмановская Е. Интернетско-русский разговорник. – М.: ООО «Пресссерв», 2001. – 80 с. 2. Игнатъев Б. Мир как модель внутри сверхмашины // Технологии виртуальной реальности. Состояние и тенденции развития / Под. ред. Н.А. Носова. – М.: ИТАР-ТАСС, 1996. – 160 с. Режим доступа: http://www.ich.iph.ras.ru/workscv_w5.html. 3. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. – 4-е изд. – М.: КомКнига, 2006. – 288 с. 4. Компанцева Л.Ф. Интернет-лингвистика когнитивно-прагматический и лингвокультурологический подходы. Моно-

графія. – Луганск: Знання, 2008. – 585 с. 5. *Матвеева Т.В.* К лингвистической теории жанра // Collegium. – 1995. – № 1–2. – С. 65–71. 6. *Нестеров В.Ю.* Что выплавляют из «тонн словесной руды», или попытка реабилитации чатов // Психология Интернета: Психологич. сайт. Режим доступа: <http://psynet.carfax.ru/texts/nesterov3.htm>. 7. *О чатах. Режим доступа:* // http://www.thechat.ru/?O_chatah.

*Е.М. Андрієвська, к.філол.н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка*

ДО ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ У ФРАНЦУЗЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Сучасний прогрес лінгвотехнології дає можливість використовувати у перекладацькій діяльності численні програмні засоби. «Сьогодні функції комп'ютера, який допомагає обробляти текст, не обмежуються алфавітною індексацією слів. За його допомогою здійснюється автоматичне контекстування слів, яке дає можливість зробити вибірку сполучень усіх словоформ, що характеризують сучасний стан мови, і з'ясувати актуальні значення кожної з них» [Чердніченко 2007, 105].

Наразі спостерігається новий вибух інтересу до програм машинного перекладу в мережі Інтернет. Інтеграція Інтернету і систем машинного перекладу відбувається за двома напрямками: веб-сервери вбудовують онлайнні перекладачі у свої служби; розроблювачі систем машинного перекладу вбудовують у свої продукти засоби для серфінгу (термінового переходу від однієї програми до іншої та до Інтернету).

Популяризуючи машинний переклад, численні компанії-розроблювачі демонструють можливості систем автоматичного перекладу шляхом безкоштовних послуг з онлайнного перекладу текстів, веб-сторінок, електронних листів – DEMO-версій. Таким чином, через Інтернет можна завантажити на персональний комп'ютер демонстративну версію програми, тобто ознайомлюючий варіант, який працює лише кілька днів.

З метою проаналізувати якість сучасного машинного перекладу та визначити ступінь його адекватності ми здійснили прямий французько-український переклад кількох сторінок тексту міжнародної ділової угоди, використавши в Інтернеті демонстраційну версію програми-перекладача *InteractiveTran 4.0.*, що працює з 42 мовами, у тому числі з французькою та українською. Це система машинного перекладу *InterTran Web Site Translation Server* компанії *Translation Experts Ltd*, яка забезпечує онлайнний переклад або переклад текстів на серверах цієї компанії [2].

Комп'ютерний перекладач *InteractiveTran 4.0.* працює з *WINDOWS XP, 2000, SOLARIS, LINUX*; машина перекладає 250 сторінок тексту за 1 годину.

Програма працює досить просто: достатньо скопіювати у вікно текст, який потрібно перекласти, вибрати напрямок перекладу і натиснути кнопку перекладу. У результаті за кілька секунд ми одержуємо цілком перекладений текст зі збереженням форматування. В інтерактивному режимі (з'являється діалогове вікно) програма запитує перекладача, пропонуючи вибір: помістити результат перекладу після чи поруч з оригіналом

(для полегшення порівняльного аналізу) чи створити окремий файл із перекладеним текстом. Можна отримати нерекладований текст, використавши експрес-модуль «*Fast Translation*» (швидкий переклад). Водночас програма може відразу запропонувати перекладачеві відрекладувати переклад у напівавтоматичному режимі і підкреслює деякі помилки.

InteractiveTran 4.0. містить набір таких додатків, необхідних фахівцю для роботи з іноземними документами.

– Потужний лінгвістичний редактор. За його допомогою можна перекладати, редагувати і формувати документи, а також підключати спеціалізовані словники, створювати і поповнювати власні словники, поповнювати бази даних асоційованої пам'яті тощо. Редактор підтримує вбудовану макромову, що забезпечує можливість керування якістю перекладу, а також надає користувачеві можливість синхронного перегляду вихідного тексту і перекладу, при цьому досягнуто синхронізації на рівні слова, а не параграфа або речення.

– Засіб інтеграції перекладача з усіма додатками **Microsoft Office 2000/**, а саме: **Word, Outlook, FrontPage, PowerPoint.**

Так, наприклад, функція перекладу в **Microsoft Outlook** забезпечує автоматичний переклад будь-якої вхідної кореспонденції. Перекладати можна вихідну пошту, а також налаштовувати правила для автоматичної обробки листів.

– Програма для роботи з базою асоційованої пам'яті. Асоційована пам'ять працює аналогічно механізмові **Translation Memory**: у базі перекладів можна зберегти вдалі переклади сегментів тексту (речень). Під час подальших перекладів система порівнює вихідний текст із базою і, при наявності збігів, підставляє вже готовий переклад, що зберігається в базі.

– Перекладач Web-сторінок. Ця програма вбудовується в браузер **Microsoft Internet Explorer**, відтак існує можливість читати іноземні сайти так само легко, як і локальні. Переклад Web-сторінки здійснюється одним щикликом миші.

Отже, за допомогою програми *InteractiveTran* ми здійснили переклад 12 сторінок французького тексту менш, ніж за 5 хвилин. Норма розуміння тексту становила більш ніж 60% речень, а загальний процент розуміння, тобто здатність підводити підсумки важливих пунктів документу, близько 90%.

Найскладнішим для машини був переклад слів, що мають кілька значень, оскільки, система значень французьких багатозначних слів не збігається із системою значень слів української мови. Коло значень французького слова може бути ширшим, ніж у відповідного слова в українській мові чи навпаки. Зважаючи на це, програма в сумнівних випадках пропонувала відразу декілька синонімів слова, наприклад, *parties* – сторони/частини, *obligations* – обов'язки/облігації, *intérêts* – інтереси/відсотки, *s'appliquer* – застосовуватися/прикладатися, *nombre* – число/кількість. Список синонімів подавалась в тій самій граматичній формі, в якій знаходиться вихідне слово, що дозволяло уникнути помилок при заміні слів в контексті.

Здійснивши на базі комп'ютерної програми автоматичний переклад тексту міжнародних документів з науково-технічної тематики, ми виконали лексико-граматичний аналіз вихідного тексту і порівняли машинний переклад з перекладом, зробленим людиною (професійним перекладачем).

Головна увага була сконцентрована на основних труднощах даного машинного перекладу та визначенні основних невідповідностей, які підлягають редагуванню.

Оцінка якості машинного перекладу здійснювалася на підставі загальної кількості граматичних, лексичних та стилістичних помилок. До помилок не відносилася так звана «безеквівалентна лексика», тобто слова та словосполучення французької мови, які не мають ні повних, ні часткових еквівалентів серед лексичних одиниць української мови. Це власні назви, назви організацій, реалії, тобто слова, які не існують у практичному досвіді українців.

Якість перекладу програми оцінювалася також за обсягом редагування тексту, отриманого в результаті машинного перекладу. Використовувалися такі параметри: кількість вставлених слів, виправлень, викреслених слів, неперекладених слів, неправильно перекладених слів, переміщених слів.

Аналіз машинного перекладу дав можливість виділити такі основні групи речень: 1) нерозпізнані та важкі для сприйняття фрази; 2) відносно зрозумілі за змістом та структурою речення; 3) відносно правильні речення, перекладені дослівно, але стилістично не впорядковані.

1. У **нерозпізнаних та важких для сприйняття реченнях** спостерігається викривлення змісту внаслідок порушення граматичної структури речення (зокрема, неправильний порядок слів), невірний переклад зворотів або окремих лексичних одиниць, опущення слів тощо. Такі фрази становлять приблизно 14%. Наприклад, речення

L'attribution des informations ou de la propriété intellectuelle qui résultent de la recherche commune et qui ne sont pas visées par le PGT s'effectue, avec l'accord des parties, conformément aux principes énoncés dans le PGT

у машинному перекладі сприймається важко:

Відносно інформації або інтелектуальної власності, що випливають із загального дослідження і які не зазначені в PGT, здійснюється, за згодою сторін, у відповідність із принципами, висловленими в PGT,

З граматичної точки зору викривлено синтаксичну побудову речення, головним чином, через те, що не був визначений підмет, неправильно перекладений відмінок іменника. Програма вибрала хибні еквіваленти.

У редагованому перекладі маємо: *Стосовно інформації або інтелектуальної власності, що створюється під час спільних досліджень і не оговорена в ПРТ, діють принципи розподілу прав, що схвалені Сторонами та визначені в ПРТ.*

Аналогічний приклад: *Les parties doivent alors se consulter afin de déterminer la conduite à adopter.*

Машинний переклад: *Сторони визначають потрібне поводження при загальних консультаціях.*

Програма правильно визначила підмет та присудок, але не впорядкувала речення стилістично. Контекст вимагав, щоб прислівник *alors* обов'язково був перекладений як *після цього*, інакше ця фраза порушує послідовність викладення у цій статті угоди. Однак машина випустила це слово з тексту.

2. **Відносно зрозумілі за змістом і структурою речення** складають 26%. Це речення, зміст яких зрозумілий для реципієнта, але все ж таки програма припустилася багатьох помилок: неправильно визначені відмінки, морфологічні категорії слова, хибно визначені рід і число прикметників та дієприкметників тощо.

Наприклад: *Le libre accès aux établissements de recherche et l'utilisation commune de ceux-ci, y compris les installations et les sites de surveillance, d'observation et d'expérimentation, ainsi qu'aux bases de données, concernant les activités de coopération;*

Машинний переклад: *Вільний доступ до дослідницьких установ і загальне використання їх, у тому числі установкам і об'єктам для моніторингу, спостереження і досліджень, так само як базам даних, що стосуються діяльності співробітництва.*

Комп'ютер неправильно переклав відмінки, заплутавшись у прийменниках à та de, хибно визначив підпорядкованість слів; неправильно локалізував прийменник і дієслово: *загальне використання їх*. Машина переклала буквально, але не адекватно. Проте в цілому зміст фрази зрозумілий, і редагування не займе багато часу і не вимагатиме звернення до словника.

Порівняймо з редагованим перекладом: *Вільний доступ та спільне використання дослідницького обладнання, включаючи установки та об'єкти для проведення моніторингу, спостереження та експериментів, а також збору даних, що стосуються спільної діяльності.*

3. Відносно правильні фрази, перекладені дослівно, але стилістично не впорядковані становлять 60%. Наведемо кілька ілюстрацій.

Le comité se compose d'un nombre limité et égal de représentants officiels de chacune des parties.

Машинний переклад:

Комітет складається з рівного й обмеженого числа (кількості) офіційних представників кожної зі сторін.

Редагований людиною переклад: *До складу Комітету повинна входити обмежена однакова кількість офіційних представників кожної Сторони.*

Як бачимо, машинний переклад є більш точним та зберігає синтаксичну структуру речення оригіналу, однак стилістично не відповідає духу даного документу.

У цілому лексико-граматичний аналіз вихідного тексту показав, що програма у більшості випадків адекватно перекладає прості речення, а найбільший процент помилок дає під час перекладу **складних конструкцій складнопідрядних та складносурядних речень, дієприкметникових та інфінітивних зворотів.**

Характерними ознаками текстів міжнародних документів є визначений набір частотних синтаксичних конструкцій, великий ступінь шаблонності словосполучень вільного, нефразеологічного типу, відсутність образних та емоційних висловлювань. Це сприяло зменшенню труднощів під час автоматичного перекладу.

Кількість специфічної термінології, яку машина не зрозуміла, була незначною. Це пояснює відносну досконалість невідредагованого перекладу тексту у даному дослідженні порівняно, скажімо, з технічними чи художніми текстами.

Переклад міжнародних документів вимагає відтворення змісту оригіналу відповідно до вимог, які диктує цей функціональний стиль. Повноцінний переклад має бути точним, зрозумілим та літературно грамотним. Точний переклад не означає переклад буквальний та дослівний, натомість полягає у точній передачі змісту оригіналу, що є визначальним у даному випадку.

Таким чином, виділяються типові проблеми автоматичного перекладу з французької на українську мову: неточність перекладу багатозначних слів (невірне використання

синонімів при виборі еквівалентів під час перекладу), неправильний порядок слів, до-слівний переклад, що не відповідає контексту, неадекватний переклад відмінків, невірний переклад частин мови, граматичні помилки на узгодження. Найбільшим недоліком машинного перекладу є неспроможність комп'ютерної програми до стилістичного упорядкування тексту.

Незважаючи на зазначені вади автоматичного перекладу, видається важливим моментом для перекладача постійне слідкування за процесом створення нових технологій, постійний пошук, постійне самовдосконалення, а також практичне використання сучасних систем машинного перекладу.

1. *Чередниченко О.І.* Про мову і переклад. – К.: Либідь, 2007. – С. 105; 2. Інструкція з використання системи перекладу Interactive Tran 4.0. – User Guide for Interactive Tran 4.0. // [http://www.tranexp.com/win/itserver.](http://www.tranexp.com/win/itserver;); 3. *Boitet C.* Multimédia et TAO dans la société de l'information (project: Traduction Humaine Assistée par la Machine). Colloque sur le plurilinguisme, UNESCO, Paris. – 1997.

Л.А. Андрусь, к.філол.н., доц.,

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРОГАТИВІВ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ЖАНРІ

М.М. Бахтін розглядав «висловлення» як одиницю мовлення (на відміну від речення, що є одиницею мови), та вважав, що «кожне окреме висловлення індивідуальне, а кожна сфера використання мови виробляє свої відносно стійкі типи висловлень» [Бахтін 1979, 39]. Ці стійкі типи висловлень або типові моделі побудови мовленнєвого цілого, що відповідають типовим ситуаціям мовленнєвого спілкування мовознавець називав «мовленнєвими жанрами» [Бахтін 1979, 78]. «Саме в мовленнєвому спілкуванні, як одному з елементів великого ансамблю утвореного відносинами такого спілкування, відпрацьовуються різні типи висловлень, кожен із яких відповідає типу соціальної комунікації» [Бахтін 1979, 65]. Серед величезного розмаїття мовленнєвих жанрів ми виділяємо ті, для яких «категорія питальності» є основоположною, в яких «інтерогативне висловлення» використовується частіше за всіх. Одним із таких жанрів є «педагогічний жанр». Враховуючи той факт, що висловлення розглядається в широкому контексті, йдеться про цілий текст, тобто дискурсивне комунікативне ціле. За своєю організацією дискурс є інтерактивним утворенням. Він має діалогічний характер, його інтерактивність має вигляд «псевдодіалога», «педагогічної гри» [Пасинок 2005, 266]. Феномен «гри» здавна привертав увагу вчених різних галузей: філологів, філософів, мистецтвознавців, культурологів. Якщо спостерігати розвиток людства з культурологічного погляду, можна зазначити, що основою гри є «ідея змагання». Змагання як дійство могло приймати форми «парі», «судових дебатів», «розгадування загадок». Саме останні є одним із предметів нашого дослідження.

Історія існування загадок бере свій початок ще з ведичної традиції, коли загадування загадок відбувалося у ході великих свят разом із жертвоприношенням. Питання того часу частково стосувалися виникнення космосу, частково розгадка співвідносилася з тими чи іншими особливостями ритуалу жертвоприношення, або пов'язані з іменем богів тих часів. У цих формах загадок зароджувалося безпосереднє міркування стосовно основи існуючого:

– *Ні буття не було тоді, ні небуття, ні повітряного простору, ні неба. Що рухалося? Де? Під чийм захистом?* [Хейзінга 1997, 23]

Відповідь на питання загадки не могла бути знайдена шляхом логічних роздумів. Ця відповідь була свого роду розв'язанням певної задачі, що надавало можливість розірвати путі, які наложив на вас той, хто загадав загадку, а це було можливим лише завдяки правилам гри, які могли бути граматичними, поетичними, ритуальними, а також бути пов'язаними з символами, якими позначалися різні категорії явищ.

Загадка, або постановка питань, являла собою вагомий елемент соціального спілкування людства. З часом загадки почали змінювати форму з містичних роздумів на логічні питання:

– *Що більше – земля чи море?*

– *Що було раніше – день чи ніч?* [Хейзінга 1997, 43]

Отже, можна визначити, що в основі загадки покладено довічна боротьба, яка є основою світового процесу, а саме боротьба протилежностей мислення про все як про подвійність протилежностей і баченні у всьому основу для змагання, гри за право.

Беручи до уваги витоки загадки, доречним буде охарактеризувати їх за типом питання і видом компетенції, до якої ставиться питання, через наявність референта.

Отже, загадки можуть бути «космологічного типу», тобто стосуватися всесвіту і всього, що існує в ньому. Наприклад:

– *Quatre frères nés ensemble l'un court sans jamais se fatiguer, l'autre mange mais n'est jamais rassasié, le troisième boit mais a toujours soif, le quatrième chante jour et nuit. Qui sont-ils?*

– *Les quatre éléments: l'eau, le feu, la terre, le vent* [Bloch 1990, 35].

Дана загадка ставиться до референтної лакуни, яка представлена у метафоричній («містичній» або «поетичній», як визначали раніше) формі. Питання стосується енциклопедичної компетенції мовця, його обізнаності про всесвіт, космос. Відбувається ідентифікація референту.

– *J'ai ma tante qui demeure de l'autre côté de l'eau. Elle m'envoie un manteau. qui couvre tout excepté l'eau?*

– *La neige* [Bloch 1990, 65].

– тип питання і компетенції залишаються ті ж самі, проте змінюється розповідач: у першому випадку це була проста метафорична констатація з запитом, у другому випадку розповідь ведеться від першої особи, яка являє нам метафоричний образ води чи річки.

– *Un oiseau a secoué son aile et d'une plume a recouvert le monde. Qui est ce?*

– *La nuit* [Bloch 1990, 76].

– у цьому прикладі, де ставиться питання до енциклопедичної компетенції слухача, відбувається ідентифікація референта.

– *Chez toi, chez moi, chez eux partout. Quand on me tourne la tête je pleure?*

– *Le robinet* [Bloch 1990, 82].

– наступна загадка також являє собою «космологічне питання», хоча тематика більш побутова, яка стосується ситуативної компетенції комунікатора. Відбувається процес аспектизації (за когнітивним значенням), а саме визначається умовність даної дії. Крім того, дана загадка являє собою імпліцитну за формою питальність.

Наступним типом виступають «загадки логічні» з різним видом нюансів:

– *Dès que le soleil pointe à l'horizon, les hommes sortent de leur maison et vont de-ci de-là, qui à droite, qui à gauche. Pourquoi?*

– *Parce que si tous allaient du même côté la terre perdrait son équilibre* [Bloch 1990, 89].

– питання стосується «парадоксального мислення», тобто компетенцій мовця, знання яких набуваються у ході накопичення життєвого досвіду. Маркером логічного питання виступає питальний прислівник «pourquoi?», який веде до роздумів і відповідь на який вже не припускає простої ідентифікації референту. Також, йде процес «аспектуалізації» у значенні виявлення причини.

– *Sort d'une bouche pour entrer dans une autre?*

– *Le pain qui sort du four* [Bloch 1990, 95].

– «метафоричне питання» до ситуативної компетенції з імпліцитною формою інтерогативності.

1.– *Quand je suis debout ils sont couchés. Quand je suis couché ils sont debout?*

– *Les pieds* [Bloch 1990, 88].

– дана загадка являє собою синтетичний вид, бо єдне логічний і космологічний види загадок, адже стосується і логіки мислення, і людини як представника, складову всесвіту. Крім цього, відбувається аспектизація із значенням темпоральності, результативності.

1.– *Lequel de tes enfants aimes-tu le plus?*

– *Le petit jusqu'à ce qu'il grandisse l'absent jusqu'à ce qu'il revienne le malade jusqu'à ce qu'il guérisse* [Bloch 1990, 76].

– у наведеному питанні чітко спостерігається перехід від чисто логічного питання до питання з філософсько-емотивним характером, з аспектизацією з визначенням «ознаки».

Серед так званих «неправильних загадок» (fausses devinettes) виділяють загадки, які ставляться до мовної компетенції мовця, проте які вимагають крім цього логічного мислення і можуть відноситися до мовно-логічного типу. Наприклад:

– *Vous savez que les poules en Mesopotamie voient le Tigre et l'Euphrate. Mais savez-vous pourquoi tous leurs efforts sont vains pour avoir des poussains? C'est parce que les poules en Mesopotamie voient le tigre et l'oeufrate* [Bloch 1990, 76].

– відповідь на поставлене питання є грою слів.

1.– *Une fois dans une minute deux fois par moment mais jamais dans 100 ans.*

– *La lettre M* [Bloch 1990, 79].

2.– *Comment écrire Herbe sèche avec quatre lettre?*

– *Foin* [Bloch 1990, 79].

3.– *Quelle est la différence entre la Tour Eiffel, ma chemise et ma famille?*

– *La Tour Eiffel est colossal, ma chemise est sale au col et ma famille. Elle va très bien merci* [Bloch 1990, 65].

– ці три загадки характеризуються грою слів, каламбуром.

Отже, загадки є складовою педагогічного жанру, мають на меті розвиток уміння мислити, розв'язувати логічні питання, характеризуються комунікативними ролями «експерт,

знавець» — «неексперт». Крім того, можна зазначити, що маючи за основу ігровий зміст, зміст змагання, загадка відіграє велику роль як важлива частина ігрової діяльності людини в широкому культурологічному й історичному контекстах.

Щодо навчально-методичної літератури, то даний вид, а саме підручники, навчальні посібники, в однаковій мірі як і загадки, характеризується високою частотністю використання інтерогативно-респондентних пар.

Метою використання інтерогативів в підручниках є:

– по-перше, «постановка проблеми», уведення теми

– *Pourquoi les dents tombent quand on est petit?*

– по-друге, «перевірка засвоєних знань учнями», що носить верифікативний характер:

– *Qu'est-ce que c'est le climat?*

Такі типи питань зустрічаються в енциклопедіях, підручниках, де питання ставиться відносно ситуації (тексту), що містить відповідь на дане питання. Інтерогативні мовленнєві акти педагогічного жанру навчально-методичної літератури можуть бути охарактеризовані за наступними критеріями:

– «За ситуативною прив'язаністю» до певного матеріалу, що вивчається, тобто йдеться про інтерогативи, що окреслюють референтне поле конкретної навчальної дисципліни. Наприклад:

– *Qu'est-ce que l'océan?* – географія.

– *Quels sont les verbes qui se conjuguent avec être au Passé Composé?* – граMATика.

– *Pourquoi faut-il toujours se coucher?* [Laffon 2003, 76] – книжка-довідник для дітей 3-5 років.

– «За видами компетенцій», до яких ставиться питання:

а). якщо ставляться питання загального типу, спрямовані на всебічний розвиток дитини, йдеться про енциклопедичну компетенцію: питання ставиться до референта ситуативно вираженого як реально присутнього:

– *Qui est-ce / Qu'est-ce que c'est?* – надається малюнок із зображенням референта, про який ставиться питання.

– *Qu'est-ce que c'est la Lune?*

б). якщо ставляться питання спеціального типу, спрямовані на отримання відповіді з приводу конкретної ситуації, їх спрямовано на ситуативну компетенцію:

– *Que vas-tu faire si tu t'es perdu?*

– *Comment payer?* [Mathuisieux 2005, 56]

– «За когнітивно-семантичною спрямованістю», в якій розрізняють наступні схеми, які є основою для питання:

– «схема буттєвості», де відмічається існування процесу, події, про які запитується:

– *Qu'est-ce qui est présenté sur cet image?*

– «схема ідентифікації», де йдеться про просте номінативне визначення особи / предмету / процесу для отримання загальної інформації:

– *Qu'est-ce qu'un juré?*

– *Qu'est-ce que c'est la démocratie?*

– «Схема аспектуалізації», де визначаються дефініційні ознаки референта:

а). ознака:

– *Quel sont les climats de la France?*

б). якість
– *Comment est le fleuve?*

в). обставини:
– Просторовість:
– *Et toi, où vis-tu?*

г). причинність:
– *Pourquoi les parents ne veulent pas de chien?* [Laffon 2003, 87]

Отже, інтерогативні мовленнєві акти навчально-методичної літератури можуть характеризуватися за комунікативною ситуацією, за типом компетенцій, за когнітивно-семантичною спрямованістю. Крім цього, даний вид інтерогативів характеризується передусім комунікативними ролями «дорослий / вчитель / експерт» – «дитина / учень / неексперт».

1. *Бахтин М.М.* Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – 237 с. 2. *Пасинок В.Г.* Інтерактивність педагогічного дискурсу: ігровий різновид педагогічного дискурсу // Дискурс: когнітивно-комунікативний феномен. – Харків, 2005. – 254 с. 3. *Хейзинга Й.* Homo Ludens: Статті по истории культуры // Пер., сост. Д.В. Сильвестрова; комент. Д.Э. Харитоновича. – М.: Прогресс – Традиция, 1997. – 416 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Bloch M.* 365 devinettes, énigmes et menteries. – Hatier, Paris, 1990. – 587 p. 2. *Laffon M.* Le livre de pourquoi. – P.: De la Martinière Jeunesse, 2003. – 93 p. 3. *Mathuisieux S.* Les questions de Justine. – P.: Belin, 2005. – 15 p.

*М.Ю. Антонова, пошукувач,
Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка*

ДИСКУРСОТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПЕРЕЛІЧЕННЯ

Будь-який дискурс являє собою особливу підмову, мовленнєву практику, яка застосовується у певних функціональних сферах мовної спільноти. Дослідження дискурсу передбачає як вивчення його особливостей, так і засобів, що слугують його творенню. Одним з таких засобів виступає перелічення. Метою даної статті є представлення перелічення як лінгвокогнітивної категорії у світлі її дискурсотворчого потенціалу.

Матеріалом дослідження слугує економічний дискурс, отриманий шляхом тематичної вибірки з Британського Національного Корпусу.

Економічний дискурс є сукупністю англомовних текстів економічної тематики, які створюються та інтерпретуються комунікантами, професійно або опосередковано залученими до економічної діяльності [Лещенко 2006, 46].

Особливості функціонування перелічення в даній статті розглядаються на основі таких економічних понять як: глобалізація, ринок, інвестиції, власність, готівка, ваучер, бухгалтерський баланс.

В словникових статтях ці поняття представлені структурами, які отримують чітке визначення і, власне, функціонують як терміни. Термін (лат. terminus – межа, край) – однозначне слово, яке фіксує певне поняття науки, техніки, мистецтва тощо. Термін є елементом мови науки, введення якого обумовлене необхідністю точного і однозначного позначення даних науки [СЛТ]. В тексті терміни набувають нового структурування і переходять у статус поняття, відповідно вживаються у вужчому чи розширеному значенні, деталізуючи або описуючи найбільш загальні та суттєві ознаки явища.

Дослідження глобальних процесів та механізмів в економіці потребує з'ясування суті терміну глобалізація. **Глобалізація** – (від англ. global – світовий, всесвітній) – ключове поняття, яке детермінує еволюцію світової цивілізації на зламі тисячоліть, формує нову еру взаємодії націй, економічних систем та окремих індивідів, спричинюючи фундаментальні перетворення в усіх сферах суспільного життя. В результаті процесу глобалізації посилюється економічна взаємозалежність країн світу, а також формується відносно цілісна економічна система, що практично охоплює територію всієї планети і диктує власні правила гри національним господарствам [Крапивиний 2008, 129].

В першому переліченні процес глобалізації вербалізується через називання причин його появи: But globalisation really began about 60,000 years ago, when the first migrants walked out of Africa. Human history ever since has been a process of growing interconnectedness. Mr Chanda organises his argument around what he takes to be the four groups that have done most to bring about this interconnectedness: traders, preachers, adventurers and warriors. Though the motives of these groups to profit, convert, learn or conquer–have usually been selfish, the overall effect of their actions has been to draw us all closer together. [BNC: HSF 2376].

Торговці, проповідники, шукачі пригод, воїни – групи людей, які, на думку автора, історично сприяли поширенню процесу глобалізації. Називання груп людей доповнюється переліченням дій, які мотивували ці групи. Тобто прослідковується паралельне застосування перелічувальних структур, об'єднаних спільною метою – розкриття ідеї поняття в тексті.

Інноваціям, спричиненим глобалізацією, присвячений наступний приклад: «The extension and use of railroads, steamships, telegraphs, break down nationalities and bring peoples geographically remote into close connection commercially and politically. They make the world one, and capital, like water, tends to a common level.» [BNC: K92 3217].

Перетворення викликані процесом глобалізації: застосування та вдосконалення засобів зв'язку – все це сприяє зростанню економічної взаємозалежності та об'єднанню націй. В даному випадку поняття структурується за рахунок перелічення його наслідків.

Проаналізуємо один з економічних аспектів глобалізації: The GDR shall create the basic conditions for the development of market forces and private initiative in order to promote structural change, the creation of modern jobs, a broad basis of small and medium-sized companies and liberal professions, as well as environmental protection... [BNC: HL0 4196].

В даному переліченні йдеться про глобальну депозитарну розписку (GDR – Global Depository Receipt). Перетворення на структурному рівні, створення сучасних робочих місць і вільних професій, захист навколишнього середовища – все це сприяє посиленню економічної взаємодії та формуванню цілісної економічної системи. Особливості застосування даного інструменту в тексті полягають у називанні результатів його дії, втілених у економічних змінах.

Ринок. Ринок – сфера обміну товарами й послугами між продавцями й покупцями, місце, де здійснюється купівля-продаж; система економічних відносин між виробниками і споживачами продукції [CET].

Даним переліченням сутність поняття «ринок» розкривається через його сегментування: The market for private motor-cars, for example, can be broken down into several segments, depending on income levels, family commitments, benefits sought and many other preferences [BNC: GUY 2688].

Піділ ринку на сегменти сприяє досягненню основної мети ринкових відносин, яка полягає у рівновазі між попитом та його товарним забезпеченням. Елементи перелічення складають цільові групи споживачів, які виділяють з урахуванням їхніх потреб. Тобто, структурування поняття ринку відбувається через залучення таких факторів як: рівень прибутку, уподобання, користь та цільове застосування придбаної речі.

Ринкові механізми усвідомлюються через процеси купівлі, постачання, виробництва, кадрового підбору, продажу: The result is an accumulation of beliefs, from purchasing people who believe they have the best sourcing to manufacturing people who believe they have the most cost-effective production; from personnel people who believe they hire the best sales people to sales people who believe they sell the best products [BNC: EW5 29].

Перелічення, в даному випадку, слугує поглибленню розуміння ринкових механізмів і відображає взаємозалежність між діяльністю покупців, виробників, кадрового персоналу та продавців. Зацікавлення викликає структурна організація перелічення. Елементи даного перелічення є поширеними. Більш того, вони є складовими паралельних синтаксичних конструкцій. Отже, можемо говорити про стилістичну конвергенцію перелічення із синтаксичним паралелізмом.

Інвестиції. Інвестиції – довгостроковий вклад капіталу в будь-яке підприємство, галузі господарства, підприємництво з метою отримання прибутку [CET].

В наведеному переліченні йдеться про аналіз коефіцієнту рентабельності інвестицій: Its broad aims were to analyse large American companies in order to discover differences in return on investment (ROI), to establish par values for ROI for different industries and their segments, and to attempt to explain variations in ROI across companies and their subsidiary business units by reference to strategic factors [BNC: GUC 262].

(Return On Investment, ROI) – фінансовий показник, який характеризує прибутковість інвестиційних вкладів. Перелічення виражене паралельними синтаксичними конструкціями, які слугують деталізації процесу оцінки інвестицій.

Власність. Власність – категорія, яка означає володіння, користування й розпорядження майном; система економічних відносин з приводу володіння, користування й розпорядження майном [CET].

Даним переліченням вербалізується поняття власності як процесу: The law allowed Soviet citizens the right to own and inherit property, mineral resources, equipment, money, shares and water [BNC: HKS 1351].

Елементи перелічення представлені об'єктами власності, право на володіння якими дає закон, встановлений державою.

Готівка. Готівка – 1) грошові засоби в їхній початковій формі, у вигляді паперових грошей і монет, грошових знаків; 2) перехідний залишок грошових засобів підприємства, фінансові засоби, призначені для витрат [Райзберг 1997].

Ключовим поняттям перелічення є готівка: There are no balance sheets because there are no assets or liabilities in the books: sales are only recognized when cash is received (so there are no debtors); purchases are only recognized when cash is paid (so there are no creditors); there are no stock adjustments because the accounts are not concerned with recording usage, only with the fact that cash has been paid for purchases (so there is no closing stock figure); there are no fixed assets, for the same reason [BNC: GVU 809].

Структурування готівки відбувається через називання ролі, яку виконує дане поняття, а саме: розрахунку і платежу. Елементи перелічення виражені паралельними синтаксичними конструкціями, поєднаними між собою причинно-наслідковим зв'язком.

Ваучер. Ваучер – 1) приватизаційний чек, документ, який дає право на участь в приватизації через його обмін на акції підприємства, яке приватизується; 2) письмове свідоцтво, доручення, гарантія [Райзберг 1997].

В переліченні вербалізуються способи використання ваучерів: Anatoly Chubais, the Committee's chairman, explained the ways in which the privatization vouchers might be used: (i) workers could acquire shares in their own enterprise; (ii) vouchers could be used at auction to buy shares in enterprises which were to become joint stock companies; (iii) vouchers could be spent via private investment funds which would be intermediaries in share purchasing; or (iv) vouchers could be sold for cash [BNC: HLN 1337].

Перелічення, як і в попередніх прикладах, представлено паралельними синтаксичними конструкціями, метою яких є окреслення сфери застосування приватизаційного сертифікату. Варто зазначити, що способи використання ваучера охоплюють інші концепти економічної системи. Тобто, вербалізація цінного паперу відбувається через залучення інших понять економічної системи.

Бухгалтерський баланс. Бухгалтерський баланс – документ бухгалтерської звітності, що надає сукупність показників, які відображають фінансовий та господарський стан фірми на певну дату, частіше всього – на кінець або початок календарного періоду [Райзберг 1997].

Концептуалізація бухгалтерського балансу в наведеному переліченні здійснюється називанням його показників: They must also identify and attach a definite value at the balance sheet date to assets, liabilities, unsold stocks and partly used equipment [BNC: HSE 198].

Поняття бухгалтерського балансу представлено переліченням складових даного документу, які, власне кажучи, і є визначальними для цієї форми звітності.

Таким чином, функціонуючи в економічному дискурсі перелічення виконує роль засобу, за рахунок якого економічні терміни набувають свого розвітку в тексті і переходять у статус поняття. Перелічення виступає інструментом структурування, опису та вербалізації цих понять, що і є операціями концептуалізації. Структурування ключових економічних понять досягається у різний спосіб, а саме:

- наданням визначення поняття;
- переліченням функцій поняття;
- окресленням сфери застосування поняття;
- переліченням наслідків дії поняття;
- описом та деталізацією поняття;
- переліченням факторів, які сприяють появі поняття.

Власне, функція, яка полягає у структуруванні і формуванні фахових знань розкриває дискурсотворчий потенціал перелічення як лінгвокогнітивної категорії.

Перспективою майбутніх досліджень може слугувати подальше вивчення потенціалу перелічення як лінгвокогнітивної категорії.

1. *Козловська Л.С., Терещенко С.І.* Текст як основний компонент професійного економічного дискурсу (Лінгвометодичний аспект). http://www.nbuv.gov.ua/Articles/KultNar/knr49_2/knr49_2_174-176.pdf. 2. *Корпоративный менеджмент* (КМ). <http://www.cfin.ru/>. 3. *Кративний І.В.* Глобалізація: сутність, чинники та етапи розвитку // Вісник СумДУ. Серія Економіка, № 1, 2008. С. 129 – 137. 4. *Кубрякова Е.С.* Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Институт языкознания РАН. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 555 с. 5. *Левашова В.А.* Лингвистическая природа и функционирование стилистического приема перечисления (на материале английского языка): Автореф. дис... канд. филол. наук. – М., 1977. – 26 с. 6. *Лещенко Л.В.* О роли концептуальной метафоры с референтом рынок в экономическом дискурсе // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2006. – № 741. Випуск 50. – С. 46. 7. *Словарь литературоведческих терминов* (СЛТ). <http://slovar.lib.ru/dictionary/termin.htm>. 8. *Словник економічних термінів* (СЕТ). <http://www.tnpu.edu.ua/kurs/301/s0r.htm>. 9. *Современный экономический словарь* / Составители Райзберг Б., Лозовский Л., Стародубцева Е. - М.:ИНФА, 1997. – С. 352. <http://vocabulary.ru/dictionary/88/>. 10. *Стилистика английского языка: Учебник* / Мороховский А.Н., Воробьева О.П., Лихошерст Н.И., Тимошенко З.В. – К.: Высш. школа, 1991. – 272 с. 11. *Стратегічна сегментація ринку*. <http://library.if.ua/book/44/3011.htm>. 12. *Нагребельний В.П.* Фінансове право України: короткий словник термінів. <http://libr.org.ua/book/102/2998.html>. 13. *British National Corpus (BNC)*. <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>

О.В. Арделян, к.пед. н., доц.,

Кіровоградський державний педуніверситет імені Володимира Винниченка

СЛЕНГОВА ЛЕКСИКА МІКРОПОЛЯ ‘ЛЮДИНА’ У СУЧАСНОМУ МОВЛЕННІ АМЕРИКАНЦІВ ЯК ОБ’ЄКТ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Процес утворення нових слів розглядається у сучасному мовознавстві як форма функціонування мови, необхідна для організації її словникового складу, а також як конкретний спосіб репрезентації дійсності.

Лексика – сфера мови, яка найбільш безпосередньо пов’язана із зовнішнім світом, що оточує людину. Уся пізнавальна діяльність людини фіксується насамперед у словах, назвах. Процес людського пізнання, досвід людини у зовнішньому світі – необмежені, тому кількість нових назв об’єктів реальної дійсності збільшується з геометричною прогресією. Сучасний розвиток суспільного пізнання, науки, техніки, мистецтва і матеріальної культури, зміни умов життя носіїв мови як наслідок мають постійне збільшення

вокабуляра за рахунок нової лексики або лексичних новоутворень, що належать до різних семантичних полів.

У лінгвістичних дослідженнях учені поділяють лексику на літературну та нелітературну. До літературної лексики належать стандартні розмовні слова, книжкові слова та нейтральні слова, які вживаються в літературі й в усному офіційному мовленні. Також існує нелітературна лексика, яка поділяється на професіоналізми, вульгаризми, жаргонізми, арго й сленг. Ця лексика відзначається розмовним, неофіційним характером та емоційною забарвленістю. Останнім часом усе більше вживається термін сленг для позначення слів, що часто розглядаються як порушення норм стандартної мови. Це виразні, іронічні слова, що слугують для позначення предметів, про які говорять у повсякденному житті [Грачев 1996, 34]. Longman dictionary of contemporary English дає наступне визначення поняття сленг: «very informal, sometimes offensive language that is used especially by people who belong to a particular group, such as young people or criminals» [Longman 2003, 1550]. Сленгові лексичні одиниці розкривають життєву орієнтацію цих соціальних груп, ставши загальноживаними, вони зберігають емоційно-оцінний характер.

У теоретичному плані загальні аспекти функціонування сленгових лексичних одиниць розглядалися у працях відомих вітчизняних та іноземних науковців: Є.М. Верещагіна, Ю.А. Зацного, В.Г. Костомарова, Г.Д. Томахіна; Estrin Menus, Flexner.

Об'єктом нашого дослідження обрано англійську сленгову лексику мікрополя «Людина». Стаття має на меті виявлення онтологічних характеристик сленгових лексичних одиниць – назв осіб американського варіанту англійської мови, які використовуються у сучасній художній, публіцистичній, науковій літературі, у мові засобів масової інформації й безпосередньо у мовленні американців.

Як відомо, слово здатне зберігати різноманітну інформацію. Зміст інформації кожної лексичної одиниці має два рівні [Верещагін, Костомаров 1979, 39-40]. Перший рівень – понятійний, це найбільш важливі, суттєві відомості про предмет, які визначальні для його назви. Перший рівень змісту слова називається лексичним поняттям. Ознаки, критерії, за якими предмет включається або не включається у об'єм лексичного поняття, називаються семантичними долями. Лексичне поняття може бути міжмовним, тобто властивим для більших етнокультурних і мовних загалів, і без втрати інформації здатне передаватися двома або більше мовами [Верещагін, Костомаров 1979, 42]. Семантика слова не вичерпується одним лише лексичним поняттям, другий рівень змісту слова – непотійний, він містить у собі додаткові відомості про предмет. Така інформація віддзеркалює позамовні відомості і визначається як фонова. Сукупність непотійних семантичних долей, які стосуються слова, визначається як його лексичний фон. Виникає питання, чи еквівалентні фони слів у різних мовах, які є повністю еквівалентними у понятійному плані, наприклад, «впливова людина» та «heavy» (a powerful person). При співставленні лексичних понять цих двох слів приходимо до висновку, що вони еквівалентні у англійській та українській мовах. Поряд з тим, їх лексичний фон – не повністю еквівалентний: в англійській мові це слово має додаткову інформацію: «a bad guy» (бродяга).

Лексика, що відрізняється лексичними фонами при міжмовному співставленні (рівень лексичного поняття при цьому співпадає), називається фоною [Верещагін, Костомаров 1979, 44]. Безеквівалентна та фонова лексика утворює специфічну підсистему певної ідіостічної мови у плані міжмовного співставлення у зв'язку з тим, що вона від-

биває специфіку національної культури етносу і є скарбницею національно-культурної семантики. Беручи до уваги способи творення сучасних ціннісних орієнтацій у певному контексті, а саме у сленгових лексичних одиницях американського варіанту англійської мови, слід зазначити, що новоутворення мікрополя «Людина» є своєрідною картою кордонів культурних цінностей та орієнтацій.

Картина світу англомовного суспільства кінця XX – початку XXI століття охоплює когнітивні категорії, які найінтенсивніше поповнюються новою лексикою, котрі належать до базових і складають підґрунтя концептуальної моделі світу в цілому, а також ті, які виявляються найважливішими для діяльності людини в певний період. Інакше кажучи, утворення нових слів відбувається також у залежності від реального стану екстралінгвальної дійсності. Найбільший пласт нової лексики охоплює категорія «Людина». Це є свідченням того, що когнітивна діяльність останньої має яскраво виражений антропоцентричний характер.

Дослідження сленгових лексичних одиниць, розглянутих у статті, дають змогу викремити певну кількість слів, які співвідносяться зі способом життя американців та різними соціальними, етнічними, інтелектуальними та професійними відмінностями певних його представників.

У процесі аналізу була створена класифікація сленгових лексичних одиниць на позначення способу життя та назв осіб за певними семантичними критеріями, що охоплюють 7 лексичних підгруп.

1. Назви осіб, яким не властива соціальна компетенція (incompetent stereotypes)

dorps – brilliant idiots; no brains all mouth. Types who put stock in IQ measurements; *- dropout* – one who chooses to quit mainstream society;

– *dweeb* – a contemptible or boring person, especially one who is studious, puny, unfashionable: a nerd; – *flake* – a stupid, naïve, but relatively harmless person; – *404* – clueless; – *loser* – a person who produces glitches in everything he touches; – *schmuck* – a dishonest person; – *sleaso* – a sordid despicable person; – *libertine* – a dissolute man; profligate; rake; – *mallrat* – any adolescent who uses a shopping mall as a hangout after school and on weekends; – *narbo* – an uninteresting person; square; – *nerd* – an unpleasant, unattractive, or insignificant person; – *no-goodnick* – an unpleasant, untrustworthy person; – *okie* – uneducated person; – *wimp* – a weak, ineffectual person

2. Назви осіб, яким властива соціальна компетенція (achievement stereotypes)

– *brat pack* – any group of (often) ill-mannered young people especially those who are successful, precocious, aggressive and well-to-do. Coined in 1985, specifically for a particular group of rising Hollywood Stars with an extrovert lifestyle but not applied to any group of uppish (young) people spoilt by success and indulging behavior; – *BP* (beautiful people) – people who achieved some respect mingled with envy. It usually refers to wealthy people; – *domo* – a downwardly mobile professional, typically a person under 40 who abandons a successful or promising career to concentrate on more meaningful or spiritual activities; – *gliterati* – fashionable celebrities, a combination of –glitz and –literati, the smarter sections of the literary world; typically the Booker Prize-giving audience

– *gym rat* – a person whose intense efforts and long hours demonstrate an intense determination to win at all costs; – *honcho* – the boss, the senior figure; – *jet setters* – smart rich people, beloved of the gossip columns, who travel the world by jet, seeking a succession of expensive pleasures

– *ladies who lunch* – the term describes those rich and fashionable women whose daytime existence, unencumbered by the need to earn a living, centres on their lunching with other ladies of a similar persuasion

maven – an expert, knowledgeable or skilled person; – *movers and shakers* – energetic, active individuals who get things done and influence others to act with similar enthusiasm; – *rainmaker* – an aggressive and creative developer of business; – *whizkid* – a bright young man seen as a future leader of his firm, government department, academic faculty;

– *yuppie* – a young upwardly mobile professional – a buzz – word for anyone under 40 who prospered in the decade

3. Назви осіб, зумовлені індивідуальними рисами зовнішності, інтелекту, психіки

buddy – someone who befriends and supports a person with AIDS by volunteering to give companionship, practical help and moral support during the course of the illness; – *chappie* – fellow; – *dude* – a person, a guy, one of the gang; often used as a form of address: friend, buddy;

– *fresh nugs* – a sexy, well-developed young woman; – *inamorata* – a woman who loves or is loved, a female sweetheart or love; – *kook* – an eccentric or otherwise bizarre person; – *rat fink* – a general pejorative denoting an obnoxious person with the specific implication of traitorous behavior; – *soul brother/sister* – a fellow black person; – *straight* – a conventional, specifically not gay or not drug-using person; – *wacko* – a crazy, mad, eccentric person; – *yellow-dog* – coward; – *yummy* – a young girl, probably under the age of consent but nonetheless an object of male lust

4. Назви осіб, зумовлені способом життя у технотронному світі (hight-tech life)

– *digerati* – people who are highly skilled in the processing and manipulation of digital information

– *dot-commer* – a person who owns or works for a dot-com (the firm in the Internert)

– *hacker* – anyone who enjoys computing for its own sake rather than for its applications

– *shoulder surfer* – a person who illegally acquires and later uses or sells someone telephone credit card number

– *techie* – an expert in or enthusiast for technology, especially computing

– *technofreak* – a fanatic for the latest advances in technology

– *troll* – a person who sends messages with the help of Internet

5. Назви осіб, зумовлені специфічними звичками проведення вільного часу, хобі

– *couch-potato* – an inveterate television watcher

– *survivalist* – anyone whose hobby is in the collection of guns, uniforms, and any other items of weaponry and military hardware

6. Назви осіб, пов'язані з родинними відносинами та вихованням дітей

– *live-in-lovers* – individuals who live together, but have not been married

dinky, dinkie – married but childless partners, an acronym of 'double income, no kids'; – *open collar workers* – people who work at home;

– *returner* – a woman who resume her career after a period of retirement, probably to have and bring up her children

7. Назви осіб, що живають різні види наркотиків

– *acid head* – a person addicted to (and often mentally affected by) LSD; – *doper* – a drug user; – *druggie* – a drug-taker; – *freak* – one who uses illicit drugs

Аналіз сленгових лексичних одиниць за семантичним критерієм дає підстави визначити, що серед виділених семантичних груп найчисельнішою є група осіб, яким властива негативна соціальна компетенція. Нові слова зафіксували негативне ставлення американського суспільства до тих його індивідів, які не володіють необхідними інтелектуальними якостями для адекватних дій і функціонування у технотронному суспільстві кінця ХХ – початку ХХІ століття. Американська культура виділяє компетенцію й інтелект як визначальні людські якості та засуджує їхню відсутність.

1. *Верещагин Е.М., Костомаров В.Г.* Язык и культура. – М.: Русский язык, 1979. – 75 с. 2. *Грачев М.А.* Механизм перехода арготизмов в общенародный язык// Русский язык в школе. – 1996. – № 5. – С. 34-37. 3. *Зацний Ю.А.* Развитие словникового состава английской речи в 80-90 годы ХХ столетия: Автореф. дис.... Доктора филол. наук. – К., 1999. – 24 с. 4. *Longman dictionary of contemporary English*. II. Summers, Della., 2003. – 1949 p.

*О.В. Асадчих, к.пед.н.,
Институт филологии КНУ имени Тарса Шевченко*

КРИТЕРІЙ ВІДБОРУ НАВЧАЛЬНИХ ВІДЕОФОНОГРАМ ТА ФОНОГРАМ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ У СТУДЕНТІВ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ

Актуальність даного дослідження полягає в тому, що питання критеріїв відбору навчальних відеофонограм та фонограм у процесі формування комунікативно-мовленнєвих умінь на основі навчання японської мови студентів початкового етапу висвітлюються в методичній літературі не в достатньому обсязі.

Аналіз попередніх досліджень свідчить про те, що про необхідність використання візуальних опор для навчання говоріння йдеться в багатьох методичних та психологічних роботах [Болдырева 1988; Вильялок 1986; Колкнер 2000; Леонтьев 1969 та ін.]. Як зазначає Ю.І. Пасов, опора є важливим засобом організації мовного вміння, необхідного для розвитку в мовця самостійності висловлювання [Пасов 1989, 157].

У працях багатьох науковців [田中 2001; 日本語教育学会編 1995; 堀口 2000] ми знаходимо підтвердження того, що важливим аспектом, необхідним для розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь у студентів початкового етапу, є використання саме візуальних опор у вигляді мовних і немовних елементів, які допомагають студентам зрозуміти інформацію, структурно правильно побудувати свою доповідь, враховуючи комунікативний намір.

Згідно з теорією «подвійного кодування» [真田 2001, 35], вербальна та ілюстративна інформація впливають на органи чуттєвого сприйняття. Згодом вербальна інформація кодується у формі мовних одиниць, ілюстративно-аналогова інформація зберігається у візуальних одиницях. При цьому свідомістю обробляються різні частини одного й того ж об'єкта, інформація може ментально модифікуватися за різними параметрами: розміром, кольором (синхронна обробка). Між однаковими за значенням мовними та візуальними одиницями виникають зв'язки, таким чином, інформація викликається з різних систем мозку.

Поєднуючись між собою текстуальна та зображальна інформація створюють в мозку ментальні моделі. Ментальні моделі лежать в основі візуальних образів, але вони можуть бути також абстрактними, відображаючи ситуації, які не можуть бути візуалізованими. [真田 2001, 73]. Такі моделі є складними структурами знань, що сприяють формуванню у студентів уяви про одиниці інформації, структуру інформації та їх поєднання в часі та просторі.

Розглянемо доцільність використання навчальних фонограм та відеофільмів у формуванні комунікативно-мовленнєвих умінь у студентів початкового етапу, які вивчають японську мову.

Сучасне осмислення проблеми мовної освіти та її реалізації зумовлює доцільність використання фонограм та відеофонограм в навчанні іноземних мов [Аблам 1976, 15-19; Аблам 1978, 3-18; Бичкова 1992, 68-73; Бориско 1988; Бичкова 1994, 59-63].

Однією з психологічних особливостей використання відеофонограм є здатність представляти мовний матеріал одночасно в двох модальностях – зоровій та слуховій.

Відомо, що зорова модальність реалізується у зоровій невербальній (зображення дійових осіб: вираз обличчя, поза, міміка, жести, поведінка та ін.) та зоровій вербальній (письмове мовлення, титрування, написи тощо) наочності, представленої у вигляді смислових та мовленнєвих опор.

Слухова модальність реалізується у слуховій невербальній (музика, шуми, звуки, інтонація голосу, паузи, зітхання та ін.) та слуховій вербальній наочності. Встановлення зв'язку між вербальним та наочно-чуттєвим образом дійсності – важлива мета застосування наочності [Зимняя 1978]. Інформація, що надходить до свідомості у поєднанні вербальної й образної форм, є більш стійкою, ніж інформація, відтворювана лише однією формою [小山 2002, 34].

Відеофонограма сприяє виникненню у студентів прямих асоціацій між вивченими мовними одиницями та мовленнєвими ситуаціями в результаті взаємодії зорового та слухового аналізаторів. У зв'язку з цим відеофонограма найбільш адекватно відображає специфіку усного мовлення, оскільки в ній студентам пропонуються синхронізовані зорові та слухові образи.

На сьогодні існують дослідження, присвячені використанню відеофонограми при навчанні усномовленнєвої іншомовної діяльності, що розглядають проблему з різних позицій [Шепер 1978; Щукин 1981; Щукина 1991].

Безперечним є той факт, що сприйняття та розуміння мовлення полегшується в умовах аудіо-візуального представлення, оскільки у процесі декодування інформації поряд із зоровим та слуховим аналізаторами бере участь мовномоторний аналізатор, що виконує роль своєрідної контролюючої системи при значній підтримці екстралінгвістичних факторів. [真田 2001].

Під час сприймання відеофонограми постає не лише власне зорова і слухова наочність, але й мовна наочність, що й визначає лінгвістичні основи використання відеофонограми:

- фонетичні: фонетична правильність мовлення, реалізація якої стимулює виникнення та закріплення у свідомості студентів певних зразків-еталонів. Їх структура характеризується єдністю трьох компонентів, що сприяють успішному формуванню мовленнєвих навичок та вмінь: слухового, артикуляційного та зорового.

- лексичні: тематично погруповані реалії; використання ідіоматичних засобів, розмовної лексики тощо;
- граматичні: інверсія, еліптичні та неповні речення, скорочені форми, розділові та риторичні питання тощо.

У методиці викладання японської мови існує також підхід використання відеофонограми при навчанні усної іншомовленнєвої комунікації без звука, що активізує логічно-мисленнєву діяльність студента на рівні інтуїтивного добору мовленнєвих одиниць та підвищує мотивацію продукування власних висловлювань іноземною мовою [小山、岩本 1994, 34-35; 真田 2001; 田中 2001]. На наше глибоке переконання такий підхід є цікавим, неординарним та ефективним при навчанні усної іншомовленнєвої комунікації: перегляд відеофонограми без звука, підвищує мотивацію навчання, тому що студент спочатку сам намагається відтворити в усній чи письмовій формах історію, яку бачить на екрані, проговорити її з аудиторією, а потім перконатися у правильності (чи хибності) власної інтерпретації історії після повторного перегляду відеофонограми вже зі звуком. Крім того такий прийом навчання надає додаткову можливість створення різних видів навчальної діяльності, обговорення побаченого у групах та, як результат, – виступу представника кожної групи з підсумками обговорення. Важливим для нашого дослідження навчально-методичним аспектом є надання можливості спілкуватися у парах або групах, завдяки чому відбувається тренування вмінь усної іншомовленнєвої комунікації.

Критеріями відбору навчальних відеофонограм у процесі формування комунікативно-мовленнєвих умінь у студентів початкового етапу є:

- відповідність вокабулярно-семантичного рівня навчальної відеофонограми вокабулярно-семантичному рівню студентів;
- наявність соціокультурної інформації;
- забезпечення високого рівня мотивації вивчення японської мови;
- відповідність меті навчання;
- наявність япономовного матеріалу, засвоєння якого викликає особливі труднощі в українських студентів.

У колі уваги вчених перебуває і питання доцільності використання фонограм при навчанні усного іншомовного спілкування [Allen 1972, 89-91; Breen 1985, 60-70; Ellis 1992]. Порівнюючи специфіку фонограм і відеофонограм, та їх роль у залученні до начального процесу, вважаємо, що використання фонограм має відбуватися значно пізніше, ніж використання відеофонограм, оскільки формування вміння сприймати інформацію лише на слух (без зображення) у суб'єктів навчання відбувається пізніше, ніж формування вміння читати та писати і потребує більших зусиль та часу [小山 2002, 41].

Фонограма, як і відеофонограма, адекватно відображає специфіку усного мовлення, оскільки пропонує студентам слухові образи.

При відборі навчальних фонограм вважаємо за необхідне дотримуватися таких критеріїв:

- відповідність вокабулярно-семантичного рівня навчальної фонограми вокабулярно-семантичному рівню студентів;
- відповідність меті навчання;
- реалізація новизни змісту;

• наявність япономовного матеріалу, засвоєння якого викликає особливі труднощі в українських студентів.

Перспективою нашого подальшого дослідження вважаємо обґрунтування критеріїв оцінювання рівня сформованості у студентів початкового етапу комунікативно-мовленнєвих умінь японською мовою.

1. *Аблам С.Б.* Использование замкнутой системы телевидения в обучении иностранным языкам. – Минск, 1976. – С.15-19; 2. *Аблам С.Б.* Некоторые вопросы теории создания видеофоноупражнений для обучения иноязычной речи // *Методика обучения иноязычной устной речи.* Сб.ст.: / Науч. ред. В.Г. Тищенко – Воронеж, 1978. – С. 3-18; 3. *Бичкова Н.І.* Застосування відеофонограм в умовах гуманізованого навчання студентів усного іншомовного спілкування // *Методика викладання іноземних мов.* – 1992. – Вип. 22. – С. 23-29; 4. *Бичкова Н.І.* Комплекс комунікативних вправ на основі змісту іншомовного художнього відеофільму // *Методика викладання іноземних мов.* – 1994. – Вип. 23. – С. 59-63; 5. *Бичкова Н.І.* Типологія відеофонограм та фонограм для навчання усного іншомовного спілкування // *Методика викладання іноземних мов.* – 1992. – Вип. 21. – С. 68-73; 6. *Болдырева П.Б.* Обучение монологической устной речи студентов 1 курса языкового вуза с опорой на учебные тексты: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Лен.гос. пед. ин-т. – Л., 1988. – 15 с.; 7. *Бориско Н.Ф.* Обучение устной монологической речи с использованием видеофонограммы в интенсивном курсе на начальном этапе обучения (немецкий язык): Дис... канд. пед. наук: 13.00.02. – К., 1988. – 226 с.; 8. *Вильялок Э.Х.* Использование художественного текста для развития монологической речи на иностранном языке: Дис... канд. пед. наук: 13.00.02. – М., 1986. – 151 с.; 9. *Зимняя И.А.* Психологические аспекты обучения говорения на ин. языке. – М.: Просвещение, 1978. – 158 с.; 10. *Колкнер Я.М., Устинова Е.С., Енальева Т.М.* Практическая методика обучения иностранных языков. – М.: АСАДЕМА, 2000. – 258 с.; 11. *Леонтьев А.А.* Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания. – М.: Наука, 1969. – 307 с.; 12. *Пассов Е.И.* Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. – М.: Русский язык, 1989. – 275 с.; 13. *Шенер М.Н.* Аудиовизуальное пособие для развития диалогической речи. – М.: Просвещение, 1978. – 41 с.; 14. *Щукин А.Н.* Методика использования аудиовизуальных средств (При обучении рус. языка как иностр.) – М.: Рус. язык, 1981. – 128 с.; 15. *Щукина Э.И.* Коммуникативные упражнения в видеозвукзаписи для обучения устной диалогической речи студентов архитектурной специальности: Дис... канд.пед.наук: 13.00.02. – К., 1991. – 203 с.; 16. *Allen E.D., Vallette R.M.* Modern Language Classroom Techniques. – N.Y., 1972. – P. 89-91; 17. *Breen M.P.* Authenticity in the Language Classroom // *Applied Linguistics.* – Oxford. – 1985. – Vol.6. – Nr.1. – P. 60-70; 18. *Ellis R.* Instructed Second Language Acquisition: Learning in the Classroom. – Oxford: Oxford Univ. Press, 1992. – 230 p.

19. 小山悟 『J-Bridge』 凡人社. – 2002. – 245 p.; 20. 小山悟 岩元由起子 「初中級レベルにおけるトピックシラバス導入の「果」 『日本語「育方法」究「誌』 日本語「育方法」究「 vol.6 №1. – 1999. – P – 34 – 35; 21. 田中望 『日本語教育の方法』 大修館書店. – 2001. – 228 p.; 22. 日本語教育学会編 『タスク日本語教授法』 凡人社. – 1995. – 267 p.; 23. 堀口純子 『日本語教育と会話分析』 くらしお出版. – 2000. – 276 p.; 24. 真田信治 『社会言語学』 おうふう. – 2001. – 204 p.

АНГЛІЙСЬКА ДЛЯ МАТЕМАТИКІВ: ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД

Наша країна є активним учасником глобалізаційних процесів [Бабаніна, 2007; Бабаніна, 2008]. Чимало українських математиків беруть участь у спільних проектах з іноземними науковцями, готують публікації для закордонних видань, беруть участь у міжнародних конференціях, навчаються за кордоном на стаціонарі і в аспірантурі, викладають математичні дисципліни англійською за кордоном у вищих і середніх навчальних закладах.

У даній статті мова йде про досвід Малайзії [www.tutor.com.my] у підготовці викладачів математики та інших точних дисциплін для професійного викладання англійською мовою. Малайзія відчутно випереджає Україну за рівнем розвитку економіки, а також за рівнем соціальних стандартів. Економіка Малайзії посідає 37 місце в світі за рівнем ВВП (Україна – 48 місце), показник ВВП Малайзії на душу населення (7000 дол.) в 2,3 разу перевищує відповідний український індикатор (3000 дол.). За рівнем людського розвитку Малайзія перебуває на 63 сходинці (Україна – на 76 місці) [www.worldbank.org].

Програма ETeMS

З метою заохочення підвищення професійної кваліфікації викладачів математики та інших точних дисциплін Центр викладання англійської мови в Малайзії пропонує програму поліпшення знань англійської «Англійська для викладання математики і точних дисциплін» (English for The Teaching of Mathematics and Science або скорочено ETeMS). Головною метою ETeMS є «поліпшення навичок англійської мови викладачів математики і точних наук, що дозволить їм ефективно використовувати англійську як засіб викладання».

При розробці програми ETeMS було зроблено такі припущення:

Викладач математики і точних наук уже володіє необхідним рівнем знання предмету, а також педагогічними навичками для його викладання

Викладач математики і точних наук має принаймні базовий рівень володіння англійською, набутий при вивченні цієї мови в середній школі. ETeMS ґрунтується на наявних компетенціях з метою заохочення розвитку мовної кваліфікації викладача математики і точних наук у трьох широких галузях:

Мова для отримання інформації,

Мова для викладання математики і точних наук,

Мова для професійного обміну.

Мова для отримання інформації

Метою цього компоненту є удосконалення навичок отримання інформації, особливо за допомогою читання. Викладачі розвивають ці уміння за допомогою залучення студентів до прочитання великої кількості наукових текстів з математики, фізики, хімії, програмування, тощо. До цих текстів належать тексти відповідно до тематики предметів; тексти з методологічних питань, а також силабуси і роздаткові матеріали. Слід підкреслити, що головною метою є поліпшення мовних навичок і умінь, потрібних для опанування інформації з текстів, а не зосередження на методології викладання предмету. Вважається, що при досягненні певного рівня володіння англійською викладачі самі будуть зацікавлені в отриманні інформації з Інтернету, а також друківаних матеріалів для розширення своїх

знань про предмет і про педагогіку. Таким чином, це позитивно впливатиме на викладання точних наук.

Мова для викладання математики і точних наук

Це основний компонент програми ETeMS. У ньому викладач удосконалюватиме мову для проведення занять і відшліфовуватиме мовні навички для позакласної роботи, яка стосується вивчення предмету. Основна увага приділятиметься поліпшенню навичок мовлення і писання. Для цього підбирається відповідний граматичний матеріал, а також організовуються практичні заняття.

Мова для професійного обміну

Як професіонали, викладачі математики і точних наук бажають спілкуватися з колегами з інших країн за допомогою англійської мови. Цю потребу викладачів враховано в невеликому компоненті програми ETeMS.

Структура програми ETeMS

Програму розраховано на 240 годин викладання, які складаються з годин безпосереднього спілкування і годин самопідготовки. Зокрема, в програмі передбачено «приятельську систему», коли викладачі можуть звернутися за подальшою допомогою до певних представників у своєму мікрорайоні.

Програма ETeMS складається з двох частин, у кожній з яких 90 годин відведено безпосередньому спілкуванню, а 30 годин – самопідготовці з відповідними матеріалами.

Перша частина містить:

5 тижневих модулів, розподілених протягом п'яти тижнів. Кожний модуль потребує два дні безпосередньої взаємодії (60 годин);

5-денний модуль (30 годин);

Модуль самопідготовки (30 годин).

Приблизно третину курсу відведено першому компоненту *«Мова для отримання інформації»*, а решту присвячено другому компоненту *«Мова для викладання математики і точних наук»*. Очікується, що це гартує певний баланс, потрібний для якнайскорішого поліпшення базових мовних навичок викладачів, необхідних їм для викладання англійською мовою.

Другу частину програми розробляють відповідно до інформації, одержаної під час проведення першої частини програми. Проте структура другої частини подібна до першої. Знову основною компонентою є *«Мова для викладання математики і точних наук»*, водночас, певну увагу приділено третій компоненті *«Мова для професійного обміну»*.

Стратегія викладання курсу

Передбачено, що курс ETeMS проводиться двома мовними фахівцями, які пройшли відповідну підготовку. Основу для викладання становлять матеріали, підготовлені викладачами Центру для викладачів англійської мови. Очікується, що окремі курси будуть розроблені для викладачів початкової і середньої шкіл. Обидва курси матимуть подібну структуру, базуватимуться на тих самих принципах і спрямовуватимуться на вдосконалення однакових мовних навичок. Проте зрозуміло, що набір текстів для читання та розв'язкової роботи під час класних занять відрізнятимуться залежно від аудиторії, з якою працює викладач.

Матеріали підготовлено для використання в кожному з 5 дводенних модулів. Для кожного модуля є свій «набір викладача» і «набір помічника». Набір викладача містить

усі матеріали, потрібні викладачеві протягом вивчення модуля, включно з текстами, аркушами завдань і допоміжними зауваженнями. Набір помічника складається із зошита зауважень інструктора, пропонуваніх відповідей до завдань у наборі викладача, шаблонів для виконання домашніх завдань і додаткових матеріалів. Окремий набір підготовлено для розширеного п'ятиденного навчання. Викладачам також надається набір матеріалів для позакласної самопідготовки.

Зміст модулів

Кожний дводенний модуль складається із кількох занять загальною тривалістю в 12 годин. Кожне заняття триває від однієї до трьох годин.

РОЗКЛАД ЗАНЯТЬ ПЕРШОЇ ЧАСТИНИ							
Модуль	День	Година 1	Година 2	Година 3	Година 4	Година 5	Година 6
1	День 1	ОЦІНКА ЗНАТЬ РЕЄСТРАЦІЯ Ice-Breaking BACK TO THE FUTURE		ТЕКСТ		РОЗВИТОК МОВИ	
	День 2	РОЗВИТОК МОВИ		ПРАКТИКА			ОГЛЯД
2	День 1	ТЕКСТ		РОЗВИТОК МОВИ		РОЗВИТОК МОВИ	
	День 2	ТЕКСТ		ПРАКТИКА			ОГЛЯД
3	День 1	ТЕКСТ		РОЗВИТОК МОВИ		РОЗВИТОК МОВИ	
	День 2	ТЕКСТ		ПРАКТИКА			ОГЛЯД
4	День 1	ТЕКСТ		РОЗВИТОК МОВИ		РОЗВИТОК МОВИ	
	День 2	ТЕКСТ		ПРАКТИКА			ОГЛЯД
5	День 1	ТЕКСТ		РОЗВИТОК МОВИ		РОЗВИТОК МОВИ	
	День 2	ПРАКТИКА			ОЦІНКА ЗНАТЬ ASSESSMENT		ОГЛЯД

Текст

Протягом цих занять відпрацьовуються навички роботи з текстом, особливо навички читання. Пропонуються тексти з цікавою інформацією з галузі математики, що заохочує аудиторію до спілкування. До видів роботи належать: робота над текстом, робота над словником термінів, пошук в тексті потрібної інформації, а також «трамплін» – заохочення до дискусії

Розвиток мови

Під час цих занять відпрацьовуються мовні навички для викладання математики та точних наук. До видів роботи належать: робота над граматичними вправами, практика застосування граматичних конструкцій, практика використання вивченого матеріалу в різних ситуаціях.

Практика

Протягом практичних занять, які тривають по 3 години, викладачам надається можливість використати вивчений матеріал на «справжніх уроках».

Огляд

Наприкінці кожного модуля викладачі оцінюють набутий досвід. Крім того, їм надається можливість поставити особисті завдання стосовно розвитку мовних навичок, яких вони сподіваються набути найближчим часом і пізніше. Це заняття дає змогу оцінити рівень прогресу викладачів.

Набір для самопідготовки

Застосування набору для самопідготовки, безумовно, допоможе викладачам швидше і якісніше опанувати новий матеріал.

П'ятиденний модуль

Цей модуль є дуже важливою фазою курсу, яка передбачає тривале «мовне занурення» в спеціально підготовлених умовах (пансіонатах, турбазах, тощо).

Для України, яка прямує шляхом євроінтеграції, важливе значення має вивчення закордонного досвіду викладання точних наук англійською мовою.

1. *Бабаніна Т.* Актуальність англійської мови для української математики в інформаційному просторі-2007. – Мовні і концептуальні картини світу. Збірник наукових праць. Вип. 23, ч.1. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2007. – С. 39-42. 2. *Бабаніна Т.* Українська математика в інформаційному просторі-2007. – Іноземні мови на нефілологічних факультетах. Міжкафедральний збірник наукових праць. Вип. 3. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. – С. 11-13.

3. <http://www.tutor.com.my/tutor/etems/index.asp?pp=main2.htm>

4. <http://www.worldbank.org>

КОНЦЕПТ FEU У ТРАГЕДІЇ П. КОРНЕЛЯ «MÉDÉE»

Творчість П. Корнеля (1606-1684), одного з найталановитіших французьких драматургів XVII ст., привертає увагу багатьох дослідників. Вольтер вважав Корнеля першим із драматургів, який зробив наголос на почутті захоплення, а не на помсті й жалю [Théâtre complet 1934].

У даній роботі продовжується дослідження концепту «FEU» у трагедіях Корнеля [Бабаніна 2007, Бабаніна 2008, Бабаніна 2009]. Таке дослідження передбачає аналіз фрагментів тексту, які так чи інакше пов'язані з цим явищем з метою з'ясування концепту даної реальності.

У 1635 році побачила світ «Médée» – перша трагедія П'єра Корнеля [Сигал 1957]. Це обробка трагедії Сенеки, ідею якої запозичено із твору Еврипіда, написаного в 431 році до н. е. У [The Encyclopedia.... 1944] вважають твір-першооснову однією з найкращих трагедій давньогрецької драматургії, відомих у сучасному світі.

О. Соломарська в [Solomars'ka 2001] наводить список 42 лексем, які стосуються концепту «FEU». У «Médée» нараховується 20 таких лексем.

У даній статті для компактності аналізу деякі лексеми об'єднано в групи. Характерно, що більше половини вживань, а саме 38 із 73 (52,1%), припадає на три лексеми *feu, feux, flamme(s)* (Таблиця 1).

Таблиця 1

Частота уживань лексем *feu, feux, flamme(s)* в комедії «Médée»

Персонаж /лексема	<i>Flamme(s)</i>	<i>Feu</i>	<i>Feux</i>	Частота уживань лексем персонажем
Médée	6	1	6	13
Jason	5	2	3	10
Créuse	2	2	2	6
Créon	1	1	1	3
Theudas	1	2	-	3
Ægée	1	1	-	2
Nérine	1	-	-	1
РАЗОМ	17	9	12	38

Лексеми, які відносяться до концепту «FEU», вживають 9 персонажів трагедії, п'ятеро з яких належать до чоловічої статі. Таблиця 2

Частота уживань лексем концепту «FEU» в трагедії «Médée»

Персонаж / лексема	<i>Flamme (s)</i>	<i>Feux</i>	<i>Ardeur (s)</i>	<i>Feu</i>	<i>Éclat</i>	<i>Brûler</i>	<i>Allumer</i>	<i>Flambeaux</i>	<i>Briller</i>	<i>Enflammer</i>	<i>Bouillant</i>	<i>Brasière</i>	<i>Enfer</i>	<i>Foudre</i>	<i>Lumière</i>	<i>Rayons</i>	Частота уживань лексем персонажем
Médée	6	6	3	1		1		1	1		1		1	1			22
Jason	5	3	1	2	2	1	2										16
Créuse	2	2	2	2	1	2											11
Ægée	1	-	1	1				1		1					1		6
Theudas	1	-	1	2			1					1					6
Nérine	1	-	2	-	2												5
Créon	1	1		1				1									4
Cléone									1							1	2
Pollux										1							1
РАЗОМ	17	12	10	9	5	4	3	3	2	2	1	1	1	1	1	1	73

Чоловічі персонажі вживають «вогненні» лексеми 33 рази, а жіночі – 40 разів (Таблиця 3). Проте серед першої «п'ятірки» найуживаніших лексем (53 вживання) на частку жіночих персонажів припадає 31 слововживань проти 22 у чоловічих персонажів. До того ж, героїні трагедії вживають більше таких лексем, як *flamme(s)*, *feux*, *ard (-ent, -eur)*, *brûl (-er, -ant, -aient)*, *écl (-air, -at)* поступаючись тільки кількістю вживань лексеми *feu*.

Таблиця 3

Частота уживань лексем концепту «FEU» жіночими й чоловічими персонажами в трагедії «Médée»

Персонаж / лексема	<i>Flamme (s)</i>	<i>Feux</i>	<i>Ardeur (s)</i>	<i>Feu</i>	<i>Éclat</i>	<i>Brûler</i>	<i>Allume</i>	<i>Flambeaux</i>	<i>Briller</i>	<i>Enflammer</i>	<i>Bouillant</i>	<i>Brasière</i>	<i>Enfer</i>	<i>Foudre</i>	<i>Lumière</i>	<i>Rayons</i>	Частота уживань лексем групами персонажів
Médée + Créuse + Nérine + Cléone	9	8	7	3	3	3	-	1	2	-	1	-	1	1	-	1	40
Jason + Ægée+ Theudas+ Créon+ Pollux	8	4	3	6	2	1	3	2	-	2	-	1	-	-	1	-	33

Більше половини уживань (38 із 73) припадає на частку двох головних героїв – Медеї і Язона. Медея найчастіше вимовляє лексеми *ardeur(s)*, *feux*, *flamme(s)*. Язон більше від інших персонажів уживає слова з коренем «*allum-*», а також «*éclat*», і перебуває на другому місці за кількістю вживань *feux* та *flamme(s)*. Креуза найчастіше вживає слова з коренем «*brûl-*» і по двічі вимовляє п'ять основних «вогнених» лексем.

Десять лексем з концепту «FEU» беруть участь у римуванні. На них припадає 28 римувань (рима *brûlant-bouillant* врахована один раз) або 38,4% від 73 уживань слів цього концепту (Таблиця 4). «Найримованішою» з усіх «вогнених» лексем є лексема *flamme(s)*, з якою пов'язано 11 римувань (39,3% з 28 римувань лексем з концепту «FEU»).

Таблиця 4

Частота римувань із лексемами концепту «FEU»

№	Лексеми концепту «FEU»	Рими	Кількість римувань лексем	Кількість уживань лексем
1	<i>flamme</i> <i>flammes</i>	<i>âme</i> (5 разів) <i>blâme</i> , <i>femme</i> , <i>Madame</i> <i>âmes</i> (3)	11	17
2	<i>ardeur</i> <i>ardeurs</i>	<i>candeur</i> , <i>cœur</i> , <i>pudeur</i> <i>grandeurs</i>	4	9
3	<i>flambeau</i>	<i>nouveau</i> (2), <i>tombeau</i>	3	3
4	<i>feux</i>	<i>vœux</i> (2), <i>veux</i>	3	12
5	<i>enflammer</i> (s)	<i>nommer</i> , <i>m'aimez</i>	2	2
6	<i>brûlant</i> <i>brûle</i>	<i>bouillant</i> <i>dissimule</i>	2	4
7	<i>bouillant</i>	<i>brûlant</i>	1	1
8	<i>feu</i>	<i>peu</i>	1	9
9	<i>lumière</i>	<i>paupiere</i>	1	1
10	<i>Rayons</i>	<i>voyons</i>	1	1

У трагедії можна нарахувати 8 епітетів, як стосуються чотирьох із лексем вищезгаданого концепту. Так, із лексемою «*ardeur*» вживаються прикметники *immortelle*, *juste*, *première*, із лексемою «*flamme*» – *belle*, *honteuse*, *nouvelle*, із лексемою «*feux*» – *invisibles*, а з «*flambeau*» – *nuptial*.

Трагедію побудовано відповідно до норм і стилю класицизму. У цьому творі використано античний сюжет, наслідуються римська трагедія і дотримано принцип єдності часу, місця і дії.

Пристрасному почуттю Медеї, яка пожертвувала усім заради кохання, протиставлено егоїзм і розрахунок Язона, який зраджує Медею заради політично вигідного шлюбу з коринфською принцесою Креузою.

Jason: *Aussi je ne suis pas de ces amants vulgaires:
J'accommode ma flamme au bien de mes affaires ...*

*Je vois trop ce bonheur, mais je le dissimule:
Et bien que pour Créuse un pareil feu me brûle ...*

(I, I)

Медєя нагадує Язєновї истєрїю їхнього кохання, розкриваючи причини її злочинів, адже вона допомагала Язєну чаклунськими чарами.

Médée: *Misérable ! je puis adoucir des taureaux;
La flamme m'obéit, et je commande aux eaux ...*
...
*Et que leur cher objet, entretenant ma flamme,
Te présente à mes yeux aussi bien qu'à mon âme ...*

(III, III)

В образї Медєї підкрєслєно перебільшена її сила, воля, пристрасність. Довгі монологи Медєї побудовано на риторичних повторах і перифразах. Відчувається характерний для Корнєля патетичний ораторський стиль, який стане відмінню рисою його драматургїї.

Médée: *Vous, qu'il prit à témoin d'un immortelle ardeur
Quand par un faux sermen il vainquit ma pudeur ...*
...
*Sortez de vos cachots avec les mêmes flammes
Et les mêmes tourments dont vous gêniz les âmes ...*
...
*Ce n'est plus vous, enfers, qu'ici je sollicite:
Vos feux sont impuissants pour ce que je médite.*
...
*De mon juste courroux les implacables vѣux
Dans ses odieux murs arrêteront tes feux.*

*Accorde cette grace à mon désir bouillant;
Je veux choir sur Corinthe avec ton chair brûlant*

(I, IV)

Драматичний конфлікт «Медєє» був чисто зовнішнім. Він побудований не на внутрішній душевній боротьбі героїні, яка одразу й остаточно вирішує помститися, а на її боротьбі із зовнішніми перешкодами.

Médée: *Ce feu tomba du ciel avecque Phaëthon,
Cet autre vient des flots du pirreux Phlégéthon.*
...
*Tant d'invisibles feux enfermés dans ce don,
Que d'un titre plus vrai j'appelle ma rançon.*

(IV, I)

У нижченаведеному діалозі і герой, і героїня вживають «вогненні» лексеми, але, якщо для Креузи вони передають її романтичні почуття, то Креон ставиться до «*flambeau*» і «*feux*» з певним скепсисом.

Créuse: *Ce feu qui me consume et de hors et dedans
Vous venge-t-il trop peu de mes vœux imprudents?*

...

*L'ardeur qui me dévore, et que j'ai méritée,
Surpasse en cruauté l'aigle de Prométhée ...*

Créon: *La Parque impitoyable en éteint le flambeau,
Et pour lit nuptial il te faut un tombeau!
Ah! Rage, désespoir, destins, feux, poisons, charmes,
Tournez tous contre moi vos plus cruelles armes.*

Créuse: *Mes pleurs arrousement vos mortels déplaisirs;
Je mêlerai leurs eaux à vos brûlants soupirs.
Ah! je brûle, je meurs, je ne suis plus que flamme;
De grace, hâtez-vous de recevoir mon âme.*

*Ah! Je sens fers, et feux, et poison, tous ensemble:
Ce que souffrait mon père à mes peines s'assemble.*

(V, IV)

Аналіз лексем, які відносяться до концепту «FEU», допомагає краще розкрити і відчувати душевний світ героїв трагедії. Слова, які римуються із лексемами, що мають сему «вогонь», привносять нові конотації всьому концепту FEU в даному творі.

1. *Бабаніна К.* Відображення концепту «Вогонь» у французькій мовній картині світу. Бакалаврська робота. К.: Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2007. – 50 с. 2. *Бабаніна К.* Концепт Feu у трагедіях П. Корнеля (на прикладі трагедії «Le Cid»). Матеріали Всеукраїнської наукової конференції за участю молодих учених «Мовні і концептуальні картини світу». К.: Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Вип. 24, ч. 2, с. 27-30. 2008. 3. *Бабаніна К.* Концепт Feu у французькій мові. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції за участю молодих учених «Світоглядні горизонти філології: традиції та сучасність». К.: Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2009 (в друку). 4. *The Encyclopedia Americana.* Vol. XVIII, 1944. – p.532-534. 5. *Solomarska O.* Linguistique du texte poétique. К.: СЕР «Université de Kiev», 2001. – 138 p. 6. *Théâtre complet de Corneille.* Paris: Hachette, 1934. – 1049 p.

НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ДОБУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Глобальні проблеми – екологічні, економічні, культурні, що постали перед людством, неможливо вирішити без інтеграції зусиль усіх країн. На думку сучасних філософів, шлях до їхнього розв'язання полягає «у зближенні різних соціальних систем з їх наступним синтезом у «змішаному суспільстві», що поєднує в собі позитивні риси кожної з них за допомогою лібералізації та плюралізму» [1, с. 147]. Інтернаціоналізація економічної, політичної та культурної діяльності, що відбудеться завдяки такому поєднанню, є прийнятною й корисною для України.

Процеси інтеграції прискорюють динаміку суспільства та обумовлюють постійний взаємозв'язок і зміни в усіх сферах суспільного життя, які, в свою чергу, спричиняють соціальні наслідки. Зростає потреба у висококваліфікованих спеціалістах, підвищуються вимоги до інтелектуальної підготовки кадрів, відбуваються зміни у співвідношенні сфер людської діяльності, укріплюються політичні, економічні та культурні зв'язки між країнами.

За таких обставин перед особою дедалі частіше виникає потреба у здобутті нових знань для того, щоб відповідати вимогам сучасності, або навіть постає необхідність у зміні своєї професійної діяльності. Сьогодні не пропонує особистості легких шляхів інтеграції в соціальну систему, а неспинний суспільний розвиток вимагає постійного пристосування, адаптації до нових умов.

Процес соціалізації особистості відбувається протягом усього життя під впливом макрофакторів (впливають на життя людей цілої планети та на великі групи народів), мезофакторів (здійснюють вплив на конкретний етнос, мешканців одного регіону, міста, селища) та мікрофакторів (діють у межах малих соціальних груп – сім'я, професійні та громадські організації). Під їх впливом змінюються цивілізації, народи, соціальні групи та індивіди.

Переміни у соціальному середовищі, під впливом яких факторів вони б не здійснювались, які би події їх не спричиняли (переїзд на нове місце проживання, перехід на нове місце роботи, на іншу посаду, поява в колективі нових співробітників), створюють для індивіда адаптаційну ситуацію. Соціалізація особистості виглядає як безперервний процес змінювання під їх дією.

У XXI столітті дедалі більшого значення набувають макрофактори соціалізації, оскільки вони прямо й опосередковано впливають на кожного індивіда. Одним із таких факторів, що торкнувся практично всього населення та викликав потребу в особистісних змінах, стала інтернаціоналізація.

Успішність процесу соціальної адаптації залежить від якості вищої освіти, від розуміння її суті та глибинного значення. Актуальність цієї проблеми зазначають філософи, педагоги, суспільні діячі й, навіть, представники великого бізнесу.

Так, на Міжнародному Світовому Форумі в Давосі (2008 рік) відбувся семінар за темою «Яку спеціальність треба набути моїй дитині в епоху глобалізації?» Його учасники дійшли такого висновку: будь-яка спеціальність може стати застарілою ще до закінчення вашою дитиною університетського курсу, але існують навички, які завжди стануть у на-

годі і та допоможуть вижити у цьому світі. Це – знання іноземних мов, вміння спілкуватися й брати участь у переговорних процесах, розуміння та шанобливе ставлення до культури інших народів.

Такої ж думки дотримуються й філософи освіти. Наприклад, білоруський вчений Зубра О.С. вважає, що «освіта і удосконалення культури особистості пов'язані з розширенням границь соціалізації, набуттям широкої, гуманітарної культури» [6, с. 31].

Отже, успішність соціальної адаптації особистості в добу глобалізації значною мірою залежить від культурологізації процесу освіти, що накладає додаткові обов'язки на всіх викладачів вищої школи та, особливо, на викладачів гуманітарних предметів, іноземних мов зокрема. Якщо до недавнього часу першочерговим та основним завданням методики навчання іноземних мов вважали формування комунікативних навичок, то нині метою стає оволодіння культурологічною компетенцією на основі сформованих комунікативних навичок.

Комунікативно-культурологічна концепція навчання ґрунтується на ідеї взаємопов'язаного вивчення мови і культури, що передбачає формування не лише мовленнєвих компетенцій, а й комунікативно-культурологічної, яка стає стратегією і основною метою вивчення іноземних мов.

Програма з англійської мови для університетів зазначає, що «оволодіння і навчання іноземних мов складається з трьох взаємопов'язаних компонентів: користування мовою, усвідомлення природи мови, розуміння іноземної та рідної культур», але на час її видання (2001 р.) формування культурологічної компетенції ще не вважали першочерговим завданням [3].

Отже, виникає необхідність у внесенні змін у програми з іноземних мов, а також у визначенні нових педагогічних і дидактичних підходів, що допоможуть оптимізувати формування навичок, умінь і компетенцій, необхідних для комунікації.

Згідно з комунікативно-культурологічною концепцією навчання, культурологічний підхід до вивчення іноземних мов здійснюється на основі сформованих мовленнєвих навичок. Навчальні матеріали, розмовні теми повинні розкривати культуру як глобальне явище, інтегрувати різні галузі наукового пізнання, й, таким чином, розвивати когнітивні якості особистості, гуманістичне мислення, підвищувати естетичну культуру та сприяти духовному удосконаленню особистості. Сформована комунікативно-культурологічна компетенція постає необхідною умовою для соціальної адаптації особистості в полікультурній спільноті.

Передумовою соціалізації особистості в межах однієї етносоціокультурної спільноти є, насамперед, рідна мова і культура. В умовах глобалізації необхідним чинником соціальної адаптації постає ще й пізнання інших мов і культур, адже це відкриває можливості інтеркультурного спілкування та сприяє становленню двомовної або багатомовної особистості.

Отже, пріоритетне ставлення до культурологічного аспекту вивчення іноземних мов допоможе особистості соціалізуватися, тобто включитися до соціальної практики, набутти потрібних якостей та реалізувати свій потенціал в умовах зростаючих економічних і політичних контактів із зарубіжними країнами.

Процес соціальної адаптації умовно поділяють на три етапи, на кожному з них відбувається формування певних компетенцій.

На першому етапі (пізнавально-орієнтаційному) особистість проявляє «високу пошукову активність та прагнення до максимальної реалізації комунікативного потенціалу».

Іноді дії особистості характеризуються «вибірковістю у контактах», зниженням загальної активності, «співставленням нових обставин з власними можливостями та досвідом попередніх адаптацій» [5, с. 6]. Перебуваючи в такому стані, людина шукає шляхи вирішення проблем, що постали перед нею.

Так, наприклад, проголошення української мови державною стало випробуванням для деяких регіонів та окремих індивідів, які не зуміли мобілізуватися й подолати дану адаптаційну ситуацію. Адже володіння державною мовою є важливою складовою культури, освіченості та ознакою громадянськості. Пізнаючи рідну мову молодь прилучається до джерел духовності своєї нації, адже мова є не лише засобом комунікації, а й способом передачі його духовних надбань. Мовленнєва культура, значною мірою, визначає імідж особи, допомагає самореалізації. Недостатньо сформовані мовленнєві навички часом викликають сумнів щодо професійних якостей особистості, її здатності реагувати на потреби виробництва, оволодівати та удосконалювати певні ділянки знань, тобто, долати інші адаптаційні ситуації.

В умовах глобалізації без знання культурних норм і цінностей європейських народів, без володіння іноземними мовами молода людина може довгий час залишатися пасивною, не конкурентоздатною та неспроможною реалізувати свій потенціал.

Другий етап соціальної адаптації – акомодация – є станом «рівноваги», ознаками якого є взаємна терплячість суб'єкта та навколишнього середовища разом зі збереженням у сторін різниці у ціннісних орієнтаціях і соціальних установках [5, с.6]. Цінності у житті суспільства являються орієнтирами діяльності суб'єктів, фундаментом культури. Через систему цінностей, що існують лише у певному соціокультурному середовищі, відбувається регулювання поведінки членів даного соціуму.

Цінність – основна характеристика будь-якої культури, що вказує на значущість у ній тих або інших явищ і фактів, та визначає форму ставлення суб'єкта до свого буття, реальних умов життєдіяльності шляхом вираження певних сенсів і значень його поведінки й діяльності [5, ст. 231]. Людина культури має бути обізнаною в основних вимогах, нормах, заборонах, ідеалах і смаках суспільства та співвідносити їх зі своїми потребами та інтересами.

Формування ціннісних орієнтацій – складова частина як соціальної орієнтації людини, так і процесів виховання, які не припиняються й у вищому навчальному закладі.

Система цінностей не залишається незмінною протягом життя, адже кожне покоління, кожна соціальна група має свої пріоритети. Водночас існують базові загальнолюдські цінності, які потрібно зберігати в будь-якому суспільстві. До них належать цінності добра, свободи, користі, істини, правди, творчості, краси, віри. Ці питання мають залишатися у центрі уваги викладача іноземних мов під час планування навчальної роботи та добору навчальних матеріалів, навколо них треба розгортати дискусії у процесі розвитку навичок мовленнєвої діяльності. Таким чином, вивчення іноземних мов стає важливим засобом формування культурної особистості, проникнення у менталітет і культуру інших народів, що, у кінцевому рахунку, позитивно вплине на процес взаємозбагачення культур та взаєморозуміння народів.

Іноді розвиток мовленнєвих навичок учнів та студентів відбувається на темах (як, наприклад, розповіді про привидів), позбавлених духовності, або таких, які відверто рекламують західний спосіб життя й формують «споживацьку культуру» та систему «хибних

мотивацій, відповідно до яких мусить діяти пересічна людина». Вкупі з іншими соціальними факторами такий підхід сприяє уніфікації особистості; загальнолюдські цінності залишаються осторонь, що породжує «людину маси» з нерозвиненою емоційною сферою [1, с. 48]. У такому випадку втрачається розуміння того, що формування культури особистості – це, насамперед, рух «вверх, до вищих більш досконалих цінностей культури...» [6, с. 135]. Важливість цього руху «вверх» обумовлена тим, що нині зростає роль кожної особистості, розуміння і критична оцінка нею політичних, економічних, екологічних і культурних подій, що відбуваються у світі, відчуття персональної причетності та відповідальності.

Отже, для збереження національної ідентичності в умовах глобалізації, необхідно, поруч зі знанням цінностей інших культур, мати високий рівень розвитку ціннісних орієнтацій, притаманних нашому народу. Це дозволяє встановити стан рівноваги, що має у своїй основі «взаємну терплячість суб'єкта та соціального середовища».

Етап акомодатії є тією «золотою серединою», на якій варто зупинитися кожному етносу, якщо він не хоче розчинитися в іншій нації і зникнути як такий. Це призведе не лише до національної катастрофи, а й до втрат у масштабі світової культури.

Асиміляція – найвищий ступень соціальної адаптації – має дві форми прояву: соціальну і етнічну. Перша передбачає повну відповідність суб'єкта у своїх соціальних ролях і соціальному статусі вимогам й очікуванням соціального середовища. Етнічна асиміляція виглядає як поглинання одного етносу іншим або розчинення одного етносу в іншому. Поступово відбувається втрата соціальних та етнічних якостей: спочатку у сфері матеріальної культури (житло, одяг), потім у невербальній культурі (манера поведінки), у мовній сфері (через білінгвізм та полілінгвізм) й, нарешті, втрата самосвідомості й власної назви. Такі якісні зміни можуть з'явитися при виникненні нових соціально-політичних і економічних умов життя [5, с. 6-7].

Як правило, етнічна і соціальна асиміляція відбувається насильницьким шляхом або у наслідок «розчинення» одного етносу в іншому. На індивідуальному рівні такі зміни можливі за кілька років життя в іншій країні. Не можна сказати, що подібне явище не загрожує громадянам України.

Процес вивчення іноземних мов на фахових факультетах значно впливає на ментальність особистості. Серед студентів іноді спостерігаються випадки етнічної і соціальної адаптації, коли вони змінюють свої релігійні переконання, набувають манер поведінки, притаманних народу, мова якого вивчається, обмежують користування рідною мовою.

Іншою соціальною групою, який загрожує асиміляція, є діти нашої політичної еліти та нащадки олігархів. Навчання у закритих школах, де всі предмети викладають англійською мовою, а навчальні матеріали ґрунтуються лише на американських реаліях, повне усунення від проблем, якими живе весь український народ, контрольовані маршрути пересування, відсутність контактів з дітьми інших соціальних прошарків, отримання вищої освіти в Англії чи Америці призводить до того, що ці молоді люди стають більш адаптованими (як етнічно, так і соціально) до життя в американському, ніж в українському суспільстві. Але, оскільки бізнес залишається в Україні, вони повертаються і нав'язують свій американізований стиль життя, позбавлений духовності, спрямований на безмежне споживання, де головна цінність – гроші. За таких обставин асиміляція цілого народу – справа часу.

Уникнути етнічної адаптації при вивченні іноземної мови на фахових факультетах можливо за умови використання підручників, що містять більше національного

компоненту та пропагують все корисне, що ми можемо взяти від традиційного способу життя українців, насамперед, – духовність. Виховувати гідність і самоповагу, вміння відстоювати свої національні цінності, не вважаючи їх гіршими за цінності інших народів. Спрямовувати увагу студентів на світові культурні надбання, а не лише західні. Це надасть можливість долучитися до світової цивілізації й не втратити національної ідентифікації.

1. *Льовкіна О.Г.* Відчуження людини у соціокультурному просторі: минуле і сучасність: Монографія. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2006. – 168 с. 2. *World Declaration and Framework for Priority Action for Change and Development on Higher Education.* Adopted by the World Conference on Higher Education, the 9-th of October, Paris, 1998. – <http://portal.unesco.org/education/en/ev>. 3. *Програма з англійської мови для університетів/інститутів (п'ятирічний курс навчання):* Проект/ Колектив авт.: С.Ю. Ніколаєва, М.І. Соловей (керівники), Ю.В. Головач та ін.; Київ. держ. лінгв. ун-т та ін.– Вінниця: Нова Книга, 2001. – 245 с. 4. *Філософія:* Навч. посіб. / Губерський Л.В., Надольний І.Ф., Андрущенко В.П. та ін. – 3-є вид. – К.: Вікар, 2002. – 516 с. 5. *Словарь социального педагога и социального работника/* Под ред. Калачевой И.И., Коломенского Я.Л., Левко А.И.. – 2-е изд. – Мн.: БелЭн, 2003. – 256 с. 6. *Зубра А.С.* Культура личности как духовная ценность: Пособие для педагогов, воспитателей, студентов. – Мн.: Университетское, 2001. – 184 с.

О.В. Байоль, асп.,

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ДОСЛІДНИЦЬКІ ПІДХОДИ У ВИВЧЕННІ ДРАМАТУРГІЧНОГО ДИСКУРСУ

Актуальність статті зумовлена інтегрованою комунікативно-когнітивною спрямованістю дослідження драматургічного дискурсу, що відповідає загальній тенденції сучасної лінгвістики до інтерпретації розумової діяльності людини у її мовленні.

Теорія драми розвивалася протягом тисячоліть. Зародження жанру драми датується VI-V ст. до н.е. У цей час у Древній Греції Аристотель заклав підвалини драматичного жанру, розподіливши драму на два види – комедію та трагедію [Аристотель 1978, с. 646-680]. Драматична теорія доби класицизму відзначена нормативністю, що було представлено набором вимог та рекомендацій [Літературознавчий словник-довідник, 1997].

З появою Празької школи семіотики в першій половині XX століття драма привертає до себе увагу вчених, які визначають драму як семіотичну єдність, знак, у складі якого присутня ціла система знаків, естетичний об'єкт, що живе в колективній свідомості публіки. Згідно з семіотичним підходом до аналізу тексту первинний зміст трансформується, піддається складному переопрацюванню, набуває нових більш об'ємних значень у процесі його культурного функціонування та виступає генератором ідей. Семіотичні механізми передбачають, що між тим, як драматург кодує текст, та тим, як реципієнт (читач, глядач) його декодує, існує не автоматична тотожність, а відношення еквівалентності. За процесом кодування йде синтез драматичного твору (сполучення діалогів), а реципієнт отримує вже синтезовані дані та переходить до їх декодування. За умов розбіжності

кодів адресанта (драматурга) та адресатів (читача, глядача) повідомлення деформується, а процес його декодування адресатом ускладнюється, оскільки останній може володіти неповним набором мовних та культурних кодів [Alter 1990, p. 100-120].

Ян Мукаржовський наголошує на семіотичній природі драми, він вперше пропонує розглядати драму як семіотичну єдність, знак, у складі якої присутня ціла система знаків, естетичний об'єкт, який живе в колективній свідомості публіки [Mukařovský 1966, p. 342-349]. П. Богатирьов висунув тезу, що театральна вистава з усіма її складниками постійно трансформується: на сцені речі, що стають складниками театального знака, набувають окремих рис, якостей та атрибутів, яких вони не мають у реальному житті [Bogatyrev 1976, p. 33-49]. Окремий знак, який потрапляє в театральне середовище, набуває нового значення для аудиторії, що залежить від соціальних, моральних та ідеологічних поглядів суспільства, у якому він з'являється. Театральний знак, за П. Богатирьовим, виражає конотативне значення, а театральна вистава являє собою конотативно-денотативну єдність: середовище, гра актора, його рухи та мовлення визначають зміни в процесі перекодування з первинного значення на вторинне.

Протягом XIX–XX століть розвивається літературознавча драматична теорія у творах відомих учених (В.М. Волькенштейн [Волькенштейн 1969], В.Є. Халізов [Халізов 1986], Б.В. Томашевський [Томашевський 1931], Р. Арнхейм [Арнхейм 1979], С. Бентлі [Bentley 1968], Р. Ингарден [Ingarden 1965] та ін.). У працях літературознавців драма трактується як рід літератури, який вирізняється від інших літературних родів (епосу та лірики) тим, що їй не притаманна мова оповіді і її специфічним призначенням є подальше сценічне втілення. Розгляньмо декілька провідних теорій драми.

На сюжетності драми як найважливішій рисі, яка різнить її від лірики, наголошував В.Є. Халізов. У драмі сюжет є обов'язковим і має організаційне значення, оскільки драматична дія проходить у живому просторі. Епос та драму вчений розрізняє залежно від способів художньо-мовленнєвого втілення сюжетів: по-перше, опис минулих подій ззовні (авторські ремарки), по-друге, мова самих персонажів зсередини, тобто власне персонажне мовлення. У драматичному творі, за В.Є. Халізовим, досягається недоступний іншим літературним родам художній ефект з максимальною виразністю, насиченою картиною мовленнєвої поведінки персонажа в конкретній ситуації, що становить одну з особливостей драми, яка вирізняє її від епічних та ліричних родів [Халізов 1986, с. 33].

Словесно-художня єдність, виділена Б.В. Томашевським, є провідною рисою драматургічного твору, в якому драматичне мовлення розподілено на авторські ремарки та пряме персонажне мовлення. Вчений зазначає, що ремарки виконують виключно службову функцію повідомлення про художній задум автора акторам та режисерам, і тому вони подані простою прозаїчною мовою. Ремарки з втіленням художнього стилю в драмі є досить рідким явищем. Персонажне мовлення являє собою єдину словесно-художню частину драматичного твору. Тематика фабули драми, що розвивається виключно в репліках героїв, утворює складну систему умотивування діалогу, яка вводиться для створення ілюзії необхідності такого діалогу на сцені. Така система, за Б.В. Томашевським, є ще однією характерною рисою драми. Окрім цього, драматична фактура повністю виключає можливість опису подій, які відволікають від головної дії, а це значно зменшує коло тем у драмі, надає специфічний характер уведенням мотивам, оскільки кожен мотив тут має бути предметом розмови [Томашевський 1931, с. 4].

На своєрідну синтагматичну побудову драми звернув увагу Р. Арнхейм, наголошуючи, що її з'єднують окремі сегменти в часовій (лінійній) послідовності. Ці елементи можуть мати різну природу: бути низкою слів, музикальними чи графічними фразами. Поступове розгортання епізодів, зв'язаних структурним принципом, і є тканиною оповіді. В основі драми лежить зображення цілісної дії, яка розвиває головний конфлікт тексту. Драматургічною дією називається діяльність, яка об'єднує фізичний рух та мовлення й виникає як наслідок вияву вільних зусиль індивідів, спрямованих на досягнення запланованої мети, подолання суперечностей, перешкод [Арнхейм 1979, с. 50].

У лінгвістиці зацікавлення драмою виникає в другій половині ХХ століття. У цей час драматургічний дискурс вивчався в аспекті різних мовних парадигм: комунікативно-прагматичній; лінгвокогнітивній; лінгвостилістичній; гендерній та поетико-когнітивній. Розгляньмо детальніше кожен з цих підходів.

Комунікативно-прагматичний підхід. Уперше комунікативно-прагматичний потенціал тексту драми зацікавив британських учених ще в 1980-і роки, серед яких піонером став лінгвіст та семіотик К. Елам. Тоді учений зазначив, що драматургічний дискурс є мережею компліментних та конфліктогенних іллокуцій та перлокуцій; перформативною мовленнєвою інтеракцією. Незважаючи на його стилістичну, поетичну та естетичну функцію, драматургічний діалог передусім є низкою реплік, у яких утілено протилежне бачення одного з персонажів соціальної та етнічної дійсності. Мовознавець виділяє мікро- та макроіллокуцію. Мікроіллокуція обмежена поверхньо-семантичною та лексичною структурою, а макроіллокуція впливає на глобальні та центральні події драми [Elam 1980, p. 30].

Головними рисами драматургічного дискурсу, за К. Еламом, є: синтаксична організація реплік, інформаційна насиченість, іллокутивна чіткість, розподіл реплік [там само, с. 42].

Проблема драматургічного дискурсу у вітчизняній лінгвістиці вперше була поставлена у В.Я. Мізецькою. Для вивчення композиційно-мовленнєвої організації тексту у драмі дослідниця вирішувала завдання пошуку нових найбільш об'єктивних шляхів вивчення драматичних текстів, визначення статусу, структурно-сміслових компонентів та закономірностей функціонування. Методи, на які спиралася дослідниця (гіпотетично-дедуктивний, дистрибутивно-статистичний та порівняльний), дали важливі результати для подальшого вивчення драматургічного дискурсу. В.Я. Мізецька уперше дає визначення драматичного тексту з огляду на його прагматичну природу, зазначаючи, що драма є специфічним типом художнього тексту, який має свої структурно-мовленнєві особливості, зумовлені його прагматичною заданістю; для драматичного твору характерний рух від упорядкованої просторово-часової та причинно-наслідкової організації дії, що виражається через правило трьох єдностей, до об'ємно-прагматичного розподілу реплік [Мизецкая 1992, с. 424].

Дослідниця виділяє специфічні композиційно-мовленнєві форми, що функціонують в драматичному тексті, а саме сценічну оповідь, сценічний опис і драматургічний роздум, для яких властива зорієнтована на глядача система просторово-часових індикаторів. Комунікативна інформація розподілена авторкою на предметно-логічну, концептуальну, емоційно-оцінну та психофізичну, що може бути представлено в обох формах – експліцитно та імпліцитно. Остання форма репрезентації драматичної інформації демонструє тенденцію до частого вживання в драмах ХХ століття. Підвищення ролі внутрішніх пси-

хологічних характеристик дійових осіб у драмі ХХ століття пов'язане зі зростанням уваги до питання психології людини та різними психічними аномаліями.

У драмах В.Я. Мізецька виділяє два типи переказу дії: драматичне авторське мовлення та драматичне персонажне мовлення [там само]. Драматичне мовлення складає блоки, які формують структурно-сміслову єдність драми. Першою ланкою дослідниці називає структурно-комунікативну, котра може збігатися з реплікою, і може бути її складовою частиною. Структурно-комунікативні ланки формують структурно-тематичні блоки в драмі, з яких, у свою чергу, складаються структурно-персонажні єдності. Більшою одиницею у драмі виступає структурно-просторово-часова єдність, рамки якої визначаються початком та завершенням відповідної сцени. Ще одна одиниця у драмі – структурно-концептуальна єдність – охоплює все персонажне мовлення певної п'єси.

На противагу комунікативно-прагматичному підходу до вивчення драматургічного тексту, аналізує німецьку драму Томаса Бергнера з позицій макросинтаксису, взаємозв'язків елементів різних рівнів драми, співвідношення між контекстом і мовленнєвими актами, вивчення стилових рис, композиційних рівнів та структурної інформації драми. Дослідниця зазначає, що драматургічний текст є системним поєднанням інформаційних, прагматичних, стилістичних і когнітивних аспектів, де прагматичний аспект виявляється у вживанні мовленнєвих актів, співвідношенні мовленнєвих актів та контексту, у загальній побудові драматургічного тексту, а інтенція автора драми реалізується у конвенційному просторі, що утворюється стильовою рисою [Ольховська 2007, с.176-177].

П'єсам, за Н.С. Ольховською, властива інформаційна хаотичність, розриви змісту та велика кількість імпліцитної інформації. Інформаційна насиченість може зводитися до компресії інформації в архітектонічній одиниці тексту, до кодування, переходу актуальної інформації в потенційну. Драматургічний текст, як вважає авторка, має низку загальних ознак, серед яких можна виділити: вираження прагматичної мети автора через мовленнєві й позамовні дії персонажів; простота й зрозумілість контексту та наявність індивідуальних стилів мовлення персонажів й загального стилю п'єси, зконструйованого драматургом відповідно до його інтенцій.

Категорія драматичності конкретизована в таких стильових рисах: діалогічність / монологічність, стислість / розгорнутість, стильова тональність від автора, мовленнєво-стильова інтегрованість. Остання риса визначається як системотвірна для авторського стильового простору в драмі, що виявляється в загальній тенденції персонажів до висловлення мало пов'язаних між собою уривків думок, повторів, опорних значень замість цілих фраз. Це є наслідком того, що в мовленнєвих актах у драмі часто несформовані думки, які нерідко передаються мовленнєвими фігурами замовчування, еліпсами. Драматичні репліки, за дослідницею, подаються короткими рядками майже без розділових знаків, часто повторюються фрагменти мовлення, а авторські ремарки є скупими, їх подають в дужках як окремі вкраплення в мовлення персонажів [там само, с. 43]. Драматург наділяє кожного персонажа індивідуальним стилем мовлення для виразності й неповторності, а для реалізації своїх інтенцій у драмі створює загальний стильовий простір п'єси [там само, с. 178]. Експресивність драматичних текстів виражена на рівні лексики (субстантивация, неологічні композити, буквальні й варіювані повтори) та синтаксису (ізолювані речення, перестанови, еліпси, антиеліпси, нерозчленовані висловлення, синтаксичні дисоціації та надфразові єдності) [там само, с. 179].

Дослідниця Х.В. Старовойтова розкриває мовні засоби актуалізації архетипу матері в сучасній французькій драмі шляхом виявлення лінгвокогнітивних характеристик [Старовойтова 2008]. Драматичний твір авторка визначає як процес і продукт стилізованої та типізованої мовленнєвої діяльності персонажів, для яких характерним є взаємопроникнення лінгвальної й екстралінгвальної інформації, що буде загальний смислово простір сучасної драми, виступає засобом розкриття задуму адресанта та достовірно відображає ментальність та особливості мовлення представників мовного соціуму [там само, с. 190].

Вивченням драми з лінгвокогнітивних позицій займалися зарубіжні науковці ще в 1960-1970-х роках. Одними з перших були учені Г. Бейтсон та Е. Гофман, які увели в постійне використання термін театральний фрейм. Фрейми у драмі – це когнітивні чи концептуальні утворення, у яких подано конвенційний набір принципів комунікативної поведінки персонажів. Виходячи з усвідомлення оточення, персонажі обирають відповідну манеру поведінки. Такі організаційні бази формуються одночасно в розумовій діяльності та фізичній активності персонажа драми. Це є тим, що називається фреймом театральної діяльності. Театральний фрейм породжений згідно з певними дійовими конвенціями, що керують надіями та сподіваннями персонажів драми та осмисленням тієї дійсності, яка існує на сцені. Тут значна увага приділена позафреймовій діяльності (out-of-frame activity), до якої належать позасценічні шуми, рольова зміна акторів – поява нового актора та прощання іншого з публікою [Goffman 1974, p. 81].

Така діяльність, за Дж. Калдервудом, є складною формою зв'язків між акторами та глядачами, що у драмі зазнають метадраматичної / метатеатральної функції та привертають увагу до театральної / драматичної дійсності під час вистави і зображення фікційного характеру персонажів. Сценічний фрейм розривається тоді, коли актор виходить зі своєї ролі. Позафреймова діяльність у драматургії відбувається на комунікативному рівні: об'єктивної дійсності; суб'єктивного посередництва та суб'єктивної (вигаданої) дії [Calderwood 1969, p. 20].

Лінгвостилістичний підхід. М.М. Горюнова вважає, що специфіка німецького драматичного діалогу залежить від його функціональності [Горюнова 1996]. Вона доводить, що класичний діалог має традиційну дійову функцію, але із зануренням драматурга в текст відбувається процес поетизації драматичного мовлення, а сам драматургічний діалог втрачає своє функціонування та отримує нову функцію коментування, властиву епічному типу діалогу. У драмах діалог, за визначенням дослідниці, виступає як головний художньо-експресивний засіб. Його виділяє не лише висока естетична інформативність, а й здатність функціонувати наратором, що коментує перебіг подій, дійових осіб, їх характер, типізацію, та виступати двигуном інтриги драматичного твору. Пошук нових форм у німецькій драматургії підштовхнув до спроби поєднати об'єктивний план авторської нарації та суб'єктивний план висловлення персонажів на якісно новій базі невластно-прямого мовлення у формі граматичної функції кон'юнктива. Тому аналіз німецьких драматичних текстів дозволив М.М. Горюновій виявити типи діалогу за дійовою функцією; за функцією коментування та за функцією синтезу у межах експериментального діалогу дозволяє твердити про появу нового, синтезуючого, типу діалогу. Такий тип діалогу є можливим в результаті поєднання об'єктивного плану авторської оповіді та суб'єктивного плану реплік персонажів [там само, с. 132].

Розвиваючи теорію створення художнього драматичного образу на матеріалі французьких п'єс, Н.А. Мостова розробляє комплексний підхід до функціонального аналізу

драматургічного дискурсу та методологічних засад аналізу категорії художнього образу в тексті драми. Дослідниця визначає, що рушійною силою драматургічного діалогу виступають прагматичні правила мовлення, які передбачають наочне сприйняття співрозмовника, розуміння мети й предмета висловлення [Мостова]. За допомогою аналізу об'ємно-прагматичного членування трилогії відомого французького драматурга Марселя Паньоля, дослідниця доводить, що характерною ознакою організації драматургічного діалогу є наявність у ньому одного тематичного ядра, підтем та мікротем, які допомагають повною мірою трактувати різні складові частини головної теми.

Художній діалог є організованими прагматичними компонентами мовленнєвої діяльності персонажів та слугує експресивною формою естетичного впливу на свідомість читача та глядача. Виразність художнього діалогу в драмі досягається в комплексі мовно-стилістичних, лексико-семантичних та лінгво-прагматичних засобів. Тому до мовно-стилістичних засобів створення виразності в драмі дослідниця зараховує: повтор; репліки; мовленнєву характеристику позасценічних персонажів; інтенсифікацію характерної побутової лексики; гіперболічні конструкції; іронію та антитезу.

До лексико-семантичних засобів створення виразності драматичного діалогу належать синоніми, лексичні одиниці, що передають найвищий ступінь емоційних переживань, лексику різного стилістичного забарвлення та оригінальні порівняння; до лінгво-прагматичних засобів – мовленнєві стимули, оповідні фрагменти в мовленні персонажів, підтекст, непрямі висловлення та мовні помилки. Для створення динамічного розвитку конфлікту, доводить дослідниця, драматург порушує прагматичні правила мовленнєвої діяльності, що дозволяє твердити про якісно новий стилістичний прийом у розкритті художніх образів персонажів. Ще одним цікавим аспектом дисертаційної роботи Н.А. Мостової є розподіл драматургічного тексту на серію комунікативних ситуацій, у кожній з яких розкриваються індивідуальні риси персонажів драми, а порівнюючи комунікативні ситуації, дослідниця змогла відтворити динаміку розвитку того чи іншого образу [там само, с.172].

Гендерний підхід. Н.Д. Борисенко, досліджуючи вплив соціально-психологічних та комунікативно-прагматичних факторів на гендерно зумовлену комунікативну поведінку персонажів драми, авторка доводить, що гендерні розбіжності мовленнєвої характеристики персонажів відбивають знання авторів драматичних творів гендерних особливостей організації мовної й концептуальної картин світу, комунікативної компетенції чоловіків і жінок, знання ними комунікативно-прагматичних норм процесу спілкування. Тому за визначенням авторки драматургічний дискурс є продуктом діяльності автора, який втілює мовне і мовленнєве відображення комунікативних стереотипів, зумовлених гендером і наявних у суспільстві, членом якого є автор [Борисенко 2003]. Основою гендерних особливостей комунікативної поведінки є психологічні розбіжності між статями, статево-рольовий розподіл праці, розбіжності комунікативно-прагматичного характеру. Дослідниця виділяє гендерні розбіжності комунікативної поведінки персонажів у організації комунікативної взаємодії; у доборі стратегій здійснення комунікативної взаємодії; у процесі реалізації мовленнєвих актів; у доборі засобів модифікації мовленнєвого акту; у реалізації невербальної комунікативної поведінки. Такі гендерні невідповідності свідчать про те, що особливості вербальної поведінки чоловіків і жінок пов'язані з більшим тиском норм суспільства на жінок, ніж на чоловіків, і, відповідно, з більшою залежністю жінок від цих норм.

У комунікативній поведінці персонажів-чоловіків переважають елементи конфліктного стилю спілкування і стратегії домінування, а жіноча вербальна поведінка включає вживання засобів загальної позитивної оцінки, засобів модифікації прагматичного значення в бік зниження категоричності. Такі елементи конфліктного стилю формуються через категоричні мовленнєві акти зі спадним статусним вектором, що свідчить про прагнення чоловіків домінувати в стосунках ЧОЛОВІК – ЖІНКА. Особливістю комунікативної поведінки персонажів-жінок є використання мовленнєвих актів з висхідним статусним вектором, спрямованих на зміцнення статусу адресата, що свідчить про їхнє залежне становище в комунікативній взаємодії ЖІНКА – ЧОЛОВІК та прагнення підвищити статус співрозмовника. Гендерні розбіжності вербальної поведінки персонажів виявляються у доборі таких лексико-стилістичних засобів: оцінних; засобів вираження градуальності; вульгаризмів; табу й евфемизмів; комунікативів; варваризмів; звертань; фразеологізмів; засобів епістемічної модальності; елементів дитячого мовлення; лексики, пов'язаної з професійною діяльністю й технікою [там само].

Поетико-когнітивний підхід. Сутність поетико-когнітивної концепції полягає в розробці теорії трагедійної картини світу Шекспіра у чотирьох аспектах: жанровому; текстовому; мовному та концептуальному [Ніконова 2007, с. 25]. На текстовому рівні дослідниця розрізняє традиційно марковані контексти відповідно до структурно-синтаксичної побудови діалогу: репліки, надфразові діалогічні єдності, діалогічне ціле, діалогічний мікроконтекст. Це є можливим завдяки виокремленню двох показників – формального та змістового.

Формальний показник є обсягом контексту, визначення якого пояснюється природою шекспірового драматургічного тексту, структурною будовою творів, яка найбільш повно розкривається в архітектоніко-мовленнєвих формах драм Шекспіра: діалози та монолози [там само, с. 36]. Змістовий показник – це наявність теми контексту, що є його згорнутим та узагальненим змістом і може бути розгорнутою в певну кількість підтем – тематичних ліній, розвинутих у фрагментах трагедійно маркованого контексту [там само, с. 330].

На мовному рівні, згідно з думкою дослідниці, трагедійно марковані контексти представлені експресивно-емотивними та образними зворотами (авторськими метафорами), а також фразеологізмами з живою внутрішньою формою. На концептуальному рівні трагедійна картина світу представлена художніми концептами, що постають базовими елементами поетичного світобачення Шекспіра. Смысловими центрами трагедійно маркованих контекстів є ключовий елемент та смисловий корелянт, а усі художні концепти є ієрархічною системою мікросистем, де вертикальним планом виступають предметно-чуттєвий, образно-асоціативний і смисловий рівні, а горизонтальним планом є предметно-чуттєвий шар, структурований у фреймі.

Вивчаючи концептуальний простір трагедійного в п'єсах Шекспіра, В.Г. Ніконова доводить, що художні концепти в його трагедіях, з одного боку, є згустком культури у свідомості автора, де відбивається реальний світ, а з іншого, втілюють індивідуально-авторський світогляд. Дослідниця визначає трагедійну картину світу Шекспіра як сукупність мовних і ментальних структур художнього світу письменника, як результат складного процесу індивідуально-авторської інтерпретації реального світу, зумовленого історичними та культурними традиціями епохи Ренесансу, а також вимогами жанру трагедії як типу тексту [там само, с. 329].

Отже, у межах прагма-комунікативної парадигми драматичний твір визначають як специфічний тип художнього тексту, що має свої структурно-мовленнєві особливості, зумовлені поєднанням інформаційних, прагматичних, стилістичних і когнітивних аспектів, де прагматичний аспект виявляється у вживанні мовленнєвих актів, синтаксичній організації реплік, інформаційній насиченості, іллокутивній чіткості з характерним рухом від упорядкованої просторово-часової та причиново-наслідкової організації дії, що виражається через правило трьох єдностей у об'ємно-прагматичному розподілі реплік. У межах єдиного лінгвокогнітивного підходу драматичний твір трактують як процес і продукт стилізованої та типізованої мовленнєвої розумової діяльності та фізичної активності персонажів, що виступає засобом розкриття задуму адресанта, відображає ментальність, особливості мовлення представників певного мовного соціуму та усвідомлення драматургом навколишньої дійсності. У лінгвостилістичному аспекті його розглянуто як продукт діяльності, що розкриває актуальні моральні, етичні й естетичні проблеми певної епохи, як результат певного набору слів, форм, конструкцій, що залежать від змісту задуму, від законів та можливостей мови. Згідно з гендерним підходом драма є продуктом діяльності автора, у якому втілюється мовне і мовленнєве відображення комунікативних стереотипів, зумовлених гендером і наявних у суспільстві, членом якого є автор, а з позицій поетико-когнітивного підходу – як сукупність мовних і ментальних структур художнього світу письменника і як результат складного процесу індивідуально-авторської інтерпретації реального світу, зумовленого історичними та культурними традиціями певної епохи, а також вимогами жанру трагедії як типу тексту.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні драматургічного дискурсу з позицій комунікативно-когнітивної парадигми мовленнєво-жанрового вираження світосприйняття автора драматичного твору, яке відбувається в ході розгортання ІНТРИГИ та репрезентується в текстових концептах.

1. *Аристотель*. Поэтика / Аристотель // Полное собрание сочинений: в 4 томах – М.: Мысль, 1978. – С.646-680. 2. *Літературознавчий словник-довідник* / [Гром'як Р.Т., Ковалів Ю.І., Теремко В.І.] – К.: Видав. центр «Академія», 1997. – 752 с. 3. *Alter, Jean*. A Sociosemiotic Theory of Theatre / Jean Alter. – Philadelphia: Univ. of Pennsylvania, 1990. – 124 p. 4. *Mukařovský, Jan*. Tentativo di analisi del fenomeno dell' attore / Jan Mukařovský. – Torino, 1966 – 349 p. 5. *Bogatyrev P*. Semiotics in the Folk Theatre / P. Bogatyrev. In Matejka and Titunik, 1976. – P.33-49. 6. *Волькенштейн В.М.* Драматургія / В.М. Волькенштейн. – М.: Советский писатель, 1969. – 335 с. 7. *Хализев В.* Драма как род искусства / В. Хализев. – М.: МГУ, 1986. – 340 с. 8. *Томашевський Б.В.* Теорія літератури. Поетика / Б.В. Томашевський. – М.: Гослитиздат, 1931. – 240 с. 9. *Арнхейм П.* Искусство и визуальное восприятие / Рудольф Арнхейм. – М.: Прогресс, 1979. – 392 с. 10. *Bentley E.* (ed.) The Theory of the Modern Stage: An Introduction to Modern Theory and Drama / E. Bentley. – Harmondsworth: Penguin, 1968. – 119 p. 11. *Ingarden, Roman*. Drama, Metadrama and Perception / Roman Ingarden. – Lewisburg: Bucknell UP, 1965. – 92 p. 12. *Elam, Keir*. The Semiotics of Theatre and Drama / Keir Elam. – London: Routledge, 1980. – P. 30-50. 13. *Мизецкая В.Я.* Композиционно-речевая организация драматургического текста (на материале англоязычных пьес XVI-XX в.в.): дис. на соискание учен. степени доктора филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Вера Яковлевна Мизецкая. – К., 1992. – Ч. I-II. – 507 с. 14. *Ольховська Н.С.*

Прагматико-комунікативні та лінгвістичні характеристики драматургічних текстів Тома Бернгарда: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Наталія Степанівна Ольховська; Харківськ. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2007. – 18 с. 15. *Старовойтова Х.В.* Архетип матері в сучасній французькій драмі: лінгвокогнітивний аспект: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 «Романські мови» / Христина Володимирівна Старовойтова; Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2008. – 222 с. 16. *Goffman, Erving.* Frame Analysis / Erving Goffman. – Harmondsworth: Penguin, 1974. – 102 p. 17. *Calderwood, James L.* Shakespearean Metadrama / James L. Calderwood. – Minneapolis: Univ. of Minnesota Press. – 1969. – 130 p. 18. *Горюнова М.Н.* Лингвистические особенности немецкой драматургии XX века: дис. на соиск. учен. степени кандидата филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Марина Николаевна Горюнова; Киевск. нац. ун-т имени Тараса Шевченко. – К., 1996. – 150 с. 19. *Мостова Н.А.* Лінгвістичні засоби створення художнього образу в драматургічному тексті першої половини XX століття: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 «Романські мови» / Надія Адамівна Мостова; Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2002. – 196 с. 20. *Борисенко Н.Д.* Гендерний аспект репрезентації персонажного мовлення в англійських драматичних творах кінця XX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Наталія Дмитрівна Борисенко; Київськ. нац. лінгв. ун-т. – Київ, 2003. – 27 с. 21. *Ніконова В.Г.* Трагедійна картина світу в поезії Шекспіра: монографія / Віра Григорівна Ніконова. – Дніпропетровськ: Вид-во ДУЕП, 2007. – 364 с.

*О.О. Балабан, к.філол.н, доц.,
Маріупольський державний гуманітарний університет*

ЛАКУНАРНІ ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОЇ МЕТАФОРИ: ЗІСТАВНО-ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ (на матеріалі англійської, французької, російської та української мов)

Основними напрямками в дослідженні метафори, які превалюють останнім часом це: 1) *культурологічний*: Л.О. Андрієнко займається поетичною метафорою барокко [2], Л.Д.Якимчук розглядає метафору в культурі постмодерна [20]; 2) *термінотворчий*: метафоричну терміносистему архітектури вивчає Н. Білан [7], метафору в професійній мові економістів О.Ю. Махницька [13], а метафоричні терміни підмови фінансів С.М. Кришталь [12]; 3) *когнітивний*: характеристику та типологію когнітивній метафорі дають А. Григораш [8] та А. Попова [15], концептуальній метафорі А. Ченкі [18, 19] та О.В. Рахіліна [16, 17], метафоричним концептам В.О. Алексієва [1] та О.В. Івашенко [11]; 4) *аксіологічний*: аксіологічність метафори засвідчуюють Н.Ю.Барадуліна, О.М. Коломійцева [6], Т.Ф. Петренко, М.Б. Слепакова [14] та А. Гудавічус [9].

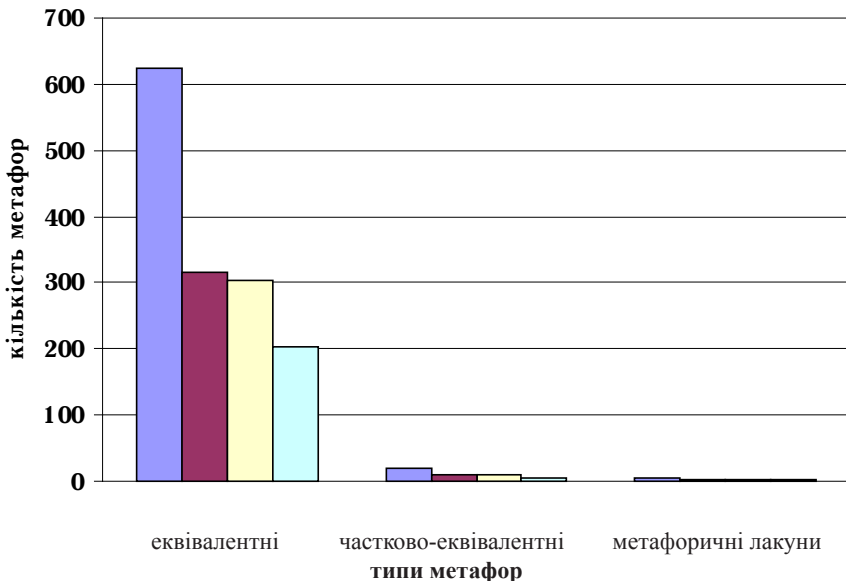
Основною **метою** даної статті є порівняльне вивчення лакунарних особливостей художньої метафори у різноструктурних мовах. Серед **завдань** слід відзначити: 1) опис специфіки трансформацій лакунарних метафор на рівні архісеми та диференційних сем

у зіставно-типологічному аспекті; 2) визначити особливості художніх метафор на рівні лакунарності.

Дослідження художньої метафори в англійській, французькій, російській та українській мовах у зіставно-типологічному аспекті довело, що існують 1) **повно-відповідні** метафори, які виражаються повними семантичними відповідниками, утворюються за аналогічними асоціативними зв'язками. У структурі їх лексичного значення відбувається заміна архісем, а диференційні семи можуть актуалізуватися, додаватися, узагальнюватися та випадати; 2) **частково-відповідні** метафори виражені семантичними еквівалентами в межах одного або різних семантичних полів. Асоціативний ряд таких концептів більш широкий, реалії відображають національ-культурну особливість, проявляється специфічність мовної картини світу окремої мови. Структурно вони обумовлені також заміною АС вихідних та похідних значень і додаванням або актуалізацією ДС в похідному значенні, але АС та ДС вихідних значень у різносистемних мовах не збігаються.

На нашу думку, в якості перспектив дослідження художньої метафори у різноструктурних мовах, слід ретельніше проаналізувати лакунарні явища метафори (лакуна «слово чи вираз, що не має прямого відповідника в іншій мові» [10]), які за отриманим фактичним матеріалом зустрічається дуже рідко, його відсотковий показник 1% у мовах, що аналізуються. В англійській мові визначено 3 таких метафори, у французькій мові – 3 метафори, у російській – 6 метафор, а в українській мові – лише 2 метафори (див. діаграму). Значення лакун, і метафоричних зокрема, може бути передано словом чи виразом з прямим значенням або порівняльною конструкцією.

Діаграма

Так, наприклад, англійський іменник **bouncer**, який має пряме та переносне значення «person employed to expel troublesome persons from public house → to talk much (about person)» [OED, I, 1568]; [W, I, 1674]; [C, 106]; «*Everything the Miss Ablewhites said began with a large 'O', everything they did was done with a bang; and they giggled and screamed, in season and out of season, on the smallest provocation. 'Bouncers' – that's what I called them*» [Collins]. У російській мові відповідник **тараторка** «той, хто говорить быстро, не останавливаясь» [ССРЛЯ, XV, 1541]; [СРЯ, IV, 778]; «*Все, что говорили Мисс Эблауит, начиналось с большой буквы «О»; все, что они делали сопровождалось шумом; они хихикали и кричали кстати и некстати при малейшем поводе. «Тараторки» – вот как я их прозвал*» [Коллинз] не має переносного значення, а в українській мові дієслово **укомоти-ти** «видавати короткі дзвінки звуки» презентує в прямому значенні процес характерний для птахів, комах тощо, а в переносному – для людини «говорити швидко, не вгаваючи» [СУМ, XI, 1862]; [НТСУМ, IV, 791].

Таким чином, англійська метафора **bouncer** знайшла своє еквівалентне вираження в українській мові на відміну від російської, але семантичні процеси при утворенні цих метафор відрізняються на рівні архісеми, в першу чергу. В англійській мові відбувається заміна АС з «person» на «person», а в українській з «тварина» на «людина». На рівні диференційних сем спостерігаємо додавання нових ДС «talk», «much», «говорити», «швидко».

Англійське дієслово **fathom**, що має як пряме «to measure depth of water with sounding line», так і переносне значення «to get to the bottom of something, to comprehend» [OED, IV, 1269]; [W, II, 1353]; [C, 1236]; «*The difficulty was to fathom Miss Rachel*» [Collins] також не має еквівалентного метафоричного вираження в російській мові «*Затруднение состояло в том, чтобы понять Мис Рэчел*» [Коллинз] та українській мовах «*Труднощі полягали в тім, щоб зрозуміти Мис Речел*» [Коллінз]. Як у російській мові дієслово **понять** «уяснить значение чего-нибудь, смысл чьих-нибудь слов, поступков» [ССРЛЯ, XV, 1434]; [СРЯ, III, 581], так і в українській **зрозуміти** «сприйняти розумом, збагнути, проникнути у суть чогось» [СУМ, II, 1375]; [НТСУМ, II, 174] на мають переносних значень. В англійській мові відзначаємо семантичний процес заміни АС в моделі «subject» – «person» та актуалізацію ДС «bottom».

Аналогічне відбувається і з англійським прикметником **thunderstruck** «struck by lightning» при формуванні похідного значення «completely overcome with surprise, astonished, amazed» [OED, XI, 1879]; [W, IV, 1675]; [C, 1117]; «*-You? – Bateman was thunderstruck. – To marry half-blooded? It's impossible. You won't be so foolish*» [Maugham]. Російські лакуни **ошеломленный** «крайне удивленный, потрясенный» [ССРЛЯ, V, 1245]; [СРЯ, III, 478] та оглушенный «ошеломленный, бесчувственный» [ССРЛЯ, V, 1208]; [СРЯ, III, 434] не мають переносних значень, тому перекладач обрав описовий спосіб для передачі цієї метафори – порівняльний зворот «*как громом поражен*», вводячи фразеологічний вислів «*Ты? – Бэтмен был как громом поражен. – Жениться на полукровке? Невозможно. Ты не дойдешь до такого безумия*» [Мозм]. В англійській мові метафоричний перенос зумовлений заміною АС у моделі «person» – «person» та актуалізацією такої ДС, як «lightning». Таким чином, поняття «amazed», що постало внаслідок метафоричного переосмислення, притаманне лише англійській мові.

У французькій мові уявлення про тупу, дурну людину пов'язане зі словом **paquet**, на відміну від російської мови – **дуб**. Іменник **paquet** тлумачиться як «emballage, objet

manufacturé (papier, carton); sachet → idiot, personne stupide, tête dure» [GLDLF, V, 3948]; [PRDLF, 1580]; «– *Du reste; excellente comédienne. – Elle!.. Un paquet! Elle ne sait où mettre les pieds et les mains*» [Zola], а в російській мові дуб – «крупное листовенное дерево семейства буковых с крепкой древесиной и плодами желудями → о тупом, нечутком человеке» [ССРЛЯ, III, 1143]; [СРЯ, I, 450]; «–*Да ведь она актриса прекрасная. – Кто? Нана?.. Дуб! Вернуться на сцене не умеет*» [Золя]. Семантичний процес позначений заміною АС «emballage – дерево» у моделі «personne – человек», що не збігаються у вихідному значенні, та актуалізацією таких ДС, як «vide», «seux», «nul», «пустой», «безсодержательный».

Ці приклади, хоча й поодинокі, все ж дають право зробити такі висновки: метафоричних лакун зумовлюються відсутністю прямого відповідника в мові-компоранті та утворюються за допомогою будь-якої з чотирьох семантичних структур: 1) заміна АС та актуалізація ДС; 2) заміна АС та додавання нових ДС; 3) заміна АС та узагальнення ДС; 4) заміна АС та випадіння ДС, а їх значення виражається словом чи висловом із прямим значенням або порівняльною конструкцією.

1. *Алексеева В.О.* Метафорические коцепты в системе поэтического языка В. Набокова // Материалы 2-ой Международной школы-семинара по когнитивной лингвистике «Когнитивная семантика». – Тамбов: Изд-во ТГУ, 2000. – С. 36 – 38. 2. *Андрієнко Л.О.* Генеза та особливості структури поетичної метафори барокко: Дис...канд. філол. наук: 10.02.01. – К., 1997. – 160 с. 3. *Апресян Ю.Д.* Лексическая семантика (синонимические средства языка). – М.: Школа «Языки русской культуры», издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1995. – 472 с. 4. *Аракин В.Д.* Типология языков и проблема методического прогнозирования. – М.: Высшая школа, 1989. – 158 с. 5. *Арнольд И.В.* Семантическая структура слова в современном английском языке и методика ее исследования. – Л.: Просвещение, 1996. – 192 с. 6. *Бородулина Н.Ю., Коломийцева Е.М.* Аксиологичность метафоры (на примере французских экономических текстов) // Материалы 2-ой Международной школы-семинара по когнитивной лингвистике «Когнитивная семантика». – Тамбов: Изд-во ТГУ, 2000. – С. 46 – 48. 7. *Білан Н.* Метафоричне терміновтворення в українській терміносистемі архітектури // Тези Всеукраїнської наукової конференції «Провідні лінгвістичні концепції ХХ ст.». – Львів: ЛДУ. – 1996. – С. 33 – 35. 8. *Григораш А.* Когнітивна метафора серед типів мовних метафор // Тези Всеукраїнської наукової конференції «Провідні лінгвістичні концепції кінця ХХ ст.». – Львів: ЛДУ. – 1996. – С. 69 – 70. 9. *Гудавичус А.* Аксиологический аспект метафоры // Материалы докладов международной научной конференции «Форма, значение и функции единиц языка и речи». – Минск: Изд-во МГЛУ. – 2002. – С. 23 – 25. 10. *Енциклопедія: Українська мова.* Енциклопедія / НАН України ім. О.О.Потебні. – К.: Українська енциклопедія, 2000. 11. *Ивашенко О.А.* Когнитивная метафора в формировании абстрактных концептов // Материалы 2-ой Международной школы-семинара по когнитивной лингвистике «Когнитивная семантика». – Тамбов: Изд-во ТГУ, 2000. – С. 74 – 75. 12. *Кришталь С.М.* Структурно-семантичний аналіз метафоричних термінів підмови фінансів в англійській та українській мовах: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17 / Донецький національний університет. – Донецьк, 2003. – 20 с. 13. *Махницкая Е.Ю.* Метафора в профессиональном языке экономистов // Актуальные проблемы филологии и методики преподавания: Межвуз. сб. науч.ст. – Ростов-на-Дону:

Ростовский государственный университет, 2001. – С. 67 – 71. 14. *Петренко Т.Ф.*, Слепакова М.Б. Метафора в людическом аспекте // *Материалы докладов Международной научной конференции «Форма, значение и функции единиц языка и речи».* – Минск: Изд-во МГЛУ. – 2002. – С. 183 – 185. 15. *Попова А.О.* Когнитивна метафора та її типи: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 / Донецький національний університет. – Донецьк, 2003. – 20 с. 16. *Рахилина Е.В.* Пространственные концепты в теории когнитивной семантики // *Материалы 2-ой Международной школы-семинара по когнитивной лингвистике «Когнитивная семантика».* – Тамбов: Изд-во ТГУ, 2000. – С. 8 – 10. 17. *Рахилина Е.В.* Основные идеи когнитивной семантики // *Современная американская лингвистика: фундаментальные направления.* – М.: Едиториал УРСС, 2002. – С. 370 – 388. 18. *Ченки А.* Конструкции, метафоры и слияние концептов // *Материалы 2-ой Международной школы-семинара по когнитивной лингвистике «Когнитивная семантика».* – Тамбов: Изд-во ТГУ, 2000. – С. 6 – 8. 19. *Ченки А.* Семантика в когнитивной лингвистике // *Современная американская лингвистика: Фундаментальные направления.* – М.: Едиториал УРСС, 2002. – С. 341-369. 20. *Якимчук Л.Д.* Метафора в культуре постмодерн // *Материалы 6-й Международной конференции «Язык и культура».* – Т. 1. – К.: Ин-т международных отношений. – 1998. – С. 173 – 183.

СЛОВНИКИ

OED – Oxford English Dictionary / ed. by James A. H. Murray, Henry Bradley, W.A. Craigie, C.T. Onions. – Oxford: Oxford University Press, 1970. – V. I – XII.

W – Webster's Third New International Dictionary of the English Language. – Encyclopaedia Britannica, 1981. – V. I – III.

C – Cambridge International Dictionary of English. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983. – 1773 p.

GLDLF – Grand Larousse de la Langue Française. – Paris: Librairie Larousse, 1971. – V. I – VI.

DLF – Littré E. Dictionnaire de la Langue Française. – Paris: P. Hachette, 1984. – V. I – IV.

PRDLF – Le Petit Robert Dictionnaire de la Langue Française. – Paris: Dictionnaires Le Robert: Paris, 1996. – 2432 p.

ССРЛЯ – Словарь современного русского литературного языка. – М.: Изд-во АН СССР, 1950 – 1965. – Т. 1 – 17.

СРЯ – Словарь русского языка / под ред. А.П. Евгеньева. – М.: Изд-во Русский язык, 1981 – 1984. – Т. 1-4.

СУМ – Словник української мови / І.К. Білодід, А.А. Бурячок, В.О. Винник та ін.: У 11 т. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980.

НТСУМ – Новий тлумачний словник української мови / В. Яремченко, О. Сліпущко: У 4 т. – К.: Аконті, 1998.

УМІННЯ СТАВИТИ ПИТАННЯ ЯК ОСНОВА ДІАЛОГУ

Навчання та розвиток умінь побудови діалогу є однією з провідних цілей згідно до європейських стандартів навчання, які окреслив Болонський процес. Система освіти все більше орієнтується на практичність, життєвість, гуманістичність навчання. Всі ці завдання можуть реалізуватись сповна здебільшого за допомогою діалогу, адже саме він є здійсненням гуманістичної і рівноправної взаємодії, втіленням реального життя. Розвинені уміння побудови діалогу є запорукою ефективної та успішної комунікації, в ході якої відбувається пошук істини через з'ясування відмінних позицій, точок зору учасників діалогу.

Хоч діалог здається простим, на перший погляд, проте він пронизує всі сфери людської свідомості і є тією конкретною структурою міжособистісної взаємодії, в якій втілюються реальні відносини між людьми.

Звичайно, щоб відбувся діалог учасники, перш за все повинні уміти говорити, слухати, питати та відповідати. За суто людським умінням ставити питання стоїть не лише мовець з добре обміркованою схемою можливих відповідей і наступних питань, а цілісний духовний світ мовця, включаючи його попередній досвід, актуальні цілі запитання.

Для того, щоб ставити питання необхідна сміливість, а особливо вона потрібна для того, щоб ставити питання собі. Зовнішній діалог в режимі «питання – відповідь» тісно переплетений з внутрішнім. Адже ставити питання іншому означає саморозкриття. «Питати – це робити свою систему цінностей прозорою для іншого, це значить забезпечувати взаємопроникність, набувати інформацію і виражати сумнів, критично мислити і вказувати свій цинізм, виявляти довіру до співбесідника і інтерес, терпеливість і готовність іти назустріч іншому», – вважає О. Ухтомський [Ухтомський 1978, 92]. За допомогою питання можна зробити багато в міжособистісних відносинах: допомогти, навчити, викликати на відвертість, але також виставити на посміховисько, поставити в безвихідь.

Ставити питання – не просто уміння, по складності це мистецтво, яке вимагає досконалого володіння мовленням, чутливості до комунікативних проявів партнера, особливо до невербальних сигналів і здатності відрізнити щирі відповіді від непрямих; з гуманістичної точки зору – це мистецтво бережливого ставлення. До людини, що опинилася в під впливом питання.

Компетентність викладача та його педагогічна майстерність залежить від мистецтва ставити питання, ініціювати, підтримувати та будувати діалог з студентами. Під впливом демократичних тенденцій в усіх сферах життя та Болонського процесу в педагогіці відбувся відхід від авторитарності, тобто такої схеми, коли лише викладач має право ставити питання, а студент виступає лише пасивним об'єктом, що має право на репродуктивні відповіді. Сучасні стандарти освіти все більше наголошують на гуманістичності освітнього процесу, яка можлива лише тоді, коли існує діалог між студентом та викладачем, і він здійснюється на рівноправних засадах.

Ще в античних мислителів можна знайти схожий підхід до навчання. Яскравим прикладом є сократівська «маевтика» – усний діалогічний метод викладання, який

розрахований на внутрішній голос учня. Книги ж, Сократ вважав, нічому навчити не можуть, бо їм не можна ставити питання.

Мистецтво бесіди за Сократом повинно базуватись на тому, що вже відомо співбесіднику, а не придушувати його ерудицією. Навпаки слід шляхом спрямовуючих питань з'ясувати межі знання і незнання співбесідника, допомогти йому «згадати» те, що вже відомо його душі: за Сократом пізнання є згадування («анамнесис») вічної душі про те, що вона знала ще до народження людини. «Пригадуючи» в ході бесіди знання, які залишились в ньому від безсмертної душі, людина духовно відроджується, приймаючи «пологи душі» співбесідника, Сократ рішуче відмовляється від претензій на особисту мудрість. Він вважав, що слухачі не можуть у нього чомусь навчитись, а лише можуть за допомогою нього відкрити в собі прекрасне. розумне, якщо воно в них було закладено [Кессиди 1998, 65-72]. Кажучи по-сучасному, сократівський метод навчання – це встановлення емпатичної взаємодії з партнером, діалогічна співучасть, яка спрямована на розуміння «я» іншого і передбачення можливостей іншого.

Проте дуже часто в сучасній школі, дитсадку, вузі вчать лише відповідати на питання батьків, вихователів, вчителів, екзаменаційних білетів. Таким чином пересічна людина з дитинства підготовлена до допиту, тобто до пасивності в діалозі. А коли якісь питання у неї починають вертатись на язичі, то при промовлянні виявляються вимученими і стертими після того як пройшли внутрішню цензуру на право появитись в зовнішньому світі. Відсутність уміння ставити питання – це ознака соціального безсилля. Через це діалогів дуже часто уникають.

Однією з можливостей питання, яку відкрив ще Сократ, є здатність питання спрямовувати хід розмірковувань. Велика кількість конфліктів та непорозумінь виникають саме через своєчасно не поставлених одне одному питань, в чому проявляється інерція уникання тиєї незграбності, яка виникає через нерівність позицій того, хто питає, і того, хто відповідає. Нехтувати питанням – це значить давати волю здогадкам. Саме через це дуже часто люди формують своє ставлення про інших на основі здогадок, приписуючи іншим ті чи інші якості та риси.

На думку М.М. Бахтіна, людині зручніше мати справу з двійником, який згоджується (тобто самому відповідати на питання), ніж зі співбесідником, що не погоджується (тобто з реальним іншим) [Бахтин 1979, 69].

Подолання догматизму є здебільшого подолання монологічності в спілкуванні. Дуже часто люди не розуміють, що від бесіди з іншим можна отримати значно більше, якщо замість того, щоб промовляти безпелаяційні монолози, трансформувати свої ідеї у форму питань і потім подивитись, як партнер сприйме ідеї, підтримає їх чи засудить. Приймаючи партнера за рівного до себе, тобто вступаючи з ним в діалог, ми віддаємо на суд свої судження, щоб скористатись його досвідом в оцінці і розвитку своїх ідей.

Там, де немає питань, там немає і діалогу. Уникання питань і, як наслідок, низький діалогізм міжособистісного середовища виховує людей з малорухливою психікою, які не вміють ставити питання, ні собі, ні, як результат, іншим. Адже зовнішній діалог є продовженням внутрішнього.

Давно помічено, що для підтримання бесіди, діалогу краще ставити питання, а не промовляти діалогом. Вже самим фактом питання ви демонструєте, що хочете брати участь в спілкуванні, забезпечуєте його подальше розгортання. Це переконує співбесідника в тому, що ви виявляєте до нього інтерес і намір встановити з ним позитивні стосунки.

Починаючи бесіду, краще підготувати для партнера серію тривіальних питань, чим розказувати йому найблисучіші істини. Мистецтво переконання полягає в тому, щоб підвести співбесідника до потрібного висновку, а не нав'язувати цей висновок силою логіки, голосу чи авторитету. Уміння ставити питання є головним, чим потрібно володіти педагогу для того, щоб підтримувати діалог зі студентами, учнями, для того щоб долати авторитаризм в міжособистісних відносинах та інерційність мислення. Авторитарні педагогічні відносини зазвичай спричиняють сповільненість внутрішнього діалогу і, як результат, догматичне мислення.

Основна функція питань з точки зору завдань міжособистісного розвитку полягає в їх можливості організувати демократичні міжособистісні структури з обміном почуттями, думками і діями. До питань, які допомагають встановлювати діалогічні відносини, належать інформаційні (відкриті), дзеркальні і естафетні питання.

Інформаційне питання треба будувати так, щоб воно допомагало віднайти інформацію, яка здатна зацікавити і згрупувати навколо себе різні точки зору. Якщо питання розраховане тільки на відповідь «так» і «ні» чи якщо в ньому самому вже міститься відповідь, то його не можна вважати інформаційним. Наприклад, ставлячи питання: «Чи збираєтесь Ви використовувати дану інформацію на практиці?», можна очікувати на нього однозначну відповідь. Але, якщо спитати: «Що саме Ви збираєтесь використовувати з даної інформації на практиці?», то можна почути різноманітні і навіть зовсім неочікувані відповіді: «Немаю ніякої гадки» чи «Мені потрібен час подумати над цим».

Багатьом людям, в тому числі педагогам, характерно використовувати питання лише для того, щоб підтвердити вже сформовану свою особисту думку. Таким чином питання ставиться лише для того, щоб отримати згоду від співбесідника; в ньому є елемент примусу, використання влади старшого по посаді. Це закриває діалог, викликаючи у співбесідника відкрите роздратування і внутрішню відмову від подальшої бесіди. Приклад такого питання: «Ви дійсно вважаєте, що зробили все можливе?». В даному випадку той, хто ставить питання, хоче лише підтвердити свої підозри. Інакше він поставив би відкрите, здатне дати інформацію питання: «Які міри Ви прийняли?»

Для того, щоб розширити рамки і забезпечити безперервність відкритого діалога, можна використовувати дзеркальне питання. Цей тип питання дозволяє виходити за межі смислового поля, окресленого словами співбесідника, в напрямку до першооснови якоїсь думки, переживання, а іноді до причини, забутої або раціоналізованої співбесідником. Використовувати дзеркальне питання потрібно обережно і тактовно, тому що воно дозволяє проникнути зі сфери «сказаного» в сферу «несказаного». Але це питання виправдовує ризик, тому що часто допомагає позбутися нам самим і позбавити інших від стереотипних уявлень, невірних ідей.

З технічної точки зору дзеркальне питання складається з повторення з питальною інтонацією частини твердження, яке було щойно промовлене співбесідником, щоб примусити його побачити своє твердження, наче зі сторони. Наприклад:

- Я ніколи не кажу неправди!
- Ніколи?
- Ну якщо для цього немає слушних підстав...
- А якщо є?

Дзеркальне питання дозволяє, не суперечачи співбесіднику і не відкидаючи його тверджень, створити в бесіді нові елементи, які надають діалогу справжній смисл. Це дає кращі результати, чим круговерть питань «чому?», які як правило викликають захисні реакції і можуть таким чином призвести до конфлікту. В педагогічному спілкуванні питання «чому?» особливо небажане, тому що завжди перетворюється на чергування звинувачень та самовиправдовувань.

Естафетні питання покликані динамізувати діалог; вони, наче випереджають висловлювання партнера, не перебиваючи, а допомагаючи йому. Естафетне питання виявляє здатність слухати і схвачувати на льоту репліки партнера і провокувати сказати ще більше, сказати по-іншому і більше того, що вже було сказано. Естафетне питання покликане слугувати співбесіднику, підвищувати його задоволеність своїми висловлюваннями. В школі корисно вчити дітей ставити ланцюги питань з тої чи іншої теми, явища чи питання. Цим можна уникнути заступлюючого впливу традиційної діади питання – відповідь.

Не менш важливі естафетні питання в вищій школі. Викладач. Зацікавлений в особистісному рості студентів чи слухачів, повинен постійно підтримувати естафетний ритм на практичних заняттях і семінарах, а також під час звичайних бесід.

- Що спонукало Вас вступити до Авіаційного університету?
- Я хочу здобути професію програміста і працювати в даній галузі.
- Що вплинуло на Ваш вибір саме такої спеціальності?
- Я з самого дитинства захоплююсь технікою.
- Але ж техніка це не тільки комп'ютери?
- Так, але ПК набирають все більшої популярності.
- В яких сферах життя?

– Майже в всіх сферах людської діяльності. Такі роботи як охорона майна, персональні розваги, управління господарством, виробництво, здійснення обліку, наукові дослідження – вся ця діяльність здійснюється зараз комп'ютерами.

- Саме задля цього Ви і вступили до НАУ?

З наведеного нижче прикладу розмови видно, що викладач допомагає слухачу упорядкувати факти, з'ясувати справжні причини та мотиви свого навчання в вузі. Питання тут служать не тільки для того, щоб пояснювати щось, а й для установки спільних цілей, в межах яких кожен з учасників діалога має свої особисті зобов'язання.

Уміння ставити питання – суттєва частина загальної стратегії ведення переговорів, яка пронизує все життя людей – від своєї сім'ї до міжнародних форумів. Вести діалог – означає не тільки логічно аргументувати, спиратись на перевірені факти, уміло звертатись до розуму і враховувати емоції, а також закликає до ціннісноорієнтаційного єднання, зближати судження і оцінки людей в моральній і діловій сферах. До того ж діалог в духовній практиці людства – не засіб, а мета. «Жити – значить брати участь у діалозі: запитувати, слухати, відповідати, погоджуватись. В цьому діалозі людина бере участь вся і всім своїм життям... Бути – значить спілкуватись діалогічно» [Бахтин 1979, 72].

Моральні принципи любові до людей завжди передбачають інтерес до конкретної іншої людини, його внутрішнього світу. Секрет інтелегентності, який активно обговорюється, безсумнівно пов'язаний з акцентуацією на співбесіднику, так званому «домінантою на Співбесіднику», говорячи словами О. О. Ухтомського [Ухтомський 1978, 51].

1. *Бахтин М.М.* Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – С.62 – 80.
2. *Библер В.С.* От наукоучения – к логике культур. – М.: Издательство политической л-ры, 1991. – С. 124-132.
3. *Бубер М.* Я и Ты. – М.: Мысль, 1995. – С. 16-92.
4. *Кессиди Ф.Х.* Сократ. – 2-е доп. изд. – М.: Мысль, 1988. – 220 с.
5. *Патуча М.В.* Феномен діалогізму у дослідженні розвитку психіки людини. – Ніжин: НДУ, 2007. – С. 154-175.
6. *Рац М.* Диалог в современном мире // *Вопр. Философии.* – 2004. – № 10. – С. 20-32.
7. *Ухтомський О.О.* Избранные труды. – Л.: Наука. Ленингр. отделение, 1978. – С. 45-56.
8. *Фрідман М.* Роль філософії у гуманістичній психології// *Гуманістична психологія.* – К.: Унів. В-во ПУЛЬСАРИ, 2005. – Т. 2.: Психологія і духовність. – С. 88-99.

*А.М.Безпаленко, к.філол.н., доц.,
Національний аграрний університет*

МОВНІ ФАКТИ У ДЗЕРКАЛІ ГЕШТАЛЬТПСИХОЛОГІЇ. ПРИНЦИП СУМІЖНОСТІ І ЗНАЧЕННЯ

Не слід намагатись викласти матеріал занадто ясно, бо є ризик підставитися під удар критикана. Пиши туманно, щоб із викладеного не можна було зробити однозначних висновків. Так безпечніше.

О'Балбесюк

Ясність – одна из форм полного тумана.

Ю.Семенов

Говори умно, враг подслушивает.

Станіслав Єжи Лец

1. Гештальт як когнітивне «захоплення» ділянки дійсності. Коли словами починаеш пояснювати слова, то «туман» мимоволі просочується із усіх щілин тексту. І уникнути цього важко, позаяк слово своїм змістом саме себе заперечує. «Наскільки, в решті-решт, обман почуттів є грубим і наскільки обман мови є витонченим!... За допомогою моїх п'яти відчуттів я зрозумів, що усі труднощі і таємниці логосу, тобто розуму, знаходять розв'язання у значенні слова! Ось чому критика розуму повинна перетворитись на критику мови» [Фейербах, 197].

Однак, саме завдяки такій «гнучкості» і «текучості» слова, як здається, і забезпечується його успішне функціонування і в кінцевому результаті успішна комунікація та життя мови в цілому. Як тільки слово починає мати одне лише значення, частотність його вживання знижується, або ж воно зовсім умирає («залежність Зіпфа – Юла: що слово частотніше, то воно багатозначніше» [Тищенко, 210])

Тим не менше, за допомогою слова іноді таки вдається досягти потрібної міри точності інакше будь-яке порозуміння у соціумі було б проблематичним. А у досконалах

наукових та художніх текстах – світових шедеврах літератури – така точність є вражаючою. Досягти цього вдається не в останню міру завдяки метафорі.

Вдалу метафору можна прирівняти до математичної формули, бо мислення хорошого письменника і ученого точне – обидва деспоти духу. Метафоричний вислів «**позичати очі у сірка**» не менш точно відображає певну ділянку дійсності, ніж, наприклад, тригонометрична формула «**синус кута дорівнює відношенню протилежного катета до гіпотенузи**». Метафору із формулою споріднюють дві речі: 1) оптимальний баланс між точністю та лаконічністю і 2) застосування іншомовлення. У обох повідомленнях відбувається називання вже названої у соціумі речі іншими словами. А філософський зміст цифри ϵ , по суті, найабстрактнішою метафорою. У тексті письменника, як у формулі, не повинно бути жодного зайвого елемента (слова). Має рацію Станіслав Єжи Лец, який сказав: «Коли дивишся на формулу $E = mc^2$, стає соромно за своє багатослів'я» [Душенко, 880]. А саме це рівняння, яким Ейнштейн повідомив світу, що «енергія тіла дорівнює добуткові його маси і швидкості світла» [Гончаренко, 150 – 153], ϵ не що інше, як удала метафора, конструювання якої потребувало значних зусиль і зайняло багато часу, позаяк вона, формула, так само точно відображає реальність, як і афоризм філософа чи письменника. Такі вислови як, наприклад, «Бачити несправедливість і мовчати означає бути її співучасником» (Жан Жак Руссо); «Критик і свних схожі; обидва знають як, але не можуть» (С. Є. Лец); «...на лице у него было выражение коровы, которую доит деревенский вор...» (І. Ільф і Є. Петров) та інші можна порівняти із математичною формулою, бо вони точно і лаконічно відображають певну ділянку дійсності. Те ж саме можна сказати і стосовно прислів'їв. Експлікативна сила метафор і порівнянь надзвичайна.

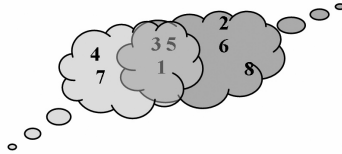
Гештальт метафорично можна порівняти із неводом-«павуком», якого риболов кидає на поверхню водойми. «Павук» під вагою тягарців опускається до дна, риболов затягує нижній край сіті і захоплює певну кількість рибин. Гештальт і є той невід, який обхопив певну кількість рибин. Невід – то надобраз, а рибина – то «менший» елемент-образ, що входить до його структури. У сенсорно-когнітивному плані гештальт обхоплює певну кількість менших елементів-образів і структурує їх у єдине ціле. Метафорично можна сказати, що гештальт здійснює гносеологічне «захоплення» ділянки дійсності, упорядковуючи її хаотичні елементи-образи:

2.Труднощі гештальт-теоретичного висвітлення мовних явищ.

Однак, у прикладанні гештальт-теорії до такого складного і багатогранного явища, яким є мова, існують певні труднощі. Окрім інших причин, ці труднощі, на нашу думку, є причиною того, що вона, гештальт-теорія, попри її потужний експлікативний потенціал, поки що недостатньо застосована у лінгвістичній науці.

Справа у тому, що спілкування, як відомо, відбувається між двома носіями мови – адресантом і адресатом, і стосовно однієї і тієї ж ділянки дійсності гештальт адресата не завжди точно збігається із гешталтом адресанта. Якщо їх накласти один на одного, то певна частина елементів виявиться спільною (1, 3, 5), а якась частина відмінною (4, 7 та 2, 6, 8):

При сприйнятті певної ділянки дійсності (ситуації) у свідомості адресанта формується її гештальт. У відповідності до його конфігурації та виділення у ньому **фігури** адресант вербально позначає цей гештальт і цим позначенням має на меті індукувати у свідомості адресата адекватний гештальт і своє виділення фігури у ньому. Саме це повинно забезпечити взаємне порозуміння. Однак повна адекватність має місце не завжди. У свідомості адресата його власний гештальт цієї ж самої ділянки дійсності чи ситуації може збігатися або не збігатися, по-перше, із гешталтом ситуації (гешталтом самої ділянки дійсності адресанта), а, по-друге, із гешталтом мовного знака, застосованого адресантом для її позначення. Якісь елементи випадають із цих гештальтів, а якісь є спільними. До того ж у зазначених гештальтах учасники комунікації можуть виділяти різні фігури.

Виходячи із сказаного, можна дати більш точне визначення тому, що ми називаємо спілкуванням. Спілкування – це наведення (індукування) у свідомості адресата гештальтів і фігур у них, які у тій чи іншій мірі адекватні (*спільні*) гештальтам у свідомості адресанта та фігурам у них.

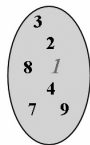
Чим більший збіг, тим ефективніше (взаємозрозуміліше) спілкування. Але повна адекватність досягається не завжди, і тут справді можна погодитися із думкою А. Фета, що іноді, дійсно, «мысль изреченная есть ложь» (теж точна формула!) Кожен мовний знак, застосований у конкретному акті спілкування, завжди потребує **тривалого контекстуально-ситуативного уточнення**, під час якого знак позбавляється від зайвих (старих) конотацій і набуває нових [Кочерган, 1980].

Категорія гештальту цілком узгоджується із теорією І.Павлова про дві сигнальні системи: гештальт, як структурований комплекс сенсорних образів, належить першій сигнальній системі, а мовний знак (сам він також є гешталтом) **удруге** відображає цей структурований комплекс сенсорних образів, відіграючи, таким чином, роль сигналу сигналів, і належить до другої сигнальної системи, позаяк є відображенням другого порядку, або ж відображенням відображення.

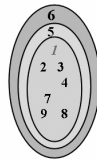
Аналіз ускладнюється, через розходження між такими поняттями як **гештальт реальної ситуації** і **гештальт мовного знака**, адже і у адресанта і у адресата ці гештальти можуть не збігатися. З позиції адресанта це добре виразив Ф. М. Достоевський, коли казав, що «мысль не пошла в слова» (іще одна точна формула!) Якщо продовжити Достоевського, то з позиції адресата це можна виразити формулою **«мысль» не вийшла із слів, позаяк туди не і заходила».**

3. Гештальт ситуації і гештальт мовного знака. Мовний знак, слово теж є фактом реальності, і, як і будь-яка інша ділянка дійсності, теж має свій образ (гештальт) у свідомості людини. Доказом тому є той факт, що ми упізнаємо слова і визначаємо їхній зміст, а також розрізняємо слова, виділяємо у їх складі морфеми, фонему так само, як і предмети, що навколо нас. Мовний знак являє собою синтез духовного і матеріального, це, сказати б, «шматок духу», який, за словами К. Маркса, «обтяжений матерією». У зв'язку з цим буде логічним і коректним розглянути мовний знак, наприклад слово, з точки зору гештальттеорії. Зображаючи графічно феномен гештальту, слід мати на увазі, що на відміну від гештальту ділянки дійсності (ситуації), гештальт мовного знака, наприклад слова, має свою особливість – **він завжди складається із трьох неоднорідних частин (зон, полів)**. Якщо гештальт ситуації охоплює певну кількість елементів-образів однією оболонкою – «спільною їх долею» – і утворює **одну** однорідну зону (поле), то гештальт мовного знака, наприклад слова, буде складатися із **трьох** неоднорідних за своєю природою зон – це **1) образ-елемент матеріальної (звукової і графічної) частини, або ж експонента і 2) узагальнений образ усього його змісту**, куди входять поняття, лексичні значення та різноманітні їх конотації, або набір «семем» [Семчинський, 101], і який у соціальній свідомості зазвичай репрезентується одним-двома значеннями, що подаються першими у словарній статті (пам'ятаймо, що мовний знак належить до другої сигнальної системи, тому він є відображенням відображення). **Третя зона – це образ-елемент внутрішньої форми**, який займає проміжне місце, позаяк він може бути віднесеним водночас і до форми, і до змісту: з одного боку внутрішня форма дуже підсилює, доповнює зміст, (сказати по-іншому, зміст суттєво підтримується внутрішньою формою), а з другого боку – внутрішня форма – це все-таки всього лише **спосіб** вираження поняття, лексичного значення, сказати б, його дериваційна конфігурація. Наприклад, в українському слові «**врода**» внутрішня форма «*від народження*» з одного боку підкреслює поняття «*досконалість форм і пропорцій та вдале їх поєднання зі змістом, які милують душу*», підказуючи нам походження цієї досконалості і тим самим підсилюючи зміст, а з другого боку вона лише спосіб вираження цього поняття, позаяк інше слово – «**краса**» – позначає те ж саме поняття, але вже через іншу внутрішню спільнослов'янську форму «*від красний*», яка натякає на деякий зв'язок червоного кольору із цією досконалістю, тобто виражає те ж саме поняття, але через іншу конфігурацію. У гештальт мовного знака можна було б виділити ще одну складову – зону (елемент) граматичного змісту («грамеми» [Семчинський, 101]), однак, оскільки граматичне значення – це все-таки невід'ємна складова загального змісту мовного знака, правда, більш високого рівня абстракції, то у цьому немає потреби – вона належить змістові.

В силу сказаного буде логічним гештальт ситуації графічно зображати у вигляді одного кола чи овала, а гештальт мовного знака у вигляді трьох кіл або овалів:

Гештальт ділянки дійсності (ситуації) (ГС), який включає 7 елементів-образів, один із яких, наприклад *I*, обов'язково виділяється як *фігура*

Гештальт мовного знака (ГМЗ), який включає 9 елементів-образів. Із них 5 – елемент-образ внутрішньої форми, 6 – елемент-образ зовнішньої форми, решта – елементи-образи змісту, один із яких (*I*) виділяється як *фігура*

(Кількість елементів може бути більшою або меншою)

Запропоноване графічне зображення гештальту покликане показати, що усі елементи як гештальту ситуації, так і гештальту мовного знака, не зважаючи на те, що у результаті аналізу вони можуть усвідомлюватись поокремо, на що вказують окремі цифри в овалах, тим не менше сприймаються **нерозривно і симультанно**, як єдине, схоплене спільною долею ціле, на що вказує зовнішній овал. Кожен гештальт ситуації, як і гештальт мовного знака, має фігуру (цифра *I* – центральний елемент, на який звернено увагу) і фон (другорядні елементи, на які у меншій мірі звернено увагу, вони – у «смысловій тіні» або у зоні смыслового ігнорування). Для усвідомлення графічного зображення гештальту дуже важливим є розуміння того, що **спочатку відбувається сприйняття цілого, а аналіз його приходить пізніше**, коли у результаті тривалих розмірковувань, порівнянь вичленяються окремі елементи.

4. Що таке фігура у гештальті мовного знака? Усіма гештальтпсихологами, а також психологами, що не належать до школи гештальт-теорії, одностайно визнається, що у гештальті ситуації «фігурою є те, що ясно, виразно усвідомлюється, що людина описує, повідомляючи, що вона сприймає (бачить, чує і т.п.)», а «фон – як щось невизначене, аморфне, неструктуроване» [Аллахвердов, 102], і при цьому фігура характеризується як «замкнена, оформлена, їй притаманна живість і яскравість», вона «ближче до нас і добре локалізована, займає центральне положення у полі», а «фон служить загальним тлом, на якому виступає фігура, він аморфний, гірше локалізований» [Ждан, 258]; що клітини головного мозку, які отримують візуальну інформацію при сприйнятті фігури реагують більш активно, чим при сприйнятті фону; що фігура завжди висунута наперед, а фон відсунуто назад, що фігура багатша, ніж фон своїм змістом, вона яскравіша, ніж фон, і людина думає завжди про фігуру, а не про фон; що при візуальному сприйнятті характерне певне «зорове ігнорування» стосовно фону і навпаки візуальна активізація стосовно фігури [Грюссер, Грюссер- Корнельс, 238, 262 – 272]. Але їх особливістю є те, що фігура і фон перебувають у **відношеннях суміжності** і можуть мінятися ролями, а їхнє місце у сприйнятті визначається особистісними і соціальними факторами. Тому стає можливим феномен зміни фігури, коли фігура і фон міняються місцями.

Однак, про те, що вважати фігурою у гештальті мовного знака, ні у лінгвістичній науковій літературі, ні у літературі із психології не знаходимо жодних пояснень, причиною чому, як уже зазначалося, є тривала недооцінка мовознавцями експлікативної сили гештальттеорії.

У світлі викладеного буде логічним стосовно гештальту слова **фігурою вважати одне із його значень**, або ж одну із його конотацій. Образ будь-якого слова не може існувати у нашій свідомості, як образ лише звукового чи писемного його вираження у відриві від ситуації, у якій його було сприйнято. Будь-яке слово, навіть беззмстовний набір звуків (букв) – квазіслово – **завжди** має якесь значення, або квазізначення, чи, вірніше сказати, **позначення**, позаяк воно завжди сприймається у якійсь ситуації, а відтак завжди зв'язуватиметься із якимись її елементами «спільною долею», тобто завжди матиме якийсь зміст, чи **вказівку на зміст**. Із кількох значень слова **одне** завжди виступатиме як фігура, у той час як решта будуть слугувати фоном. Зазвичай у свідомості пересічної людини фігурою гештальту слова буде те його значення, яке вона виділяє як головне, і яке висувається у її свідомості на перше місце серед інших. У залежності від гештальту ситуації або контексту фігурою можуть ставати не лише кожне із значень слова, яке зафіксовано у словнику, а й нові, ще не проявлені, значення чи конотації, які перебувають у стані гібернації (від лат. *hibernatio* – зимова сплячка). Якщо взяти до уваги, що Ч.К.Огден і І.А. Ричардс, займаючись тривалий час проблемою значення, нарахували 23 різних, часто далеких одне від одного визначень і розумінь слова «значення» [Кочерган, 6], то логічним буде запропонувати новий погляд на категорію значення: **значення слова – то його фігура, виділена у певному контексті; у слові стільки значень, скільки разів елементи його змісту виділялись як фігури у певному соціумі**. Якщо якийсь елемент змісту слова у певному соціумі ставав фігурою багаторазово і регулярно, то він фіксується у словнику як повноцінне значення, якщо ж один лише раз або нечасто, то він залишається авторською конотацією чи okazіалізмом. Звідси випливає, що різне розуміння слова кількома індивідами є не чим іншим, як виділенням кожним із них різних фігур у його змісті. Виділення адресантом фігури у гештальті якогось слова може збігатись або не збігатись із виділенням фігури у ньому адресатом. На цьому ґрунтується розуміння або нерозуміння слова або ж правильне чи неправильне його розуміння. Адекватне порозуміння означає збіг фігур, неадекватне порозуміння – їх незбіг.

5. Принцип суміжності у номінації. Пояснення Людвіга Фейербаха «Що ж таке назва? Відмінна риса, яка-небудь ознака, що впадає в око, яку я роблю представником предмета, що його характеризує, для того, щоб уявити собі предмет у його тотальності» [Фейербах, 195] вірне, але не до кінця розкриває психофізіологічну природу номінації.

Щоб зрозуміти природу номінації слід звернутися до прикладів, які демонструють виникнення мови та мовлення, а особливо **зародження самого значення**. І тут не обійтися без гіпотетичних, але абсолютно реальних реконструкцій деяких фрагментів із життя первісного суспільства, коли зароджувалася мова а також прикладів дитячого мовлення. Принагідно зауважимо, що не слід зверхньо ставитись до гіпотетичних уявлень. Без них було б неможливо здійснити жодного відкриття. Більше того, не буває жодного наукового учення, теорії, яке у тій чи іншій мірі не включало б елемент гіпотетичності, не кажучи вже про відкрито декларовану гіпотезу. Навіть про математику, яку прийнято вважати як найбільш точну, англійський філософ (і математик!) Б. Рассел писав, що

вона ґрунтується на таких абстракціях, достовірність яких майже неможливо перевірити [Будагов, 17]. «Математику можна визначити як доктрину, у якій ми нічого не знаємо – ні про що ми говоримо, ні чи вірно те, про що ми говоримо» [Там само]. А Ф. Енгельс зазначав, що «через строгість математичних формул легко забувається гіпотетична природа передумов-засновків» [Там само]. Певна міра гіпотетичності усієї науки робить її вразливою в очах креаціоністів. Через елемент гіпотетичності креаціоністи заперечують навіть учення І.П. Павлова про рефлекси, не кажучи вже про еволюційну теорію Ч. Дарвіна. Взагалі уся наука при усій своїй силі залишається водночас дуже вразливою, позаяк пізнання ніколи не буде доконечним і тому завжди включатиме елемент фантазії, домислювання. Доказом тому є існування протилежних концепцій стосовно одного і того ж явища, які заперечують одна одну. Гіпотеза – це уява, а ігнорувати уяву, означає заперечувати і науку, позаяк не що інше, як саме «уява, за словами К. Паустовського, створила закон притягіння, біом Ньютона, печальну повість Тристана й Ізольди, розщеплення атома, будинок Адміралтейства у Ленінграді, радіо, електричне світло, принца Гамлета, теорію відносності...» [Будагов, 18].

Отже, уявімо собі цілком побутову картинку, яка багатократно повторювалась у житті первісних людей.

Група кроманьйонців (неандертальців чи синантропів) із десяти особин переслідує мамонта у густих заростях. Вони оточили його і, тримаючи безпечну дистанцію, пересуваються ланцюгом на відстані один від одного. Погрожуючи довгими списками та вигукуючи якісь звичні для цієї ситуації квазіслова, наприклад *хайа-а! хайа-а!*, вони женуть мамонта у напрямку задалегідь викопаної і замаскованої ями. Раптом на крайнього із мисливців, наприклад на особину *X*, із-за куща несподівано нападає шаблезубий тигр і стрімко тягне його у хащі. Особина *X* відчайдушно бореться, вигукуючи при цьому якісь звуки, наприклад *ао-о! ао-о!*, але марно. Тигр зникає разом із своєю здобиччю. Інші мисливці вже більше ніколи його не побачать.

(Зауважимо однак, що картина не така вже й гіпотетична. Мисливці це знають). Поставимо питання: що після цього випадку означатиме квазіслова

ао-о! ао-о! для решти дев'яти особин? Відповідь буде однозначна: воно означатиме не якийсь один елемент, а **всю ситуацію загалом із усіма її компонентами, які тут пов'язані просторово-часовою долею, або ж іншими словами – увесь гештальт ситуації**. Віднині, якщо коли-небудь у іншій ситуації, наприклад під час гри, їжі, спарювання, обшукування, хтось із них повторно почує це квазіслова, вимовлене у відповідній тональності, то у його свідомості воно неодмінно означатиме наступні компоненти: **1) «образ члена їхнього племені X, який загинув»; 2) «образ шаблезубого тигра»; 3) «звуки, які продукував тигр»; 4) «крики його жертви»; 5) «місце у хащі, де трапилась ця подія»; 6) «час, коли це трапилось»; 7) «погода, що була тоді»; 8) «свій індивідуальний фізіологічний стан на той час – почуття голоду, біль у плечі, на решті настрої»** тощо. Квазіслова *ао-о! ао-о!* у свідомості інших представників цієї групи **інтегрально** представлятиме усі ці компоненти гештальту, певною мірою **синонімізуючи** їх. Можна сказати, що перераховані елементи-образи, власне, складають набір фігур гештальту цього квазіслова (сказати б, є його значеннями).

Лінгвістичну аналогію цій гіпотетичній картинці із життя первісної людини ми можемо повсякчасно зустрічати і у дитячому, вже не гіпотетичному, мовленні. Коли

півторарічна дитина проситься гуляти, то вона промовляє *тпруті-тпруті* або *гулі-гулі* і при цьому показує пальчиком на *колясочку*. Те ж саме слово вона промовляє, указуючи і на свою *шапочку*, на свої *черевички*, на мамину *курточку*, а також показуючи пальчиком на *двері* і у *вікно*. Таким чином, образи 1) *колясочки*, 2) *шапочки*, 3) *черевичок*, 4) *маминою верхнього одягу*, 5) *дверей* а також 6) *вікно* у свідомості дитини є значеннями-компонентами, що інтегруються у єдиний гештальт *прогулянки*.

Іще одна цікава ілюстрація. У кінофільмі «Діамантова рука» Леоніда Гайдая контрабандисти (одного з них грає артист Леонід Каневський), які повинні були сховати діаманти у гіпс Геші, що навмисне імітував падіння перед ними, вигукнувши знамените *«ш'єрт побьери!»* (артист Андрій Миронов), розмовляють штучною мовою, яку самі ж артисти на завдання режисера придумували під час зйомок, щоб створити ілюзію, що події фільму (сцени круїзу) відбуваються у якійсь іноземній країні. Один контрабандист (Каневський) каже: *Кньом марзб?* Другий, кивнувши, відповідає: *Кньом!*

Після чого вони починають накладати гіпс, ховаючи туди дорогоцінні камені.

Чи можна визначити значення цих квазіслів? Напевне ці квазіслова інтегрально можуть означати будь-який компонент усього гештальту ситуації, який перебуває у відносинах суміжності з іншими компонентами у рамках цього гештальту. Наприклад: 1. *Підходящий «фрукт» (для накладання гіпсу)? – Підходящий!* 2. *Ти приготував гіпс? – Приготував, звісно!* 3. *Почнемо працювати? – Почнемо!* 4. *Діамантів на сто каратів? – На сто!* 5. *Управимось швидко? – А як же! Швидко!* 6. *Уже п'ята година? – П'ята!* 7. *У нас є час? – Є!* і т.п.

Усі ці елементи пов'язані воедино «спільною долею» (гештальтом ситуації) і відносяться тільки до неї, а не до іншої.

Як пам'ятаємо, коли накладання гіпсу вже було закінчено і діаманти сховано, один контрабандист, витираючи руки від гіпсу і поплескуючи другого по руці, задоволено промовив: – *Мерезіна комані!*, що, як здається, може означати: 1. *Справу закінчено!* 2. *Нізащо не здогадаються!* 3. *Товар буде доставлено!* 4. *Шеф буде задоволений!* 5. *Все о'кей!* 6. *Ну, тепер можна й випити!* і т.п.

Аналогічний думку знаходимо у дослідженні І. О. Голубовської стосовно російського слова *«ничего!»*, яке часто любив повторювати Отто фон Бісмарк під час тривалого перебування у Росії у якості посла Пруського королівства. «Що саме надає цьому слову такої семантичної неоднозначності, такої полнності конотативного розкиду?» – запитує дослідниця, і далі пояснює, що відповідь *«ничего!»* може мати значення від *«нічого не сталося»* до *«все добре»*, а між ними безліч значень *«пробачаю!»*, *«заспокойтесь!»*, *«не варто перейматись!»* (*– Простите, я Вас, кажется, толкнул. – Ничего, ничего...*), *«недобрий»* у фразеологізмі *«ничего себе»* (*Ничего себе правда!*) і т.д. А слова із цим коренем абсорбували «як негативні, так і позитивні конотації: з одного боку маємо субстантив *«ничевошник»* – «той, кому все байдуже, хто завжди промовляє *ничего»*, з іншого – ад'єктив *«ничёвый»* у значенні «хороший», «бравий» та жаргонне *«ништяк»* у значенні «здорово», «чудово» [Голубовська, 2004, 118 – 120].

Подібне явище, але із дещо меншим «конотативним розкидом», можна спостерігати у таких словах, як рос. *«видимо»*, *«наверне»*, укр. *«очевидно»*, *«мабуть»*. У змісті цих слів розвинулись протилежні значення упевненості і невпевненості мовця стосовно того, про що ідеться: пор. *«Он придет, видимо, не раньше восьми»* (невпевненість) і *«Толпа*

строений: людських, амбаров, погребов, видимо ветшавших, – наповняла двор» (упевненість) (Гоголь,152); «Очевидно, учора я вас неправильно зрозумів» (непевненість) і «Це не гусеня, а каченя. Це цілком очевидно» (упевненість). А у слові «мабутъ» значення непевненості розвинулось із протилежного – констатації цілковитої упевненості: «має бути!». У розвитку цих слів був період (можливо він і зараз продовжується), коли їх семантика перебувала у стані рівноваги, нульової точки, або ж своєрідного маятникового коливання, начебто «значення не може вирішити на який бік тину звісити ноги». Такий розвиток семантики цих слів відбувся через те, що певний час ці слова уживались і сьогодні продовжують уживатися у контексті, із якого не можна було точно визначити відношення мовця: упевнений він чи неупевнений стосовно того, про що говорить. Однак, хоча значення і протилежні, номінативна ситуація (гештальт) зберігає єдність – це нульова точка, від якої відбувається рух то за шкалою «плюс», то за шкалою «мінус».

Надзвичайно показовою ілюстрацією є тут розуміння Міжнародного сигналу лиха **SOS**, який уперше було застосовано 10 червня 1909 року. Його передав лайнер «Славонія», який прямував із Нью-Йорка до Неаполя, коли налетів на рифи неподалік від Азорських островів. Хоча сигнал **SOS** було ухвалено як єдиний міжнародний сигнал лиха на другій Міжнародній радіотелеграфній конференції 03 листопада 1906 року в Берліні, тим не менше упродовж більше ста років його значення тлумачать по-різному. Сьогодні існують такі версії його розшифровки:

1) **Save Our Ship** (рятуйте наш корабель), 2) **Save Our Souls** (рятуйте наші душі), 3) **Save Our Skins** (рятуйте наші шкури), 4) **Save Our Staff** (рятуйте наші речі), 5) **Sinking Our Ship** (тоне наш корабель), 6) **Survivors On Shore** (вцілілих – на березі) [«Газета по-українськи», № 118 (642) від 05 липня 2008 року]. Усі шість розшифровок сигналу **SOS** є суміжними фігурами єдиного гештальту «катастрофа корабля» і водночас значеннями слова **SOS**.

Таким чином, гештальт через його компоненти, що перебувають між собою у відносинах суміжності, проріс багатьма значеннями. Тут слід зауважити, що значення, як фігура, є соціально обумовленим явищем. Єдиний інтегральний гештальт «катастрофа корабля» дробиться на окремі компоненти в залежності від кількості груп у соціумі, кожна з яких по-своєму виділяє фігуру у цьому гештальті. Одна група головним у катастрофі бачить *рятування душі*, друга – *рятування корабля*, третя – *рятування шкур*, четверта – *рятування речей* і т.д. Таким чином, тут соціальний фактор – це *сума фігур одного і того ж гештальту у соціумі (Σ ФГ)*.

За великим рахунком будь-яка словарна стаття у тлумачному словнику, де подаються усі значення слова, так само ілюструє феномен інтегральності цілісного гештальту, розбитого (соціально диференційованого) у синхронії на кілька суміжних компонентів-значень, так само, як і словарна стаття у етимологічному словнику ілюструє феномен інтегральності цілісного гештальту, але соціально диференційованого у діахронії.

З огляду на це можна вивести формулу значення, яка буде мати такий вигляд: $Z = \Pi G: \Sigma \Phi G$, де Z – значення, ΠG – інтегральний гештальт ситуації, $\Sigma \Phi G$ – сума фігур гештальту у соціумі.

Формулу слід читати так: *значення слова є інтегральний гештальт, поділений на кількість фігур цього гештальту у соціумі, або значення слова є конкретною соціальною фігурою інтегрального гештальту.*

Таким чином, допустима іще одна метафора: називання словом подібне «накриванню ковдрою»: накривається не один об'єкт, а декілька, накривається ціла комунікативна ділянка. Це явище можна назвати гештальт-номінацією. Парадоксальність цього явища у тому, що одна точка ділянки дійсності, на яку указала стрілка номінації, одразу «розповзається», абсорбуючи суміжні точки. Повна кореляція із розповзанням точки у нейрофізіології: будь-яка точка у корі мозку не є абсолютно ізольованою; функціонально вона розповзається по більшій поверхні і захоплює площу більшу, ніж вона сама; у нейрології точка функціонально набагато більша, ніж геометрично та з ідеєю М. Вертгеймера: «При збудженні у мозку певного пункту «А» навколо нього створюється зона, де також має місце дія подразника. Якщо незабаром услід за «А» збуджується пункт «В», то між ними виникає коротке замикання, і збудження передається із пункту «А» в пункт «В» [Ждан, 2007, 340]. Наскільки лінгвістичне зрослося з психологічним та нейрофізіологічним!

1. *Аллахвердов В.М.* Сознание и познавательные процессы. – Психология. Учебник. / Под ред. докт. психол. наук А.А.Крылова. – М.: «Проспект», 1999, с. 94 – 132. 2. *Будагов Р.А.* Человек и его язык. М.: Изд. Моск. Ун-та, 1976, – 429 с. 3. *Гоголь Н.В.* Мертвые души. Поэма. К.: «Веселка», 1978. – 419 с. 4. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу: Монографія. К.: Логос, 2004. – 284 с. 5. *Гончаренко С.У.* Фізика. Навчальний посібник. К.: Освіта, 1998. – 287 с. 6. *Грюссер О.-Й.*, Грюссер – Корнельс У. Зрение. – Физиология человека. В 3-х томах / Под ред. Р.Шмидта и Г. Тевса., перев. с английского под ред. акад. П.Г. Костюка. – М.: Мир, 1996. т. 1, с. 235 – 274. 7. *Душенко К.В.* Большая книга афоризмов. – Изд. 8-е, исправленное, – М.: Изд-во Эксмо, 2006. – 1056 с. 8. *Ждан А.Н.* История психологии от античности до наших дней. Учебник для вузов. Издание 7-е исправленное и дополненное. – М.: Фонд «Мир», 2007. – 576 с. 9. *Кочерган М.П.* Слово і контекст (Лексична сполучуваність і значення слова). – Львів, Вища школа, 1980. – 184 с. 10. *Семчинський С.В.* Загальне мовознавство. Видання друге, перероблене і доповнене. – К.: АТ «ОКО», 1996. – 416 с. 11. *Тищенко К.* Метатеорія мовознавства. – К.: Основи, 2000. – 350 с. 12. *Фейербах Л.* Изложение, анализ и критика философии Лейбница. – Избранные философские произведения в двух томах. / Под ред. М.М.Григорьяна т. 2. – М.: 1955. – 567 с.

Т.О.Бідна, асп.,

Кіровоградський державний педуніверситет імені Володимира Винниченка

ВДТВОРЕННЯ ЕВФЕМІЗМІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ КОНЦЕПТУ ‘ЖІНКА’ У ПЕРЕКЛАДАХ РОМАНУ М. МІТЧЕЛІ «GONE WITH THE WIND» (ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ)

Проблема лінгвистильової категорії «ідіолект» у співвідношенні індивідуальний стиль автора та перекладача є однією з центральних у перекладознавстві. А на етапі сьогодення вона набуває нового статусу завдяки бурхливому розвитку гендерології, яка пропонує досліджувати мовлення в залежності від статі (гендера), що, в свою чергу, дозволяє ви-

ділити статевий аспект індивідуального стилю. На актуальності подібних розвідок наголошують, зокрема, О.І. Горощко, М.М. Дмитрієва, Т.О. Дороніна, Т.Р. Кияк, А.М. Науменко, О.Д. Огуй, Л.О. Ставицька та ін.

Одним із яскравих прикладів жіночого мовлення є: 1) консервативність, тобто тяжіння до мовної норми та уникнення всього, що їй не відповідає; 2) використання конотативно нейтральних слів та виразів та 3) захопленість евфемізмами й перифразами. Чоловіче ж мовлення характеризується протилежними особливостями: 1) відхиленням від норми, тяжінням до неологізмів, новоутворень, діалектизмів, рідкісних слів, якщо вони можуть якнайточніше висловити чоловічу думку, та 2) використанням стилістично зниженої і пейоративної лексики, слів-табу [Кирилина, Томская 2005; Маслова 2001, 128-129; Braun 2004, 12-20; Gottburgsen 2004, 28-37; Jespersen 1998, 232-240, Samel 2000, 27-41, 169].

Об'єктом даної розвідки є евфемізми на позначення концепту Жінка в оригіналі та перекладах роману М. Мітчел «Gone with the Wind», предметом – особливості відтворення евфемізмів у перекладах, виконаних чоловіками та жінками.

Порядним жінкам-південкам автор протиставляє жінок, які є професійними повіями. У творі використано лише дві МО, що прямо позначають цей тип жінок: *prostitutes* (вжито 5 разів) та *whore* (1 раз). Всі інші номінації представлені евфемізмами: *bad woman (women)* (8); *fancy ladies* (2); *fancy woman*; *girls* (6); *young ladies* (3); *such women*; *these women*; *low women*; *a cheap little girl*; *unchaste sisters* та *women of their profession*. Дослідження цієї групи словосполучень є особливо цікавим з огляду на гендерну специфіку їхнього представлення. М. Мітчел прагне до прикрашення, замінюючи слова з неприємним звучанням описовим позначенням. Ідею важливості цього вона вкладає в уста своєї героїні: *Bad women and all they involved were mysterious and revolting matters to her...if she did mention them, in whispers and by indirection and euphemism* [Mitchell 2007, 247].

Фразеологізм *bad woman (women)* у значенні *погана жінка, повія* [АУФС, 60], де МО *bad* означає 2a: *immoral* [WTNID, т. 1, 161], зустрічається 8 разів та представлений широким спектром у перекладах. Так, М. Бехайм-Шварцбах пропонує 4 варіанти: 1) 5 разів *schlechtes Frauenzimmer*; де *schlecht* – 4. *charakterlich, moralisch nicht einwandfrei* [Duden, т. 5, 2272], а *Frauenzimmer* – a) (*salopp abwertend*) *als licherlich, leichtfertig, moralisch verwerlich angesehene Person weiblichen Geschlechts* [Duden, т. 2, 892]; 2) *Dirne* – 2. *weibliche Person, die sich gewerbesmäßig zum Geschlechtsverkehr anbietet, Prostituierte* [Duden, т. 2, 542]; 3) *käufliche Weiber*; де *käuflich* – 1. *durch Kauf zu erwerben* [Duden, т. 4, 1445], а *Weib* – 2. (ugs.) *b) (abwertend) weibliche Person* [Duden, т. 6, 2854] та 4) *eine solch verrufene Person*, де *verrufen* – це *in einem schlechten, zweifelhaften Ruf stehend, übel beleumundet, berüchtigt* [Duden, т. 6, 2767], а *Person* – 1a) *Mensch als Individuum, in seiner spezifischen Eigenart als Träger eines einheitlichen, bewußten Ichs* [Duden, т. 5, 1974]. З них одна пряма номінація *Dirne* та дві знижені фамільярно-розмовні МО *Frauenzimmer* та *Weib*. Використання варіанту *Dirne* не є виправданим, оскільки героїнею стверджується, що подібні жінки та все, що стосується їх, повинно згадуватися лише натяком: *Sie wußte, die Männer besuchten solche Frauen zu Zwecken, von denen eine Dame nicht sprechen durfte oder; wenn – dann nur flüsternd und durch die Blume* [Mitchell 2006, 276]. І одразу ж через декілька рядків М. Бехайм-Шварцбах двічі вкладає в її уста МО *Dirne*.

Р. Доценко використовує 5 варіантів: 1) 4 рази *пропаща жінка* від *пропацій* – 2. *який морально опустився, занাপастив себе* [СУМ, т. 8, 252]; 2) *такі жінки* (*такий* – 1. *саме*

такий, про який йшла мова, вказуючи на властивість особи [СУМ, т. 10, 21]); 3) жінки легкої поведінки; 4) особа легкої поведінки у значенні повії [СУМ, т. 6, 637] та 5) лихі жінки, де лихий – 3. поганий [СУМ, т. 4, 496].

Фразеологізми *fancy ladies* (2) та *fancy woman* (2. *проститутка, повія* [АУФС, 321]), де *fancy* (*woman, girl, lady*) – *a woman of questionable morals or reputation; prostitute* [WTNID, т. 1, 822], представлені у перекладі німецькою мовою як МО *Halbwelt Damen* (3) – *elegant auftretende, aber zwielichtige, anrühige Gesellschaftsschicht ohne echte Kultur* [Duden, т. 3, 1125], яка є похідною від фразеологізму *eine Dame von Welt* (*світська дама* [НУФС, т. 2, 315]) і наголошує на прошарку з сумнівної поведінкою та без справжньої культури, що не відповідає семантичним ознакам вихідної МО. В україномовному перекладі двічі вжито дівчата та жінка певної поведінки, де певний – це 3. точно визначений [СУМ, т. 6, 784].

А наступне словосполучення *a cheap little girl* (де *cheap* – це *of small intrinsic worth* [WTNID, т. 1, 381]) відтворюється прямою номінацією у німецькомовному перекладі – *eine Prostituierte* (*weibliche Person, die sich zum gewerbsmäßigem Geschlechtsverkehr; zu sexuellen Handlungen anbietet* [Duden, т. 5, 2056]), а в україномовному – сполученням дешева підмінанка, де дешевий (2. перен. нічого не вартий [СУМ, т. 2, 260]) є еквівалентом англійського *cheap*, однак, МО підмінанка немає у словнику, тому, ймовірно, що її взято з шару діалектної лексики.

Сполучення *unchaste sisters*, де *unchaste* антонім до *chaste* – 2d: *free of connection or association with anything crass, sordid, impure, or debasing* [WTNID, т. 1, 379], відтворено німецькою мовою застарілим *unkeusche Schwestern* (антонім до *keusch* – b) (*geh., veraltend*) *schamhaft zurückhaltend, sitzsam* [Duden, т. 4, 1459]). А у перекладі Р. Доценка – нечеснотливі жінки (антонім до чеснотливий – стос. до чесноти – добродієність [СУМ, т. 11, 316]).

Семантично еквівалентно передано: 1) *such (these) women* як *solche Frauen* (2) та такі жінки (1); 2) *women of their profession* як *Frauen dieses Gewerbes* й жінки такого фаху; 3) *girls* (4) як *Mädchen* (6) і дівчатка (5) та дівчата (1); а також 4) *young ladies* (3) як *die jungen Damen* (3) та дівчатка (2) й панночки (1).

Сполучення *low women* (*low* – 2b: *morally reprehensible* [WTNID, т. 2, 1340]) відтворено німецькою мовою *niedrige Frauenzimmer*, де *Frauenzimmer* є зниженою розмовною МО. А Р. Доценка пропонує варіант ці розпусниці (від *розпусник* – *той, хто зневажає норми моралі, веде аморальний спосіб життя* [СУМ, т. 8, 784]).

Таким чином, в оригіналі зустрічаємо 11 видів евфемізмів (26 вживань). У перекладі М. Бехайм-Шварцбаха – 10 видів (24 вживання), з яких дві знижені, фамільярно-розмовні (*Frauenzimmer, Weib*) та одна застаріла МО (*unkeusche Schwestern*), та двічі прямою номінацією (*Dirnen* та *Prostituierte*), а у Р. Доценка – 13 (25 вживань), з них МО підмінанка немає в 11-томному словнику, ймовірно з шару діалектної лексики. Попри це, відмінності в кількості вживань в оригіналі та перекладах не є настільки суттєвими, щоб можна було стверджувати про яскравість вираження цієї особливості. Однак, не можемо не відмітити недоречності, які стосуються вживання прямої номінації роду занять замість евфемізму або використання в його складі зниженої чи діалектної лексики, якою не може розмовляти справжня леді з суспільства південців.

Якщо проглянути переклад, здійснений жінками, то маємо наступне: у перекладі Т. Озерської та Т. Кудрявцевої використано 13 видів евфемізмів (в оригіналі – 11): женицини легкого поведення (3), барышни (3), девици (3), такіє женицини (3), дурные

женщины (3), падшая женщина (3), девушки (2), женщина такого сорта, гадкие женщины, женщины определенной профессии, нецеломудренныe сестры, девочки, девчонки, що, як і в оригіналі, становить 26 вживань. Однак, якщо вважати, МО *девицы* є похідною від *девушки*, а *девчонки* – від *девочки*, то тоді загальна кількість видів використаних евфемізмів становитиме 11, як і в ОТ.

Специфічним видом евфемізму в межах тексту можемо вважати представлення Кралі Вотлінг, яка символізувала собою жінок такого типу і, відповідно, викликала відразу у порядного населення. При її згадуванні також прослідковується тенденція до описового представлення без називання роду діяльності: *that woman with red hair named Belle Watling* (у перекладах – *mit der Frau mit dem roten Haar; mit Belle Watling* та з *цією рудою жінкою, яку зуть Краля Вотлінг*). До того ж, замість прямої номінації професії автор вживає слова та словосполучення з дейктичними лексемами (вказівними займенниками). Дейксіс є основою сприйняття просторово-часового континууму і ядром просторово-часових відношень у мові. Він впливає на формування психологічної ідентифікації людини, яка ґрунтується на сприйнятті особою себе, іншої людини, явища, процесу, що, як правило, відбувається стосовно певної комунікативної ситуації. Подібна ідентифікація навколишнього світу втілюється безпосередньо у використанні вказівних займенників при представленні особи чи явища [Терехова 2004, 49]. Ця особливість є характерною для жіночого мовлення, яке потребує вишуканого способу для представлення негативної чи зневажливої оцінки, що й досягається за допомогою дейксісу.

Найпопулярнішим у автора є таке поєднання: дейктичний займенник *that*+(*np* *икметник*)+(Watling)+*creature*, а саме: *that creature, that Watling creature, that vile Watling creature* та *that dreadful Watling creature*, а також словосполучення *that woman, that Watling woman*. Вказівний займенник *that* у значенні *1c: the well known: being the one about whom or about which further comment is unnecessary* [WTNID, т. 3, 2367]; *4. designating something or someone that is not described but that is well known or easily recognizable: sometimes with implication of disparagement* [WNTCD, 1890] несе в собі відтінок зневаги до зображуваного. М. Бехайм-Шварцбах скрізь зберігає його та представляє як *die* (від *der* – *I 1.d*) *wenn etw. Einmaliges benannt wird, e) bei berühmten weiblichen Persönlichkeiten* [Duden, т. 2, 513] та займенниками з негативної конотацією *diese, dieses* (від *dieser* – *1d*) *in Verbindung mit Personenbezeichnungen od. Namen eine [negative] Wertung ausdrückend* [Duden, т. 2, 533]). Р. Доценко пропонує вказівний займенник *ця* (від *цей* – *5. уживається для підкреслення емоційного ставлення до осіб, предметів, явищ, дій* [СУМ, т. 11, 194, 254]), *опа сама* від *опа* – *отой* – *підсил. до той* – *Уживається при згадуванні когоч-н. раніше названого, уже відомого* [СУМ, т. 5, 807] або інколи взагалі не зберігає його. При відтворенні деяких словосполучень з дейктичним займенником *that* спостерігається відхилення перекладачів від норми, заданої оригіналом: МО *creature* у значенні *2b: a human being, person* [WTNID, т. 1, 532] еквівалентно перекладено нейтральними МО *Person* та *особа*, а також вже знайомою зниженою фамільярно-розмовною – *Frauenzimmer*; МО з негативною конотацією *potinaka* від *potinaxa* у значенні *лайл. Людина розпусної поведінки* [СУМ, т. 7, 410-411]) або не відтворюється взагалі.

Словосполучення *that dreadful Watling creature*, в якому *dreadful* – це *3a: exciting repugnance or loathing* [WTNID, т. 1, 688], відтворюється у перекладі німецькою мовою

лише МО *die Watling*, яка генералізує ставлення до цієї жінки і не деталізує характер емоцій, та представлено у перекладі українською мовою лайливою МО *nomіnaka*.

У перекладах російською мовою, здійсненому жінками, скрізь збережено дейктичний займенник, який відповідає за емоційність висловлювання. Його представлено такими варіантами: *эта* (від *этот* – б. *Служит для выражения эмоционального отношения к определяемому предмету, явлению* [СРЯ, т. 4, 771]); *та й та самая* (*то* – 7. *именно он, не другой* [СРЯ, т. 4, 390]): *that Watling creature* – *эта Уотлинг* (Т. Кудр., Т. Озер.; О. Діденко); *та тварь*, *Уотлинг* (Т. Кудр., Т. Озер.), а також *та самая Уотлинг* (О. Діденко); *that Watling woman* – *эта Уотлинг* (Т. Кудр., Т. Озер.; О. Діденко); *that woman* – *эта женщина* (Т. Кудр., Т. Озер.; О. Діденко); *that creature* – *эта тварь* (Т. Кудр., Т. Озер.; О. Діденко); *that dreadful Watling creature* – *эта отвратительная Уотлинг* (Т. Кудр., Т. Озер.) й *эта мерзкая Уотлинг* (О. Діденко); *that vile Watling creature* – *эта тварь Уотлинг* (Т. Кудр., Т. Озер.). Однак, перекладачки також використовують МО *тварь*, яка є розмовною та може вживатися як лайливе слово: 2. *Прост. О подлом, мерзком человеке; употребляется как бранное слово* [СРЯ, т. 4, 343]. Але, на нашу думку, її одноразове вживання не може сприйматися як система.

На завершення, можемо зробити наступні висновки:

1) в цілому, роль евфемізмів усвідомлюється перекладачами обох статей, однак, жінки ближчі щодо якісного і кількісного відтворення. Так, в оригіналі та у перекладі, здійсненому жінками, 11 видів евфемізмів (26 вживань), а у чоловічому – 10 (24) та 13 (23). Крім того, у перекладі німецькою мовою зустрічається заміна евфемізму прямою номінацією (*Dirne, Prostituierte*);

2) скрізь збережено дейктичний займенник Т. Озерською, Т. Кудрявцевою, О. Діденко та М. Бехайм-Шварцбахом, однак частково втрачено у перекладі Р. Доценка;

3) переклад, здійснений чоловіками, характеризується відхиленням від норми: спостерігається тяжіння до неодноразового вживання застарілої, розмовної, зневажливої та лайливої лексики (*Frauenzimmer; Weib, unkeusch, підмінанка, nomіnaka*).

Перспективою подальшого дослідження є аналіз метафор, використаних для позначення концепту 'Жінка'.

Умовні скорочення:

АУФС – Англо-український фразеологічний словник / Укладач К.Т. Баранцев. – 2-ге вид., випр. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2005. – 1056 с.

НУФС – Німецько-український фразеологічний словник: у 2-х т. / Укл. В.І. Гаврись, О.П. Пророченко. – К.: Рад. школа, 1981.

СРЯ – Словарь русского языка: В 4-х т./ АН СССР, Ин-т рус. яз.; под ред. А.П. Евгеньевой. – 3-е изд. стереотип. – М.: Русский язык, 1985-1988.

СУМ – Словник української мови: в 11 томах. – К.: Наук. думка, 1970-1980.

Duden – Duden. «Das große Wörterbuch der deutschen Sprache»: in 6 Bd. / hrsg. u. bearb. vom Wissenschaftl. Rat u. d. Mitarb. d. Dudenred. unter Leitung von Günter Drosdowski. – Mannheim; Wien; Zürich: Bibliographisches Institut, 1976–1981. – 2992 S.

WTNID – Webster's Third New International Dictionary of the English Language: in 3 Volumes. – Copyright 1976 by G.&C. Merriam CO.

WNTCD – Webster's New Twentieth Century Dictionary of the English Language, unabridged, second edition. – New York, 1963. – 2129 p.

1. Кирилина А., Томская М. Лингвистические гендерные исследования// Отечественные записки. – 2005. – №2. – www.strana-oz.ru/?numid=23&article=1038.
2. Кияк Т.Р., Огуй О.Д., Науменко А.М. Теорія та практика перекладу (німецька мова). Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 592 с. 3. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр Академия, 2001. – 208 с. 4. Митчел М. Розвіяні вітром: Роман: Кн. 1 / Пер. з англ. Р.І. Доценка. – Харків: Фоліо, 2004. – 591 с. 5. Митчел М. Розвіяні вітром: Роман: Кн. 2 / Пер. з англ. Р.І. Доценка. – Харків: Фоліо, 2004. – 590 с. 6. Митчелл М. Унесенные ветром: Роман / Пер. с англ. Т. Озерской, Т. Кудрявцевой. – М.: Эксмо, 2006. – 992 с. 7. Митчелл М. Унесенные ветром: Роман Т. 2 / Пер. с англ. Е. Диденко под ред. Н. Мироновой. – М.: Изд-во Эксмо, 2004. – 640 с. 8. Терехова С.І. Типологія дейксису // Мовознавство. – 2004. – №2-3. – С. 48-54. 9. Braun F. Reden die Frauen anders? Entwicklung und Position in der linguistischen Geschlechterforschung // Adam, Eva und die Sprache. Beiträge zur Geschlechterforschung / Hrsg. von K.M. Eichhoff-Cyrus. – Band 5. – Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich: Dudenverlag, 2004. – S. 9-26. 10. Gottburgsen A. Kleiner Unterschied, große Wirkung: Die Wahrnehmung von weiblichem und männlichem Kommunikationsverhalten // Adam, Eva und die Sprache. Beiträge zur Geschlechterforschung / Hrsg. von K.M. Eichhoff-Cyrus. – Band 5. – Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich: Dudenverlag, 2004. – S. 27-41. 11. Jespersen O. The woman // The feminist critique of language: a reader [edited by] Deborah Cameron. – 2nd ed. – London&New York: Routledge, 1998. – P. 225-241. 12. Mitchell M. Gone with the Wind. – New York: Scribner, 2007. – 960 p. 13. Mitchell M. Vom Winde verweht / Übers. v. M. Beheim-Schwarzbach. – Berlin: Ullstein, 2006. – 1120 S. 14. Samel I. Einführung in die feministische Sprachwissenschaft. – 2., überarb. und erw. Aufl. – Berlin: Erich Smidt, 2000. – 240 S.

Н.В. Бойко, к.філол.н.,

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СТРАТЕГІЯ МОВНОЇ САКРАЛІЗАЦІЇ У ФУНКЦІОНАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЄВРОПИ

Ключову роль в трансформації античної культури відігравала стратегія мовної сакралізації, зумовлена недостатнім вирішенням актуальних мовних проблем засобами рідної мови. Натомість з допомогою *lingua sacra* відкривалися можливості як для освоєння нових культурних обріїв, так і для посідання гідного місця в суспільстві.

В архаїчний період існував поділ мови на буденну й сакральну, тобто мову людей і мову богів. Мовою богів володіли жерці й шамани, вона використовувалася в ситуаціях, пов'язаних з обрядами й релігійно-магічними ритуалами. З часом мова втрачає свою магічну функцію, проте здатність до сакралізації зберігає назавжди, а окремі мови, вживані в чітко визначених ситуаціях або з метою вираження певних ідей, стають символами епохи.

Серед соціальних факторів розвитку мови важливе місце посідає такий екстралінгвістичний фактор, як цілеспрямований вплив держави на мовний розвиток

багатонаціонального соціуму. Мова завжди була одним з найдієвіших інструментів влади, а коригуючи мовну політику, держава отримувала можливість формування певних оцінок і переконань, адже, за твердженням Сепіра-Уорфа, саме мова нав'язує людині норми пізнання, мислення й соціальної поведінки.

Однак якщо цей вплив (тобто мовна політика) пов'язаний з функціональним перерозподілом існуючих у державі мов, то, як підкреслює російський мовознавець-соціолінгвіст В. Белоусов, «його ефективність залежить не лише від стану національно-мовних стосунків і мовної ситуації в тій чи іншій країні, але й від рівня функціонального розвитку мов, сфери вживання яких перерозподіляються. Інакше кажучи, сама можливість перерозподілу функцій визначається також і наявністю або відсутністю мовних засобів для виконання тієї чи іншої функції» [Белоусов 1999, 23–24].

Досить часто в ситуації двомовності відбувається вживання як писемно-літературної не своєї, а чужої мови. Таку роль, наприклад, відігравала арабська для іранських і тюркських народів, китайська – для корейців, японців, німецька – для населення Прибалтики й Чехії [Исаевич 1976, 197].

Мовна взаємодія нерідко визначається позамовними завданнями. Соціальні відношення, політична ситуація, громадській й індивідуальні інтереси знаходять своє відображення в мові. Таким чином, мова, за твердженням Р. Блакара, є «інструментом соціальної влади» [Блакар 1987, с. 92]. В.Г. Костомаров використовує слово «смак», визначаючи його як «мінливий ідеал вживання мови відповідно до характеру епохи» [Костомаров 1999, с. 32].

Різниця між мовами в функціональному плані може визначатися й характером співвідношення між змістовим наповненням та вищою реальністю, тобто сакральним началом, яке проявляється насамперед у відповідності цього змісту сфері сакрального чи сфери мирського. За таких умов уживання тієї чи іншої мови визначається ставленням до нього мовця як представника мовного колективу, а різниця між мовами в функціональному плані фактично є різницею модальною, оскільки одній й ті ж самі явища можуть бути описані обома мовами в залежності від вибору мовця.

Захоплення античністю в добу Відродження призвело до появи двох різних культур – світської та духовної. Поступово релігійна культура поступилася місцем секуляризованої світській культурі, яка обійняла домінуючу позицію в суспільному житті Європи. Водночас відбувалася сакралізація найважливіших світських інститутів і феноменів культури, що призвело до появи специфічного явища – «світської святості», яка, в першу чергу, відбилася на мовному рівні.

Характерним явищем доби Середньовіччя та Відродження для всіх європейських країн, де вживалася латинська мова, було виникнення специфічного функціонального білінгвізму внаслідок довготривалої взаємодії кількох мовних культур, коли в повсякденному житті використовувалась рідна мова, а потреби церкви, освіти й науки обслуговувала латина; їй же надавали перевагу і в особливих комунікативних ситуаціях.

Перш ніж стати мовою церкви, латина тривалий час була мовою цивілізації з високорозвиненою культурою, а це само по собі сприяло виникненню моменту престижності її використання – зв'язок із традицією, з минулим надавав додаткової сакралізації. Латинська мова наділялася додатковим ціннісним змістом, спочатку вона слугувала для вираження ідеалів окремих культурно значимих груп, а згодом і суспільства в цілому.

У підтриманні й ствердженні пріоритету латинської мови та у визнанні латинської граматики найважливішою дисципліною в системі освіти важливу роль відігравали окремі особистості. Так, С. Боецій (480–524 рр.), який познайомив Захід з творами Аристотеля і Порфирія, заклав основи викладання семи «вільних мистецтв». А твір Ісидора Севільського (570–638) «Етимологія або Початки» був не чим іншим, як енциклопедією спадку античності і визначив основи світських знань для наступних поколінь. У двадцяти книгах «Етимології» він розкриває зміст усіх семи «вільних мистецтв», починаючи з риторики і граматики.

Саме граMATика, тобто мистецтво читати і писати латиною, посідала чільне місце в програмі середньовічної школи. Засвоєння ж граматичних норм відбувалося за античними граMATиками Елія Доната (IV ст.) і Прісціана (поч. VI ст.). ГраMATика Доната, яка використовувалася у викладанні латини протягом тисячі років, складалася з двох частин: *Ars minor* містила відомості про частини мови, викладені в формі запитань і відповідей, *Ars maior* подавала повний виклад курсу латинської мови (відомості з фонетики, граматики, віршування, стилістики). З VI ст. її було рекомендовано як підручник для монастирських шкіл, і навчання за нею відбувалося аж до XVI ст. включно. Крім того, граMATика Доната відіграла важливу роль у формуванні граматичної термінології сучасних мов. Прісціан же, підбивши підсумок усіх досліджень античного мовознавства і спираючись великою мірою на досвід численних римських граMATиків, надто Флавія Капра, й давньогрецького Аполлонія Дискола, створив найоб'ємнішу латинську граMATику в 18 книгах «*Institutio de arte grammaticae*». Аж до XIV ст. граMATика Прісціана була основою лінгвістичної теорії Західної Європи [История лингвистических 1985, 209–210].

Наприкінці VIII ст. імператор Карл Великий проводить реформу, спрямовану на відродження норм класичної латини. Королівський двір став центром культурного й інтелектуального життя того часу, а його вплив поширювався на решту країн імперії Каролінгів. Основним здобутком просвітницької діяльності Карла Великого стало створення широкої мережі шкіл, що згодом призвело до появи перших університетів. З моменту їх заснування наприкінці XII ст. в Парижі, Болоньї та Оксфорді латина стала домінуючою дисципліною і, відповідно, ознакою гуманістичної освіти.

Освіченість засвідчувало не лише знання латинської мови, а й певна ерудованість у сфері античної культури, міфології, літератури. У цей час широко використовуються відомі міфологічні постаті для проведення паралелей і аналогій з сучасністю, цитуються твори класиків римської літератури, а улюбленим поетом стає Вергілій. У єзуїтських школах був навіть спеціальний предмет під назвою «Ерудичія», який «мав подати ученику дещо потроху з різних наук і сфер для закришки його стилістики» [Грушевський 1991, 452].

Але спочатку освіта була домашньою, оскільки знать не хотіла віддавати своїх дітей до шкіл загальних, де вчилися діти нижчих верств. Латину ж вивчали за історичними чи художніми текстами, дібраними залежно від рівня успішності учня. Значною мірою ситуація змінилася з появою елітних єзуїтських колегій, де шляхетних нащадків готували до майбутньої військової, політичної чи церковної кар'єри. Основним здобутком таких шкіл було присвоєння, за словами М. Грушевського, «культурних мов – латинської й грецької, – а латини особливо, як найповніше, до вповні свобідного уживання в слові й письмі» [там само, 451].

Проте, такий високий статус латини пояснювався, насамперед, впливом християнської традиції: у V ст. було здійснено латинський переклад Біблії і тим самим мова перекладу отримала освячення беззаперечним авторитетом Святого Письма. Тривалий час «церква ототожнювалася з латинською мовою, використовуваною у літургії і теології ... Навіть і не будучи глибоко обізнані в античній науці, освічені духовні особи всюди поділяли ідеї та образну символіку латинської Біблії, знали латинську літургію і були прихильниками формальних кредо, записаних латиною. Переважна більшість пересічних християн не знали грамоти, але й вони прилучалися до спільної релігійної культури. Попри регіональні відмінності у сповіданні християнського культу, кожен християнин був часткою фундаментальної і всюди однакової священної структури, побудованої на підвалинах віри, що лежали на ґрунті однієї релігії» [Лінч 1994, 162].

Неподільність віри і мови сприяла сакралізації останньої, а з прийняттям християнства західного обряду почалося швидке поширення латинської писемності серед населення, особливо його заможних привілейованих верств. Розвиток нового культурного руху спирався на процвітання суспільства, тісно пов'язане зі станом економіки. Зростання кількості незалежних міст із магдебурзьким правом, які ставали центрами соціально-політичного життя, промисловості й торгівлі, де започатковувалося все нове й де прагнула селитися еліта, в руках якої концентрувалася велика кількість накопиченого впродовж багатьох років багатства, призвело до широкого побутування предметів мистецтва, збільшення їх числа й майстерності виконання. «Місто з його реальною дійсністю, міське населення, яке потребувало конкретних знань та вмінь, звичайно сприяли секуляризації культури» [Рутенберг 1986, 6]. Створення художніх творів перестає бути прерогативою духовенства, а саме мистецтво поступово набуває світського характеру.

Коли ж уживання певної мови виходить за рамки звичного і повсякденного, ця мова набуває статусу мови «священної». З цього часу можна говорити про застосування латинської мови як мовного засобу сакралізації.

Стратегія мовної сакралізації була найдієвішою в державній політиці, оскільки спиралась, насамперед, на природне бажання людини змінити свій спосіб життя, вона визначала нові ідеали та цінності, – тобто все те, чого слід було прагнути.

Світська влада почала активно використовувати всі набуті знання церкви, яка раніше вважалася монополістом в царині освіти і культури, для своїх земних потреб. При цьому латинська мова, освячена авторитетом християнської релігії, стала засобом соціальної диференціації – її вживання як на офіційному, так і на побутовому рівнях починає означати приналежність до вищого класу суспільства: «*Jestem szlachcicem, loquor Latine* (Я шляхтич, і я говорю латиною)» – слова героя відомої трилогії Г.Сенкевича. У Європі існувало обмежене коло людей, які говорили і писали не якоюсь народною мовою, а сакралізованою цицеронівською латиною. У суспільстві відбувся елітарний поділ на освічених і неосвічених, на *eruditi* (*litterati*) й *idiotae* (*illiterati*).

Оскільки більшість населення не мала можливості радикально впливати на наявний стан речей, то для них достатнім було долучитися лише до найголовнішої частини, тієї, яка визнавалася пріоритетною, а саме – мови, визнаної як *lingua sacra*.

На побутовому рівні мовна сакралізація досягалася різними засобами, насамперед використанням латини в інскрипціях, емблематиці та офіційних святах. Принципово новими феноменами, неможливими для культури церковної, стали громадські бібліотеки й

театри, паркова скульптура, карнавали з яскравими картинами-феєрверками тощо. Усе це справляло неабияке враження, викликало подив і захоплення, а прості люди прагнули компенсувати з допомогою мови, яка є носієм певних цінностей і ідеалів, невдоволення побутом і безпосереднім оточенням.

Отже, з часом відбулася не просто зміна в ставленні до латини, змінився її статус: знання цієї мови більше не мало утилітарно-практичного значення і не сприяло примноженню професійних умінь і навичок, натомість воно відіграло важливу роль у зміцненні суспільного становища. Латина пронизує світське життя і починає масово використовуватися з метою зміцнення позицій держави та піднесення престижу як країни загалом, так і окремих родів чи навіть осіб, а стара церковна культура поступається місцем культурі світській, в основі якої лежала антична традиція. Вживання латинської мови часто пояснювалося не стільки практичними потребами, скільки статусом самої мови, яка стала ознакою приналежності до еліти суспільства.

1. *Белуосов В.Н.* Законодательные факторы развития двуязычия в полиэтническом социуме // Ежегодные международные чтения памяти Н.С. Трубецкого. Чтения 1999. Евразия на перекрестке языков и культур. Типология языков и культур. – М., 1999. – 23–25. 2. *Блакар Р.М.* Язык как инструмент социальной власти // Язык и моделирование социального взаимодействия. М.: Прогресс, 1987. С. 88–124. 3. *Грушевський М.С.* Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. – К.: Наук. думка, 1991. – Т. 6. – 680 с. 4. *Исаевич Я.Д.* Украинско-польские связи в истории книгопечатанья // Культурные связи народов Восточной Европы в XVI веке. – М.: Наука, 1976. – С. 192–207. 5. *История лингвистических учений. Средневековая Европа.* – Л.: Наука, 1985. – 288 с. 6. *Костомаров, В.Г.* Языковой вкус эпохи. – СПб: Златоуст, 1999. – 320 с. 7. *Лінч Джозеф Г.* Середньовічна церква. Коротка історія. – К.: Основи, 1994. – 492 с. 8. *Руутенберг В.И.* Городская культура: Средневековье и начало нового времени. – Л., Наука. Ленингр. отд-ние, 1986. – 276 с.

Т.В. Бойко, асп.,

Київський національний лінгвістичний університет

ОБРАЗНИЙ КОМПОНЕНТ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТУ *MINNE* (на матеріалі поезій міннезангу 12 – 14 століть)

Метою статті є дослідження вербального втілення образної складової лінгвокультурного концепту *MINNE*/КОХАННЯ. **Актуальність** такої постановки питання зумовлена активною розробкою теорії лінгвокультурних концептів та недостатньою увагою до дослідження поезій міннезангу з погляду сучасної лінгвоконцептології. **Наукова новизна** дослідження полягає у доповненні методики дослідження семантичної структури лінгвокультурного концепту *MINNE*; практичним матеріалом у межах дослідження вперше виступає лірика міннезангу.

Зазначимо, що лінгвокультурний концепт ми розглядаємо услід за В.В.Козловським як чотириохкомпонентне семантичне утворення, виокремлюючи у його структурі понятійний, образний, оцінний та національно-культурний компоненти [Козловський 2005, 197]. Проте для вичерпного розкриття семантичної структури лінгвокультурного концепту MINNE ми розширюємо її ще двома компонентами: ідейним та символічним. Таким чином, даний концепт постає як шестикомпонентне утворення.

Об'єктом дослідження виступає лінгвокультурний концепт MINNE, **предметом** – образний компонент його семантичної структури, актуалізований на вербальному рівні. **Завдання** полягає в інтерпретації основних вербальних засобів вираження образного компоненту семантичної структури лінгвокультурного концепту MINNE.

Образна складова концепту – це характеристики предметів, явищ, подій, що відображені у нашій пам'яті. Концепти зберігаються у нашій свідомості у виді образів, символів. Образність концепту зумовлена його метафоричністю [Козловський 2005, 199].

Образний компонент семантичної структури лінгвокультурного концепту складають ті знання, образи та асоціації, що викликаються у свідомості у зв'язку з тим чи іншим денотатом. Він формується на підставі узагальненого образу /гештальту, у якому закладені почуттєвий індивідуальний досвід і колективне знання. Симбіоз останніх створює ніби ореол, що оточує співвідносно з концептом слово [Приходько 2008, 57].

Понятійне ядро концепту, як ядро комети, оточене газовою хмарою різних образних асоціацій, переважно конотативних та метафоричних. Конотативних, оскільки вони складають різницю між об'ємами логічного поняття та уявлень про клас предметів [Арутюнова 1998, 369], їхнє співвідношення із денотативною частиною концепту є великою мірою випадковим, а їх присутність у його семантиці зумовлена швидше «примхою» етносу [Воркачев 2001, 54]. Метафоричних, оскільки метафора – це єдиний спосіб втілити у чуттєвому образі безтілесну та важко усвідомлювану абстракцію: «наш дух змушений звертатися до легко доступних об'єктів для того, щоб, прийнявши їх за вихідну точку, утворити собі поняття про об'єкти складні та важко вловимі» [Ортега-и-Гассет 1990, 72]. Можна стверджувати, що у випадку концепту метафора є «наочним» моделюванням чуттєво несприйнятних сутностей [Воркачев 2001, 54].

Образна складова семантичної структури лінгвокультурного концепту фіксує когнітивні метафори, що підтримують концепт у мовній свідомості [Воркачев 2002, 80].

Метафора слугує не лише номінації, але й мисленню. Метафора потрібна нам не лише для того, щоб завдяки отриманій номінації зробити нашу думку доступною для інших людей; вона необхідна нам самим для того, щоб об'єкт став доступним для нашої думки. Метафора – не лише засіб вираження, метафора – важлива зброя мислення. Метафора слугує тим знаряддям думки, за допомогою якого нам вдається досягти найвіддаленіших ділянок нашого концептуального поля. Метафора подовжує «руку» інтелекту [Ортега-и-Гассет 1990, 71-72].

Метафора – це базовий спосіб пізнання людиною світу емоцій. В основі метафори – будь-яке порівняння, певна формальна чи функціональна схожість між різними фрагментами дійсності. Людська свідомість, фіксуючи схожі суміжності, ніби уподібнює один предмет, його ознаки, явище загалом іншому явищу. На основі такої предметно-ментальної операції, як співставлення за аналогією, людина переносить найменування одного предмету на інший [Красавский 2004, 170 – 171].

Оскільки КОХАННЯ як феномен психічного та соціального життя людини належить до тих явищ, що є найбільш складними та вкрай важко піддаються поясненню, то роль метафори в осмисленні даної абстрактної сутності є надзвичайно високою [Анисимова, Макарова 2003, 80].

Найтиповішими метафоричними переносами, що походять з тих сфер життя, які були добре відомими лицарю епохи Середньовіччя, були порівняння любовного почуття із:

1) полюванням:

Kürenberg: Wîp unde vederspîl diu werden lîhte zam. Swer sî ze rehte lucket, sô suochent sî den man. Als warb ein schene ritter umbe eine frouwen guot. – Weiber und Jagdvögel, die werden leicht zahm. Wenn man sie richtig lockt, dann fliegen sie auf den Mann. Genauso hat ein schöner Ritter eine edle Dame umworben. (M 1999, 14 – 15);

2) владою (за законами куртуазії найбільш типовими були стосунки «абсолютного підпорядкування» чоловіка жінці, влада та сила якої над ним були безмежними):

Dietmar von Aist: ienoch stêt daz herze mîn in ir gewalt – aber immer noch steht mein Herz in ihrer Gewalt. (M 1999, 28 – 29); ain rehtiu liebi mich betwang – wahre Liebe hat mich überwältigt (FDL 2005, 86 – 87); das mich ein edeliu frowe hât genomen in ir getwanc – dass eine edle Dame mich unter ihre Herrschaft genommen hat (FDL 2005, 99 – 100); der bin ich worden undertân als daz schif dem sturman – ich bin ihr untertan geworden wie das Schiff dem Steuermann (FDL 2005, 98 – 99);

Friedrich von Hausen: sus muoz ich von dir leben betwungenlîche – So aber muss ich, deiner Gewalt unterworfen, weiterleben (DGM 1993, 86 – 87);

3) путами, кайданами, неволею:

Dietmar von Aist: mîn herze ist unerlöst – mein Herz liegt in Fesseln (M 1999, 24 – 25);

Friedrich von Hausen: mîn staete mir nu hât daz herze alsô gebunden, daz sie z niht schêiden lât von ir, als ez nu stât – meine Beständigkeit hat mir mein Herz so in Fesseln geschlagen, dass sie es – wie es jetzt steht – nicht von sich fortlässt (M 1999, 42 – 43);

4) коштовним камінням, коштовними металами:

Der Burggraf von Rietenburg: Sî si will versuochen mich, daz nim ich vür allez guot. Sô wurde ich göldê geflich, daz man dâ brüevet in der gluot und versüochêt ez baz. Bezzer wirt ez umbe daz, lûter, schoener unde klâr. Swaz ich singe, daz ist wâr: glûotès ez iemer mê, ez wurde bezzer vil dan ê. – Dass si mich prüfen will, das ist mir wichtiger, als alles Gut. So werde ich dem Golde gleich, das man in der Glut erprobt, und mehr und mehr prüft. Dadurch wird es besser, lauter, schöner und rein. Was ich auch singe, es ist wahr: und wenn sie es immer noch einmal neu ausglühte, es würde nur besser als zuvor. (M 1999, 22 – 23);

Kaiser Heinrich: dû zierest mîne sinne und bist mir darzuo holt. Nû merkent, wie ich das maine: als edel gestaine, swâ man das lait in das golt. – Du schmückst meine Gedanken, dazu bist du mir treu. Versteht, wie ich das meine: wie Edelsteine, die man in Gold fasst (FDL 2005, 114 – 115);

5) божевіллям:

Friedrich von Hausen: daz ich in der werlte bezzer wîp iender vunde, Seht, dêst mîn wân. – Dass ich in der Welt nirgendwo eine bessere Frau finden werde – seht, darin besteht mein Wahn. (DGM 1993, 84 – 85);

Rudolf von Fenis: sus strebe ich ûf vil tumben wân – so richtete ich mich auf tōrchten Wahn (M 1999, 56 – 57);

Hartwig von Raute: **sô mich der minnende unsin ane gêt**, ich mihte sîn niht verlân – **wenn mich der Liebeswahnsinn befällt**, ich vermöchte ihn nicht aufzugeben; **durch disen unsin – durch diese Tollheit** (M 1990, 80 – 81);

6) грою:

Rudolf von Fenis: Mir ist also deme, **der dâ hât gewant sînen muot an ein spil** und er daâ mite verliuset und erz verswert, ze spâte erz doch verkiuset. – Ich komme mir vor wie einer, **der seinen Sinn auf ein Spiel gerichtet hat** und dabei verliert und der dann darauf verzichtet, es aber zu spät aufgibt. (M 1999, 52 – 53);

7) сялюю, міццю:

Kaiser Heinrich: **wol hôher danne rîche bin ich – noch mächtiger als mächtig bin ich** (M 1999, 32 – 33);

8) магією, чарамі, чаклунством:

Rudolf von Fenis: alsô hân ich mich ze spâte erkant **der grôzen liste**, die diu minne wider mich hâte. – Genauso habe ich auch zu spät **die großen Zauberkünste** erkannt, die die Minne gegen mich aufbietet. (M 1999, 52 – 53);

9) злюю істотою, що приносить лихо:

Friedrich von Hausen: **Minne, ... Und möhte ich dir dîn krumbez ouge ûz gestechen**, des het ich reht, wan du vil lützel endest an mir sölhe nôt, sô mir dîn lip gebôt. – **Liebe, ... Könnte ich dir dein böswilliges Auge ausstechen**, so wäre ich im Recht damit, denn du bringst bei mir kaum dieses Leid zu Ende, das du mir auferlegt hast. (DGM 1993, 86 – 87);

Rudolf von Fenis: mit schoenen gebaerden si mich ze ir brâhte und leitet mich als **der boese geltaere** tuot, der wol geheizet und geltes nie gedâhte. – mit lieblichen Gebârden zog sie mich an sich und führt mich jetzt wie **ein gemeiner Schuldner**, der bereitwillig zu zahlen verspricht, aber niemals Geld herausgibt. (M 1999, 52 – 53);

10) безвихіддю, невизначеністю:

Rudolf von Fenis: mir ist also deme, der ûf den boum dâ stîget und niht hôher mac **und dâ mitten belîbet unde ouch mit nihte wider komen kann und alsô die zît mit sorgen hine vertrîbet**. – Mir ist wie einem, der auf einen Baum steigt und nicht höher kann **und nun in der Mitte stecken bleibt und auch nicht wieder hinunter kommen kann und so die Zeit in Ängsten verbringt**. (M 1999, 52 – 53);

11) сходинками, гойдалкою:

Kaiser Heinrich: sus kan ich an **frôiden stîgen** ûf und ouch abe – auf diese Weide verstehe ich es, auf der **Freudenleiter auf- und abzusteigen** (FDL 2005, 110 – 111).

Окрему групу когнітивних метафор складають антропоморфні когнітивні метафори, які активно кодують емоції на основі персоніфікації. Значна продуктивність цього типу метафор пов'язана із антропоморфним характером пізнання світу людиною. Антропоморфні метафори позначені різною структурою. Їх компонентами можуть виступати різні повнозначні частини мови, проте найпоширенішими є метафори, структуру яких утворюють дієслова [Красавский 2004, 171 – 172].

Користуючись класифікацією антропоморфних метафор М.О. Красавського, який виокремлює антропоморфні метафори на основі аналізу дієслівної семантики [Красавский 2004, 172], ми спробуємо продемонструвати кілька найтиповіших прикладів антропоморфних метафор, що були характерними для текстів міннезангу. Найчастіше метафоричної трансформації зазнавала лексема серце, яка хоч і не виступає номінатором самої емоції

MINNE/КОХАННЯ, проте є її «внутрішнім маніфестатором», осередком емоційних переживань, основною «дійовою особою» у діалогах, де герої занурені у саморефлексію. До нього звертаються як до живої особи, просять у нього поради, порятунку тощо.

Розглянемо поєднання дієслів та лексеми «herze» (серце), які виступають переважно у функції суб'єкта дії:

a) **emotiverba** – дієслова, що називають емоції:

Dietmar von Aist: dô ich aller nêhest von dir schiet, sît hât ich grösse swêre. **Betungen was daz herze mîn – nû will es aber mit fröide sîn.** – seit ich mich unlängst von dir trennte, hatte ich großen Kummer. **Bedrängt war mein Herz – nun will es wieder voll Freude sein.** (FDL 2005, 100 – 101);

b) **mortusverba** – дієслова, пов'язані з хворобою:

Der Burggraf von Regensburg: **dêst mîn herze wunt.** Ez enheile mir ein frowe mit ir minne, **ez enwirt niemêr gesunt – das kränkt mein Herz.** Heilt nicht eine Dame es mit ihrer Liebe, **so wird es niemals mehr gesund** (FDL 2005, 56 – 57);

Dietmar von Aist: sô sî mîn ouge niht ensiht, **das sint dem herze mîn vil laidiu mêre** – Sehe ich sie nicht, **leidet mein Herz sehr** (FDL 2005, 88 – 89);

c) **mentalverba** – дієслова, пов'язані з поняттям роздуму, пізнання:

Der Burggraf von Regensburg: von ime ist ein alse unsanftes scheiden, **des mac sich mîn herze wol entstên** – von ihm sich zu trennen, ist ein so großer Schmerz, **darin kann mein Herz sich gut erinnern** (FDL 2005, 56 – 57);

d) **motusverba** – дієслова руху:

Der Burggraf von Rietenburg: **mîn herze erschôs mir disiu nôt,** senfter wêre mir der tût – **mein Herz suchte sich diesen Kummer aus,** der Tod wære mir angenehmer (FDL 2005, 71 – 72);

Dietmar von Aist: Swie ungnêdic sî mir sî, **sô enwil iedoch daz herze mîn niender anders danne dar** – Wenn sie mir auch überhaupt nicht gewogen ist, **will mein Herz doch nirgendwo anders hin als zu ihr** (FDL 2005, 106 – 107).

Таким чином, образний компонент семантичної структури лінгвокультурного концепту MINNE актуалізується на вербальному рівні через концептуальні метафори *кохання* – *полювання*, *кохання* – *влада*, *кохання* – *несвобода*, *кохання* – *коштовність*, *кохання* – *божевілля*, *кохання* – *сила*, *кохання* – *магія*, *кохання* – *зло*, *кохання* – *безвихідь* та ін. Крім того емоційні переживання основних героїв виражає ціла низка антропоморфних метафор, утворених на основі механізму персоніфікації. Їх компонентний склад містить у собі переважно певний клас дієслів.

Перспективним є доповнення здобутих результатів та подальше дослідження вербального наповнення кожного компонента семантичної структури лінгвокультурного концепту MINNE/КОХАННЯ. Це можна пояснити загостреним інтересом мовознавців до вивчення базових елементів національних концептуальних картин світу з погляду сучасної діахронічної лінгвокультурології з метою їхнього порівняння із відповідними синхронно діючими структурами свідомості носіїв ментальності певного народу.

1. Анисимова С., Макарова Г.А. Концептуальные метафоры, описывающие концепт «ЛЮБОВЬ» в творчестве Жака Бреля // Лингвокультурологические проблемы изучения национальных концептосфер. Сб. статей межвуз. конф.-и. – Йошкар-Ола: МГПИ, 2003. – с. 80 – 87. 2. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры,

1998. – 896с. 3. *Воркачев С.Г.* Концепт СЧАСТЬЯ: понятийный и образный компоненты // Известия РАН. Серия литературы и языка, 2001, том 60, № 6, с.47 – 58. 4. *Воркачев С.Г.* Концепт счастья в русском языковом сознании: опыт лингвокультурологического анализа: Монография /С.Г. Воркачев; Министерство образования Российской Федерации, Кубанский государственный технологический университет – Краснодар: Технологический институт КубГТУ, 2002 – 142 с. 5. *Козловський В.В.* Структура лінгвокультурного концепту (на матеріалі німецької мови) // Мовні та концептуальні картини світу. Випуск 16, Книга 1. – ВПЦ «Київський університет». – К., 2005. – С. 196-200. 6. *Красавский Н.А.* Антропоморфная метафора в концептосфере эмоций // Языки и транснациональные проблемы: Мат-лы I междунар. науч. конф. 22 – 24 апреля 2004 года. Т. I / Отв. ред. Т.А. Фесенко. – М. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2004. – с. 169 – 175. 7. *Ортега – у – Гассет Х.* Две великие метафоры // Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. /Вступ. ст. и сост. Н.Д. Арутюновой; Общ. ред. Н.Д. Арутюновой и М.С. Журиного. – М.: Прогресс, 1990. – с. 68 – 81. 8. *Приходько А.М.* Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. *Deutsche Gedichte des Mittelalters.* Mhd./Nhd. Übers., ausw. u. erl.: Müller, Ulrich. Erl.: Müller, Ulrich; Weiss, Gerlinde. – Stuttgart: Philipp Reclam jun. – 1993. – 607 S. (DGM). 2. *Früheste deutsche Lieddichtung.* Hrsg., übersetzt und kommentiert von Horst Brunner. – Philipp Reclam Jun. Stuttgart – 2005 – 272 S. (FDL). 3. *Minnesang.* Mittelhochdeutsche Texte mit Übertragungen und Anmerkungen. Hrsg., übersetzt und mit einem Anhang versehen von Helmut Brackert. – Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, Frankfurt am Main, 1999 – 352 S. (M).

*Т.М. Болотна, ст. викл., О.В. Зубрицька, ст. викл.,
Національний авіаційний університет*

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ФАКТОРИ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНОГО ТЕКСТУ

Останнім часом надзвичайно актуальними стали дослідження мови в рамках її взаємодії з культурою. Розвиток лінгвокультурологічного напрямку обумовлюється прагненням осмислити феномен культури як специфічну форму існування людини та суспільства в світі. Саме переклад являється посередником в процесі осягнення та розуміння різноманітних культур, в здійсненні контактів та спілкування між ними.

Аналізуючи фактори перекладу будь-якого тексту в умовах міжкультурної комунікації враховуються основні особливості мовної культури, тип та механізм соціального кодування рідної (української) та іноземної (англійської) мов. Такий підхід дозволяє виявити нову точку зору при вирішенні практичних завдань, пов'язаних з проблемами перекладу, наприклад, юридичного тексту. Основну роль тут відіграє не лише володіння соціальними знаннями правових норм, юридичної термінології, судово-процесуальних систем, а й особисті якості перекладача, так як переклад будь-якого тексту передбачає взаємозв'язок суверенних національних мов, та, відповідно, культурних концептів. Для досягнення адекватного перекладу необхідно володіти специфікою образів

та пов'язаних з ними програм діяльності тих типів культур, між якими відбувається комунікація.

Дослідження довели, що ті чи інші фрагменти сьогодення, зв'язки та відношення знаходять своє відображення в мові як суспільному явищі. Таким прикладом може слугувати судова промова, яка являється відмінним фактором між національними культурами. Так, в США судово-юридична тематика являється основною складовою частиною культури цієї країни.

Американський громадянин на півсвідомому рівні вірить в «справедливість та стабільність» своєї правоохоронної системи. Нам же, для досягнення максимально наближеного та адекватного сприйняття чужої лінгвокультурної спільноти, необхідно стати учасником комунікативного процесу, за допомогою текстів-перекладів відповідної юридичної (правової) тематики. Саме переклад і є однією із форм взаємодії культур, він дає певне уявлення про чужу культуру.

На думку чеських лінгвістів В.Матезіуса та В. Прохазки, переклад – це не лише заміна мови, але й функціональна заміна елементів культури. Така заміна не може бути повною, оскільки вимогу 'переклад повинен читатися як оригінал' навряд чи можна виконати, так як вона припускає повну адаптацію тексту відносно норм іншої культури. [Швейцер 1994: 183].

Саме поняття взаємодії культур припускає наявність загальних / окремих елементів, та розбіжність / збіг, що дозволяє відрізнити одну лінгвокультурну спільноту від іншої. Будь-який перекладач, працюючи над юридичним текстом, повинен враховувати вимоги узусу – мовні звички носіїв мови перекладу, не порушуючи звичне сприйняття правового документу. Розбіжності лінгво-етнічного характеру між носіями іноземної мови та мови перекладу можуть бути як культурно-історичними, так і актуально-подійними.

Найбільш повне спілкування між різномовними комунікантами здійснюється шляхом створення мовою перекладу тексту, комунікативно рівноцінного іноземному оригіналу, тобто, шляхом його перекладу. Поняття 'комунікативна рівноцінність' текстів дуже важливе для розуміння механізму перекладу іншомовного матеріалу. Для комуніканта два тексти виступають в якості рівноправних форм існування одного і того ж повідомлення, вони рівноцінні в їх функціональному та структурно-семантичному ототожненні. Під час перекладу юридичного тексту досягнення такої адекватності можливе лише тоді, коли сам перекладач юридично грамотний, як іноземною, так і рідною мовою. Знання основ законодавства, а особливо відповідної правової термінології, повинно бути *on the tip of his tongue*.

Проілюструємо все вище сказане на прикладі юридичного дискурсу, який представляє собою всю багатогранність судово-процесуальної системи держави. У різних країн – різні юридичні системи. Мові кожної нації притаманні власні юридичні терміни. Наприклад, англійська мова 'обслуговує' юридичні системи США, Великої Британії, а німецька – Німеччини, Швейцарії, Австрії. Лінгвістична еквівалентність юридичних понять часто не досяжна. На сьогоднішній день для європейців уніфікована «Хартія про права людини», а для держав-членів Європейської співдружності – документи, положення та рішення цієї міжнародної організації. Внаслідок цього в мові існує ряд приблизних еквівалентів. Наприклад:

Article 3

Everyone has the right to life, liberty and security of person.

Кожна людина має право на життя, свободу та особисту недоторканність.

Article 17

Everyone has the right to own property alone as well as in association with other.
No one shall be arbitrarily deprived of his property.

Кожен має право як на одноосібне володіння власністю, так і в компанії з іншими.
Ніхто не може бути позбавлений його власності.

Article 24

Everyone has the right to rest and leisure, including reasonable limitation of working hours and periodic holidays with pay.

Кожен має право на відпочинок та дозвілля, включаючи розумне обмеження робочого часу та оплачувану періодичну відпустку.

Юридична мова – це, можна сказати, ‘державна мова’. Дане правило являється дуже важливим, і його не можна порушувати. Найбільшою проблемою являється те, що в деяких випадках неможливо знайти точний, адекватний переклад з однієї мови на іншу. Це ускладнює роботу перекладача, створює певні перешкоди при використанні іншомовного юридичного документу.

Різноманітні види парапекладацької діяльності в неоднаковій мірі зберігають близькість перекладу, і, відповідно, відтворюють оригінал більш чи менш точно. Так як отримати ідеальний переклад практично неможливо, то перекладач змушений іти на різні компроміси.

«Ступінь же реального наближення двомовної комунікації з перекладом до комунікації одномовної, звичайно, залежить від майстерності перекладача, а також від ряду об’єктивних обставин. До таких, в останню чергу, відносяться властивості тексту, який перекладають та спосіб виконання перекладу». Наприклад, юридичний переклад являється особливим перекладом, де мова повинна забезпечувати реалізацію суспільного призначення та відповідність правовому узусу.

Здійснюючи переклад юридичного тексту, перекладач навмисно відступає від структурної та змістовної відповідності між двома сторонами комунікації на користь їх рівноцінної взаємодії. Насправді, юридичний текст – одна з найважливіших життєвих форм вираження права. Юридичному документу притаманні певні текстові особливості та своєрідне мовне вираження. Незважаючи на існуючі протиріччя в поглядах вчених-лінгвістів та юристів, більшість з них погоджується, що будь-який текст має лексичну, логічну та граматичну основи, об’єднані з метою передачі інформації. Без сумніву, юридичні тексти при перекладі з іноземної мови на мову перекладу незалежно від їх функціонального призначення та прагматичної ролі мають такі ж основи.

Доречно нагадати, що право являє собою сукупність правил поведінки індивідів та груп в суспільстві, які приписують кожному відповідну форму дій та формують принципи розв’язання спірних питань. Тому мова перекладу юридичного документу повинна в цілому відповідати трьом вимогам: бути точною, зрозумілою та достовірною.

Текст більшості документів повинен мати рівний та спокійний стиль, який не викликає додаткових асоціацій та не відволікає від суті документу. Нейтральне викладення юридичних норм підвищує ефективність правового регулювання.

Якість юридичного перекладу певним чином впливає на ефективність правозастосування та ступінь регламентації конкретних відносин.

На думку Л.А.Латишева нерідко потрібні поправки на норму та узус та преінформаційний запас носіїв мови перекладу. В більшості випадків проблеми перекладу, пов'язані з трансформацією, виникають внаслідок лінгвокультурних розбіжностей двох народів. В різних етнічних спільнотах спостерігаються абсолютні різні, іноді розбіжні підходи стосовно певних явищ та предметів. Наприклад:

What will be held to be 'just and reasonable' must depend upon the particular facts of each case.

Те, що суд визнає справедливим та розумним, повинно залежати від конкретних фактів кожної справи.

The liability of the carrier is to three exception at common law. The first is the 'act of God', by which is understood some unforeseen accident of natural cause which could not have been prevented by any reasonable foresight.

Відповідно до загального права, перевізник звільняється від відповідальності в трьох випадках. По-перше, в умовах форс-мажору, (стихійного лиха), під яким розуміють непередбачені обставини природного характеру, які не можна було відвернути за допомогою розумної передбачливості.

В наведених прикладах адаптованого перекладу фрагментів юридичного тексту інформація передається за допомогою засобів іншої мови. Цей процес поєднує в собі елементи перекладу та перетворення інформації з іноземної мови на мову перекладу.

Працюючи над перекладом правових документів, особливу увагу слід приділяти лексичній безеквівалентності, так як в усіх мовах існують слова та стійкі словосполучення іноземної мови, які не мають чітких відповідностей у вигляді лексичних одиниць. Перекладачу дуже корисно мати уявлення про такі явища.

Наприклад, більшість українців не відомі такі явища, як primaries – попередні вибори, що визначають кандидатів в президенти від двох політичних партій в США:

Before voting every citizen must register in accordance with the laws of his state. This gives him the right of participating in primaries.

Перед голосуванням кожен громадянин повинен зареєструватися відповідно до законів свого штату. Це дає йому право прийняти участь попередніх виборах.

Venire – категорія осіб, які можуть виконувати функції присяжних:

The juries are selected from a larger panel of citizens, commonly known as the venire.

Присяжні обираються з більш широкого кола громадян, зазвичай відомого як категорія осіб, які можуть виконувати функції присяжних.

Vior dire – допит присяжних для виявлення їх можливої упередженості:

The prospective jurors are generally subject to further interrogation about their possible biases. This examination is known as vior dire.

Передбачувані присяжні зазвичай підлягають подальшому допиту на предмет їх можливої упередженості. Ця процедура носить назву vior dire.

Solicitor – повірений, солісітор (веде справи клієнтів, готує справи для адвокатів):

A solicitor, acting under a general retainer, has an implied authority to accept service of process for his client...

Солісітор, який діє на основі загального договору з адвокатом, має повноваження брати на себе обслуговування клієнта в ході судового розгляду.

Bill – бiль, законопроект.

... in certain circumstances a Bill may become law without the concurrence of all the component parts of Parliament

При певних обставинах Бiль може стати законом без складових частин парламенту.

Данi приклади показують, що способи перекладу юридичних документiв можуть варiюватися та комбiнуватися, залежно вiд наявностi в тексті мови перекладу юридичної термiнологiї, побудови речення, наявностi сполучникiв, лiнгвокультурологiчних особливостей iншомовного тексту i т.д. Слiд пам'ятати, що iснує велика кiлькiсть документiв, якi призначенi не для юристiв, а для людей, якi можуть не зрозумiти юридичну термiнологiю та лексику.

Вивчення лексичного складу законодавчих текстiв обмежується проблемами термiнологiї, так як юридична термiнологiя вважається основним, найбільш iнформативним пластом лексики мови законодавства, що сприяє точному та ясному формулюванню правових приписiв.

Ми зупинилися лише на лiнгвiстичних факторах перекладу юридичного тексту на основi етнокультурних розбiжностей рiзноманiтних правових систем украiномовної та англiйськомовних країн, наголосуючи на необхідностi збереження семантико-структурної близькостi перекладу юридичного тексту оригiналу.

1. *Кашкин В.Б.* Введение в теорию коммуникации. Воронеж: Изд-во ВГТУ, 2000.
2. *Латышев Л.К.* Технология перевода. М., 2001. 3. *Мягкова Е.Ю.* Эмоционально-чувственный компонент значения слова. Курск, 2000. 4. *Федотова И.Г.* Юридические понятия и категории в английском языке. Обнинск. 2000. 5. *Чужакин А., Петренко К.* Мир Перевода-5. Практическое пособие по устному переводу. М., 2001. 6. *Швейцер А.Д.* Перевод в контексте культурной традиции // Литературный язык и культурная традиция. М., 1994. 7. *Шугрина Е.С.* Техника юридического письма. М., 2000.

Н.О. Бондарева, к.фiлол.н.,

Институт фiлологiї КНУ iменi Тараса Шевченка

ДО ПИТАННЯ КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ У ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Процес навчання, i в першу чергу навчання iноземної мови, можна подати як комунікативний процес, тобто процес спілкування. У всякому разі він є таким, а отже, повинен мати всі складові комунікативного акту: учасникiв (адресант – адресат), пресупозицію, конситуацію, предмет розмови (тематичний спектр), засiб спілкування (мова, що вивчається; метамова, за допомогою якої пояснюється), якi вiдображаються у всій своїй сукупностi i знаходять кожен свою позицію у певному тексті-дискурсі, що продукується – вербалізованій формi процесу, який є предметом нашої уваги.

Необхiднiсть дослiдження комунікативного i психологiчного боку процесу навчання мови i мовленню в умовах найрiзноманiтнiшої мовної аудиторiї варто визнати актуальною.

Про це свідчать роботи лінгвістів і психологів, посилена увага до проблем комунікативності, проблем розмовного мовлення, ситуативної і мовленнєвої семантики. Про це також свідчить поява нових форм і методів у викладанні мови, пошуки нових шляхів контакту і впливу на студента, відображення у методиці експериментальних даних, наголос на використанні і розвитку внутрішніх можливостей людини, її особистісних властивостей (роботи І.О. Зимньої, О.Ю. Купалової, Г.О. Михайлової, Є.І. Пасова, М. Пентиліук, Л. Скуратівського, Г. Шелехової та ін.). Це перш за все сугестивний метод, інтенсивні форми, прийоми керування процесом засвоєння знань, метод автономного навчання, комунікативно-діяльнісний підхід, прийняті за основу викладання, у тому числі і викладання української мови як іноземної. Дана стаття присвячена методичній проблемі застосування комунікативного підходу під час викладання української мови іноземній аудиторії.

Комунікативний підхід до навчання іноземної мови передбачає органічне поєднання свідомих і підсвідомих компонентів у процесі навчання, тобто засвоєння правил оперування іншомовними моделями відбувається одночасно з оволодінням їх комунікативно-мовленнєвої функції. Комунікативність висуває на перший план специфічну мету навчання – розвиток вмінь і навичок мовленнєвого спілкування, або комунікації. Реалізація комунікативної мети навчання передбачає удосконалення мовленнєвої діяльності у всіх її видах.

Мовленнєва спрямованість вимагає підбір спеціальних умовно-комунікативних вправ, що передбачають наявність мовленнєвої задачі та ситуативності, зосередженості уваги студентів на змісті висловлювання [Пасов 1991]. Використання мовних вправ, в яких студенти знаходяться поза ситуацією спілкування, має бути обмежене. Крім того, через відсутність у цих вправах комунікативної мотивації необхідно забезпечити види безпосередньої мотивації дії студентів з мовним матеріалом – ігрову або пізнавальну. Іншими словами, всі вправи мають бути не в проговорюванні а в говорінні, коли у мовця є певне мовленнєве завдання і коли ним здійснюється мовленнєвий вплив на співбесідника. Проблема, таким чином, зводиться до організації мовленнєвого (а не навчального) партнерства в навчальному спілкуванні. «Мовленнєве партнерство залежить значною мірою від комунікативної поведінки викладача, що нарешті, також входить до аспекту мовленнєвої спрямованості навчання і обумовлене діяльнісним характером спілкування» [Рахманіна 1998, 24].

Основним завданням навчання іноземній мові є формування у студентів комунікативної компетенції, яка передбачає вміння вирішувати актуальні життєво необхідні задачі засобами іноземної мови. Основу комунікативної компетенції складає мовленнєва компетенція – здатність розуміти і продукувати усні і писемні висловлювання на рівні речення та тексту. Мовленнєва компетенція, в свою чергу, спирається на володіння необхідним мінімумом лексичних і граматичних засобів, тобто на мовну компетенцію. Володіння мовними засобами (фонетичними, лексичними, граматичними) досягається шляхом створення навичок – автоматизованих операцій з відповідними мовними одиницями.

Щоб сформувати у студентів необхідні вміння і навички у тому чи іншому виді мовленнєвої діяльності, а також лінгвістичну компетенцію на рівні, визначеному програмою і нормою, необхідна активна усна практика для кожного студента групи.

Слід зауважити, що метою навчання іноземної мови виступає не система мови, а іншомовна мовленнєва діяльність, причому не сама по собі, а як засіб міжкультурної взаємодії. Оскільки мова – це елемент культури, і функціонує вона в межах певної культури,

то іноземні студенти повинні бути ознайомлені з особливостями цієї культури, особливостями функціонування мови в цій культурі. Тобто, мова йде про необхідність формування країнознавчої компетентності у студентів-іноземців.

Основна ідея такого підходу до навчання української мови як іноземної, таким чином, полягає в тому, щоб перенести акцент з різного роду вправ на активну мисленнєву діяльність студентів, що вимагає для свого оформлення володіння певними мовними засобами. Таким чином комунікативний метод дозволяє перетворити заняття української мови як іноземної на дискусії, в яких вирішуються дійсно цікаві, практично значимі і доступні для студентів-іноземців проблеми з урахуванням особливостей культури країни на основі міжкультурної взаємодії.

В цілому комунікативний метод навчання говорінню як виду мовленнєвої діяльності і засобу спілкування включає в себе п'ять принципів: принцип мовленнєвої спрямованості; принцип індивідуалізації з превалюванням особистісного аспекту; принцип функціональності; принцип ситуативності; принцип новизни [Михайловская 2001, 89].

Зрозуміло, що на всіх етапах засвоєння матеріалу іде навчання саме спілкуванню. Однак є ряд моментів, котрі заслуговують особливої уваги і потребують спеціального навчання. Так, для вміння спілкування особливу роль відіграють: здатність вступати у спілкування, згортати його і поновлювати; здатність проводити свою стратегічну лінію у спілкуванні, реалізовувати її у тактиці поведінки усупереч стратегіям інших мовців; здатність врахування кожного разу нових мовленнєвих партнерів, зміни ролей партнерів або зверненість спілкування; здатність можливого прогнозування поведінки мовленнєвих партнерів, їх висловлювань, завершення тієї чи іншої ситуації.

Як зазначає Р.П. Мільруд, «комунікативне навчання іноземним мовам – це викладання, організоване на основі завдань комунікативного характеру. Комунікативно-спрямоване навчання має на меті навчити іншомовній комунікації, використовуючи всі необхідні для цього (не обов'язково тільки комунікативні) завдання і прийоми» [Мільруд 2000, 9].

Р.П. Мільруд формулює такі положення комунікативно-спрямованого навчання іноземним мовам:

1. Діяльнісна сутність комунікативно-спрямованого навчання іноземним мовам здійснюється через «діяльнісні завдання» (activities). Вони реалізуються за допомогою прийомів (techniques) і створюють вправи (exercises).

2. Діяльнісні завдання для комунікативно-спрямованого навчання іноземним мовам будуються на основі ігрового, імітаційного і вільного спілкування.

3. Діяльнісна сутність комунікативно-спрямованого навчання реалізується «тут і тепер». Це положення реалізується, якщо на занятті: створюються умови для мовленнєво-мисленнєвої творчості студентів; процес іншомовного мислення і мовлення реалізується безпосередньо у момент розвитку мовленнєвої ситуації; іншомовне спілкування є спонтанним досвідом.

Під час комунікативно-спрямованого навчання іноземним мовам створюються умови для активного і вільного розвитку мовної особистості. У загальному вигляді ці умови можна представити так: студенти отримують можливість вільного вираження своїх думок і почуттів у процесі спілкування; кожен учасник групового спілкування залишається у фокусі уваги інших; заохочуються навіть суперечливі, парадоксальні, «неправильні» судження, які свідчать про самостійність студентів; використання мовного матеріалу

підпорядковується задачі індивідуального мовленнєвого задуму; учасники спілкування відчують себе у безпеці від критики, переслідування за помилки; учбовою нормою вважаються окремі порушення мовних правил і випадкові помилки. Треба відзначити, що мовленнєві помилки в умовах комунікації не тільки можливі, але і нормальні. Граматика розмовного мовлення допускає певні відхилення від граматичної писемного мовлення. У ній спостерігаються еліптичні конструкції, односкладні речення без підмета, незакінчені фрази, невпевненість і вагання, обмовки тощо. Особливості розмовної граматичної важливо враховувати в умовах комунікативно-спрямованого навчання.

Як зазначалося раніше, сучасне комунікативно-спрямоване викладання мов продовжує звертати чималу увагу на підготовку студентів до використання мови в реальних життєвих ситуаціях за допомогою створення на заняттях якнайбільшої кількості ситуацій спілкування і заохочення студентів до участі в них. Тому вихідним для оволодіння тією чи іншою граматичною формою вважається розуміння її функції у мовленні, її комунікативного навантаження, що має забезпечувати комунікативну спрямованість навчання граматичної будови мови.

Комунікативно-спрямоване викладання мов має на меті не тільки дати студентам практичні знання граматичної та лексики української мови, але також розвинути у них розуміння того, як відповідна мова використовується для спілкування. Введення нових граматичних явищ буде ефективним тоді, коли увагу студентів звертати не тільки на форму, але також на значення і використання поданого матеріалу. Засвоєння мовних структур і подальше їх використання буде лише тоді, коли іноземні студенти зрозуміють їх значення і функції. Презентуючи форму граматичної структури, викладач повинен звертати увагу на такі моменти:

1) чи формування даної структури відбувається згідно з правилами або чи це є винятком з правила?

2) чи написання цієї структури є складним?

3) чи впливає ця структура на порядок слів (наприклад, питальні форми, прикметники) або на слова, які за нею йдуть (наприклад, перехідні дієслова)?

4) чи існують синонімічні структури у мові?

Суттєво також, щоб студенти зрозуміли функцію нового граматичного явища. Спочатку їм необхідно зрозуміти, що кожна окрема форма має принаймні одне значення і одну функцію. Пізніше з'явиться розуміння того, що мова базується на багатозначності форм. Коли, наприклад, студенти вперше зустрінуться з формою теперішнього часу, то вони дізнаються, що ця форма вживається для опису фактів і загального стану: *Він розумний. Я українець. Ми вивчаємо українську мову.* Але згодом вони довідаються, що ця форма також може вживатись для передачі майбутнього часу: *Літак відлітає о 8 години. Я їду до Львова.*

Навчання граматичного матеріалу базується на таких принципах: 1) принцип ситуативності (граматичні структури необхідно подавати студентам у ситуації/контексті, які мають бути достатніми для демонстрації функції граматичної структури, тобто ілюстративними. Це може бути діалог чи уривок діалогу з відеокурсу, уривок з художнього твору, зокрема драматичного, навіть пісень і віршів; 2) принцип функціональності (слід, насамперед, звертати увагу студентів саме на функцію граматичної структури, на її значення та зміст, а потім на форму граматичної структури, яка має засвоюватися в нерозривній єдності з функцією); 3) структурний принцип.

Отже, граматичний матеріал подається в ситуативному ілюстративному контексті, щоб іноземні студенти могли бачити, як функціонує у мовленні певна граматична структура. Потім викладач вичленовує необхідний граматичний матеріал і демонструє його за допомогою різних типів навчальної інформації. Необхідно при цьому зважати на рівень сформованості мовної компетенції у студентів, оскільки чим слабша група, чим нижчий рівень володіння мовою, тим більшу кількість навчальної інформації слід використовувати при поясненні граматичних явищ.

Грамаіичний матеріал може подаватися студентам різними шляхами. Важливо при цьому, щоб вони самі за допомогою логічних умовиводів та ментальних операцій виводили правила. Крім того, слід виконати комплекс вправ, спрямованих на засвоєння граматичного матеріалу. В результаті у студентів утворюється концептуальна система, вони озброюються граматичними знаннями (теоретичними і практичними), у них формуються мовленнєві навички. У свою чергу знання граматики і навички її використання складають мовну грамаіичну компетенцію, що має сформуватись у студентів як невід'ємний складник комунікативної компетенції.

Таким чином, комунікативна спрямованість у викладанні української мови як іноземної полягає в тому, що на перший план висувається практичне використання мови, мовленнєве спрямування навчального процесу, максимальне наближення його до умов природного спілкування. Система роботи будується так, щоб викликати необхідність мовленнєвого спілкування і потреби в ньому. Навчання мовленню – це навчання мовленнєвої діяльності. Вся система роботи має викликати необхідність спілкування, потребу в ньому і навчати студентів спілкуванню. Навчатися спілкуванню, спілкуючись, є основною характеристикою комунікативності. Навчання мовленнєвої діяльності здійснюється на основі вивчення граматичного матеріалу, з іншого боку – грамаіичні відомості, узагальнення, правила пізнаються у зв'язку і на основі мовленнєвої практики.

Від свідомого засвоєння одиниць всіх рівнів мови до правильного, точного і доречного використання їх у ситуаціях, наближених до умов природного мовленнєвого спілкування є основною характеристикою комунікативного викладання української мови як іноземної.

1. *Китайгородская Г.А.* Психолого-педагогические принципы интенсивного обучения // Активизация учебной деятельности. – М., 1981. – С. 26-34. 2. *Мильруд Р.П.* Современные концептуальные принципы коммуникативного обучения иностранным языкам // Иностранные языки в школе. – 2000. – №4. – С.8-14. 3. *Михайловская Г.А.* Теория и практика формирования коммуникативно-речевых умений у учащихся 5-9 классов в процессе изучения русского языка. Дис.... доктора пед. наук. – Херсон, 2001. – 406с. 4. *Пассов Е.И.* Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – М.: Просвещение, 1991. – 223 с. 5. *Рахманина М.Б.* Типология методов обучения иностранным языкам: Автореф. дис. – М., 1998. – 28 с. 6. *Скалкин В.Л.* Основы обучения устной иноязычной речи. – М.: Русский язык, 1982. – с. 61-67.

ОРФОЕПІЯ В УКРАЇНСЬКИХ УСНИХ ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Засоби масової інформації є одним з важливих елементів громадського життя, який активно реагує на суспільні процеси і віддзеркалює їх. Здатність швидко охоплювати найширші аудиторії дає засобам масової інформації можливість формувати суспільну думку, визначати духовні цінності. З-поміж усіх ЗМІ телебачення має чи не найбільший вплив на глядача. Згідно з опитуванням Українського інституту соціологічних досліджень та Центру «Соціальний моніторинг», 99% громадян дивляться програми телебачення, в тому числі 80% щодня, а ще 12% – один-два рази на тиждень. Ступінь залученості громадян до інформаційного поля є в цілому майже стовідсотковим [Нікітіна 2004, 2]. Технічні можливості електронних засобів масової інформації дають змогу охопити мовленням всю територію України. Тому можна стверджувати, що нині українські засоби масової інформації мають потужний вплив на населення.

За даними соціологічного опитування, найбільшу популярність серед постійних глядачів мають канали «Інтер» – 49%, «1+1» – 48%, «УТ – 1» – 33% [Нікітіна 2004, 2]. З огляду на це актуальними є питання про мову нашого телебачення: а) якою мовою спілкується телепростір? б) якою мовою звертаються до глядачів диктори й ведучі телепрограм на вщезгаданих каналах і чи відповідає ця мова, зокрема й вимова, літературній нормі?

Норма – це одна з основних ознак літературної мови. Орфоепічна норма є складовою частиною загальних мовних норм. Вимовні норми сучасної української літературної мови склалися протягом тривалого часу й оформилися в мовознавстві як правила української орфоєпії. Ці правила становлять основу загальної культури української мови. Дотримання орфоепічних норм є обов'язковим для всіх носіїв української мови, оскільки правильна вимова створює необхідні передумови для ефективного користування літературним мовленням у різних сферах суспільної практики, становить один з важливих показників загальної культури особи. Зберігаються і поширюються норми української літературної вимови у ЗМІ (радіо й телебачення), у театрі, у мові вчителя, викладача тощо. Відтак диктори й ведучі повинні бездоганно володіти правильною літературною вимовою і завжди дотримуватись її норм. На жаль, у мовленні українських дикторів і ведучих нерідко спостерігаємо відхилення від орфоепічної норми.

Мета нашої розвідки полягає у виявленні особливостей мовлення дикторів новин і ведучих телепрограм та з'ясування причин недотримання ними мовних норм сучасної української літературної мови. Для досягнення поставленої мети ми використовували метод безпосереднього спостереження та статистичний метод.

Матеріалом для дослідження послуговували записи текстів (800 слів у кожному) у виконанні дикторів новин на каналах «1+1», «Інтер» – Людмили Добровольської, Андрія Тичини, Алли Мазур, Олеса Терещенка, Андрія Данилевича та ведучих розважальних програм на каналах «1+1», «УТ-1», «Інтер» – Яніни Соколової, Олега Панюти, Марічки Падалко («Сніданок з 1+1»), Лариси Русанюк, Анатолія Гнатюка («Лото забава»), Ірини Калинської («Сімейні справи з І. Калинською»), Наталі Розинської («Ваш вихід»),

Тетяни Щербатюк («Надвечір'я»), Ольги Герасим'юк («Без табу»); Ігоря Кондратюка («Караоке на майдані»).

Унаслідок проведеного дослідження виявилось, що майже кожен із телеведучих, мовлення яких аналізувалося в нашій роботі, припускається тих чи тих помилок тією чи тією мірою. Ведучі припускаються помилок як у вимові голосних, так і у вимові приголосних звуків української мови. Це, наприклад:

- ненормативна палаталізація шиплячих, губних приголосних, задньоязикового приголосного [к]: [ч'ому], [ув'єч'ер'ї], [мч'ала], [ч'асто], [суч'асних], [знач'ит'], [п'ам'], [пам'аток], [д'єв'ат']; [жак'іх], [жак'ї] замість [жакі];

- редукція приголосних [j], [ч]: [побо'ї], [ма'їете], [укра'їнки], [чека'їємо], [пам'їаток], [п'їат'], [ш'ч'е], [ш'ч'о], [ш'ч'об];

- оглушення дзвінких приголосних: [сп'ос'ін], [п'ім], [п'онат], [теи], [ур'ам];

- диспалаталізація приголосних [ц'], [г']: [п'ідум], [волі'їум], [прац'їум], [соціал'їні], [ситуа'їја], [пропози'їја];

- редукція (опускання у вимові) голосних; [зроз'ум'їла], [у под'їшом'ї], [п'он'є реділи], [п'є'маје], [знам'єніт'ї];

- «акання»: [аб'о'їазок], [пазив'ач], [нарм'ал'на], [падив'їц':а], [агал'о'їуец':а], [ад'єс'к'ї], [дар'огах];

- ненормативна аффрикатизація («щекання», «дзекання»): [самосц'їіно], [п'оун'їсц'їу], [бац'к'їу], [п'онед'їлок];

- ненормативний перехід приголосного [в] у [ф]: [к'ї'їф], [устан'оф], [корд'он'їф], [сп'їф'прац'ув'али], [сп'раф], [рок'їф];

- «буквена» вимова: [переможц'ї], [табл'їц'ї], [д'ї'їшис'а], [в'їдмоул'ї'їєшис'а], [їд'єт'с'а], [зна'їут'с'а];

- недотримання позиційної зміни голосного [о]: [ч'ому], [пригот'їємо], [кор'їц'їја], [вод'її];

- ненормативний перехід [є] в [и]: [тиб'є], [б'удимо], [мін'є];

- відсутність наближення ненаголошених голосних [є] до [и], [и] до [є]: [в'єлич'єзних], [д'єс'ат'її], [кр'ємл'а], [к'їрил'єнко].

Найбільше відхилень від орфоепічних норм спостерігаємо у вимові голосного [о], шиплячих, дзвінких та губних приголосних. Ці типи відхилень трапляються в мовленні всіх інформантів.

Щодо вимови голосних особливо частотними є явища ненормативної редукції у мовленні дикторів і телеведучих (4%), що ускладнює сприйняття їхніх текстів. Головні редукуються в мовленні І. Калинської, М. Падалко, Л. Русанюк, Я. Соколової, І. Кондратюка.

Це 50% інформантів, але відсоток цього порушення орфоепічних норм у них досить високий. Так, наприклад, у вимові І. Калинської чуємо: [д'ак'їу'їу], [п'єр'є'даїте], [зан'є'р'є'ч'їте], [у ц'ив'їл'ном'їу], [док'їу'м'єнти], [п'ро'їу'їу]; у І. Кондратюка: [знам'єніт'ї], [дов'є'д'їт'], [ч'є'каїте], [п'он'є'реділи], [зроз'ум'їло]; у О. Герасим'юк: [є'л'є'р'їої], [д'є'с'ат'її], [п'є'маје], [п'атр'їарх'ал'ном'їу]. Як відомо, відсутність якісної й кількісної редукції українських голосних [о], [у], [є] – специфічна риса орфоепічних норм української мови. Порушення цієї вимовної норми у мовленні ведучих спричинене, на нашу думку, впливом російської мови, де редукція ненаголошених голосних є однією з особливостей

вимови. Крім того, на вимову ненаголошених голосних певною мірою може впливати й занадто швидкий темп спонтанного мовлення ведучих.

Великого поширення (3,5%) у ділянці вимови голосних набуло явище вживання звука [а] на місці [о], так зване «акання». Наприклад, у ведучої телепередачі «Сімейні справи» Ірини Калинської чуємо: [п^очеркам] замість [п^{очер}ком], [а^{об}в'язок] замість [о^бов'язок], [п^{аз}ива́ч] замість [п^{оз}ива́ч]. Наталя Розинська, ведуча передачі «Ваш вихід», що на каналі «1+1», говорить: [на́шаї] замість [на́шої], [ра́зам] замість [ра́зом], [са́циал'нui] замість [со́ц'іал'нui]. В Ігоря Кондратюка чуємо: [вика́н'а:] замість [вика́н'о:], [п^{ра}здалі́], [п^адаруно́к], [а^{дес}'ки], [на^рма́л'но]. Причина заміни у вимові голосного [о] голосним [а] полягає, на наш погляд, у впливі на українську вимову російських вимовних норм.

Найбільшу кількість відхилень від літературної вимови спостерігаємо у системі українського консонантизму.

Доволі поширеними є явища м'якшення шиплячих (50% загальної кількості помилок), губних приголосних (4%), приголосного [к] (3%), ослаблення і випадіння приголосних [й], [ч], а, часом, і цілих складів (14%), оглушення дзвінких приголосних (11%). Такі порушення трапляються в мовленні всіх інформантів.

У ведучих телепередачі «Сніданок з 1+1» Яніни Соколової та Олега Панюти чуємо поспіль м'яку вимову приголосного [ч]: [науча́л'н'і], [шч'о], [ч'ому́], [ч'у], [ч'ека́је], [ч'етверте], [ч'у́ју] в Я. Соколової; [р'ич'], [н'ич'ого], [д'іуч'ата], [молоч'нui], [ч'асто] в О. Панюти. Систематично вимовляють твердий приголосний [ч] пом'якшено й Ірина Калинська, Ольга Герасим'юк, Ігор Кондратюк. Наприклад, у І. Калинської чуємо: [допов'іда́ч'], [нара́дч'а], [ч'ому́], [ч'ека́йте], [ч'удо́во], [ч'а́стка]; в О. Герасим'юк – [ба́ч'іла], [то́ч'но], [оди́нач'ка], [зустрі́ч'аіте], [шч'о]; в І. Кондратюка – [п^ереда́ч'а], [ч'им], [ч'ого́], [п^роч'іта́йте], [односел'ч'ани], [ч'отириста].

«До факторів, які спричинили поширення м'яких варіантів [ч], – зазначає Л. Прокопова, – безумовно слід віднести вплив російського мовлення, який поширений паралельно у всіх носіїв української мови» [Прокопова, Тоцька 1990, 21].

Очевидно, у зв'язку з процесом пом'якшення [ч] відбувається перенесення м'якості й на інші шиплячі – [ж], [ш], які в українській мові за загальноприйнятими нормами функціонують як тверді або напівпом'якшені перед [і] [Прокопова, Тоцька 1990, 22]. В окремих телеведучих були виявлені випадки вживання м'яких [ж], [ш] перед наступним [і], наприклад: [жэ'інка], [жэ'іноч'н'і], [ш'іс'т'], [св'іэ'і], [б'іл'ш'іс'т']. «Це можна пояснити гіпертрофованим пом'якшенням приголосних, незалежно від їх м'якості, за аналогією до пом'якшення перед [і] інших зубних передньоязикових» [Прокопова, Тоцька 1990, 22].

Оглушення дзвінких приголосних часто призводить до зміни значення слова, наприклад у мовленні Н. Розинської: [н'ім] замість [н'ід], [в'ім] замість [в'ід]. Ослаблення приголосного [й] призводить до ненормативного м'якшення губних приголосних, наприклад: у Я. Соколової: [пам'у́лато́к], [п'у́а^{дес}'а́т], [м'у́лаку́ї]; у І.Калинської: [в'у́лачесла́у], [о^бов'у́азо́к]. Випадіння приголосного [ч] перетворює мовлення ведучих на суцільне «шокання»: [шч'о], [шч'об], [жакуч'о], [шч'е], [шч'ос']. Крайнім виявом редукції слід вважати повне випадіння у вимові дикторів та ведучих окремих складів, наприклад: [ск'іки] замість [ск'іл'ки], [т'ії] замість [т'ієї], [с'од'н'і] замість [с'о^до^д'н'і], [до́бро] замість [до́брого]. Випадіння складів, як і випадіння окремих звуків,

можна пояснити впливом російської вимови, де ненаголошені голосні скорочуються і вимовляються невиразно, а при швидкому мовленні й зовсім випадають.

Незважаючи на те, що шиплячі та губні приголосні у вимові телеведучих зазнають інтерференційного м'якшення, африката [ц], навпаки, під впливом російської мови у мовленні телеведучих часто диспалаталізується у позиції перед голосним [і]. Наприклад; у Н. Розинської чуємо: [ситуація], [пропозиція], [соціал'ніи], [дискримінація]; у І. Калинської: [цилеспраровано], [цикаул'ац':а]. А. Гнатюк вимовляє приголосний [ц] твердо не тільки перед [і], а й перед [а]: [двадцат'], [дев'ятнацат'].

Вплив російської мови позначився і на ствердінні м'якого [т] у дієслівній флексії третьої особи множини теперішнього часу. Так, у вимові ведучих фіксуємо такі порушення літературної норми: [п'ідут] замість [п'ідум'], [вол'іјут] замість [вол'іјум'], [прац'ујут] замість [прац'ујум'], [ідут] замість [ідум'].

Порівняльний аналіз мовлення дикторів новин та ведучих телепрограм показує, що у мовленні дикторів відсоток помилок, спричинених впливом орфографії, є значно більшим за відсоток цих помилок у мовленні ведучих (30% і 10% відповідно). Це – відсутність гармонійної асиміляції голосних [о] до [у], [е] до [и], [и] до [е] та недотримання асимілятивних змін у групах приголосних. Вважаємо, що причиною цього є писемнотекстова опосередкованість дикторського мовлення. Натомість, більшість помилок, що побутують у мовленні ведучих, спричинені впливом на українську вимову вимовних норм російської мови і становлять 90% відхилень. Кількість помилок, спричинених інтерференційним впливом, у мовленні дикторів становить 70%.

Який же вихід ми бачимо із ситуації, що склалася у ділянці орфоєпії наших ЗМІ? Сподіватися позитивних змін у телеєфірі можна лише за умов створення спеціальних мовних тренінгів для працівників телебачення; підвищення вимог до претендентів на посади диктора чи телеведучого, зокрема проведення відбору не лише за зовнішніми даними та за тембром голосу, а й за рівнем володіння українською літературною мовою; здійснення контролю над дотриманням дикторами та ведучими орфоєпічних норм української мови (наприклад, проведення систематичного тестування); організації заохочувальних заходів. Але навіть і цього буде замало, якщо не відбудеться зрушення в мовній свідомості кожного мовця. Тоді українська мова сприйматиметься не як виконання законодавчих вимог щодо вжитку її на телебаченні, а стане органічною частиною живого мовного спілкування.

1. Нікітіна Н. Українська мова на телебаченні: сьогочасна ситуація // Дивослово. – 2004. – №12. – С. 2 – 8. 2. Плющ Н.П., Бондаренко В.В. Сучасна українська мова. Орфоєпія: Навчальний посібник. – К., 2007. 3. Погрібний М. Українська літературна вимова. – Дніпропетровськ, 1992. 4. Прокопова Л., Тоцька Н. Соціофонетичний нарис українського мовлення сучасної молоді // Мовознавство. – 1990. – №3. 5. Синявський О. Норми української літературної мови. – Львів, 1967.

ДО ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО АСПЕКТУ ДОСЛІДЖЕННЯ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ РЕКЛАМИ

Рекламний дискурс презентує великий спектр аспектів дослідження, що дає змогу багатопланового вивчення рекламної комунікації. У даній статті увага приділяється питанням лінгвокультурологічного аспекту дослідження швейцарської, австрійської та німецької реклами на матеріалі німецькомовної преси та Інтернет-джерел. Об'єкт дослідження – реклама національних товарів та визначення особливостей ідентифікації країни-виробника товарів та послуг у рекламних текстах.

Піднімаючи питання розуміння культури, слід не забувати, що мова та культура нероздільно пов'язані одна з одною. Спроби встановити співвідношення між поняттями «мова» та «культура» здійснювалися ще у XIX ст. В. фон Гумбольдтом. У своїй праці «Про відміну будови людських мов і її вплив на духовний розвиток людського роду». Він сформулював положення про взаємозв'язок характеру мови і характеру народу [Гумбольдт 1984, 236].

Теоретичні основи культурології були закладені у першій половині XX ст. Ф. Боасом, Е. Сепіром та Б. Уорфом. У той час Е. Сепір і Б. Уорф висунули гіпотезу лінгвістичної відносності. Згідно з цією концепцією структура мови і системна семантика її одиниць корелює зі структурою мислення та способом пізнання зовнішнього світу у того чи іншого народу. Таким чином, мови втілюють «сукупність мовленнєвих моделей», складаються з усталених способів вираження думки і досвіду [Уорф 1960].

Невипадково в останній чверті XX століття з'явилася окрема галузь, що розглядає мовний аспект культури, – лінгвокультурологія. Це нова філологічна дисципліна, що вивчає певним чином підібрану й організовану сукупність культурних цінностей, досліджує живі комунікативні процеси народження і сприйняття мови, досвід мовної особистості і національний менталітет, дає системний опис мовної «картини світу» і забезпечує виконання освітніх, виховних і інтелектуальних завдань навчання [Ніколаєнко 2007].

У різних культурах сформульовані свої уявлення про світ, що не може не відображатися на мові. Яскравим прикладом того, як мова співвідноситься зі структурою мислення і способом пізнання світу у різних народів є поняття часу. «Час – це гроші» (Time is money) – типове словосполучення для англословних культур, у той час як Європа не оцінить цього поняття. У слово «пунктуальність» також вкладається різний зміст. Для німця це означає прибути на зустріч у точно призначений час, для японця – за десять хвилин до зустрічі, для італійця – затриматися хвилин на двадцять.

Мовні явища визначаються соціокультурними явищами в суспільстві. Сприйняття світу, ставлення до зовнішнього середовища, способи спілкування – усі ці та інші відмінності відображаються у мовних явищах [Мордвінова]. Узагальнену мовну картину країни можна ідентифікувати за допомогою концептів. С. Воркачев пропонує розуміти *концепт* як одиницю колективного знання / свідомості (що скеровує до вищих духовних цінностей), має мовне вираження і відзначена етнокультурною специфікою [Воркачев 2001, 47]. Концепт розуміється як будь-якої одиниці колективної свідомості, що

відображає предмет реального чи ідеального світу і зберігається в національній пам'яті носіїв мови як вербальний субстрат. Спробуємо виділити концепти у німецькомовній рекламі.

Так само, як і мова, реклама є відображенням культури країни. Тут слід навести цитати двох бізнесменів: «Реклама, щоб бути успішною, має являти собою частину та породження національної культури.»[Geiter 1986, 25]. Однак часто виникає питання для рекламодавців, які пропонують свої товари та послуги на широкий загал – у глобальному контексті. Так, наприклад, реклама відомих по всьому світові марок німецьких автомобілів *Volkswagen*, *BMW*, *Mercedes-Benz* видається на перший погляд універсальною. Хоча при більш детальному аналізі можна виділити типові для Німеччини концепти, що є провідними: *Qualität* (якість), *Sicherheit* (безпека), *Komfort* (комфорт).

Сучасний світ обумовлює інтеграцію соціальних систем, однак світ не є єдиною структурною дійсністю, особливо з точки зору соціального часу [Савельєва 2006]. У цьому контексті актуальним є спір прихильників так званої «глобальної» та «локальної» реклами. Перші стверджують, що світ вже достатньою мірою уніфікований і для впливу на аудиторію по всьому світові можна транслювати одне й те саме рекламне повідомлення, мінімізуючи при цьому відносні витрати. Концепція глобального маркетингу вперше була сформульована вченим з Гарварда Теодором Левітом [Levitt 1983].

Прихильники «локальної» реклами вважають підхід Левіта неефективним, незважаючи на очевидну на перший погляд економію коштів. Адже культурні, економічні розбіжності стають на перепоні глобальній рекламі. Тому система рекламної аргументації, очікувані асоціації, ціннісні орієнтації у споживачів різних соціумів (у першу чергу національних) будуть відрізнятися: «Я вважаю рекламу дзеркалом країни. Найефективніші рекламні оголошення відображають жести, міміку, нюанси та інші специфічні риси даної місцевості. У зв'язку із цим питання уніфікованості реклами не може стати предметом обговорення... У той час, як клієнти фірми, торговельні марки, технології та агентства стають глобальними, реклама має лишатися локальною.» [Geiter 1986, 26]

Скажімо, характерною ознакою швейцарської реклами виступає ідентифікація країни, завдяки чому вимальовується її образ та асоціативний ряд. Найяскравіше це можна побачити на рекламних постерах швейцарських годинників, банків, страхування та медикаментів. При чому в перекладі на українську в пам'яті закарбувалися саме словосполучення: швейцарські годинники, швейцарські банки, швейцарські Альпи, швейцарська якість, швейцарська точність. Епітет *швейцарський* сам по собі є гарантом якості, надійності пропонованого товару. Дуже часто у рекламних текстах робиться наголос на швейцарській **якості**: «*Schweizer Qualität*». Іноді застосовується епітет *Spitzenqualität* для підсилення впливу на потенційного покупця.

Спільною ознакою є обов'язкове наголошення на національному товарі чи послугі за допомогою безпосередньої ідентифікації країни: так, наприклад, у рекламі відомих швейцарських марок *Rolex*, *Omega*, *Tissot*, *Longines*, *SWATCH*, *ZENO* та багатьох інших обов'язково є примітка англійською «*Swiss made*». Це свідчить про те, що товар визнаний в усьому світі. У Інтернет-рекламі поруч з англійським написом часто присутній стяг Швейцарії. Ця позначка є сама по собі брендом, що символізує національні товари країни.

Окрім цього, часто застосовуються топографічні назви для ідентифікації походження товару. Наприклад, у рекламному тексті мінеральної води *APROZ* можна прочитати:

«*Gesundheit aus den Alpen*». Швейцарія відома завдяки своєму географічному розташуванню: гори та озера, які зумовлюють чисте повітря та як результат – появу багатьох курортів для туристів з метою відпочинку та оздоровлення. Завдяки цьому асоціативному ряду виникає безпосередня вказівка на країну-виробника мінеральної води – Швейцарію.

Однією із якостей, що постулюється рекламою і стала домінантною образою країни, виступає її культура. Цей «гіперсимвол» культури – елемент архітектурного чи природного ландшафту, історичний герой побутовий предмет, танок або трапеза, – «впізнається в усьому світі та є головною ознакою» [Урри. 2005, 144]. Таким чином, такою домінантною ознакою, гіперсимволом Швейцарії, можна вважати Швейцарські Альпи, які втілюють культуру даної країни.

Показовим брендом Швейцарії виступають банки. Надійність та відповідальність швейцарських банків *Baloise Bank SoBa*, *Coopbank Basel*, *Schweizerische Nationalbank* та інших виражаються за допомогою лексичних засобів. Ключовими словами рекламних текстів є **довіра**: *Vertrauen, Vertrauenspartner, verantwortungsbewusste Kunden*; **безпека** (*Sicherheit, die Zukunft sichern, Schutz des Eigentums, Lebensvorsorge*), що обумовлюється стабільністю та тривалими партнерськими зв'язками (*dauerhafte, partnerschaftliche Beziehung, Tag für Tag*). Звісно це обумовлює отримання прибутків клієнтів банків. Слід виділити вживання синонімічного ряду до слова отримувати прибутки: *profitieren, gewinnen, erhalten* тощо.

Також слід відмітити швейцарські продукти: шоколад, сир, мюслі та вино. Ключовими словами рекламних текстів цих продуктів обов'язково є *Gesundheit, Naturprodukt* або *Bioprodukt*: «*Die sanfte Hügellandschaft zwischen Bodensee und Säntismassiv mit ihrem **gesunden**, reichhaltigen Kräutergras liefert die optimale Basis für die naturbelassene Rohmilch, mit der Appenzeller Käse entsteht*»; «*Auf der ganzen Welt geniessen **Bio**-Liebhaber diese einzigartige Kombination von kompromisslosen **Biostandards**, gerechtem Handel und höchster Schweizer Qualität*».

При порівнянні швейцарської реклами з іншою німецькомовною рекламою виявилося, що швейцарці частіше за німців та австрійців зазначають свою національну приналежність. Хоча іноді для реклами національних продуктів характерне зазначення населеного пункту чи певної місцевості «*Stark mit **Stuttgarter** Lebensversicherung*», «*Tiroler Naturaufführung*», «*Teste die **Alpenfrische***», «*Thüringer Wurstradition seit 111 Jahren*». Очевидно це обумовлюється більшими розмірами площ Австрії та Німеччини.

Отже, беручи до уваги сказане вище, можна відмітити тенденцію надання рекламним буденним товарам особливого значення, перетворити їх на витвір художньо-естетичного мистецтва. Побутова річ стає монофункціональною, а стандартизований художній предмет не виражає безпосередньо певну естетичну ідею, а наводить думку на неї за допомогою знаку [Гундарин 2002, 55].

Іншими словами, на перший план виходить не сам товар, а торгівельна марка та її образ, що був сформований засобами реклами. Так, на прикладі реклами швейцарських годинників це може бути логотип зі швейцарським стягом та напис «*Swiss made*». Саме цей образ бере на себе функцію комунікації зі споживачами, він пояснює переваги саме цього бренду, представляє товар у кращому, з точки зору покупців, ракурсі. Не товар завойовує для себе ринки, а саме цей образ. При чому суспільство робить вибір товару, нехтуючи його реальною цінністю, все більше і більше підпадаючи під залежність того, яким чином він зображений.

Таким чином, реклама перетворюється безпосередньо на провідника культури тієї країни, де була створена. Вона вбирає в себе усю національну палітру традицій, історії, менталітету країни і ставить свої пріоритети, що відповідають її інтересам на ринку товарів. Тому можна зробити висновок, що реклама обумовлює певні культурні тенденції та займається культурним маркуванням від імені тієї культури, яку вона представляє.

1. *Воркачев С.Г.* Концепт Счастья: понятийный и образный компоненты // ИАН. – 2001. – Т.60. – № 6. – С.47–58. 2. *Гумбольдт фон В.* О влиянии различного характера языков на литературу и духовное развитие // Избранные труды по языкознанию. – М., 1984. – С. 324-326. 3. *Гундарин М.В.* Массовые коммуникации в современном обществе. – Барнаул, 2002. – с.55 4. *Мордвинова В.Б.* Лингвокультурологические аспекты бытия. http://www.multikulti.ru/Strategy/info/Strategy_info_721.html 5. *Николаєнко І.В.* Міжкультурна комунікація і мова // Філологічні науки №7 // Мова, мовлення, мовна комунікація; м. Київ. – http://www.rusnauka.com/13.DNI_2007/Philologia/21224.doc.htm. 6. *Савельєва О.О.* Социология рекламного воздействия. Автореферат. Московский государственный институт международных отношений (Университет) МИД России. – М. 2006. 7. *Уорф Б. Л.* Отношение норм поведения и мышления к языку. – В сб.: Новое в лингвистике, вып. 1, М., 1960 8. *Урри, Дж.* Туризм и глобальное // Массовая культура: современные западные исследования. – М.: Фонд научных исследований «Прагматика культуры», 2005. – с. 136-150. 9. *Geiter P.H.* Global Products, Localized Messages // Marketing Communications. – 1986, December, p.24-26. 10. *Levitt, Theodore.* The Globalization of Markets, Harvard Business Review, Mai-June 1983.

*Н.Д. Борисенко, к.філол.н., доц.,
Житомирський державний університет*

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ У ПЕРСОНАЖНОМУ ДИСКУРСІ СУЧАСНОЇ БРИТАНСЬКОЇ ДРАМИ

Необхідність лінгвістичної інтерпретації поведінки представників протилежних статей у спілкуванні уможливила виникнення гендерної лінгвістики, яку цікавить як чоловіки та жінки використовують мову в якості знаряддя спілкування. Наше дослідження відображення гендерних стереотипів у персонажному дискурсі сучасної британської драми є актуальним, оскільки інтегрує дискурсивний та комунікативний підходи до аналізу гендерних особливостей мовлення та має на меті довести відповідність висловлювань персонажів протилежних статей тим гендерним стереотипам, які існують у британському суспільстві. Робота спирається на положення про залежність мовлення комуніканта певної статі від стереотипів, що існують у соціумі та регулюють поведінку його членів. Проблема соціально-історичної, культурної, національної, психологічної та біологічної обумовленості стереотипів знаходиться в колі інтересів багатьох мовознавців [Бессонова 2002, Кирилліна 1999, Мартинюк 2006, Ткачик 2008].

Феномен стереотипу є достатньо складним і розглядається у сучасній лінгвістиці з різних позицій. У більшості робіт під *стереотипами* розуміють чітко фіксовані стан-

дартні уявлення фрагментів оточуючого світу або судження про будь-який клас соціальних об'єктів, шаблонів соціальної поведінки, ідеологічних догм [Красних 2003, 231]. Стереотипи визначаються як звичайний канон думки, сприйняття й поведінки, образ, що передає уявлення деякої групи людей – носіїв певної культури [Красних 2002, 178]. Вони становлять найпростіші елементи суспільної психіки і є частинною оцінкою думок, що характеризують людину в певному соціумі, а саме тому є національно і культурно специфічними. У зв'язку з комунікативною поведінкою людини, стереотипи впливають на вибір певних стратегій та тактик поведінки в конкретних ситуаціях і створюють певні кліше в інтерпретації світу [Белова 2002, 45]. Відповідно розрізняють стереотипи поведінки та стереотипи-уявлення, які, у свою чергу, поділяються на стереотипи-ситуації та стереотипи образи [Красних 2003, 233]. Стереотипи спілкування засновані на пам'яті про мовленнєві навички, що були спільними кілька поколінь тому [Белл 1980, 54-55]. Певні мовні варіанти перетворюються на стереотипи лише після того, як вони стають незаперечним надбанням суспільної свідомості [Лабов 1975, 160-161]. Між такими стереотипами й мовним уживанням не завжди існує стійкий зв'язок, що підтверджується дослідженнями [Стокоу 1998].

Гендерний стереотип являє собою частковий випадок загального стереотипу та визначається як історично обумовлене уявлення про фізіологічні, емоційні, психічні, психологічні та соціокультурні атрибути, що є властивими представникам певної статі [Мартинюк 2006, 11]. Зазвичай у традиційних західних соціумах він вирізняється сексизмом та відображає ієрархічні відношення між представниками протилежних статей [Засковець 2001, 28]. Гендер є компонентом як колективної, так й індивідуальної свідомості, що виявляється в стереотипах поведінки в процесі комунікації. Загалом гендерні стереотипи відбивають сукупність біологічних ознак, соціальних ролей, особливостей психіки й поведінки, властивих представникам окремої статі в рамках даної культури. Гендерні стереотипи поведінки виконують прескриптивну функцію та задаються не природою, а конструюються суспільством, його традиціями й інститутами відповідно до суспільних уявлень про моделі поведінки [Дороніна 2005, 294]. Гендерні стереотипи-уявлення функціонують у свідомості людини як еталони, з якими вона порівнює конкретні образи та ситуації.

Результати досліджень, що направлені на виявлення чутливості носіїв англійської мови до гендерних стереотипів поведінки, показують, що інформанти сприймають певні мовні структури як жіночі або чоловічі висловлювання. Освічені інформанти, незалежно від статі, характеризують стереотипне жіноче мовлення як дурне, емоційне, розпливчасте, багатослівне й плутане, а чоловіче – як логічне, ділове, небагатослівне [Крамер 1974, 625-628]. З іншого боку, чоловіки і жінки мають чітке уявлення про манеру висловлювань представників протилежної статі [Бессонова 2002, 283]. Як свідчить аналіз досліджень стереотипів гендерно зумовленої комунікативної поведінки, майже всі вони характеризують висловлювання жінок більш негативно, ніж висловлювання чоловіків, що пов'язано з місцем і роллю жінки в англійському суспільстві. Негативний стереотип жіночої комунікативної поведінки може зменшитися лише зі зростанням авторитету жінки в суспільстві. У той же час, значення гендерних стереотипів спілкування важко переоцінити, оскільки вони, з одного боку, впливають на сприйняття й оцінку слухачем мовця протилежної статі, а з іншого, – власне на свою комунікативну поведінку.

Вибір драми в якості матеріалу дослідження дозволяє нам залучити дискурсивний підхід до аналізу персонажного мовлення та врахувати як лінгвальний, так і екстралінгвальний

плани останнього. Такий підхід дозволяє розглядати текст драми як продукт художнього дискурсу, що є фіктивною реальністю, яка відображає один з «можливих» світів [Толчеєва 2007, 3]. Драматичний твір включає дві підсистеми: авторський й персонажний дискурс. При цьому специфіка останнього полягає в тому, що автором висловлювань є драматург, який створює мовлення персонажів відповідно до власного досвіду реального спілкування, тобто персонажний дискурс є формою відтвореного мовлення [Дискурс іноземномовної комунікації 2002, 186]. Автор драматичного твору використовує свої знання й уявлення про те, як говорять реальні люди в певних ситуаціях спілкування, створюючи персонажний дискурс [Мизецька 1992, 22]. Іншими словами, автор використовує гендерні стереотипи поведінки для створення мовленнєвої характеристики персонажа драми. З одного боку, драматурги намагаються передати реально існуючі особливості комунікативної поведінки людей, а з іншого, таке чітке розмежування двох стилів, приписування чоловікам самовпевненості та грубості, а жінкам непевненості та надмірної ввічливості нав'язує читачу певний стереотип гендерно зумовленої комунікативної поведінки.

Розглянемо реалізацію гендерних стереотипів в персонажному дискурсі. Цікавим є врахування авторами драматичних творів принципу Ввічливості, відповідно до якого ввічливість є цілісною багатоаспектною нормою, що складається зі сформованих у суспільстві носіїв мови уявлень про етичні норми поведінки, у тому числі й комунікативної [Браун, Левинзон, 1987]. Ввічливість також є комунікативною стратегією, що використовується у спілкуванні для досягнення різноманітних комунікативних цілей. Бути ввічливим – значить відвести партнеру ту соціальну роль, на яку він претендує, чи навіть вищу. Відповідно бути нечемним означає відвести партнеру роль нижче за ту, на яку він претендує [Формановська 1998, 61]. Порушення принципу ввічливості одним з комунікантів призводить до його домінування у спілкуванні, якщо іншого влаштовує залежна позиція, або до конфронтації, якщо залежна позиція не влаштовує ні одного зі співрозмовників.

Згідно з *максимами такту і великодушності* комунікант повинен зменшувати витрати інших, збільшуючи власні [Формановська 1998, 61]. Максима великодушності, здебільшого, інтегрується з максимою такту і передбачає поблажливості до партнера, зневагу своїх інтересів, узяття на себе обіцянок та їх виконання, що є більш характерним для поведінки персонажів-жінок. Наприклад, у бесіді коханців:

Lilian. *I love you. (Pause) I won't let you down.*

Larry. *What are you talking about ?*

Lilian. *Whatever happens. I won't let you down* [Hoddinot 1979, 4].

Для поведінки персонажів-чоловіків більш характерними є тактики ігнорування прямих і непрямих директивів, реалізованих у висловлюваннях персонажей-жінок. Персонажі-чоловіки не виконують вимоги, реалізовані в директивах персонажів-жінок у 5 разів частіше у досліджуваному матеріалі, що призводить до конфлікту у випадку, коли персонаж-жінка відстоює свої вимоги. Наприклад, вимога жінки може критикуватись висловлюванням персонажа-чоловіка:

Tessa. *Oh, leave her alone.*

Graham. *She never leaves me alone, does she? She radiates disapproval of everything I say and do* [Rayburn, 1977, 9].

У комунікативній взаємодії в досліджуваних драматичних творах персонажі-чоловіки демонструють небажання брати на себе зобов'язання щодо персонажа-жінки в 4,3 рази частіше. Наприклад, у бесіді коханців:

Guy. *All right. If you want to talk about it, we will* [Auckbourn 1986, 85].

Драматурги реалізують ін'юнктив у 1,4 рази частіше в репліках персонажів-чоловіків, ніж у висловлюваннях персонажів-жінок. Так, під час спілкування подружньої пари персонаж-чоловік шукає вигаданий привід, щоб уникнути небажаного візиту тещі:

Graham. *Ring her and say I've got rabies* [Rayburn 1977, 8].

Максима згоди передбачає зменшення розбіжностей з партнером і збільшення згоди з ним, тому що комуніканти включаються у спілкування, поважаючи один одного. З цього погляду, особливого значення набуває застосування мовленнєвих засобів, що пом'якшують категоричність висловлювання, використання модальних слів, непрямих мовленнєвих актів зі зниженою ілюкутивною силою. Аналіз висловлювань персонажів сучасних англійських драматичних творів показує, що в неформальній міжгендерній комунікативній взаємодії дотримання вимог максими згоди більш характерне для реплік персонажів-жінок. Їхня комунікативна поведінка демонструє вміння припиняти конфлікт, іти на компроміс, погоджуватися з думкою співрозмовника в 1,5 рази частіше, ніж поведінка персонажів-чоловіків. Наприклад, в розмові подружжя під час сварки, причиною якої є поведінка свекрухи, персонаж-жінка демонструє бажання помиритися з чоловіком:

Sam. *For God's sake shut up. I've had enough.*

Defeated, Sam sinks into a chair. After a pause Elsie goes across and touches his shoulder.

Elsie. *Come on, Sam, let's forget her. Let's go home. She'll be all right at Dora's.*

He does not move.

Oh – oh – what a mess it's all turned out! I'm sorry. I know you wanted tonight to be good – you did try [Vooght 1980, 5].

Максима симпатії потребує від партнерів зменшити антипатію і збільшити симпатію під час спілкування. До вимог цієї максими Н.І. Формановська відносить поняття *емпатії* [Формановська 1998, 67], під яким розуміється здатність людини до співпереживання. Ймовірно, емпатія допомагає у виборі оптимального засобу вираження, найпридатнішого для розуміння партнером. Емпатичними є непрямі прохання, реалізовані персонажами-жінками в 1,47 разів частіше. Так, персонаж-жінка намагається переконати дорослого пасинка взяти участь у сімейному бізнесі управління готелем:

Celia. *I'm sorry, Rex. I don't mean to be hard on you, but I wish you'd try to understand my point of view. We are running a business here. We can't just live for pleasure, either of us* [Manktelow 1979, 17].

Персонажі-жінки виявляють жаль до співрозмовника в 3,5 рази частіше, ніж персонажі-чоловіки, що створює атмосферу симпатії. Наприклад, довідавшись про смерть дочки співрозмовника, персонаж-жінка виражає своє відверте співчуття:

Frank (quietly). *She – died, I'm afraid.*

Paula is genuinely sorry.

Paula. *Oh, dear. I am sorry. I-I didn't know* [Benfield 1981, 9].

Аналіз персонажного дискурсу в аспекті принципу Ввічливості демонструє, що поведінка персонажів-жінок направлена на створення доброзичливої атмосфери та врахування інтересів обох співрозмовників. В той же час, мовленнєва характеристика

персонажів-чоловіків спрямована лише на врахування власних інтересів, що певною мірою відображує стереотипи поведінки представників протилежних статей в британському соціумі. Подальшою перспективою дослідження відображення гендерних стереотипів у художньому дискурсі може стати аналіз особливостей одностатевого спілкування.

1. *Белл Р.* Социолінгвістика. Цели, методы и проблемы: Пер. с англ. – М.: Международные отношения, 1980. – 318 с. 2. *Белова А.Д.* Лексична семантика і міжкультурні стереотипи // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – К.: КНУ ім. Т.Г. Шевченка. – 2002. – №7. – С. 43-54. 3. *Бессонова.* Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти. – Донецьк: ДонНУ, 2002. – 362 с. 4. *Дискурс іноземномовної комунікації: колективна монографія.* – Львів: Вид-во Львів. нац. ун-ту, 2002. – 495 с. 5. *Дороніна Т.О.* Соціокультурна специфіка наукової категорії «гендер» та її значення у сучасному українському суспільстві // Гендерний розвиток у суспільстві: (конспект лекцій). – 2-е вид. – К.: ПЦ «Фоліант», 2005. – С. 284-351. 6. *Засковец І.А.* Стереотипний образ жінчини в СМІ // Матеріали докл. междунар. науч. конф. «Стратегии коммуникативного поведения». – Мн.: Минск. гос. лингв. ун-т. – 2001. – Ч. 1. – С. 28-32. 7. *Кирилина А.В.* Гендер: лингвистические аспекты. – М.: Институт социологии РАН, 1999. – 189 с. 8. *Красных В.В.* Этнопсихолінгвістика и лингвокультурология: Курс лекций. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. – 284 с. 9. *Красных В.В.* «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375 с. 10. *Лабов В.* Исследование языка в его социальном контексте: Пер. с англ. // Новое в лингвистике. – М.: Прогресс. – 1975. – Вып. 7: Социолінгвістика. – С. 96-182. 11. *Мартинюк А.П.* Регулятивна функція гендерно маркованих одиниць мови (на матеріалі сучасного англомовного публіцистичного дискурсу). Автореф. дис... д. філол. наук: 10.02.04 / КНУ ім. Т.Г. Шевченка. – К., 2006. – 40 с. 12. *Мизецкая В.Я.* Композиционно-речевая организация драматургического текста (на материале англоязычных пьес XVI-XX в.в.). Автореф. дис... докт. філол. наук: 10.02.04 / КГУ им. Т.Шевченко. – К., 1992. – 29 с. 13. *Ткачик О.В.* Гендерні стереотипи в англомовному фольклорі. Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / КНУ ім. Т.Г. Шевченка. – К., 2008. – 19 с. 14. *Толчеева К.В.* Семантико-структурные и функциональные особенности паратекста в модернистской и постмодернистской драматургии (на материале французского языка). Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.05 – романские языки / Воронеж. гос. ун-т. – Воронеж, 2007. – 24 с. 15. *Формановская Н.И.* Коммуникативно-прагматические аспекты единиц общения. – М.: ИКАР, 1998. – 291с. 16. *Auskbourn A.* Way Upstream. – L.: Samuel French, 1981. – 88 p.

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ СТАЛИХ НЕОБРАЗНИХ ВИРАЗІВ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ КОНТРАКТІВ

На сьогодні в Україні офіційно зареєстровано і діє багато міжнародних компаній. За правилами їхнього функціонування кожна угода, укладена від імені компанії, має бути написана щонайменше двома мовами: англійською, мовою міжнародного бізнесу, та українською, державною мовою країни. Проблемам юридичних перекладів останнім часом приділяється багато уваги, однак, саме переклад *сталих необразних виразів (СНВ)* – недостатньо розроблена тема. СНВ є важливою складовою будь-якого юридичного тексту, а, зокрема, текстів міжнародних контрактів. Лише за умови правильного розуміння та перекладу цих допоміжних слів та конструкцій досягається повне зрозуміння та точна передача загального значення речень та відношень між окремими реченнями або їхніми частинами. Отже, *актуальність* даної статті визначається підвищенням інтересом до якості перекладу текстів зовнішньоекономічних договорів.

Метою цієї статті є виділення найбільш вдалих та уживаних способів перекладу СНВ у текстах зовнішньоекономічних договорів з урахуванням специфіки перекладу немотивованих та частково мотивованих фразеологізмів, а також особливостей текстів міжнародних контрактів. Для досягнення поставленої мети передбачається розв'язання таких завдань:

- з'ясувати, наскільки доречним є застосування способів перекладу фразеологізмів при перекладі сталих необразних виразів;
- виявити як стилістичні та лексичні особливості текстів міжнародних договорів впливають на спосіб перекладу СНВ;
- проаналізувати способи перекладу сталих необразних словосполучень та зробити висновки щодо найбільш вдалих способів перекладу досліджуваних словосполучень.

Методи дослідження. Морфолого-синтаксичний, комплексний порівняльно-перекладознавчий, семантичний аналіз. Порівняльний та контекстуальний методи.

Об'єктом дослідження є сталі необразні вирази в англомовних текстах зовнішньоекономічних контрактів, перекладених українською мовою.

Предмет нашого дослідження – це способи відтворення сталих необразних виразів у текстах зовнішньоекономічних договорів з урахуванням особливостей перекладу текстів міжнародних контрактів.

Матеріалом дослідження є автентичні двомовні договори, автентичні договори із наведеним авторизованим перекладом.

Наукова новизна статті полягає в тому, що проведено предметний аналіз способів перекладу СНВ та запропоновано класифікацію СНВ.

Теоретичне значення дослідження визначається тим, що запропонований підхід до аналізу перекладів необразних фразеологічних одиниць дозволяє максимально точно передати відношення між реченнями та їхніми частинами, при цьому чітка структура договору зберігається.

Практична цінність. Висновки, наведені в статті, в подальшому можуть бути використані як на практиці (при перекладі текстів зовнішньоекономічних договорів з англійської мови на українську), так і для подальших досліджень з даної теми.

Як відомо, проблемою визначення та перекладу фразеологізмів займалися такі визначні вітчизняні та іноземні науковці як: В. Виноградов, Б. Ларін, С. Ожегов, О. Бабкін, В. Кунін, А. Федоров, Ю. Аваліані, В. Жуков, Ш. Баллі, У. Чейф та інші. Значне місце в їх дослідженнях займають образні фразеологізми, однак, дослідження перекладу сталих необразних виразів все ще потребує більшої уваги.

Так, Я. І. Рецкер дає лише дуже стисло характеристику цим мовним одиницям, визначаючи необразні фразеологізми як фразеологічні одиниці, в яких емоційно-експресивне значення збігається з суб'єктивною оцінкою дійсності. Вони є одночасно модально-вставними словами і виразами [Рецкер 1974, 43]. Як правило, вони багатозначні та поліфункціональні. В англійській мові це, насамперед, вирази на кшталт *for that matter*, *for the matter of that*, *if anything* та ін. За класифікацією академіка В. В. Виноградова необразні фразеологізми належать до класу фразеологічних зрощень, тобто є невмотивованими одиницями, значення яких не виводиться із значень компонентів, і, як наслідок, їх не можна проаналізувати. Вони, зазвичай, є одноверхівними, а їхній стрижневий компонент десемантизований. І, нарешті, особливо важливе те, що саме на цю категорію фразеологізмів особливий вплив має контекст, тому їхній семантичний діапазон особливо широкий. Так, наприклад, фраза *for that matter* згідно із словниками може перекладатися як *стосовно цього, у цьому відношенні, власне, щиро кажучи, можна сказати, фактично* в залежності від контексту [Виноградов 2001, 143].

В англійській мовній літературі СНВ відносять до групи так званих показників дискурсу та характеризують їх як послідовно залежні елементи мовлення, що виступають межами мовленнєвих одиниць. Функція показників завжди відносна до форми та змісту і попереднього, і подальшого дискурсу. Дослідження показує, що показники і відображають, і створюють пояснювальні та інтерактивні контексти, що формують дискурс [International Encyclopedia of Linguistics 1992, 361-363]. При такому підході акцент робиться на функції СНВ як допоміжних, а не змістовно навантажених частин речення.

Для розгляду особливостей перекладу сталих необразних виразів у міжнародних договорах не менш важливим є розуміння вимог до текстів саме цих документів. Зовнішньоекономічний договір (контракт) – матеріально оформлена угода двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх іноземних контрагентів, спрямована на встановлення, зміну або випинення їх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності. Стиль договорів характеризується такими ознаками, як змістовність, логічність, точність і об'єктивність і, як наслідок цих характеристик, – ясність і зрозумілість.

Як інші види офіційних паперів, договори належать до канцелярського стилю, але договори також включають певні аспекти науково-технічного стилю. Так, зокрема, їм притаманне широке використання термінології та специфічної лексики, що є характерною для сфери ділової діяльності, в якій укладено угоду. На практиці поширені випадки на перший погляд лінгвістично адекватного, проте, насправді неадекватного з точки зору професійної мови перекладу. Тут слід мати на увазі контекстуальну багатозначність лексики, яка перекладається, оскільки в кожному окремому випадку вона може мати специфічне значення.

На практиці часто виникають спірні питання стосовно тлумачення положень зовнішньоекономічних договорів. Проблема тлумачення у випадку з багатомовними текстами контрактів має свої особливості. Навіть ідеальний за формою переклад (на стадії підготовки й укладення договору) не завжди усуває розбіжності, неясності, неточності, які можуть впливати з положень багатомовних зовнішньоекономічних контрактів. Потреба у тлумаченні зовнішньоекономічних контрактів виникає в зв'язку з необхідністю з'ясувати справжній зміст положень договору в світлі розходжень у текстах зовнішньоекономічних договорів. Видається, що проблему в тлумаченні слід відрізнити від проблеми неправильного (неякісного) перекладу, хоча чимало текстуальних розходжень виникають через переклад. Такі розходження найчастіше виявляються при виконанні договорів і вирішенні спорів, пов'язаних з ними. Таким чином, при перекладі вищезгаданих текстів треба чітко дотримуватися наступних базових правил:

- прагнути досягнення максимальної чіткості та точності викладення;
- використовувати виключно загальноприйнятні конструкції та вирази;
- уникати неоднозначних висловів та граматичних конструкцій;
- ретельно адаптувати кожен термін та вираз до мови перекладу.

Досягнення еквівалентності та адекватності перекладу – першочергове завдання та ознака подолання лінгвоетнічного бар'єру. Так, під час укладення зовнішньоекономічних договорів (контрактів) лінгвоетнічний бар'єр набуває нових характеристик – правового контексту.

Отже, завдання перекладача полягає не лише в акуратній передачі фактів, а також і в їхньому адаптуванні до мови та соціокультурних норм реципієнта. За загальним правилом, тексти багатомовних договорів мають бути формально та змістовно ідентичними, тобто немов би укладеними однією мовою.

Крім того, в ході нашого дослідження було запропоновано власну класифікацію сталих необразних виразів. За основний компонент класифікації ми взяли стрижневе слово (або в разі допоміжних частин мови – лексично навантажене) кожного виразу і проаналізували на основі того, до якої частини мови чи лексичної групи воно належить. Таким чином, ми виділили наступні групи досліджуваних виразів:

- 1) іменникові (стрижневе слово є іменником);
- 2) прикметникові (стрижневе слово – прикметник);
- 3) прийменникові (поряд із стрижневим словом, прийменник також є носієм лексичного навантаження і, певною мірою, зберігає оригінальне лексичне значення, яке він має в вільних лексичних сполуках);
- 4) сполучникові (лексичне значення сполучника впливає на загальне значення та переклад виразу вцілому);
- 5) вирази із запозиченнями (стрижневий компонент є запозиченням із іншої мови);
- 6) вирази з архаїзмами (стрижневе слово є архаїзмом).

Дана класифікація допомагає орієнтуватися в типах СНВ та полегшує перекладачеві обирати способи перекладу сталих необразних виразів.

Приймаючи до уваги характеристики сталих необразних виразів та текстів міжнародних договорів, ми пропонуємо наступні способи перекладу СНВ:

1. Фразеологічний відповідник. Цей спосіб дає нам змогу зберегти фразеологічність виразу, його значення на рівні першого лексичного шару, загальне значення сталого

необразного виразу, чітку структуру речення та відношення між компонентами цього речення:

General criteria for Eligible Inventory may be established and revised from time to time by Lender in good faith.

Загальні вимоги до Прийнятних Товарів можуть бути визначені та час від часу сумлінно переглянуті Кредитором.

Відносно другого іменника конструкції прийменник *to* знаходиться в постпозиції і в виразі *from time to time* частково зберігає своє значення обмеження. При перекладі ми використовуємо точний фразеологічний відповідник, ідентичний і в лексичному значенні виразу, і на рівні першого лексичного шару.

2. Словниковий еквівалент. За специфікою досліджуваних текстів втрата фразеологічності виразу є другорядною, тому за умови точної передачі лексичного значення виразу та загального значення речення, цей спосіб є вдалим шляхом перекладу. Наприклад:

GAAP shall be determined on the basis of such principles in effect on the date hereof.

ЗПБО (Загальноприйняті принципи бухгалтерського обліку) слід інтерпретувати виходячи з їхнього визначення, чинного на час виконання умов договору.

Цей спосіб є незамінним при перекладі СНВ із архаїчними чи запозиченими елементами

3. Перифраза. Оскільки завдяки перебудові речення часто можна досягти його спрощення, цей спосіб здається нам вдалим для перекладу СНВ. Перекладач повинен пам'ятати, що при використанні даного способу перекладу адаптація граматичних конструкцій до мови перекладу, зазвичай, полегшує сприйняття змісту і, внаслідок цього, зменшує вірогідність виникнення розбіжностей у тлумаченні, що є одним із завдань перекладача. Фразеологічність виразу не є принциповою для даного різновиду перекладу, отже, за умови лексично чіткої та зрозумілої структури речення та лаконічності вислову, цей спосіб видається одним з найвдалиших. Залежно від означення стрижневого слова, значення, а як наслідок, і переклад, повністю змінюється:

The rentals are payable on monthly basis in advance by the 9th day of the month which is paid for.

Сплата за оренду має здійснюватися щомісячно вперед – не пізніше 9-го числа того місяця, за який здійснюється оплата.

Отже, наше дослідження вказує на те, що серед усіх прийомів перекладу фразеологізмів (калькування, експлікація, паралельний переклад, фразеологічний еквівалент, словниковий відповідник, перифраза) найвдалишими методами перекладу СНВ саме в текстах зовнішньоекономічних контрактів є пошук фразеологічного відповідника, пошук словникового еквіваленту та перифраза.

Перспективи цього дослідження ми вбачаємо в більш предметному аналізі використання СНВ в інших видах текстів юридичного характеру, при перекладі яких точність перекладу є принциповою, а також в інших напрямках перекладу.

1. *Виноградов В.В.* Введение в переводоведение. – М.: Высшая школа, 2001. 2. *Рецкер Я.И.* Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода. – М.:1974. 3. *International Encyclopedia of Linguistics.* / Editor in Chief Bright William – Oxford University Press, 1992.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Глобалізація суспільства, інтеграція України до світового товариства, налагодження економічних та культурних зв'язків – все це збільшує обсяг роботи з юридичними документами, складеними іноземними мовами, зокрема англійською мовою, і відповідно все частіше постає потреба якісно перекласти їх українською мовою. В цьому і полягає, на нашу думку, *актуальність* дослідження.

Мета цієї статті встановити основні особливості перекладу юридичних текстів в цілому та виявити причини їх виникнення і способи їх відтворення в мові перекладу.

Предметом дослідження є юридичні тексти.

Об'єкт – особливості перекладу юридичних текстів.

Матеріалом цієї статті слугують міжнародні юридичні документи та зовнішньоекономічні договори.

Наукова новизна полягає в комплексному підході до розроблення цієї проблеми: виявляються та класифікуються основні труднощі, що виникають при перекладі юридичних текстів, аналізуються способи їх ефективного подолання.

Постановка завдання обумовлюється метою статті:

- дати характеристику англійського та українського офіційного стилю та, зокрема, юридичних текстів;
- класифікувати основні перекладацькі труднощі, з якими стикаються при перекладі юридичних текстів;
- проаналізувати найбільш ефективні способи їх подолання, беручи до уваги стилістичні, структурні, граматичні і лексичні розбіжності в англійських та українських юридичних текстах.

Як відомо, юридичні тексти відносяться до офіційно-ділового стилю, що характеризується використанням загальноживаних слів, спеціальної лексики, спеціальної термінології та фразеології, запозичень, латинських слів та словосполучень, що отримали термінологічне забарвлення, архаїзмів, що стали канцелярськими виразами.

Офіційний документ має ряд синтаксичних особливостей, які утворюють логічну послідовність висловлювання, ускладнений синтаксис, чітку структуру тексту. Слід відмітити велику кількість складних речень в юридичних текстах у порівнянні з простими, причому серед складних речень віддається перевага складнопідрядним реченням. Прагматична інформація розглядається через категорію модальності, в межах якої виділяються партнер по комунікації та предмет обговорення [Калужная 1982, 21]. Категорія модальності реалізується в офіційному документі у формах: а) об'єктивно-оцінної модальності можливості/бажаності, б) суб'єктивно-оцінної модальності, що виявляється у формах ділової ввічливості. Слід зазначити, що при перекладі українською мовою об'єктивно-оцінна модальність може й не відтворюватись, тоді в українському реченні замість англійського складеного модального дієслівного присудка буде простий дієслівний присудок, виражений дієсловом в теперішньому часі. Наприклад, *States Parties shall*

afford one another the greatest measure of assistance in connection with criminal proceedings brought in respect of any of the offences referred to in article 4, including the supply of all evidence at their disposal necessary for the proceedings.—Держави-сторони *надають* одна одній найповнішу допомогу в зв'язку з кримінально-процесуальними діями, що застосовуються щодо будь-якого зі злочинів, перелічених у статті 4, включаючи подання всіх наявних у їх розпорядженні доказів, необхідних для судового розгляду.

Оскільки матеріалом дослідження є документи міжнародних організацій, зупинимось більш детально на їх характеристиці. Основною метою документів міжнародних організацій є нормальне співробітництво двох сторін, встановлення умов взаємовідносин кількох сторін та визначення їх прав та обов'язків. Дані документи характеризуються наступними головними рисами: 1) логічністю, 2) об'єктивністю, 3) точністю, 4) офіційністю, 5) беземоційністю, 6) стереотипністю, 7) знеособленістю, 8) узагальненістю [Мороховский, Воробьева 1991, 43].

Під *логічністю* ми розуміємо причинно-наслідкові зв'язки між окремими етапами думки, між реченнями та абзацами. В поняття логічності входить суворая послідовність і взаємозв'язок у викладенні матеріалу, цілісність змісту, впорядкованість мовних засобів, що використовуються в документі. Логічність досягається суворого архітектонічною побудовою тексту та ускладненим синтаксисом, який характеризується великою кількістю складнопідрядних речень та простих речень, ускладнених дієприкметниковими, герундіальними та інфінітивними зворотами (характерними для англійської мови), простих речень зі складеним дієслівним присудком. Слід зазначити, що останні більш властиві саме англійським юридичним текстам. Щодо українських юридичних текстів, то для них більш характерні складнопідрядні речення. Це бажано мати на увазі при перекладі.

Точність досягається за допомогою формулювань, які б не допускали двозначності. Особливу роль у досягненні точності відіграють термінологія та відбір слів, конструкцій, які найбільш адекватно виражають потрібне значення. До того ж для англійських юридичних текстів характерним є часте повторення іменників, оскільки існує тенденція уникати заміни іменників на займенники та слова-замінники (one, that, this).

Щодо *офіційності*, то її документам надають цілеспрямовано відібрані мовні засоби, в першу чергу лексика, а саме: нейтральні слова, термінологія, архаїзми, слова іноземного походження, кліше та сталі необразні вирази. З синтаксичної точки зору офіційність створюється завдяки використанню абсолютних дієприкметникових, абсолютних номінативних конструкцій та дієслів пасивного стану, що характерно для англійської мови, а також безособових та неозначено-особових речень, які широко вживаються в українських юридичних текстах.

Беземоційність юридичних текстів виражається у відмові від живання слів з конотативним значенням та емоційно забарвлених виразів. Мова офіційних документів цілком позбавлена образності.

Стереотипність є головною ознакою будь-якого тексту офіційно-ділового стилю. До засобів, завдяки яким досягається стереотипність, відносяться: штампи початку та кінця, шаблонні фрази, мовленнєві та текстові стандарти. Особливе значення текстового шаблону полягає в тому, що він допомагає повідомити додаткову інформацію, налаштувати на сприйняття документу.

Отже, взагалі офіційний стиль англійської та української мов в більшій мірі схожі, хоча відтворення деяких його елементів становить певні труднощі при перекладі.

По-перше, юридичні документи мають чітко визначену форму, яка має бути збережена при перекладі (стандартність багатьох частин тотожних документів дозволяє фахівцеві оперативніше знаходити необхідну інформацію). Працюючи з юридичним перекладом перекладач зазвичай стикається з проблемою *оформлення* перекладу. Оскільки в Україні офіційні вимоги щодо оформлення юридичного перекладу (за винятком практики оформлення нотаріального посвідчення підпису перекладача) не регламентовані, розглянемо основні правила оформлення юридичного перекладу, чинні за кордоном: 1) переклад має бути дзеркальним відображенням оригіналу, 2) перекладач має забезпечити орієнтацію читача в документі. Крім того, слід звертати увагу й на відмінності розміщення реквізитів, переклад дат та назв компаній в англійській та українській мовах.

По-друге, юридичні тексти характеризуються низкою *лексичних причин*, що викликають труднощі при перекладі, а саме: передача абревіатур та власних назв у перекладі, переклад архаїзмів, латинських слів та словосполучень, сталих необразних виразів, кліше та шаблонів, та особливо термінів.

Сучасна мова права оперує низкою вимог до юридичних термінів, які перекладач повинен мати на увазі в процесі їхнього перекладу. Отже, термін повинен: 1) відповідати правилам і нормам відповідної мови; 2) бути систематичним; 3) відповідати конкретній дефініції, що орієнтована на відповідну концепцію; 4) бути відносно незалежним від контексту; 5) бути точним та лаконічним; 6) бути спрямованим на максимальну відповідність (у рамках відповідної системи термінів); 7) бути нейтральним.

При перекладі міжнародних юридичних документів перекладач має бути обізнаним не лише з предметом перекладу, але й з політико-правовою системою держав мови оригіналу та мови перекладу, елементів їх владних структур та інститутів, а також їх історії. Наприклад, етикет міжнародного протоколу вимагає, що б під час ведення переговорів із будь-якою державою була точно передана посада уповноваженого представника цієї держави. Так, при перекладі, термін «міністр закордонних справ» не завжди передається терміном «Minister for Foreign Affairs». Такий переклад згаданої посади міністра в Україні цілком виправданий та не викликає заперечень. Цей термін можна використати й по відношенню до цієї ж посадової особи, наприклад, в Данії. Проте, для канадського міністра закордонних справ слід вживати термін «Minister for External Affairs», для американського – «State Secretary», а у Сполученому Королівстві Великобританії та Північної Ірландії використовується термін «Secretary for Foreign and Commonwealth Office».

Окрім вищенаведених лексичних проблем юридичного перекладу існують проблеми з вживанням та перекладом *синонімічних* назв явищ соціально-економічного життя, одиниць адміністративного поділу, синонімічних назв держав (одна з назв офіційна, інша використовується у повсякденному вжитку). Наприклад, в більшості англійських видань України зустрічається термін «oblast», що цілком виправдано, незважаючи на те що термін «region» також позначає це поняття та зустрічається не менш часто. Використання терміну «oblast» є досить прийнятним, адже він згадується в більшості англійських тлумачних словників.

Щодо перекладу латинських слів та словосполучень, то, як правило, вони мають відповідники в мові перекладу, отже, їх переклад не представляє труднощів. Наприклад: *During the Transition Period, the Parties shall determine and mutually agree upon the baseline*

amount of *ad-hoc* reporting that is included in the scope of Services, and the amount of ad hoc reporting covered by the Discounted Baseline Charges.– Підчас неперехідного періоду Сторони мають визначити та домовитися про базовий обсяг *спеціального* звітування, що входить до Послуг, та обсяг спеціального звітування, що покривається Зниженими Базовими Виплатами.

Архаїзми також мають відповідники в мові перекладу, але відповідниками, зазвичай, виступають сучасні прислівники, прийменники, займенники, наприклад: *hereinafter-нижче, далі, надалі; thereafter- після того, з того часу, whereof- про якого*.

Кліше та шаблони, що виконують архітектонічну функцію в юридичному тексті, перекладаються словниковими відповідниками, наприклад: *considering, prep.- беручи до уваги*, хоча, як видно з прикладу, відбувається заміна частин мови (сполучник замінюється дієприкметником) та декомпресія (додаються сполучник та іменник).

Стосовно перекладу сталих необразних виразів слід відмітити, що їх переклад характеризується такими способами перекладу: 1) фразеологічний відповідник; 2) словниковий еквівалент; 3) перифраза.

Передача власних назв у перекладі відбувається за загальновідомими правилами (транслітерація, транскрипція) [Корунець 2003, 104]. Що стосується назв компаній, то їх назви слід не просто транскодувати, але й пояснювати сферу їх діяльності. Але не зважаючи на правила відтворення власних назв, коли в мові перекладу існує стала традиція відтворення певної англійської власної назви, подається традиційне її відтворення.

По-третє, існують *граматичні* особливості перекладу англійських юридичних текстів українською мовою. Вони, як зазначалося вище, полягають у переважному вживанні пасивного стану та в широкому використанні складених модальних присудків, абсолютних номінативних та дієприкметникових конструкцій та герундіальних і дієприкметникових зворотів в англійському офіційному стилі, тоді як в українському офіційному стилі домінують складнопідрядні речення, безособові та неозначено особові речення, а деякі абсолютні конструкції та герундіальні комплекси повністю відсутні. Це й привертає особливу увагу перекладачів в процесі перекладу. Як правило, вони передаються в мові перекладу підрядними реченнями. Наприклад: *The will of the people shall be the basis of the authority of government; this will shall be expressed in periodic and genuine elections which shall be by universal and equal suffrage and shall be held by secret vote or by **equivalent free voting procedures***.–*Воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні проводитись при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж **через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування***.

Отже, у вищенаведеному прикладі пасивний стан відтворено за допомогою дієслова зі зворотнім суфіксом *-ся*. Речення перекладу також зазнало декомпресії: було введено іменник «*форми*» та підрядне означальне речення, що пояснює прикметник *free*. Ці трансформації дозволили зробити речення якомога точнішим (англійський прикметник *free* має щонайменше два абсолютно різних значення: 1) вільний, добровільний; 2) безкоштовний) та зробили речення таким, що відповідає нормам мови перекладу.

Підсумовуючи аналіз вище розглянутих прикладів, слід зазначити, що переклад юридичних текстів потребує особливої уваги та знання тих сфер, які викликають труднощі при перекладі.

1. *Калюжная В.В.* Стиль англоязычных документов международных организаций. – К.: Наукова думка, 1982. 2. *Корунець І.В.* Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 448 с. 3. *Мороховський А.Н., Воробьева О.П.* Стилистика англійського языка. – М.: Высшая школа, 1991.

*І.М. Боровинський, асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка*

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ОПОЗИЦІЇ «ЖИТТЯ – СМЕРТЬ» В ПОЕЗІЇ АМЕРИКАНСЬКИХ РОМАНТИКІВ

Мета цієї статті – з'ясувати значення опозиції понять «життя – смерть» у поезіях американських романтиків і особливості відтворення віршів Е. По, Е. Дікінсон, і Г. Лонгфелло у перекладах українською мовою, що їх зробили Г. Кочур, А. Онишко, С. Крижевича, В. Коптілов, М. Тарнавська, М. Губко, М. Пилипинський, Д. Павличко, О. Зуєвський, О. Гриценко, М. Габлевич, В. Мисик. **Актуальність** студії зумовлена потребою тонкішого розрізнення відтінків романтизму у перекладах та літературознавстві. Отже, перед нами стоїть **ряд завдань**: визначити місце Е. По, Г. Лонгфелло і Е. Дікінсон у контексті американського романтизму, з'ясувати загальні семантичні особливості опозиції понять «життя – смерть»; окреслити складнощі перекладу цієї опозиції.

Теми життя і смерті торкаються всі американські письменники. Однак особливо нею переймалися Е. По, Г. Лонгфелло та Е. Дікінсон. Їхня творчість уособлює три основні романтичні трактування антитези «життя – смерть». Поетика Е. По утверджує вищість смерті над життям, а життя ототожнює із сном: *життя ↔ сон < смерть*. У Г. Лонгфелло та Е. Дікінсон опозиція «життя – смерть» набуває іншого змісту. Г. Лонгфелло ототожнює життя із постійною працею і вивисує над смертю. Так само чинить і Е. Дікінсон, хоча в її поезиї смерть постає як продовження життя – перехід душі із однієї форми в іншу.

З погляду перекладача, щоб відтворити українською мовою різні нюанси опозиції «життя – смерть», слід розрізнити у межах романтизму літературні течії. Можливо, хтось не погодиться: мовляв, творчість американських романтичних поетів об'єднана єдиним поняттям романтизму. Але перекладач, якому близький дух романтизму, використовуючи лише один якийсь перекладацький метод, чи підхід, не зможе адекватно відтворити «Крука» Е. По, «Псалом життя» Г. Лонгфелло і вірш Е. Дікінсон «Because I could not stop for Death». Хоча американські поети і об'єднані спільними ідеями та культурою, вони використовують відмінні засоби досягнення художньої мети. Розбіжності простежуються не лише на смислово рівні, а й у структурі та композиції поетичних творів. Це унеможливило застосування універсального підходу чи шаблону при перекладі їхніх поезій.

Якщо говорити про відтворення опозиції «життя – смерть» у поезиї Е. По, то перекладачі звертають особливу увагу не лише на характер лексики, але й на милозвучність та містичну гру звуків. Звукосимволізм і складна композиційна побудова вимагають особливого підходу до тлумачення поезиї Е. По, яка у межах американського романтизму являє собою окремих напрямком. Це своєрідна естетична поезія містичного символізму,

і при цьому це «мистецтво заради мистецтва». На відміну від творчості Е. Дікінсон, у поезії Е. По чільне місце посідають прикметникові лексеми, які виступають потужним засобом інтенсифікації іменників [Щербань 2004, 93]. Вони створюють емоційно-психологічний колорит, спрямовують сприйняття у певне русло.

Поетика Е. По також тяжіє до зображення складних емоційно-психологічних відтінків, як-от до хворобливих станів людської душі. Вони виявляють перевагу образу смерті над образом життя. Мотив смерті лунає у багатьох віршах Е. По: «Dreams», «Spirits of the dead», «A dream within a dream», «The Raven», «To the lake», «The sleeper», «The valley of unrest», «The city in the sea», «The conqueror worm», «Dream-land», «Eulalie», «Ulalume», «The bells», «Alone» тощо. А життя зображене як багатостраждальне людське буття, яке у будь-який момент може обірватися.

Проаналізувавши лексичний рівень віршів Е. По, робимо висновок, що поняття «смерть» моделюється за допомогою ключових іменників: *death, ghost, shadow, spirit, ghoul, worm, thing, woe, shape, daemon, ill, devil, wizard, bird (raven), evil*; і прикметників: *pale, ill, formless, invisible, blood-red, dim*. Воно сформовано внаслідок симбіозу загальноприйнятих поглядів людей на смерть і особистісного ставлення письменника до цього явища. Смерть у поетичі Е. По постає як всеохоплююче і всюдисуще явище, як постійно нависаюча загроза, яка нівелює саму значимість і вищість життя, а проте не може реалізувати без нього свою суть, бо воно є кінцем життя.

В українських перекладах поняття «смерть» передається такими іменниками: *смерть, духи, тінь, примара, чаклун, демон, гадь, вурдалака, щось, потворище, хробак, почвара, упір, диявол, химера, створіння, птах (ворон)*; прикметниками: *німий, дикий, лиховісний, таємничий, химерний, ммурий*. При цьому перекладачі відтворюють ідейно-смыслові відтінки поняття «смерть». У перекладах фігурують також важливі допоміжні семи *потойбічний світ, диявол* і подібні. Тлумачі збільшують кількість таких лексем. Наприклад, вони додають іменники *химера, гадь, почвара, потворище*, прямих відповідників яких немає в оригіналі. Від такої операції полегшуються і увиразнюються інші образи, наприклад, *упіря, хробака, птаха*. Особливо впадає в око прикметник «німий». В українській культурі поширене уявлення про смерть як про німе створіння, що його завжди супроводжує «загробна тиша».

Е. По певною мірою навіть ставить під сумнів реальність життя, ототожнюючи його із таємничим сном. Таким чином, у поетичі Е. По поняття «життя» розкривається значною мірою через часткове ототожнення його із поняттям «сон». В оригіналах Е. По поняття «сон» виражають такі іменники: *dream(s), vision, thought(s), memory (-ies), remembrance*; а також прикметники: *haunted, serious, sober, treacherous, sere, morne, palsied, dark*. В українських перекладах їм відповідають: *сон, спогад, думи, мана, чуття, мислі, ява, мрії*; а також прикметники: *сумний, марний, давній, гнітючий, сірий, гіркий, темний, нудний, вічний, спраглий*.

Уведення додаткової лексики в перекладах свідчить про певний семантичний зсув у понятті «смерть». Розбіжності можна частково пояснити прагненням зберегти ключові компоненти, адже для увиразнення якоїсь деталі завжди доводиться жертвувати іншою. Такою є вимога структурної перебудови. Тому слід найперше знайти істотний елемент (домінанту). Це може бути і милозвучність, і символіка образу, і композиційна будова, і щось інше. У кожному разі перекладач має виявити гнучкість підходу.

Домінування життя над смертю у поезиці Г. Лонгфелло розкривається на лексично-му рівні, де поняття «життя» представлене значно ширше, ніж смерть. Гуманістичними переконаннями та непереборною вірою у людську особистість просякнута уся поезія Г. Лонгфелло. Він переконаний, що наполегливою працею індивід може залишити пам'ять про себе в історії людства. Поняття «життя» в його поезіях представлено ключовими лексемами *life, living, being* тощо. Письменник виводить життя із площини ілюзорності та абстрактності, стверджуючи, що людина матеріалізує його через *act, doing, pursuing, achieving, honest sweat* тощо. Саме постійна праця, на думку Г. Лонгфелло, перетворює життя на щось реальне, важливе, величне (*real, earnest, sublime*).

В українських перекладах ключовими є лексеми *життя* та *існування*. Перекладачі передають основні семантичні особливості відповідним синонімічним рядом іменників та дієслів, як-от *праця, турбота, діяти, вставати до роботи* тощо.

Г. Лонгфелло утверджує думку не лише про реальність життя, а й про його складність та проблематичність. Окрім лексеми *life*, письменник використовує синонімічні сполучення *solemn main* (величний/темний океан (море), *field of battle* (поле бою), *strife* (боротьба) тощо. Само собою, перекладачі зосереджують свої зусилля на відтворенні лексичних значень. При цьому простежується розширення семантики поняття «життя», що свідчить про вплив етнокультурних чинників: *зла година, морок і пітьма, у борні і у тривозі, щоденна січ, поле бою, битва, щоденна турбота, бій, боротьба, дорога, шлях, доля* тощо. Г. Лонгфелло сприймає життєву дорогу як постійну боротьбу за виживання, як безмежний океан, де чагують життєві бурі й негаразди.

Опозиція «життя – смерть» у творчості Г. Лонгфелло нерозривно пов'язана із образом часу, який ніби «місток» визначає спосіб взаємодії між поняттями *життя* і *смерті*. Швидкоплинності життя, яке підводить людину до смерті (загибелі) торкаються поезії «Autumn within», «The Bridge», «The Day is Done», «Mezzo Cammin», «It's not always May», «Something left undone» та інші. У межах опозиції «життя – смерть» простежується часово-просторова система:

Dead ↔ Living ↔ No
Past ↔ Present ↔ Future

Г. Лонгфелло стверджує, що реальне життя існує лише сьогодні. Ця думка підкріплюється сполучення *living Present*. Минуле, з яким нас пов'язують спогади, письменник називає *dead Past* (мертве минуле). Пережиті людиною події та явища не можна повернути, тому вони лишаються назавжди у минулому.

Поняття «смерть» у поезії Г. Лонгфелло великою мірою розкривається через опозицію *життя = душа :: тіло = смерть*. У більшості поезій присутність мотивів смерті є тільки допоміжним компонентом, на тлі якого підкреслюється цінність та неповторність людського життя. Г. Лонгфелло уникає прямих лексем на позначення смерті, як-от *death*. Він вводить менш експресивні лексичні одиниці: *departing, grave, dust*. Повною мірою поняття «смерть» розкривається через послідовність смислотвірних елементів *старість ↔ осінь ↔ смерть*. Оптимістична лірика Г. Лонгфелло інколи набуває меланхолійно-журливих відтінків, коли письменник згадує про швидкоплинність життя та поступове наближення смерті («Autumn within», «Something left undone», «Haroun Al Raschid» та ін.). З перекладознавчої точки зору цікаво, наскільки чітко відтворена українською мовою акцентуація значимості життя і меланхолійна забарвленість поняття

«смерть». Як і при перекладі поезій Е. По, відчувається схильність до часткового ототожнення сну та смерті, що навряд чи свідчить про гнучкість підходу тлумачів:

*Life is but an empty dream!
For the soul is dead that slumbers,*

*Що життя – порожній сон,
Що воно – мов смерть дрімотна,
(Пер. М. Губко)*

Отже, у творчості Г. Лонгфелло лексичний рівень панівний щодо звукопису, ритміки і загалом віршової форми. Лексика несе тут головну інформацію. Вона є предметом головного болю для перекладача.

Зовсім інші акценти помічаємо при аналізі перекладів Е. Дікінсон. Тут слід враховувати, що її поетику вважають близькою до трансценденталізму Емерсона [Дікінсон 1991, 15]. Не всі перекладацькі розв'язки, які допомагають при інтерпретації віршів Е. По чи Г. Лонгфелло, можна застосувати до творчості Е. Дікінсон. Її поезії вирізняються малим обсягом, лаконічністю, простотою побудови речень, високою частотністю вживання життєствердних іменників і дієслів, символічним звучанням ліричних образів.

Поняття «смерть» вербалізується в Е. Дікінсон центральною лексею *death* (смерть) і розкривається за допомогою допоміжних сем *hell, devil* тощо. Поетеса використовує широкий синонімічний ряд іменників, що забезпечує багатогранність цього поняття. Однак, «похмури» іменники, як-от *death, hell, coffin, grave, sexton* тощо, та дієслова *die, fail, freeze* у більшості випадків не підкріплені прикметниками відповідного емоційного забарвлення, і саме цим смислове наповнення поняття «смерть» Е. Дікінсон принципово відрізняється від Е. По.

Проблема тлумачення поняття «смерть» у творчості Е. Дікінсон пов'язана із збереженням розумінням смерті, як відносно нейтрального, а у певних випадках позитивного явища, або як переходу від тілесного до спіричного стану. Лаконізм і максимальна стислість висловлювання – основні риси, які дозволяють безпомилково впізнати вірші письменниці серед великого розмаїття романтичних поетичних творів. Українські тлумачі тяжіють до вживання іменникових лексем із прикметниками (епітетами), які надають певного емоційно-психологічного відтінку: *death – смерть сувора, hell – пекельна тьма, пекельна мука, curious earth – земля грішна, life – життя сумне* тощо. Використання у перекладах численних епітетів позбавляє вірші Е. Дікінсон їхнього лаконізму – визначальної риси стилю поетеси.

Отже, опозиція «життя – смерть» по-різному розкривається у творчості Е. Дікінсон, Е. По та Г. Лонгфелло, що зумовлено приналежністю письменників до різних романтичних шкіл. Хоча мова йде про інтерпретацію творчості представників одного напрямку, їхні погляди на поетичні принципи суттєво відмінні. Тому не спрацьовує єдиний перекладацький підхід. Щоб бути гнучкішим, перекладачеві слід враховувати відмінності поетик і тонкощі художніх структур.

1. Дікінсон Е. Лірика. – К.: Дніпро, 1991. – 304 с. 2. Гром'як Р.Т. Літературознавчий словник-довідник. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 752 с. 3. Зуєвський О. Й. «Я входжу в храм...»: поезії, переклади. – К.: Києво-Могилянська академія, 2007. – 839 с. 4. Наливайко Д.С., Шахова К.О. Зарубіжна література XIX сторіччя. Доба романтизму: Підручник. –

Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – 416 с. 5. *По Е.А. Ельдорадо*: Поетичні твори / Упоряд. А.Онишко. – Англ. мовою з паралельним українським перекладом. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 304 с. 6. *Щербань М.Т.* Лексичні засоби інтенсифікації висловлювання // Мовні концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. // Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. Факультет іноземної філології. – К., 2004. – № 10. – С. 253-257.

О. Є. Борух, асп.,

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВПЛИВ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ЧИННИКІВ НА ПРОЦЕС СПІЛКУВАННЯ (на матеріалі найбільш культуромістких лексичних та фразеологічних одиниць турецької мови)

Мова, думка, історія і культура є невіддільними один від одного. Життя суспільства відображається в його мові, а отже, народ виражає себе найповніше і найточніше у формі своєї національної мови. При цьому мова існує для суспільства, і її «зміст, форма, функції та розвиток обумовлені життям певного колективу» [Брагіна 1986: 35]. Саме у цьому контексті розглядаємо особливості й характеристики носіїв мов, їхню здатність передавати і змінювати об'єктивну дійсність, яка, у свою чергу, відображається у колективній свідомості носіїв мови, і, перш за все, пояснюється екстралінгвістичними факторами існування різних етносів, але головним чином тим, що кожний етнос має «свій стереотип поведінки, світосприймання і світоосмислення [Семенець 1992: 13]. Ці стереотипи реалізуються через конкретну мову, яка є інструментом етнічного розчленування навколишнього світу, створюючи іноді достатньо специфічні уявлення про нього. Тому метою нашого дослідження є визначення характеру впливу національно-культурних чинників на процес спілкування, що дає змогу сформулювати певне уявлення про етнос загалом.

Кожна мова національно специфічна і відображає не тільки особливості природних умов чи культури, але й своєрідність національного характеру її носіїв. Тому національно-культурна своєрідність народу, його специфіка розглядається як історичний базис його розвитку і найбільш повно і всебічно може бути пізнана у порівнянні з національно-культурними особливостями інших народів. Це положення і зумовлює доцільність проведення у нашому дослідженні аналізу процесу спілкування як в українській, так і в турецькій мовах. Саме філологія включає аспект національного менталітету як необхідного компоненту методології вивчення і аналізу теоретичних і науково-практичних проблем у різноманітних галузях.

У мовні засоби додається певний національний колорит, що відображає різне мовне мислення і сприйняття засобами зовнішньо еквівалентних мовних реалій. Пріоритетність у сучасних лінгвістичних дослідженнях надається саме людському факторові у мові. Друге народження отримують ідеї вивчення мовної картини світу, зв'язку мови і культури, відображення особливостей менталітету у мові, виявлення національно-культурного компоненту семантики. Опис мовних одиниць, в першу чергу лексичних та фразеологічних, в широкому лінгвокультурологічному контексті і є одним із провідних завдань лінгвістів.

Серед найбільш культуромістких номінативних одиниць виділяється етикетна лексика. Під час порівняльного аналізу вживання етикетних універсалій в українській і турецькій мовах ми помічаємо, що при тотожності ситуації спілкування мовленнєва поведінка різномовних комунікантів будується і оформлюється різними мовними засобами. І справа не тільки у різних будовах мови – українська – флективна, а турецька – аглутинативна. У мовні засоби додається певний національний колорит, що відображає різне мовне мислення і сприйняття засобами зовнішньо еквівалентних мовних реалій навколишнього світу.

Наприклад, в турецькій мові для вираження почуття вдячності вживається ціла низка лексичних форм. Так, у відповідь на допомогу, проявлену доброту, найчастіше можна почути слово арабського походження *teşekkür ederim!* ‘дякую’, рідше – *sağ ol! Sağ olun!* ‘дякую’ ‘досл. Будьте здорові!’, а також французьке запозичення, частотність якого за останні роки істотно знизилась – *mersi*. Полюбують турки у знак подяки висловлювати побажання, наприклад: *ömrün(iiz)e bereket!* – дослівно ‘довгих років життя!’; *Allah senden (sizden) razı olsun!* ‘нехай бог буде з тобою!?’; *Tanrı esenlik versin!* ‘нехай бог дарує здоров'я!’.

Деякі формули подяки вживаються в окремо визначених ситуаціях. За допомогу, надану хворому, можна подякувати, сказавши *elleriniz dert görmesin!* ‘Щоб руки ваші ніколи не боліли!’. У цій ситуації можна також сказати *ellinize sağlık!* ‘Здоров'я вашим рукам!’. Ця ж формула використовується з метою подяки та похвали господині за пригощання.

Висловлюючи подяку за принесену воду, вживають *su gibi aziz ol!* ‘будь таким же дорогоцінним як вода’ або *su verenlerin çok olsun* ‘нехай тобі завжди буде кому подати воду’.

Мова – знаряддя, інструмент культури. Вона формує особистість людини, носія мови, через нав'язані їй мовою і закладені в мові бачення світу, менталітет, відношення до людей тощо.

Турки звикли висловлюватися дуже красномовно і метафорично, образно, але дотримуючись певних національних реалій. Їхнє мовлення насичене різноманітними побажаннями та коротенькими молитвами. Наприклад, вислів *Geçmiş olsun*, який достатньо часто використовується в Туреччині у значенні ‘Хай все залишиться у минулому’ використовується у всіх життєвих ситуаціях: хвороба, аварія, втрата чогось цінного. Зазначена етикетна формула не має відповідників ні в українській мові, ні у споріднених мовах. Це може бути пов'язано з функціонуванням подібних формул не лише з національно-мовним, але й національно-історичним фактором.

Складовою культури людини й того соціального середовища, в якому відбувається її взаємодія із іншими, є культура спілкування. В ній відбиваються ціннісні орієнтації, позиції, соціальні ролі, які виконує індивід у суспільстві. Культура спілкування визначає способи взаємодії людей у конкретних ситуаціях, виходячи з норм, традицій, національної своєрідності суспільства. Кожна епоха позначена певною своєрідністю культури спілкування, яка, з одного боку, відповідає загальнолюдським цінностям, а з іншого – етнопсихологічній специфіці конкретного соціуму.

Аналізуючи процес спілкування різних національних спільнот, учені враховують фактор індивідуалізму та колективізму. Ідеться про індивідуальний або колективний самоконтроль, що є одним з поширених критеріїв, згідно з яким різняться культури загалом і культури спілкування зокрема. Азійські культури більше цінують колективізм, який у спілкуванні проявляється в підвищеній повазі до співрозмовника, колективному обговоренні

та ухваленні рішення тощо. Відомо чимало досліджень, в яких підкреслюється той факт, що в колективіста можуть бути встановлені взаємини з меншою кількістю людей, однак ці зв'язки глибші і тривають довше. Можемо із впевненістю стверджувати, що колективізм притаманний і турецькому мовленню. Це відобразилось і на формулах звертань.

У сучасній Турецькій республіці функціонує досить широка система термінів-звертань, яка базується на двох основних лексичних пластах: по-перше, на термінології спорідненості, що має витоки з традицій первіснообщинного ладу, по-друге, на основі термінів, які були прийняті за часів османської імперії. При звертанні широко використовуються родинні зв'язки, наприклад: *Kardeş!* 'Брате!' *Oğlum!* 'Сину!' *Kızım!* 'Дочко!' *Teyzem!* 'Тітко!'

Так, оскільки, Туреччина є мусульманською країною вплив релігії на життя суспільства є дуже великим і він забезпечує збереження в тій чи іншій степені локально-етнічних традицій. Турки полюбляють у найрізноманітніших життєвих ситуаціях проголошувати коротенькі молитви-прохання та вигуки, компонентом яких є слово Аллах.

У побутовому спілкуванні нерідко зустрічаються вислови, що містять магічне спрямування. Дуже часто на вулицях можна почути фрази арабського походження, такі як *İnşallah! Maşallah!* Перша з них, пов'язана з ісламом та з вірою у передбачення долі, означає «Дай Бог», «Як Бог дасть» і промовляється, коли мова йде про майбутні події й ви бажаєте, щоб та чи інша дія відбулася. У цьому ж значенні вживається вислів *Allah verse!* 'Якщо Аллах дасть'. Турки вірять, що якщо вони не промовлять цієї сакральної формули, то може статися щось непередбачене і очікувана подія не відбудеться. А вислів *Maşallah!* 'Чудесні діла Твої, Господи!' вживається у значенні словесного заклинання, котре оберігає від злого ока.

Як відомо, взаємодія різних мов і культур найбільш яскраво відображена у фразеології [Селіванова 2004: 98]. Крилаті вислови, володіючи також значною частиною національно-культурної та ментальної інформації, у цьому форматі є надзвичайно показовими. Актуальність лінгвокультурологічного аспекту вивчення фразеології дають можливість по-новому підійти до ретельного аналізу, зокрема, крилатих висловів різних мов. У цій галузі ведуться активні наукові дослідження (В. М. Телія, В. А. Маслова, Н. А. Арутюнова, С. Ф. Тарасов, В. І. Постовалова, Ю. О. Сорокин, В. Г. Гак, В. В. Шапкелін, Т. З. Черданцева, Г. В. Степанов, В. Г. Костомаров, С. В. Верещагін, Н. Г. Брагіна, Л. П. Дядечко), які, безсумнівно, є великим внеском у світову лінгвістику і надають широкий спектр інформаційних моментів для компаративістики.

Дослідження мов на рівні фразеології є водночас вивченням культур їх носіїв, особливостей духовної та суспільної сфер діяльності мовців, специфіки стосунків між людьми різних націй і віросповідання, умов їх життя, традицій, норм поведінки й спілкування. На основі одержаних результатів стало можливим знайти підхід до розкриття взаємовпливів і взаємозв'язків між мовою та культурою, з одного боку, а також мовою, мисленням і культурою – з іншого. Саме крилаті вислови найяскравіше передають тонкощі національної специфіки мов, їх комунікативну значущість. Особливості суспільної поведінки й різноаспектність людських стосунків у рамках єдиної загальної мовної культури.

Сьогодні на вулицях Туреччини можна побачити безліч написів зі словами відомих людей. Так, слова відомого турецького діяча та засновника Турецької республіки Мустафи Ататюрка знають не лише дорослі, але й діти. Наприклад: *Ne mutlu Türküm diyene!*

‘Яке щастя, що я турок!’), *Milletleri kurtaranlar yalnız ve ancak öğretmenlerdir!* ‘Лише вчителі можуть врятувати націю!’.

В турецькій мові, як і в будь-якій іншій, є важливою національно-культурна семантика мови, тобто ті мовні значення, які виражають, фіксують та передають із покоління в покоління особливості турецької природи, економіки Туреччини, суспільного ладу, фольклору, художньої літератури, мистецтва, науки, побуту, традицій та звичаїв народу. Національно-культурний семантичний компонент присутній на всіх рівнях мови: і в морфології, і в лексиці. Проте найбільш цікавим для нас є сам процес спілкування. Саме під час мовної ситуації, виходячи із того, які мовні конструкції людина обирає, яку лексику використовує можна проаналізувати національно-культурний вплив.

Як багатоаспектне соціальне явище сучасна турецька літературна мова потребує вивчення не лише своєї внутрішньої структури та процесів функціонування [Korkmaz 2003: 145], але й вираження в ній матеріальної і духовної культури, явищ природи й людського мислення, адже існування будь-якої науки, на думку Л. Б. Нікольського, виправдане лише тоді, коли вона, розкриваючи закономірності об’єктивної реальності, служить керівництвом до практичної дії [1976: 64].

Являючись продуктом духовної діяльності людини, мова одночасно виступає і знаряддям і матеріальним носієм, що формує лінгвокультурні особливості мовної поведінки, у нашому випадку – у турецькому суспільстві. У зв’язку з цим при аналізі процесу спілкування у сучасному турецькому соціумі необхідно враховувати той факт, що кожна національна мова представляє собою «неповторний людський досвід, неповторну точку зору, що забезпечує можливість взаємодоповнення різних культур» [Пінчук 1992: 29].

Наявність в турецькій мові великої кількості прислів’їв та приказок, крилатих висловів, різноманітність етикетних формул підтверджують їх універсальність, національно-культурну специфіку спілкування, дозволяють виявити особливості національного турецького менталітету.

Діюча у країні система етикету та крилатих висловів виконує важливу функцію соціального регулювання взаємовідносин між людьми в сім’ї та суспільстві. Хоча в сучасній Турецькій республіці функціонуюча соціальна етикетна та фразеологічна термінологія у багатьох рисах поєднана з елементами релігійного й історичного минулого, тенденції до прагнення осучаснення і сприйняття культурних запозичень загальносвітового характеру все яскравіше демонструють свої потенції. Знайомство з деякими сторонами фразеології і культури спілкування у сучасних турків дає можливість розкрити особливості національно-культурної специфіки, які фіксуються у окремих виявах історично сформованої національної психології, особливого складу мислення етносу.

1. *Брагина А.А.* Лексика языка и культура страны: изучение лексики в лингвострановедческом аспекте. – М., Русский язык, 1986. – 150с. 2. *Пінчук О.Ф.* Мова, людина, нація // Актуальні проблеми соціолінгвістики. – К.: НМК ВО, 1992. – С. 24-31 3. *Семенець О.С.* Засоби захисту мови // Актуальні проблеми соціолінгвістики. – К.: НМК ВО, 1992. – С. 13-18 4. *Селіванова О.* Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): Монографія. – К.-Черкаси: Брама, 2004. – 276 с. 5. *Korkmaz Z.* Türkiye Türkçesi grameri (Şekik Bilgisi). – Ankara: TDK: 2003. – 1224 s. 6. *Aksan D.* Türkçenin Gücü. – Ankara, 2001. – 208 s.

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ЗАСАДНИЧИХ ПРИНЦИПІВ ПЕРСЬКОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

Актуальність пропонованого дослідження визначена теоретичними та практичними труднощами, наявними у перській лексикографії, зокрема у сфері персько-українського й українсько-перського перекладу лексики. Потребує вивчення й оцінки досвід, накопичений у цій галузі іранською лінгвістикою, та можливості використання цього досвіду в розвитку української лексикографічної традиції в контексті сучасних процесів інформатизації суспільства та значної інтенсифікації міждержавних, міжкультурних, а відтак і міжмовних контактів.

Метою статті є простеження змін у принципах укладання перських словників і знаходження вірогідних паралелей з арабською лексикографією (через її вплив на перську) і з українською (через важливість цього питання саме для української лексикографії).

Новизна дослідження полягає в тому, що розвиток перської лексикографії від початку до нинішніх часів іще не був предметом окремого дослідження в Україні та в Ірані. Іранські лінгвісти розглядають проблематику історії перської лексикографії описовими методами без застосування наукового аналізу.

Іран є країною з давньою лексикографічною традицією, що налічує багато століть. Питання історії перської лексикографії досліджували у своїх працях такі російські вчені, як Ю.А. Рубінчик, В.А. Капранов, С.І. Баєвський. Також окремі аспекти проблематики цього питання знайшли відображення у дисертаційних дослідженнях М.Г. Мамедової в Азербайджані та К.Р. Рушанян у Грузії. Єдиною комплексною працею з вищезазначеної тематики є монографія С.І. Баєвського, у котрій детально розглянуто хронологію й особливості побудови перських словників від XI до XV ст. і подано окремі відомості про перські лексикографічні джерела до XX ст. [Баєвський 1989].

Лексикографічна традиція в Ірані існувала ще до виникнення ісламу, у часи правління династії Сасанідів укладали переважно перекладні авестійсько-середньоперські, арамейсько-середньоперські, согдійсько-середньоперські словники, фрагменти інших глосаріїв [Баєвський 1989, 34]. Поява лексикографічних праць перською мовою у IX – X ст. і подальше збільшення їх кількості у XI ст. відбулося під впливом арабських лексикографічних традицій. В арабській лінгвістичній традиції вже у VIII ст. укладали словники [Рибалкін 1994, с. 30].

Саме під впливом арабської лексикографії перські укладачі словників послуговувалися різноманітними методами впорядкування лексем у словнику. Ці методи включають тематичний, алфавітний за останньою літерою слова (так званий «римовий» словник), прямий алфавітний принцип розміщення слів, комбінації розташування слів за розділами в алфавітному порядку першої літери й останньої в межах розділу, протилежна комбінація алфавітного порядку, граматичний порядок розташування (розділи за алфавітом, а у межах розділу за огласовками в арабських словах).

Єдиний досліджений тип арабського словника, не засвідчений дослідниками перських лексикографічних джерел – словник із фонетико-пермутативним способом розміщення

слів – тобто з розподілом звуків на групи за місцем артикуляції від гортанних до губних. Серед можливих причин того, що цей метод розміщення слів у словнику залишився поза увагою середньовічних укладачів перських словників, можна зазначити той факт, що у перській мові однаково вимовляються літери Т Щ Р Ц [z] і літери У Х Л [s]. В арабській мові всі ці літери мають відмінну транскрипцію і, відповідно, мають своє окреме місце у структурі словника з фонетико-пермутативним розміщенням слів. Проте у перській мові ці літери артикуються однаково й через те невідомо, як краще їх треба було б розташовувати у такому словнику.

Більшість словників були тлумачними, що цілком природно, зважаючи на тогочасні традиції різних країн. Річ у тім, що середньовічна лексикографія була досить розвинена і в інших країнах, окрім арабських країн та Ірану. Наприклад, в Україні перші словники з'явилися у XIII ст. й теж були у своїй більшості тлумачними [Німчук 1980, 21]. Різниця полягала в тому, що в українських тлумачних словниках пояснювали біблійні імена, релігійну лексику, застарілу церковнослов'янську лексику, а в перських часто тлумачили слова з поетичних творів. Словники, укладені за алфавітним принципом кінцевої літери, були зручними для поетів, які могли знайти не лише потрібні слова, але й дібрати зі словника слова за римою.

Грецьке походження назв середньовічних українських словників – *лексис*, *лексикон* свідчить про запозичення самої ідеї укладання словників і, вірогідно, методів укладання з греко-латинської лексикографічної традиції. Перські укладачі словників запозичили методи й культуру укладання й користування словниками в арабів, проте в арабському світі ці традиції теж мали свої джерела, можливо, ті ж самі.

Однією з особливостей перебігу розвитку перської лексикографії стало те, що протягом тривалого періоду з XIV до XIX ст. центр укладання словників перемістився далеко від географічної території Ірану – в Індію. Рушієм цього прогресу слугували ті ж самі чинники, які викликали розвиток арабської лексикографії. Перська мова використовувалася в Індії як мова культури й поезії носіями інших мов, і це викликало потребу у тлумаченні незрозумілих слів, що містилися в літературних творах. У середньовічних мусульманських країнах так само відчувалася потреба у тлумаченні слів, але це була лексика з Корану й інших релігійних творів.

Функціонування перської лексикографії в Індії також відзначалося різноманітністю форм упорядкування лексики у складі словника. Однак згодом почався процес дедалі більшої уніфікації методів укладання лексикографічних джерел. До початку XV ст. належить перший з перських словників, у якому застосовано алфавітний порядок розташування слів за першою, другою і т.д. літерами слова [Бавевський 1989, 110]. Згодом з XVII ст. цей порядок став переважати, а нині є загальнообов'язковим у лексикографії.

Застосування прямого повного алфавітного порядку розміщення вокабул було запозичене укладачами перських словників у арабських авторів. В арабських країнах повний алфавітний порядок розміщення лексем у великому тлумачному словнику вперше був застосований набагато раніше, ніж у перській лексикографії. Такий принцип розташування слів застосував Аззмамхшарі в XII ст. [Рибалкін 1990, 89].

Так само під впливом арабської лексикографічної думки відбулося створення віршованого словника та словників лексики окремих граматичних груп: іменників, іменників і часток, дієслів тощо.

Окрім тлумачних словників, перськими середньовічними авторами були також укладені перекладні арабсько-перські словники, поштовхом до появи яких стало завоювання Ірану арабами й поширення арабської мови на території тогочасної Персії. Перші двомовні арабсько-перські словники були укладені в Хорасані і прилеглих до нього областях у середині XI ст. Особливості функціонування арабської мови на територіях підкорених країн визначили той факт, що словники укладалися в одному напрямку перекладу – з арабської на перську мову. У працях дослідників не наведені відомості про наявність персько-арабських словників. Це природно, оскільки персам було потрібне розуміння Корану й інших релігійних текстів, для чого необхідний арабсько-перський словник. Однак відносини, що склалися між персами й арабами, що фактично були агресорами, не сприяли популярності вільного володіння арабською мовою, для чого був би потрібний персько-арабський словник. Деякою мірою це становище збереглося й донині – в іранських школах із початкових класів обов'язково вивчення арабської мови, орієнтоване виключно на сприйняття й розуміння текстів, зокрема Корану.

Доба новітньої перської лексикографії фактично почалася з укладання тлумачного словника перської мови за редакцією А.А. Дегхода. Це був перший перський словник, укладений за сучасними принципами. Складання картотеки для нього розпочалось у 1920-х рр. У 1324 р. гіджри парламент Ірану прийняв закон, згідно з яким проводили політику сприяння цьому проекту і врешті через 30 років після смерті Дегхода у 1948-му й за рік до Ісламської революції в Ірані 1979-го р. цей словник було підготовлено до друку [Хоррамшахі 2005, 39].

Він є найбільшим серед перських тлумачних словників і нараховує близько 200 тис. статей (включно з перськими, арабськими словами, іменами власними й географічними назвами, науковою термінологією) обсягом близько 30 тис. сторінок великого формату з поданням тексту в три колонки. У повному, нескороченому вигляді словник має обсяг від 40 до 50 томів залежно від видання. У роботі над словником також брав участь М. Моїн і протягом більш як 40 років сейєд Дж. Шахіді, який протягом останніх 30-ти років є директором «Спілки словника Дегхода». Його заступник М. Дабір Саякі також доклав багатьох зусиль для доведення проекту до завершальної стадії. У 1998 р. надруковано виправлену і скорочену редакцію цього словника у 16-ти томах великого формату. Попри зменшення загального обсягу іранський лінгвіст Х. Восугі відзначає цю редакцію словника як найкращу [Восугі 2004, 41].

Другою важливою віхою в сучасній перській лексикографії стало створення 6-томового тлумачного словника послідовника й наступника А.А. Дегхода М. Моїна. Робота над цим словником тривала майже два десятиліття. Її результат – близько 100 тис. статей та 40 тис. топонімів і антропонімів.

Досьогодні ці два словники є найпопулярнішими в Ірані, хоча, за твердженням Б. Хоррамшахі, обидва вони не наводять слів, які були створені або увійшли до мови за останні 50 років [Хоррамшахі 2005, 42].

Основною особливістю перських тлумачних словників є наведення прикладів уживання заголовних лексем у класичних літературних творах за відсутності прикладів уживання тих самих лексем у сучасних контекстах. У разі, коли певне слово має кілька значень, М. Моїн узагалі не бере до уваги звичайне сучасне значення слова,

а зупиняється на застарілих або рідковживаних значеннях. Наприклад, до перського слова *gar* наведено таке тлумачення: 1) промова, слова; 2) недоречно довга промова, позбавлена сенсу (далі до цього пояснення автор наводить у якості ілюстрації цитату – бейт із газети Гафеза) [Моїн 1996, 3194]. Однак у сучасній перській мові слово *gar* уживається лише в побутовому стилі в одному значенні – «невимушена, дружня бесіда». Проте укладач словника не бачив потреби у включенні звичайних слів і значень, знайомих більшості його співвітчизників. Очевидно, він бачив своє завдання у роз'ясненні маловідомих слів і фіксації застарілих значень, в яких слова виступають у класичних поетичних і прозових творах.

Протягом останніх десятиліть в Ірані безпрецедентних масштабів набуло укладання перекладних словників, особливо після Ісламської революції. Це як двомовні, так і кількомовні, загальні й спеціальні словники. Дуже багато видано галузевих перекладних персько-англійських та англійсько-перських словників. Найбільшим авторитетом у двомовній перській лексикографії вважають нині покойного С. Хайе-ма, автора серії англійсько-перських словників різного обсягу. Нині в Ірані великого масштабу також набуло створення словників окремих поетичних творів чи авторів. Названі словники відзначаються загальнонародним визнанням, популярністю в багатьох користувачів.

Для сприяння розвитку лексикографії в Ірані створені й функціонують кілька державних організацій, що опікуються питаннями укладання і видання словників. Це – видавництво «Сучасний словник» під керівництвом Д. Мусаї, «Спілка словника Дегхода» під керівництвом сейеда Дж. Шахіді, Центр університетського друку під керівництвом Н. Пурджаваді (постійного члена Іранської академії мови й літератури), який було створено з ініціативи Вищої ради культурної революції, й Культурна спілка шахіда М. Равакі під керівництвом А. Равакі [Хоррамшахі 2005, с.49].

Таким чином, хоча лексикографічні традиції в Ірані сягають доісламських часів, на середньовічне словникарство протягом тривалого періоду істотно впливали арабські лексикографічні традиції. Критичний аналіз досвіду перської лексикографії, здійснений з урахуванням сучасного стану лексикографічних знань, показує, що укладення перських словників від перших століть гіджри до початку новітньої доби носило вторинний характер щодо літературної традиції. Словники здебільшого служували для допомоги читачам поетичних і прозових творів. Словники такого типу продовжували існувати та вдосконалювались аж до нашого часу. В Україні приблизно у той самий історичний період, що й в Ірані (хоча й дещо пізніше) почало розвиватися словникарство.

Свого часу арабське завоювання Ірану стало поштовхом до розвитку двомовної лексикографії. Нині дисбаланс між кількістю тлумачних і перекладних словників ліквідовано за рахунок укладання великої кількості останніх.

1. *Баевский С.И.* Ранняя персидская лексикография (XI-XV вв.). – М.: Наука, 1989. – 164 с. 2. *Капранов В.А.* Таджикско-персидская лексикография в Индии XVI – XIX вв. – Душанбе: Дониш, 1987. – 221 с. 3. *Мамедова М.Г.* Основные принципы составления персидских толковых словарей XI-XVII веков: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.667 / Азербайджанский государственный ун-т им. С.М. Кирова. – Баку, 1968. – 42

с. 4. *Німчук В.В.* Староукраїнська лексикографія в її зв'язках з російською та білоруською. – К.: Наукова думка, 1980. – 304 с. 5. *Рибалкін В.С.* Класичні арабські словники: принципи побудови, специфіка користування. – К., 1994. – 33 с. 6. *Рыбалкин В.С.* Арабская лексикографическая традиция. – К.: Наукова думка, 1990. – 147 с.

*Г.В. Боярко, к.пед.н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка;
Г.П. Проценко, викл.,
Академія управління МВС*

ЗМІ: ЗАСІБ ПОДАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ЧИ МАНІПУЛЯЦІЇ?

У сучасному світі ЗМІ є суттєвим фактором створення та розвитку культури демократії в будь-якій країні. Вони забезпечують людей інформацією, яка впливає на процес формування думок і позицій, а також на здійснення політичного вибору (п.1 Рекомендації 1407 (1999) Парламентської Асамблеї Ради Європи «ЗМІ та культура демократії»).

Для ефективного виконання цього складного соціального завдання ЗМІ мають бути вільними, незалежними, але, водночас, надавати достовірні відомості в нейтральному тлумаченні, не заплямовані суб'єктивними оцінками та упередженими коментарями. Проте саме така збалансованість між свободою вираження поглядів та соціальною відповідальністю в роботі ЗМІ наразі залишається для багатьох країн тільки недосяжним ідеалом (принаймні, на найближче майбутнє).

Вплив на громадську свідомість засобів масової інформації як одного з елементів громадського життя, який активно реагує на суспільні процеси й віддзеркалює їх, – дуже великий. Здатність швидко й майже тотально охоплювати найширші аудиторії дає їм змогу формувати суспільну думку, визначати духовні цінності.

У практиці публіцистів можна спостерігати цілу систему засобів формування суспільної думки шляхом спрямування не тільки особливим чином відібраної інформації, а й ретельно вивірених коментарів та збудження позитивних чи негативних емоцій у читачів.

Мова засобів масової інформації – важлива й актуальна проблема сучасних досліджень. Мова преси була об'єктом наукових зацікавлень багатьох українських науковців. Вплив мови на масову свідомість досліджували такі вітчизняні вчені, як, Ковалекська Т., Н. Непийвода, А. Мамалига, О. Пономарів, В. Різун, К. Серажим, Чередниченко О. та ін.

У сфері мас-медіа мова використовується не тільки як інструмент формування і висловлення думок, засіб надання інформації, а і як засіб впливу на індивідуальну та громадську свідомість. Можливість застосування її з метою впливу закладена в самій природі мови та людського спілкування. Мова значною мірою визначає і зумовлює наше розуміння навколишнього світу та ставлення до нього, оскільки саме завдяки їй відбувається відображення існуючої реальності в нашій свідомості. Це дає можливість за допомогою мови потрібним чином впливати на сприйняття дійсності, особливо тоді, коли воно відбувається поза безпосереднім досвідом і людина не в змозі співставити реальну картину з її вербальним зображенням, і передусім це стосується інформації, яку подають ЗМІ.

Можливість впливу за допомогою мови пов'язується також із прагматичною спрямованістю самого акту комунікації. Ця спрямованість передбачає досягнення потрібної зміни в уявленнях об'єкта комунікації. Найбільш дієвим способом реалізації цієї спрямованості є відповідний добір слів та організація їх у висловлювання. Цьому сприяє і те, що об'єктивне повідомлення інформації, вільне від будь-якої інтерпретації та оцінки, неможливе, оскільки вже сам вибір мовних засобів передбачає ставлення суб'єкта до змісту інформації. Тобто вже самі мовні знаки в момент їх реалізації володіють заданістю на вплив. Тому повідомляючи інформацію, засоби масової інформації завжди разом із нею подають нам і оцінку певних подій та явищ. Це дає можливість мас-медіа, використовуючи різноманітні мовні прийоми, інтерпретувати реальність у вигідному для певних сил світлі, нав'язувати громадськості потрібне бачення дійсності та спонукати її до необхідних дій.

У площині досліджуваної проблеми досить вагомим вбачається розгляд подання інформації, звичайно ж, йдеться про виважений і коректний добір мовних засобів, тлумачення цієї інформації, у ракурсі, бажаному комунікантові, та, врешті-решт, сприйняття поданої інформації читачами ЗМІ – як взаємопов'язаних і взаємозалежних процесів, успішне врахування усіх особливостей реалізації яких власне і зумовлює результат – ставлення до цієї інформації об'єктів комунікації та їх реагування на неї. Означення саме такого аспекту і є метою пропонованої статті.

Усі процеси, перелічені вище, становили предмет численних досліджень, які проводилися на перетині лінгвістики, психології, філософії, політології.

Так, сприйняття – це лише механічне підведення іще невідомого значення під стереотип, адже світ – це лише змалювання світу. У свідомості сучасної людини, як вважає С.Кара-Мурза, існують дві мови: «туземна» (побутова, сімейна) та «правильна» (мова медіа, штучна, запозичена). Якщо туземна народжується з особистого спілкування людей, то правильна – із взаємодії громіздкої медіасистеми з державою. Остання насичена канцеляризмами, іншомовними (комунікація замість спілкування, ембарго замість блокада і т.п.) та безкорневими (прогрес, ваучер) словами, лексичними новотворами, семантичними неологізмами, реанімованими архаїзмами, перифразами, крилатими висловами тощо.

Це не засмічення мови, не вияв браку культури, це необхідна частина маніпулювання свідомістю. Принагідно нагадаємо, що маніпуляція – це прихований вплив, факт якого має залишитися непоміченим об'єктом маніпуляції. Як зазначає один із провідних фахівців щодо американських ЗМІ, професор Каліфорнійського університету Г. Шіллер, «для досягнення успіху маніпуляція має залишатися непомітною. Успіх маніпуляції гарантований, коли маніпульований вірить: усе, що відбувається, природне і неминуче. Коротше кажучи, для маніпуляції потрібна фальшива дійсність, в якій її присутність буде непоміченою» [Матвієнко 2001, 47]. Так, до нас звертається не прем'єр-міністр України, а прем'єрка чи залізна леді, голосують не виборці, а електорат, нас захищають не правоохоронці, а міліціанти, по вулицях гуляють не вбивці, а кілери. А згадаймо всі ці: кучмізм, дімократія, дерибан, гвинтокрил, накладанець, піратство, ющенківці, піар, бізнес-план, бізнесовець, VIP-жінка, глобальне павутиння – подібним інноваціям немає кінця. Щоб позбавити людину опори, маніпулятори мають максимально змінити мову. Описати події туземною мовою – значить вписати її у контекст загальнолюдського, гуманного світосприйняття. Сказавши те саме ін-

шими словами (запозиченими чи «безкореневими») ми створюємо іншу дійсність. Тому зміна переконань багато в чому залежить від зміни лексики.

Зміни реальності через перейменування подій і явищ описано у романі Дж.Орвелла «1984». Саме цей письменник увів в обіг поняття «newspeak» – новомова (новоязык), яка використовується у політично заангажованій дійсності.

Це спрощення слів, мовних конструкцій і, зрештою, понять, фрази з монотонним повторенням непов'язаних між собою тверджень. Завданням новомови є звуження горизонтів думки. Немає значення – немає поняття. Це універсальний пропагандистський метод. Адже навішування ярликів типовий прийом пропагандистської машини.

Спочатку потрібно відшукати прийнятне по денотації слово (значення символу, яке визнається більшістю у певній культурі) – негаразди для кризи, замирення – для війни – слово-замінник в одному зі значень має бути синонімом початкового, відверто не шокувати своєю розбіжністю. Потім слід урахувати конотацію, що є суб'єктивними та емоційними за своєю природою, низку асоціацій, які викликає це слово у людини. Бажано позитивних, або хоча б нейтральних.

Наше сприйняття світу залежить від того, якими словами ми його описуємо. За допомогою уважного добору слів можна створити будь-який міф, низку ідей, у які повірять люди, які будуть вважати істинними. У цьому контексті значний інтерес становить робота Дж. Локка «Дослідженні про людський розум», в якій цей науковець наводить оригінальну теорію «зловживання словами» [Локк 1960, 4]. Крім отождоження слів і речей, Дж.Локк називає такі джерела зловживань: а) використання слів, яким або не відповідають ніякі ідеї (такими, на його думку, є багато філософських і релігійних термінів), або відповідають ідеї, хоч і безперечно важливі, але неясні й неоднозначні (мудрість, слава, милість); б) нестійке вживання слів, при якому їхнє значення змінюється час від часу; в) внесення навмисної неясності за допомогою вживання слів у незвичайних значеннях, введення нових двозначних термінів, нестандартного з'єднання слів; г) використання слів для позначення того, що вони в принципі не можуть висловлювати; д) прийняття слів на віру, тобто недовраховання багатозначності слова і розпливчатості його значення; е) непомірна образність мовлення. Типологія Дж. Локка має прямі аналогії в сучасних дослідженнях, присвячених лінгвістичним аспектам спотворення істини.

Створення текстів з огляду на психологію сприйняття слів і загалом вербальних конструкцій – досить цікава проблема та потребує всебічного дослідження у площині розроблення засобів протидії їх маніпулятивному впливу – протидії тим прийомам, які на нас відпрацьовують щодня газетники. Власне необхідно уміти відокремлювати об'єктивно подану інформацію від ідеологічного втручання.

Нас можуть заколисувати розмовами про те, що нам близьке і дороге, підкидаючи періодично короткі директиви, які будучи вписаними у загальний позитивний контекст, не усвідомлюються окремо, але вербально діють на підсвідомість людини.

Мова – механізм дуже тонкий. Ми не лише вживаємо готовий мовний продукт, а й творимо його. До слововживання потрібно ставитися дуже уважно. Від мови залежить мислення людини, її світосприйняття, поведінка. Важливо знаходити не лише текстуально правильний відповідник слова, але й враховувати асоціації, які воно викликає.

ЗМІ не просто розповідають про світ, вони тлумачать, інтерпретують його. Мова ЗМІ є найпотужнішим засобом маніпулювання свідомістю у сучасному суспільстві. Мова – не

лише засіб передавання інформації, це також і засіб називання дійсності, формування та закріплення стереотипів, інструмент звуження діапазону мислення, інтерпретації подій. Творячи концентрований образ сучасності, масмедіа формує наші переконання, скеровує наші бажання, тлумачить історію, творить образ сучасності.

Журналістика, власне, виконує функцію герметики у суспільстві. «Перетравлюючи найрізноманітніші факти, засоби масової інформації, чи, радше, комунікації, представляють їх у доступній і зрозумілій для всіх формі, надаючи їм відповідного насвітлення та спрямованості. Іншими словами, через пресу людина одержує один із багатьох можливих варіантів інтерпретації навколишньої дійсності. Відповідно, хто керує ЗМІ, той має можливість нав'язати суспільству свою точку зору на дійсність, давати власну інтерпретацію подій і, зрештою, керувати поведінкою його членів» [Квіт 2003, 2].

З огляду на зазначене доречним вбачається висновок про те, що в українському суспільстві важливого значення набула проблема запобігання маніпулятивному впливу ЗМІ на громадськість. Саме тому досить важливим, нагальним є подальше дослідження проблем використання мовних засобів у означеній площині – з урахуванням тлумачення і, відповідно, сприйняття поданої таким чином інформації, що уможливило вироблення заходів, які повинні сприяти обмеженню мовного маніпулювання в українському суспільстві. Мова йде, зокрема, про наукові розвідки щодо мови за допомогою сучасних методів аналізу відповідних текстів (лінгвістично-психологічного аналізу, мотиваційного аналізу, когнітивного картування та операційного кодування, двофакторного контент-аналізу та ін.). Ці методи дають можливість виявити більш глибокі, приховані за висловлюваннями моменти – мотиви такої поведінки, справжні наміри, зміст повідомлень тощо. Володіння такою інформацією допомагає з'ясувати чи відповідає вона дійсності, є об'єктивною, чи те, що пропонується читачу є популізмом і використовується з метою маніпулювання свідомістю аудиторії задля досягнення певних цілей. Окрім того, для обмеження маніпулятивності мас-медійного мовлення необхідним є розповсюдження інформації про проблеми мовного маніпулювання через, зновже таки, ті ж мас-медіа та науково-популярну літературу. Адже наявність у громадськості знань про різноманітні мовно-маніпулятивні прийоми та засоби сприяє виробленню у неї імунітету проти маніпулювання. Зменшенню мовного маніпулювання допомагатиме також формування в українському суспільстві громадянської культури, важливим елементом якої є взаємна довіра та відповідальність журналістів, політиків і громадян. Це сприятиме розвитку демократичного дискурсу в суспільстві, який об'єктивно обмежує можливості здійснення мовно-маніпулятивного впливу, дозволяє виявити, як уже зазначалося вище, глибокі, приховані мотиви та зміст повідомлень. Утім, звичайно ж, не варто забувати, що і сьогодні, незважаючи на заангажованість публіцистики, справжній журналіст подає інформацію й аналізує її, «не просто впливає на аудиторію, а перебуває на її боці, виробляючи критичний, іронічний погляд на дійсність, служачи не лише своєму роботодавцеві, а й самому народові» [Квіт 2003, 2].

1. *Карпенко, Олена*. Троянські коні телереклами: мовні маніпуляції. – К.: Смолоскип, 2007. – 114 с. 2. *Квіт С.М.* Основи герменевтики: Навч. посіб. – К.: Вид-дм «КМ Академія», 2003. – 192 с. 3. *Зернецька О.* Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини: Моногр. – К., 1999. 4. *Локк Дж.* Опыт о человеческом разуме //

Локк Дж. Избранные философские произведения: В 2 т. – М., 1960. – С. 57-695. 5. *Матвієнко В.Я.* Соціальні технології. – К.: Українські пропілеї, 2001. 6. *Назаретян А.П.* Психологія стихійного масового поведіння: Лекції. – М.: ПЕР СЭ, 2001.

*О.М. Братель, вккл.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка*

СИНЕСТЕТИЧНІСТЬ ЯК ХАРАКТЕРНА РИСА СЛОВЕСНОГО ПОЕТИЧНОГО ОБРАЗУ ТАНГО

Словесний поетичний образ, який є втіленням художнього образу як своєрідної ментальної одиниці, вважається складним ментально-вербальним утворенням, що відображає індивідуальний і, водночас, характерний для певної спільноти погляд на світ. Словесний поетичний образ аналізувався дослідниками, котрі належать до різних напрямів (С.Р. Вартазарян, В.В. Виноградов, Г.Д. Гачев, Ю.М. Лотман), і його особливості продовжують цікавити сучасних науковців (О.С. Маріна, С.В. Настенко, Г.В. Осадко, Р.І. Стефурак, О.Й. Філіпчик). Велика кількість наукових праць, в яких досліджується образ, свідчить про невичерпність сутності цього явища та перспективу його вивчення.

Актуальність дослідження зумовлена загальною спрямованістю сучасних мовознавчих досліджень на вивчення особливостей об'єктивної знань про світ у словесних поетичних образах і на дослідження способів існування концепту в поетичному тексті.

Метою статті є визначення особливостей словесного поетичного образу танго в аргентинських віршах. **Об'єктом** є аргентинські поетичні тексти кінця XIX – першої половини XX ст., а **предметом** – словесний поетичний образ танго в аргентинській поезії кінця XIX – першої половини XX ст. **Матеріалом дослідження** є словесні поетичні образи, виокремлені з поетичних збірок та антологій аргентинської поезії.

Танго як синтез двох знакових систем (вербальної та кінестетичної) поєднує пісенний та танцювальний жанри. Воно з'явилося на початку XX ст. із власною музикою і танцювальними рухами, проте без обов'язкової присутності слів. Приблизно до 1922 р. танго існувало, в основному, лише як танок, а слова були другорядними, хоча їх важливість із часом невпинно зростала [Lara 1981, 132].

Цей переломний для танго період переосмислюється у поезії на основі концептуальної метафоричної моделі ТАНГО – СИНТЕЗ ПІСНІ І ТАНКУ: «*Farol de esquina, ronda y llamada / Lengue y piropo, danza y canción*» [AAP – Homero Manzi. Tango, с. 82], «*vos le pones un baile trágico entre los pies / y subís a sus bocas / la primera palabra mojada en corazón*» [TAD – Fernán Silva Valdes. Tango, с. 347]. Надзвичайна важливість слів у танго для широкого вираження почуттів людини переосмислюється у метафорі «*palabra mojada en corazón*» [TAD – Fernán Silva Valdes. Tango, с. 347]. Оскільки музика додає словам особливе навантаження, сприйняття людиною звичайного мовлення та текстів пісень відрізняється. Слова, які співають, людина співпереживає так само, як мелодію [Степанов 2007, 111-112].

Перші тексти танго були просто куплетами з чотирьох рядків часто із непристойним змістом, в яких не завжди спостерігалась рима та поетичний ритм

[Lara 1981, 135]. Пізніше тексти танго перетворюються на справді гідні з літературної точки зору твори.

Словесний поетичний образ танго часто створюється за допомогою синестезії, що вважається словесним відображенням психологічного явища виникнення одного відчуття під впливом неспецифічного для нього подразника. Так, метафора може утворюватись на основі знаків одних почуттів на позначення інших, а саме слухових щодо зорових, соматичних щодо зорових, зорових щодо одоративних, смакових щодо звукових тощо [Сучасна лінгвістика 2006, 539]. Синестезія, що зустрічається у творах про танго, зазвичай обов'язково містить звуковий образ, пов'язаний з музикою.

Поєднання звукового («*música que se respira*»), зорового («*tiene forma de curva*») та одоративного («*huele a mujer*») складових створює виразний ідіотипний образ танго: «*Tango... Eres una música que se respira, / Que tiene forma de curva y que huele a mujer*» [TAD – Fernán Silva Valdes. Agua del tiempo. El tango, с. 300]. Коли йдеться про славу відомого виконавця танго Карлоса Гарделя, котрий вважається засновником танго як пісенного жанру [Lara 1981, 159-161], з'являється поєднання декількох образів різної природи: звукового («*guitarra*»), тактильного («*melancólica de estaños*») та одоративного («*perfumada de paicas*»): «*Fama de Carlos Gardel / toda de hombre y guitarra, / melancólica de estaños / y perfumada de paicas*». За допомогою синестезії звуку та запаху створюється образ оркестру: «*En tanto, la orquesta / huele a una oscura esencia / que penetra en el alma y que marea*» [TAD – Manuel Galvez. Sensación de tango, с. 316-317].

Слуховий і зоровий образи поєднуються у змалюванні музики танго за допомогою червоного та чорного кольорів: «*Todo el ambiente está oscuro... / La música es roja y negra*» [TAD – Manuel Galvez. Bandoneón, с. 316-317]. А в іншому вірші синестезія звуку та кольору виражається в метафорі, що прирівнює танго до світла: «*Uno de los primeros / que encendió la luz del tango en las esquinas*» [TAD – Enrique Cadicamo. Viento que lleva y trae, с. 380]. Танго як танок метафорично замальовується як невіддільний від п'яти чуттів людини: «*Y se baila con los cinco sentidos / Puestos en el bailar*» [TAD – Fernán Silva Valdes. Agua del tiempo. El tango, с. 300].

Здатність людини відчувати виражається через аудитивні образи. Оскільки танго вважається виразником почуттів людини, у віршах часто зустрічається метафора «*tango... queja*», в основі якої лежить метафорична концептуальна модель ТАНГО – ЧУТТЄ-ВІСТЬ: «*Tango: queja de hombre que tiene gusto a urbe*» [TAD – Augusto Gandolfi Herrero. Ocho pasado meridiano, с. 374], «*tango, / sinónimo de queja*» [TAD – Francisco Dibella. Casi elegia para el tango, с. 479], «*La orquesta en aquel abismo / agua de dolor baldea. / En una sensual angustia / el ritmo sufre y se queja*» [TAD – Manuel Galvez. Tangos. Bandoneón, с. 316-317], «*Se quejan los sonidos de la orquesta / Torciéronse las últimas espirales de un tango*» [TAD – Gustavo Riccio. Parque Goal, с. 325]. Для увиразнення образу танго використовується антитеза, в якій протиставляється важке життя аргентинців та полегшення, яке їм дарує танго («*queja...placer*»): «*Eres ... Como una queja que se estira / Produciendo escolor y placer*» [TAD – Fernán Silva Valdes. Agua del tiempo. El tango, с. 300].

У багатьох віршах відбувається персоніфікація танго на основі порівняння мелодії та здатності людини виражати свої почуття у плачі. Музика танго переважно має сумні мотиви. Гастон О. Таламон пояснював це за допомогою метафоричного порівняння. До-

слідник зазначав, що птахи в аргентинських лісах не співають, а жаліються, так само й пісня танго схожа на плач жителів Буенос Айреса [Цит. за Lara 1981, 159].

Метафорична концептуальна модель ТАНГО – ЧУТТЄВІСТЬ у віршах про танго актуалізується в образах, у творенні яких задіяні слова із семою «плач» («*llorón*»), «*queja*»), «*tragedia*»), «*gemidos*»), «*llanto*»): «*Un tango llorón había destilado en armoniosa / queja, una flauta en un trío de bandoneón y violín. / y vibraba en el ambiente la melodía gangosa / cuando surgió la tragedia en el cenáculo ruin*» [TAD – Marcelino del Mazo. Final del tango, c. 270], «*El piano entre tus dientes tritura sus gemidos, / el violoncelo reza tu llanto a la sordina*» [TAD – Juan Guijarro (Augusto Gandolfi Herrero). Ocho pasado meridiano. Tango, c. 374], «*Tango, / que en los atardeceres de extramuros / gemía melancólico*» [TAD – Francisco Dibella. Casi elegia para el tango, c. 479], «*Pobre pueblo que ríe! Me dan tristeza / las notas compasivas de su guitarra*» [TAD – José de Maturana. Poemas de la calle, c. 272].

В основі людського досвіду лежать концепти, що ґрунтуються на тілесному досвіді, тому в поезії часто зустрічається метонімія як передача повного психічного стану за допомогою зовнішнього прояву цього стану («*de rodillas*») – приниження або смиренність). Використання метонімії дозволяє краще відобразити складний психологічний стан людини: «*y retorno a tu oscura soledad majestuosa / como en los días de la infancia / con los ojos heridos por la lumbre polar / y la voz de rodillas... / que soy el hijo pródigo*» [AAP – José María Castiñeira de Dios. Tierra del fuego, c. 116]. Метонімія і протиставлення, у побудові яких використовуються назви частин тіла, увиразнюють поетичне переосмислення почуттів іммігрантів, які залишали рідну домівку: «*Los brazos viajaron, el corazón quedó*» [ILP – Roberto Cossa. El Sur y después], де слово «*brazos*» уособлює робітника, а слово «*corazón*» – людину як особистість, її внутрішній стан.

Аргентинські поети часто використовують іменники, що позначають частини тіла для створення чуттєвого образу, для зображення пристрасті. Так, образ закоханої пари створюється за допомогою слів «*mano*»), «*dedos*»), «*lenguas*»), «*palma*»), «*falanges*»), «*ojos*»): «*Ellos se toman de la mano: algo habla / entre sus dedos, lenguas dulces / lamen la húmeda palma, corren por las falanges*» [CJA – Julio Cortázar. Los amantes].

Коли йдеться про танго, у поетичних образах автори намагаються зобразити чуттєвість шляхом використання у структурі образів, що змальовують задіяні в танку частини тіла людини («*cadera*»), «*pies*»), «*el cuerpo*»), «*labios*»), «*dientes*»), «*manos*»), «*hombros*»), «*la cintura*»), «*ojos*»), «*bocas*»): «*El bandoneón, el alma de la orquesta típica, / tiene desmayos de cadera de mujer. Los pies / se mueven con precaución para que, / disimuladamente, los sexos puedan / encontrarse...*» [TAD – Eduardo Uribe. Jazz criola, c. 344], «*Una música rara / Que se acompaña con el cuerpo, / Y con los labios y con los dientes, Como si se mascara. / Pegajosa como la miel*» [TAD – Fernán Silva Valdes. Agua del tiempo. El tango, c. 300], «*La pareja iba a su ritmo de pasión y de bravura, / en la almohada del cabello apoyados los frontales, / tres manos sobre los hombros y una garra en la cintura*» [TAD – Marcelino del Mazo. El alma del tango, c. 270], «*Hay hombres y mujeres. Y los vestidos de ellas / y sus ojos pintados y sus bocas pintadas, / salpican de color la mancha negra / de los trajes de hombre*» [TAD – Gustavo Riccio. Parque Goal, c. 325]. В основі таких образів лежить метафорична концептуальна модель ТАНГО – ПРИСТРАСТЬ.

Пристрасність може зображатися за допомогою анафори, полісиндетона та метафоричного переосмислення поцілунку, в якому задіяне все тіло («*las mejillas*»), «*los cuerpos*»),

«los ojos», «los labios», «las piernas»): «Tango: para bailarte las parejas se funden; se besan las mejillas y los cuerpos se besan y se besan los ojos y se besan los labios y se besan los pechos y se besan las piernas» [TAD – Augusto Gandolfi Herrero. Ocho pasado meridiano, с. 374]. Концептуальна схема ТАНГО – ПРИСТРАСТЬ часто змальовується в образі спокусливої жінки («hembra lasciva»): «Con su pereza de hembra lasciva / arrastra el flato de un bandoneón» [TAD – Nicolás Olivari. La musa de la mala pata, с. 323].

Пристрасть охудожнюється також за допомогою поєднання у вірші образу ночі і танго із використанням слова «deseo»: «Y al conducir, cuando aún palpita / en la guitarra un rasgueo, / la noche, torva, se agita / en la inquietud del deseo» [TAD – Manuel Galvez. Tangos. Tangos en las sierras, с. 316-317], «El baile era un alboroto / de polleras y sueños, / de deseos escondidos que nunca se pronunciaban. / El tango temblaba su emoción / en la vigilia jubilosa del beso» [TAD – Alfredo Carlino. Evocación del baile en el barrio, с. 503].

Персоналізуються бажання, захоплення красою тіла, що виражається у паралелізмі («las curvas / de sus deseos... sobar las curvas / de las caderas»), і почуття є настільки сильними, що можуть призвести до смерті («por la hembra / se hace matar»): «En la corrida / y el abanico, / el medio corto / y el paso atrás, / puso las curvas / de sus deseos / de mozo guapo, / que por la hembra / se hace matar» [TAD – Miguel A. Camino. Chaquiras. El tango, с. 319-320].

Метафорично замальовується чоловік, захоплений красою жіночого тіла у танці: «Y desde entonces / se vio al malevo / preso de honda / sensualidad / sobar las curvas / de las caderas, / pechos y piernas / de las chiruzas / de la ciudad» [TAD – Miguel A. Camino. Chaquiras. El tango, с. 319-320]. У вірші йдеться не про будь-яку жінку, а саме про жінку з бідного району, оскільки для позначення жінки автор використовує слово «chiruzas».

Метонімічне використання соматизмів («ojos», «corazón») в образах, що мають різну природу (зорову та аудитивну), уособлює різні психологічні стани людини: «Estarás cantando la canción que cantaban / tus celestes ojos italianos? / O estarás escuchando cómo canta mi corazón?» [ILP – Francisco de Madariaga. Celestes ojos italianos]. Серце осмислюється як вмістилище емоцій і почуттів. В образному тлі вірша частини тіла антонімічні за значенням, оскільки пропонується вибір двох дій: проспівати про те, що людина бачить, про зовнішнє, те, що її оточує в реальному світі («Estarás cantando la canción que cantaban / tus celestes ojos italianos?»), або послухати те, що співає серце, тобто зрозуміти свій внутрішній світ («O estarás escuchando cómo canta mi corazón?» [ILP – Francisco de Madariaga. Celestes ojos italianos]). Аудитивний образ, змальований в метонімії «cantaban / tus celestes ojos italianos», підсилюється використанням фонетичної анафори: «cantando la canción que cantaban».

Отже, словесний поетичний образ танго в аргентинській поезії створюється за допомогою синестезії: у вірші можуть поєднуватись образи, що змальовують одні почуття для увиразнення інших (слухові щодо зорових, зорові щодо одоративних, смакові щодо звукових тощо). Синестезія, що зустрічається у творах про танго, зазвичай містить звуковий образ. Оскільки на початковому етапі розвитку людини психічні стани приписувалися тілесним, у словесних поетичних образах танго соматизми використовуються для змалювання емоцій людини.

1. Степанов Ю.С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации / Ю.С. Степанов. – М.: Языки славянских культур, 2007. – 248 с. 2. Сучасна лінгвістика: термінологічна ен-

циклопедія / [Селіванова О.О.]. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с. 3. *Lara T. de. El tema del tango en la literatura argentina* / T. de Lara, I. Leonilda, R. de Pantí. – Buenos Aires: Ediciones Culturales Argentinas, 1981. – 534 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу

1. ААР – Антологія аргентинської поезії / [упор. О. Криштальська]. – Луцьк: Ініціал, 1998. – 192 с. 2. СJA – Cortázar J. La poesía [Електронний ресурс] / Julio Cortázar. – Режим доступу: <http://amediavoz.com/cortazar.htm>. 3. ILP – Inmigración y literatura: Poesía 1872-2004 [Електронний ресурс] / [Directora de la obra M. González Rouco]. – Режим доступу: <http://www.monografias.com/trabajos24/inmigracion-poesia/inmigracion-poesia.shtml>. 4. TAD – Antología documental [Directores de la obra / T. de Lara, I. Leonilda, R. de Pantí] // El tema del tango en la literatura argentina. – Buenos Aires: Ediciones Culturales Argentinas, 1981. – P. 259-515.

А.В.Брожичек, асист.,

Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВІДМІННОСТІ ВВІЧЛИВОЇ МОВИ ЖІНОК ТА ЧОЛОВІКІВ У ЯПОНСЬКІЙ МОВІ

Дослідники російської, англійської, французької та інших мов розвинутих країн, зазвичай, приділяють недостатньо уваги суто чоловічим або жіночим зворотам. Можна знайти лише окремі зауваження щодо цього. Це звісно не означає, що чоловіки та жінки розмовляють такими мовами зовсім однаково, але все таки існують розбіжності, які не надто впадають у око. Тут складно знайти слово чи, тим паче, граматичну форму, які б не могли бути використані чоловіками або жінками. Відмінності, зазвичай, пов'язані лише з більшою або меншою популярністю тих чи інших слів чи зворотів. Різниця між мовленням чоловіків та жінок може бути меншою, ніж індивідуальні мовленнєві особливості.

Зовсім інша ситуація в японській мові. Правила мовленнєвої поведінки для чоловіків та жінок в Японії дуже різні. Чоловік, що говорить «по-жіночому», чи жінка, що говорить «по-чоловічому», викликають лише насмішки. Серйозною проблемою вважається, наприклад, відчування хлопчиків від «жіночих» мовленнєвих особливостей, сприйнятих від вихователок дитячих садків і вчителів. Відмінності чоловічої та жіночої мови значно перевищують індивідуальні особливості, і відмовитися від них доволі складно. Ці відмінності пов'язані з існуванням специфічних чоловічих та жіночих одиниць мови. [Иде Сатико, Канавари Мико – Москва, 1984]

Як приклад, розберемо відмінність жіночої та чоловічої мови. В першу чергу, слід зауважити про вживання займенників першої та другої особи в японській мові. Спираючись на дослідження японських та американських вчених, ми дійшли висновку, що існує чітка класифікація вживання займенників, залежно від статі, що впливає як на лексико-семантичне забарвлення мови, так і на ступінь ввічливості. [Ide S. – Tokyo, 1992; Brown P. – New York, 1990].

Говорячи про стилістичне забарвлення японської мови, слід звернути увагу на більшу ввічливість жіночої мови. Це проявляється і у вживанні тих самих займенників, адже у жіночій мові взагалі відсутні фамільярні займенники, які, в свою чергу, дуже часто використовують чоловіки. Також для японських жінок характерна більша скромність. Навіть якщо вони спілкуються з людиною рівною або нижчою за положенням, вони будуть вживати більш ввічливі мовні форми, ніж чоловіки.

Це явище можна пояснити наступним чином. Жінки старшого покоління, особливо домогосподарки, які весь час проводять вдома та з сім'єю, а світ бачать «крізь вікна автомобіля чоловіка», втрачають чітку межу між *うち (uchi) «свої»* та *と (soto) «чужі»* (специфічна ієрархія відносин між людьми, що склалася у японському суспільстві). До того ж надввічливі форми в японській мові завжди асоціювались з високим соціальним положенням. Це також є вагомою причиною для жінок, що претендують бути представницями відомих родів, використовувати більш ввічливі конструкції (котрі інколи є недо-речними), тим самим намагаючись прикрасити свою мову. Сучасні японські мовознавці, досліджуючи японську жіночу мову, характеризують її як «багатослівну, з великою кількістю повторів, консервативну, точну, банальну, інколи нудну, м'яку та емоційну, ввічливу, чисту, неприв'язану до синтаксису.» [Иде Сатико, Канавари Мико – Москва, 1984]

Досить неординарним є погляд японської лінгвістки Иде Сатіко на «питання лінгвістичних характерних особливостей більш ввічливої жіночої мови в порівнянні з чоловічою.» Пані Иде, досліджуючи гендерне питання, чітко розділила всі відмінності жіночої та чоловічої мови на 4 категорії:

– Особові займенники (відмінне вживання займенників 1 і 2 особи в залежності від статі).

– Вилучення вульгарних виразів з жіночої мови.

– Прикрашання мови (за допомогою ввічливих префіксів *お-* (o-) та *ご-* (go-), а також вживання надввічливих форм).

– Заклучно-експресивні частки (частки, вживані виключно у жіночій та виключно у чоловічій мовах). [Ide S. – Токуо, 1992]

Розглянемо приєднання префіксів ввічливості *お-* (o-) та *ご-* (go-) до іменників. Ці префікси ввічливості раніше найчастіше вживали жінки, говорячи про предмети першої необхідності повсякденного життя. Зараз же ці префікси стали однією з характеристик 丁寧語 (teineigo) – «ввічливої мови» і однаково вживаються незалежно від гендеру. Існують навіть певні загальні закономірності вживання:

1) Префікс *お-* (o-) приєднується до іменників власне японського походження:

お体 (o-karada) «*Ваше здоров'я*», *お家* (o-uchi) «*Ваш дім*» і т.п.

2) Префікс *ご-* (go-) приєднується до іменників китайського походження:

ご援助 (go-enzyo) «*Ваша допомога*», *ご意見* (go-iken) «*Ваша думка*».

Проте, користуючись цими правилами при вживанні ввічливої мови, слід пам'ятати, що ці іменники вживаються по відношенню до другої та третьої особи:

お国ではどんな有名な会社がありますか。 (O-kuni dewa donna yu:mei na kaishya ga arimasuka.)

Які відомі фірми є у Вашій країні?

国では色々な有名な会社があります。 (Kuni dewa iroiro yu:mei na kaishya ga arimasu).

У нас в країні є багато відомих фірм.

Є ряд іменників щоденного використання, які постійно вживаються з префіксом お (o-), незалежно від приналежності до сфери першої другої, чи третьої особи. Раніше це було особливо характерне для жіночої мови: お茶 (o-chya) «чай», お菓子 (o-kashi) «солодощі», お金 (o-kane) «гроші» і т.п.

Деякі іменники (в основному слова іншомовного походження – 外来語 (gaيراigo) взагалі не оформлюються префіксами ввічливості お (o-), ご (go-). Наприклад:

ペン (pen) «ручка», ラジオ (rajio) «радіоприймач», アイスクリーム (aisukurimu) «морозиво» і т.п.

Хоча інколи в мові жінок та дітей префікс お (o-) все таки приєднується.

Ввічливий префікс お (o-)/ご (go-) у чоловічому варіанті мови, зазвичай, використовується лише для визначення предметів, дій, що якимось чином пов'язані з поважною особою. Наприклад:

高橋様ご愛猫。(Takahashi-sama go-aibyō:.)

Улюблена кішка пана Такахаши (напис на клітці в готелі для тварин; пошана, звісно, виражена не кішці, а її господарю).

Таке використання властиве і жінкам, але в жіночому різновиді мови використання お (o-)/ご (go-) значно ширше. Жінки використовують цей префікс при додаванні до найрізноманітніших іменників з метою виразу високого ступеня поваги до співрозмовника: ご本 (go-hon) в чоловічому мовленні, в залежності від контексту, означає «*Ваша книга*», «*книга поважної особи*». В жіночому мовленні так можливо сказати, маючи на увазі будь-яку книгу. Деякі слова, особливо звичні для жінок, в жіночому різновиді мови взагалі не існують без ввічливого префіксу: локшину з гречаного борошна чоловіки можуть називати そば (soba) або おそば (o-soba), жінки – тільки おそば (o-soba).

Деякі слова вже не використовуються без お (o-)/ご (go-) і чоловіками. У таких випадках префікс виділяється тільки етимологічно: お宅 (o-taku) «дім», «квартира» (ввічливо), ご飯 (go-han) «рис», «їжа».

Жінки уникають використання неввічливих, а чоловіки – надввічливих форм; вони або не існують в одному з варіантів мови, або займають в ньому другорядне положення. Жінки практично не використовують грубі форми наказового способу. Надввічливі форми вільно використовуються лише жінками, а серед чоловіків їх використовують лише робітники сфери обслуговування під час виконання обов'язків. Аналогічні тенденції проявляються і в лексиці. Наприклад, はら (hara) «жовит» вважається «чоловічим» словом, а жінки використовують більш ввічливе слово おなか (o-naka), яке може бути використане і у чоловічому мовленні.

Говорячи про ввічливість, слід зауважити, що мова японських жінок звучить більш ввічливо ще й тому, що вони уникають вживання вульгарних виразів. Звісно, за встановленим віками етикетом це не є дивним для будь-якої країни світу. Проте, в японській мові це проявляється по-своєму. Жіноча японська мова є більш м'якою та ввічливою. Її м'якість, в основному, проявляється на лексичному рівні, в той час як ввічливість – на граматичному та стилістичному рівнях. Щодо ввічливості на граматичному та стилістичному рівнях яскравим прикладом є вживання ввічливої мови жінками навіть під час повсякденних розмов з сусідками або продавцями в магазинах:

山田さん、今日の天気はいかがでしょうか。(Yamada-san, kyo: no tenki wa ikaga desyo:ka.)

Пані Ямада, як Вам сьогоднішня погода?

При чому, в таких випадках чоловік, скоріше за все, використовуватиме прості, фамільярні форми [Ide S. – Tokyo, 1992].

Частота використання жінками ввічливих і надввічливих, а чоловіками грубих форм багато у чому пов'язана з тим, що для жінки більшість оточуючих сприймається як «вищі», чоловік навпаки майже завжди знайде когось, хто займає нижче місце в ієрархії. Відіграє роль і відносне обмеження соціальних зв'язків жінок, що примушують їх розмовляти однотипно ввічливо, у той час, коли мовлення чоловіків більш варіаційне. Слід, втім, зазначити і прагнення жінок, особливо тих, що належать до привілейованих прошарків суспільства, виявляти ввічливість [Ide, 1982].

Основними характеристиками японської жіночої мови є м'якість, ввічливість та експресивність. До лексики японок входять слова та вирази, які мають більш м'яке та приємне конотативне значення, так як жінки не лише вилучають вульгаризми зі свого мовлення, а й намагаються уникати вживання слів з твердим чи різким забарвленням. Стилістично мова жінок оформлюється у ввічливий та надввічливий конструкціях. Причому, інколи є характерним вживання занадто ввічливих форм по відношенню до людини нижчої за рангом. Експресивність підкреслюється вживанням заключних часток, деякі з яких є виключно жіночими.

1. *Mizutani Osamu, Mizutani Nobuko* How to be polite in Japanese – Tokyo, 1997; *Tessa Carol Keigo in modern Japan* – Tokyo, 2005; 2. *Usami Mayumi* Politeness in Japanese conversation – Tokyo, 2006; 3. *Brown P.* How and why are women more polite – New York, 1990; 4. *Ide S.* Japanese sociolinguistics: Politeness and women's language – Tokyo, 1992; 5. *Фролова О.П.* Особенности японского речевого этикета – Новосибирск, 1994; 6. *Аллатов В.М.* Япония: язык и общество – Москва, 2003; 7. *Аллатов В.М., Крючкова Т.Б.* О мужском и женском вариантах современного японского языка – Москва, 1980; 8. *Иде Сатико, Канавари Мико* Женский язык в Японии, женский язык в мире – Москва, 1984.

Л.С. Брус, асп.,

Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка

ФРАНЦУЗЬКА ФЕМІННА ПРОЗА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ

Багатство літературної спадщини Франції неможливо переоцінити у загальному світовому вимірі, так само, як і її тривалий відчутний вплив на інші культури та літературні процеси. Водночас неможливо навіть собі уявити цю спадщину без «жіночої» літератури, яка на сучасному етапі є невіддільною складовою культурного розвитку французької нації і визначає пріоритети еволюції багатьох літературних жанрів.

Втім, до сьогодні в Україні ще немає досліджень, які б аналізували в історичному контексті становлення французької феміної художньої літератури. І це при тому, що інтенсивний розвиток міжкультурних відносин призвів до появи в Україні протягом останнього десяти-

ліття досить великої кількості перекладів, як вже відомих українському читачеві французьких письменників, так і маловідомих, поміж яких особливо виділяються саме французькі письменниці. Їхнє «нове» бачення людських взаємовідносин, свого місця у сучасному суспільстві якісно вирізняється від традиційного патріархального світосприйняття.

Незважаючи на такі зрушення в культурному французько-українському обміні, український читач і надалі не може в повній мірі осягнути здобутки сучасної французької жіночої літератури через відсутність перекладених творів багатьох французьких авторок. Не краща ситуація й щодо деталізованого різноаспектного аналізу тих українських перекладів, які були опубліковані.

Таким чином, вже давно на часі аналіз історії розвитку фемінної літератури Франції та особливостей її перекладу в Україні. Саме дослідження у цих двох напрямках (перекладознавчому та історико-літературознавчому) і є **метою** нашої роботи.

Фемінізм, і, особливо, феміністська теорія, як відомо, виникли у XIX та XX ст. Більшість англо-американських дослідників жіночого руху датують зародження фемінізму періодом Великих революцій у Франції та Англії.

Натомість історики французького фемінізму говорять про його більш давні корені. Вони схильні вважати Христину Пізанську (1364-1430) першою, хто пропагував феміністські погляди [Цит. за Ю. Блонською].

Отже, важко однозначно встановити хто був «родоначальницею» феміністичних ідей у Франції. Можна лише констатувати, що протягом більш як п'яти століть у Франції були і залишаються прихильниці цих ідей, які вони відстоюють за допомогою і слова, і дії. У XV – XVI ст. французька феміністська теорія розвивається в тісному зв'язку з новою світською культурою, яка формується в тогочасній наймогутнішій європейській державі і, водночас, як реакція на ці нові форми цивілізації.

Яскравою представницею тогочасних «феміністок» вважається **Маргарита Наваррська** (1492-1549), французька письменниця, принцеса, сестра короля Франциска I, всебічно освічена (вона володіла багатьма мовами). Збірка новел «Гептамерон» принесла їй справжню славу. Російський переклад А.М. Шадріної «Гептамерон» був виданий у 1982 році, українського перекладу ще не здійснено.

Естафету Маргарити Наваррської вже у XVI ст. підхоплює **Марі Мадлен де Лафайєт** (1634-1693). М. де Лафайєт відкрила у Парижі літературний салон, де привернула до себе увагу не тільки розумом, а й своєю схильністю до літератури. Її перша повість «Принцеса де Монпансьє» дала приклад переходу від патетики героїчного епосу до класицистичної простоти та стислості. Під впливом Ф. де Ларошфуко М.М. де Лафайєт написала свій найвідоміший роман «Принцеса Клевська» («La princesse de Clève...»). «Принцеса Клевська» дала початок зародження нового типу роману, де життєві проблеми розв'язуються засобами психологічного аналізу. Першим твором М. де Лафайєт, перекладеним російською мовою, була «Заїда». В 1765 р. у Москві був опублікований анонімний переклад роману під назвою «Заїда, гишпанская история, сочиненная г.Дезегре». «Принцеса Клевська» вийшла в російському перекладі І. Шмельова тільки в 1959 р. В 2007 р. у серії «Літературні пам'ятники» вийшов том основних творів письменниці в нових перекладах. Українських перекладів письменниці ще немає.

Не можна не згадати відомих французьких преціозниць XVII ст. Мадлен де Скюдєрі та Марі де Севінї. **Мадлен де Скюдєрі** (1607-1701) у 1652 відкрила свій літературний

салон, який відвідували мадам де Лафайет, мадам де Севіньї, Рішельє, Ларошфуко, і де зародився новий літературний жанр – преціозність (витончений тип поведінки і мови). Преціозниці виробили таку концепцію кохання, де головними були – повага до жінки, шлюб, у якому б чоловік зважав на почуття своєї дружини. Крім того, у душі неоплатонізму любов розумілася насамперед як духовна, інтелектуальна близькість, а її плотський бік, якщо й не заперечувався зовсім, то відсувався на другий план. Таким чином, преціозність стає свого роду феміністичним рухом XVII ст. [Цит. за Пахсарьян]. Мадам де Скудері писала величезні багатотомні романи пригод на псевдоісторичній основі, скажімо «Ібрагим, або Славний паша», «Артамен, або Великий Кир», «Клелія, римська історія». Сліди впливу преціозної літератури фахівці виявляють у багатьох літературних шедеврах XVII ст., наприклад, у романі М.-М. де Лафайет «Принцеса Клевська» (1678), абата де Пюра «Преціозниця», і в п'єсі Мольєра «Смішні манірниці» («Смешные жеманницы»), в «Словнику преціозниць» К.Сомеза та ін. Подібність манери письма, проблематики творів преціозної літератури дослідники знаходять і у письменників епохи Просвітництва – П.-К. де Мариво, Г.Філдинга, у романіста й драматурга початку XX ст. Ж.Жироду й у інших.

Марі де Севіньї (1626-1696) – є авторкою «Листів» – найбільш відомого в історії Франції епістолярного роману. Листи маркізи де Севіньї, крім чудового літературного стилю й широчеречної відвертості, відрізняються багатством тем. Тут і любов до дочки, і детальний опис судового процесу, і дорожні нотатки, і світські плітки, і літературна критика, і філософські міркування, і веселі історії, причому стиль листів часом наближений до преціозності. На сьогоднішній день відомо 1120 листів мадам де Севіньї. Існують російські переклади деяких листів О.Войцеховської та Ю.Белоцерковського. Вплив листів мадам де Севіньї на європейську прозу був значним, цитати та сентенції з них були дуже популярними. Її листи були визнані джерелом безцінних історичних фактів та свідчень про духовне життя епохи. Літературознавці зазначають, що принцип зображення природних і повсякденних почуттів в творах Мадам де Севіньї згодом буде перейнятий письменниками романтизму та сентименталізму. [Див., приміром, Забабуров 2002, 80-83].

Переходячи до XVIII ст., неможливо обминути славетну постать **Анни Луїзи Жермени де Сталь** (1766-1817) – французької письменниці, яка, вийшовши заміж за барона де Сталья, занурилась не тільки у літературу, але й в політику. Вона мала свій літературний салон, де й зародилась її перша книга «Листи про твори та характер Ж.Ж.Руссо». Ж. де Сталь виступала проти диктатури Наполеона, тому і була покарана вигнанням. Вона подорожувала світом, і написала цілу низку літературних трактатів і романів «Про літературу з погляду суспільних інституцій», «Про Німеччину», «Дельфіна», «Корінна, або Італія». Останнім часом прозу мадам де Лафайет трактують і через призму гендерної проблематики. Такі вчені, як Н. Міллер, М. Макрей, Л.С. де Ларімор, К. Шіффер та інші вважають, що мадам де Лафайет взагалі є засновницею «жіночого роману». [...] Переклади російською мовою були здійснені ще за життя письменниці: «Мелина», переклад Карамзіна (1795), «Корінна» (1809), «Дельфіна» (1803), «Нові повісті» (1815). Є і сучасні видання російською мовою: «О влиянии страстей на счастье людей и народов» (переклад Е. П. Гречаної); «О Германии» (переклад Е. П. Гречаної); «Десять лет в изгнании» (переклад В. А. Мильчиної) та інші. Українські переклади наразі відсутні.

XIX ст. дало французьких письменниць, творами яких зачитувались не тільки дорослі, але й діти. **Софія де Сегюр** (1799-1874), дочка московського губернатора Ростопчина. 1819 р. вишла заміж за графа де Сегюра, і згодом, збагатила французьку літературу творами для дітей, які стали класикою дитячої літератури. Графиню де Сегюр вважають засновницею жанру літературної казки епохи романтизму. Перша ж її книга – «Нові казки феї» – мала нечуваний успіх. За життя графиня де Сегюр видала більше двадцяти романів, сотні оповідань і казок. Український читач може познайомиться з такими творами графині де Сегюр: «Проделки Софи», «Примерные девочки», «Каникулы», щоправда видані вони в Україні російською мовою (у 1994 та 2001 рр.).

Саме з ім'ям видатної французької романістки **Жорж Санд** пов'язана постановка проблеми емансипації жінки. Її ідеї та творчість справили значний вплив на Марко Вовчка, Ольгу Кобилянську, Лесю Українку, письменниць, які за висловом С.Павличко, стояли біля витоків українського феміністичного дискурсу культури [Павличко 2002, 78-79]. Існує велика кількість російських перекладів Жорж Санд. Український переклад твору «Гріх пана Антуана» було надруковано ще в 1930 (переклад Ф.О.Яцини). Інших українських перекладів романів Жорж Санд немає.

Переходячи до XX ст., згадаємо **Габріель Сідоні Колетт** (1873-1954). Найпопулярнішими стали серія романів про Клодіну: «Клодіна у школі», «Клодіна в Парижі», «Клодіна заміжня» та інші, автобіографічний роман «Неприкаянна» та психологічні романи «Народження дня» і «Шері». Відзначають особливу манеру письма С.-Г. Колетт, її глибокий психологізм та зогострену чуттєвість. Західні літературознавці, (Ж.-К. Шарле, Ж. Дюпон, К. Франсиса, Ж. Шалона, М.-К. Симона, К. Пишуа, Ю. Кристева) наголошували на її внеску у розвиток біографічного методу. У російському літературознавстві творчість С.-Г. Колетт вивчалася мало, це пояснюється, насамперед, нерівномірним виданням її творів: більша частина перекладів романів про Клодіну були зроблені до 1910 року, і тільки з 80-х років XX ст. знову з'являються видання творів С.-Г. Колетт. У 2008 році в Росії з'явилося 7-томне видання всіх творів Г. С. Колетт. Що ж до українських перекладів, то їх до сьогодні немає.

Добре відомою в Радянському Союзі була французька письменниця російського походження **Єльза Тріоле** (1896 – 1970) – дружина Луї Арагона, молодша сестра Лілі Брик. Прізвище Тріоле (по першому чоловіку – французькому офіцерові) стало її літературним псевдонімом. Вона є авторкою двадцяти семи соціально-психологічних романів, що ввійшли до скарбниці французької й світової літератури XX сторіччя. («Троянди в кредит», «Незвані гості», «Невідомий» та інші оповідання). Також письменниця написала більше ста нарисів, а також зробила багато перекладів французькою мовою класичних російських поетів, що не дивно: адже перший літературний досвід в авторки був російською мовою. Єльза Тріоле – лауреатка Гонкурівської премії. Російською мовою є переклади «Розы в кредит», «Луна-парк», «Иветта» (переклад Н. Г. Касаткіної), «Незванные гости». Єльзу Тріоле перекладали в Україні, але ці переклади російськомовні. («Незванные гости», «Нейлоновый век» видано 1994 року).

XX ст. можна назвати вирішальним етапом становлення і розвитку жіночої літератури Франції, представниці якої стали родоначальницями нового постмодерністського жанру – «нового роману». Саме до них і належить **Наталі Саррот** (1900-1999). Її перша книга «Тропізми», видана в 1939 році, за композицією нагадувала психологічну мозаїку.

Письменницю цікавили найтонші стани душі, які дуже швидкоплинні і які важко передати словами. «Тропізми» вважають передтечею «нового роману». Успіх прийшов до Н. Саррот після виходу роману «Мартеро», але повне визнання вона здобула після виходу літературно-критичних есе «Ера підозр», в яких авторка пише про кінець існування традиційного роману. Н. Саррот вважають засновницею літератури постмодерністської доби. Внеском у розвиток «нового роману» стала книга «Планетарій». У своїх творах письменниця вдається до фрагментарного сюжету, пише про безглуздість повсякденного життя. У 1963 році Н.Саррот написала свій науково-психологічний твір «Золоті плоди», де увага прикута до процесу становлення літературної моди. У пізніших творах «Говорять дурні» та «Дитинство» Н. Саррот продовжувала розвивати психологічний роман. Українські переклади творів «Дитинство» та «Золоті плоди» були видані університетським виданням «Пульсар» в 2001 у перекладі Г. Малець. До цього у «Всесвіті» друкувався уривок з роману «Золоті плоди» в перекладі В.Пашенка [Всесвіт №9, 1968].

Менш відомою для україномовного читача є **Маргеріт Юрсенар** (1903-1987) – французька письменниця, яка почала свою літературну творчість у 20-х роках ХХ ст. До початку Другої світової війни вона видала три романи «Алексіс, або Трактат про даремне протистояння», «Монета мрії», «Останній простріл ката». Головна тема її романів – це злидні в суспільстві, її твори дуже насичені античними алюзіями. Новим етапом у її творчості стало написання роману «Спогади Адріана». Ще одним відомим романом авторки є «Філософський камінь» в якому письменниця звернулась до теми релігійних війн у Європі. За цей роман вона отримала престижну літературну премію «Феміна», а в 1981 вона першою з жінок була обрана до Французької академії. Є російські переклади її творів: «Алексис, или Рассуждение о тщетной борьбе», «Неизменный динарий», «Восточные новеллы», «Последняя милость», «Записки Адриана», «Философский камень», «Как текучая вода», «Синяя сказка, Первый вечер, Порча» та багато інших. Українські переклади Маргеріт Юрсенар друкувались в журналах «Всесвіт» та «Сучасність». Роман «Фуггери з Кельну» з'явився в «Сучасності» в 1981 році [Сучасність №1, 1981]. Українською в 1984 році друкувались у «Всесвіті» оповідання із книги «Східні новели»: «Як врятувати старий Ван Фо», «Усмішка Марка Кралевича», «Материнське молоко» у перекладі Ф. Горбач [Всесвіт №3, 1984.] Українською було перекладено вірші М.Юрсенар. (переклад Є.Кононенко та І.Семененка) [Всесвіт №5, 1990].

Безперечно, одна з найвпливовіших жінок ХХ ст. – це **Сімона де Бовуар** (1908-1986) – письменниця екзистенціалістського спрямування, дружина Ж.-П. Сартра. Її фундаментальне дослідження місця та ролі жінки в історії, культурі, літературі, суспільних взаєминах «Друга стаття» (1949) давно стало культовим і визнано одним з видатних зразків світової феміністичної літератури.

Видавництво С. Павличко «Основи» видало український переклад «Другої статті». В 1992 році, коли видавництво було створено, його основною метою було і залишається наповнення української академічної бібліотеки основними (тому й «Основи») творами, спрямованими на творення сучасного наукового дискурсу у відкритому демократичному суспільстві. [Павличко]. М. Дмитрієва, виступаючи з доповіддю про формування гендерної терміносистеми в українській мові на Київському міському семінарі з гендерної лінгвістики, зазначила, що українську гендерну терміносистему збагатили статті Соломії Павличко, а також перший значний твір українською мовою (хоч і перекладний) «Друга

стать» С. де Бовуар [Цит. за М.Дмитрієвою]. Переклад «Другої статі» українською (1994 р.) здійснили Н. Воробйова, П.Воробйов, Я.Собко. Російською перекладено два твори – «Второй пол» та «Трансатлантическая любовь».

Не менш популярною у всьому світі є й інша письменниця – **Маргарит Дюрас** (1914-1998). Ця всевітньо відома письменниця, драматург, сценарист та режисер, народилася у французькому Індокитаї. Вона вирушила до Франції і у 1935 році закінчила Сорбонну. Головною темою творчості М.Дюрас був бунт проти безбарвності буденного життя. Українське видання роману «Le Ravissement» («Пробудження Лол В. Штайн», 2006 р.) присвячено десятиріччю від дня смерті Маргарит Дюрас. Це дебют перекладачки Дар'ї Бібікової. Обраний для перекладу роман є досить репрезентативним для творчості М. Дюрас, яка зосередила тут увагу на вивченні можливостей слова, явищ пам'яті, забуття та почуття відчуженості.

Новітня французька література багата на жіночі імена. Одне з них **Поль Констан**. Вона – є лауреаткою багатьох літературних премій, зокрема, Гонкурівської премії за роман «Відвергість за відвергість» (1998). Українською цей роман перекладено в 2002 році в межах програми «Сковорода» за сприяння посольства Франції в Україні (дебют молоді перекладачки Софії Саваневської).

Творчість **Катрін Пейзан** глибоко вкорінена в літературу Франції ХХ ст. (1926). К. Пейзан – авторка багатьох романів та новел, автобіографічних повістей та віршів, лауреатка Гонкурівської премії та кавалер ордену Почесного легіону. Її перший роман «Nous les Sanchez» з'явився у 1961 році і відразу приніс їй славу. Український переклад О.Леонтович оповідання К. Пейзан «Велична Жюльєна» надруковано у «Всесвіті» у 1982 році [Всесвіт №1, 1982].

Не останнє місце серед інших письменниць займає **Марі Кардиналь** (1929) – французька письменниця, алжирського походження. Вийшовши заміж, переїхала до Франції, де й розпочала свою літературну діяльність. Романи М.Кардиналь мають елементи психоаналізу Фрейда. Найвідомішими романами є «Великий безлад» (переклад українською був виконано О. Лехицькою в 1999 році [Всесвіт №5-6, 1999]), «Знайди слова» в Україні цей роман друкувався вперше в 2002 році (перекладач Г. Чернієнко [Всесвіт №1-2, 2002]), «Ключ у дверях» (1972), «Інакше кажучи» (1977).

Помітною фігурою у літературі ХХ ст. була і **Франсуаза Малле-Жоріс** (1930) – письменниця, лауреат багатьох літературних премій, віце-президент Академії Гонкурів. Ф. Малле-Жоріс випустила багато книг; серед них – романи «Червона кімната», «Брехня», «Небесна імперія», «Персонажі», «Аллегра», «Діккі-Король», «Сум за любов'ю і ще про щось», «Паперовий будиночок». Багато її творів одразу ж після виходу в світ ставали бестселерами. Ф.Малле-Жоріс належить до плеяди французьких християнських письменників. У 1981 році у «Всесвіті» українською друкувалась повість-есе письменниці «Я хотіла б грати на акордеоні» в перекладі Ф.Горбач.[Всесвіт №7, 1981], а 1990 було видано повість «Нантакет» переклад М. Венгренівської та Р.Осадчука. Український переклад Г. Малець «Паперового будинку» з'явився в 2004 році. Це видання здійснено в межах Програми сприяння видавничій справі в Україні «Сковорода» за підтримки Посольства Франції в Україні. Роман «Паперовий будинок» є бестселером у Франції та був перекладений багатьма мовами світу. У Росії романи Ф. Малле-Жоріс майже невідомі. У 1989 році був виданий переклад М. Архангельської роману «Бумажный домик».

Письменницею, яка завжди приваблювала читачів та критику є **Франсуаза Саган** (1935-2004). Перший її роман залишається одним із найбільш популярних в усьому світі – «Здрастуй, печаль!». За рік було опубліковано більше мільона екземплярів цього роману багатьма мовами світу. На формування поглядів Ф. Саган вплинув Ж.-П. Сартр. Книги Саган миттєво ставали бестселерами. Російських перекладів творів Франсуази Саган досить багато: «Ангел-хранитель», «Здравствуй, грусть», «Любите ли вы Брамса?», «Немного солнца в холодной воде», «Окольные пути», «Поводок», «Потерянный профиль», «Сигнал к капитуляции», «Разрыв по-римски», «Синяки на душе» та інші. Українською мовою видано переклади романів «Чи любите ви Брамса», «Сонячний промінь в холодній воді», «Здрастуй, печаль» (перекладачі В.Омельченко та Я.Кравець, 1983). У «Всесвіті» друкувались українською роман «Тьмянний профіль» (у перекладі В.Коптілова [Всесвіт №8, 1976]), а також оповідання «Ніч собаки» (в перекладі Я. Коваля [Всесвіт №1, 1984]).

Регіна Дефорж (1935) – президент Спілки літераторів, член журі премії «Феміна», книговидавець та активний захисник прав жінок. Українською на сторінках «Всесвіту» друкувався її роман «Анна Київська» переклад Г. Філіпчука [Всесвіт 1991, №1,2].

Художня манера **Венери Курі-Гати** (1937) оригінальна і неповторна – ця відома французька романістка та поетеса, авторка тринадцяти романів та одинадцяти збірок поезій. (Найвідомішими романи цієї французької романістки є: «Мертвий дім»(1984), «Коханка шляхтича»(1992), «Полонянки мису Тенес»(1995)). Твори Венери Курі-Гата перекладено багатьма мовами світу. Вона є лауреаткою престижних премій, серед яких премії Малларме та Аполлінера. 2002 року київське видавництво «Факт» за сприянням Посольства Франції почало видавати серію «Сучасний французький жіночий роман», куди ввійшли і «Полонянки мису Тенес» Венери Курі-Гати в перекладі Євгенії Кононенко.

Анні Ерно почала писати лише у 30-річному віці. Її літературна діяльність розпочалась з роману «Порожні шафи»(1974). А.Ерно є лауреатом багатьох престижних премій. 2002 року київське видавництво «Факт» видало серію «Сучасний французький жіночий роман», до якої ввійшли романи– «Пристрасть» і «Застигла жінка» А. Ерно в перекладі Євгенії Кононенко. Ще два твори Анні Ерно «Майдан» («La place») та «Жінка» («Une femme») випустило однією книжкою харківське видавництво «Фоліо» в 2006 році в перекладі Ю.В.Аніпер. За роман «Майдан» Анні Ерно отримала премію Ренодо в 1984 році.

Сільві Жермен (1954), теж почала писати досить пізно. Сьогодні вона є авторкою більш ніж 10 книг, останній її роман «Магнус» здобув Гонкурівську премію серед ліцеїстів. Український переклад роману Сільві Жермен «Книга ночей» був надрукований у 2004 році видавництвом «Академ-Прес». (переклад А. Перепаді). «Книга ночей», яку написано 1984 року, удостоєна шести престижних літературних нагород і перекладена десятками мов світу.

Відомою сучасною письменницею є **Катрін Панколь**, марокканка за походженням, яка в 5-річному віці потрапила до Франції. Після закінчення університету вона працювала журналісткою у журналі *Cosmopolitan*. І саме там надрукувала свою першу книжку «Спочатку я» (1979). З того часу вона видала ще 12 книжок, які перекладені багатьма мовами світу. Російською перекладені такі твори письменниці: «Я была первой» (переклад М. Блінкіної-Мельник), «За глянцевым фасадом», «Крутые мужики на дороге не валяются», «Мужчина на расстоянии». В Україні ще немає перекладених українською творів Катрін Панколь.

Отже зрозуміло, що кожна історична епоха у Франції мала своїх визначних письменниць, які впливали на розвиток літератури та культури не тільки Франції, але і Європи та інших регіонів світу. Творчість багатьох з них відзначена найпрестижнішими преміями, багато хто з них стояв біля витоків нових літературних жанрів і напрямків, більшість входять до фонду класики французької літератури.

Їхні твори перекладались багатьма мовами світу. За часів Радянського Союзу читачі України знайомились з творами французьких письменниць російською мовою, адже саме нею тоді перекладалася абсолютна більшість закордонних авторів. Поодинокі переклади з'являлися в 30-40 роках ХХ ст., але тільки тих письменниць, погляди яких відповідали засадам радянської ідеології. Більшість перекладів почали друкуватися з 80 років. Найбільше було перекладено творів Ж. Санд, Ф. Малле-Жоріс, С. Тріоле (яка як свідчать останні дослідження архівів була так званим «агентом впливу» Радянської держави у Франції) [В. Баранов 2006, 262-265], Н.Саррот як яскравої представниці «нового роману». Лише в останні кілька років почали перекладати Г.С. Коллет, С.де Бовуар, М. Дюрас, С. Жермен. Після розвалення Радянського Союзу і зникнення ідеологічних заборон стрімко зросла кількість російських перекладів сучасних французьких письменниць.

Українські переклади жіночої французької прози фактично з'являються в середині 70-80 років ХХ ст., і більшою мірою після отримання Україною незалежності. Переклад Ж.Санд 1930 року Ф.Яцини з того часу не перевидавався і відтак, не відомий сучасному читачеві. До того ж він є далеко не досконалим, (елементи харківського правопису, західно-українських діалектизмів, частих випадків буквального перекладу, стилістично незугарних речень, роблять його нелегким для сприйняття). При цьому прикметно, що переклади французьких письменниць в сучасній Україні здійснюються завдяки ініціативі або певної особистості (наприклад переклад «Другої статі» С.де Бовуар у видавництві С.Павличко, переклади у журналі «Всесвіт» завдяки редакційній політиці О. Микитенка), або в рамках програм посольства Франції в Україні. Саме завдяки програмі «Сковорода» вийшла ціла низка перекладів сучасних французьких письменниць. І саме завдяки цій програмі долучитися до перекладу французької фемінної прози змогли не тільки визнані метри (А.Перепада, С.Кононенко), але і молоді перекладачі – початківці. Таким чином, порівнюючи кількість російських та українських перекладів, можемо констатувати, що український читач не має можливості належно познайомитися з творчістю французьких письменниць. Відтак, переклад французької жіночої прози постає як важливе завдання художнього перекладу в Україні.

1. *Баранов В.* Баронесса и буревестник. – М.: «Вагрус», 2006. – 271 с. 2. *Павличко С.* Теорія літератури. – К.: Вид-во С. Павличко «Основи», 2002. – 679 с. 3. *Фесенко В.І.* Французький роман 1945-2000. Алхімія слова живого. – К.: «Промінь», 2005 – 382 с. 4. http://linguistics.kava.kiev.ua/news/2006/01/16/plan_seminaru_8_52.html. 5. http://linguistics.kava.kiev.ua/seminar/2005/03/07/seminar_3_genderna_t_35.html

МАНИПУЛЯТИВНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ РЕЧЕВОЙ ТАКТИКИ КОМПЛИМЕНТА

Исследованию комплимента посвящены многие работы в различных областях научного знания: психологии, социологии, дидактики и, конечно, лингвистики. В ракурсе лингвопрагматических исследований комплимент попал в конце XX столетия. Интерес к изучению комплимента изначально возник в зарубежной лингвистике, это работы E. Chaika, F. Herbert; N. Lewandowska – Tomaszczyk; G. Manes; D. Wolfson [15:18], а затем и в отечественном языкознании появились работы Н.Н. Германовой, Е.В. Ключева, О.С. Иссерс, Н.И. Формановской, посвященные данной тематике [1:25].

В традиционном понимании, комплимент представляет собой общепринятый элемент речевого этикета и определяется как «*похвала, вызванная стремлением сказать любезность или польстить кому-либо*» [11: 1262, 1956 5т.].

В рамках прагмалингвистики комплимент рассматривается как одна из эмоционально настраивающих тактик речевого общения, целью которой является установление и поддержание контакта с собеседником [5:178].

Однако, дальнейшие исследования в сфере психологии межличностного общения [1, 3, 6, 7, 13, 14] показывают, что смысловая и функциональная нагрузка комплимента в процессе коммуникации превосходит «стремление сказать любезность» [14:258] или установить добрые отношения.

В практике современной коммуникации существует несколько наиболее продуктивных путей достижения коммуникативно-прагматической цели говорящего, одним из которых является *манипуляция* собеседником. «Манипуляция в межличностной коммуникации, – отмечают ученые, – реализуется как скрытое воздействие одного человека на другого при отношении говорящего к собеседнику как к средству достижения собственных целей, и, наконец, как использование на психологических слабостей и потребностей человека в собственных целях, поскольку поведение человека всегда обусловлено его потребностями, слабостями и пристрастиями [13:158]. И если рассматривать комплимент, в соответствии с определением психологов, как «восхваление несуществующих или сильно преувеличенных достоинств собеседника, с целью извлечь собственную выгоду» [3:58], то представляется возможным предположить, что комплимент обладает продуктивным манипулятивным потенциалом.

Одним из способов манипулятивного воздействия на партнера по коммуникации является стимуляция его положительных эмоций. Поэтому, манипулятор активно апеллирует к эмоциональному спектру восприятия информации собеседником, что подготавливает его к восприятию выражаемого требования в позитивном контексте и способствует достижению намеченной говорящим цели. В этом случае действия манипулятора строятся таким образом, что вначале стимулируется эмоционально-психологическое возбуждение, вызывающее одновременно торможение привычных аналитико-мыслительных процессов, а затем производится целенаправленная «разрядка» [14:247].

Наиболее продуктивным в этом смысле оказывается воздействие на человека с помощью комплимента – «преувеличения достоинств собеседника, которые он желает видеть

в себе» [13:207]. Так, в «Словаре русского языка» С.И. Ожегова *комплимент* определяется как «лестный – содержащий похвалу, одобрение; дающий удовлетворение самолюбию» [9:277]. В соответствии с определением психологов, «каждому приятно подтверждение его самооценки» [13:197]. Исходя из этого, в качестве мишеней манипуляции могут выступать и такие психологические особенности собеседника, как *неуверенность в себе, желание получить всеобщее одобрение, желание повысить собственный статус* не только в своих глазах, но и в глазах окружающих, с одной стороны, и *чрезмерная самоуверенность и тщеславие*, с другой. «Добычей манипулятора, – утверждают психологи, – легко может стать любой человек. Возвеличивая его достоинства, коммуникатор легко добивается расположения и доверия адресата, а потом успешно манипулирует им» [13:52].

Воздействие обеспечивается тем, что хороший комплимент повышает настроение человека, его самооценку и ощущение собственной значимости. «А говорящий комплименты становится желанным и приятным собеседником, к которому появляется ощущение доверия. Это обусловлено тем, что собеседник удовлетворяет потребность объекта в положительных эмоциях» [13:58]. Стимуляция положительных эмоций посредством комплимента открывает манипулятору доступ к сознанию партнера по коммуникации.

Очевидно, что как устойчивый элемент общения комплимент обладает общей стереотипной формой. В пользу данного утверждения свидетельствует появление еще в 1708 году руководства по написанию комплиментов: «Приклады, како пишутся комплименты разныя» [10:11]. В нем приводились образцы формул, которыми следует выражать свои чувства, и формулы, удобные для написания комплиментов, а также образцы интимной, поздравительной и официальной коммуникации.

Исследование комплиментов как стереотипных форм речевого общения позволяет сделать вывод о том, что наиболее продуктивными речевыми тактиками комплимента в манипулятивной коммуникации оказываются *речевая тактика прямого комплимента* и *речевая тактика скрытого комплимента*.

Структура прямого комплимента достаточно стандартна: прямой комплимент имеет трехчастную композицию – обращение, собственно сообщение и эксплицитную мотивацию. Адресатом прямого комплимента обычно избирается собеседник-женщина, а объектом комплимента – внешность и личные качества собеседника, цели относятся к сферам бытовой (часто интимной) коммуникации.

Речевая тактика прямого комплимента регулярно используется в ситуациях интимного диалога как средство расположить к себе собеседника и добиться успеха в построении отношений. Часто именно комплимент оказывается решающим фактором, который стимулирует адресата принять именно то решение, в котором заинтересован говорящий.

Рассмотрим пример ситуации интимного диалога героев романа Т. Веденской «Штамп Гименея»: говорящий – герой романа, мужчина тридцати двух лет, состоятельный, уверенный в себе; собеседник – девушка двадцати двух лет, неуверенная в себе, без опыта общения с мужчинами. Целью говорящего является достижение успеха в сфере интимных отношений с собеседником. Говорящий ведет диалог в соответствии с речевой тактикой комплимента, содержательным ядром которой избираются *прямые комплименты*:

«– Ну, я пойду, – взялась я за дверь. Андрей смотрел на меня каким-то необъяснимым пронзительным взглядом с некоторой толикой грусти и сожаления (*говорящий активно*

использует невербальные средства общения). – А что, тебе так сильно хочется домой, милая? *(собеседник переходит на «ты», сокращая дистанцию общения, посредством эмоционально окрашенного обращения «милая»)* У меня, что называется, сердце ухнуло куда-то в пятки от этого интимного «ты». *(на начальном этапе общения результат расположить к себе собеседника успешно достигнут с помощью эмоционально-настраивающих ходов)* – Ты знаешь, ты очень красива? – спросил меня Андрей, отъезжая от моего дома. – Нет, не знаю, – стрельнула я глазами. Неужели, я, наконец, встретила кого-то, кого можно с чистой совестью полюбить? – Тогда знай, ты очень красива. *(говорящий реализует речевую тактику прямого комплимента в два коммуникативных хода, завершая эмоционально-настраивающую стадию коммуникации, предшествующую экспликации цели говорящего; объектом комплимента избирается внешность собеседника)* – Буду знать, – потупилась я, не очень представляя, как себя вести. Что делать со взрослым и к тому же красивым мужчиной, которые задумчиво рассуждают о вашей красоте, смотрит на вас нежным загадочным взглядом? *(достижение промежуточной коммуникативно-прагматической цели успешно реализовано посредством речевой тактики прямого комплимента)* Он посмеивался над моей детской непосредственностью, кормил меня мороженым *(говорящий обращается к коммуникативной тактике угощения)* и советовал никогда больше не садиться в машину к незнакомым дядькам *(и коммуникативной тактике заботы, с целью закрепить установившийся контакт с собеседником)*. А потом он долго рассказывал мне, как ему хорошо, когда я сижу в машине *(говорящий продолжает использовать речевую тактику комплимента)*. – Ты самая лучшая, – уверенно говорил он, прикасаясь пальцем к моим губам. *(данным коммуникативным ходом говорящий, продолжая реализовать речевую тактику комплимента, готовит собеседника к адекватному восприятию последующего предложения; объектом комплимента избираются личностные качества собеседника)* – Нет, ты, – шептала я, а сердце трепетало от мысли, что вот оно – настоящее чувство. – Поедешь со мной на дачу? – робко спросил Андрей *(экспликация коммуникативно-прагматической цели)*. – Куда угодно! – согласилась я».

Коммуникативно-прагматическая цель успешно реализована с помощью нескольких коммуникативных ходов, последовательно вербализующих речевую тактику прямого комплимента. Причем, в данном диалоге речевая тактика прямого комплимента использовалась и на начальной стадии общения – как эмоционально настраивающая тактика, и на стадии удержания установленного контакта, и на финальной стадии экспликации коммуникативно-прагматической цели говорящего.

Речевая тактика скрытого комплимента оказывается более сложной и подразумевает способность адресанта к нестандартному мышлению. Скрытый комплимент выражает опосредованную похвалу адресата и дает ему возможность самостоятельно определять меру и степень превосходной оценки собственной персоны. В этой группе комплиментов можно выделить несколько подвидов: комплименты, направленные на похвалу того, что дорого адресату, – родственников, друзей, предметов и т.д.; на какие-либо достижения адресата; на общепризнанные закономерности или сентенции, которые показывают собеседника в наиболее выгодном свете.

Речевая тактика скрытого комплимента чаще всего употребляется в сферах бытового и официально-делового общения, причем, объектом скрытого комплимента может быть

как деловой партнер, так и адресат, состоящий с собеседником в родственных или близких отношениях.

В качестве примера рассмотрим ситуацию делового общения, в рамках которой говорящий пыгается убедить собеседника вернуться на работу, с которой сам же его несправедливо уволил. Говорящий – герой романа Т. Веденской «Утро после «HAPPY END» – владелец большой фирмы, 40-летний бизнесмен Петр Исмаилович, собеседник – бывшая сотрудница Петра Исмаиловича профессиональный менеджер Дина.

«– Послушай, Дина, я признаю, я был не прав. Довольна? – Я? Если честно, я недовольна! Я, кажется, отлично работала, ни в чем вас не подводила, а вы меня просто выкинули на улицу... *(говорящий избрал неверную позицию в диалоге, пропустив стадию эмоциональной настройки собеседника)* – О Господи, если бы ты только знала, как я теперь об этом жалею! – воскликнул он *(говорящий использует скрытый комплимент, объектом которого избираются деловые и профессиональные качества собеседника)*. – Сделанного не вернешь, – уже не так уверенно ответила Дина. – Ну почему же? Помнишь, какой у нас прекрасный коллектив? Как тебя там все любят? *(говорящий продолжает использовать скрытый комплимент, изменяя его объект – с поощрения профессиональных качеств на поощрение личностных)* – Возвращайся, о чем тут думать! – Мне предложили работу в западном представительстве – это очень престижно. И зарплата высокая. Правда, и работать придется с утра до ночи...но, ты же знаешь, я работы не боюсь, – еще менее уверенно отвечала Дина. – Знаю, знаю, Диночка. И все знают, что ты прекрасный специалист. Я бы сказал, лучший в своей сфере! – скандировал Петруша *(говорящий делает комплимент профессиональным качествам опосредованно, акцентируя внимание на позитивной общественной оценке деловых качеств собеседника, ставя под прицел потребность во всеобщем одобрении)*. Я была потрясена. – Ты не согласна? – Я подумую. – Какая у тебя там зарплата? – тоном короля, обреченного на отсечение головы, спросил он. – Ну, триста, и что? – с вызовом ответила Динка. – Даю три с половиной тысячи, – наотмашь выдал он. – Щедро... – тем же тоном ответила Динка и замолчала. – Соглашайся! – Ну, даже не знаю... – засомневалась Дина *(использованная говорящим коммуникативная тактика материального поощрения не достигла необходимого результата, говорящий возвращается к речевой тактике скрытого комплимента)*. – Я без тебя пропаду... Эти безграмотные бухгалтеры совершенно не умеют работать. Если так пойдет и дальше... мы обанкротимся... *(говорящий в скрытой форме дает понять, что ценность данного сотрудника на столько велика, что его уход поставил под угрозу существование всей фирмы)* – До завтра, Петр Исмаилович. Я буду в вашем кабинете с докладом – как всегда в десять» (2:54).

С помощью скрытого комплимента говорящий простимулировал положительные эмоции собеседника, удовлетворил его психологическую потребность в похвале и всеобщем одобрении, преувеличив социальную значимость, профессиональные и личностные качества партнера по коммуникации. Коммуникативно-прагматическая цель была достигнута, и решающим оказались коммуникативные ходы, реализующие речевую тактику скрытого комплимента.

Проведенное исследование манипулятивного потенциала комплимента позволяет сделать следующие выводы: комплимент необходимо рассматривать как неотъемлемый

компонент современной речевой практики, как средство гармонизации межличностных отношений, с одной стороны, и как средство достижения коммуникативно-прагматической цели говорящего, с другой. В рамках манипулятивной коммуникации речевая тактика комплимента ориентируется на потребность человека в позитивных эмоциях, признании и одобрении. Основной целью, на достижение которой направлен комплимент в рамках манипулятивной коммуникации, является нейтрализация психологических фильтров адресата, отвечающих за объективную оценку информации.

К речевой тактике комплимента чаще всего обращаются во всех сферах межличностной коммуникации, мишенью манипулятивного воздействия выступают потребность собеседника в позитивных эмоциях, в уважении, признании и одобрении; объектами комплимента чаще всего избираются внешность собеседника, качества его характера, его достижения в жизни, с учетом социальных, психологических и гендерных факторов.

По речевой структуре комплименты можно дифференцировать на прямые и скрытые. Прямые комплименты, реализующие речевую тактику прямого комплимента, достаточно стандартны и обладают стереотипной композицией. Речевая тактика комплимента регулярно используется в ситуации интимного диалога как средство расположить к себе собеседника и добиться успеха в построении отношений.

Скрытые комплименты, лежащие в основе речевой тактики скрытого комплимента обладают более сложной структурой, которая обусловлена способностью автора речи к нестандартному мышлению. Скрытый комплимент выражает похвалу адресату опосредованно, давая возможность ему самому определить меру и степень превосходной оценки собственной персоны.

1. *Акишина А.А., Формановская Н.И.* Русский речевой этикет. М., 1986; 2. *Андреева Г.М.* Социальная психология. М., 1996; 3. *Бодалев И.* Психология общения. М., 1996; 4. *Доценко Е.Л.* Психология манипуляции. М., 1996; 5. *Иссерс О.С.* Речевая тактика комплимента в разговорной речи // Речь города. Тезисы докладов Всероссийск. межвузовск. науч. конф. Омск, 1995; 6. *Карнеги Д.* Как завоевать друзей и оказывать влияние на людей. Пер. с англ./Общ.ред. и предисл. Зинченко В.П., Жукова Ю.М./Р., 1990; 7. *Книгге А.* Об обращении с людьми. Дубна, 1994; 8. *Обозов Н.Н.* Психологическая культура взаимных отношений / М., 1986; 9. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка. М., 1985; 10. *Орлов Н.И.* История русской литературы 18 века. Учебник для филол. фак-тов. М., 1973; 11. *Словарь современного русского литературного языка* в 17 томах. М., 1956; 12. *Стернин И.А.* Коммуникативное поведение как предмет описания // <http://homepages.tversu.ru/~susov/Sternin.htm>; 13. *Шейнов В.П.* Скрытое управление человеком, Москва-Минск, 2000; 14. *Шостром Э.* Анти-Карнеги или «Человек-манипулятор»; 15. *Chaika, Elaine* Language, the social mirror, Cambridge Mass, 1989; 16. *Германова Н.Н.* Коммуникативные стратегии комплимента и проблемы типологии речевых этикетов // Язык и модель мира. – М., 1993. – С. 27-39. Источники: 1. Введенская Т. Штамп «Гименея», М. 2007. С. 9-13, 2. Введенская Т. «Утро после «HAPPY END», М. 2007, С.54-59.

ІНТЕРНЕТ-РЕКЛАМА ВІЙСЬКОВОЇ СПРАВИ ЯК КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ФЕНОМЕН

Історично склалося так, що існування та діяльність суспільства були пов'язані з військовою справою та армією, склад та якісне функціонування якої варіювали в залежності від історичної епохи, соціально-суспільної ситуації, стану розвиненості суспільної свідомості: залучення варягів-найманців за часів Древньої Русі: «*Земля наша велика и обильна, а наряда в ней неть. Да пойдете княжить и володети нами*» [Под ред. В.П. Адриановой-Перетц 1950,18]; створення «копейно-рейтарських» полків з іноземними інструкторами у Росії у 1632 р. тощо. Означення «*військовий*» фігурувало навіть у назві «суспільного устрою східних слов'ян у VIII – першій половині IX ст. ...«*військова демократія*» [Евдокимов, режим доступу: http://www.distedu.ru/mirror/_hist/clarino2.narod.ru/3.htm].

З розвитком суспільства зацікавленість та потреба в армії зростали чи зменшувалися в залежності від необхідності завойовувати нові території, відвойовувати чи захищати свої. Проте комплектування армії могло стати проблематичним у разі загальної мобілізації (наприклад, у випадку війни), коли навіть за умов комплектування на основі військової повинності виникала необхідність у більш чисельних військових формуваннях. У таких випадках держава вдавалася до різноманітних засобів привернення суспільної уваги та зацікавленості до військової служби. Ми вважаємо, що таку атрактивну функцію у різних її проявах виконувала реклама. Дана стаття має на меті розглянути когнітивні та прагматичні особливості реклами служби в армії, в тому числі й Інтернет-реклами. Для досягнення поставленої мети слід вирішити ряд **задач**: визначити прагматичні інтенції рекламодавця (держави, силових міністерств, окремих військових формувань), можливість їх реалізації шляхом рекламування та впливу на цільову аудиторію, когнітивні складові процесу рекламування, Інтернет-ресурси його розміщення та особливості розміщення такої реклами в мережі.

На сьогоднішній день, популяризація мережі Інтернет, розширення можливостей доступу до неї та кола користувачів обумовлюють актуальність саме Інтернет-реклами військової служби.

На певних історичних етапах реклама служби в армії чергується з PR-акціями. Так, у ретроспективному ракурсі кількість агітплакатів, листівок, звернень до суспільства значно зростає напередодні конфліктів (Перша світова війна, Велика Вітчизняна війна), за інших умов – вдаються до PR-прийомів – підтримки іміджу воїна-захисника та служби в лавах Збройних Сил (часи холодної війни з Заходом, мирний час). Маючи одну прагматичну установку (популяризація та «позитивізація» військової служби в суспільстві та залучення до лав Збройних Сил нових військовослужбовців), ці два феномени відрізняються поставленими перед ними задачами. Реклама націлена на певну аудиторію, а також на конкретну та миттєву реакцію реципієнта («*Час нових героїв – служба за контрактом у Збройних Силах України*» – матеріал рекламного відеоролика Міністерства оборони України [Режим доступу: <http://www.kontraktnik.mil.gov.ua>], «*Военная служба по контракту – правильный выбор*» – банер на сайті Міністерства оборони Російської Федерації [Режим доступу: <http://contract.mil.ru>], «*Explore the army career! That's right for you!*» – банер на

сайті Міністерства оборони США [Режим доступу: <http://www.goarmy.com/careers/>]. «PR не працює виключно з цільовою аудиторією, він працює з групами суспільства... Він охоплює світ навколо...» [Астахова 2004, режим доступу: <http://www.media-online.ru/index.php3?id=2616>]. («...солдат должен знать и хранить в своей памяти, что праотцы и предки его для славы своего Отечества ... голод, жажду, труды и смерть ни во что вменяли...») генерал-фельдмаршал М.І. Кутузов, «Разрешите представиться, рядовой Армейкин! Приветствую Вас на контрольно-пропускном пункте сайта «Детям об армии!» Здесь Вы сможете узнать все о белорусской армии, поиграть и выполнить настоящие армейские упражнения!» – білоруський сайт «Детям об армии» [Режим доступу: <http://www.deti.mil.by/>], «3 1 січня 2008 року Юлія Тимошенко планує зупинити строковий призов до армії і запровадити контрактну основу» – як елемент переддворчої кампанії [Режим доступу: <http://www.intv-inter.net/tv/channel/intv/?id=531022>].

Досліджуючи рекламу військової служби, слід враховувати лінгвопрагматичні інтенції адресата та адресанта, їх мотиви, очевидні та приховані інтенції, «які зумовлюють ілюктивний тип спілкування та проявляються у певних мовленнєвих одиницях» [Селиванова 2004, 70–71]. Ілюктивна сила рекламного тексту прослідковується на рівні повідомлень всіма мовами: можливість належати до покоління «нових героїв», правильність «вибора служби по контракту», готова форма поведінки у рекламному слогані ЗС США «*That's right for you!*». «Рекламний знак-вираз є носієм естетичної інформації. У прагматичних цілях [його] експресивно-оцінний потенціал апелює до ціннісних орієнтацій аудиторії та використовується для посилення РВ за допомогою лексико-стилістичних засобів [Лиса 2002, 54]. Когнітивна установка того, хто створює рекламу, окреслює коло цільової аудиторії. Реклама, розміщена на цільових Інтернет-ресурсах (сайти Міністерств оборони, їх інформаційні сайти, присвячені службі за контрактом чи посилання на них, форуми, блоги), розрахована насамперед не на випадкових відвідувачів, а на потенційних військовослужбовців або тих, хто на даний момент перебуває на військовій службі чи звільнився з неї в запас. PR-акції проводяться за допомогою більш різноманітних Інтернет-засобів та інших ЗМІ, розрахованих на ширшу аудиторію: дітей різного віку (дитячий Інтернет-сайт Білорусі), географічно та соціально недиференційовану аудиторію (щотижневі інформаційні телевізійні програми «Наше військо» – Україна, «Армейский магазин» – Росія, прес-релізи, друковані та електронні ЗМІ, комп'ютерні ігри, стиль «мілітарі» при оформленні Інтернет-ресурсів тощо).

Так, у Ростові-на-Дону була віддрукована книга «Военные машины» для найменших читачів в рамках серії «Читаем детям», яка носить не тільки чітко виражений агітаційний характер, а й основи військової справи для дітей:

*Пока в солдаты рановато,
позже в строй придется стать,
но эту технику, ребята,
уже сейчас вам надо знать.*

*Нипочем ему преграды-
танк их любит покорять,
а танкисты очень рады
пехотинцев прикрывать*

[Нестеренко 2007,1].

На цьому етапі слід розмежувати феномен непрямого та прямого впливу на адресанта. Локуюція рекламного слогану, прагматично організована таким чином, щоб окреслити коло цільової аудиторії, вплинути на неї, запропонувавши інференцію та отримати очікуваний результат, належить до сфери прямого рекламного впливу. Завуальована ж інтенція сфери PR чинить непряий вплив на все суспільство (на потенційного адресанта та світ навколо нього). «Непряма реклама надає великий простір вашій уяві. Дії в цій області можуть бути найрізноманітнішими» [Денисон 1996,65]. Мабуть, саме цим і пояснюється широке коло можливостей PR-впливу.

Прагматична сторона тексту рекламного повідомлення «...передбачає врахування специфіки адресанта і адресата, які здебільшого визначають характер та особливості мови реклами. ...це передусім засоби переконування, впливу, іноді навіть маніпулювання свідомістю» [Зелінська 2002,14]. До того ж специфічним є предмет рекламування – військова служба – та ресурс її розміщення – Інтернет – «...мережа мереж, яка об'єднує національні, регіональні та місцеві комп'ютерні мережі, у яких відбувається вільний обмін інформацією» [Засурский 2001,123]. Інтреактивність, діалогічність комунікації, яка здійснюється шляхом Інтернет-спілкування між адресатом та адресантом, роблять більш ефективним сам процес комунікації. «Карнавалізація» та відсутність прямого контакту надає можливість отримання більш чесної і тим більш цінної інформації з боку адресанта, що прагматично може в подальшому допомогти адресату скорегувати методи та прийоми свого впливу, надати відсутню чи недоступну але необхідну інформацію, наприклад: *«Владислав.05.10.08 9:47.: А кто-нибудь может выложит текст контракта, который подписывают контрактники. Чего-то я в нете не нашел...»* [Режим доступу: <http://milforum.info/index.php/conf/viewthread/24979/>], *«Улисс. 27.09.08 13:36.: Поражает слепая вера многих в «армию», которая превоспугает»* [Режим доступу: <http://milforum.info/index.php/conf/viewthread/24921/>], *«SUNBOY. 29.08.2007 15:01.: Сегодня в армии творится далеко не то, что показывают в «Солдатах»...»* [Режим доступу: <http://www.gq.ru/forum/index.php?showtopic=1997>], *«Саишенька. Ср Май 14, 2008 20:49.: Хочу поступить на службу во Внутренние войска РФ...Идти в венкомат со словами «Хочу служить!» не хочется. Посмеются.»* [Режим доступу: <http://armyugus.ru/forums/viewtopic.php?t=258>], *«ТЕОРЕТИК. Ср Ноя, 08 2006 00:57: Слышал недавно интересный ролик по радио...: «В крупную российскую фирму срочно требуются работники – возможны командировки; питание, проживание, одежда – за счет фирмы, приличная зарплата... Выбирай службу по контракту». Интересный ролик кстати – пытаются как-то привлечь на службу людей»* [Режим доступу: <http://armyugus.ru/forums/viewtopic.php?t=12>].

Особливості рекламного тексту чи тексту, що має прихований рекламний характер, в мережі Інтернет, «зумовлюють виникнення терміну «ергономічні гіпермедіа», пов'язаного з особливими вимогами, які висуваються до мовного оформлення та дизайну тексту в Інтернеті» [Саенко, режим доступу: <http://www.textology.ru/public/webtext.html>]. Так, у зв'язку з обмеженою рекламною площею чи відсутністю належних спеціалістів, фінансовою неспроможністю залучити комерційних спеціалістів, рекламна інформація стосовно військової служби на сайтах пострадянських республік може не мати вербальних засобів, які прямо спонукають до певних дій, а обмежуватися фотографією, наприклад, зображенням військовослужбовця певного роду військ, з технікою чи зброєю, які даний рід військ має на озброєнні. Організація такого типу «візуальної» комунікації також

несе прагматичне навантаження, апелює до підсвідомо та історично закладених стереотипів національного мислення, які базуються на колективному підсвідомому – архетипі. «**Воїни** – ... готові допомогти та захистити від хвиль хаосу; Вищі Сили, що приходять на допомогу; захисники устоїв; герої, які жертвують собою заради благополуччя оточуючих; сподівання на втручання Вищих Сил» «**Страж** – охорона від недостойних, захист від вторгнення ворожих сил, очікування нового кола можливостей, можливість росту, випробування» [Сельченко 2007, 720]. «...почуття особистої гідності, потреба поваги та престиж хвилюють насамперед чоловіків. Чоловіки досягають успіхів у роботі, спорті... Потреба самоствердження (самореалізації, самовираження) – знову-таки, насамперед, на перший план виводиться чоловік. Перемоги у спорті, досягнення на роботі – прерогатива чоловічої статі» [Дударева 2003, 159].

Отже, розглянуті нами когнітивні та прагматичні особливості реклами служби в армії в мережі Інтернет дозволяють зробити висновок про наявність маніпулятивних прийомів впливу на цільову аудиторію за допомогою креолізованих текстів рекламних повідомлень. Прагматична продуманість рекламних кампаній військової служби в Мережі сприяла б, на нашу думку, активізації зворотного зв'язку з цільовою аудиторією, більшій результативності таких рекламних кампаній.

1. *Астахова А.* Реклама и PR – найди 10 отличий. – Электронное издательство «MEDIA OnLine», 24 августа 2004 г., 13:30. Режим доступа: <http://www.media-online.ru/index.php3?id=2616>. 2. *Денисон Д., Тоби Л.* Учебник по рекламе. – Минск.: Современное слово, 1997.-348с. 3. *Дударева А.* Рекламный образ: мужчина и женщина. –М.: РИП-холдинг, 2003. – 222с. – Сер. «Академия рекламы». 4. *Евдокимов Е.* Появление государства у восточных славян.- Сайт Евдокимова Евгения: История Великой Руси. доступа: http://www.distedu.ru/mirror/_hist/clarino2.narod.ru/3.htm. 5. **Система средств массовой информации России:** учебное пособие для вузов / под ред. **Я.Н.Засурского**. –М.: Аспект пресс, 2001. – 259 с. 6. *Зелінська О.І.* Лінгвальна характеристика українського рекламного тексту. – Дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук. – Харків, 2002. –173 с. 7. *Лиса Н.С.* Структурні та лінгвопрагматичні особливості рекламного знака (на матеріалі англомовної реклами. – Дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук. –Львів, 2002. – 170 с. 8. *Нестеренко В.Д.* Военные машины. – Ростов-н/Д.: Издательский дом «Проф-Пресс», 2007. – 10 с. 9. *Повесть временных лет по Лаврентьевской летописи* / Под ред. В.П.Адриановой-Перетц. – М. – Л., 1950. – Ч.1. – С. 18. 10. *Саенко А.Н.* Содержательно-стилистические особенности информационных текстов в Интернете. Режим доступа: <http://www.textology.ru/public/webtext.html>. 11. *Саенко А.Н.* Содержательно-стилистические особенности информационных текстов в Интернете. Режим доступа: <http://www.textology.ru/public/webtext.html>. 12. *Селиванова Е.А.* Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое учебное пособие. – К.: Брама, 2004. – 336 с. 13. *Сельченко К.В.* Архетипы коллективного бессознательного // Психология и психоанализ... с. 699-726. Режим доступа: <http://b2b-reklama.ru/2007/09/14/270.html>.

Матеріали дослідження

14. Социальные и юридические форумы. Армия, общество, право». Режим доступа: <http://milforum.info/index.php/conf/viewthread/24979>.

15. «Социальные и юридические форумы. Армия, общество, право». Режим доступу: <http://milforum.info/index.php/conf/viewthread/24921>.
16. Сайт «Детям об армии». Режим доступу: <http://www.deti.mil.by>
17. Сайт МО РФ «Служба по контракту – Федеральная целевая программа» Режим доступу: <http://contract.mil.ru>.
18. Сайт МО США. Режим доступу: <http://www.goarmy.com/careers>
19. Сайт МО України, присвячений службі за контрактом. Режим доступу: <http://www.kontraktnik.mil.gov.ua>.
20. Універсальний пошукач INTV. Режим доступу: <http://www.intv-inter.net/tv/channel/intv/?id=531022>.
21. Форум «Армия России/На службе Отечеству. А ты записался в контрактники?» Режим доступу: <http://armyus.ru/forums/viewtopic.php?t>.
22. Форум «Армия России/На службе Отечеству. А ты записался в контрактники?» Режим доступу: <http://armyus.ru/forums/viewtopic.php?t>.
23. Форум журналу GQ. Режим доступу: <http://www.gq.ru/forum/index.php?showtopic>.

*М.Т.Вереш, ст.викл.,
Ужгородський національний університет*

АБРЕВІАТУРА У НІМЕЦЬКІЙ ТЕОЛОГІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Фахові мови на сучасному етапі розвитку лінгвістики набувають дедалі більшого значення. Абревіатура як складова частина термінологічної системи мови утворює один із характерних типів термінотворення наших днів [Суперанська 1989, 106]. Результатом абревіатури повинна бути щонайбільша однозначність за найменшою короткістю в межах певного фаху. Якщо ж говорити про причини виникнення абревіатур, то існує думка, що причиною слугували такі фактори як економія писемного матеріалу та економія часу. Стосовно економії матеріалу, то мова йде не про заощадження пергаменту чи паперу, а про відведення місця для написання – сторінки чи рядка [Алексеев 1979, 20 – 21].

Об'єктом нашого дослідження слугують абревіатури німецької теологічної мови.

Актуальність теми випливає із зростаючого інтересу до такої галузі науки як теології та малодослідженості даної теми.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше досліджувалися терміни-абревіатури німецької теологічної мови .

Завдання цієї роботи – це аналіз структурних особливостей та встановлення походження абревіатур німецької фахової мови на основі словника F.Nauck та G. Schwinge «Theologisches Fach- und Fremdwörterbuch» [F. Nauck та G. Schwinge]. Джерелом дослідження виступають 397 одиниць.

Науковим дослідженням абревіатур займаються у своїх працях Ардаматская Е.Н., Алексеев Д.І., Волошин Е., Кондратюкова Л.К., Краев А.Д., Фурсова Л.І., Рудницька Л.І., Щербачук Л.Ф., Шевчинська К., Флук Г-Р.

Термін – це слово або словосполучення, що виражає чітко окреслене поняття певної галузі науки, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя [Ганич та ін. 1985, 306].

Для термінологічного словотворення фахових мов характерно утворення термінів тими самими способами, які притаманні загальній лексиці: семантичний, синтаксичний та морфологічний [Суперанська 1989, 105].

За способом творення терміни поділяються на: терміни-кореневі слова, де можливі дві варіації: 1. корінна непохідна лексика (*Gott, Kirche, Bibel, Kelch*), 2. запозичена непохідна (*causa, codex*); на похідні терміни, утворені шляхом суфіксації (*kirchlich, Äbtissin*) та префіксації (*Urkirche, Urgemeinde, Unsterblichkeit*); терміни – складні слова (*Gottesdienst, Religionspädagogik, Moraltheologie*), терміни-словосполучення (*Kinder Gottes, das jüngste Gericht*), терміни-абревіатури (*AT – Altes Testament, Spr – das Buch der Sprichwörter*), літерні умовні позначення, символи (знаки), номенклатура [Дяков, Кияк, Куделько 2000, 13-14].

Абревіатура (від лат. *abbreviatio* – скорочую) – звичайно іменник, творений шляхом скорочення простого слова або компонентів складного слова чи елементів твірного словосполучення до рівня звуків або букв, складів чи інших фрагментів слів [Селіванова 2006, 8].

Акронім (від грец. *ακροσ* – «найвищий, крайній» та *οψυμα* – «ім'я») – слово, утворене шляхом складання початкових букв чи звуків [Пономарів 2001, 76].

На думку Селіванової О., абревіатури за своєї структурною будовою поділяються на наступні п'ять груп:

1. ініціальна (акроніми): *LKA – Landeskirchenamt, LKB – Landeskirchliche Bibliothek, DBK – Deutsche Bischofskonferenz, STD – Sacrae Theologiae Doctor, DGfP – Deutsche Gesellschaft für Pastoraltheologie*;

2. складова: *Jos – das Buch Josua, Lk – das Evangelium nach Lukas*;

3. поєднання скороченого до складу (у деяких мовах до звука чи букви) першого слова й цілого слова у прямому або непрямих відмінках (не зафіксовано);

4. мішана: *FMCap – Fratres Minores Capucini*;

5. неініціальна. Цю групу ще називають складноскороченими словами, яка утворюється шляхом транскрипції чи транслітерації іншомовних відповідників *CCEE – Consilium Conferentiarum Episcopaliū Europae (Rat der Bischofskonferenzen Europas), LG – Lumen gentium (Dogmatische Konstitution über die Kirche)* [Селіванова 2006, 8].

Німецькій фаховій мові теології притаманна велика кількість двох, три та більше основних слів, що суперечать вимогам короткості до терміна. Таким чином, з метою мовної економії у досліджуваній фаховій мові використовується велика кількість абревіатур. Наприклад, *KGR – Kirchengemeinderat, KU – Konfirmandenunterricht, MDG – Mediendienstleistungsgesellschaft, EGB – Einheitsgesangbuch* [Hauck 2005, 227 – 230].

Інколи скорочення замінюють цілі фрази чи вирази, наприклад, назви церковних чи релігійних організацій: *AMD – Arbeitsgemeinschaft Missionarische Dienste, BDKJ – Bund der Deutschen Katholischen Jugend, DCV – Deutscher Caritas-Verband*; назви наукових ступенів, утворені від латинських основ: *STM – Sacrae Theologiae Magister, STB – Sacrae Theologiae Baccalaureus*. Ці абревіатури зручні у письмовому використанні перед іменами осіб з метою економії місця.

За структурними особливостями зафіксовано чотири групи термінів-абревіатур німецької теологічної мови.

Перша група – ініціальна, утворена від початкових літер кожного слова. Зафіксовано 236 одиниць, які утворилися даним способом, що становить 59,4% від загальної кількості. Виявлено німецькі терміни-абрєвіатури (128) *DC* – *Deutsche Christen*, *VDD* – *Verband der Diözesen Deutschlands*, *LKR* – *Landeskirchenrat*, *KAN* – *Katholische Nachrichtenagentur* та іншомовні, а саме: латинські (67) *BMV* – *Beata Maria Virgo*, *STM* – *Sacrae Theologiae Magister*, *Acta Apostolicae Sedis*; грецькі (2) *XP* – *XPICTOC* (*Christus*), *IHS* – *IHCOCYC* (*Jesus, Jesus habemus socium*), англійські (39) *ASB* – *Alternative Service Book*, *ATESEA* – *Association of Theological Education in South East Asia*, *EECCS* – *European Ecumenical Commission for Church and Society*. До цієї групи належать також термінологічні одиниці утворені шляхом використання службових частин мови, наприклад, прийменників. Таких виявлено 10, серед них німецьких (9) *DGfP* – *Deutsche Gesellschaft für Pastoraltheologie* та латинських (1) *ICN* – *In Christi Nomine*. [Hauck 2005, 216 – 232].

Необхідно виділити окрему підгрупу абрєвіатур, які за способом творення належать до ініціальної, однак відрізняються від всіх інших тим, що використовується скорочення імені авторів, а не назв книг. Мова йде про назву збірки документів вчення (магістерії) католицької церкви *DS* – *Enchiridion Symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum* та *NR* – *Der Glaube der Kirche in den Urkunden und Lehrverkündigung*. *DS* – це скорочення від авторів *H. Denzinger* – *H. Schönmetzer* та *NR* – скорочення від *J. Neuner* – *H. Roos* [Vorgirmler 2005, 12].

Друга група – складова абрєвіація яка включає лексичні одиниці утворені шляхом скорочення слова до першого складу. Загальна кількість термінів-абрєвіатур складає 80 одиниць, що становить 20,2% від загальної кількості. Серед них німецьких зафіксовано (65) *Jos* – *Das Buch Josua, 1 Kön* – *Das 1. Buch der Könige, Röm* – *Der Brief an die Römer, Joh* – *Das Evangelium nach Johannes*; латинських (12) *Gen* – *Genesis, Lev* – *Levitikus, Dtn* – *Deuteronomium, St* – *Sanctus*; англійських (3) *Hon* – *Honory (ehrenhalber)*, *Rev* – *Reverend*. На думку Алексеєва Д., назва «складова» – умовна, оскільки для творення абрєвіатури береться не склад в прямому розумінні слова, а усічена основа, частина основи, зазвичай в ізольованому виді і являє собою якийсь позаслівний «абрєвіатурний» склад [Алексєєв 1979, 202]. Типово усічений компонент складається з одного трифонемного закритого складу [Алексєєв 1979, 202]. Наприклад, *Gal* – *der Brief an die Galater*, *Jer* – *das Buch Jeremia*. Таких абрєвіатур у нас зафіксовано 64. Можливі також утворення з опусканням голосної (16 одиниць): *Ex* – *Exodus*, *Lk* – *das Evangelium nach Lukas*.

Третя група – мішана абрєвіація, яка включає в себе елементи як ініціальної так і складової [Алексєєв 1979, 203]. В залежності від розміщення в абрєвіатурі складу чи ініціалу можна розрізнити шість варіантів:

- a) ініціал + склад: *VRev* – *Very Reverend*;
- b) ініціал + ініціал + склад: *FMCap* – *Fratres Minores Capucini*;
- c) ініціал + склад + склад: *OCistRef* – *O. Cisterciensium Reformatoru*;
- d) ініціал + ініціал + склад + склад: *CIBEDO* – *Christlich-Islamische Begegnungs- und Dokumentationsstelle*;
- e) ініціал + ініціал+ ініціал+ склад: *CELAM* – *Consejo Episcopal Latinoamericano (Lateinamerikannischer Bischofssrat)*;
- f) ініціал + ініціал + ініціал + склад+ ініціал: *DELKRO* – *Deutsche Evangelisch-Lutheranische Kirche des Ostens*.

Зафіксовано 11 одиниць (2,8%), із них німецьких (1) *CIBEDO – Christlich-Islamische Begegnungs- und Dokumentationsstelle* та 10 іншомовних, з яких латинських (7) *FMCap – Fratres Minores Capucini, OCistRef – O. Cistercensium Reformatorum*.

Четверта група – неініціальна, утворена шляхом транскрипції чи транслітерації іншомовних слів [Селіванова 2006, 8]. Загальна кількість абrevіатур становить 72 одиниці (18,1%), до яких входять латинські (25) *AA Apostolicam Actuositatem (Dekret über das Laienapostolat), AG – Ad Gendes (Dekret über die Missionstätigkeit der Kirche), CD – Christus Dominus (Dekret über die Hirtenaufgabe der Bischöfe), CCEE – Consilium Conferentiarum Episcopaliū Europae (Rat der Bischofskonferenzen Europas)*; англійські (45) *AGEM – Advisory Group on Economic matters (Beratergruppe für Wirtschaftsfragen), JPIC – Justice, Peace and Integrity of Creation (Gerechtigkeit, Frieden und Bewahrung der Schöpfung)*.

Говорячи про походження термінів у німецькій фаховій мові необхідно зазначити, що найбільшу групу абrevіатур утворюють німецькі лексичні одиниці (194) *DCV – Deutscher Caritas-Verband, KU – Konfirmandenunterricht, DBK – Deutsche Bischofskonferenz, KDA – Kirlicher Dienst in der Arbeitswelt, KEP – Konferenz Europäischer Pfarrvereine, Joh – Das Evangelium nach Johannes, Kol – der Brief an die Kolosser, 1 Makk – das 1. Buch der Makkabäer*. Однак той факт, що теологічна термінологія довгий час перебувала під інтенсивним впливом класичних мов, а передусім латинської, пояснює наявність значної кількості латинських абrevіатур (111) *Cant – Canticum Canticorum, CCEE – Consilium Conferentiarum Episcopaliū Europae, CIC – Codex Iuris Canonici, OSU – O. Sanctae Ursulae, OFM – O. Fratrum Minorum, DV – Die verbum, DH – Dignitatis humanae, Ex – Exodus, Dtn – Deutoronomium*. В процесі дослідження були виявлені також англійські абrevіатури (88) *ATESEA – Association of Theological Education in South East Asia, EECSS – European Ecumenical Commission for Church and Society, VRev – Very Reverend, MECC – Middle East Council of Churches, MtRev – Most Reverend*, грецькі (2) *XP – ΧΡΙΣΤΟΣ (Christus)* та португальські (2) *CELAM – Consejo Episcopal Latinoamericano (Lateinamerikannischer Bischofssrat, CLAI – Consejo Latinoamericano de Iglesias (Lateinamerikannischer Kirchenrat)*.

Необхідно зазначити, що не кожна абrevіація обов'язково вдала і заслуговує схвалення, оскільки часто виникають алогічні або багатозначні позначення [Fluck 1996, 247]. Так, наприклад, скорочення, які містять велику кількість ініціалів *VELKD – Vereinigte Evangelisch-Lutheranische Kirche Deutschlands, DELKRO – Deutsche Evangelisch-Lutheranische Kirche des Ostens* або включають три і більше однакових початкових за назвою ініціал, наприклад: *ICCC – International Council of Christian Churches (Internationaler Rat christlicher Kirchen)*; *CP – Christliche Pfadfinderschaft*, та *CP – C.Passions (Passionisten), EC- Jugendbund für Entschiedenenes Christentum* та *EC – Establisched Church (Church of England)*.

Для не фахівців «мова абrevіатури» певної галузі може спричиняти труднощі у комунікації, однак для фахових мов – це джерело для утворення нових слів, які на даний час стали настільки ж продуктивними, як два класичних джерел творення нових основ: запозичення та переосмислення значення [Fluck 1996, 55].

Таким чином, провівши аналіз 397 термінів-абrevіатур німецької теологічної мови виявлено 4 групи утворення абrevіатур за ініціальним, складовим, мішаним та не ініціальними способами абrevіації. Найбільшу групу складають терміни утворені ініціальним шляхом – 236 одиниць, що становить 59,4% від загальної кількості. Наступна за величи-

ною група – складова, яка містить 80 одиниць (20,2%), на третьому місці – неініціальна, яка налічує 72 одиниці (18,1%). Найменшу групу аббревіатур виявлено у групі, утвореній за допомогою мішаної аббревіації – 11 одиниць (2,8%). Що ж до походження аббревіатур, то ми отримали наступні результати: найбільшу кількість термінів становлять німецькі слова 194 одиниць (48,9%). З огляду на тривалий вплив латинської мови друге місце займають латинські аббревіатури – 111 одиниць (28,0%). Досить велику групу, 88 одиниць (22,2%), складають терміни англійського походження. Найменшу кількість аббревіатур-термінів зафіксовано із грецької мови 2 одиниці (0,5%) та португальської 2 одиниці (0,5%).

1. *Алексеев Д.И.* Сокращенные слова в русском языке. – Из. Саратовского университета, 1979. – 327 с. 2. *Ганич Д.І., Олійник І.С.* Словник лінгвістичних термінів. – К.: ВПШ, 1985. – 360 с. 3. *Дяков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б.* Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. – К.: вид. дім «KM Academia», 2000 – 218 с. 4. *Пономарів О.Д., Різун В.В., Шевченко Л.Ю.* та ін. Сучасна українська мова: Підручник: За ред. О.Д. Пономарева. – 2-ге вид., перероб. – К.: Либідь, 2001. – 400 с. 5. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с. 6. *Суперанська А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В.* Общая терминология: Вопросы теории. – М.: Наука, 1989. – 246 с. 7. *Agricola, G.* Wörterbuch des christlich geprägten Wortschatzes. – S.Hirzen Verlag: Stuttgart, 2003. – 218 S. 8. *Fluck, H.-R.*: Fachsprachen: Einführung und Bibliographie / Hans-Rüdiger Fluck. – 5. überarb. Und erw. Aufl. – Tübingen : Basel: Francke, 1996. 9. *Hauck F., Schwinge G.* Theologisches Fach- und Fremdwörterbuch. – Vandenhoeck und Ruprecht. – Göttingen, 2005. – 240 S. 10. *Vorgrimler; H.* Neues theologisches Wörterbuch. – Verlag Herder. – Freiburg – Basel – Wien, 2005. – 698 S. 11. *Wahrig Illustriertes Wörterbuch.* – Bertelsmann Lexikon Verlag: Gütersloh/München, 2001. – 1006 S.

*Т. П. Вільчинська, к.філол.н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка*

КОНЦЕПТ-ОБРАЗ «ТІНЬ» У ХУДОЖНІЙ МОВІ ХХ ст. (на матеріалі поетичної творчості Б.-І. Антонича)

Давні народні вірування сприймаються не лише як поклоніння богам, а значно ширше. Залишаючись двоєвірцем, народ, як і раніше, якщо не поклоняється, то по-іншому виражає своє трепетне ставлення до всього, від чого залежить, чого не розуміє, але в надзвичайну силу якого вірить. Одним із таких етносимволів, або етнокультурних концептів, є «тінь».

З тінню як архетипним образом, позначеним специфікою історичного досвіду, пов'язано багато народних вірувань, закладених ще у язичництві і трансформованих під впливом християнського світогляду. З одного боку, вона уособлює злого духа чи ще якусь зловорожу істоту, котра підбурює на аморальні, а то й злочинні дії або нагадує людині про уже здійснені негативні вчинки чи навіть наміри щодо них. Сліди такого міфопоетичного розуміння тіні простежуємо в українських замовляннях, ворожіннях тощо. З іншого боку,

тінь – це ласка Божа, і той, хто заподіяв зло, не має коло себе тіні, позбавлений такої ласки. У багатьох народів тінь отожднюється з душею. А трактування тіні як привида, який асоціюється із померлим, актуалізує смисл, що підземне царство – це царство тіней. Сакральну природу тіні відзначали В. Жайворонок, В. Супруненко, В. Ятченко, І. Бетко, М. Скаб, О. Радонова та ін.).

Відповідно концептуалізоване в мові поняття тіні є полісемантичним. Строкатість культурологічних смислів концепту «тінь» підтверджують і мотивують загальномовні тлумачення відповідної лексеми. У СУМі («Словник української мови») подано вісім лексико-семантичних варіантів та чисельні відтінки значень слова *тінь*. Актуальними для концептуальної інтерпретації тіні як сакральної сутності є передусім такі значення відповідної лексеми, як: «темрява, морок» і «привид, примара» [Словник 1979, 143-144].

Перше із них, що бере свій початок від відповідних праслов'янських етимонів «темнота, тьма», «темніти», імплікує концептуальний смисл: «щось незрозуміле, невідоме». Адаже саме з темрявою пов'язують розгул нечистої сили (звідси темні сили), тому пільма навіное страх, небезпеку тощо [Жайворонок 2006, 591]. Щодо другого, то вживання слова *тінь* на позначення привида засвідчують вірування, які поєднують ідею смерті з тінню (людським відображенням, примарою). З'являлися привиди, як правило, з настанням темноти. У більшості місцевостей ними вважали мертвих людей, що у різних втіленнях з'являлися перед живими. У СУМі з відповідною ремаркою зафіксований подібний відтінок значення «// міф. Дух, душа померлого» [Словник 1979, 144]. Отже, у загальномовній концептуалізації семантична структура концепту «тінь» охоплює такі основні компоненти: «те, що асоціюється з темрявою, мороком», «вселяє страх», «супроводжує людину та частіше лякає її», «те, що співвідноситься зі світом мертвих», «асоціюється з привидом, примарою» і под. Рідше «тінь» – це «те, що виявляє ставлення Бога» або «те, що отожднюється з душею».

Завдання статті полягає в тому, щоб, завдяки аналізу концепту-образу «тінь» у поетичній творчості Б.-І. Антонича, глибше усвідомити етносимволіку українського народу, репрезентовану у художній мові ХХст.

Починаючи з 60-х років, коли твори поета почали повертатися до українського читача, науковці постійно говорять про їх нове прочитання, щоправда, вкладаючи в нього різне розуміння (М. Ільницький, І. Драч, В. Махно, Ю. Андрухович, Л. Стефанівська та ін.). В. Грещук з цього приводу зауважує, що літературно-естетичний погляд на митця як «новатора із виразним індивідуальним поетичним обличчям» «має бути доповнений з'ясуванням його мовного феномена як одного з визначних чинників оригінальності й самобутності антоничівської поезії» [Грещук 2000, 224]. І хоча мовні особливості поезики Антонича досліджувалися й раніше, в аспекті когнітивної лінгвістики вона вивчається вперше.

Зауважимо, що концепт-образ «тінь» є одним з основних репрезентантів демонічності у мовно-концептуальній картині світу Б.-І. Антонича, що значною мірою визначає специфіку цього концепту та вказує на його зв'язок з іншими концептуалізованими поняттями на позначення сакрально-хтонічного. Подібний зв'язок відзначила дослідниця сакральних художніх текстів І. Бетко, яка або схилилася до отожднення тіні з дияволом, або розглядала її як те, що є темною стороною недосконалої індивідуальності і яке перешкоджає зустрічі ліричного героя з Богом і своєю одкровенню внутрішньою людиною

[Бетко 2003, 198]. Безперечно, дослідниця має рацію і концептуальний аналіз антоничівських текстів підтверджує це. Так, про те, що тінь корелює з нечистою силою, свідчать хоча б такі рядки з «Балади про тінь капітана»: «...бач, щоб за хвилину цю не заплатив ти задорого, коли тебе тінь твої покине й твоїм стане ворогом» [Антонич 2003, 55] (нагадаємо, що «вrag (ворог)» – одна з «стародавніх назв чорта» [Лларіон 1991, 139]). Зустріч капітана з власною тінню закінчилася загибеллю його персони, що виявлялася безсилою перед темним боком своєї особистості.

Водночас зведення розуміння тині до двох цих, хоча й важливих, моментів, не дає змоги змоделювати концепт, який, як засвідчив аналіз поетичних текстів, є когнітивно-багатоградним архетипним образом у мовно-концептуальній картині світу письменника-модерніста. Основними номінантами його є лексеми «тінь» («Тремчу... у вічності холодній тині» [Антонич 2003, 110]); «тьма», «птьма», «морок» («Шалений місяць – мрійний тенор веде містичну пісню тьми» [Антонич 2003, 86]); «примара», «привид», «марев» («Північ чорна, наче вугіль, ходить тінь на площі Юра... Відрізнути сам не можеш, що тут привид, а що ява, чи це марев...» [Антонич 2003, 115]). Подібні вербалізатори визначилися з огляду на виділені нами два основні значення лексеми «тінь» – «темрява, морок» і «примара, привид», що є найбільш актуальними для інтерпретації тині як демонічної сили.

Отже, семантична структура концепту-образу «тінь» охоплює передусім два основні концептуальні смисли: «те, що співвідноситься з темрявою, мороком» («Хай на очах землі печать – тьми чорна штольня!» [Антонич 2003, 186]) і «те, що асоціюється з привидом, примарою» («В ніч темну зриваюсь і кличу, бо бачу примару страшну» [Антонич 2003, 247]).

Щодо інших семантичних компонентів, реалізованих у структурі цього концепту, то вони, з одного боку, повністю збігаються з тими, що характеризують його в українській етнокulturі, засвідчуючи явлення про тінь як щось незрозуміле, страшне, небезпечне, яке за цими ознаками виявляє зв'язок з демонсилою. З іншого боку, виявлено також індивідуальні смисли, що помітно розгортають семантику аналізованого концепту. Зокрема, «тінь» – це «те, що асоціюється з чимось невідомим, негативним, загрозливим» («Місяць лиш з-за хмар погляне, порине в чорних тіней знов тенета, гряде грязька, густа імла з бескета, повітря є гниле, липке, погане» [Антонич 2003, 43]) або «те, що співвідноситься зі світом мертвих» («Хто ти? – І чую холод на обличчю і осоружний дух мертвоти» [Антонич 2003, 258] – вірш «Страшна тінь»); а тому це і «те, що вселяє страх» («Зловісна безпеки тінь не покида, хвилини, мов хомут, стають тісні» [Антонич 2003, 246]) та «породжує бажання боротися з ним» («... дереш на шмаття тьму і чуєш давню радість» [Антонич 2003, 43]).

Серед семантичних компонентів досліджуваного концепту привертають увагу також ті, що корелюють із подібними у структурі концепту «чорт», як-от: «те, що диференціюється за локальною ознакою»: «Та тині неспокійні, привиди невшині з-під землі стають, з-під площ, з-під трав» [Антонич 2003, 203] і «те, що виявляє подібність до чорта за різними кваліфікаційними ознаками», як: «зло, підступність» («Лиховісна тінь важка» [Антонич 2003, 250]); «здатність літати» («над містом ширяють тині» [Антонич 2003, 255]); «потворність» («Бліді та упирні обличчя все будять мене серед сну. В ніч темну зриваюсь і кличу, бо бачу примару страшну» [Антонич 2003, 247]).

Зауважимо, що вказані смисли активно виявляють себе і в позиціях зіставлення, реалізованих, наприклад, через зіставлення тіні з «яструбом»: «... куди тінь, наче яструб, над серцем колує» [Антонич 2003, 117] або «привида» чи «душ мореплавців» із тінню: «Мов тінь, що за мною все ходить, цей привид жахливо німий» [Антонич 2003, 247]; «... й мореплавців білі душі блукають, наче тіні без наймення, морем» [Антонич 2003, 143]. Зв'язок із хтонічним імплікується і в зіставленні «сонця» із тінню: «... а сонце – червоний птах чорною тінню над серцем блудить. Дивно це, а проте таки так: сонце – отруйна троянда» [Антонич 2003, 257] – зіставлення підсилюють два хтонічні кольори – червоний і чорний. Проекція тіні на царство тіней, потойбічний світ об'єктивується через зіставлення із «спомином»: «Процаючись із спомином останнім, що тінню вихилився з-за яви краю» [Антонич 2003, 133], а також у парафразах «вічності тінь» [Антонич 2003, 249], «тінь днів минулих» [Антонич 2003, 279].

Водночас привертають увагу численні контексти, в яких концепт-образ «тінь» реалізує метафоричну семантику, виходячи при цьому за межі співвідносності із демонічним. Це засвідчують такі зіставлення, як: «тісня, наче тінь», «усмішки, мов тіні по сіні» та ін. Окремі із смислів імплікуються в метафоричних парафразах, як: «тінь самоти», «тінь доли», «тінь смутку».

Із тінню, як уже згадувалось, пов'язано багато вірувань українського народу. Відображення їх у поетичних творах Антонича виявляє реалізацію етнічного компонента у структурі аналізованого концепту. Наприклад, в українській етносвідомості «тінь від землі й рослин вказує на вічні тривоги, розлучення, невдачі в справах, скорботу» [Жайворонок 2006, 598], відповідно в досліджуваних текстах знаходимо: «Мов явір, що тінь власну ловить, схились до власної душі» [Антонич 2003, 94].

У міфопоетичній традиції об'єктивується також розуміння тіні як «ласки Божої», але той, хто заподіяв зло, не мав коло себе тіні» [Жайворонок 2006, 598]. Подібне уявлення про тінь імплікується в «Баладі про тінь капітана», де автор застерігає героя від гріховних вчинків, за які той може «заплатити задорого, коли тебе тінь твоєї покине». Як архетипний образ тінь, за Юнгом, є психологічним двійником персони [Юнг 1997, 287], зустріч з нею у творі виявилася фатальною для персони, її поглинула темнота тіні – «тінь твої... твоїм стане ворогом». Проте поет трансформує цей образ і далі: тінь тепер отожднюється зі смертю: «Тінь його встала зі стін, пішла ходором. З рук вилетів келих із гуком. Кругом все у померках. В обіймах її зверещав капітан в диких обертах» [Антонич 2003, 58]. Обійми тіні асоціюються з обіймами смерті. Твір показовий у тому плані, що виявляє глибоку амбівалентність концептуалізованого поняття, засвідчуючи тим самим зв'язок із його тлумаченням в українській етнотрадиції.

Індивідуально-авторське, швидше позитивне, осмислення тіні об'єктивується в поглядах Антонича-пантеїста. На зміну «чорним тіням», як і на зміну ночі, приходять «зелені», що їх несе день («І день зелені тіні в серце трусить» [Антонич 2003, 196]). Та й морок тепер уявляється поету «зеленим»: «... зелений морок сном колише» [Антонич 2003, 146]. Проте і «зелені тіні», і «зелений морок» «п'януть, як і давниш п'янило». Як бачимо, подібна інтерпретація не суперечить сакральній природі аналізованих образів, хоча й дещо віддаляє їх від традиційних асоціацій із хтонічним.

Взагалі, щодо концептуально-асоціативних зв'язків, то в їх межах розрізняємо як традиційні, так і ті, що експлікуються лише в антоничівському світобаченні. Приклада-

ми перших є: тінь – душа, тінь – вічність, тінь – доля, тінь – смерть; авторські маніфестовані такими рядами, як: тінь – смуток, тінь – самота та ін. Частіше їх лінгвальними репрезентантами є парафрази на зразок: «*вічності холодні тіні*», «*тиха тінь самоти*», «*тінь доли крил*» та ін. Тьма в уявленнях поета, як і українського народу, традиційно асоціюється з горем, неволею: «*Навпроти тьми, неволі, горя*» [Антонич 2003, 267], тоді як певною мірою протилежні асоціації викликає «*містична пісня тьми*».

Враховуючи результати проведених спостережень, робимо висновок про семантичну наповненість концепту-образу «тінь», його синкретичну природу, аксіологічну амбівалентність, підтверджену мовною концептуалізацією цього поняття.

Лінгвалізація концепту засвідчує також його виразну конотованість, що розглядається передусім як похідна від семантики. Так, експлікація у семантичній структурі досліджуваного концепту-образу смислів, що об'єктивують уявлення про тінь як загрозову, небезпечну, незрозумілу сутність, що асоціюється з привидами, примарою, а отже, співвідноситься зі світом мертвих, і подібних, засвідчує домінування негативних конотацій, детермінованих також денотативним змістом основних вербалізаторів цього концепту – лексем «*тінь*», «*тьма*», «*темрява*», «*примара*».

З іншого боку, основними виразниками конотованості концептуалізованої структури в мові є різні лінгвостилістичні засоби. Для концепту-образу «тінь» в авторській картині світу Б.-І. Антонича вони виявляють особливу активність, що помітно вирізняє цей концепт та визначає його специфіку. Насамперед важливу роль у цьому плані відіграють епітети, які, крім того, засвідчують і деякі суттєві характеристики концептуалізованого поняття. Так, «тінь» в Антоничевих текстах, з одного боку, буває: «*холодна*», «*зловісна*», «*лиховісна*», «*важка*», «*страшна*», «*таємна*», «*неспокійна*», «*похмура*», а з іншого – «*тиха*», «*співуча*», «*сумна*». Помітну продуктивність виявляють кольористичні епітети як виразники амбівалентної оцінної семантики. Відповідно «тінь» буває «*чорною*», «*темною*» (атрибут ночі) і «*білою*» (атрибут душі покійного), «*зеленою*» (атрибут дня) і «*синьою*» (атрибут мли, вечора). Переважно негативні конотації експлікують епітети до вербалізатора «*тьма*»: «*чорна*», «*пуста*».

Оцінну маркованість демонструють також численні метафори, підтверджуючи думку дослідників, що це був один із улюблених прийомів творення образу поетом (О. Зілинський, М. Ільницький, В. Грещук та ін.): «*чорних тіней тенета*», «*тіні ширяють*», «*біла тінь бенкетує*», «*б'є ніч у тіней чорні дзвони*» та ін. Подібне стосується і метафоричних парафразів, що часто вражають своєю нестандартністю, наприклад: «*Таємні тіні – квіти ночі, це душі білих дерев*» [Антонич 2003, 290]. Амбівалентність досліджуваного концепту-образу підтверджує і багато порівнянь, більшість із яких є оказіональними. Пор.: «*тінь, неначе яструб*», «*мов тінь, цей привид жасливо німий*», «*мов тінь похмура, нерозгадане майбутнє*» і «*пісня, наче тінь*».

Щодо інших лінгвістичних засобів, то важливу роль у вираженні аксіологічної забарвленості концепту-образу «тінь» відіграють тавтології: «*тіні тіней*» («*Навіщо, сестро [сутінь], навіщо пестити тіні тіней?*» [Антонич 2003, 133]); символи, як-от: «*темрява*» – «*символ смертних сіней*» [Слухай 1999, 42] («*птахи більше листя не колишуть, і порохно у темряві, мов погляд смерті, свердлить холодним світлом*» [Антонич 2003, 127]); антитези («*Високі до неба є сходи, глибокі є безвісті тьми*» [Антонич 2003, 247]).

На характер конотації впливають і асоціативні зв'язки, здебільшого вони підтверджують негативнооцінну маркованість «тіні»: тінь – смерть, тінь – смуток, тьма – горе

та ін. Щодо позитивних конотацій, то їх автор пов'язує насамперед із власною тінню людини, покликаною, за міфопоетичними уявленнями, оберігати її: «*Нещасний, нещасний, хто бісові програв тінь власний*» [Антонич 2003, 57]. Загалом, аналіз конотованості досліджуваного концепту у поетичних текстах Антонича головним чином підтверджує його амбівалентну природу, засвідчуючи для нього, як репрезентанта хтонічного, перевагу негативних конотацій над позитивними.

Вираження мовної концептуалізації «тіні» маніфестують дистрибутивні відношення, в які вступають лексеми-вербалізатори цього концепту. Як і в загальномовній практиці, пріоритетність виявляють атрибутивні синтагми, що включають епітети, побудовані за схемами A+N: «*холодні тіні*», «*страшна тінь*», «*біла тінь*» й ін. та N+A: «*тінь похмура*», «*темінь пуста*» й под. Нерідко вони ускладнюються третім компонентом, реалізуючи схеми: A+N+A: «*лиховісна тінь важка*»; A+N+N: «*зловісна небезпеки тінь*», «*темні тіні ночі*»; N+ N+A: «*тінь днів минулих*».

Різні види словосполук репрезентують метафоричні конструкції. Крім метафоричних епітетів, виражених атрибутивними синтагмами, розрізняємо генитивні метафори, утворені сполученням двох іменників у формі називного й родового відмінків, та дієслівні метафори, насамперед персоніфікації. До перших належать: «*тінь самоти*», «*тінь смутку*», «*тінь вічності*», «*дзвони тіней*», «*солома тіней*» та ін.; до останніх: «*тінь упала*», «*тінь бенкетує*», «*тінь лягла*», «*тінь замазує*», «*тіні стають*», «*тінь покине*» тощо.

Привертають увагу також численні порівняльні конструкції зі словом «*тінь*» у функції як суб'єкта, так і об'єкта порівняння. Переважають сполучникові порівняння з різними сполучниками («*тінь, неначе яструб*», «*білі душі, наче тіні*», «*мов тінь, нерозгадане майбутнє*» та ін.) над безсполучниковими («*сонце... чорною тінню блудить*», «*спомин тінню вихиливсь*»). Певною мірою як таку, що фразеологізувалася, можна кваліфікувати словосполучу «*тіні тіней*».

Підсумовуючи розглянуте, робимо висновок, що коли сполучувальні властивості вербалізаторів аналізованого концепту виявляють помітну активність, то дериваційні можливості, навпаки. Так, не виявлено жодного деривата, мотивованого основним номінантом концепту – іменником «*тінь*». Подібне можна пояснити як певними авторськими пріоритетами, так і традицією табування в народі демононазв, що впливало на скорочення в мові словотвірних рядів похідних.

Водночас висока частотність реалізації концепту-образу «тінь» у поетичній творчості українського письменника Б.-І. Антонича вказує на важливість його функціонування в наївній картині світу українців у ХХст. В досліджуваних текстах концепт виявляє полісемантичність, зумовлену значною мірою поетико-філософськими поглядами автора. Хоча більшість концептуальних смислів перетинаються із тими, що характеризують відповідний концепт в українській етнокulturі, засвідчено також чимало і тих, що реалізуються лише у мовно-концептуальній картині світу письменника. Передусім семантика концепту помітно розгортається у позиціях зіставлення, що об'єктивують уявлення про тінь як «*яструба*», «*спомин*», «*привид*» тощо. Концепт-образ «тінь» виразно амбівалентний, що підтверджують різні лінгвостилістичні засоби: епітети, метафори, порівняння тощо. Саме розмаїттям подібних тропів, що виявляють сполучувальні властивості його вербалізаторів, досліджуваний концепт помітно вирізняється у художній поетичній мові ХХст., засвідчуючи оригінальність і самотність антоничівської поезії.

1. *Антонич Б.-І.* Велика гармонія (Модерністична поезія ХХст.) / Упоряд., передм., прим. Д.В. Павличка. – К.: Веселка, 2003. – 350с.; 2. *Бетко І.* Українська релігійно-філософська поезія. Етапи розвитку. – Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2003. – 240с.; 3. *Грецук В.* Оказіональне слововживання у поезії Б.-І. Антонича: Варшавські українознавчі записки Х / За ред. С. Козака. – Варшава, 2000. – С.209-224; 4. *Жайворонко В.* Знаки української етнокультури: Словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.; 5. *Іларіон, митрополит.* Дохристиянські вірування українського народу: Історико-релігійна монографія. – К.: Обереги, 1991. – 424с.; 6. *Словник української мови:* В 11 т. – К.: Наукова думка, 1979. – Т.10. – 658с.; 7. *Слухай Н.В.* Міфопоетичний словник східних слов'ян. – Сімферополь, 1999. – 120с.; 8. *Юнг К.Г.* Душа и миф: шесть архетипов / Пер. с англ. А.А. Юдина. – М.: Совершенство, 1997. – 384с.

*О.К.Вільчинський, доц.,
Тернопільський національний педуніверситет імені Володимира Гнатюка*

СКЛАДОВІ МЕДІА-РЕАЛЬНОСТІ: ГАЗЕТА «ТЕРНОПІЛЬ ВЕЧІРНІЙ» НА МЕЖІ ІДЕОЛОГІЙ (1990-1991 рр.)

Наприкінці 80-х преса Тернопільщини нараховувала обласну партійну газету «Вільне життя», орган обкому Компартії України й облвиконкому, обласну молодіжну газету «Ровесник», орган обкому ЛКСМУ, рекламне видання «Вісник Тернопілля», 16 районних газет, що були відповідно органами райкомів компартії та райвиконкомів, та кілька багатотиражних газет, органів компартійних організацій та профкомів великих підприємств та навчальних закладів. І якщо взяти три основні функції, які покликана виконувати преса, а саме: 1) інформувати населення і владні кола; 2) сприяти системі освіти; 3) служити засобом дозвілля [Бортніков, Бортнікова 2003, 439], то існуючі газети в цілому їх задовольняли. Проте, за визначенням професорів Паризького університету Р.Пенто і М.Гравітця, преса є також «відображенням різноманітних тенденцій і поглядів епохи» [Пенто, Гравіц 1972, 310-311], і з цього погляду існуючі офіційні газети означеного періоду в основному продовжували залишатися виразниками лише одного офіційного погляду, компартійної ідеології.

Державно-партійна преса відрізнялася характерним стилем партійної публіцистики. Мова слугувала не для порозуміння і не для діалогу влади із суспільством, а лише для відтворення реальності, постульованої комуністичним режимом.

Однак варто врахувати, що кінець 80-х у житті, як в цілому СРСР, так і України, позначений певним розширенням гласності, надіями людей на докорінні зміни всієї системи суспільних відносин. Стало можливим не лише більш об'єктивне висвітлення багатьох раніше заборонених тем, що стосувалися історії, а й характеру змін, що відбувалися у тогочасному суспільстві, кризових явищ у самій партії.

Наприкінці 80-х починається тривалий період трансформації української преси, для якого на першому етапі характерною ознакою є ліквідація партійної монополії. Цьому сприяла як поява з середини 1989 року, так званої, альтернативної преси (підпільного

самвидаву та газет неформальних суспільно-політичних і культурно-просвітницьких організацій), так і перехід на позиції національно-демократичних сил деяких офіційних видань.

Першою серед таких була газета «News from Ukraine», україномовна версія «Вісті з України». Серед інших видань, що згодом перейшли на позиції національно-демократичних сил, газета Спілки письменників України «Літературна Україна», газета ЦК комсомолу України «Комсомольское знамя». На початку 1990 року виходять газети НРУ «Народна трибуна» та Товариства української мови ім. Т.Г.Шевченка «Просвіта» – газета «Слово». І накладом (10 тис. примірників), і графічною якістю та поліграфічною формою ці видання вже мало чим поступаються офіційним.

Оголошена компартією у 1985 році «перебудова» і «гласність» збурили хвилю народного невдоволення існуючою системою, кульмінацією якого стали вибори 1989 року до Верховної Ради СРСР, що вперше за багато років існування радянського суспільства відбувалися на альтернативній основі. Перший з'їзд народних депутатів демократичного скликання дав поштовх, започаткував головну ідею політичної реформи: вся повнота влади – радам.

Ці зміни не оминули й Тернопілля, де у цей період почала активно діяти крайова організація НРУ, Товариства «Меморіал» і «Просвіта», отримав поштовх процес відродження Української греко-католицької та Автокефальної православної церков. Вибори 4 березня 1990 року до Верховної Ради України, обласних, районних, міських, селищних, сільських рад народних депутатів стали центральною подією у суспільному житті тернопільян і показали, що опозиції, представникам НРУ вдалося отримати перекосливу більшість як у Тернопільській обласній та міській радах, так і у багатьох інших районних, міських та сільських радах області. І це всупереч тому, що офіційна преса досить однобоко висвітлювала виборчу кампанію, а компартійне керівництво через свої друковані органи намагалось вести боротьбу за «розум і серця людей».

Після виборів, у процесі формування новообраною національно-демократичною більшістю органів місцевої влади, конфронтація між полярними політичними силами – компартією і Народним Рухом – ще більше загострилася. Саме у цей період політичного протистояння й була заснована газета «Тернопіль вечірній» – видання Тернопільського міськкому компартії України і Тернопільської міської ради народних депутатів. Перший номер газети побачив світ 25 березня 1990-го року.

Становлення газети як популярного громадсько-політичного тижневика відбувалося на тлі загострення суспільно-політичної ситуації та докорінної зміни усієї системи суспільних відносин як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях. Характерним для цього періоду є послаблення керівної ролі КПРС у житті суспільства. До того ж, розвиток видання відбувався одночасно із становленням Тернопільської міської ради першого демократичного скликання.

Наявність подвійного підпорядкування друкованого ЗМІ партійному комітету комуністичної партії й органу державної (чи місцевої) влади за тогочасного політичного режиму вважалося нормою. Однак в умовах, коли після виборів 4 березня 1990 року більшість у Тернопільській міській раді, вперше за усі роки її існування, виборола опозиція, таке подвійне підпорядкування друкованого видання неминуче ставило його на межу протистояння та конфронтації. У випадку з газетою «Тернопіль вечірній» – це була не лише конфронтація між партійним комітетом та органом місцевого самоврядування, а

вже з першого номера новостворене видання опинилося на межі протистояння ідеологій, що неминуче знайшло відображення й у тематиці публікацій.

Завданням цієї статті є визначення тенденцій та закономірностей, а також певних етапів становлення та розвитку видання в означений період.

На першому етапі свого існування, поряд із публікаціями національно-патріотичного звучання, газета «Тернопіль вечірній» публікувала й деякі матеріали, витримані у цілком вірнопідданому дусі компартійної ідеології, хоч і в значно меншій кількості, порівняно з іншими тогочасними місцевими газетами. Натомість значна частина газетної площі відводилася матеріалам соціально-економічної тематики, а саме – соціальної справедливості та боротьби з привілеями компартійної верхівки, висвітлення «блжих плям» в історії, відродження релігійної свідомості.

Вже з перших номерів новоствореного видання, що згодом стало його характерною рисою, публікуються полемічні матеріали, що викликають широкий резонанс серед жителів міста й області.

Наприклад, у другому номері «Тернополя вечірнього» опублікована стаття аспіранта Вищої комсомольської школи при ЦК ВЛКСМ, який до вступу у ВКШ очолював комсомольську організацію області В.Левченка «Недовір'я чи випадковість? Роздуми після пленуму міськкому партії [Тернопіль вечірній 1990, №2, 3], що отримала багато відгуків і стала початком тривалої дискусії.

Майже у кожному номері з'являються листи читачів, у яких висловлюються різні, часто діаметрально протилежні, погляди на ту чи іншу актуальну проблему. Гострі, резонансні публікації сприяють стрімкому зростанню популярності «Тернополя вечірнього» навесні і влітку 1990 року. Лише за перших півроку тираж газети виріс із десяти до тридцяти тисяч примірників.

Водночас значна частина газетної площі відводилася на публікацію офіційних матеріалів міської ради. Рішення, декрети, постанови, звернення першої сесії Тернопільської міської ради XXI (першого демократичного) скликання – згодом рішенням сесії нумерацію буде змінено – вже самі по собі були сенсаційними, викликали широкий резонанс у суспільстві, сприяли популяризації видання. Поряд із звітом із першого сесійного засідання та інтерв'ю із новообраним головою Тернопільської міської ради В'ячеславом Негодою публікуються «Декрет про владу», постанова «Про національну символіку» [Тернопіль вечірній 1990, №2, 1-2]. Це були одні з перших рішень легітимно обраної влади в тодішній Українській РСР як проти позбавлення КПРС монополії на владу, так і за відродження національної символіки. У цьому ж числі газети були опубліковані звернення сесії Тернопільської міської ради, адресовані президентові СРСР М.С. Горбачову і Верховній Раді СРСР, Верховній Раді Української РСР, Верховній Раді Литовської республіки із схваленням і підтримкою незалежної Литовської держави [Тернопіль вечірній 1990, №2, 4]. Звичайно, такі публікації викликали підвищений інтерес у жителів Тернополя та Західної України, де, як і у Литві, домінували настрої на здобуття державної незалежності.

Однак у той же час продовжуємо зустрічати на шпальтах «Тернополя вечірнього» матеріали компартійної тематики. Зокрема, 22 квітня (у день народження Леніна), замість вже звичного «Вибору», у колонтитулі другої сторінки одразу постало дві нових рубрики: «Ленін і ми» та «Партійне життя» [Тернопіль вечірній 1990, №5, 2], що, з

одного боку, може свідчити про плюралізм суджень і поглядів, а з іншого – про жорстку конфронтацію ідеологій.

У наступному номері газети рубрика «Вибір», де тематика опублікованих матеріалів далека від компартійної, знову повертається на своє звичне місце на 2-у сторінку. Але у номері за 3 червня, замість «Вибору», з'являється рубрика «Комуністи і час». У номері за 17 червня ця рубрика вже на 3-тій сторінці, а за 1 липня – знову на 2-й. Відтоді рубрика «Комуністи і час» з'являється ще двічі – 8-го та 15-го липня. У числі за 8-е липня рубрика «Комуністи і час» стоїть поруч з «Полемікою», а опубліковане інтерв'ю із компартійним функціонером сусідить із переліком вулиць, назви яких рішенням сесії міської ради будуть змінені (передусім це стосувалося вулиць, названих на честь компартійних та радянських діячів).

У номері за 15 липня рубрика «Комуністи і час» у газеті «Тернопіль вечірній» з'являється востаннє. 29 липня 1990 року, згідно з рішенням другої сесії міської Ради народних депутатів, «Тернопіль вечірній» стає власністю тільки міської ради. З того часу із вихідних даних видання: «газета Тернопільської міської Ради народних депутатів і міської організації Комуністичної партії України» – друга частина зникає назавжди.

Ми зумисне так детально зупинилися на періоді весни і літа 1990 року, аби наочно продемонструвати динаміку процесів, що відбувалися тоді як у суспільстві загалом, так і в окремо взятому редакційному колективі. Це свідчить про складні процеси звільнення з-під компартійної опіки друкованих ЗМІ в умовах трансформації суспільного ладу, коли вперше з'явилися можливості репрезентації різноманітних точок зору та дискусій на актуальні теми: незалежність, недоліки системи, утиски прав людини владою і, що найважливіше, пригальмувало дію комуністичної пропаганди. Разом із цим, незважаючи на комерційний характер функціонування друкованих ЗМІ, що, на думку деяких дослідників преси того періоду, «був притаманний пресі також за комуністичного режиму, глибинні структурні принципи функціонування преси в Україні базуються на неспроможності преси працювати як самоокупні підприємства без підтримки політичних, державних та інших сторін» [Цісак 2001, 34].

Це цілком відповідає обставинам трансформації газети «Тернопіль вечірній», яка, починаючи з 29 липня 1990 року, стала комунальною власністю територіальної громади міста Тернополя. Для нового етапу існування газети характерне крайнє загострення соціально-політичної ситуації на Тернопіллі, в Україні, і у тодішньому СРСР, що закінчилося сумнозвісним «ГКЧП» і проголошенням 24 серпня 1991 року Верховною Радою України Акту про державну незалежність.

У цей період газета «Тернопіль вечірній» була надійним рупором не лише національно-демократичної більшості у міській раді, а й усіх державницьких політичних сил. Наприклад, під час кризових періодів політичного протистояння редакція знаходила можливість відряджати спеціальних кореспондентів і у Литву (під час відомих подій із штурмом військовими спецпідрозділами вільнюської телевежі), і до Києва (під час голодування студентів).

Шлях України до волі, звільнення від опіки КППС, що крок за кроком відбувалося на зламі 1990-1991 років, а після проголошення державної незалежності 24 серпня 1991 року, становлення незалежних державних інституцій та органів місцевого самоврядування – все це неминуче наклало відбиток і на процес трансформації «Тернополя

вечірнього». У цей період існування газети на межі ідеологічного протистояння можна визначити два етапи як у сенсі суто ідеологічної парадигми, так і щодо становлення видання, кожен з яких має свої особливості. Перший етап – від 25 березня 1990 року, дня виходу першого номера «Тернополя вечірнього», і до 29 липня 1990 року, коли відбулося формування обличчя видання (фактичне подвоєння тиражу) і який завершився переходом газети, згідно рішення сесії Тернопільської міської ради, від Тернопільського міськкому компартії України у повну власність міської ради. Характерною рисою цього етапу є сусідство на сторінках газети матеріалів різного ідеологічного спрямування. Другий етап – від 29 липня 1990 року і до 24 серпня 1991 року – Дня проголошення незалежності України. У цей час газета досягла піку своєї популярності, протистояння ідеологій і далі знаходило місце на газетних шпальтах, але, на відміну від першого етапу, лише у сенсі критичного осмислення комуністичних постулатів. Цей етап умовно можна продовжити і до кінця 1991 року, коли Україна жила підготовкою до проведення 1-грудневого референдуму, що всенародним волевиявленням підтвердив проголошену державну незалежність, а «Тернопіль вечірній», висвітлюючи хроніку подій того часу, зробив вагомий внесок у літопис сучасності.

Насамкінець зауважимо, що період існування української преси на межі ідеологій кінця 80-х – початку 90-х років минулого століття як об'єкт дослідження потребує значної уваги і є важливим джерелом вивчення новітньої історії суспільно-політичного розвитку України.

1. Валерій Бортніков, Алла Бортнікова. Преса Волині – джерело з історії суспільно-політичного розвитку краю (1989-1991 рр.) // Українська періодика: історія і сучасність. – Львів, 2003. – 988 с.; 2. Пенто Р., Гравитц М. Методы социальных наук. – М., 1972. – 398 с.; 3. Тернопіль вечірній. – 1990. – №2, 5; 4. Цісак Войцех. Трансформація преси в Україні та Польщі в контексті суспільних змін (1989-1991): Автореф. дис. ... докт. філол. наук. – К., 2001. – 36 с.

І.Г. Войтенко, асп.,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

МОВЛЕННСВО-ЕТИКЕТНИЙ СТЕРЕОТИП У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ США

Суспільство виробляє певні стандартизовані норми соціальної поведінки (у тому числі і мовленнєвої), які визначаються уявленнями про стереотипи поведінки у конкретній ситуації. Щоб функціонувати як єдине ціле, як складна соціальна система, суспільство має встановити такі рамки поведінки індивідів, у яких ця поведінка стає одноманітною, стабільною, такою, що повторюється. Саме такими рамками є етикет – система правил зовнішньої культури людини, її поведінки, пристойності, гарного тону тощо. У суспільстві він функціонує у двох основних формах поведінки: мовленнєвої і немовленнєвої. Як правило, ці форми поведінки тісно між собою пов'язані і взаємозалежні.

Якщо етикет, як встановлений у суспільстві набір правил регулює нашу зовнішню поведінку у відповідності із соціальними вимогами, то мовленнєвий етикет можна визначити, як правила, що регулюють мовленнєву поведінку.

Під мовленнєвим етикетом розуміють мікросистему національно специфічних стійких формул-стереотипів спілкування, прийнятих і приписаних суспільством для встановлення контакту співбесідників, підтримання спілкування у певній тональності. Такі стійкі формули спілкування, або стереотипи спілкування є типовими, повторюваними конструкціями, що вживаються у високочастотних побутових ситуаціях та у різних видах дискурсу, зокрема політичному. Тобто, набір типізованих частотних ситуацій призводить до появи набору мовленнєвих засобів, що обслуговують такі ситуації. Ступінь стандартизації одиниць знаходиться у прямій залежності від частотності її вживання.

Питанням мовленнєвих стереотипних висловлювань займалися В.В. Красних, Н. И. Формановская, М. Г. Стельмахович, М. Полужин, які досліджували їх виникнення та функціонування у певному середовищі.

В наш час актуальним є дослідження функціонування мовленнєвих стереотипних ситуацій у політичному дискурсі. Важливо окреслити структуру мовленнєво-етикетних стереотипів, якими послуговуються політики та прослідкувати механізми їх формування та функціонування.

Мовленнєвий етикет досліджується різними лінгвістичними дисциплінами. На нього звертають свою увагу культура мови (перша за все, з погляду нормативності – ненормативності використовуваних одиниць щодо норм літературної мови), стилістика, соціолінгвістика. Дослідження явищ мовленнєвого етикету здійснюється у двох основних аспектах: соціолінгвістичному і стилістичному.

Соціолінгвістика цікавиться соціальною стороною мовленнєвого етикету. За допомогою мовленнєвого етикету відбувається соціальний вплив комунікантів один на одного що характерно для спілкування, а також вплив та маніпуляція сприйняттям слухачів у випадку використання мовленнєво-етикетних стереотипів у політичних промовах [Маслова 2001, 110]. Соціальна диференціація носіїв мови, їх постійний соціальний статус і змінні соціальні ролі диктують добір одиниць і, як наслідок, закріпленість за групами носіїв стилістично маркованих формул-стереотипів.

З точки зору ж стилістики мовленнєвий етикет – явище надстильове, не прекріплене до жодного стилю. Можна говорити лише про більшу чи меншу міру його вияву у тому чи іншому стилі. Наприклад, найтипівішою формою вияву мовленнєвого етикету є усне контактне спонтанне діалогічне мовлення, і ці ознаки наближають мовленнєвий етикет до розмовного мовлення. Але мовленнєво-етикетні формули у політичному дискурсі чітко регулюються усталеними правилами.

Письмова чи усна форма мовлення накладає певні обмеження на використання мовленнєвого етикету. Хоча, етикетні норми політичних передвиборних дебатів, які відбуваються в прямому ефірі та політичних промов в більшості збігаються, що ми і прослідкуємо на прикладах президентської кампанії 2008 року у США.

Для реалізації мовленнєво-етикетних стереотипів у політичному дискурсі потрібна певна ситуація, у якій вони вживатимуться. Систему мовленнєвого етикету складає сукупність усіх можливих етикетних формул, які використовуються політиками під час політичних промов чи президентських дебатів. Структуру ж його визначають такі основні

елементи комунікативних ситуацій: звертання, привітання, прощання, вибачення, подяка, побажання, прохання, знайомство, поздоровлення, запрошення, пропозиція, порада, згода, відмова, співчуття, комплімент, присяга, похвала тощо. З поміж них вирізняються ті, що вживаються при з'ясуванні контакту між мовцями – формули звертань і вітань; при підтриманні контакту – формули вибачення, прохання, подяки та ін.; при припиненні контакту – формули прощання, побажання.

З точки зору національної специфіки мовленнєвого етикету варто сказати, що структура його склалася у кожній нації на її власній народній основі під впливом різного роду психологічних, соціально-політичних, культурологічних факторів [Байбурін 1982, 8]. Вважається, що мовленнєвий етикет є однією з важливих характеристик поведінки людини.

Аналізуючи промови політиків США, варто виділити наступні складові мовленнєво-етикетного стереотипу: привітання, подяка, звернення промовця до аудиторії та до опонентів, прощання. Мовленнєво-етикетний стереотип, як соціально-лінгвістичне явище детермінований з функціонального боку, тобто в основі його виділення лежать спеціалізовані функції. Формановська Н. І. нарахує їх близько шести: контактна (фатична), функція ввічливості (конотативна), регулююча функція (регулятивна), функція впливу (імперативна, волюнтаривна), функція впливу (імперативна, волюнтаривна), емоційно-експресивна (емотивна) функція [Формановская 1982].

Вітання та прощання виконують контактну (фатичну) функцію, тобто встановлюють, зберігають чи закріплюють, підтримувані зв'язки і стосунки. Поняття «контактна функція» однаково стосується усіх тематичних груп одиниць мовленнєво-етикетного стереотипу, бо навіть прощаючись, ми встановлюємо можливість подальшого контакту. У текстах політичних промов та дебатів ця функція є виражена своєрідно, тому що у більшості промов привітання перегукується або накладається на подяку, тобто перегукується з функцією ввічливості:

*OBAMA: Well, **thank you** very much, Jim, and **thanks** to the commission and the University of Mississippi, «Ole Miss,» for hosting us tonight...» (1st presidential debates, September 26, 2008).*

***Thank you.** I appreciate the hospitality of the Allegheny Business Conference...the Pittsburg Tech Council... and the students of faculty of Carnegie Mellon University... And I'm happy to be with all of you. (John McCain, McCain's Economic Speech in Pittsburg, April 15, 2008)*

З даних прикладів, які є початком промов політиків, ми бачимо, що вітання повністю замінене подякою. Дана ситуація прослідковується майже у всіх промовах з метою економії часу або є відповіддю аудиторії, яка втає політика оплесками та вигуками. Аудиторія стає учасником промови і виконує функцію привітання як вербальними так і невербальними засобами.

Прощання теж зведено до мінімуму і у більшості випадків закінчується подякою:

*... we will win the general election and then together – you and I – we're going to change this country, and we're going to change this world. **Thank you.** (Barack Obama Speaks to Building Trades Conference, April 15, 2008)*

*But I will fight every moment of every day for what I believe is right for this country, and I will not yield. **Thank you.** (John McCain, McCain's Economic Speech in Pittsburg, April 15, 2008)*

У політичному дискурсі прощання та привітання видозмінили свою форму для не лише укріплення чи підтримання стосунків, але й для активної маніпуляції свідомістю

мовця. В кінці промов використовуються обіцянки або короткі слогани про майбутню перемогу:

Together we will seize this moment, lift this nation, and heal and lead this world. Thank you all, and God bless you. (Hillary Clinton, May 2008).

Функція ввічливості у політичних промовах яскраво виражена самостійно. Ввічливість – це прояви ввічливого поводження членів колективу один з одним, у політичному дискурсі йдеться про членів команди політика. Слід виділити подяки політиків: виборцям, індивідуально союзникам, команді, сім'ї:

I want to thank newspaper publishers collectively.

I also want to thank you for those of you who have invested in the coverage of this historic campaign.

So thank you. Thank you for what you're doing. Thank you also for what you do here at home.

I want to thank Senator John Glenn and his wonderful wife ... I want to thank Lieutenant Governor Lee Fisher...

I want to thank my extraordinary stuff, volunteers, and supporters here and across America. (Hillary Clinton, April-May 2008).

I want to thank Mayor Bloomberg for his extraordinary leadership. (Barack Obama, *Renewing the American Economy*, March 27, 2008).

Вищенаведені приклади свідчать, що промовець не лише дякує, що є необхідною складовою мовленнєво-етикетного стереотипу, але й виконує ряд маніпулятивних функцій, концентруючи увагу на впливових політиках, ЗМІ, членах команди та сім'ї.

Регулююча функція – теж стосується усіх проявів стереотипів мовленнєвого етикету, бо вибір певної форми при встановленні контакту регулює характер стосунків адресата і адресанта. Проаналізувавши звертання політиків один до одного, бачимо постійне використання офіційного титулу поряд з прізвиськом опонента:

*Let me give you an example of what **Senator Obama** finds objectionable, the business tax.*

*Just one last point I want to make, since **Senator McCain** talked about proviging health credit.* (1st Presidential debates, September 26, 2008).

Емотивна функція або емоційно-експресивна – є факультативною функцією, оскільки вона властива не усім одиницям мовленнєвого етикету. У політичних промовах ця функція виконується публікою за допомогою вигуків та паравербальних засобів (підняті вгору руки виборців, оплески):

And no candidate in recent history, Democrat or Republican, has won the White House without winning the Ohio primary.

(APPLAUSE)

AUDIENCE: Yes she will! Yes she will! Yes she will! Yes she will! (Hillary Clinton, May 2008).

Під час президентських дебатів важливу роль відіграє модератор, який спрямовує хід розмови. До структури мовленнєво-етикетного стереотипу у дебатах додається привітання та представлення модератора:

BROKAW: Good evening from Belmont University in Nashville, Tennessee. I'm Tom Brokaw of NBC News. And welcome to this second presidential debate, sponsored by the Commission on Presidential Debates. (2nd Presidential debates, September 26, 2008).

Існування вказаних функцій доводить, що мовленнєво-етикетний стереотип представляє собою злагоджений механізм, з допомогою якого відбувається ефективна комунікація у політичному дискурсі.

Політичний мовленнєво-етикетний стереотип соціальний за своєю природою, бо виявляє соціально-рольову сторону спілкування. Тобто на вибір тієї чи іншої одиниці мовленнєвого етикету впливає соціальна роль індивіда – нормативно схвалений суспільством спосіб поведінки, який очікується від кожного, хто займає дану соціальну позицію. В даному випадку йдеться про політика-кандидата на пост президента.

Підсумовуючи, зауважимо, що мовленнєвий етикет є однією із важливих сторін людського спілкування, – це сукупність стандартизованих висловів, що складають собою стереотипи мовлення, готові формули з певною синтаксичною структурою і лексичним наповненням. Особливостями мовленнєво-етикетного стереотипу є відмінність його будови від структури етикетних стереотипів у інших стилях та дискурсах. Зокрема, у текстах політичних промов у мовленнєво-етикетних стереотипах привітання та прощання набувають поряд зі звичними нових форм. Політики використовують не лише класичні формули привітання, але й подяку. Прощання характеризується вживанням слоганів та закликів до дії.

Варто зазначити, що політичний мовленнєво-етикетний стереотип зберігаючи традиційну структуру, не є закритою системою, йому властива динаміка і гнучкість, що є важливим для подальших досліджень.

1. *Байбурин А.К.* Ритуал в традиционной культуре. – СПб.: Наука, 1993. – 270 с. 2. *Маслова В.А.* Стереотип как явление культурного пространства // Лингвокультурология. – М.: Академия, 2001. – С. 108-112. 3. *Миронюк О.М.* Про найуживаніші форми мовного етикету // Культура мови. – К., 1987. – Вип. 33. – С. 79-82. 4. *Стельмахович М. Г.* Мовний етикет // Культура слова. – К., 1981. – вип. 20. 5. *Формановская Н. И.* Русский речевой этикет: лингвистический и методический аспекты. – М.: Русский язык, 1982. – 189 с. 6. *Шихирев П.Н.* Исследования стереотипа в американской социальной науке// Вопросы философии. №5.- М.: Правда, 1971. – С. 168-175.

*І.Г. Воронікова, к.філол.н., доц.,
Горлівський державний педінститут іноземних мов*

ЕТИМОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФЕНОМЕНА ЕТИКЕТУ В КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Наукова невизначеність етимологічних засад зазначеного терміну спонукала нас звернутися до аналізу різномовних лексикографічних джерел. Детальне вивчення даних етимологічних словників низки європейських мов дозволяє припустити, що слово *етикет* має голландське коріння, про що свідчить походження його генетичного прообразу – французького іменника *etiquette*, у давньофранцузькій – *estiquette*.

Останній походить від давньофранцузького дієслова *estiquer (estiquier)* «прикріплювати», утвореного наприкінці XIV століття (у словниках зафіксовано 1387 роком) саме

від середньоголландського дієслова *stikken* «приколювати», яке, в свою чергу, є похідним від *stēken* «втикати; штовхати» (голландське *steken* «втикати»), спорідненого з давньо-верхньонімецьким *stehhan* (нововерхньонімецьке *stechen*) [ЭСУЯ 1985, 173].

Аналіз словникових статей дає підстави для висунування припущення про те, що етимологічно термін «етикет» має два вихідних значення: 1) «ярлик», «етикетка», «надпис» та 2) «церемоніал», «етикет», на основі яких розвинулись додаткові семи.

Звернімося тепер до більш детального розгляду еволюції цих значень.

Спираючись на наявні у словниках дані, можемо стверджувати, що слово *étiquette* за-нурюється своїм корінням у давню історію й походить від первісного «штифтик», «шпепник» для прикріплення папірця» (зафіксовано 1387 роком) [Bloch 1950, 230; ЭСУЯ 1985, 173] або «мітка (бирка, записка), що прикріплювалась до уткнутого у землю стовпа» [Dauzat 1964, 281].

Важливо при цьому звернути увагу й на факт існування дещо іншого трактування. Так, за даними словника «Merveilles et secrets de la langue Française», народжене наприкінці XIV століття аналізоване слово спочатку позначало стовп, що був вбитий у землю й слугував певною ціллю, орієнтиром під час гри [Merveilles 2000, 144]. Зважаючи на те, що деякі стовпи мали написи, слово *étiquette* стало вживатись у значенні «мітка (бирка), закріплена на стовпі», а з середини XVI століття (приблизно з 1549 року) [Lexis 1975, 655] узвичаїлося в юридичній практиці зі значенням «папірець з написом на судовій справі» [Bloch 1950, 230; Dauzat 1964, 281; ЭСУЯ 1985, 173], «бирка з написом, прикріплена на мішечку з судовими доказами» [Bloch 1950, 230; Dauzat 1964, 281], або «невелика бирка, дощечка з написом, що прикріплялась на мішечку з процесуальними документами, на яких зазначали прізвища адвоката, позивача та прокурора» [Lexis 1975, 655].

З цими значеннями слово *étiquette* функціонувало до XVIII століття, що власне знаменувало новий етап у розвитку його семантики. З початку XIX століття (з 1802 року) воно набуває ще й інших значень у юридичній сфері: «записка з переліком або списком свідків процесу» [Bloch 1950, 230; Dauzat 1964, 281], «записки, що містять списки свідків» (*étiquet*), звідки походить його сучасне тлумачення «маленька табличка, яку поміщають на предмети, щоб їх упізнати» [Bloch 1950, 230].

Проте вже у XVI столітті, як фіксують словники – приблизно з 1580 року [Lexis 1975, 655], слово *étiquette* виходить за межі виключно юридичного ужитку й поширюється на інші сфери життя зі значенням «маленький шматочок паперу, картонки або тканини, як правило, прямокутної форми, який фіксується (приколюється) на предметі для вказівки особливих відомостей про нього: природи, призначення, категорії чи виду, номера, ціни і т. і.» [Davau 1972, 471]. Звідси розвиваються варіанти цього значення, як, наприклад, у торгівельній справі – «маленький папірець, невелика табличка, ярличок, що вказує на призначення вмісту, а також вартість та якісні характеристики товару (з вказівкою назви, ціни і т. і.)» (етикетка у форматі інструкції) [Lexis 1975, 655; Dubois 1966, 466; Евгеньєва 1984, 769], або «записка, листок паперу, який наклеюється на коробки, токи, багажні вантажі і т. і., на якому зазначається адреса одержувача»; у фармакології й парфумерії – «листок паперу, що наклеюється на флакони, пляшки і т. і., з назвою і характеристиками вмісту» [Cervantes 1976, 317].

Отже, внаслідок розширення значення *étiquette* стало позначати «маленький папірець з написом, закріплений на предметі», який містить інформацію про його певні сутнісні

характеристики, що виявилось наступним вагомим кроком на шляху здобуття аналізованим словом його сучасного семантичного обсягу.

У ході культурно-історичного розвитку на основі значення «папірець з написом» формується більш вузьке значення – «записка з позначенням послідовності протікання церемоніальних дій (згідно з картками, розташованими у порядку придворних рангів)» [Bloch 1950, 230], адже у XVIII столітті деякі з етикеток, що використовувались у палаці, містили вказівку на певний порядок, послідовність виконуваних дій. Звідси виникає переносне значення «церемоніал, етикет» [Bloch 1950, 230; ЕСУЯ 1985, 173; Dauzat 1964, 281; Евгеньєва 1984, 769]. Це значення існує й дотепер, адже вимог церемоніалу, як певного протоколу, правил поведінки, зумовлених звичаями, обов'язково дотримуються й нині при монаршому дворі, на офіційних прийомах і публічних урочистих заходах [Dubois 1966, 466; Diccinario 1985, 279].

Виходячи з викладеного, можна з упевненістю стверджувати, що саме з цього моменту розпочинається розгалуження семантики слова *étiquette* у напрямку перетворення моносемантичного слова на полісемант, значення якого в аналізованих європейських мовах вступають у певні парадигматичні відносини – полісемії, синонімії та омонімії.

Установлені правила, що визначають місце кожного, яке він повинен займати при дворі короля згідно з соціальним рангом, пошануваннями, що надаються королю або отримуються від нього, поступово вийшли за межі королівського палацу, що сприяло поширенню нових уявлень про культуру міжособистісного спілкування. Необхідність дотримання загальноприйнятих норм поведінки не лише при дворі короля, а й у суспільстві, товаристві взагалі викликала до життя похідне значення слова *étiquette* – «правила поведінки» [Oxford 1985, 329; Cervantes 1976, 317; Ковалев 1991, 103].

У сучасному суспільстві під словосполученням «правила поведінки» розуміються правила хорошего тону, встановлені задля дотримання у суспільному й офіційному житті; загальноприйняті правила пристойності; манери, встановлені нормами та звичаями [Webster 1981, 782]; правила ввічливої поведінки у суспільстві або в окремій групі [Longman 1997, 258], як, наприклад, серед представників певної професії (у галузі медицини або права) особливо по відношенню один до одного [Webster 1981, 782].

Відносно обсягу сфери вживання аналізованого слова слід також зауважити, що, перш ніж стати надбанням багатьох мов і культур, слово *étiquette* узвичаїлося спочатку при французькому королівському дворі Людовіка XIV, за часи правління якого *етикетками* називалися паперові планшетки, що видавалися тим, хто бажав або був змушений з'явитися перед королем. На цих планшетках було прописане те, як людина повинна звертатися до короля, які рухи при цьому виконувати й як говорити, що свідчить про чітку тенденцію до систематизації наявних у суспільстві норм і правил. З огляду на це, етикетки при дворі французького короля можна вважати одними з перших документів, що зводили правила етикету до системи засобів нормативного регулювання міжособистісного спілкування.

Отже, вжитку паризького двору конкретизація змісту цього слова відбувалась поступово. Спочатку, за даними етимологічного словника Фрідріха Клуге, воно мало значення «Zettel» «записка», а з розвитком й удосконаленням церемоніальних дій значення звуилося до «Zettel mit der Hofrangordnung» – «записка з позначенням ієрархії при монаршому дворі», а пізніше – «Inbegriff der bei Hof geübten Förmlichkeiten» – «втілення (вказівка щодо) виконуваних при дворі формальностей» й «Zettel mit Hinweisen (auf

das Hofzeremoniell)» – «записка з вказівками (стосовно церемоніальних дій при дворі)» [Kluge 1975, 176].

Ставши зразком для наслідування, церемоніал французького двору, як і слово, що його позначає, поступово проникло в культуру і мову багатьох країн Європи. У російську мову слово *etiket* у значенні «правила звертання при дворі», «церемоніал» увійшло на початку ХХ століття, і в той самий період воно могло позначати «ярлик, що наклеюється на пляшки» та «обгортки товарів, з позначенням назви фірми, торговця й виробника», проте це значення закріпилось все ж за словом *etiketka* [Добродомов 1988, 129], що, на наш погляд, свідчить про остаточну визначеність даних поняттєвих меж російськомовною картиною світу.

За даними етимологічного словника М. Фасмера [Фасмер 1987, 523], слово *etiketka* потрапило у російську мову або через німецьку *Etikett* (з 1836 року) або безпосередньо з французької *étiquette* [Dauzat 1938, 299], а вже в український культурний простір слово *etiket* увійшло шляхом запозичення через російську і польську мови з французької [ЗСУЯ 1985, 173]. Що стосується появи цього слова у Німеччині, то тут зафіксовано навіть точну дату – 26 листопада 1701 року, коли в одному з баварських генеральських мандатів було вжито у медичному контексті слово-комполит *Arznei-Etiquetten* «написи на медикаментах», тобто «етикетки з назвами ліків» [Kluge 1975].

Німецькомовні словники постулюють також голландське коріння слова *etiket*, французька ж мова зазначається як джерело запозичення аналізованого слова у німецьку. Вивчення лексикографічних даних дозволяє стверджувати, що у німецькій мові існують дві омонімічні лексеми жіночого роду – *die Etikette* та дві синонімічні лексеми – *die Etikette* й *das Etikett*, які мають певні стилістичні обмеження.

Щодо лексем-омонімів, то одна з них, за даними словників, функціонує в австрійському й швейцарському варіантах німецької мови у значенні «Markierung» «позначка» або «Etikett» «етикетка» й характеризується як застаріла, інша ж не має подібних обмежень і, навпаки, є широко вживаною у сучасному варіанті літературної німецької мови зі значенням «етикет» – «Gesamtheit der herkömmlichen Regeln, die gesellschaftliche Umgangsformen vorschreiben», тобто «сукупність вироблених традицією правил, що диктують форми поведіння у суспільстві» [Duden 1981].

Синонімічні ж відносини зазначених вище лексем *die Etikette*, вживаній у згаданих національних варіантах німецької мови, й *das Etikett*, що стосується ступеня розвиненості їх семантичного обсягу, свідчать на користь останньої, стилістично нейтральної лексеми, значення якої перегукується зі значенням «етикетка», тобто «табличка з вказівками (з ціною або іншими характеристиками), що наклеюється або чіпляється (на предметах, товарах)». Переосмислення значення слова *das Etikett* сприяло виникненню додаткового семантико-стилістичного забарвлення. Так, у переносному сенсі лексема вживається з негативною конотацією, наприклад, у контексті «einer Sache ein Etikett aufkleben» «приклеювати етикетку до певної справи», а також зі здебільшого пейоративним значенням – «наклеювати на кого-небудь ярлик» «jmdn. od. etw. mit einem Etikett versehen», тобто (легковажно, необачно) зараховувати до певної категорії, необгрунтовано проголошувати (публічно визнавати) кого- /що-небудь ким- /чим-небудь» [Duden 1981].

Отже, проведений етимологічний аналіз дозволяє констатувати, що першим виникло значення слова *etiketka* і лише згодом – через чотири століття (у ХVIII столітті)

– *етикет*. Обидва значення – *етикетка* та *етикет* – існують і в сучасних європейських мовах і втілюються у одній (болгарська, чеська, італійська, іспанська) або двох лексемах (як, наприклад, в українській, російській, білоруській, польській, англійській, німецькій, французькій мовах). У результаті нами встановлено, що в ході тривалого культурно-історичного розвитку слово *етикет* еволюціонувало у бік розширення своїх семантичних меж, набуваючи нових значень. Ступінь розвиненості семантичної структури аналізованого слова дозволяє кваліфікувати його як полісемант.

Підсумовуючи результати нашого дослідження, можна з усією впевненістю стверджувати, що запозичене з французької в інші європейські мови слово «етикет» має давню історію й походить від голландського іменника *sticke*, що первісно означав «кілочок» чи «шпеник», до якого прив'язувався папірець з назвою товару. Пізніше цю назву успадкував й сам папірець з написом: на підставі значення «напис» розвинулося більш вузьке значення – «записка з позначенням послідовності протікання церемоніальних дій» й далі – «церемоніал». Тривала дискурсивна практика сприяла тому, що згодом у багатьох мовах узвичаїлися обидва значення аналізованого слова – «етикетка, ярлик, надпис» та «етикет, церемоніал».

1. *Добродомов И.Г.* Этика и этикет // Русская речь. – 1988. – № 4. – С. 129. 2. *Евгеньева 1984*: Словарь русского языка. В 4-х т. / АН СССР, Ин-т рус. яз.; Под ред. А.П. Евгеньевой. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Русский язык, 1984. – Т. 4. 3. *Ковалев В.Ф., Красова Г.А.* Краткий итальянско-русский и русско-итальянский словарь. – М.: Рус. яз., 1991. 4. *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка. В 4-х т. Т. 4. / Пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева. – 2-е изд., стер. – М.: Прогресс, 1987. 5. *ЭСУЯ 1985*: Этимологический словарь украинского языка в семи томах. Том 2. / АН Украинской ССР; Институт языковедения им. А.А. Потебни. – К.: Наукова думка, 1985. 6. *Bloch 1950*: Dictionnaire étymologique de la langue français / Oskar Bloch, W. von Wartburg. – Paris: Presses universitaires de France, 1950. 7. *Cervantes 1976*: Cervantes Diccinario Manual de la Lengua Española. – Tomo I. – F. Alvero Francés. – Editorial Pueblo Educación, 1976. 8. *Dauzat 1938*: Dictionnaire étymologique de la langue français / Albert Dauzat. – Paris: Librairie Larousse, 1938. IV. – P. 299. 9. *Dauzat 1964*: Nouveau dictionnaire étymologique et historique / Albert Dauzat, Jean Dubois, Henri Mitterand. – Paris: Librairie Larousse, 1964. 10. *Davau 1972*: Dictionnaire du français vivant / Maurice Davau, Marcel Cohen, Maurice Lallemand. – Paris, Bruxelles, Montréal : Bordas, 1972. 11. *Diccinario 1985*: Diccinario ilustrado de la Lengua Española: Aristos. – Editorial Cientí – fico – TÉCNICA, 1985. 12. *Dubois 1966*: Dictionnaire du français contemporain / Jean Dubois. – Paris: Librairie Larousse, 1966. 13. *Duden 1981*: Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in sechs Bänden. – Zürich, 1977 – 1981. – B. 2. 14. *Kluge F.* Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. – 21. unveränderte Auflage. – Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1975. 15. *Lexis 1975*: Lexis dictionnaire de la langue française. – Paris : Librairie Larousse, 1975. 16. *Longman 1997*: Longman Dictionary of American English. – Addison Wesley Longman Limited, Second edition, 1997. 17. *Merveilles 2000*: Merveilles et secrets de la langue Française. Sélection du Reader's Digest, S.A., Paris, Bruxelles, Montréal, Zurich. – 2000. 18. *Oxford 1985*: The Oxford Dictionary of English Etymology /Ed. By C.T. Onions. – Oxford: University Press, 1985. 19. *Webster 1981*: Webster's Third New International Dictionary of the English language. – USA, 1981.

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗООЛОГІЧНОЇ НОМЕНКЛАТУРИ

У латинській мові прийнято розрізняти за певними більш чи менш виразними ознаками класичну форму з кількома періодами становлення, розвитку, а також більш самотійні народну та середньовічну латину. Остання активно функціонувала зокрема як основна мова європейської науки, зберігаючи цей статус у деяких галузях до XVIII ст., а частково, насамперед у біології, навіть на початку XIX ст. У ботаніці ж, де класичномовні традиції особливо міцні, ще до недавня офіційно вимагалось опис нового таксону давати латинською мовою.

Саме традиційна і актуальна латиномовність біології на час запровадження Ліннеєм бінарної номенклатури у середині XVIII ст. і була головною причиною, що зумовила її офіційний статус у цій галузі, який непохитно зберігається і нині. Пояснення ж вибору на користь латини як мови мертвої і отже усталеної, оскільки мови сучасні через варіативність та перманентну змінюваність непридатні забезпечити першочергову умову – сталість номенклатури [Майр, Линсли, Юзингер, 1956, 226\1] можна визнати хіба що додатковою, другорядною причиною, але не визначальною.

У процесі аналізу за різними лінгвістичними аспектами понад 1100 назв комах різних таксономічних і екологічних груп, привернули до себе увагу особливості зоологічної номенклатури (ЗН), частина з яких навіть може вважатись невідповідністю певним загальним нормам латини у всіх її визнаних формах. Деякою мірою ці риси зумовлені її призначенням і принципами номенклатури, спрямованими на забезпечення сталості, унікальності та універсальності назв, відповідно до вимог Міжнародного кодексу зоологічної номенклатури (МКЗН). Впливаючи інколи майже прямо, безпосередньо з окремих його положень лінгвістичні особливості ЗН втім до них не зводяться і не обмежуються цією формальною зумовленістю.

Оскільки ж у літературі не доводилось зустрічати ані аналізу подібних особливостей, ані навіть постановки питання, крім власних припущень, анонсів [Воскобойник, Піндрус, 2005; Воскобойник Г. М., 2006], тут робиться перша спроба у цьому напрямку. Її мета – викласти попередні результати і привернути увагу як до самого питання, так і до ЗН загалом як багатого матеріалу, що може бути цікавим і корисним для лінгвістів, але обійдений їх увагою. Для перекладу, визначення мовного походження, граматичної форми, змісту тощо використовувались словники класичних мов [Дворецкий, 1986; Древнегреческо-русский словарь].

Походячи від загальнонаукової латини біологічної спеціалізації як повноцінної мови, номенклатура принципово відрізняється, цілеспрямовано спеціалізуючись на номінативній функції. Цим і визначається її вихідна особливість, яку можна назвати **загальнограматичною**, що полягає в абсолютній обмеженості принаймні за трьома параметрами:

- частиномовний склад: лише іменні частини мови;
- відмінкові форми: лише номінатив та генетив;
- синтаксичні конструкції: лише 2- та 3-компонентні словосполучення.

Крім того існують ще вужчі обмеження окремо для назв кожної з трьох груп таксонів: видової (вид та підвид), родової (рід, підрід), вищої (всі інші таксони, вищі роду – від підтриб до царств і т. д.). В останній всі повинні бути іменниками у номінативі множини [МКЗН, стат. 11.7.1.1.]. Родові – виключно іменники, або субстантивати у номінативі однини [стат. 11.8]. Лише для назв видової групи можливі варіанти як за частиномовною належністю (іменники, прикметники та дієприкметники) так і за відмінками (номінатив та генетив) [стат.11.9.1].

Всі перелічені форми, як видно з посилань визначені Кодексом і жодна інша частина мови та граматична форма у ньому не згадуються. Але, не всупереч цьому варто зазначити певні деталі, важливі з лінгвістичної точки зору. Зокрема, прикметники у ЗН можуть використовуватись не лише у звичайному ступені, але й у вищому та найвищому. Так серед молосків є види з назвами у всіх трьох ступенях прикметника *latus*, *a, um*: *Cerithiopsida lata* (широка), *Setia latior* (ширша), *Onchidiopsis latissima* (найширша) [Кантор, Сысоев, 2005, 109, 65, 104 відповідно].

У зв'язку з наведеними прикладами цікаво розглянути видову назву бджоли *Prosopis punctulatissima* [Осичнюк, 1960, 106] з огляду на можливі варіанти розуміння, тлумачення. Співпадіння кінцевого її компонента з повною попередньою видовою назвою, при першому компоненті від *punctum*, *i n* – крапка, цятка, давало б переклад – **крапчатонайширша**.

Але він неправомірний, оскільки у латинській мові літера *U* не може бути сполучувальною голосною. Справа в тім, що у цій назві нема компоненту лексеми *latus*, а лише її видимість, артефакт, що виник зі сполучення суфіксів – *ul-* (зменшувальний) та – *at-* (наявності ознаки), при єдиній лише кореневій морфемі. Отже, з урахуванням всіх трьох суфіксів точний переклад цієї назви (цілком умовний) – **найкрапочк(ув)атиша**.

Особливо вживаними є суплетивні ступені порівняння. Багато таких видових назв зустрічається серед молосків, зокрема з найпоширеніших суплетивних рядів **великий** – *magnus*, *a um* (*compar.* *maior*, *ius*; *superl.* *maximus*, *a, um*) та **малий** – *parvus*, *a, um* (*compar.* *minor*, *minus*, *gen.* *minoris*; *superl.* *minimus*, *a, um*). Наприклад *Aulacofusus minor* [Кантор, Сысоев, 2005, 130 (далі лише сторінки)], *Ancilus major* [210], *Cochlicopa major*, *C. minima* [231], *Carichium minimum* [226], *Limax maximus* [280].

Хоча у ЗН числівники як такі відсутні, але досить часто постають словотвірними компонентами, переважно у препозиції. Наприклад назви бліх *Ctenophthalmus bisoctodentatus* [Юркіна, 1961, 107]: (*bis* – два; *octo* – вісім; *dentatus*, *a, um* [*dens* – зуб] – зубастий, зубчастий) і *Rhadinopsylla pentacantha* [122] (грец.: πέντε οί, αί, τῶν – п'ять та ἄκανθα ἡ – шип, колючка).

Обмеженість синтаксичних форм простими словосполученнями, у яких перше слово виключно номінатив однини, зумовлює і крайню редуцію зв'язків, що представлені лише керуванням у формі узгодження, та й то властивого не всім біноменам. Неузгоджений видовий компонент – переважно іменник у номінативі (прикладка), чи генетиви (присвійному). В обох випадках він може мати форму всіх трьох родів однини, а у другому – і множини, що визначається його денотатом, тобто незалежно від граматичного роду родової назви [МКЗН, стат. 31.2.1, 31.2.2, 34.2.1].

Друга, **лексична**, особливість ЗН полягає у великій питомій вазі іншомовних запозичень, що хоча сама по собі риса і не унікальна, але дуже вагома як визначальна для інших особливостей. Та певна специфіка є і у ній самій, оскільки крім властивої латині взагалі насиченості грецькою лексикою (втім у ЗН вона ще більша) тут вагому частку складають запозичення ще й з різноманітних сучасних мов. Перш за все – найпоширеніших європейських мов, хоча не тільки, а за семантичним складом це переважно особові назви – географічні та прізвища.

Чи не абсолютну специфіку лексичного складу ЗН становлять анаграми і навіть довільні сполучення літер. Кодекс визнає їх повноцінними назвами за єдиної умови – придатності використовуватися як слово [МКЗН, стат. 11.3, 29.3.3, Граматичні додатки. 3. 40, 41]. Оскільки ж критерій на це не визначений і за наявності єдиного лише прикладу непридатності (*cbafdg*) не може бути однозначно встановлений, то й певних обмежень не існує.

З огляду на доцільність розуміння назв, особливу складність становлять приклади проміжні до двох вищенаведених – запозичення та довільного творення, тобто такі, що певною мірою поєднують обидва ці аспекти. За Кодексом численні випадки походження назв від грецьких іменників, у яких без потреби змінено граматичний рід, відміну і навіть основу, з якої мають утворюватися інші таксономічні назви, вважаються **не латинізацією**, а «прикладом творення зовсім нових слів, на що, звичайно, має право кожний автор» [МКЗН, Додаток (В), Примітки 6]. Отже цим визнається правомірність для номенклатури власне будь-яких змін у нормативній класичномовній лексиці, звісно, за умови дотримання вимог Кодексу.

Останні два джерела лексичного поповнення ЗН можуть розглядатися як окрема складова її особливостей – словотвірна. Але поки це визначається як другий, поряд з запозиченням, аспект лексичного складу, оскільки словотвір, а також тісний зв'язок розглянутого зі ще однією окремою особливістю, викладеною нижче, орфографічною, потребує ретельного аналізу і розмежування.

Третя, **морфологічна**, особливість ЗН є переважно наслідком саме цих широких різномовних запозичень, що насичує мову насамперед невластивими їй фонемами і потребує їх передачі непристосованими графічними засобами. Навіть усталена транслітерація специфічних грецьких звуків інколи порушується даючи протиприродні утвори: *Agkistrodon* – змія шитомордник (від грец. ἄγκιστρον τῶ та ὄδους, οὐ ἦ, де за нормативності мало б бути *anci-*, чи *ankistrodon*). А також *sephirus* замість *Zephyros* (від грец. ζέφυρος); *hyperantus* замість *hyperanthos* (від грец. ὑπερ (понад) та ἄνθος (квітка)); *megeera* – *megaera* (грец. Μέγαιρα).

Передача ж кожного, наприклад з шиплячих звуків, здійснюється різними варіантами сполучень літер, створюючи проблеми неоднозначності. Зокрема для **Щ** вказується існування понад десятка варіантів передачі аж до 8-літерного [Горностаєв, Забинкова, Каден, 1974, 77]. Ще важчими видаються наслідки транспозиції власних імен з мов на основі латиниці, де літери і особливо їх сполучення позначають зовсім інші звуки ніж у латині.

Проблема ускладнюється тим, що МКЗН обмежується лише письмовим аспектом номенклатури, зовсім не торкаючись фонетичного, їх вимови. Це, у першу чергу, стосується наголосу – нагального питання, оскільки воно повною мірою і у першу чергу зачіпає всіх користувачів. Неоднозначність його вирішення у багатьох випадках обтяжу-

ється заборонаю на використання діакритичних знаків [МКЗН, стат. 27], отже зокрема і нормативних для латини знаків довготи, яка й визначає наголос.

Стосовно знаку трети це спричинює до некоректної вимови, наприклад назва одного з родів кровосисних комарів тепер має писатись *Aedes*, замість *Aēdes*. І у цьому аспекті особливості складності та невідповідності мовній нормі створюють знову ж таки запозичення. Крайньою формою є збереження у латинській назві наголосу на останньому складі за зразком вихідної мови [Горностаєв, Забинкова, Каден, 1974, 28].

Орфографічна особливість, яка полягає в усталенні, утриманні у ЗН помилкового написання назви, тобто невідповідного нормам латинської мови є чи не найвиразнішою серед перелічених. Певною мірою цього стосується дещо з наведеного відносно лексичних та морфологічних особливостей.

Хоча однозначно і у загальній формі у Кодексі це не сформульовано, але впливає з сукупності окремих статей, положень, рекомендацій та додатків. Зокрема вказується про збереження назв родинної групи, утворених без дотримання передбачених Кодексом певних граматичних процедур [МКЗН, ст. 29.4, 5]. А найважливіше – утворення назв довільним сполученням літер і навіть правомірності вважати таким довільним сполученням назви за бажанням автора, незалежно від їх походження [МКЗН, ст. 30.1.4.1.], тобто фактично змінювати як завгодно нормативні слова класичних мов.

Підтвердженням цього є поширеність назв, що відрізняються лише окремими літерами від таких слів, а новотвірні на основі грецької лексики крім того нетрадиційністю засобів передачі латинськими літерами.

Так від грецького φθειρ, φθειρός ὀ – воша крім родової назви *Phthirus pubis*, що паразитує у людини, утворено ще кілька ускладнених назв для представників різноманітних груп тварин, деякою мірою подібних вошам за способом життя, тобто на тілі інших істот.

Але в одних випадках це зроблено у відповідності до традицій латинізації, як от *Conchophthirus* (інфузорія на моллюсках), а у деяких з іншими варіантами написання, наприклад *Ichthyophthirius* (інфузорія на рибах), *Lepeophtheirus* (рачок на рибах). В останньому прикладі має місце замість латинізації транслітерація, а у попередньому появу *i* перед закінченням кваліфікувати та пояснити важко.

Втім варто застерегти, що дуже схожі назви споріднених форм можуть мати кожна самостійну мотивацію, хоча важко уявити, що аналогія тут не відіграла певної ролі. Так серед червононогих моллюсків є роди *Bithynia* та *Bythinella*, описані відповідно у 1818 та 1856 рр., [Кантор, Сысоев, 2005, 73, 65] що відрізняються крім зменшувального суфікса ще й перестановкою двох перших голосних. Але крім випадкової помилки це може пояснюватись і різною етимологією. Відповідно Βιθυνία ἡ – Віфінія (країна на півночі Малої Азії) та βύθλος 3 – глибинний, морський, що можна припустити як пояснення для мешканців водойм, хоча й прісних.

Семантичні особливості також властиві ЗН, але вони мають скоріше окремий характер, оскільки стосуються, по-перше, значень певних лексем порівняно з загально-мовними, а по-друге, навіть в межах ЗН одна лексема може набувати відмінних значень стосовно представників різних систематичних груп. Головне ж, що особливості такого роду, рівня мають місце чи не в кожній спеціалізованій субмові і тому навряд чи можуть бути визнані специфічною рисою саме ЗН, але про деяку особливість говорити видається правомірним.

Наприклад, видова назва бджоли *Colletes nasutus* (К. носатий, від лат. *nasus*, і m – ніс), вказує на її особливість порівняно з іншими, хоча носа як такого у них нема. Мається ж на увазі наличник, щиток на передній стороні голови, тобто за розташуванням дещо подібний носу, а його видовженість [Осичнюк 1960, 64, 65, рис, 30] і створює враження носатості. Тобто носом тут названо наличник. *C. brevicornis*, від лат. *brevis*, e – короткий, *cornu*, us n ріг, ріжок, але останнє стосовно комах вживається переважно у значенні вусик, тобто переклад назви – коротковусий.

Таким чином, встановлюється кілька особливостей ЗН, що певним чином впливають з вимог Кодексу, які у свою чергу визначені фаховою спільнотою для забезпечення оптимізації номінаційної діяльності і отже мають об'єктивне підґрунтя. Визначені особливості стосуються основних, власне лінгвістичних аспектів, розмежування їх досить умовне через тісне взаємопереплетіння, як це і відмічено на прикладі лексичних, орфографічних та морфонологічних, рис, щодо неоднозначності віднесення конкретних проявів до однієї з встановлених категорій. Окремі з них, наприклад лексичні, значною мірою визначають деякі інші. За одними ознаками особливості ЗН постають як звуження порівняно дозагальноновних параметрів латини, тоді як інші є їх розширенням (лексичні, морфонологічні), або зміщенням (окремі випадки семантичних особливостей).

Можна припускати, що подібні властивості притаманні також іншим галузям біологічної номенклатури, але зважаючи на існування відмінностей МКЗН порівняно з аналогічними Кодексами номенклатури рослин та мікроорганізмів це потребує перевірки і оцінювання. У разі ж підтвердження можна було б говорити про особливу лінгвістичну категорію – **номенклатурну латину**, припущення про яку виникло ще на перших етапах роботи у цьому напрямку [Воскобойник, Піндрус, 2005; Воскобойник Г. М., 2006].

1. *Воскобойник Г. М.* Значення грецьких лексичних елементів в латинській зоологічній номенклатурі (на прикладі назв денних метеликів). // Шевченківська весна. Матеріали міжнар. науково-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених, присвяченої 15-й річниці незалежності України. Київ [Б. в.], 2006. – С. 381 – 384. 2. *Воскобойник Г. М., Піндрус О. М.* Екологічний зміст зоологічної номенклатури: Проблеми тлумачення. // Вісник Дніпропетр. нац. ун-ту. Біологія. Екологія. 2005, вип. 13, т.2.. 3. *Горностаев Г. Н., Забинкова Н. Н., Каден Н. Н.* Латинские названия животных и растений. [М.]: Изд-во Моск. ун-та, 1974. – 148 с. 4. *Дворецкий И. Х.* Латинско-русский словарь. Изд.3, исправл. М.: Русский язык, 1986. – 846 с. 5. *Древнегреческо-русский словарь.* [в 2-х т.] Сост. Дворецкий И. Х. М.: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1958. – 1905 с. 6. *Кантор Ю. И., Сысоев А. В.* Каталог моллюсков России и сопредельных стран. М.: Товарищество науч. изданий КМК, 2005. – 632 с. 6. *Майр Э., Линсли Э., Юзингер Р.* Методы и принципы зоологической систематики. М.: Изд-во иностр. литер., 1956. – 352 с. 7. *Міжнародний кодекс зоологічної номенклатури.* Вид. 4-е. Київ: Бібліотека офіційних видань, 2003. – 176 с. 8. *Осичнюк Г.* 3. Фауна України. т. 12. Бджолині. вип.4 Бджоликолетиди. Київ: Наук. думка, 1960, 159 с. 9. *Юркіна В. І.* Фауна України, т. 17, вип. 4. Блохи. Київ: Вид. АН УРСР, 1961. – 152 с.

ТИПИ ІСПАНСЬКОЇ СЕНСОРНОЇ МЕТАФОРИ ТА ЇЇ ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Метафора виникає на зіткненні протиріч між безкінечністю людського пізнання з одного боку, та обмеженими ресурсами мови – з другого [Вербицька 1993, 9]. Вона є «найпродуктивнішим креативним засобом збагачення мови та виявом мовної економії» [Селіванова 2006, 326]. Незважаючи на те, що метафора явище універсальне, притаманне всім мовам, воно по-різному проявляється у площині тієї чи іншої мови, що пов'язано не лише зі структурними особливостями мови, а насамперед із тим, що процес метафоризації нерозривно пов'язаний із досвідом певної етноспільноти, зумовленим конкретними історичними, географічними, політичними та соціокультурними чинниками тощо.

Інтерес до метафори з боку різних галузей науки, викликаний не лише її проникненням практично в усі мовні сфери та стилі, а й тим, що метафора, як зазначає Дж. Лакофф та М.Джонсон, простежується на усіх рівнях нашого повсякденного життя, мислення та діяльності [Лакофф 2008, 25]. Тому не дивно, що метафора виступає об'єктом дослідження як філософії, психології, риторики, логіки, філологічних наук, так і починає формуватися у самостійну дисципліну – метафорологію.

Звернення до проблеми типології метафори, зумовлено тим місцем, яке вона посідає в концептосфері носіїв певної мови та у структурі художнього тексту.

Дослідження метафори різними галузями науки є причиною виникнення численних класифікацій метафори. Зокрема, початок багатовікової традиції вивчення зазначеного явища було покладено Аристотелем, який визначає метафору як перенесення слова із зміною значення або від роду до виду, або від виду до роду, або від виду до виду, або за аналогією [Поетика 2000, 170]. Таким чином, він виокремлює чотири різновиди метафори. Проте, на думку деяких вчених, зокрема О.О. Потєбні, метафорою можна вважати лише останній різновид, оскільки в першому і другому випадку має місце синекдоха, а у третьому – метонімія [Потєбня 1985, 130].

Питання типології метафор також представлено у роботах таких сучасних дослідників, як А.Х. Мерзлякової, Дж. Лакоффа та М.Джонсона, Е.В. Яковлевої, П. Ньюмарка, С. Ульмана та багатьох інших. Проте, як зазначає А.Х. Мерзлякова, незважаючи на численні дослідження, багато чого в метафорі, залишається непізнаним, немає єдності як у розумінні механізмів метафоризації, так і у критеріях класифікації метафоричних переносів [Мерзлякова 2003, 54], що власне і визначає актуальність дослідження. Водночас, актуальність розвідки зумовлена відсутністю комплексного аналізу сенсорної метафори саме на матеріалі іспанської та української мов, а також проблемами її адекватного відтворення у перекладі.

На основі проаналізованого теоретичного та емпіричного матеріалу можна виокремити наступні підходи до типології метафори:

1) з точки зору семантичного наповнення виокремлюють такі типи метафори, як антропоморфізм, перенесення від конкретного до абстрактного, синестезію [Ульман 1970, 277-279]; перенесення між загальними сферами позамовної дійсності, наприклад: людина-тварина, тварина-людина, тварина-рослина, артефакт-людина,

тварина-артефакт [Гак 1988, 26] тощо; 2) в залежності від функціональних можливостей метафори розрізняють: номінативну, індикативну або ідентифікуючу метафору; образну, оціночну, експресивно-оціночну та концептуальну метафору [Серебрянников 1988, 192-199; Яковлева 2007, 99]; 3) з точки зору експресивності П. Ньюмарк виокремлює шість типів метафори [Newmark 2004, 150]: «мертву метафору», стерту, стереотипну або стандартну метафору, асимільовану стереотипну метафору, щойно створену метафору або метафоричний неологізм (новоутворення) та оригінальну метафору; 4) з точки зору експлікації об'єкту метафоризації виокремлюють чисту (текстуалізується лише метафоричне поняття) та звичайну метафору (текстуалізується як метафоричне, так і метафоризоване поняття); 5) за приналежністю до певної частини мови можна виокремити субстантивну, предикатну, адвербіальну та дієслівну метафору.

З точки зору семантичної типології, об'єкт нашого дослідження відноситься до класу сенсорних метафор. Сенсорна метафора – це метафора, яка базується на перенесенні чуттєвих асоціацій з одного предмета (явища) на інший.

За семантичною ознакою, можна виокремити наступні підтипи сенсорної метафори: метафору на основі смакових відчуттів (*dulces lágrimas* [Galdós, Doña Perfecta] – *солодкі сльози* [Гальдос 1978, 53]); метафору на основі зорових відчуттів (*corazón negro y pegajoso como la pez* [Cela 1990, 55] – *серце чорне й липке, як смола* [Села 1979, 26]), метафору на основі тактильних відчуттів (*su mirada se ablandó* [Sábato 1995, 88] – *її погляд пом'якшився* [Сабатто 1996, 31], метафору на основі слухових відчуттів (*sordo deseo* [Sábato 1995, 138] – *глухе бажання* [Сабатто 1996, 83]), метафору на основі одоративних відчуттів (*huele a guerra* [Cortázar, La noche boca arriba] – *пахне війною* [Кортасар 1983, 40]), метафору, що базується на перенесенні чуттєвих асоціацій з однієї чуттєвої сфери в іншу (*dijo D. Inocencio melifluamente* [Galdós, Doña Perfecta] – *солодко провадив далі дон Іноценсіо* [Гальдос 1978, 66]). В останньому прикладі перекладач вдався до генералізації, оскільки у цільовому тексті назву смаку *melifluamente*, що містить вказівку на той предмет, який характеризується зазначеною якістю, було замінено абстрактною назвою одного з основних видів смакових відчуттів *солодко*.

У зв'язку з існуючою асиметрією між кількістю органів чуття та видами відчуттів, в межах метафори на основі тактильних відчуттів можна виокремити метафору, що базується на відчуттях болю (*lacerantes alusiones* [Carpentier, Los pasos perdidos] – *болісні натяки* [Карпент'єр 1978, 223]), температурних відчуттях (*fríos habitantes* [Galdós, Zaragoza] – *холодні мешканці* [Гальдос 1978, 316], відчуттях ваги (*ligera nerviosidad* [Sábato 1995, 80] – *легеньке хвилювання* [Сабатто 1996, 22]), метафору на основі перенесення ознак поверхні, що сприймаються за допомогою тактильних відчуттів, наприклад, *mirada aterciopelada* [Goytisolo 1961, 36] – *бархатистий погляд* [Гойтісоло 1971, 152].

В межах метафори на основі зорових відчуттів вирізняється колірна метафора: *la historia era algo verde* [Alarcón, El sombrero de tres picos] – *ця історія трохи переперчена* [Аларкон 1983, 22]. В іспанській мові поширеним є вживання сенсорної лексики *verde* не лише в її основному значенні на позначення *зеленого кольору*, а й у переносному – *dicho de un cuento, de una comedia, de una poesía, etc.: libres, indecentes, obscenos* [Diccionario de la Lengua Española], що означає *непристойний, безсоромний, хтивий* і не має відповідника в українській мові серед колірної лексики. Нагомість в українській мові подібного значення набуває сенсоризм на основі смакових відчуттів *солоний – вирзний, дотен-*

ний, але грубий; непристойний [Великий тлумачний словник сучасної української мови 2005]. Проте перекладач використав іншу назву на позначення смаку, що призвело до семантичних втрат, оскільки в українській мові *переперчувати* у переносному значенні означає *занадто підкреслювати що-небудь, наголошувати на чомусь* [Великий тлумачний словник сучасної української мови 2005].

До складу сенсорної метафори, що базується на перенесенні зорових відчуттів також відносно переносне вживання лексики, пов'язаної з особливостями форми предмета та розміром, наприклад, *un asunto redondo* – *вигідна справа*, що теж не можна відтворити українською мовою без втрати образної основи виразу. На нашу думку, до метафори на основі зорових відчуттів можна віднести й метафору на основі перенесення просторових характеристик предмета: *ojos profundos y claros* [Goytisolo 1961, 54] – *глибокі й ясні очі* [Гойтісоло 1971, 165].

Крім того, в межах сенсорної метафори, в залежності від кількості органів чуття, які беруть участь у процесі метафоризації виокремлюють монорецепторну метафору (*expresión seca* [Goytisolo 1961, 38] – *сухий вигляд* [Гойтісоло 1971, 153]) та полірецепторну або синестетичну метафору, зокрема *lanzar un grito agudo* [Goytisolo 1961, 67] – *го-стро скрикнути* [Гойтісоло 1971, 175]. З перекладом останнього прикладу важко погодитись, оскільки варіант представлений у цільовому тексті звучить штучно і неприродно, доцільніше, на наш погляд, було б вдатися до українського відповідника *пронизливо*.

Оскільки пізнання людиною світу починається із чуттєвого контакту зі світом і саме за допомогою органів чуття людина отримує безпосередню інформацію про навколишній світ, сенсорна метафора виступає одним із найважливіших способів пізнання, номінації, концептуалізації дійсності, вираження ставлення та оцінки до оточуючого нас світу, а також засобом створення образності. Таким чином, сенсорна метафора знаходить своє відображення в усіх функціональних типах метафори.

Номінативна або ідентифікуюча метафора, як зазначає А.Х. Мерзлякова, базується або на подібності предметів за функцією, або на подібності, за якоюсь очевидною ознакою [Мерзлякова 2003, 56], що встановлюється, як правило, на основі зорового сприйняття предмета [Опарина 1988, 67]. Наприклад, в іспанській мові на позначення електричної лампочки використовується лексема *pera* або *perilla*. В основному своєму значенні це слово використовується на позначення такого фрукту, як груша. На основі зорового сприйняття та подібності цих двох предметів за формою відбулося метафоричне перенесення, але це слово настільки часто вживається в мові, що його образність стерлася.

Інший яскравий приклад номінативної метафори, що вживається в обох мовах, представлений серед класифікації вин – *сухе вино*, наприклад: *La manzanilla era seca y la bebí de un trago* [Goytisolo 1961, 36]. – Мансанілья *була суха, і я випила її одним духом* [Гойтісоло 1971, 152].

За шкалою П. Ньюмарка таку метафору можна віднести до мертвої метафори. На його думку, переклад мертвої метафори не містить значних складностей для перекладача [P. Newmark 2004, 151]. При її відтворенні збереження образної основи є не обов'язковим.

Образна метафора використовується для індивідуалізації або оцінки предмета. Така метафора, як зазначає Е.В. Яковлева, зумовлена індивідуальним досвідом та суб'єктивною свідомістю автора [Яковлева 2007, 101], вона виконує естетичну функцію [Серебренников 1988, 197], наприклад: *Cerca de dos horas estuvo en las garras del horrible*

demonio amarillo [Galdós, Doña Perfecta]. – ... *близько двох годин пробує у пазурах страшного жовтого диявола* [Гальдос 1978, 79]. У зазначеному прикладі словосполучення *жовтий диявол* є уособленням грошей та зла. За ступенем образності така метафора належить до оригінальної метафори і є найскладнішим моментом перекладу, оскільки відображає особистість автора та його бачення навколишнього світу, що зумовлює необхідність буквального перекладу або калькування оригінальної метафори, допустимим є також описовий переклад.

Оціночна метафора виражає оціночне ставлення суб'єкта до позначуваного та відображає систему оцінок «добре/погано», прийняту у певному соціумі, наприклад: *dulces ilusiones* [Galdós, Doña Perfecta] – *солодкі мрії* [Гальдос 1978, 43]; *dulces afanes de la paternidad* [Galdós, Doña Perfecta] – *солодке почуття батьківства* [Гальдос 1978, 55]; *lágrimas amargas* [Galdós, Zaragoza] – *гіркі сльози* [Гальдос 1978, 336]. Знання ціннісної картини є надзвичайно важливим у процесі перекладу, оскільки необізнаність перекладача може призвести до її деформації та зміни негативної оцінки на позитивну чи навпаки, як це відбулося у наступному прикладі: *Pero ahora, una rara voluptuosidad adormece mis escrípulos* [Carpentier]. – *Але зараз дивне солодке почуття приспало мої сумніви*. [Карпет'єр 1978, 35]. Як ми бачимо, перекладачем до тексту перекладу було внесено оціночну сенсорну метафору на основі смакових відчуттів. У зв'язку з тим, що іспанське *voluptuosidad*, що визначається як *complacencia en los deleites sensuales* [Diccionario de la Lengua Española], та його українські відповідники *сластолубство, любостраство, хтивість* мають негативні конотації (як відомо, іспанці – католики і для них це є одним із семи смертних гріхів), то при перекладі не лише не передається ціннісна картина, а повністю змінюються оціночні семи.

На відміну від оціночної метафори, *експресивно-оціночна метафора*, як зазначає В.Н. Телія [Телія 1988, 49-51], відображає не лише ціннісний світ, а й суб'єктивне ставлення до нього [Телія 1986, 85], вона викликає у реципієнта суб'єктивне емоційне ставлення до позначуваного, але не просто позитивну чи негативну емоційну оцінку, мова йде про такі емоційне ставлення, як презирство, зневагу, осуд або захоплення. В експресивно-оціночній метафорі емотивність нашаровується на оціночність. Така метафора, за словами В.Н. Телія, базується на певному стереотипному для конкретного національно-культурного колективу образно-асоціативному комплексі [Телія 1988, 51]. Наприклад: *Niñas mías – dijo Tafetán con semblante almibarado* [Galdós, Doña Perfecta]. – *Дівчатка мої, – солодко промовив Тафетан* [Гальдос 1978, 82]. Як ми бачимо, трансформації, зроблені перекладачем, призвели до втрати образної основи (*almibar* означає *сіпон*) та нейтралізації ставлення до позначуваного, оскільки в іспанській мові *almibarado* при вживанні по відношенню до людини, означає «*que causa fastidio por su zalamería y afectación*» (той, що викликає відразу через надмірну улесливість) [Diccionario de la Lengua Española]. Тут емотивність нашаровується на оціночність, крім того, іспанська лексема має чітку негативну оціночну сему, в той час, як в українській мові у прикметнику *солодкий* нейтралізується емотивність і актуалізуються лише оціночні семи. Він є полісемантичним і може вживатися як у значенні *присмний, той, що викликає присмні відчуття*, так і в значенні *той, що виражає підкреслену ласкавість, надмірну або нециру люб'язність, облесливість* [Великий тлумачний словник сучасної української мови 2005]. Отже, при перекладі було змінено функціональний тип метафори, зокрема експресивно-оціночна метафора перетворилася на оціночну.

Останні два функціональних типи метафори відносяться до стереотипної або стандартної метафори, при їх відтворенні мовою перекладу, на думку П. Ньюмарка, необхідно зберегти образну основу тексту оригіналу або замінити образ тим, що є загальноприйнятним у цільовій мові, проте допускається також і втрата образної основи та відтворення лише семантичного наповнення [Newmark 2004, 152-156], наприклад: *dulce cotrayita* [Galdós, Doña Perfecta] – *приємне товариство* [Гальдос 1978, 98].

Концептуальна метафора, як зазначає С.О. Опарина, виконує в мові функцію формування нових понять-концептів на основі тих, що вже сформувалися [Опарина 1988, 65-70]. Вона використовується для позначення непередметних сутностей, для вербалізації понять, які раніше не мали словесного вираження, але без безпосереднього впливу на органи чуття, зокрема *amarga ironía* [Galdós, Zaragoza] – *гірка іронія* [Гальдос 1978, 267]. Таку метафору, за ступенем експресивності за П. Ньюмарком можна віднести до стереотипної, проте, наприклад, концептуальна метафора *la revolución naranja/помаранчева революція* або *la Ucrania naranja/помаранчева Україна* відноситься до метафоричного неологізму, що, зазвичай, експортується з однієї мови в іншу.

Метафора кожного функціонального типу та типи метафори, виділені за ступенем образності, потенційно можуть перетворитися на інший тип, в залежності від частотності її використання. «Це пояснюється тим, що в основу метафоризації покладена розпливчатість понять, якими оперує людина, відображаючи у своїй свідомості постійно змінювану багатообразну позамовну діяльність» [Попова 2001, 23].

Як вже зазначалося, за приналежністю метафори до тієї чи іншої частини мови, виокремлюють субстантивну, предикатну, адвербіальну та дієслівну метафори. Така класифікація метафор виступає показником гнучкості морфологічних категорій тієї чи іншої мови і при перекладі може стати причиною транспозиції, наприклад: *Dijo que tenía cita con un amigo y me saludó con frialdad* [Goytisolo 1961, 83. – *Лише мимохідь зауважила, що в неї побачення з якимось другом і холодно привіталася зі мною* [Гойтісоло 1971, 186].

Таким чином, проведений аналіз сенсорної метафори у площині її типології засвідчив, що виокремлення останньої, як окремого типу метафори, ґрунтується на семантичному критерії. Саме за семантичною ознакою, об'єкт дослідження є явищем складним та багаторівневим. Сенсорна метафора присутня в усіх функціональних типах метафори, у типах метафори, виокремлених за ступенем експресивності та за приналежністю до певної частини мови.

Крім того, на основі проаналізованого емпіричного та теоретичного матеріалу, можна зробити висновок, що сенсорна метафора відіграє значну роль у структурі художнього тексту, є вагомим компонентом мовної та концептуальної картини світу, що зумовлює необхідність пошуку адекватних засобів її передачі цільовою мовою; проблема типології метафори та її відтворення цільовою мовою є взаємопов'язаними, оскільки приналежність сенсорної метафори до того чи іншого типу обумовлює вибір засобів її відтворення мовою перекладу.

Отже, дослідження типів сенсорної метафори дозволяє визначити структуру поняття сенсорної метафори, встановити розбіжності та паралелі у переносному вживанні сенсорної лексики в іспанській та українській мовах, виявити особливості концептуальної картини іспаномовної спільноти, дослідити трансформації, що супроводжують процес перекладу досліджуваного явища, а також є необхідною передумовою визначення засобів адекватного відтворення сенсорної метафори тією чи іншою мовою.

1. *Аристотель*. Риторика. Поэтика. – М.: Лабиринт, 2000. – 224с. 2. *Вербицька О.А.* Ономазіологічні функції синестезичної метафори в українській мові (на матеріалі прикметників відчуття): Дис...канд.філол.наук: 10.02.02 / Харківський педагогічний ін-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 1993. – 170 с. 3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Гол. ред. В.Т. Бусель. – Ірпінь: Перун, 2005. <http://www.slovnuk.net/> 4. *Гак В.Г.* Метафора: уникальное и специфическое // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – с. 11-26. 5. *Гальдос Б. П.* Донья Перфекта. Роман. Сарагоса. Роман. (Пер. з ісп. Ж. Конєва) – К: Дніпро, 1978. – 350 с. 6. *Гойтісоло Х.* Прибій. Острів. (Пер. з ісп. Г. Венгренівська, Ж. Конєва) – Дніпро, 1971. – 256 с. 7. *Карпентьєр А.* Загублені сліди. (Пер. з ісп. П.І. Соколовського, Ю.Г. Негіна) – К: Дніпро, 1978. – 264 с. 8. *Кортасар Х.* Таємна зброя. – К.: Дніпро, 1983. – 283 с. 9. *Лакофф Дж., Джонсон М.* Метафори, котрими ми живем. – М.: ЛКИ, 2008. – 256 с. 10. *Мерзлякова А.Х.* Типы семантического варьирования прилагательных поля «Восприятие» (на материале английского, русского и французского языков). – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 352 с. 11. *Опарина Е.О.* Концептуальная метафора // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – с. 65 -77. 12. *Попова А.О.* Когнітивна метафора та її типи. Дис... канд. філол. наук: 10.02.15 / Бердянський держ. педагогічний ін-т ім. П.Д.Осипенко. – Бердянськ, 2001. – 211арк. 13. *Потебня О.О.* Естетика і поетика слова. – К.: Мистецтво, 1985. – 301 с. 14. *Сабато Е.* Тунель. (Пер. з ісп. О. Буценко) – К.: ВДЦ «Графіті», 1996. – 112 с. 15. *Села К.Х.* Вулик. – К.: Дніпро, 1979 – 214с. 16. *Селівнова О.* Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля – К., 2006 – 716 с. 17. *Серебренников Б.А.* Роль человеческого фактора в языке. – М.: Наука, 1988. – 216 с. 18. *Телия В.Н.* Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.: Наука, 1986. – 142 с. 19. *Телия В.Н.* Метафора как модель смислопроизводства и её экспрессивно-оценочная функция // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – с. 26-52. 20. *Ульман С.* Семантические универсалии // Новое в лингвистике. Выпуск V (языковые универсалии). – М.: Прогресс, 1970. – с. 250-293. 21. *Яковлева Е.В.* Лексикология испанского языка. – Санкт-Петербург: КАРО, 2007. – 240с. 22. *Alarcón P. A.* El sombrero de tres picos. http://www.franklang.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=606&Itemid=38 23. *Carpentier, Alejo.* Los pasos perdidos. <http://www.librodot.com>. 24. *Cela C. J.* La colmena. – V. 5. – Madrid: Ediciones Destino. – 1980. – 335 pgs. 25. *Cortázar J.* La noche boca arriba.<http://www.librodot.com>. 26. Diccionario de la Lengua Española. <http://www.rae.es> 27. *Galdós B.P.* Doña Perfecta. <http://www.cervantesvirtual.com>. 28. *Galdós B.P.* Zaragoza. <http://www.librodot.com>. 29. *Goytisolo, Juan.* La isla. Barcelona: Seix Barral, 1961. – 171 pgs. 30. *Newmark P.* Manual de traducción. – Madrid: Ediciones Cátedra, 2004. – 364 pgs. 31. *Sabato, Ernesto.* El Tunel. Madrid: Cátedra. – 1995. – 165 pgs.

ФОНЕТИКА СПІВОЧОГО МОВЛЕННЯ

Вивчати пісенне мовлення можна у різних аспектах. Чи не найважливішим серед них є аспект фонетичний. Мова і спів – це нерозривні поняття, і саме з пісні можна дізнатися про особливості тієї чи іншої мови на певному етапі її розвитку. Звук мовний та музичний мають спільне походження, про що писав Іван Франко у своїй праці «З секретів поетичної творчості»: «Початок обох був спільний... У давніх людей поезія і музика довго йшли рука об руку, поезія була піснею, переходила з уст до уст не тільки в певній ритмічній, але також в певній, невідлучній від ритму музикальній формі» [Франко 1969, 130]. Тоцька у своїй статті «Засоби милозвучності української мови» пише про те, що незнайома мова оцінюється слухачем за таким самим принципом, що й музичний твір, тобто існує поняття музичності мови. Отже, мова та музика має спільну категорію – милозвучність. Тоцька визначає милозвучність як «добре, приємне з погляду фонетичних і лексико-стилістичних норм певної мови звучання окремих мовних елементів – звукосполучень, слів і словосполучень» [Тоцька 1973, 176].

Музика слова – одне з важливих понять фоностилістики, фонічних виражальних засобів літератури як предмету мистецтва. Музика в літературному творі існує у формі елемента, вона поглиблює значення слова, робить образ емоційним та діючим. Академік Асаф'єв писав з цього приводу: «... письменник може взагалі не згадувати про музику, однак дійство поетичне (процес звучання віршів) буде у нього музичним» [Блок і музика 1972, 12].

Злиття слова й музики є найсильнішим у вокальних творах. «Поєднання поезії та музики може збільшити силу враження і однієї, і другої, довести їх до найвищої межі, а це і є метою мистецтва», – писав композитор Ц.Кюї. Тому письменники намагаються досягти найвищої виразності слова, передати найтонші відтінки людської душі, прагнуть до мелодійності мови. О.Пушкін закінчував роботу над твором, наспівуючи текст. Г.Державін, створюючи шедеври, наспівував, диригував і лише після цього переносив слова на папір. М.Лермонтов висловлював бажання, щоб над «холодною літерою» стояла нота.

Наше дослідження взаємодії слова та музики – співочого мовлення – відбувається у двох аспектах: артикуляційно-акустичному та фоносемантичному.

Всі властивості голосу створюються і змінюються в результаті тісної взаємодії органів мовного апарату. Мовний апарат під час співу діє цілісно і неподільно. Тісна взаємодія органів голосотворення найкраще простежується при аналізі створення сили, тембру і тривалості звука. Як свідчать спеціальні дослідження вокалу, усталених законів він майже не має. Вокальна техніка окремого співака залежить від його індивідуальних можливостей та навичок.

З-поміж завдань, які ми поставили перед собою, – з'ясування того, які звуки відіграють найсуттєвішу роль при співі, яка їхня роль у створенні ритмомелодики. Як відомо, в українському мовленні тривалість не є розрізнявальною ознакою ні для голосних, ні для приголосних звуків. Але у співі тривалість звука є важливою – зміна тривалості звука впливає на ритмомелодику пісні. Це відбувається у фазі витримки, коли органи мовленнєвого апарату налаштовані на вимову певного звука. У фазі екскурсії та рекурсії

подовження тривання звуку неможливе, оскільки мовний апарат «готується» вже до вимови наступного або ще зазнає впливу від вимови попереднього звуку. Отже, потрібно аналізувати фазу витримки звуку. Якщо порівняти в такому аспекті голосні та приголосні, то зрозуміло, що фаза кульмінації у голосних яскравіша, триваліша, ці звуки набагато легше вимовляють у співі, при їх утворенні немає перешкод, тривалість їх вимови може регулюватися виконавцем в залежності від його фізичних можливостей.

Що ж до приголосних звуків, то й серед них є такі, які використовуються співаками для досягнення певного ефекту. Насамперед це сонорні приголосні. Сонорними в українській мові є звуки [м], [н] [л], [р], [й], [н'], [л'], [р'], [в]. Приголосні [в] та [й] в кінці слова після голосного, всередині слова після голосного, всередині слова після голосного перед приголосним та на початку слова перед приголосним набувають більшої звучності і вокалізуються : [п^о о у̇ т о р и т и]. Тобто звук набуває більшої звучності та стає подібним до голосного [у] та [і] відповідно.

Застосовавши метод безпосереднього слухового спостереження та розглянувши особливості співочого мовлення на прикладі співу оперних співаків, Анатолія Солов'яненка й Дмитра Гнагока, а також естрадних виконавців, Святослава Вакарчука й Олега Скрипки, ми визначили такі загальні особливості артикуляції приголосних та голосних звуків у співі:

Сонорні приголосні у співі наближаються до нескладотворчих голосних;

спів звука [т] з придыхом;

нечітка артикуляція приголосних;

м'яка вимова звука [л] у співі ;

ненаголошений [а] часто наближується у співі до звука [е];

звук [і] часто наближається до [и].

наближення звука [о] до [и].

наближення звука [о] до звука [у];

тверда вимова шиплячих;

порушення норм наголошування української мови.

Розглянемо особливості співу кожного виконавця окремо та спробуємо з'ясувати, чи дотримуються вони нормованої вимови у своєму співі.

Зрозуміло, що кожен співак має свою оригінальну манеру виконання. Так, мовлення Олега Скрипки загалом відповідає орфоепічним нормам української мови, але у процесі співу трапляються випадки відхилень від нормативної вимови. Найчастіше траплялися такі відхилення як м'яка вимова приголосних шиплячих, звука [к] та звука [л]. Що ж до голосних звуків, то траплялися непоодинокі випадки вживання звука [е] замість [і] та наближення звука [а] до [е]. Така вимова також не є нормативною. Її можна пояснити впливом кількох чинників: вплив інших мов, якими володіє Олег Скрипка, навмисна стилізація мовлення з метою вироблення оригінального стилю виконавця. Цікавим у співі Олега Скрипки є також те, що всі приголосні звуки він озвучує, вимовляє нечітко. Таким чином виконавець зменшує участь приголосних звуків у співі і досягає більшої мелодійності. Але такий спів має свій недолік: нерідко слухачу важко зрозуміти слова виконавця, оскільки слухачем сприймається потік голосних звуків, який іноді важко поділити на окремі фрази та слова.

Мовлення Святослава Вакарчука є цікавим з того погляду, що в нього яскраво бачимо вплив діалектного мовлення. У співі всі ці риси також спостерігаються. До того ж Свя-

тослав Вакарчук свідомо, з метою досягти більшої експресії, вдається до вимови, яка не відповідає орфоепічним нормам та правилам української мови. Серед таких відхилень у вимові приголосних звуків: хрипла вимова, пом'якшення шиплячих, м'яка вимова задньоязикових звуків. Щодо вимови голосних звуків у В'ячеслава Вакарчука можемо виділити такі особливості: «укання», наближення звука [a] до звука [e], лабіалізація звука [и], занижена артикуляція звука [и].

Мовлення оперного співака Дмитра Гнатюка рідко зазнає відхилень від орфоепічних норм. Для його співу характерними є такі риси: наближення всіх сонорних звуків до голосних нескладотворчих, тверда вимова шиплячих та африкат, наближення звука [і] до звука [и], звука [a] до звука [e], вимова деяких приголосних з придихом. Названі явища можна пояснити законами вокальної техніки та намаганням виконавця зробити свій спів більш мелодійним.

Спів Анатолія Солов'яненка також є оригінальним і неповторним. Загалом його мовлення відповідає нормам української мови. Його манера виконання позначена особливими рисами, серед яких: нечітка артикуляція приголосних звуків, наближення звука [і] до [и], вимова деяких звуків з придихом, тверда вимова шиплячих у всіх позиціях. Ці особливості можна пояснити намаганням виконавця полегшити артикуляцію звуків, які характеризуються як напружені, цим самим він полегшує процес співу, робить його мелодійнішим.

Крім артикуляційно-акустичного аналізу у дослідженні застосовано ще аналіз фоносемантичний (функціональний). В основі фонетичної семантики лежить явище звукового символізму як зв'язку між звучанням та значенням слова, який виникає переважно внаслідок взаємодії різних видів відчуття.

Ідею фоновимологізму знаходимо ще у Платона. Так, Платон зазначав, що звук «р» є виразником руху, пориву. [Платон 1968, 471-473]. Міркування про семантику звуків знаходимо у Діонісія Галікарнаського. М.В. Ломоносов не лише вказав на здатність звуків викликати певні почуття, а й розробив рекомендації до вживання певних звуків у художніх творах з метою викликати у читача відповідні емоції. Питань звуко-символізму торкалися у своїх працях також В.Ф.Гумбольдт, А. Шлейхер, Я. Грім, О. Потебня, О. Есперсен та ін..

Дослідники фоно-символізму доходять висновку, що вдале поєднання певних звуків допомагає поету вдало і сповна розкрити тему вірша. Так само можна стверджувати, що виокремлення під час співу певних звуків дає можливість співаку апелювати до свідомості та емоцій слухачів [Жовтобрюх 1984].

Серед перших учених, хто здійснив експериментальні дослідження звуко-символізму, був Є. Селір. У сучасному мовознавстві фонетичний символізм досліджують В. Левицький, С. Воронін, О. Журавльов.

На сьогодні сформувалися два напрями у вивченні звуко-символізму:

експериментальний напрям (активно розвивається американськими лінгвістами); теоретичний напрям (на основі результатів порівняльного аналізу мов).

На основі напрацювань у ділянці фоно-символізму та дослідивши тексти пісень, ми дійшли таких висновків щодо символічного значення окремих звуків у співі:

Голосний [a]. Найчастіше його асоціюють з білим та червоним кольорами. Звук [a] співвідносять з чимось великим, приємним, повільним, теплим, сильним та твердим.

Голосний [o] співвідносять з червоним та оранжевим кольорами та швидкими, сильними, твердими, холодними предметами.

Голосний [і] викликає асоціації з чимось великим, неприємним, швидким, та слабким. Його кольорами є синій та блакитний.

Звук [е] асоціюють з маленьким, неприємним, повільним, м'яким, інтимним та світлим. Що ж до кольорів, з якими пов'язаний звук, то тут називають і жовто-зелений, і білий, і сірий кольори.

Голосний [у] викликає асоціації з великим, неприємним, холодним, сильним, темним, напруженим. Цей звук зараховують до чорного кольору.

Приголосні сонорні позначають м'які приємні поняття. Вони домінують у творах про інтимні переживання людини. Сонорні звуки створюють настрої романтичний, меланхолійний та інколи сумний.

Дрижачі приголосні є «активними». Вони часто символізують якусь дію, рвучкість, динамізм, сильні переживання.

Приголосні шиплячі виражають тривожний настрої. Ці звуки викликають асоціації з «неприємним», «стресовим», «напруженим».

М'які приголосні звуки асоціюються з чимось «маленьким», «приємним». Вони створюють інтимний, спокійний, приємний настрої.

Аналізуючи вірші пісень, ми дійшли висновку, що тематика твору та символіка звуків тісно пов'язані, виділяючи певні звуки при співі, виконавець часто несвідомо викликає ті чи інші емоції у слухачів і створює певний настрої.

У перспективі попередні висновки ми плануємо перевірити, застосувавши інструментальні методи дослідження.

1. Блок и музыка. Сб. статей. – М.-Л., 1972. 2. Браудо И. Артикуляция (о произношении мелодии). – Л., 1973. 3. Дилецкий М. Грамматика музыкальна. – К., 1970. 4. Євтушенко Д., Михайлов-Сидоров М. Питання вокальної педагогіки. Історія, теорія, практика. – К., 1963. 5. Жовтобрюх М.А. Українська літературна мова. – К., 1984. 6. Журавлев А.П. О символическом значении в языке. – Учен. зап. Калнинградского ун-та, 1971. 7. Журавлев А.П. Символическое значение языкового знака, у зб.: «Речевое воздействие. Проблемы прикладной психолингвистики». – М., 1972. 8. Зиндер Л.Р. К вопросу об артикуляционной базе// Экспериментально-фонетический анализ речи: Проблемы и методы. – Л., 1984. 9. Зиндер Л.Р. Общая фонетика. – М., 1979. 10. Машенко Н.С. Слово. Музыка. Образ. – Київ: Рад.школа, 1982. 11. Мосенкіс Ю.Л. Українська мова у євразійському просторі. – Київ: Видавничий дім А+С, 2006. 12. Платон. Соч. в 3-ох т., т. 1. – М., 1968. 13. Плющ Н., Бас-Кононенко О., Дудник З., Зубань О. Сучасна українська літературна мова. Фонетика: Навч. посібник для студентів-філологів. – К., 2002. 14. Плющ Н.П., Бондаренко В.В. Сучасна українська мова. Орфоепія: Навчальний посібник. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. – 207 с. 15. Тоцька Н.І. Голосні фонемі української літературної мови. – К., 1973. 16. Тоцька Н.І. Засоби милозвучності української мови// Українське мовознавство. – К., 2000. – Вип. 22. 17. Тоцька Н.І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика, орфоепія, графіка, орфографія. – К., 1981. 18. Тоцька Н.І. Голосні фонемі української літературної мови. – К., 1973. 19. Франко І.Я. Із секретів поетичної творчості. – К., 1969.

ТЕРМІНОСИСТЕМА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА ТА ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Стаття присвячена терміносистемі Європейського права в німецькій та українській мовах. В процесі дослідження перекладу німецькомовних законодавчих текстів Європейського права українською мовою запропоновано аналіз: способів перекладу термінології згаданої терміносистеми, термінотворчих моделей, галузевої приналежності з метою визначення положення терміна у терміносистемі Європейського права обох мов.

Очевидно, що на лексичному рівні законодавчим текстам властива висока насиченість термінами. У літературі останніх років поруч з такими ознаками терміна як: однозначність, точність, незалежність від контексту, стилістична нейтральність тощо, особливо настирливо підкреслюється його *системність* [Панько 1994, 144]. Ідея, що термін необхідно розглядати не як ізольований об'єкт, а як член певної терміносистеми, була вперше висловлена Д.С. Лотте. Як і будь-які інші системи, терміносистеми – це структурні побудови, де терміни знаходяться між собою у певних зв'язках. Їх специфіка полягає у тому, що ці системи відкриті, динамічні і за характером природно-штучні. Терміносистеми поєднують у собі два види системності: логічну, що визначається системою понять, і лінгвістичну, що визначається системою термінів [Там само, 150].

Сучасне мовознавство визнає, що окремі терміни, які відносяться до певної галузі знань, мають взаємний зв'язок та є елементами певної єдності – *терміносистеми*. Системність термінології визначається в першу чергу співвіднесеністю із системою понять певної галузі знань. Таким чином, терміносистема – це цілісне та динамічне утворення.

В.М. Лейчик зазначає, що терміносистема – це знакова модель становлення певної спеціальної галузі знань або діяльності; елементами терміносистеми є номінативні одиниці (слова та словосполучення) певної мови для спеціальних цілей, а структура терміносистеми адекватна структурі системи понять даної теорії [Лейчик 1986, 89].

Систему термінів нерідко іменують ще термінологією. М. Вікул стверджує, що термінологія – це *терміни в системі*, які органічно пов'язуються один з одним, а кожна терміносистема має відзначитися оригінальністю та стрункістю [Панько 1994, 144].

Ізольованих терміносистем немає, оскільки галузеві терміносистеми взаємодіють одна з одною, нерідко мають частину спільного термінологічного фонду.

Фахова мова Європейського права ґрунтується, як і будь-яка інша фахова мова, на термінології, яка в свою чергу відрізняється від термінологічних одиниць інших фахових мов мовною оболонкою правових понять та принципів, представлених у законодавчому тексті [Loehr 2003, 24]. Важливою рисою термінології Європейського права є її системність, тобто внутрішня узгодженість. Правничій мові не характерні такі точні ознаки як фаховій мові, наприклад, математичних наук, але завдяки стислості та чіткості власної правничої термінології їй притаманна надзвичайна виразність висловлювання, хоча водночас і високий рівень складності сприйняття у порівнянні з розмовною мовою.

Незважаючи на давню традицію термінологічної справи в мові права, філологічна наука досі не має чітких дефініцій таких понять як «термін» (Terminus), «юридичний

термін» (juristischer Terminus), «юридична термінологія» (juristische Terminologie), «фахова мова» (Fachsprache) та «юридична субмова» (Juristische Subsprache) тощо.

Те, що класифікація правничої мови в літературі залишається до цих пір невизначеною та спірною підтверджує також той факт, що фахівці розглядають її під кутом існування наукової та ненаукової мови. Одна група фахівців вважає правничу мову загальноприйнятною мовою юристів, інша група вважає, що правничої фахової мови не існує, оскільки зазначена мова є обов'язковою нормою для кожного і стосується в решті решт кожного громадянина.

Мова, що має чіткі характеристики фахової мови класифікується німецькими вченими як «технолект» (Technolekt) – спеціальна мова, що вживається виключно фахівцями у їх вузькій галузі [Engberg 1997, 35].

Іноземні вчені, а саме Тросборг та Брувланд визначають юридичну мову як сукупність субмов, серед яких: мова юридичних документів – die Sprache der juristischen Dokumente; мова суддів та адвокатів в суді – die Sprache der Richter und der Rechtsanwalter im Gericht; мова юридичних підручників та посібників – die Sprache von juristischen Lehrbüchern; мова адвокатів за межами суду – die Sprache der Anwälte außerhalb des Gerichtssaals; мова громадян для вирішення правових питань – die Sprache, die Leute verwenden, wenn Sie über Rechtsfragen reden [Там само, 12].

Для подальшого дослідження *терміносистеми Європейського права* ми визначаємо її як систему фахових слів та словосполучень, що виражають відповідні вузько-галузеві поняття та визначають зв'язки між ними. А отже, під *юридичним терміном* розуміємо використане в законодавстві слово або словосполучення, що є узагальненим найменуванням юридичного поняття, має точний і визначений зміст та відрізняється змістовою однозначністю та функціональною стійкістю. Це словесне визначення державно-правового поняття, за допомогою якого виражається зміст нормативно-правових настанов держави.

Як свідчать результати нашого дослідження, в терміносистемі Європейського права в німецькій та українській мовах можна виділити: 1) прості загальноновживані терміни (*Gesetz n.* – закон, *Jurist m.* – юрист, *Gericht n.* – суд, *Artikel m.* – стаття та ін.); 2) загальноновживані терміни, які в юридичному тексті (напр., у нормативному акті) набувають більш вузького спеціального значення (*Schutz m.* – захист, *Grundrechte pl.* – основні конституційні права, *f. Klage* – скарга та ін.); 3) спеціальні юридичні терміни (власне юридична термінологія), що відображають знання, специфічні для галузі права (*Dienstleistungsfreiheit f.* – свобода у наданні послуг, *Europäische Freihandelszone* – Європейська зона вільної торгівлі, *Legislaturperiode f.* – строк повноважень, *Amtsdelikt n* – посадовий злочин, *burgerliches Recht* – цивільне право та ін.).

До названого вище переліку, на нашу думку, варто додати, а точніше, виокремити терміни, які стосуються суміжних галузей науки. Такі терміни деякі фахівці називають технічними [Sander 2004, 21]. Технічні терміни виражають поняття теоретичних прикладних наукових дисциплін, що підтримують застосування закону, а саме: політології, соціології, історії держави і права, філософії права, кримінології та криміналістики, психології та психіатрії, судової медицини тощо. Наприклад: *Faktor m.* – фактор; *Toleranz f.* – терпимість, толерантність; *Transformation f.* – трансформація; *Transit m.* – транзит; *Vektor m.* – вектор тощо.

Оскільки предметом правового регулювання є найрізноманітніші суспільні відносини, практично немає такої сфери життя, якої б не стосувалося право. Тому найбільш широку частину фахової лексики Європейського права складають *загальнонавживані юридичні терміни*. У нормативних актах часто зустрічаються загальнонавживані слова, які набули значного поширення і спеціалізації – найменування предметів, явищ, дій, якостей та ознак, що використовуються як у законодавстві, так і в побутовій мові: *auswandern* – *мігрувати* (переселятися); *begehen* – *скоювати* (святкувати...), *beaufsichtigen* – *здійснювати контроль* тощо. Вони прості і зрозумілі, однак не завжди зручні через свою багатозначність, напр., (*natürliche/ juristische*) *Person* – (фізична/ юридична) *особа*, *Akt m.* – *документ*, *Sache f.* – *справа* та ін.).

В результаті проведеного дослідження ми з'ясували, що основу терміносистеми Європейського права в німецькій мові становлять складні терміни-іменники, що утворюються за моделями: «іменник + іменник» (45%), «прикметник + іменник» (25%) та терміни словосполучення типу: «іменник + дієслово» (15%). Німецькі складні терміни складаються як мінімум з двох, трьох основ, тоді як їх переклад українською мовою здійснюється за допомогою термінів-словосполучень. Отже, терміносистему Європейського права, зокрема в українській мові, складають переважно терміни-словосполучення, особливо двокомпонентні, серед яких найпоширенішими моделями виступають: «прикметник + іменник» (*Sperrminorität f.* – *блокуюча меншість*, *Absolutrecht n.* – *абсолютне право*, *Binnenmarkt m.* – *внутрішній ринок* та ін.), «іменник + іменник» (*Gemeinschaftsaktionen pl.* – *заходи Співтовариства*, *Freizügigkeit f.* – *свобода пересування* та ін.) та «іменник + дієслово» (*Befugnisse ausüben* – *здійснювати повноваження тощо*). Зазначені моделі складають структурне ядро сучасної юридичної термінології обох мов.

Результати порівняльного аналізу засвідчують, що з точки зору галузевої приналежності до термінів Європейського права, в обох мовах, належать здебільшого загальні терміни права, в німецькій мові вони становлять 40%, в українській – 36,5%. На другому місці – терміни саме Європейського права, їх кількість в німецькій мові складає 35%, а в українській – 28,5%. До окремої групи ми віднесли терміни, які вживаються в терміносистемі Європейського права і паралельно належать до інших терміносистем (т. зв. технічні терміни) склали в німецькій мові 11,5%, в українській – 14%. Загальнонаукові терміни в німецькій мові складають 15%, в українській – 22,5%. Загальнонавживана лексика нараховує в німецькій мові 10%, в українській – 12,5%.

Терміни Європейського права перекладалися з німецької мови українською переважно способом калькування (32%), наприклад, *Europäische Konvention der Menschenrechte* – *Європейська конвенція прав людини*, *Einheitliche Europäische Akte* – *Єдині Європейські акти*. На другому місці – пояснювальний переклад з 26% (*Einzelmächtigung f.* – *лідерство одного із співтовариств*, *Justizverwaltungskostenordnung f.* – *постанова, в якій викладено основне стягнення судових зборів і податків*). Запозичення з 17% відбувалися за допомогою транслітерації та транскрипції (*Integration f.* – *інтеграція*, *Justiz f.* – *юстиція*, *Fraktion f.* – *фракція*), а такий спосіб перекладу як пошук термінологічного еквівалента використовувався у 25% випадках (*Hoheit f.* – *суверенітет*, *Drogenbekämpfung f.* – *боротьба з незаконним обігом наркотиків*). Окремої уваги заслуговує змішаний спосіб перекладу: *Implementierung f.* – *імплементація* (запозичення) або *здійснення* (пошук термінологічного еквівалента); *Fremdensrecht n.* – *правовий режим іноземців* (пошук

термінологічного еквівалента) або *норми міжнародного та державного права, які регулюють положення іноземців* (пояснювальний переклад). Особливість змішаного способу перекладу в даному випадку полягає в тому, що терміносистема Європейського права в українській мові переживає сьогодні етап свого становлення, тому нові реалії та поняття, які ще не увійшли до терміносистеми даної галузі, в українській мові потребують додаткового тлумачення.

Результати дослідження дають підстави стверджувати, що активні процеси термінотворення Європейського права, основні аспекти і проблеми термінознавства є спільними для сучасних високорозвинених мов, особливо з огляду на те, що ці мови перебувають в єдиному комунікативному просторі сучасної цивілізації, а отже пов'язані активними мовними процесами та впливом одна на одну. В даному контексті вирішальним для дослідження терміносистеми Європейського права в німецькій та українській мовах став той факт, що німецька терміносистема Європейського права пройшла етап формування та міжнародного узгодження, у той час як українська перебуває у стадії розвитку.

Отже, очевидно, що спеціальна, фахова термінологія потребує дослідницької уваги як сукупність системних термінів окремої галузі знання, оскільки саме вона є сутністю термінологічного словника філологічного типу. Важливим фактом в цьому аспекті є теза, що фаховий термін – це частина лексики з обмеженою сферою вживання, яка формується не внаслідок тривалого природного словотвірного процесу, а штучно, прискореним шляхом як витвір окремих наукових та професійних середовищ і супроводжує розвиток репрезентованих ним дисциплін та сфер практичного знання. Більш того, фахова термінологія часто народжується під впливом іноземних мов, що зумовлено необхідністю активізувати та засвоювати досягнення науково-технічного прогресу зарубіжних країн, запозичуючи разом із цим і відповідну лексику. Такі умови розвитку названої лексичної групи та її генезис спричиняють складності її влучного перекладу, органічного входження в лексичний фонд національної мови. Проте термінологія водночас має бути інтегральною частиною національної мови і повинна відповідати всім принципам її нормативності, що є визначальним для кожного терміна.

1. *Артикуца Н.* Проблеми і перспективи вивчення юридичної термінології // Право України. – 1998. – № 4. – С. 56-57. 2. *Кочерга О.* Українська державність і доля української наукової термінології // Проблеми утвердження і функціонування державної мови в Україні. К., 1998. – 195с. 3. *Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П.* Українське термінознавство. Львів: Світ, 1994. – 214 с. 4. *Лейчик В.М.* О языковом субстрате термина// Вопросы языкознания. – М.: Наука, 1986. №5. с. 87-97. 5. *Суперанская А.В.* Общая терминология. Вопросы теории. М.: Наука, 1989. – 243 с. 6. *Engberg Jan* Forum für Fremdsprachen // Konvention von Fachtextsorten. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1997, S. 302. 7. *Loehr Kerstin,* Mehrsprachigkeitsprobleme in der Europäischen Union. 2003. – S.178 8. *Gerald G. Sander* Deutsche Rechtssprache. A. Francke Verlag Tübingen und Basel. 2004. –S.199

ОБ'ЄКТИВАЦІЯ КОНЦЕПТУ МАСХТ (ВЛАДА) У ВЕРБАЛЬНИХ СИМВОЛАХ (на матеріалі німецької мови)

Феномен владних відносин як одна із визначальних основ суспільної взаємодії звертає увагу до себе дослідників різноманітних галузей гуманітарних наук: соціологів, політологів, юристів, психологів, менеджерів, кратологів, а також лінгвістів. Актуальність дослідження визначається загальнолінгвістичним зверненням до дослідженням когнітивних процесів, які пов'язані із отриманням, збереженням та передачею знання, одиницею дослідження якого розглядається концепт. Концепт визначають як «елементарну одиницю нашої структурованої когніції» [Schwarz 2008, 108]. У мовознавчій науці цим терміном оперують переважно мірою в межах лінгвокультурологічних та лінгвокогнітологічних досліджень. Відносно нова міжнаукова гуманітарна дисципліна лінгвокультурологія ставить собі за мету дослідження втіленої в національній мові матеріальної та духовної культури [Маслова 2001, 30].

Лінгвокультурологічне дослідження концептів ґрунтується на встановленні семантичної структури відповідної ментальної одиниці. Як відомо, концепт має поняттєву, образу та оцінну складові. Якщо поняттєвий компонент відображає «якісну та дефініційну структури» [Воркачев 2003, 8]; оцінна складова відтворює соціально закріплену здатність людини до формування певних ідеалів [Хейзинга 1997, 273], то образна складова концепту фокусує у собі метафоричні та символічні репрезентації відповідного концепту в мовній свідомості.

Основне завдання цього дослідження вбачається в аналізі символічної складової концепту Macht (влада) з метою розкриття образного компонента концепту. Об'єктом дослідження є вербалізований концепт Macht (влада) у сучасній німецькомовній картині світу. Предметом виступили лексеми-вербалізатори концепту Macht (влада), які відтворюють символічну складову концепту в німецькій мові. Матеріалом послужили 100 вербальних одиниць символічного відтворення концепту Macht (влада), отриманих шляхом суцільної вибірки із текстів сучасних німецькомовних друкованих та електронних джерел ЗМІ. Наукова новизна дослідження концепту Macht (влада) як «кванту знання», «охопленого знаком» [Краткий словарь когнитивных терминов 1997, 90, 92] полягає у здійсненні вперше комплексного аналізу етносемантичних особливостей цього концепту в національній німецькомовній картині світу.

Концепт Macht (влада) знаходить детальне осмислення через ряд образних відтворень, властивих німецькомовній картині світу, одним з яких є символічна національно закріплена репрезентація концепту. Символ у науці існує як «естетично канонізована значима концептуальна структура іншої, ніж первинний зміст реалії чи знака, понятійної сфери» [Селіванова 2006, 536-537]. І символ, і метафора мають у своїй основі образ, однак в основі метафори, зазначає Н.Д. Арутюнова, лежить «категоріальний зсув», в результаті якого актуалізується семантичний компонент метафори, а сам образ, на якому вона сформувалася, залишається цілісним [Арутюнова 1990, 19].

Якщо питання співвідношення метафори та символу є фактично вирішеним, то взаємозв'язки символу та концепту залишаються актуальними для сучасної лінгвістики

когнітивного та культурологічного напрямків. Ця проблема висвітлена у працях І.А. Тарасової, Г.Г. Слишкіна, А.В. Кравченко, Н.А. Шабанової, Н.Д. Арутюнової, Н.А. Афанасьєвої, В.В. Колесова та ін. Так, Н.А. Афанасьєва зазначає, що основна різниця між концептом та символом полягає у «знаковості» останнього, під якою розуміється його взаємозв'язок із загальнокультурним шаром [Афанасьєва 2001, 381]. Сьогодні у лінгвістиці все частіше символ розглядається як одна із семантичних складових концепту (разом із понятійним, образним та ціннісним елементами) [Елисеєва 2008, 5].

На думку А.В. Кравченка, символ вкладає в концепт саме культурно-специфічну інформацію, яка може бути достовірно інтерпретована в межах певного контексту, обмеженого національно-культурними чинниками, за наявності достатніх фонових знань [Кравченко 2001, 99-109]. В.В. Колесов дотримується тієї думки, що концепт як нематеріальна сутність відтворюється у своїх змістових формах: образі, понятті та символі [Колесов 1995, 132]. Таким чином, символ як складова образного компоненту концепту, – якщо вона репрезентована у його структурі, – відтворює концепт як цілісний перцептивний образ, який виконує функцію заміщення ментальної категорії у певному концептуальному просторі і є акумулятором етноспецифічної інформації про його зміст.

У процесі аналізу вербальних об'єктивацій концепту Macht (влада) було виявлено вісім груп образів-символів, які репрезентують владу у свідомості носія німецькомовної лінгвокультури. В першу чергу концепт Macht (влада) знаходить образне відтворення через символічні атрибути, якими наділений суб'єкт влади. Такі символічні предмети мають здебільшого історичну основу, до них зокрема належать предмети військової зв'язки, якими завойовували право панувати, як от меч (das Schwert), спис (der Speer), щит (der Leterschild), сокира (die Axt), лицарські шпори (die Rittersporen), наприклад: *Als Symbole der Macht wurden dem – mit einem blau-goldenen Gewand gekleideten – König ein jahrhundertalter Speer und ein Leterschild gereicht* [Mannheimer Morgen 1995, 12]. Сучасними еквівалентами символів влади є предмети воєнної сили, якими отримують та відстоюють владні повноваження, наприклад атомний бомбардувальник, льодохід: *Sie gehörten zum Arsenal des Kalten Krieges – jetzt tauchen die russischen TU-95-Atombomber wieder auf. Präsident Wladimir Putin lässt die Propellerveteranen modernisieren und punktet damit bei den russischen Wählern. Für die sind sie ein Symbol von Macht und Größe* [Hoelzgen]. Таким чином, ця група символічних відтворень концепту Macht (влада) передбачає усвідомлення владних відносин як трофею, який отримує найсильніший разом із перемогою у боротьбі за нього.

До другої групи символів концепту Macht (влада) належать атрибути суб'єкта влади як носія права реалізовувати відносини цього типу. До таких належать коштовні предмети, які фіксували особливе значення їхнього власника як суб'єкта реалізації влади, зокрема: діадема (das Diadem), корона (die Krone), скипетр (das Zepter), тиара (die Tiara), мітра (die Mitra), браслет (der Armring), обручка (der Ring), ланцюжок (die Kette): *Die Krone steht für die weltliche Macht, die Kugel für die Erde und der Stern für Jesus Christus*. [Berliner Morgenpost 1998, 33].

Коштовне каміння (діамант (der Diamant), золото (Gold), срібло (Silber), бронза (Bronze)) здавна існували як символи достатку, впливовості їх власника, а відтак і влади: *Die glitzernden und funkelnden Kostbarkeiten sind ein Symbol für Unvergänglichkeit, Reichtum und Macht* [Rolf]. Таким чином, ця група символів відтворює когнітивний

зв'язок концепту Macht (влада) із багатством та достатком. У контексті цього символічного відтворення концепт Macht (влада) осмислюється, з одного боку, через багату і впливову людину, що дозволяє їй стати суб'єктом влади. А з іншого, взаємозв'язок концепту Macht (влада) із концептом Reichtum (багатство) есплікується через телеологічну оцінку владних відносин як можливості доступу до ще більшого багатства.

Третю групу образів-символів концепту Macht (влада) в німецькомовній лінгвокультурі утворюють предмети, якими користується суб'єкт влади у зв'язку із виконуваними ним функціями. До таких символічних предметів влади належать, зокрема, предмети одягу (наприклад, шкіряний одяг, краватка, форма), сигари: *Im Laufe der Jahrtausende ist die machtvolle Symbolik allerdings verlagert worden: Wer heute eine Krawatte trägt, ist in aller Regel ein Mann und symbolisiert damit die ausgeübte, privilegierte Macht* [Christann 2007]. Особливе символічне відтворення концепту Macht (влада) відображено в німецькомовній картині світу через образ службового автомобіля: *Ein Symbol der Macht wird in seiner Bedeutung wohl wirklich überschätzt: der Dienstwagen* [Schwarz 2005, 15]. Цей тип символів концепту Macht (влада) вказує на теологічну роль владних відносин як джерела комфорту та достатку для суб'єкта влади.

Символічне відтворення концепту Macht (влада) здійснюється також через зооморфні образи як уособлення сили, міцї в світі тварин, зокрема лева (der Löwe), змії (die Schlange), орла (der Adler), коня (das Pferd), а також через органи тварин, які безпосередньо асоціюються із їхньою силою, зокрема ікло (der Eckzahn): *«Der Löwe ist der König der Tiere und ein Symbol von Macht und Tapferkeit*. [Mannheimer Morgen 1995, 8]. Символічні образи цієї групи вказують переважно на фізичну силу, могутність як основне джерело влади суб'єкта.

П'яту групу символічних образів, які відтворюють концепт Macht (влада) у німецькомовній картині світу, формують антропоморфні символи. Так, постає суб'єкта влади уособлює владні відносини загалом, наприклад, королева Вікторія символізує владу імперії: *Queen Victoria, die ein ganzes Zeitalter imperialer Macht westlicher Dominanz verkörpert, steht zwar noch immer unangefochten auf ihrem Sockel am Eingang zum Cubbon-Park, aber das nach ihr benannte Hotel in der Residency Road ist nur noch ein stimmungsvoller Anachronismus* [Mannheimer Morgen 2001, 16]. Ця група символів вказує на ментальне ототожнення влади із її суб'єктом, який її безпосередньо здійснює.

В межах шостої групи споруди та будівлі, в яких суб'єктами влади здійснювалися владні повноваження, набувають символічного значення, вербалізуючи таким чином концепт Macht (влада). До таких споруд-символів влади належать будівлі у зв'язку зі своїм функціональним призначенням, наприклад, фортеця (die Burg), будівлі банку (die Bank-Türme), замок (das Schloss), зокрема: *Deutsche-Bank-Türme: Symbole der Macht und des Geldes. Dennoch dürften die beiden im Volksmund «Soll und Haben» getauften Hochhäuser immer noch zu den bekanntesten Gebäuden in Hessen und in Deutschland zählen – als Symbole der Macht und des Geldes* [Deutsche-Bank-Türme]. Будинки-символи вирізняються величиною, розкішшю, що є свідченням розуміння влади як джерела комфорту для її суб'єкта, а також як соціально значимого елемента міжособистісної взаємодії. З іншого боку, споруди як образи-символи влади є свідченням концептуалізації цього типу взаємовідносин як гаранту безпеки, порядку, стабільності суспільного життя.

Мистецькі твори усвідомлюються як символи влади у сьомій групі символічних репрезентацій концепту Macht (влада), наприклад: *Im Beiheft bezeichnet er die opernnahe*

Messe als Symbol für Macht und Geheimnis; Verdi umfasse die ganze Skala unserer Hoffnungen und unserer unvermeidlichen Probleme [Mannheimer Morgen 2001, 15]. Використання творів мистецтва як символів влади є нетиповим прикладом символізації досліджуваного концепту, представленим лише у двох прикладах. Такі образи-символи вказують на концептуалізацію владних відносин як взаємодії універсального типу, яка стає предметом мистецького зображення у зв'язку із їх соціальною значимістю.

Нарешті останню групу символів владних відносин утворюють особливі знаки ідентифікації одного із типів влади за сферою поширення державної влади, т.зв. символи державної влади *Insignien der Macht* або *Hoheitszeichen*. До державних символів Німеччини відповідно до абзацу 2 статті 2 Конституції ФРН належать прапор (*das Wappen des Bundes*), герб у вигляді орла (*der Bundesadler*) та національний прапор із елементами відповідних установ чи організацій (*die Dienstflagge des Bundes*) [Deutsche Verfassung].

Отже, у німецькомовній картині світу символічне відтворення концепту *Macht* (влада) здійснюється через реіформні (військова зброя, коштовні атрибути та предмети користування суб'єкта влади, владні споруди, мистецькі твори), антропоморфні (суб'єкт влади) та зооморфні образи (сильні тварини). Найповніше серед них представлені реіформні образи-символи (у трьох чвертях зареєстрованих випадків). Через них концепт *Macht* (влада) осмислюється у зв'язку із отриманням владних повноважень: влада завойовується у боротьбі; у зв'язку зі здійсненням влади: влада реалізується у відповідних спорудах; у зв'язку із суб'єктами владних відносин: суб'єкти мисляться як заможні особи; та у зв'язку із телеологічною оцінкою владних відносин: влада існує як необхідна умова порядку та безпеки. Антропоморфні символи передають концептуальне розуміння владних відносин через основного суб'єкта влади. Зооморфні символи вказують на джерела влади її суб'єкта, пов'язані із його фізичною силою, мужністю.

Таким чином, символічне відтворення концепту *Macht* (влада) у німецькомовній картині світу засвідчує, що концептуалізація влади відбувається в основному через суб'єкта владних відносин, який визнається фізично сильним та фінансово забезпеченим. Отримання влади здійснюється в результаті боротьби. Концепт *Macht* (влада) в межах символічного відтворення у німецькомовній лінгвокультурі мислиться також у безпосередньому взаємозв'язку із телеологічною оцінкою: влада визнається важливою складовою суспільного життя, яка гарантує порядок та стабільність. Перспективними вбачаються дослідженнями з визначення повної семантичної структури концепту у німецькомовній картині світу.

1. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс / Н.Д. Арутюнова // Теория метафоры: сборник: пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / общ. ред. Н.Д. Арутюновой и М. А. Журиной – М.: Прогресс, 1990. – С. 5-32. 2. Афанасьева Н.А. Авторский символ и его роль в смысловой организации художественного текста (на материале языковой модели мира М. Цветаевой) / Н.А. Афанасьева // Принципы и методы исследования в филологии: Конец XX века: сб. статей научно-методического семинара TEXTUS. – Вып. 6. – СПб. Ставрополь: СГУ, 2001. – С. 378-385. 3. Воркачев С.Г. Концепт как «зонтиковый термин» / С.Г. Воркачев // Язык, сознание, коммуникация. – 2003. – Вып. 24. – С. 5–12. 4. Елисеева О.В. Когнитивный аспект символического компонента в структуре концептов БОГ и ДЬЯВОЛ в русской, французской и английской лингвокультурах: автореф. дисс. на соискан. учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка» / О.В. Елисеева – Саратов, 2008.

– 20 с. 5. Колесов В.В. Ментальная характеристика слова в лексикологических трудах В.В. Виноградова / В.В.Колесов // Вестник МГУ, серия 9. Филология. – 1995. – № 3. – С. 132.- 136. 6. Кравченко А.В. Знак, значение, знание. Очерк когнитивной философии языка / А.В. Кравченко – Иркутск: ИрГУ, 2001. – 261 с. 7. Краткий словарь когнитивных терминов / под общей редакцией Е.С. Кубряковой. – М.: Филол. ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997. – 245 с. 8. Маслова В.А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.А. Маслова – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с. 9. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова – Полтава: Довкілля – К, 2006. – 716 с. 10. Хейзинга Й. Homo Ludens; статьи по истории культуры / Й.Хейзинга; пер., сост. и вступ. ст. Д.В. Сильвестрова; коммент. Д. Э. Харитоновича. – М.: Прогресс – Традиция, 1997. – 416 с. 11. Berliner Morgenpost. – 02.10.1998. – 40 S. 12. Christann M. Rede zur «Ausrufung des Jahrtausends der Frau» [Электронный ресурс] / M. Christann. – Режим доступа: <http://www.feministischepartei.de/hambach.html>. 13. Deutsche Verfassung [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.verfassungen.de/de/gg/index.htm>. 14. Deutsche-Bank-Türme: Symbole der Macht und des Geldes [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.rhein-main.net/sixcms/detail.php/3215032. 15. Hoelzgen J. Moskaus Bomber aus dem Altenheim [Электронный ресурс] / J. Hoelzgen. – Режим доступа: <http://www.spiegel.de/wissenschaft/mensch/0,1518,509367,00.html>. 16. Mannheimer Morgen – 17.10.1995. – 16 S. 17. Mannheimer Morgen. – 02.11.1995. – 16 S. 18. Mannheimer Morgen. – 17.05.2001. – 28 S. 19. Mannheimer Morgen.– 26.05.2001. – 20 S. 20. Rolf S. Edelsteine [Электронный ресурс] / Stephan Rolf. – Режим доступа: <http://www.planet-wissen.de>. 21. Schwarz M. Einführung in die kognitive Linguistik: 3., vollständig überarbeitete und erweiterte Auflage / M. Schwarz – Tübingen und Basel: A.Franke Verlag, 2008. – 298 S. 22. Schwarz P. Nach der Macht / P.Schwarz // Die Zeit – 2005. – Nr. 47. – 48 S.

О.А. Гандзій, асп.,

Кам'янець-Подільський національний університет ім. І.Огієнка

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВА СИСТЕМА ПУБЛІЦИСТИКИ РОМАНА ІВАНІЧУКА У СВІТЛІ СЕМІОТИЧНОГО АНАЛІЗУ

В Україні, починаючи з 90-х років ХХ століття, з'являється низка історичних та біографічних творів нового змісту. Така новизна пов'язана з етапом розбудови української незалежної держави й зростанням національної самосвідомості народу. Виникає нагальна потреба у творах, що несуть у собі відомості про історичне минуле нашої країни, видатних діячів її політики, науки й культури, у тому числі призабутих або зовсім невідомих сучасному читачеві. Різноманітність жанрової реалізації біографічного матеріалу свідчить про те, що сучасна художня біографія перебуває в процесі постійного пошуку та відбору нових форм і засобів зображення, вона тісно взаємодіє на відповідних рівнях із суміжними, особливо філософськими, жанрами.

Співвіднесення концептуальності публіцистичного мислення та жанрово-стильової організації художнього твору є малодослідженою галуззю науки. В останніх дослідженнях

поетики публіцистичної творчості та студіях щодо жанрології публіцистики вчених В. Буряка, В. Галич, А. Погрібного, І. Бондаря-Терещенка, Н. Ігнатів, Н. Заверталюк такі паралелі лиш окреслені, хоч певні гіпотези у цьому плані висловлюються. Так, дослідниця В. Галич, розглядаючи публіцистику О. Гончара не в класично-традиційному форматі її інструментарію, а в оніманістичному й інтертекстуальному вимірах, розробляє дискурсивну й когнітивну теорію хремотоніма (заголовка), вказує на їх інтертекстуальність та вияв у них жанрової специфіки твору й індивідуального стилю [1]. Про те, що рівень модуляції структури (твору) залежить від жанру, а «публіцистичний (аналітичний) момент у відображенні факту (розфокусування фактологічної основи моделі) на рівні реального відображення існує як стильова, а не домінантна ознака» [2, 154], говорить В. Буряк. У дослідженні «Публіцистика письменників на Україні 20-70-х рр. ХХ ст. Проблеми. Жанри. Майстерність» [3] дослідниця Н. Заверталюк акцентувала увагу на співвіднесенні проблематики та політичної концепції дійсності, на жанрах публіцистики, їх типологічних особливостях, пафосі та формах його вираження. Ми пропонуємо підкреслити стильову оригінальність та визначити особливості жанрової організації публіцистики Романа Іваничука через призму семіотичного аналізу. На нашу думку, інтелектуальний феномен письменника, знайшовши творчий орієнтир (авторський задум) та найефективнішу форму його вираження (публіцистику), репрезентується у інформаційному просторі знаковою системою, яка чітко структурована й базується на широкому проблематико-тематичному спектрі та має пікові інформаційні (знакові) структури (модуль-системи), оригінальну умовну параболічну й гіперболічну конфігурацію, і, найголовніше – чітке інформаційно-комунікативне та естетичне призначення. Висловимо гіпотезу, що оригінальне полістильове вираження та жанрова гіперболізація є невід’ємною частиною семіозису: проведемо паралелі відповідностей між знаковими структурами та їх стильовим підґрунтям, представимо широкий спектр жанрової палітри публіциста з метою підкреслення методу жанрового використання задля посилення семіотичного характеру публіцистики.

Жанрова система публіцистики Р. Іваничука являє собою синтетичне утворення міжродових жанрових проявів, тому виділити опосередковану подібність жанрів за їх модальністю, усталеною змістовою ознакою жанру досить важко. Щодо використання принципів, «які дозволяють проводити інвентаризацію жанрів» [4, 8], Б. Іванюк говорить, що крім основної темотвірної засади західноєвропейських жанрів (родової змістовності), розрізняють жанри за пафосом, що переважає в них (героїчний, елегійний, трагедійний та ін.), за способом існування (усні та письмові), за приналежністю до певного виду літератури, за типом мовлення (віршовані та прозаїчні) та ін. Н. Заверталюк акцентувала увагу на типологічних особливостях жанрів, пафосі та формах його вираження. Ми підкреслимо жанровий синтез творів Іваничука, що відбиває загальну тенденцію жанрів до взаємотягання, яка реалізується в публіцистичній творчості як структурна єдність ознак різних жанрів, як публіцистичний поліжанризм, що у свою чергу співвідноситься із полістильовою оригінальністю автора – основними аспектами репрезентації (а тому і дослідження) знакової системи (синтагматичним, парадигматичним, семантичним та прагматичним).

Б. Іванюк пише, що переважним критерієм жанрової системності як такої є синхронічний зв’язок окремих жанрів, зумовлений багатьма чинниками, серед яких основоположним виступає ціннісний кругозір історичного типу людини, а отже сам критерій за змістом виявляється історично рухомим, що зобов’язує розглядати жанрову систему не

тільки в синхронному, але й діахронному ракурсі. «Як і вся синхронічна система, жанрова система може існувати лише завдяки діалектичній напрузі двох тенденцій – «відцентрованої» та «доцентрової» [4, 13]. З одного боку, жанрова система містить в собі ряд самодостатніх у своїй, насамперед тематичній змістовності, жанрів (компонентів системи), а з іншого – передбачає їх співвідносність, сукупний зміст якої забезпечує можливість реалізації загального призначення жанру як такого – бути «формою бачення та розуміння дійсності» (М. Бахтін). У цьому плані важливим фактором є те, як сам Р. Іваничук ідентифікує жанри власних творів: «Благослови, душе моя, Господа...» – щоденникові записи, спогади, роздуми; збірка «Дороги вольні і невольні» (куди крім заголовкового твору увійшли «Мандрівки близькі і далекі» та «На маргінесі») – спогади та медитації, «Сліди на піску» – есе-пошук. Твір «Нещоденний щоденник» не має авторського визначення жанру, напевно, через назву, яка екстраполює жанр щоденника, хоч твір виходить за межі канону цього жанру.

Публіцистична творчість Р. Іваничука, яка розвинулася на першому етапі відродження незалежної держави має виразний проблематико-тематичний вектор, спрямований на пошук та констатацію правди, по-перше – філософської (релігійної), по-друге – історичної. Ми виділяємо філософську категорію правди (її авторського пошуку, з'ясування) як визначальну у жанровій проекції всієї публіцистики Іваничука. Результати авторського пошуку правди (істини), репрезентовані помітно домінуючими серед загальної жанрової структури медитаціями, сентенціями, висновками, теоретичними висновками, прогнозами та ін. Так ми пояснюємо «вторгнення» у його публіцистику елементів та вставок філософських жанрів, таких як катарсис, сповідь, проповідь, гнома, трактат та ін.

В українській біографічній літературі до форми сповіді раніше звертались І. Муратов («Сповідь на вершині»), П. Загребельний («Я, Богдан (Сповідь у славі)») та ін. Н. Бічуча, редактор спогадів Р. Іваничука «Благослови душе моя, Господа...», неодноразово називає цей твір «сповіддю перед світом за все, у чім винен сам і його покоління...» [5, 125]. Жанр мемуарної сповіді трансформується у молитву, жанр-мігрант, який постійно підтримує певну системність із метажанровим філософським характером, тому ми підкреслюємо жанрову модальність молитви, хоч вона і має позицію жанру-вставки (певну локалізацію). Структура і зміст цього жанроутворення протягом усієї публіцистики часто видозмінюється: молитва-покаяння, молитва-подяка, молитва-прохання, молитва про суди Божі та ін. Сповідальний характер виповідання сучасних та історичних подій, переосмислення життєвих подій, портретне зображення конкретних особистостей (героїв та ворогів нації), підкреслена апелятивність, наголошення на альтернативі та завжди присутній свободі вибору – усе це визначає катарсисний вияв стилю Іваничука. У стильовому руслі катарсису як естетичної категорії ми виділяємо такі компоненти: сповідально-мемуарний та повчальний характер творів, аксіологічні прийоми аналізу (суспільства, мистецтва), драматичні резонанси, художня критика як один із способів аналізу суспільства, критика як рухлива риторика та естетика та ін. Певну увагу ми приділяємо останнім з названих компонентів.

Художня критика Іваничука – це один із способів соціального аналізу суспільства, який дає площинний вимір (модуль-свідомісну площину) для розміщення знакової системи, де суспільно-політична та художньо-мистецька «горизонталь» перетинається із історичною «вертикаллю». Критика обумовлює характер та направлення силових ліній між знако-

вими структурами, що розміщуються у чотирьох квадратах цієї площини. Так, наприклад, такі знакові структури, як «література», «авторське «Я», «галицький феномен», «Україна», взаємодіючи між собою, представляють певне знакоутворення, де помітно домінує «література». Подібним чином можна об'єднати знакові структури «комунізм-диявольщина», «тирани-вбивці», «СССР – держава в'язнів», «Росія – ворог», «імперія-колон», «парламент-орда» із домінантою «політика». Своєрідним орбітальним знаком, стрижнем-організатором усєї системи є, на нашу думку, «нація».

Окремої уваги варта така ознака критики, як «рухлива риторика та естетика» (Ю. Борев). Критика як один із творчих методів Іваничука народилася у процесі взаємодії публіцистики з естетикою та риторикою шляхом втягнення їх у процедуру формування конкретних оціночно-інтерпретаційних суджень. Критика є рухлива естетика у тому смислі, що критичний аналіз плідний лише тоді, коли в його процесі приводиться у рух апарат естетичних категорій та дослідження мистецьких явищ опирається на «знятий» художній досвід людства – на естетику. Таким чином, ми пояснюємо тяжіння публіцистики Іваничука до жанру естетичного трактату, елементи якого «розсипані» по усіх творах, але найбільшу концентрацію (як купольне завершення знакової структури «література») ми знаходимо в останньому творі «Нещоденний щоденник». Тенденція аксіологічного аналізу є особливо виразною в аналізі творчості сучасників та письменників молодого покоління, вимірюванні художньої цінності їх творів, а найбільше – розподілі письменників часів тоталітарного режиму на три підневільні табори (апологетів, конформістів та непримиренців). А оскільки мова йде про операції не лише пізнавальні, а ще й інтерпретаційні, то другий аспект критики пов'язаний, на нашу думку, з герменевтикою. Варто було би застосувати інструменти герменевтичної методології – у цьому сенсі публіцистика Р. Іваничука має широке (потенційне) поле дослідження, однак межі та тематичне окреслення нашої статті не дозволяють цього зробити.

М. Маєнова висловлює таке прагнення: «Ми хочемо поглянути на літературний текст як на майстерню з витворення знаків» [6, 232]. Висловимо припущення, що жанровий вибір публіциста обумовлений загостренням (апогеєм) процесу семіозису, в якому перебуває сам митець. Традиційно семіотика розрізняє два рівні у повідомленні (репрезентації твору): денотативний (фактичне повідомлення) та конотативний (соціокультурно обумовлене символічне навантаження) – такою є динамічна реальність семіотичної системи. У цьому плані ми зазначимо, що денотації письменник досягає ілюстрацією фактичного матеріалу засобом використання таких жанрових пошуків: мемуарні спогади, літературні та політичні портрети, сповідь, листи, промови. Конотативний план підтримується завдяки введенню елементів легенди, видіння, легенди, міфу, інтермецо та ін. Однак у такій, досить умовній класифікації не знаходять місця жанроутворення філософського характеру, які обіймають вищі позиції у цілісній жанровій структурі (медитації, гноми, елементи естетичного трактату). На нашу думку, такі текстові елементи підсилюють знаковість репрезентованих автором знакових структур.

Класифікувати жанри та жанрові елементи за групами або виділити жанрові доміанти публіцистики Іваничука досить важко, тому що нерідко навіть міні-жанр-вставка (інтермецо, легенда, портрет і т.п.) має смислову вагу та моделює потужність (у процесі семіозису) набагато більшу, ніж той, що мав би бути ідентифікований у публіцистиці за статусом як жанр-домінант (щоденники, мемуари). Але, дотримуючись методологічного

контексту нашого дослідження (його структурно-семіотичного ракурсу), ми пропонуємо виділення жанрових груп за двома принципами: по-перше – за принципом передачі відтінків (проекції) оригінальної полістильової системи (стильової матриці) засобом жанрового уособлення; по-друге – за принципом взаємодії знакової та жанрової систем.

Таким чином, за першим принципом ми визначаємо такі умовно-структурні позиції жанрово-стильового співвіднесення: сповідально-мемуарний характер творів спричинив жанрове втілення спогаду, сповіді, мемуарів, молитви, катарсису, некрологу, щоденників; повчальний (просвітницький) характер викладу знайшов проекції у філософських жанрах та їх елементах – гноми, трактату, сентенції, медитації, есе, нарису; аксіологічний (критично-оцінювальний) метод та художня критика як один із способів аналізу суспільства спричинив появу жанрових втілень подорожі (так автор розширив діапазон аксіологічних впливів), апеляції, звернення, присуду (вироку), епістолярій (листів, записок, послань), елементів памфлету та ін; критика і рухома риторика та естетика письменника реалізуються завдяки таким жанровим вставкам, як псалми, ліричні портрети, легенди, промови, інтермецо, видіння, сни та ін.

При класифікації жанрів за принципом взаємодії знакової та жанрової системи ми пропонуємо врахувати семантичну рухливість жанрової системи (зміна жанрової позиції, жанрова гіперболізація), яка у свою чергу задається численними синтагматичними (послідовність з'єднання знаків) та парадигматичними (функціонування знаків у контексті сприймаючої свідомості) аспектами. Так, стрижнева знакова структура «нація» у процесі наближення до центру знакової системи усїєї публіцистики неодноразово «притягує» такі структури-домінанти, як «література» і «політика» у їх бінарній репрезентації – так ми пояснюємо параболічність композиційно-сюжетного руху. А знакове утворення «авторське «Я», розташоване у позитивній площині є діаметрально протилежним утворенню «тоталітаризм», причому між ними постійно підтримується драматичний пафос та спостерігаються активні жанрові міграції. Так, наприклад, гіперболічне знакове утворення тоталітаризму можна провести через такі знаки-структури: «комунізм-диявольщина», «СССР – держава в'язнів», «хвороби нації», «Росія – ворог», «тиранівбивці», «Імперія-Колос». Зазначимо, що це утворення має найбільше трагічних та драматичних загострень, що творить модуль-свідомісну площину сприймання цього знакового комплексу. Звичайно, роль жанрово-стильового впливу на реципієнта-сприймача знакової системи можна оцінити, простеживши комплексно увесь процес творення, що потребує розширення об'єктного діапазону дослідження та збільшення його об'єму, що неможливо. Тому для обґрунтування висунутої нами гіпотези ми беремо до прикладу лише окремі фрагменти.

Отже, жанрово-стильова система публіцистики Р. Іванчука має складну, але гармонійну та органічну структуру – навіть видозміни, руйнації жанрових матриць або введення у загальну систему жанрів-вставок не розривають її об'єднання. Ми підкреслюємо такі стильові компоненти: сповідально-мемуарний та повчальний характер творів, аксіологічні прийоми аналізу (суспільства, мистецтва), драматичні резонанси, художня критика як один із способів аналізу суспільства, критика як рухлива риторика та естетика та ін. Денотації письменник досягає ілюстрацією фактичного матеріалу засобом використання таких жанрових матриць: мемуарні спогади, літературні та політичні портрети, сповідь, листи, промови. Конотативний

план підтримується завдяки введенню елементів легенди, видіння, міфу, інтермецо та ін.; жанроутворення філософського характеру, які обіймають вищі позиції у цілісній жанровій структурі (медитації, гноми, елементи естетичного трактату), підсилюють знаковість репрезентованих автором знакових структур.

1. *Галич В.М.* Поетика публіцистичного тексту (на матеріалі творчості Олеса Гончара): Навчальний посібник. – К.: Шлях, 2006. – 200 с. 2. *Буряк В.* Генеза концептуальності сучасного публіцистичного мислення у контексті сучасної свідомісної парадигми ХХІ століття. // Вісник Львівського університету. Серія журналістика. 2001. Випуск 21. – 571 с. 3. *Заверталюк Н.* Письменницька публіцистика в Україні 20-х – 70-х рр. ХХ ст. Проблеми. Жанри. Майстерність. – Автореф. дис. ... док. філол. Наук / 10.01.02 – українська література – Київ, 1992. – 29 с. 4. *Іванюк Б. П.* Жанрологічний словник: Лірика. – Чернівці: Рута, 2001. – 92 с. 5. *Бічуя Н.* Розімкнуте коло слова, або ж Свято визнання. // Дзвін. – 1995 – №5. С. 125-130. 6. *Література.* Теорія. Методологія: Пер. з польськ. С. Яковенка./ Упор. і наук. ред. Д. Уліцької. – К.: Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 543 с.

*О.А. Гапченко, к.філол.н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка*

ПАРАДИГМАТИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ НОМІНАНТІВ ЕМОЦІЙ В УКРАЇНСЬКІЙ І РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ

Емоції пронизують усю діяльність людини, яка постійно реагує на навколишній світ і виражає своє ставлення до реалій життя, до себе, до суспільства. Емотивна функція властива кожній мові світу й у кожній мові є спеціальні знаки (номінанти емоцій, емотиви), що входять до когнітивно-емотивної структури її культурно-мовного коду.

Тривалий час учені розходилися в поглядах щодо того, чи повинна лінгвістика займатися вивченням емоційних елементів мови. До середини 70-х років ХХ ст. поодинокі лінгвістичні праці, присвячені проблемам мовної концептуалізації й вербалізації емоцій, часто викликали критичне ставлення наукової спільноти. Як відзначав свого часу професор Оксфордського університету Джин Ейчисон, лінгвісти бояться емоцій і мало про них пишуть. Е. Сепір, вважаючи головною функцією мови когнітивну, виключав вивчення емоційного компоненту з пріоритетів лінгвістичних досліджень. Деякі лінгвісти, визнаючи, що більшість слів у всіх мовах має емоційну складову, стверджували все ж, що ця складова не входить у семантику слова, а є «наростом», «асоціацією», яка є елементом концептуального ядра.

Сучасна лінгвістика далеко відійшла від тез на зразок «емоції не входять до структури мови» (В.А. Звегінцев). Дані психолінгвістичних досліджень (зокрема, О.Ю. Мягкової, Ю.О. Сорокіна, В.І. Шаховського та ін.) переконливо довели, що поділ словникового складу мови на емоційну й нейтральну частину є не виправданим, оскільки будь-яке слово може бути емоційно зарядженим. Сьогодні твердження Ш. Баллі, про те, що «в

мові все є емоційним», не піддається сумніву. Лінгвістичний аспект емоційності став невід'ємною частиною сучасних наукових розвідок.

Логічним розвитком психологічно орієнтованої лінгвістики стала поява нового розділу мовознавства – емотиології (лінгвістики емоцій), в якій перетинаються різні парадигми (комунікативна, когнітивна, текстова, прагматична, культурологічна та ін.). Емотиологія – міждисциплінарна галузь науки, яка базується на різних концепціях емоцій (філософській, біологічній, когнітивній, психологічній, соціальній, мотиваційній та ін.). У сучасній лінгвістиці емоцій виділяють певні аспекти, що визначили розвиток її пріоритетних напрямів: поняття емоційної мовної картини світу; кореляція лексиконів емоцій різних мов світу; національно-культурна специфіка вираження емоцій; емотивний семантичний простір мови й емотивний смисловий простір мовної особистості [Шаховський 2008, 21]. У центрі наукових інтересів представників лінгвістики емоцій, серед яких В.І. Болотов, С.Г. Воркачов, Н.О. Красавський, О.С. Філімонов, З.С. Фоміна, В.І. Шаховський, сьогодні знаходяться проблеми динаміки мовного коду, розвитку й реалізації його прихованих можливостей, питання емоційної специфіки мовлення.

Емоція як один із найважливіших компонентів культури вербалізується через відповідні емотивні знаки мови. Соціологізовані емоції мовної особистості об'єктивуються, опосередковуються мовою й семантизуються в *емотивах* – мовних одиницях, які фіксують і відтворюють взаємовідносини комунікантів між собою і зі світом в емоційних мовленнєвих актах. Емотиви категоризуються за обсягом емоцій в їхній семантиці (афективи, конотативи, потенціативи), за модусом їх існування (мовні, мовленнєві), за типом емотивної семантики, за параметром експліцитності / імпліцитності вираження [Шаховський 2008, 15].

Емоційні компоненти існують на всіх рівнях мови, але вербалізація емоцій здійснюється переважно на лексичному і фразеологічному рівнях. Емотиви репрезентують мовну особистість у лексико-семантичній системі. Роль слова в ментальних процесах концептуалізації знання (в тому числі й про емоційний світ людини) уже давно визнана мовознавцями. Саме слово вказує на смисловий зміст концепту і є його матеріальним знаком. Висловлення концептуального знання про ту чи іншу емоцію як про емоційний концепт здійснюється за допомогою процесу лексикалізації. Емоції знаходять відображення в семантиці слів, які використовуються для їхньої вербалізації. Відображення емоцій кодується у слові специфічними компонентами семантики, які й формують емотивні слова, тобто його «семантичну здатність репродукувати у відповідних типізованих умовах видовий досвід вербального вираження певних емоційних відношень суб'єктів» [Шаховський 2008, 6]. Слово фіксує, опредмечує емоційний концепт і дозволяє всім членам мовного колективу диференціювати емоційні концепти.

Хоча в різних лінгвокультурах емоції вербалізуються відповідно до специфічних національних культурних і мовних норм, емоційна сутність людини, визнана когнітологією психологічною універсалиєю. Про універсальність свідчить, зокрема, і той факт, що в «емоційних лексиконах» усіх мов спостерігається дихотомія за типом оцінного знака. Якщо порівняти емотивну лексику з цієї позиції, то можна побачити, що в усіх мовах емотивів з негативною оцінкою більше, ніж емотивів із позитивною оцінною семантикою, але використовуються вони при спілкуванні значно рідше, ніж позитивно оцінні емотивні знаки. Це дозволяє зробити висновок про те, що емоційні системи різних народів і культур подібні: негативність, превалюючи в лексиконі, поступається позитивності у

використанні і синтагматичному комбінуванні, що пояснюється психологічним устремлінням людства до позитивності. Другим подібним моментом для різних мовних культур є те, що позитивні емоції виражаються всіма народами більш одноманітно і дифузно, ніж негативні, які завжди є конкретними, чіткими й різноманітними [Шаховський 2008, 19]. Емоції культурно зумовлені, вони «нав'язуються» мовному колективу етносу різними когнітивними сценаріями, які асоціюються з тим або іншим термінопоняттям емоції [Вежбицкая 2001, 118].

Сьогодні існують різноманітні підходи до вивчення мови, з'являються нові напрями в лінгвістиці, проте актуальним залишається розгляд мовних процесів крізь призму їхньої системності, оскільки мова як соціальний феномен є структурно-системним утворенням. Структурно-системна організація мови детермінується причинно-наслідковими зв'язками фрагментів світу. З часів Ф. де Соссюра традиційним є вивчення мови у двох іпостасах – мови як парадигматичних (асоціативних) відношень і мови як відношень синтагматичних.

Мовна парадигматика залишається одним з актуальних об'єктів дослідження. У сучасній лінгвістиці парадигматичні зв'язки розуміються як відношення між елементами мови, які об'єднуються у свідомості чи пам'яті мовця певними асоціаціями; вони пов'язують ці елементи за спільністю або їхньої форми, або змісту, або на основі подібності того й іншого одночасно [Кубрякова 1990, 366].

Когнітивні структури емоційних концептів, вербально експліковані на рівні парадигматики, добре піддаються семантичному аналізу. Емотивність у статусі мовної категорії утворює внутрішньослівні й міжслівні парадигми. Парадигматичні семантичні відношення (синонімія, градація, антонімія, полісемія) базуються на відповідних логічних категоріях (ієрархії, інклюзії, еквівалентності, протиставленні, симетрії й асиметрії знака).

Внутрішньослівна парадигматика емотивів побудована за принципом: якщо слово є емотивним, то воно має або емотивне значення, або емотивну конотацію, або емотивний потенціал (інгерентний або адгерентний), причому якщо емотив має один із цих компонентів, то в його логіко-предметній семантиці облігаторно має бути оцінний або експресивний компонент або обидва одночасно. Зворотне співвідношення парадигми не утворюють: оцінний, експресивний, оцінно-експресивний компоненти можуть і не супроводжуватися емотивним [Шаховський 2008, 30]. Міжслівна емотивна парадигматика оснований на таких принципах: кожний емотив має неемотивний корелят; одиниці дескриптивної номінації знаходяться в системних зв'язках з одиницями емотивної номінації через синонімічні й антонімічні ряди, лексико-семантичні групи й лексико-семантичні поля, в яких емотиви утворюють периферію.

Між емоційними мовними особистостями в різних етносах існує певна культурна регуляція вербальних взаємозв'язків. Емоції є універсальними в усіх культурах, але у той самий час вони визначаються соціокультурними параметрами, і тому, крім універсальних, спостерігаються і специфічні для певної культури емоції. Носіїв різних мов, які представляють різні культури, об'єднує те, що всі вони відчувають універсальні емоції (радість, гнів, страх, щастя, ненависть тощо), проте розподіл цих універсальних емоцій, їх інтенсивність є різними як на рівні мовної особистості, так і на національно-культурному рівні.

Для сучасної емотиології характерним є перехід від дослідження уніфікованих, типізованих емоцій і семантичного простору мови до вивчення емоційного смислового про-

сторю мовної особистості [Шаховский 2008, 9]. Знання про емоції формуються поступово, на основі особистісного, видового (соціального) досвіду і біологічної пам'яті. Вони включають у свою концептуальну структуру знання-рецептори (базові, однакові для семантичної пам'яті всіх комунікантів) і знання-ретуші, різні для різних комунікантів. І ті, й інші формують концептуальне значення лексикалізованої емоції у формі ментального конструкта. Саме тому слово, яке називає або виражає ту чи іншу концептуалізовану й лексикалізовану емоцію, є кодованим охоронцем усіх лінгвістичних і екстралінгвістичних знань людини про неї [Шаховский 2008, 25-26]. Емоції змінюються з часом – різному віку людини «приписані» свої емоції, різним поколінням людей властиві більш або менш різні домінантні емоції.

Зіставлення людських емоцій у різних культурах дозволяє встановити їх вербальні кореляти. Порівняльний аналіз індивідуальних і національних емоційних індексів американців і росіян розкриває надзвичайно цікаві паралелі і контрасти. Так, за спостереженнями дослідників, в американців переважають радість, самовдоволення, а у сьогоднішніх росіян – відчай, страх, неповага [Шаховский 2008, 46]. Лексика негативної оцінки превалює й у російській, і в англійській мовах. Цей факт пояснюється соціально-психологічними чинниками: все хороше вважається нормою, а відхилення від неї в бік полюса негативної оцінки має різноманітну гамму проявів, відображених і в денотації, і в конотації значення слів, що позначають ці прояви [Шаховский 2008, 103].

Диференційні ознаки, які складають специфіку семантики експресивів, визначають існування в мові експресивної парадигми. Опозиція «експресив – неекспресив» утворює парадигматичні ряди, що є проявом системності експресивної семантики. Проведений на матеріалі асоціативних словників порівняльний аналіз емоційних концептів української та російської мов у парадигматичному аспекті дозволив зробити висновок про те, що для української й російської концептосфер, які є складними структурно-смысловими утвореннями, характерні всі основні типи семантичних відношень мови – синонімія, градація, антонімія і гіпер-гіпонімія.

Синонімія і градація відображають логічну категорію тотожності, ідентичності когнітивно зв'язаних між собою вербалізованих емотивних концептів: *радість* – *щастя* 27, *сміх* 13, *щастя* 15, *сміх* 7, *задоволення* 3, *добро*, *приємність*, *веселість*, *весело* 2, *чудо*; *сміливість* – *мужність* 18, *відвага* 14, *хоробрість* 12, *впевненість* 4, *сила* 3, *безстрашність* 2. Базисні позначення емоцій є гіперонімами по відношенню до небазисних номінацій. Під час аналізу важливо виявити семантичні трансформації номінацій емоцій у динаміці (кількісні та якісні зміни у синонімічних рядах, їхні характер і причини).

До найважливіших типів семантичних відношень у мові належить також антонімія, в якій відображається подвійність світу, паралелізм його устрою. Антонімія і синонімія – споріднені явища, для яких є характерним відношення смислової еквівалентності. Головна ж різниця, як відомо, полягає в тому, що синонімія оснований на подібності понять, а антонімія – на їхній протилежності. Відомо, що й антонімія, і синонімія більшою мірою властиві лексичі абстрактного характеру, що пов'язане з когнітивною діяльністю людини, із закладеним природою устремлінням, здатністю класифікувати, зіставляти і протиставляти різні явища.

Ученими неодноразово відзначався факт полярності емоцій. Багатьма психологами емоції класифікуються з точки зору їх «знаковості» – виділяють позитивні й негативні

емоції. Психологічна «знаковість» емоційного життя людини знаходить відображення в мові, що встановлюється спеціальними семасіологічними, психолінгвістичними та іншими методами і фіксується спеціальними словниками. Номінанти емоцій створюють антонімічні ряди, пор.: *сміливий* – *боягуз, боязливий*; *веселий* – *сумний, любити* – *ненавидіти*. Номінант *радість* протиставляється слову *біда*. Лексичні одиниці *гнів* і *страх* не мають загальномовних антонімів, хоча є очевидним, що в українській мові *гнів* на логічному рівні протистоїть *спокій*, а в російській *гнев* – *спокойствие*.

Для номінантів емоцій як в українській, так і в російській мові характерна контрарна антонімія. Слова, що вербалізують концепти емоцій, як правило, протиставляються один одному через мезоніми, тобто опосередковано, що говорить на користь визнання плавного переходу одних емоцій в інші. Контрарна антонімічність емотивів української й російської мов є важливою системною властивістю.

Таким чином, лінгвістичне вивчення емоцій потребує антропоцентричного підходу, при якому категорія емотивності набуває ситуативно-особистісного звучання. Відносно висока концентрація синонімічності вербальної емоціоконцептосфери обох мов свідчить про психологічну, культурну цінність емоцій для українського й російського етносів. Порівняльний семантичний аналіз значень номінантів емоцій в українській і російській мовах дозволяє зробити висновок про ієрархічну структурно-смыслову організацію емоційно-когнітивного поля двох культур.

1. *Вежбицкая А.* Сопоставление культур через средства лексики и грамматики. – М., 2001; 2. *Кубрякова Е.С.* Парадигматика // Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990; 3. *Шаховский В.И.* Лингвистическая теория эмоций. – М., 2008.

Гладкова Г.П.

Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА ТРАНСФОРМАЦІЯ КАРТИНИ СВІТУ КРІЗЬ ПРИЗМУ СЛОВОТВОРУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ Д. ОСТІН ТА Г.ФІЛДІНГ)

Питання про роль словотвору в картині світу, поставлене наприкінці 80-х років минулого сторіччя, є одним з перспективних напрямків досліджень у межах когнітивно-дискурсивної парадигми [Кубрякова 2004]. Мета даної статті – розглянути словотвірний аспект кореляції між картинами світу на матеріалі художніх творів, які пов'язані за сюжетом і персонажами, але належать до різних культур («*Pride and Prejudice*», «*Persuasion*» Джейн Остін та «*Bridget Jones' Diary*», «*Bridget Jones: The Edge of Reason*» Гелен Філдінг). Ця мета зумовлює завдання проаналізувати функціонування словотвірного типу із суфіксом -ness в експериментальному корпусі. Об'єктом дослідження є абстрактні іменники із суфіксом -ness зі складу корпусу

електронних текстів чотирьох романів Д. Остін та Г. Філдінг. Загальний обсяг корпусу – 369 тисяч слів; 179 іменників із суфіксом -ness аналізуються в складі 728 конкордансів (мікроконтекстів). Комп’ютерна обробка тексту здійснена за допомогою програми AntConc 3.2.0u, яку розробили в університеті Васеда (Токіо).

Для виявлення загальних лінгвокультурних характеристик текстів Д. Остін та Г. Філдінг важливим показником є частотність уживання лексичних одиниць, оскільки найчастотніші слова переважно позначають важливі концепти художнього твору. П’ять найчастотніших абстрактних іменників із суфіксом -ness у творах обох письменниць представлені в таблиці 1.

Таблиця 1. Загальні характеристики корпусу та найчастотніші абстрактні іменники із суфіксом -ness

	Джейн Остін (207026 слів)	Гелен Філдінг (163223 слів)
Кількість іменників із суфіксом -ness	124	66
Найчастотніші іменники із суфіксом -ness	Happiness (104), kindness (44), politeness (23), consciousness (16), goodness (14)	Darkness (8), happiness (6), consciousness (6), fitness (6), forgiveness (4)

Із вищезазначених даних видно, що два іменники входять до групи найчастотніших в обох письменниць (*happiness* та *consciousness*), але лише слово *consciousness* функціонує в їхніх творах однаково. Слово *happiness* є одним з основних концептів у творчості Джейн Остін, тоді як у Гелен Філдінг воно належить до периферії, оскільки увага Бріджит Джонс (героїні романів Філдінг) сконцентрована на тому, щоб змінити себе, бо вона нібито не гідна щастя. Сучасність здається Бріджит незрозумілим хаосом, особливо в стосунках між чоловіком і жінкою (що також підтверджується тим, що найчастотнішим іменником із суфіксом -ness у Гелен Філдінг є слово *darkness*):

Is terrible, terrible: with simple ring or non-ring meaning difference between love and friendliness and happiness and being cast out into ruthless dating trench war again... [Bridget Jones: The Edge of Reason].

Проаналізуємо слова, за якими списки найчастотніших іменників із суфіксом -ness у двох письменниць не співпадають. Джейн Остін фокусує увагу на іменниках, які позначають позитивні риси людського характеру (*kindness, goodness*) та володіння суспільними нормами (*politeness*). Героїням Остін ці риси притаманні; вони мають душевний спокій та впевнено йдуть по дорозі до щастя (*happiness*). Героїня Гелен Філдінг, навпаки, збентежена усвідомленням своєї невідповідності стандартам (*fitness*). Навколишня дійсність здається їй хаотичною та незрозумілою (*darkness*).

Якщо Елізабет Беннет долає власне упередження, то Бріджит Джонс повинна змиритися зі своєю недосконалістю, і тому вона додає «*Importance of forgiveness*» до переліку своїх принципів (Bridget Jones: The Edge of Reason).

За семантикою абстрактні іменники із суфіксом -ness у творах Д. Остін та Г.Філдінг можна об'єднати у такі групи:

- «позитивні» та «негативні» психологічні стани, риси характеру: *cheerfulness, calmness – abruptness, coldness*;
- «позитивні» та «негативні» характеристики предметів і ситуацій: *cleanliness, seriousness – wrongness, undesirableness*.

Особливий інтерес становлять 42 іменники, які присутні у творах Г. Філдінг і відсутні у творах Д. Остін, оскільки завдяки їм можна простежити сучасну інтерпретацію класичних сюжетів (див. схему 1). Ці іменники також можна поділити на «позитивний» та «негативний» домени, причому слова, наявні у творах обох письменниць, знаходяться здебільшого у «позитивному» домені (*friendliness, goodness*). Слова, специфічні для творчості Г. Філдінг, відносяться переважно до «негативного» домену; серед них можна виділити дві великі тематичні групи з домінантами *loneliness* та *fitness*. Це пов'язано з характером головної героїні Г. Філдінг. Бріджит Джонс, виконуючи сюжетні ролі Елізабет Беннет та Анни Еліот, є комічним персонажем та переймається тим, що незаміжня, значно більше, ніж обидва прототипи. Незаміжність означає для неї самотність (поле *loneliness*, до якого можна віднести також слова на позначення нездатності висловитися – *deafness, speechlessness*):

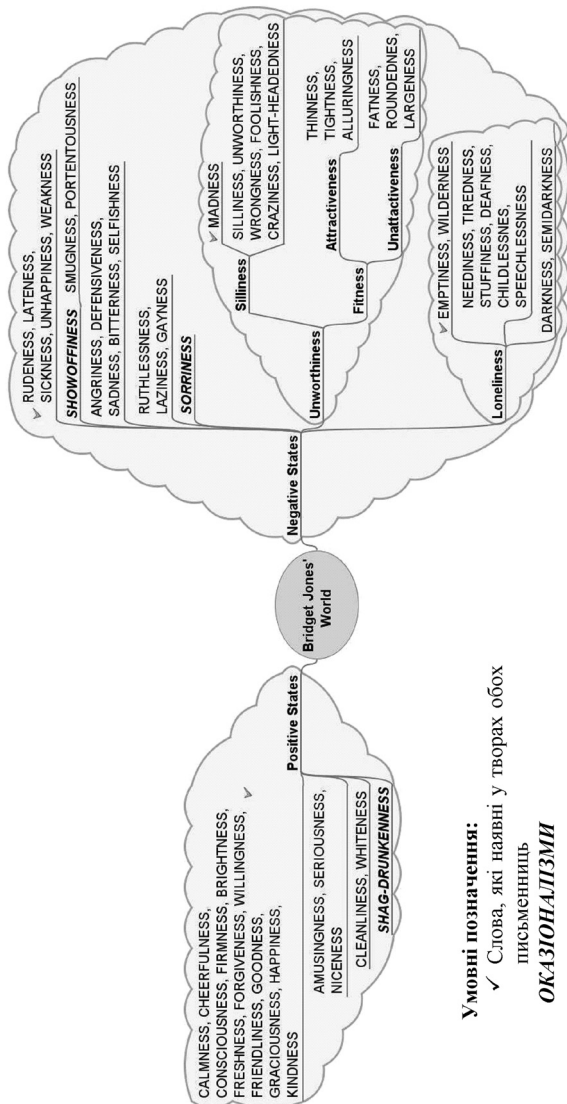
They're young, ambitious and rich but their lives hide an aching loneliness... [Bridget Jones: The Edge of Reason]

Свою самотність Бріджит Джонс пояснює тим, що вона нібито не заслуговує на кохання через нерозумність (поле *silliness*) та непривабливість (поле *fitness*, до складу якого входять антонімічні групи *attractiveness* та *unattractiveness*, зокрема *fatness, largeness*). У наведеному нижче прикладі героїня читає статтю з тематики self-help та розмірковує:

'What may be keeping love away? ... Unreasonable standards? Movie Star Images? Feelings of unworthiness? A belief that you are unloveable?'

Huh. Is not belief is fact [Bridget Jones: The Edge of Reason].

Схема 1. Тематичні поля абстрактних іменників із суфіксом –ness у творах Гелен Філдінг

У житті Бріджит є також *laziness, angriness, bitterness* та *sadness*. Деякі поняття (*fitness, tiredness*) тісно пов'язані із сучасною урбаністичною культурою, зокрема слова сексуальної тематики (*gayness, shag-drunkness*), ненормативна лексика, скорочення та вислови з комп'ютерного дискурсу:

9st I (Pg.), alcohol units 3, cigarettes 12, no. of days to Valentine's Day 11, no. of minutes spent obsessing about feminist wrongness of obsessing re: Valentine's Day 162 approx. (bad) [Bridget Jones: The Edge of Reason].

Багато іменників із суфіксом *-ness* мають оцінну семантику. У наступному контексті неправильний переклад із латинської мови девізу Ребекки засвідчує те, як Бріджит насправді оцінює цього персонажа:

«Per Determinam ad Victoriam?» roared the hooray, «Through ruthlessness to victory. That's our Rebecca for you.» / ... Shazzer and I exchanged a gleeful little look. / «Actually it's through determination to success» said Rebecca icily [Bridget Jones: The Edge of Reason].

Слід відзначити, що, на відміну від Д. Остін, Г. Філдінг часто утворює нові слова, зокрема три оказіоналізми із суфіксом *-ness*, причому два з них саме в «негативному» домені (*sorriness* та *showoffiness*):

Was torn between sorriness for Sharon, huge excitement about having someone to go on holiday with, and feelings of inadequacy... [Bridget Jones: The Edge of Reason].

Іменники із суфіксом *-ness* у творах Д. Остін та Г. Філдінг відрізняються не тільки за семантикою, але й функціонуванням. Під час аналізу конкордансів (мікроконтекстів) було з'ясовано, що у творах Г. Філдінг іменники із суфіксом *-ness* найчастіше використовуються в таких синтаксичних конструкціях:

1) у складі атрибутивних словосполучень із двома чи більше атрибутами;

Hesitated, unsure what to do... But then some Gazza-esque inner angriness reminded me of all the times Geoffrey has totally humiliated me in his environment... [Bridget Jones: The Edge of Reason];

2) у складі *of*-phrase;

Also reject mindless luxury gifts, which say more about showyoffiness of giver than thought for receiver [Bridget Jones: The Edge of Reason];

3) у складі еліптичних речень.

7st 2 (attention-seeking thinness) [Bridget Jones: The Edge of Reason] (Бріджит робить цей запис, коли через непорозуміння потрапляє до тюрми та худне значно більше, ніж їй хотілося).

Якщо Д. Остін надає перевагу складним реченням, то Г. Філдінг часто використовує еліптичні речення. У щоденнику Бріджит Джонс домінують речення без підметів та дієслів-зв'язок:

[I am] *Caught in hideous cleft stick as both fatness and dieting are in themselves ageing* [Bridget Jones' Diary].

Еліптичність, уривчастість синтаксису Гелен Філдінг корелює з хаотичністю світу в сприйнятті головної героїні. Л. Уайт присвячує окрему статтю постмодернізму у романах про Бріджит Джонс [White 2002], і в текстах самої Гелен Філдінг є експліцитні посилання на цю тему:

'I'm not talking about a ventilating deconstructionalistic freshness of vision. I'm talking about the ultimate vandalization of the cultural framework.' [Bridget Jones' Diary].

Гелен Філдінг – одна з перших авторок так званої літератури chick lit, або постфеміністської прози, літературним витоком якої була саме творчість Джейн Остін, зокрема «Pride and Prejudice» [Ремаєва 2007]. Цей жанр сформувався під впливом нових соціальних та етико-естетичних норм, і романи про Бріджит Джонс відображують те, що ХХІ сторіччя додало до життя сучасної жінки, зокрема перфекціонізм, феміністичні лозунги самостійності та самодостатності [White 2002]. Жінка відчуває «культурний імператив» досконалості, якою вважаються стандарти американізованої популярної культури. Звернення до світу Джейн Остін, низка алюзій і посилань на її романи в творах Гелен Філдінг виконують роль перспективи.

Аналіз функціонування абстрактних іменників із суфіксом -ness в експериментальному корпусі дозволяє зробити висновок про те, що проблематика художнього твору оприявнюється їй на рівні словотвору. У картині світу романів Джейн Остін домінує «позитивний» домен, тобто слова на позначення позитивних якостей, цінностей та рис характеру. У Гелен Філдінг, навпаки, переважають іменники на позначення негативних рис. Семантика і синтагматика абстрактних іменників із суфіксом -ness відбиває загальні цінності у картинах світу обох письменниць. Для героїнь Джейн Остін головним орієнтиром є *happiness* спокійного сімейного життя, а у Бріджит Джонс на перший план виходить *fitness*, тобто ті риси, стандарти та уявлення, які заважають їй досягти щастя.

1. *Кубрякова Е. С.* Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560с. 2. *Ремаева Ю.Г.* Постфеминистская проза Британии на рубеже XX-XXI вв. (феномен «чиклит»): Автореф. дис. канд. филол. наук: 10.01.03 / Нижегородский гос. ун-т им. Н.И. Лобачевского. – Нижний Новгород, 2007. – 21 с. 3. *Marsh, Kelly A.* Contextualizing Bridget Jones // *College Literature*, 01.01.2004. – [Електронний ресурс]: <http://www.highbeam.com/doc/1G1-114007326.html>. 4. *White L. M.* Jane Austen's world as postmodern simulacrum in Fielding's narratives of Bridget Jones // *Persuasions: The Jane Austen Journal*, 01.01.2002. – [Електронний ресурс]: <http://www.highbeam.com/doc/1G1-135180171.html>.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. *Austen J.* Persuasion – [Електронний ресурс]: <http://www.gutenberg.org/etext/105>. 2. *Austen J.* Pride and Prejudice – [Електронний ресурс]: <http://www.gutenberg.org/etext/1342>. 3. *Fielding H.* Bridget Jones' Diary (BJD). – [Електронний ресурс]: <http://ebooks.ebookmall.com /title/bridget-jones%27s-diary-fielding-ebooks.htm>. 4. *Fielding H.* Bridget Jones: The Edge of Reason (BJER) – [Електронний ресурс]: <http://ebooks.ebookmall.com/title/bridget-jones-the-edge-of-reason-fielding-ebooks.h>

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ КОЛОРОНІМІВ БІЛИЙ/ЧОРНИЙ В УКРАЇНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. Протягом багатьох тисячоліть кольорова картина світу відігравала важливу роль у міфології [Бенц 1996], богослужінні, геральдиці, образотворчому мистецтві [Галєєв 1987] тощо. Сприйняття та тлумачення людиною різних кольорів є результатом тисячолітніх спостережень людини за змінами в навколишньому середовищі та творчого осмислення себе як невід'ємної частини Всесвіту. Споконвіків людина асоціювала кольори з природними стихіями, сторонами світу, негативними та позитивними подіями, навіть з нотами та літерами.

Дослідники колоронімів вважають, що розуміння кольору, а також пов'язані з ним асоціації, ґрунтуються на віковичних традиціях певного етносу [Бабій 1997, 8].

Не можна не погодитися з думкою А. Порожнюк, про те що колір пов'язаний з історією народу, його культурою, побутом, традиціями тощо. А. Порожнюк відзначає: різні мови мають не однакову кількість назв на позначення кольору. Навіть деякі основні кольори спектра не завжди мають окремі назви. Так, наприклад, в англійській мові існує одна лексема (blue) на позначення синього та блакитного кольорів. А червоний, оранжевий та жовтий у мовах африканських народів здебільшого мають лише одну назву. Кожна мова має свій спосіб «членування» спектра [Порожнюк 2000, 28].

Визначення впливу певного кольору на людину, його специфічного відображення у людській психіці та з'ясування ставлення представників різних етнокультур до одних і тих же колоронімів є край важливим для взаєморозуміння та продуктивного діалогу культур.

Проблема відображення та тлумачення колоронімів у традиції та мовах різних етнокультур перебувала у колі наукових інтересів І. М. Бабій [Бабій 1997], Б. А. Базима [Базима 2001], О. Н. Дзивак [Дзивак 1975], Е. Бенц [Бенц 1996], Б.М. Галєєва [Галєєв 1987], Д. Заана [Заан 1996], К. Роу [Роу 1996] та ін.

Мета статті: дослідити психолінгвістичні особливості відображення колоронімів білий/чорний в українських та англійських фразеологізмах.

У словнику будь-якої мови нараховується обмежена кількість назв кольорів (зазвичай 100-150). При цьому око людини здатне розрізнити у багато разів більше кольорів та відтінків (до 100000 відтінків). Експериментальним шляхом доведено, що часто люди під одним і тим же кольором розуміють різні його відтінки та оцінюють кольори по-різному. Також представники різних народів тлумачать значення кольорів по-різному. Наприклад, червоний колір для американців є символом любові, для китайців – добра. Жовтий колір в американців символізує процвітання, а в українців та росіян є символом розлуки. У Китаї одним із траурних кольорів є голубий, в той час як для слов'янських народів та для американців він є уособленням віри, надії. Білий колір для китайців є кольором

небезпеки, трауру та смерті, а в слов'янських народів цей колір є символом чистоти, непорочності.

З метою визначення тлумачення антонімічних колоронімів білого та чорного в українській та англійській культурах нами було проаналізовано фразеологізми англійської та української мов у компонентному складі яких наявні ці кольори.

Як правило, білий колір є символом світла і сонця, життя і вічності, святості і божественності, радості та святковості [Базима 2005, 15]. Для українців це колір життя, добра, краси, прозорості. Білий колір є сакральним у всіх культурах світу. Тому квіти білого кольору (лілії, конвалії тощо) є символом невинності, чистоти, добродішності, радості. У християнських традиціях біле означає спорідненість із Божим світлом [Бенц 1996, 87]. У білому кольорі зображені янголи, святі.

З дослідженої кількості фразеологізмів можемо зробити попереднє припущення, про те, що у фразеологізмах зіставлених мов колоронім *білий*, як правило, має позитивне значення.

В українській мові *біла заздрість*, в англійській *a white lie* (невинна брехня, брехня заради порятунку), *white man* (порядна, добре вихована людина), *to put on a white sheet* (каятися, визнавати прилюдно свої помилки). У цих прикладах семантика лексеми «white» дуже близька до психологічного трактування білого кольору як кольору чистоти та невинності.

В обох мовах є фразеологізми в яких колоронім *білий* є відображенням фізичних характеристик людини. Наприклад, в українській мові *біла, як молоко, білий, як сніг* (мається на увазі сивий колір волосся). В англійській мові *as white as a lily, as white as ivory, as white as milk, as white as wool* (білий, як сніг, білосніжний).

В українській та англійській мовах існують фразеологізми з колоронімом *білий* для відображення хворобливого стану людини. Наприклад, *білий як полотно* (тобто блідий), в англійській мові *as white as chalk, as white as a ghost, as white as ashes, as white as marble*.

Характерним також є вживання колороніму *білий* для позначення чогось невідомого, чужого, незрозумілого, навіть ворожого. Так в українській мові є вислів *біла ворона*, англійська мова має відповідник *white crow*.

Однак, зауважимо, що ставлення до білого кольору та вживання колороніму *білий* не завжди збігається в українській та англійській мовах. На відміну від української мови, в англійській є чимало негативно забарвлених фразеологізмів з колоронімом *білий*.

– *the white trap* (біла пастка, отрута, яку використовують для полювання);

– *to hang out the white flag, to hoist the white flag* (визнати себе переможеним). Українська мова має відповідник з таким же значенням *викинути білий прапор*.

– *white-slave traffic* (торгівля живим товаром);

– *to wash an Ethiopian white* (займатися безнадійною справою).

Характерним для англійської мови є асоціація білого кольору з боягузством, малодушністю, прикладів чого не можна знайти в українській мові:

– *white liver* (малодушність, боягузство);

– *white feather* (боягузство);

– *to show the white feather* (злякатися, виявити малодушність);

– *to fly the white feather* (злякатися, виявити малодушність).

Наведені англійські фразеологізми з колоронімом *білий* символізують відчуття страху, програшу, безвиході, прикладів чого не знайти в українській мові.

Таким чином, у проаналізованих фразеологізмах в українській мові семантика колороніму *білий* є близькою до психологічного трактування білого кольору, тим часом як в англійській мові існують фразеологізми, в яких колоронім *white* має негативне значення.

Антиподом білого кольору є чорний. Чорний колір практично в усіх етнокультурах – це символ темряви, зла, смерті, диявола, пекла тощо. «Якщо білий означає світло, то чорний – морок, якщо білий – життя, то чорний смерть, якщо білий – чистота і порядок, то чорний бруд і хаос» [Базима 2005, 17].

Як складова фразеологізмів в українській та англійській мовах, чорний колір асоціюється з небуттям, хаосом, смертю, чимось сумним, песимістичним, наприклад, в українській мові *чорний день*, *чорна туга*, *чорна віця*, в англійській мові *black year*, *black books*, *things look black* – *погані справи*, *as black as hell*.

В обох мовах колоронім *чорний* у фразеологізмах відображає поганий фізичний стан, хворобу або ж похмурі, сумні думки: *чорний, як земля* (про змарнілу, хвору людину), *to look black*, *as black as sin*, *as black as thunder*, *as black as a thunder cloud*, *as black as thunder storm* (позначають похмурість людини – «хмара-хмарою»), *black dog* (зелена туга).

В українських та англійських фразеологізмах колоронім *чорний* концептуалізується:

- поганий, страшний – *представити в чорному світлі*, в англійській мові – *to depict in black colours*, *розписати (змалювати) в чорних тонах* – *to paint smth. black*;
- нещасливий, важкий – *чорний день*, *чорний рік* – *a black day*, *a black year*;
- похмурий, поганий – *чорні думки*, *чорна справа*, *black looks* (похмурі, несхвальні погляди), *things look black* (справи погані);
- потрапити в немілість – *чорна книга (список)* – *the black book*, *black list* (бути занесеним до чорного списку (книги)) – *black mark* (занесення до чорного списку), – *to be in one's black books* (бути зневаженим кимось), *black beast* (людина, яку зневажають, ненавидять);
- неправда, нечесність, брехня – *чорна брехня* – *black conscience* (чорна, нечиста совість), *black lie* (навмисна брехня);
- невдячність – *чорна невдячність* – *black ingratitude*;
- злоба – *почорніти від злості* – *black in the face*.

В англійській мові є ряд фразеологізмів з колоронімом *чорний*, які не мають відповідників з цим колоронімом в українській мові:

- *things look black* (справи гіршають);
- *to blush like a black dog*, *to blush like a blue dog* (бути безсоромним);
- *the black dog* (хандра, нудьга), *the black dog is on one's back* (нудитися), *look black* (виглядати похмурим);
- *black ox has trod on his foot* (його спіткало нещастя);
- *to look at the black side of things* (дивитися песимістично);
- *black looks* (злі погляди);
- *beat black and blue* (побити до півсмерті);

- *black an eye* (постави комусь синець);
- *black sheep* (паршива вівця);
- *to work like a black* (дуже важко працювати).

У зіставлених мовах, які аналізуються, існують фразеологізми які мають однакове значення, проте воно передається за допомогою різних колоронімів. Наприклад, в українській мові для позначення сильного гніву, напруги використовують колороніми червоний, багровий – *багровий, червоний від гніву, побагровіти від гніву*, а в англійській мові ці емоції передаються за допомогою чорного кольору *black in the face*.

В українській мові туга асоціюється з зеленим кольором – *зелена туга*, в англійській з чорним – *black dog*.

Синець, підбите око в українській етнокультурі породжує асоціації з синім кольором, в той час як в англійській з чорним – *black eye*.

Отже, як правило, в українських і англійських фразеологізмах семантика колороніму *чорний* відповідає психологічному трактуванню чорного кольору, як символу зла, горя, суму та песимізму.

Слід зауважити, що в фразеологізмах проаналізованих мов трактування кольорів не завжди співпадає, так для української мови характерною є виключно позитивна семантика колороніму *білий*, в той час як в англійській мові білий колір є символом страху, безнадійності.

1. *Аксентьев Л. Г.* Сучасна українська мова. Фразеологія. – К.: Вища школа, 1983. – 137 с. 2. *Бабій І. М.* Семантика, структура та стилістичні функції назв кольорів у сучасній українській мові (на матеріалі малої прози В. Стефаніка, М. Коцюбинського, М. Хвильового): Автореферат дисертації к. ф. н. – К., 1997. – 20 с. 3. *Базыма Б. А.* Цвет и психика. – Х.: ХДАК, 2001 – 172 с. 4. *Бенц Э.* Цвет в христианских видениях // Психология цвета / пер с англ. М.: 1996. С. 79-130. 5. *Галеев Б.* Человек, искусство, техника: проблемы синестезии в искусстве. Казань: 1987. – 266 с. 6. *Дзивак О. Н.* Лексика на обозначение цветов в современном украинском литературном языке: Автореферат дисертации к. ф. н. – К., 1975. – 22 с. 7. *Заан Д.* Белый, красный и чёрный: цветной символизм в Черной Африке // Психология цвета. М.: 1996. – С. 47-78. 8. *Литвинов П. П.* Англо-Русский фразеологический словарь. М.: ВАКО, 2005. – 336 с. 9. *Медведев Ф. П.* Українська фразеологія: Чому ми так говоримо? – Харків. – 1982, 231 с. 10. *Олійник І. С., Сидоренко М. М.* Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник. – К.: Рад. шк., 1991. – С.17-203. 11. *Порожнюк А.* Червона барва в мовній палітрі // Урок української. – 2000. – №1 С. 28-29. 12. *Роу К.* Концепция цвета и цветовой символизм в древнем мире // Психология цвета. М., 1996. С. 7-46.

**УКРАЇНЬСЬКА МОВА ТА ЇЇ ІСТОРІЯ
ОЧИМА ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ЛІНГВІСТІВ XXI СТ.,
АБО МІФИ І ПРАВДА ПРО УКРАЇНЬСКУ МОВУ В ЄВРОПІ
(на матеріалі німецькомовних видань)**

Після проголошення в 1991 році незалежності України інтерес до неї у світі й зокрема в Європі зріс, про що свідчать видання, присвячені історії, економіці, політиці, культурі, освіті, мистецтву нашої країни [Kappeler 1994; Sprache 2000; Ukraine 2001, Die Ukraine 2003]. Пересічний західний європеєць прагне проникнути в глибини загадкової для нього української ментальності, вбачаючи в ній певну загрозу для себе, що засвідчує, наприклад, виданий 2005 р. у Лондоні англійською мовою скандальний роман Марини Левицької «A Short History of Tractors in Ukrainian» [Lewycka 2005], який став бестселером, одразу був перекладений у Німеччині німецькою («Kurze Geschichte des Traktors auf Ukrainisch») і лише впродовж 2006 витримав у Мюнхені два перевидання [Lewycka 2006].

Лінгвісти прагнуть осмислити феномен української мови і її місце в сім'ї індоєвропейських мов. Потрібно з вдячністю згадати австрійських науковців Ю. Бестерс-Дільгер, М. Мозера, С. Сімонєка, Г. Бідера та інших, чия невтомна дослідницька діяльність у царині української мови й культури сприяла її популяризації не лише в німецькомовному культурному просторі, а й у всьому світі. Добре опанувавши українську мову, познайомившись з Україною та працями українських лінгвістів, ці мовознавці зробили і власний вагомий внесок у вивчення теоретичних питань української мови та її історії.

Проте в цілому українська мова залишається ще досить новим об'єктом для європейських лінгвістів, і нерідко трапляються прикрі казуси, навіть із відомими мовознавцями, коли вони намагаються висловити власне бачення місця й ролі української мови в індоєвропейській мовній сім'ї. Так, німецьке видавництво «С.Н. Веск» видало у 2006 році книгу відомого лінгвіста Гаральда Гаармана «Світова історія мов: Від ранньої історії людини до сучасності» (Harald Haarmann. Weltgeschichte der Sprachen: Von der Frühzeit des Menschen bis zur Gegenwart). Видавництво представляє автора (1946 р. нар.) як усевітньо відомого лінгвіста, віце-президента «Інституту давньої міфології» (Себастьяполь, США), члена «Дослідного центру мультилінгвізму» (Брюссель) та інших великих дослідницьких проєктів. «С.Н. Веск» уже видав його «Малий лексикон мов» (2 вид., 2002), «Лексикон зниклих мов» (2 вид., 2004), «Лексикон зниклих народів» (2005).

Книга справді надзвичайно цікава й інформативна. Автор зробив спробу показати універсальну історію мов із позицій сучасної лінгвістики: він розмірковує про мовну здатність людей у найдавніші часи, про те, які етапи розвитку пройшла мова Homo sapiens, як виникли, розвивались і виокремились різні мовні сім'ї та мови, які сучасні лінгвальні процеси їм притаманні. Особливу увагу приділено мовам індоєвропейської мовної сім'ї, і, звичайно ж, нас зацікавило передусім те, що написав Гаарман про українську мову, тим більше, що в наведеній ним таблиці Україна посідає в Європі 6-е місце за кількістю населення (50,7 млн.) і 6-е місце за кількістю носіїв (43,2 млн. після російської,

німецької, французької, англійської та італійської [Haarman 2006, S. 328], отож можна було сподіватися, що автор приділить їй значну увагу. Проте здивуванню не було меж.

Характеризуючи нові мови, Гаарман пише про те, що вони можуть виникати шляхом злиття мов або їх розщеплення. Як приклад мов, які виникли шляхом розщеплення, він наводить українську і білоруську, які «виокремились із єдиної східнослов'янсько-давньоруської основи, що існувала аж до середньовіччя» [Haarman 2006, S. 24], що далі приводить його до поділу слов'янських мов на «старші», до яких він зараховує зокрема македонську, болгарську, російську, і «молодші» – на його думку, українську, словацьку, кашубську тощо [Haarman 2006, S. 201].

Проте ці неприйнятні з точки зору сучасного славіста твердження – ніщо порівняно з «революцією» Г. Гаармана у класифікації слов'янських мов: традиційно виокремлюючи серед сучасних слов'янських мов західно-, південно- і східнослов'янські, автор зараховує до останньої групи, окрім російської, білоруської та української (вони названі саме в такому порядку) русинську! (Russinisch) та західнополіську?! (Westpolessisch) – без жодної мотивації і посилянь на джерела [Haarman 2006, S. 201]. І якщо ще можна припустити, що автор перейнявся ідеями канадського історика П. Магочі, який виступає за виокремлення «русинської мови» – одного з варіантів української літературної мови українців Закарпаття, відомого з кінця XIX ст. – та «русинської нації» (чого не підтримує переважна більшість славістів, оскільки для цього немає жодних підстав), то незрозумілим і безвідповідальним, як на лінгвіста зі світовим ім'ям, видається виокремлення «західнополіської мови» – тобто західнополіського говору північного наріччя української мови, поширеного на території майже всієї Волинської і північно-західних районів Рівненської області, а також Берестейщини і Пінщини в Білорусі.

Стверджуючи, що загрозливе становище, у якому перебувають «малі мови», зумовлене «асимілятивним потенціалом» тих мов, які домінують у регіоні, автор без жодних пояснень і знову ж такі – посилянь оголошує українську і польську мови «відповідальними за занепад караїмської» – однієї з тюркських мов [Haarman 2006, S. 351].

Незрозуміло, звідки автор узяв усе назване. Наведений у кінці книги список літератури не засвідчує його знайомства з працями українських чи названих уже австрійських мовознавців, які публікують свої дослідження про українську мову рідною авторові німецькою. З огляду на наведені вище факти нас надзвичайно зацікавило, що ж пишуть про українську мову в XXI ст. німецькомовні енциклопедії. Найбільше нас хвилювало питання про те, чи можливо, що хтось із лінгвістів всерйоз прийняв твердження Г. Гаармана про п'ять східнослов'янських мов і найновіші лінгвістичні лексикони почали цитувати знаного у світі автора? На щастя, ці побоювання поки що не підтвердилися, проте виявилось інші не менш дивовижні речі.

У лінгвістико-етнографічному лексиконі Гармута Мотца «Sprachen und Völker der Erde» (2007) стверджується, що українська мова, якою розмовляють 31, 05 мільйонів українців, називається за іменем її розробника також «кулішівкою»: «Die ukrainische Sprache wird nach ihrem Entwickler auch «Kulišivka genannt» [Motz 2007, S. 282]». Усім філологам добре відомо, що «кулішівкою» називають фонетичний правопис, застосований П. Кулішем у «Записках о Южной Руси» (1856) та «Граматиці» (1857), а потім використаний у журналі «Основа» [Півторак 2000, с. 263]. Неймовірно, але факт: у поважному лексиконі українській мові приписується назва, якою в неї ніколи не було, і фальсифікується її історія.

Історики української мови з величезним здивуванням прочитають у цьому лексиконі, що «період 7 – 12 ст. називають давньоукраїнським» [Motz 2007, S. 282 – 283], проте «найважливіші звукові й морфологічні зміни відбувалися в середньоукраїнський період з 16 до 18 ст.» [Motz 2007, S. 283]. Усім українцям добре відомо, що найважливіші фонетичні і морфологічні зміни відбулися вже наприкінці XI – у середині XII ст.

Викликає подив і твердження про те, що «численні ревізії церковнослов'янської мови в 14/15 і 16/17 ст. перешкодили піднесенню мови до рівня літературної. Лише в епоху романтизму на основі народної мови було створено літературну...» [Motz 2007, S. 283]. Загальновизнано, що староукраїнська літературна мова – з більшою чи меншою домішкою церковнослов'янських з походження елементів – представлена різними жанрами та стилями й мала багаті виражальні можливості. Вона завершила своє існування наприкінці XVIII ст., і лише після цього виникла нова українська літературна мова на народній основі.

Назву «Україна» в гірших традиціях пояснено як «окраїна», що повторює також інший поважний лексикон (див. нижче). Завершується стаття дивовижною географічною новацією: «І в сьогоднішній Українській республіці існують істотні політичні й частково – культурні відмінності між Західною Україною з центром Києвом, яка орієнтується здебільшого на Захід, і Східною Україною з центром Харковом, яка відчуває себе більше пов'язаною з Росією» [Motz 2007, S. 283].

Виявляється, і Г. Гаарман, і Г. Мотц, на жаль, не знайомі з однією з найповніших німецькомовних енциклопедій, присвячених європейському Сходу, зокрема з «*Lexikon der Sprachen des europäischen Ostens*», що є окремим томом «*Wieser Enzyklopädie des europäischen Ostens*» (2002). У ній міститься ґрунтовна стаття австрійського мовознавця Ульріха Швайєра про українську мову. Шкода, що вже в першому реченні знову, як і в Г. Мотца, назву *Україна* пояснено як *Grenzland*, тобто погранична земля, та ж «окраїна». На жаль, ґрунтовне дослідження В.Г. Складенка про етимологію й історію назви *Україна*, яке переконливо доводить, що *Україна* – це *не* *окраїна*, що зв'язок іменників *край* (*країна*) і *Україна* не прямий, а набагато складніший, оскільки *Україна* походить від праслов'янського *украї* 'відрізок від частини; відділена частина території племені' < *украяти* і, як засвідчують численні контексти давньоруських та староукраїнських пам'яток, вживалося у значенні «окрема земля (своя чи чужа)», не відоме німецьким та австрійським лінгвістам [Складенко 1991, Складенко 2006].

У Швайєр докладно описує мовну ситуацію в Україні після 1991 року, зупиняється на суперечливих (за різними джерелами) даних про кількість мовців в Україні й за кордоном та про кількість тих, хто вважає українську мову рідною (говорячи з цього приводу про Західну і Східну Україну, він наголошує, на відміну від Мотца, що Київ не належить до Західної України [Schweier 2002, S. 536]); розглядаючи питання про нормативну мову, субстандарт (зокрема суржик) та діалекти, автор наводить думку австрійського лінгвіста М. Мозера про можливість визнання двох варіантів української літературної мови, не згадуючи того, що такої думки зовсім не поділяють українські мовознавці. У Швайєр стисло характеризує особливості українського письма і правопису, фонетико-фонологічної структури, морфології, словотворення, синтаксису й лексики. Щоправда, і тут трапляються твердження, які не відповідають дійсності. Так, говорячи про відмінювання числівників, автор наводить лише парадигму типу *сімох, сімом, сімома, сімох*,

ігноруючи паралельні до наведених форм варіанти типу *семи, семи, сьома, семи*, які є нормативними відповідно до чинного правопису, який авторові, як видно зі списку літератури, не відомий.

Не залишилися поза увагою У. Швайєра і питання історії української мови. Посилаючись на праці М. Мозера, він показує основні етапи розвитку української літературної мови. Проте фахівцям з історичної лінгвістики знову прикро буде читати про «розпад так званої «давньосхіднослов'янської», точніше «прасхіднослов'янської мовної єдності», «з якої, поряд із давньоруською (можливо, мається на увазі і давньоросійська, адже термін *altrussisch* двозначний), розвинулись давньбілоруська та давньоукраїнська», при цьому автор покликається на традицію [Schweier 2002, S. 546]. Але про яку саме традицію йдеться? У. Швайєр посилається на німецького мовознавця Г. Шаллера 1990 та 1993 року [Schweier 2002, S. 546]. Праці Г.П. Півторака, В.М. Русанівського, П.Ю. Гриценка та інших українських мовознавців дослідникові, на жаль, не відомі. А вже в 90-х роках минулого століття українськими лінгвістами, зокрема В.М. Русанівським [Русанівський 1993] та Г.П. Півтораком [Півторак 1991, 1997], було переконливо доведено, що давньоруської народності і східнослов'янської мовної єдності у східних слов'ян не могло існувати через велику кількість східнослов'янських діалектів, близьких між собою, але не тотожних (спільною була писемно-літературна мова, яку традиційно називали давньоруською, тепер також і давньокиївською, проте писемна мова і мова, якою говорили, – різні речі). В.В. Німчук також наголошував на тому, що східнослов'янський континуум уже в XI – XII ст. був виразно здиференційований [Німчук 1998, с. 3]. Переважна більшість сучасних українських лінгвістів поділяють думку про те, що і російська, й українська, і білоруська мови, як і решта слов'янських, походять безпосередньо від праслов'янської, розпад якої припадає на середину I тис. н.е., отже, немає ні «старших», ні «молодших» слов'янських мов, а українська мова як система з її характерними фонетичними рисами, що були наслідком занепаду зредукованих, завершила своє формування на рубежі XI – XII ст. [Півторак 2004, сс. 39, 53, 55, 86].

З усього сказаного випливає висновок: щоб уникнути в майбутньому таких прикрих непорозумінь, українські мовознавці повинні публікувати свої праці європейськими мовами, гідно й переконливо показуючи місце української мови серед інших індоєвропейських, об'єктивно й різноаспектно висвітлюючи питання про українську мову та її історію, щоб відомі європейські лінгвістичні лексикони цитували чи запрошували до співпраці саме їх.

1. Німчук В.В. Періодизація як напрямок дослідження генези та історії української мови // Мовознавство. – 1998. – № 1. – С. 3 – 12. 2. Півторак Г.П. Давньоруська народність: реальність чи міф? // Вісник Міжнародної асоціації українців. – 1991. – № 2. – С. 28 – 36. 3. Півторак Г.П. Мовна ситуація в Київській Русі та її вплив на давньоруську периферію // Мовознавство. – 1997. – № 4 – 5. – С. 3 – 10. 4. Півторак Г.П. Кулішівка // Українська мова: Енциклопедія. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія», 2000. – С. 263. 5. Півторак Г.П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. Міфи та правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». – Вид. 2-е, доп. – К.: Арістей, 2004. 6. Русанівський В.М. Давньоруська мова: міф чи реальність? // Мовознавство. – 1993. – № 2 – С. 3 – 13. 7. Складенко В.Г. Походження назви *Україна* // Мовознавство. – 2006. – № 5. – С. 15 – 33;

раніше: Україна: походження назви // Вісник Міжнародної асоціації українців. – 1991. – № 1. – С. 66 – 72. 8. *Die Ukraine in Europa: Aktuelle Lage, Hintergründe und Perspektiven* / Hrsg. von J. Besters-Dilger unter Mitarbeit von Irma Oswald. – Wien – Köln – Weimar: Böhlau Verlag, 2003. – 513 S. 9. *Haarmann H. Weltgeschichte der Sprachen: Von der Frühzeit des Menschen bis zur Gegenwart.* – München, «C.H. Beck», 2006. – 398 S. 10. *Kappeler A. Kleine Geschichte der Ukraine.* – München: «C.H. Beck», 1994. – 286 S. 11. *Lewycka M. A Short History of Tractors in Ukrainian.* – London: Viking, 2005. 12. *Lewycka M. Kurze Geschichte des Traktors auf Ukrainisch.* – München: Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co.KG, 2006. 13. *Motz H. Sprachen und Völker der Erde: Linguistisch-etnographisches Lexikon.* In 3 Bände. – Halle: Projekte-Verlag, 2007. – B. 1. – S. 282 – 283. 14. *Schweier U. Ukrainisch // Wieser Enzyklopädie des europäischen Ostens.* – B. 10: Lexikon der Sprachen des europäischen Ostens /Hsg. von M. Okuka unter Mitwirkung von G. Krenn. – Klagenfurt/ Celovec, Wien, Ljubljana: Wieser Verlag, 2002. – S. 535 –549. 15. *Sprache und Literatur der Ukraine zwischen Ost und West / Hrsg. von J. Besters-Dilger, M. Moser, S. Simonek.* – Bern; Berlin; Bruxelles; Frankfurt am Main; New York; Oxford; Wien: Lang, 2000. – 233 S. 16. *Ukraine: Geographie – Ethnische Struktur – Geschichte – Sprache und Literatur – Kultur – Politik – Bildung – Wirtschaft – Recht / Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut.* Hrsg. von Peter Jordan, Andreas Kappeler, Walter Lukan und Josef Vogl. – Wien; Frankfurt am Main; Berlin; Bern; Bruxelles; New York; Oxford: Lang, 2001. – 827 S.

*У. С. Гнідець, к. філ. н., ст. викл.,
Інститут гуманітарних та соціальних наук
Національного університету «Львівська політехніка»*

МОДЕЛЮВАННЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ТВОРАХ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА

Зміна культурно-історичної парадигми кінця ХХ століття з її світоглядною плюралістичністю, актуалізацією проблем ідентичності та комунікативною кризою, відображена в мистецтві й досліджена в наукових працях, відчутно виявляється також у творах, написаних для дітей та юнацтва. Особливе місце дитини у світі, специфіка її формування та світовідчуття, сприйняття та розуміння її дорослими, можливо, найкраще ілюструють те, яким є сучасний світ та його соціально-історичні та культурні реалії. Огляд художньої та критичної літератури минулого століття засвідчує постійно зростаючий інтерес до проблематики дитинства; значна кількість творів, зокрема в німецькомовній літературі, присвячена саме цій темі.

Науковий доробок провідних зарубіжних літературознавців кінця ХХ– початку ХХІ ст. в галузі дослідження літератури для дітей та юнацтва як самодостатнього літературного явища (зокрема, німецьких літературознавців, таких як К. Додерер, М. Дарендорф, К. Ганзель, Г. Гас, Г. Гайдтман, Б. Гурельман, М. Люп, К. Ріхтер, Г.-Г. Еверс, Б. Кюмерлінг-Майбауер, В. Штефенс та ін.) та проведений нами аналіз репрезентативних німецькомовних творів зазначеного періоду дає можливість узагальнити модель комунікації у творах

для дітей та юнацтва. Однак варто наголосити, особливо в межах дослідження літературної комунікації, що німецькі літературознавці здебільшого акцентують увагу на вивченні акту прочитання учнями та акту навчання вчителями у навчально-педагогічних закладах, досліджують процес матеріалізації книги, т.т. позатекстові інтеракції з читачем.

У той же час, англо-американська критика опирається на концепцію «старанного прочитання», яка є основним неокритичним принципом. Досліджуючи під цим кутом зору літературу для дітей та юнацтва, вчені звертають особливу увагу на такі поняття, як «імпліцитний дитячий читач», «інтертекстуальність», інтернаціональність взаємозв'язків творів дитячої літератури. Тому, моделюючи літературну комунікацію у творах для дітей та юнацтва, доцільно, спираючись на сучасну німецьку літературознавчу традицію, враховувати також значні надбання з цього приводу інших дослідницьких шкіл і напрямів, представниками яких є, наприклад, Імер О'Салліван, Д. Роджер, Дж. Штефенс та ін., оскільки німецькі дослідження не достатньо обґрунтовано й дещо обмежено розробляють проблему дитячо-юнацької літературної комунікації як внутрішньо-текстового інтерактивного процесу.

Для глибшого розкриття проблеми комунікації в літературі для дітей та юнацтва ми виходимо із специфіки самого поняття: «За робоче визначення літератури для дітей можна прийняти літературу, яку пишуть, видають, розповсюджують, трактують, первинно скеровуючи її до дітей» [Nikolaeva, 1997, 9]. Адресація відбувається і через певну систему дитячих образів, і через специфічність фіктивної мовної ситуації.

У площині наративних студій М. Ніколаєва зазначає, що хоча, з одного боку, літературна комунікативна система універсальна, з іншого все ж, – «однією із провідних характеристик літератури для дітей та юнацтва є невідповідність між когнітивним рівнем відправника (дорослого) та імпліцитним рівнем адресата (дитини)» [Nikolaeva, 2004, 166]. Теоретики літератури для дітей та юнацтва виділяють три види асиметричної нарації: 1) єдина адресація, коли дорослий спрямовує повідомлення до дитини-читача (цей тип повідомлення переважає в німецькій літературі до зміни культурної парадигми в 70-х рр.: «Еміль та детективи» Е. Кестнера; «Маленький Водяник», «Маленька Відьмочка» О. Пройслера, «Червоний дракон та щасливі діти» У. Вольфель та ін., а також у 90-х рр. у творчості Ю. Ріхтер («Песик із золотим серцем»), Р. Вельш («Вампіратко»), П. Маара («Суботик») та ін.); 2) подвійна адресація, коли автор претендує адресувати послання до дитини, але насправді адресує його передовсім до дорослого (такий тип адресації можна знайти в творах «Сірі та зелені поля» У. Вольфель, «Ми освистали огіркового короля» К. Ньюстлінгер, «Ні, Чікаго, не тут!» і «Дорослі говорять, Марко зробив» К. Бос та ін.); 3) паралельна адресація, коли адресується до дітей та дорослих у різний, але адекватний для кожного із комунікантів спосіб (наприклад, «Крихта й Антон» Е. Кестнера, «Бабуся» П. Гертлінга або спроба ретроспекції дитячої свідомості з перспективи дорослого оповідача в «Історії про Вільгельма Телля» Ю. Шубігера та ін.).

Докладний аналіз текстуально-інтернального рівня комунікації в творах для дітей та юнацтва, написаних німецькою мовою, який був першочерговим предметом даної розвідки, дозволив виявити специфічний вид літературної комунікації, властивий літературі для дітей та юнацтва. Її особливості якнайкраще проявляються у своєрідних модифікаціях усіх оповідних інстанцій тексту. На відміну від інших текстів художньої літератури, тут фігури імпліцитного та фіктивного автора, оповідача, імпліцитного та фіктивного читача наділені певними специфічними рисами, вони набувають особливих ролей і значень.

Зокрема, певних змін зазнає комунікативна пара імпліцитний автор – імпліцитний читач, яка відповідає за художню комунікацію усього твору. У кожному творі для дітей імпліцитний автор різниться за своїми особливими функціональними рисами. У «Сірих та зелених полях» У. Вольфель імпліцитний автор гостро розвінчує тоталітарну політику, тобто він – критик, викривач соціального зла. У романі-казці М. Енде «Момо» він ставить питання про необхідність змін соціальних відносин, про вивільнення людської особистості з-під авторитету нав'язаних пануючою верхівкою догм, а також виступає філософом, розмірковуючи про природу часу. У повісті Ю. Шубігера «Історія про Вільгельма Теля» він не так значно залучений до політики, а більше належить до сімейного кола, є носієм родинної пам'яті та національних традицій. В усіх цих творах імпліцитний автор асоціюється з дорослою, серйозною, мудрою та авторитетною людиною, як і в класичній літературі. Однак частіше, ніж у попередні періоди, з ним поєднується поняття гри. Письменник не моралізує, не повчає, а намагається активізувати уяву читача-дитини, подаючи різноманітні варіанти трактування важливих ідей та власних думок, утворюючи цим ігрове поле і залучаючи дитину до пошуку смислу.

У фігурі імпліцитного читача, який повинен розуміти всі авторські конотації, у творах для дітей закладено образ ідеального читача. У творах М. Енде, зокрема в «Нескінченній історії», або в «Історії про Вільгельма Теля» Ю. Шубігера образ ідеального реципієнта – це юний читач, який захоплюється книжками, чутлива дитина з багатою художньою уявою, носій вищих гуманних цінностей, здатний робити вибір і приймати рішення. Дуже важливо, що усі досліджені твори містять образ ідеального читача-дорослого; це старша людина, яка може переживати світ як дитина. Це дає змогу намітити особливість комунікації, яка полягає у подвійності сприйняття фігури імпліцитного читача.

Помітної модифікації зазнає комунікативна пара оповідач – читач. Важливо, що в творах для дітей часто трапляється наявність двох оповідачів – явного і неявного. Один із них, імперсональний, перебирає на себе відповідальність за те, що розказується, і є оповідачем усієї вигаданої історії. Другий – персональний, герой-оповідач. Можна узагальнити, що в більшості творів у ролі персонального оповідача в основному виступає доросла людина. Такого оповідача, наділеного життєвим досвідом автора, учителя та вихователя, знаходимо і у класичній літературі для дітей, і в сучасних творах. Виступаючи носієм ідейного навантаження твору, дорослий персонаж-наратор є авторським рупором і в системі оповіді виступає в ролі чи єдиного героя-оповідача. Наприклад, у відомому романі «Крихта й Антон» Е. Кестнера цю функцію здійснює оповідач, а в повісті «Бабуся» П. Гертлінга носієм авторських ідей виступає бабуся, яка також отримує функцію оповідача.

У сучасних творах для дітей та юнацтва все частіше з'являється декілька оповідачів. Так, оповідну структуру «Історії про Вільгельма Теля» Ю. Шубігера або «Нескінченної історії» М. Енде можна визначити як розповідь у розповіді. В якості оповідача у ретроспективних спогадах фігурує дідусь. Він виступає одночасно оповідачем і персонажем розповіді про дитинство.

Важливо, що роль дорослого персонажа-оповідача в останні десятиліття урізноманітнюється і переосмислюється в новому філософсько-естетичному ключі. В світі дітей він набуває ролі Іншого, стороннього. Прикладом Іншого є Старий з мандруючих гір у «Нескінченній історії» або Мінутас Секундус Гора з «Момо» М. Енде. В обох випадках персонажі знаходяться на межі світів: реального та фантастичного, дитячого та до-

рослого. Вони спонукають юного читача до роздумів і пошуків, замість готових рішень пропонують питання, тобто моделюють ситуації, в яких дитина сама повинна прийти до Істини. Трансформація ролі дорослого персонажа-оповідача засвідчує зміни у функціональному навантаженні оповідних інстанцій у художньому творі. Автор поступово позбувається права скеровувати та контролювати процес читацького сприйняття і переходить через оповідача, або навіть систему оповідачів, до стратегії залучення читача у творення тексту. Ілюстрацією такої співучасті читача є «Нескінченна історія» М. Енде та «Історія про Вільгельма Телля» Ю. Шубігера. В обох творах представлені персонажі, які наділені функцією рецепції вже розказаної історії. Реципієнт-дитина як персонаж бере також безпосередню участь в обговоренні вічних цінностей.

Отож, моделювання дитячо-юнацької літературної комунікації часто передбачає, подвійну адресацію або ретроспекцію сфери авторської свідомості і на екстернальному рівні, і на текстуально-інтернальному рівні комунікації. Це означає, що дорослий читач у цьому специфічному виді комунікації відіграє роль «неофіційного» адресата, який завуальований в оповідному дискурсі і певною мірою дистанційований від нього. Це можна виявити у способі передавання інформації. Прикладом оповідної структури, яка передбачає «неофіційне» імпліцитне проєктування послання на дорослого читача, є «Момо» М. Енде або «Історія про Вільгельма Телля» Ю. Шубігера. Подвійна адресація стає явною і через стиль мовлення (наприклад, «Бабуся» П. Гертлінга або «Дорослі говорять, Марко зробив» К. Боє). Якщо ж відсутні прямі посилання, кожна цільова група на основі змісту або стилю може виявити те, що для неї призначено. Аналізуючи таку ситуацію, Г.-Г. Еверс доходить висновку, що в разі, якщо дорослий утягнутий в комунікативну гру як читач, а не посередник, відповідно, якщо повідомлення містить у собі звернення до дорослого читача, літературу для дітей та юнацтва не розглядають як самостійну, а як «багатоадресатну літературу» [124, 20].

Інтенційний зміст та наративні стратегії німецькомовної літератури для дітей та юнацтва останньої третини ХХ – початку ХХІ ст. дають підстави констатувати наявність об'єкту неофіційного, з власними намірами дорослого як читача, а не лише як посередника у тексті. Комунікація в літературі для дітей та юнацтва актуального періоду здійснюється за принципом бінарності, згідно з яким, на першому рівні комунікації фігурують персонажі як складові зображеного світу, що представлені як різні вікові рівні свідомості: дорослої людини і дитини та їх співіснування в єдиному вимірі. Наявність цього рівня констатує фіктивний оповідач, який має функцію організатора художньої комунікації з фіктивним адресатом. Кожне речення фіктивного оповідача вказує на відношення до якогось певного аспекту свідомості адресата. Уявна комунікація між фіктивним оповідачем та фіктивним адресатом робить можливим для реального читача сприйняття інтенційності тексту.

Адаптація повідомлення для дитини, таким чином, передбачає вторгнення дорослого в текстову гру, але тим самим забезпечується рівноправна участь у ній реального реципієнта-дитини в образі спрямованого на нього самостійного учасника комунікативної гри. Передбачаючи безпосередній комунікативний акт, автор, очевидно, повинен дотримуватися певної віртуальної схеми симптомів, від яких залежать суб'єктивні акти прочитання. В якості цих симптомів виступають усі творчі акти, в результаті яких народжується твір. Наприклад, вигадка подій із ситуаціями, які можуть спричинити в дитини-читача асоціативне тлумачення. Цей процес, очевидно, реалізується за принципом самоідентифікування читача-дитини як учасника художньої

гри. Таким чином, конструювання художньої реальності дорослим автором передбачає і сферу її реконструювання юним читачем. Комбінація цих прагматичних реалій із заявленою участю в ній автономних комунікантів є достатньою показовою для того, щоб стверджувати, що в кожному окремому випадку прочитання послання буде індивідуальною інтерпретацією на різних рівнях свідомості. Цей загальнотеоретичний аспект є надзвичайно важливим для проєкції та вербальної візуалізації незалежного й компромісного третього дитячого комуніканта у тексті. Це виявляється, наприклад, в тому, що «дорослий персонаж розмовляє з дитиною. Вона, своєю чергою, виступає в ролі самовпевненого, рівноправного партнера і також має право припинити дискусію. Дитині притаманна невимушена емансипаційна поведінка, креативна гра фантазії і вона має право самовільно встановлювати правила гри спілкування і навіть правила виховання» [Steffens, 1995, 212].

Оскільки, з поетологічного погляду дидактична функція літератури для дітей та юнацтва витісняється наративною функцією, змінюються і учасники внутрішньо-текстової комунікації: фіктивний автор, оповідач, фіктивний читач, фіктивний реципієнт. Так, на прикладі аналізу «Сірих та зелених полів» У. Вольфель і «Нескінченної історії» М. Енде виявлено образ фіктивного реципієнта, який наділений рисами самодостатнього емансипованого читача-дитини. Аналіз творів «Бабуся» П. Гертлінга та «Момо» М. Енде демонструє зміну ідейного навантаження та функціональності фіктивного дорослого оповідача, який поряд із «емансипованим» читачем втрачає право на пряме повчання та дидактику. Визначення ролей та окреслення значень є процесом візуалізації цих фіктивних постатей у системі художньої комунікації. Відтак, візуалізований образ дитини є передумовою для реконструкції підростаючим читачем комунікативної взаємодії з текстом.

Отже, загальна модель літературної комунікації у випадку літератури для дітей та юнацтва також зберігає основоположні компоненти та механізми, однак, тут спостерігаються й певні зміни та модифікації. На текстуально-екстернальному рівні комунікації вони стосуються реального автора й реального читача. До цих постатей додаються проміжні інстанції (з боку автора, наприклад, видавець, редактор, з боку читача – дорослий інтерпретатор, який читає або пояснює прочитане дитині), які відіграють хоча й допоміжну, але надзвичайно важливу роль у комунікаційному ланцюгу літератури для дітей та юнацтва.

Особливості літератури для дітей та юнацтва, проте, виявляються передусім на текстуально-інтернальному рівні комунікації. Наративна пара «імпліцитний автор – імпліцитний читач», які виступають абстрактними категоріями тексту, набуває додаткових значень. Імпліцитний автор наділений здатністю враховувати психологію дитини, робити зміст доступним дитячому сприйняттю, тобто налагоджувати місток між дорослим і дитиною. Імпліцитний читач вміщує свідомість і дитини, і дорослого. Особливості оповідача полягають у тому, що він психологічно близький до дитини, що виявляється в його наративній компетентності, світогляді, віці. Нарататором виступає і дитина, при цьому дорослий реципієнт не зникає з поля зору. Подвійна адресація та подвійна проєкція рецепції вносить, таким чином свої особливості до усталеної загальнолітературної комунікативної моделі.

1. Benton M. Reader-response criticism // *International Companion Encyclopedia of Children's Literature* / P. Hunt. – London and New York: Routledge, 2004. – V. 1. – P. 112-129.; Ewers H.-H. *Kinder-und jugendliterarische Kommunikation* // Ewers H.-H. *Literatur für Kinder*

und Jugendliche. – München: Wilhelm Fink Verlag, 2000. S. 93-127; Nikolaeva M. Introduction to the Theory of Children's Literature. – Tallin, 1997. – 39 p.; Nikolajeva M. Narrative theory and children's literature // International Companion Encyclopedia of Children's Literature / P. Hunt. – London and New York: Routledge, 2004. – V 1, P. 166-179.; Sell R. Children's literature as communication. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2002. – Volume 2, P. 1-29.; Steffens W. Epische Formen der Kinderliteratur im Spiegel der Erzähltheorie // Sprache und Stil in Texten für junge Leser / F. Angelika, K.-E. Sommerfeidt. – Frankfurt a. Main: Peter Lang GmbH, 1995. – S. 207-217.

*О.М. Гніздечко, к.філол.н., доц.,
Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка*

ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ В АСПЕКТІ ДИСКУРСИВНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Своє філософське обґрунтування *дискурсивна психологія* знайшла у феноменології. Інтерпретацію соціального запропонував символічний інтеракціонізм, який останнім часом здійснює зростаючий вплив на психологічні науки, особливо в світлі синтезу ідей Дж.Г. Міда, Л.С. Виготського й Л. Вітгенштейна.

Розвитку дискурсивної психології, що претендує на статус *другої когнітивної революції*, яка ознаменувала собою *дискурсивний переворот*, передувала низка важливих змін у соціальних науках, з одного боку, та розвиток комунікативної лінгвістики, з іншого. Остання висповідує діяльнісний принцип, проголошений ще В. фон Гумбольдтом. До того ж був визнаний зв'язок мовних особливостей зі світосприйняттям і настроєм людей [Бодуэн де Куртэне 1963, 8].

Так, популярність ідей Л.С. Виготського [Выготский 1982], зокрема його *психологічна теорія соціалізації* як важливий фактор розвитку сучасної науки стала для багатьох учених центральним концептом, що трактує мову як базовий культурний медіум мислення та діяльності. Включення культурного компонента в когнітивний аналіз мовленнєвої комунікації надає ряду вчених [Вежбицкая 1996; Маслова 2007; Тер-Минасова 2000] право проголошувати виникнення або, радше, відродження «культурної психології».

Комунікативні процеси властиві всім рівням організації живого: біохімічному – психофізіологічному – психодинамічному. Основна функція комунікації – сприяти збереженню цілісності людини як організму, індивіда, особистості, соціуму, духосфери. Загальний перебіг розвитку космосу від цілісності (підсвідомості й синтезу) до диференційованості (усвідомлювання й аналізу) відповідає головній функції свідомості – доцентрової спрямованості. Втім, перехід від цілісності до диференційованості і навпаки – це не механічне коло, а якісна спіраль, що спирається на духовність людини як основу цієї нової цілісності. Остання забезпечується здатністю різних підсистем об'єднуватися в систему, а систем – метасистемою тощо. Остання є системою вищого рівня, що вивчає особистість в єдності з умовами соціального середовища [див. Богданов 1987, 17; Жухих 2004, 55].

На рівні соціальної метасистеми відбуваються процеси *асоціації* та *дисоціації*. Перша знаходить свій вияв як процес зближення, пристосовування, вирівнювання, об'єднання членів соціуму, друга проходить – як послаблення, виділення, відділення, розрив зв'язку [Уаймен, Джайлс 2001, 361]. Взаєморозуміння на соціальному рівні забезпечується соціо-психолінгвістичним аспектом *відношення* [Сухих 2004, 47; Watzlawick 1967], що лежить в основі соціальних процесів *асоціації* та *дисоціації*.

На соціальному рівні взаєморозуміння забезпечується соціально-рольовими відношеннями, відношенням як афективною, емоційною установкою комунікантів один на одного в різних сферах спілкування – від соціально-побутової до наукової. При цьому в основу покладено розуміння а) відмінностей мовленнєвої поведінки, обумовлених національно-культурними й індивідуально-особистісними характеристиками мовців, б) мотивів поведінки один одного та в) можливості/неможливості поводитися певним чином у конкретній ситуації, що зумовлено їх темпераментом, вихованням, соціальним статусом тощо.

Так, соціально-побутовий комунікативний конфлікт спричиняється прагненням одного з учасників комунікації (чи їх обох) зняти психологічну напругу, чому передую відчуття фрустрації – психологічного дискомфорту, що виникає за неможливості досягти конкретної ілюквативної мети. Причиною соціально-психологічних конфліктів може бути запізнення на роботу, невчасно поданий звіт, невмитий посуд, подружня зрада тощо.

У даному разі йдеться про результати досить довготривалої взаємодії людей (розуміння начальником підлеглого, чоловіком своєї жінки тощо), яка передбачає насамперед розуміння партнерами особистісних якостей один одного й характеризується в термінах В.В. Знакова [1998] як «міжособистісне розуміння».

Взаєморозуміння в свою чергу предметно обумовлене та позначає результат спілкування людей, що обговорюють конкретні питання [Лузаков, Сухих 2004]. При цьому розуміння партнерами особистісних якостей один одного вторинне, значною мірою опосередковане розумінням предмета мовлення.

Зокрема, побутовий конфлікт виникає через невдоволення одного з учасників соціальної взаємодії поведінкою іншого, що призводить до комунікативного непорозуміння на основі розбіжностей мовленнєвих стратегій учасників спілкування. Розглянемо приклади буденного мовлення:

(1) Жінка (входячи до квартири). – *Щойно їхала в справжнісінькій душогубці! Жаж, що в транспорті коїться!*

Чоловік (з іронією). – *Жаж! Всесвітня катастрофа!*

Жінка. – *Не розумію, чому ти радієш. Твоїй жінці ледве руку не зламали, а ти глузуєш!*

(2) Жінка. – *Щось я сьогодні кепсько почувуюсь ...*

Чоловік (з іронією). – *Бідолаха! Лягай та зроби бай-бай...*

Жінка. – *Ледацюго! Це ж ти спиш цілісенькими днями, тоді як я на всю сім'ю вколюю!*

Наведені діалоги демонструють конфліктні ситуації, що виникають на основі розбіжностей у розумінні предмета мовлення, з одного боку, і стилів мовленнєвої поведінки, з іншого. У першій ситуації *куртуазний* тип жінки (вирізняється підвищеною семіотичністю мовленнєвої поведінки з тяжінням мовця до етикетних форм соціальної взаємодії) висловлює невдоволення *раціонально-евристичним* стилем спілкування чоловіка (спирається на розсудливість і здоровий глузд з тяжінням до сміху як афективної реакції); у другій – конфлікт виникає через типологічну невідповідність *інвективного* типу жінки

(відтворює емоційно-біологічні реакції, що призводять до афективної розрядки у формі лайки, сварки) та раціонально-евристичного стилю поведінки чоловіка.

Тож аспект відношення в мовленнєвому спілкуванні співвідноситься з діалогічною модальністю, що являє собою систему стосунків між учасниками спілкування, між комунікантами й предметом мовлення, референційним співвідношенням пропозиції з дійсністю, ставлення мовців до самих себе. Відповідно, С.А. Сухих [2004, 48-51] виділяє чотири підсистеми діалогічної модальності – логічну, екзистенціальну, інтерперсональну, егоцентричну. Якісна (оцінна) характеристика відносин комунікантів може бути представлена такими різновидами офіційної інтерперсональної модальності, як *довірча* та *конфліктна*.

При *довірчій* модальності учасники можуть використовувати еліптичні конструкції в силу спільної семантичної пам'яті поряд з лексикою, що має okazіонально-індивідуальний характер. При *конфліктній* – спостерігається обопільний або односторонній відступ від невербального принципу співробітництва, обмін негативними оцінками стосовно всього, що знаходиться в сфері особистості. Наприклад, розмова чоловіка з жінкою:

(3) Чоловік (щось роздратовано шукає): *Дідько забирай! І куди лише у цьому домі все зникає!*

Жінка: *Не смій зі мною розмовляти таким хамським тоном!*

Причини формування стилю соціальної взаємодії комунікантів можуть лежати в площині комплексу неповноцінності як різновиду невротичної поведінки. Найприйнятнішим для вивчення міжособистісних відносин і стилів їх мовленнєвого втілення виявляється трансактний аналіз, основу якого становлять три базових утворення в психіці людини [ор. cit., 60]: а) *екстеропсихіка* (етика) – позиція Я-батька – Супер-Его; б) *неопсихіка* (розум) – Позиція Я-дорослого – Его (захисні механізми, що дозволяють індивіду адаптуватися до впливу середовища та зберегти позитивний образ свого Я); в) *архепсихіка* (емоції) – Позиція Я-дитини – Ід (сукупність негативних бажань, енергій у підсвідомості індивіда).

Однією з істотних потреб людини є пошук підтвердження своєї Я-концепції. Підсилення й інтеграція цього центру свідомості є умовою психофізичної стабільності за рахунок взаємодії з такими учасниками спілкування, що сприяють зменшенню дисонансів у Я-концепції партнерів [Лузаков, Сухих 2004]. Відомо, що субособистостям одного й того самого індивіда притаманні різні особливості дискурсу. Зокрема, в рамках трансактного аналізу его-стани Батька, Дитини чи Дорослого суттєво змінюють *стиль* висловлень [див. Джеймс, Джонгард 1993], під яким ми розуміємо відносно стійкі індивідуально-своєрідні способи переробки інформації про актуальну ситуацію (способи її сприйняття, синтезу, аналізу, оцінювання, категоризації тощо).

Описуючи більш десяти різних параметрів когнітивних стилів, більшість авторів [Шкуратова 1994; Крегер, Тьюсон 1994; Собчик 1998, 285] трактує їх як вельми стабільні. *Взаєморозуміння* в такому разі визначається швидкістю взаємного прочитування. У розширеній версії юнгівської моделі, запропонованій К.Бріггс та І. Бріггс-Майерс, наявні 16 психотипів [Myers, Myers 1980], з яких основних чотири: «традиціоналісти» (поєднання провідної функції відчуття (сенсорики) *S* та швидкого прийняття рішень *J*), «реалісти» (сполучення сенсорики *S* та ірраціонального сприйняття *P*), «ідеалісти» (поєднання інтуїції *N* та почуттів *F*), «концептуалісти» (інтуїції *N* та мислення *T*). Те, що в типології Майерс-Бріггс розрізняють як інтуїцію (*N*) та відчуття (сенсорику *S*), пов'язане

зі схильністю до абстрагованості чи конкретності. У діадичній інтеракції однорідні психотипи глибше відчуватимуть один одного, втім кореляції їх специфічних рис з мовними структурами досліджені частково.

Так, «реалісти» (*SP*) схильні до більш динамічного способу опису реального стану речей, що свідчить про аналітичний стиль мислення. На мовному рівні він знаходить свій вияв у використанні при лексичному кодуванні лексем з вузькою сферою референції та в більш докладному описі ситуацій при побудові текстів [див. Кулішова 2001].

«Ідеалісти» (*NF*) в лінгвістичній площині проявляються у предикатному стилі опису подій. Домінує репродуктивна тенденція породження текстів, невисокий коефіцієнт епізодичності (що вказує на співвідношення інформації загальновідомої й тієї, що створює індивідуальний досвід людини), тобто низький рівень сформованості наративної компетенції. «Традиціоналісти» (*SJ*) залежать від інформації, отриманої ззовні, що обумовлено домінуванням функції відчуття. Рівень епізодичності тексту оптимальний, так само як і його інформаційна структура, подана в тема-рематичних прогресіях; високий рівень сформованості наративної компетенції у 70 % респондентів «традиціоналістів».

Слід підкреслити, що прояв особистості в житті, у соціально-побутовій сфері спілкування, та її прояви в писемних текстах – не одне й те саме.

Тож художній або науковий текст – це послання світу від певної значущої частини особистості, яка, з одного боку, може бути досліджена безвідносно до фізичних, біографічних, соціально-психологічних аспектів її існування, як віртуальна особистість, що належить культурі, а не самій собі. З позицій іншого – психоаналітичного – підходу фокус переміщується з «мовної особистості» на особистості реальних людей, споживачів текстів. Так, цікаво було б «пропустити кризь призму популярних персонажів белетристики кінця XIX – початку XX ст. – спадкових невротиків, лунатиків, мономан'яків, самогубців, що зійшли зі сторінок творів епохи і, не в останню чергу, натуралізму Е.Золя, «белетристичного» відповідника Е.Дюркгайма в «науці» з його «неврастенією». Ймовірно, саме «невроз» кожного разу викликав присутність духу Е. Дюркгайма, підміняв його в текстах українського історика (М. Грушевського – О.Г.), підживлював інтерес до французького «соціолога», провокуючи подальші «методологічні імплікації» та «наративні стратегії» мережива праць М. Грушевського» [Вашенко 2007, 144].

Таким чином, перспективними є історичні реконструкції англomовних літературних і наукових текстів, спираючись на які можна зрозуміти й відчути авторську особистість без відриву від реальної особистості, побутових аспектів її існування, рис зовнішності й поведінки, з якими стикалися сучасники. Вкрай важливою, передусім, є розробка системи параметрів, яку можна застосувати до аналізу текстів «віртуальної особистості» з метою виявити психологічні типи, еґо-стани, яким може бути адресований, найбільш зрозумілий і близький літературний або науковий текст конкретної історичної епохи з відтвореною в ньому семантичною репрезентацією світу.

1. Богданов В.В. Системологическое моделирование личности в социальной психологии. – Л.: Издательство Ленинградск. гос. ун-та, 1987. – 88 с. 2. Бодуэн де Куртэне И.А. Избранные труды. – Т.2. – М.: Наука, 1963. 3. Вацлавик П. Прагматика человеческих коммуникаций. – М.: Эксмо-Пресс, 2000. – 320 с. 4. Ващенко В. Від саморепрезентації до методології: Психобіоісторіографічний вимір простору історіописання М. Грушевського:

Монографія / За ред. проф. І.І. Колесник. – Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2007. – 323 с. 5. *Вежбицкая А.* Язык. Культура. Познание. – М., 1996. 6. *Выготский Л.С.* Собрание сочинений: В 8 т. – М.: Прогресс, 1982. 7. Джеймс М., Джонгвард Д. Рожденные выигрывать. – М: Прогресс, 1993. – 336 с. 8. *Знаков В.В.* Понимание в познании и общении. – Самара, 1998. – 188. 9. *Крегер О., Тьюсон Дж.М.* Типы людей. – М.: Персей-Вече-АСТ, 1994. – 420 с. 10. *Лузаков А.А., Сухих С.А.* Психология взаимопонимания // Язык, коммуникация и социальная среда. – Вып. 3. – Воронеж: ВГУ, 2004. – С.4-26; 11. *Маслова В.А.* Homo lingualis в культуре. – М.: Гнозис, 2007. – 318 с. 12. *Собчик Л.Н.* и др. Ретроспектива-интроспектива-перспектива // Стиль человека: психологический анализ. – М., Смысл, 1998. – С.278-287. 13. *Сухих С.А.* Личность в коммуникативном процессе. Краснодар: – Изд-во Южного института менеджмента, 2004. – 155 с. 14. *Тер-Минасова С.Г.* Язык и национальный характер // Слово и текст в диалоге культур. – М.: Гнозис, 2000. – 35-48. 15. *Уайменн Д.М., Джэйлс Г.* Коммуникация в межличностных и социальных отношениях // Перспективы социальной психологии. – М.:Эксмо, 2001. –С. 342-371. 16. *Шкуратова И.П.* Когнитивный стиль и общение. – Ростов н/Д, 1994. – 156 с. 17. *Myers I.B., Myers P.* Gifts Differing. – Palo Alto, Calif: Consulting Psychologists Press, 1980. 18. *Watzlawick P.* Pragmatics of Human Communication: A Study of Interactional Patterns, Pathologies and Paradoxies. – New York: Norton, 1967. – 296 p.

О.Б. Головки,

Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка

ФУНКЦІЇ РІЗНИХ ЧАСТИН МОВИ В ОБ'ЄКТИВАЦІЇ КОНЦЕПТУ РУХ

Актуальність статті визначається тим, що в ній виділено і проведено аналіз лексичної вербалізації поданого поняття різними частинами мови (іменником, прикметником, дієсловом); синтаксичного вираження за допомогою інфінітивних, герундіальних та дієприкметникових конструкцій; досліджена роль сприйняття при кодуванні та декодуванні інформації; визначено тимчасові ознаки при лексичній об'єктивації.

Мета статті виявити національні особливості прояву концепту РУХ в іспанській картині світу.

Об'єктом дослідження є концепт РУХ в іспанській картині світу.

Предметом дослідження виступає структура та мовна репрезентація концепту РУХ.

Матеріалом слугували іспанські художні тексти (література ХХ – поч. ХХІ ст.).

Наукова новизна статті полягає в тому, що в ній уперше здійснено комплексний когнітивний аналіз концепту РУХ, його концептуалізації у іспанській мові, визначено складові, розглянуті національні та універсальні особливості репрезентації в іспанській мовній картині світу. Проведений аналіз дозволяє розширити наукові уявлення про закономірності об'єктивації когнітивних структур у сучасній іспанській мові, зокрема визначити когнітивні засади концептуалізації руху в іспаномовній концептуальній картині світу.

Основою проведення аналізу є класифікація слів на частини мови. Серед учених, які займалися цією проблемою в іспанській мові, Антоніо де Небріха, А. Бельо, Р. Ленц, Амадо Алонсо, П. Енрікес Уренья, Кріадо де Валь, Луїс Хуан Піккардо, Перес Ріоха, Роблес Дегана, О.К. Васильєва-Шведе, Г.В. Степанов, Н.Д. Арутюнова, Е.В. Литвиненко та ін. Зараз питання класифікації частин мови продовжують розглядати Дж. Лайонз, О.С. Кубрякова, А. Вежбицька, В.З. Дем'янков та інші.

О.С. Кубрякова вибудовує частини мови в певну систему [Кубрякова 1992, Кубрякова 2000, Кубрякова 1990], в яку входить іменник, що позначає об'єкт і вказує на одночасну та інтегровану в цілісне наявність декількох ознак; прикметник, що вказує на відносно стійку та стабільну ознаку; дієслово, що позначає рух об'єкта, його переміщення та процесуальні характеристики [Кубрякова 1978, 114]. Дослідниця вважає, що когнітивний підхід до визначення частин мови передбачає співіснування в мовній одиниці формальних та понятійних першооснов. Універсальною базою виокремлення частин мови є функція референції, модифікації та предикації [Кубрякова 1997, с. 234-239].

Основних частин мови, які відображають сприйняття дійсності на глибинному, когнітивному рівні, три: іменник, прикметник, дієслово. Інші слугують як засоби встановлення відношень чи виконують дейктичну функцію [Охріменко 2002, 42].

В іспанських лінгвістів немає єдиної думки щодо розмежування та класифікації частин мови. Провідні граматисти Королівської Академії Іспанії зараз розглядають ділення слів на частини мови на основі морфологічних або синтаксичних критеріїв. Значення також є критерієм класифікації, але йдеться про граматичне значення, тобто властиве всім словам або всім формам одного класу. Розглядаючи іменник і прикметник, іспанські вчені зауважують, що в старій Кастильській граматиці прикметник взагалі не виділявся як окремий клас слів, а був лише доповненням до іменника і передавав його якість [Real Academia Española. *Esbozo de una nueva gramática de la lengua española* 1996. p.171-172].

Як би не була побудована мова, які б граматичні особливості не були їй властиві, рефлексії того, що людина диференціює об'єкти, їх ознаки й властивості, а також дії, процеси, стани, у ній обов'язково існують [Fauconnier, Turner 2002, 287]. У нашій роботі спираємось на цю думку та розрізняємо дієслово, іменник, прикметник з прислівником.

Вираження поняття *PUX* іменником. Еміліо Аларкос Льорач, член Королівської Академії Іспанії, розглядає іменник як будь-яке слово, здатне виконувати в реченні функцію підмета або прямого додатка без необхідності використовувати додаткові елементи [Llorach 1996, 60]. Іменник іноді супроводжує інше слово, і тоді утворюється єдина група, яка виконує однакову функцію. Це *прилегле* (*adyacente*) слово і є прикметник [Llorach 1996, 78].

Ми ґрунтуємося на принципі О.К. Васильєвої-Шведе, *відповідно до якого слова класифікують на розряди (частини мови) із значенням предметності, якості предмета, дії, узагальнювальної указівки* [Васильєва-Шведе, Степанов 1980, 26], та підтримуємо ідею, що *лінгвістична система є відображенням сприйняття навколишньої дійсності, до складу якої входять номінація (в іншій термінології референція), модифікація, предикація та локація як просторова-часова ідентифікація об'єкта* [Охріменко 2002, 42].

На думку Є.В. Литвиненко, *іменник – це частина мови, яка позначає живі істоти, предмети, явища, які існують у реальності, та абстрактні поняття* [Litvinenko 1976, 13].

Згідно із сучасним іспанським словником, номінація різних складових руху дуже широка. Передусім концепт *PVX* розглядається як дія, переміщення, зміна, які можуть кодувати події та процеси. Це підтверджує лексичний склад мови, що відображає активність і процесуальність:

– дія: *hecho, acto, actuación, operación, obra, actividad, movimiento, ejercicio, ardor, celo, participación* тощо;

– переміщення: *traslado, mudanza, remoción, destitución, tránsito, cambio, transporte, locomoción, transvase, emigración* тощо;

– зміна: *cambio, permuta, canje, mudanza, muda, variación, modificación, transformación, fugacidad, mutación* тощо;

– подія: *suceso, evento, incidente, acontecimiento, hecho, acaecimiento* тощо;

– процес: *proceso, marcha, curso, evolución, sucesión, procedimiento, técnica, medio, juicio, pleito, sumario, atestado, procesamiento* тощо.

Складові концепту *PVX*, вербалізовані за допомогою іменника, охоплюють великий спектр його характерних рис, до яких входять:

– види руху: *oscilación, rotación, marcha, circulación, equitación, viaje, paseo, vibración, fluctuación* і т.д.;

– швидкість руху: *rapidez, celeridad, velocidad, ligereza, diligencia, premura, prisa, intensidad, viveza, animación, inspiración, ardor, vivacidad* і т.д.;

– стадії руху: *principio, comienzo, origen, fuente, fin, final, término, cabo, terminación, acabamiento, acabo, límite* і т.д.;

– тип транспорту, на якому здійснюється рух: *transporte, autobús, coche, autocar, barco, lancha, motocicleta, bicicleta, avión, satélite* і т.д.;

– виконавець руху: *persona, mecanismo, motor, motociclista, chófer, conductor, maquinista, ciclista* і т.д.;

– причини руху: *causa, razón, factor, motivo, intención iniciativa* і т.д.;

– результат руху: *resultado, fin, cumplimiento, producción, efecto, incidente, fruto, ruptura, fracaso, victoria, solución, divorcio, matrimonio* і т.д.;

– протяжність та обмеження руху в просторі: *extensión, vuelo, camino, carretera, ruta, distancia, itinerario, atasco, parada* і т.д.

Наприклад: *Y aceleraban su partida, para regresar un mes después transportando en su buque una verdadera fortuna, completamente solos, prefiriendo la navegación suelta y astuta a la marcha en convoy, deslizándose de isla en isla y de costa en costa para despistar a los sumergibles*, де *partida* – це початок руху, *buque* та *sumergible* – це вид транспорту, *la navegación* та *marcha* – протяжність. *De pronto, le parecía completamente absurdo este vagabundeo solitario entre los pinos, vagabundeo* – це протяжність в просторі. *También en la calle había una gran animación de la gente, de vehículos, de ruidos y comentarios, y esto le gustó a Demetrio*, де *animación* означає вид руху. *La casi solitaria carretera de entrada se extendía con un brillo de papel de estaño sin arrugas delante del autobús*. У цих реченнях показана вербалізація характерних рис складових концепту *PVX*.

Окремо варто виділити процес субстантивації. Цікавість викликають субстанти-вовані слова і той семантичний відтінок, якого вони набувають і додають в загальний зміст речення. Так, наприклад: *A lo lejos sonaba la hora cantada por los serenos; rasgando vibrante la bocharnosa calma de la noche estival; y los trasnochadores que volvían del café o*

del teatro deteníanse un instante ante las rejas para ver en su antro a los panaderos... У поданому реченні *los trasnochadores* (*trasnochador*; *ra. Adj. Que trasnocha* [Кубрякова 1978].) не просто опівнічники, а люди, які не сплять вночі, тобто у лексемі відображено процес дії. *A cada interrupción del desconocido Dionisio contestaba asintiendo con la cabeza, porque el caminar verbal de su interlocutor no le dejaba lugar a más.* Уживання субстантивованого дієслова з прикметником (*el caminar verbal*) у цьому випадку передає процес розмови більш конкретно, тобто простежуємо більший зв'язок з вираженням дії, ніж якби автор ужив звичайний іменник. *Y a mí llegaban en oleadas, primero, ingenios recuerdos, sueños, luchas, mi propio presente vacilante, y luego agudas alegrías, tristezas, desesperación, una crispación importante de la vida y un anegarse en la nada.* Використання субстантивованого слова дозволило авторові додати більший драматизм процесам, що відбуваються в емоційному стані героїні. Емоції сприймаються як реальні дії, тому субстантивовані інфінітиви додають особливу динаміку всьому реченню.

Перспектива дослідження полягає у подальшому розкритті лексичної об'єктивної концепції РУХ.

1. Кубрякова Е.С. Глаголы действия через их когнитивные характеристики // Логический анализ языка, модели действия. – М.: Наука, 1992. – С. 84-90. 2. Кубрякова Е.С. О понятиях места, предмета и пространства // Логический анализ языка. Языки пространств. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 84-92. 3. Кубрякова Е.С. Противопоставление имен и глаголов как важнейшая черта организации и функционирования языковых систем // Теория грамматики: Лексико-грамматические классы и разряды слов. – М.: ИННОН, 1990. – С. 29-56. 4. Кубрякова Е.С. Части речи в ономаσιологическом освещении. – М.: Наука, 1978. – 116 с. 5. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения. – М.: РАН, Институт языкознания, 1997. – 326 с. 6. Охріменко В.І. Лінгвокогнітивні та прагматичні аспекти аргументації в іспаномовній рекламі: Дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. – К.: Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2002. – 236 с. 7. *Real Academia Española*. Esbozo de una nueva gramática de la lengua española. – Madrid: Espasa, 1996. – 589 p. 8. Fauconnier G., Turner M. The Way We Think. Conceptual Blending and the Mind's Hidded Complexities. – New York: Basic Books, 2002. – 440p. 9. Llorach E.A. Gramática de la lengua española. – Madrid: Espasa, 1996. – 406p. 10. Васильева-Шведе О.К., Степанов Г.В. Теоретическая грамматика испанского языка. – М.: Высшая школа, 1980. – 334 с. 11. Litvinenko E.O. Gramática de la lengua española. – Київ: Вища школа, 1976. – 267 с.

Н.В. Гомон, асп.,

Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка

СЕМАНТИКА ІСПАНСЬКИХ РЕЧЕНЬ З ПЕРСОНІФІКАЦІЄЮ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

За той порівняно невеликий період часу, що перекладознавство існує як окрема наука, в цій галузі вже є багато досягнень не тільки в плані загальної теорії, а й у плані часткових теорій перекладу. Розробка теоретичних проблем перекладу є важливим чинником

успішного здійснення цього процесу. Оскільки при перекладі в контакті знаходяться дві конкретні мови – вихідна та цільова, – то цілком очевидно є необхідність розробки часткових теорій перекладу, які вносять доповнення та уточнення також у загальну теорію перекладу. Слід зауважити, що розвиток часткових теорій перекладу відбувався нерівномірно, внаслідок чого деякі з них залишаються ще недостатньо розробленими на теперішній час. До таких теорій перекладу можна віднести й іспансько-українську, яка зараз знаходиться у стані активного формування та розвитку. Потреба у формуванні перекладацьких відповідностей у парі іспанської та української мов і зумовлює актуальність нашого дослідження.

Як відомо, персоніфікація визначається в лінгвістиці та літературознавстві як троп, різновид метафори, стилістичний прийом, при якому відбувається перенесення властивостей людини чи живої істоти на неживі предмети, явища, абстрактні поняття, і який, передусім, характерний для мови художньої літератури, зокрема, казок, легенд, міфів, поезії тощо [Ахманова 2007, 286; Селіванова 2006, 460; Українська мова: енциклопедія 2004, 750; Літературознавча енциклопедія 2007, 208; Aquien 1993, 209; García Barrantes 1998, 75, *etc.*]. Крім власне лінгвістичного та літературознавчого тлумачення цього поняття, яке, безумовно, становить інтерес для перекладознавства і може бути темою окремої статті, існує ще одне, яке для перекладознавчого дослідження має важливе значення. Мова йде про персоніфікацію як засіб структурування речення, яка визначається як поєднання іменника з неагентивним значенням, що виступає в реченні у функції підмета, з дієсловом-присудком, що позначає дію живої істоти [Калустова 2004, 219; Карабан 2004, 89-90; Швейцер 1988, 143 тощо]. Вона є нейтральною у стилістичному відношенні, і, відповідно, сфера її вживання значно ширша і не обмежується лише текстами художнього стилю. Така персоніфікація втратила свою образність у процесі історичного розвитку і вже не сприймається носіями мови як жива метафора. Проблеми починають виникати якраз на міжмовному рівні, коли у перекладацький контакт вступають мови, в яких спостерігається асиметрія у вживанні такого типу персоніфікації. Як правило, це стосується тих мов, що належать до різних структурних типів, як, наприклад, іспанська та українська. Щоби проілюструвати це розглянемо такий приклад. Так, персоніфікація спостерігається в реченні:

(...) *la ventana da a un patio casi negro, y a la una de la tarde hay que tener la luz encendida si se quiere leer el diario o verse la cara* [Cortázar, «El perseguidor»] – *Вікно виходить у майже чорне провалля внутрішнього двору, і вже о першій половині треба вмикати світло, коли хочеться почитати газету чи розгледіти риси обличчя* [Кортасар, «Переслідувач»].

В оригіналі дієслово-присудок *dar* («давати»), яке позначає дію людини, сполучаючись із неживим іменником *ventana* («вікно»), внаслідок метафоризації розширило своє значення – «вікно виходить». Подібні метафоризовані значення з часом втрачають свою образність і фіксуються у словниках. В українському перекладі, як бачимо, синтаксична структура речення залишається незмінною, проте відбувається заміна дієслова-присудка відповідно до норм лексико-семантичної сполучуваності цільової мови: *давати* змінюється на *виходити*. Таким чином, персоніфікація зберігається і звучить цілком природньо, адже дієслово *виходити* в українській мові також має відповідне переносне значення, що втратило образність і отримало фіксацію у словниках.

Отже, подібне явище спостерігається як в іспанській, так і в українській мовах, проте, як свідчать деякі дослідження [Калустова 2000; 2004], частотність такого вживання є нерівномірною у двох мовах, що і може зумовити необхідність вдаватися до перекладацьких перетворень. Адже в іспанській мові персоніфікація за умови вищої частотності вживання здатна більшою мірою втрачати свою образність і перетворюватися на стерту персоніфікацію на відміну від української мови. Тому збереження такої ж кількості речень з персоніфікацією, що містить оригінал, в українському перекладі може стати причиною неадекватності. Оскільки, як зазначав відомий письменник і перекладач К. І. Чуковський, якщо в перекладі точно відтворити метафоричність, яка в оригіналі дорівнює нулю, цей нуль буде сприйматися як жива метафора [Чуковский 1988, 108].

Проблеми перекладу, пов'язані з відтворенням персоніфікації як засобу структурування речення, позначалися дослідниками різних часткових теорій перекладу, зокрема англо-української, -російської [Аполлова 1977; Карабан 2003; 2004; Мушніна 2006; Швейцер 1988 та ін.]; французько-української, -російської [Гак, Львін 1980; Чередиченко, Коваль 1995 та ін.]; іспансько-української, -російської [Иовенко 2006; Калустова 2000; 2004; Львовская 1985 та ін.]. Загалом перекладознавці виділяють різні фактори вживання цього типу персоніфікації та проблеми, пов'язані з його відтворенням в перекладі. Метою ж нашої статті є виявлення семантики іспанських речень з персоніфікацією, що виступає засобом їх структурування, та перекладацьких трансформацій, необхідних для адекватного відтворення таких речень в перекладі українською мовою. Емпіричним матеріалом дослідження слугували іспанські оригінальні тексти художнього та публіцистичного стилів та їх переклади українською мовою.

Як відомо, кожне речення представляє собою комплекс відносно незалежних, але взаємопов'язаних структур – формально-граматичної (синтаксичної), семантичної та динамічної (актуальне членування речення), – кожна з яких має свої компоненти. Так, для формально-граматичної структури речення такими компонентами є підмет, присудок, додаток, обставина, означення; для семантичної – суб'єкт, предикат, об'єкт, обставинний конкретизатор; для динамічної – тема і рема. Звичайно, ці структури не існують окремо одна від одної, і їх компоненти накладаються в реченні. Проблема полягає в тому, що іноді, в силу багатьох причин, компоненти цих структур не збігаються, і особливо це виявляється при перекладі. Подібні розбіжності якраз і спостерігаються при відтворенні персоніфікації як засобу структурування речення, яка може виступати в іспанській мові в якості компенсаційного механізму при обмежених словопорядкових можливостях.

Як зазначається в дослідженні, проведеному на матеріалі іспанської та української і російської мов [Kálustova, Tánich 1997, 89-112], в іспанській мові речення з семантикою буття та події частіше отримують синтаксичне оформлення у вигляді прямого порядку слів на відміну від української чи російської мов, для яких є більш характерним інвертоване розташування підмета та присудка в реченнях з подібною семантикою. Ці висновки мають важливе значення для перекладу, адже дають підстави прогнозувати необхідність застосування перекладацьких трансформацій при відтворенні речень з такою семантикою. За нашими спостереженнями в іспанській мові саме в реченнях з подібною семантикою в ролі агентивного підмета можуть опинятися неживі іменники, тобто відбувається їх персоніфікація.

Розглянемо на прикладах співвідношення семантики іспанських речень, в яких спостерігається персоніфікація, та їх формально-граматичного оформлення в оригіналі та перекладі українською мовою:

El ángulo llevaba una cifra, ya no sé cual, elevada a la novena potencia [Borges] – *В кутку сторінки стояла дев'ятизначна цифра, не пам'ятаю вже, яка* [Борхес].

В іспанському варіанті підмет речення, виражений неживим іменником *ángulo*, що має просторову семантику, персоніфікується, сполучаючись із перехідним дієсловом *llevar* («носити», «нести»), яке виступає у функції присудка. У перекладі українською мовою неможливо залишити подібну структуру речення без змін, тому перекладач доцільно вдається до синтаксичної конверсії, внаслідок якої персоніфікований іменник-підмет іспанського речення перетворюється на обставину місця відповідно до своєї семантики, підметом у перекладі стає додаток *cifra*, а дієслово-присудок змінюється відповідно до норм лексико-семантичної сполучуваності цільової мови. Для речення з семантикою буття в іспанській мові – це типове структурування за допомогою персоніфікації, завдяки якому зберігається прямий порядок слів. В перекладі речення з семантикою буття отримує характерне для української мови формально-граматичне оформлення: інвертоване розташування підмета і присудка з виносом на перше місце другорядного члена речення. При цьому порядок лексем у перекладі не змінюється відносно оригіналу. Таким чином, прослідковується певна залежність структурної організації речення від його семантики в обох мовах. В іспанській мові речення з семантикою буття тяжіють до прямого порядку слів (SVO), в результаті чого у функції агентивного підмета можуть опинитися неживі іменники, що не позначають діяча, а мають просторову чи часову семантику. В українській мові реченням з такою ж семантикою відповідає структура з інвертованим розташуванням підмета та присудка (VS), яким передує детермінант усього речення. Отже, іспанські речення з персоніфікацією, що мають семантику буття, при перекладі без втрати для змісту можуть трансформуватися і набувати відповідної структури, типової саме для української мови. Це допоможе уникнути надмірного вживання речень з персоніфікацією в українському перекладі, а відтак сприятиме його адекватності.

Розглянемо ще на одному прикладі, яким чином можна уникнути неадекватності при відтворенні персоніфікації, що виступає засобом структурування іспанського речення, в перекладі українською мовою:

La postal representaba a Rómulo y Remo, que siempre le han hecho mucha gracia a Johnny [Cortázar, «El perseguidor»] – *На листівці зображено Ромула та Рема, якими Джонні завжди дуже захоплювався* [Кортасар, «Переслідувач»].

В оригіналі підмет, виражений неживим іменником *postal*, який має семантику обставини місця, сполучається з дієсловом-присудком *representar*, яке має значення дії, виконуваної людиною. При перекладі використано синтаксичну конверсію, в результаті якої все речення перетворюється на неозначено-особове, а підмет іспанського речення відповідно до своєї семантики стає детермінантом, що займає початкову позицію. У семантичному плані – це речення буття, яке в іспанській мові структурується за схемою дії «підмет – присудок – додаток». В перекладі українською мовою воно отримує синтаксичне оформлення у вигляді просторового детермінанта на початку речення, безособового дієслова-присудка та додатка. Таким чином, в іспанських реченнях з персоніфікацією, що мають семантику буття, виявляється певна невідповідність між компонентами

семантичної та синтаксичної структур, що і може спричинити необхідність вдаватися до вищезазначених перетворень в перекладі українською мовою.

В іспанській мові широко використовується спосіб структурування речення за допомогою персоніфікації також при вираженні каузативних відношень. Як показує аналіз, саме в цій сфері спостерігається відчутна асиметрія між іспанською та українською мовами. Тому для відтворення подібної семантики іспанських речень в перекладі можливим є як збереження персоніфікації, так і її перетворення. Наприклад:

La brevedad de su vida, y aquella su trágica prisa hacia la muerte impidieron que serenase sus inspiraciones y, dejando a un lado todo lo que es obvio y primerizo, pudiese insistir en lo más sustancial y recóndito [Ortega-y-Gasset] – *Його коротке життя і трагічний погляд до смерті не дозволили прояснити свою ідею і відрізнити видимі причини від прихованих, хоча можна наполягати на тому, що останні більші сумтеві* [Ортега-і-Гасет];

Un sonido inesperado lo hizo agacharse y quedar inmóvil, temblando [Cortázar, «La noche boca arriba»] – *Раптовий звук змусив його пригнутися і, тремтячи, завмерти на місці* [Кортасар, «Вночі обличчям до неба»].

У наведених іспанських реченнях персоніфіковані іменники виступають в якості каузатора певної дії і сполучаються з дієсловами *impedir* та *hacer*. В перекладі персоніфікація зберігається, але відбувається заміна дієслів-присудків відповідно до норм лексико-семантичної сполучуваності української мови. Отже, синтаксична структура і семантика речення відтворюються без змін.

Проте при відтворенні каузативної семантики речення не завжди вдається зберегти його синтаксичну структуру. Так, при перекладі часто доводиться вдаватися до різних перекладацьких перетворень, щоб привести речення у відповідність до норм цільової мови. Наприклад:

Tal vez el endurecimiento de la espalda la hacía parecer más flaca (...) [Cortázar, «Final del juego»] – *Мабуть, Лемісія здавалася такою через хворобу: через хворий хребет* [Кортасар, «Кінець гри»].

В оригіналі підмет речення, виражений іменником, який позначає реальну причину стану, сполучається з присудком, вираженим типовою для іспанської мови каузативною конструкцією *hacer+inf.*, яка не має прямого відповідника в українській мові. В перекладі підметом речення стає реальний суб'єкт стану, підмет іспанського речення оформлюється обставиною причини відповідно до своєї семантики, а дієслово-присудок прономіналізується і перекладається як *здаватися*. Тобто в перекладі відбувається синтаксична конверсія, внаслідок якої трансформуються синтаксична структура речення, проте каузативне значення залишається незмінним. Ця трансформація є доволі типовою при відтворенні українською мовою іспанських речень з персоніфікацією, що мають каузативне значення; в результаті її застосування в перекладі спостерігається співпадіння компонентів синтаксичної та семантичної структур. Таким чином, можна зауважити, що в іспанській та українській мовах спостерігається невідповідність між нормами семантико-синтаксичної сполучуваності. Саме подібні розбіжності і можуть викликати необхідність у вищезазначених перетвореннях.

Реалізація причинно-наслідкових зв'язків спостерігається і в такому реченні з персоніфікацією:

Irene decía que mis sueños consistían en grandes sacudones que a veces hacían caer el cobertor [Cortázar, «Casa tomada»] – *(1) Irene ж казала, що я так уві сні кручуся, що з*

мене падає ковдра [(1) Кортасар, «Захоплений дім»]; (2) Ірене ж запевняла, що я уві сні кидаюсь, та так, що не раз аж ковдра спадає на підлогу [(2) Кортасар, «Захоплений дім»].

В іспанському реченні каузативне значення цілком очевидне. Причина дії, виражена персоніфікованим іменником-підметом, та її наслідок знаходяться в різних частинах складнопідрядного речення. У перекладах українською мовою каузативне значення виражається імпліковано; реальна причина дії, виражена в оригіналі за допомогою персоніфікованого іменника *sacudones*, в перекладах не відтворюється безпосередньо, а перекладається у складі аналітичної конструкції *consistir en grandes sacudones* – «крутитися», «кидатися», а наслідок дії синтаксично оформлюється у вигляді підрядного речення наслідку. При цьому персоніфікація знімається, підметом підрядного речення в перекладі стає додаток *ковдра*.

Слід зазначити, що майже в усіх вищенаведених іспанських реченнях персоніфіковані іменники сполучаються з дієсловом широкої семантики *hacer*, яке може перекладатися як *змушувати*, *здаватися* або й зовсім не відтворюватися лексично. Аналіз показав, що поряд з цим дієсловом, частотним також є сполучення персоніфікованих іменників з іншими дієсловами, що мають каузативне значення, такими як *impedir*, *revelar*, *llevar*, *dejar* тощо. Отже, асиметрія, що спостерігається у сфері вираження каузативних відношень у двох мовах, може бути причиною застосування різних перекладацьких перетворень, за допомогою яких зберігається семантика речень в перекладі.

Таким чином, для відтворення семантики іспанських речень в перекладі українською мовою можливим є як збереження персоніфікації, так і перетворення структурної організації речення, внаслідок чого відбувається деперсоніфікація. Трансформації, що застосовуються при цьому, можуть різнитися в залежності від семантики речення, що перекладається. Аналіз показав, що персоніфікація в реченнях з семантикою буття та каузатії може зберігатися в перекладі за рахунок зміни дієслова-присудка відповідно до норм лексико-семантичної сполучуваності цільової мови без перетворення синтаксичної структури речення. Так само в реченнях з тією ж семантикою можуть відбуватися і певні трансформації синтаксичної структури в перекладі. Для речень з семантикою буття найпоширенішою є синтаксична конверсія, завдяки якій в українській мові відтворюється характерна для таких речень синтаксична організація: інвертоване розташування підмета та присудка з виносом на перше місце просторового або часового детермінанта. Можливим є також перетворення речення на неозначено-особове. При відтворенні речень каузативного значення із застосуванням синтаксичної конверсії частотним є оформлення у функції підмета реального суб'єкта дії чи стану, а персоніфікованого іменника – обставиною причини. Речення з каузативним значенням, в яких причина дії оформлюється у вигляді персоніфікованого іменника-підмета, потребують окремої уваги, оскільки їх відтворення відрізняється різноманітністю трансформацій. Крім неспівпадіння норм семантико-синтаксичної сполучуваності, спостерігаються й розбіжності у лексико-семантичній сполучуваності персоніфікованих іменників-підметів та дієслів-присудків у двох мовах, що також потребує застосування перекладацьких перетворень.

Як свідчать українські переклади, частіше відбувається збереження синтаксичної структури речень з персоніфікацією, ніж її трансформація, що може бути наслідком недостатнього використання потенціалу української мови для відтворення таких речень та результатом міжмовної інтерференції. Тому перспективним у подальшому дослідженні

може бути виявлення умов збереження та анулювання персоніфікації, а для цього доцільним є встановлення фактору частотності вживання подібних речень в іспанській та українській мовах на матеріалі співвідносних оригінальних текстів. Це дозволить виявити ступінь стертості персоніфікації та визначить шляхи її відтворення в перекладі.

1. *Аполлова М.А.* Specific English: Грамматические трудности перевода. – М.: Международные отношения, 1977. – 136 с. 2. *Ахманова О.С.* Словарь лингвистических терминов. – 4-е изд. – М.: КомКнига, 2007. – 570 с. 3. *Борхес Х.Л.* Книга піску: Оповідання / Пер. з ісп. С. Борщевський // Всесвіт. – 1988. – № 4. – С. 74-77. 4. *Гак В.Г., Львин Ю.И.* Курс перевода. Французский язык. – М.: Международные отношения, 1980. – 356 с. 5. *Иовенко В.А.* Практический курс перевода. Испанский язык. Учебник. – М.: Р.Валент, 2006. – 352 с. 6. *Калустова О.М.* Структурна персоніфікація як проблема перекладу // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. – К., 2004. – Вип. 10. – С. 218-225. 7. *Калустова О.М.* Курс письменного перекладу. Іспанська мова. – Granada: Método Ediciones, 2000. – 181 с. 8. *Карaban В.І.* Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. – Вінниця: Нова Книга, 2004. – 576 с. 9. *Карaban В.І., Мейс Дж.* Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову. Навчальний посібник-довідник для студентів вищих закладів освіти. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 608 с. 10. *Кортасар Х.* Вночі обличчям до неба / Пер. з ісп. Ю. Покальчук // Таємна зброя: Новели. – К.: Дніпро, 1983. – С. 38-47. 11. (2) *Кортасар Х.* Загарбаний будинок / Пер. з ісп. Ю. Покальчук // Таємна зброя: Новели. – К.: Дніпро, 1983. – С. 26-31. 12. (1) *Кортасар Х.* Захоплений дім / Пер. з ісп. М. Жерднівська // Всесвіт. – 1999. – № 11-12. – С. 3-5. 13. *Кортасар Х.* Кінець гри / Пер. з ісп. Ю. Покальчук // Таємна зброя: Новели. – К.: Дніпро, 1983. – С. 70-84. 14. *Кортасар Х.* Переслідувач: Оповідання / Пер. з ісп. Г. Грабовська // Всесвіт. – 2007. – № 11-12. – С. 85-116. 15. *Літературознавча енциклопедія: У 2 т. / Автор-укладач: Ковалів Ю.І.* – К.: Академія, 2007. – Т. 2: М-Я – 624 с. 16. *Львовская З.Д.* Теоретические проблемы перевода. (На материале испанского языка). – М.: Высшая школа, 1985. – 232 с. 17. *Мушніна О.О.* Граматичні особливості українського перекладу англійської науково-технічної та художньої прози: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. – К., 2006. – 250 с. 18. *Ортега-і-Гасет Х.* Дегуманізація мистецтва / Пер. з ісп. О. Товстенко // Вибрані твори. – К.: Основи, 1994. – С. 238-272. 19. *Селіванова О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с. 20. *Українська мова: Енциклопедія.* – К.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2004. – 824 с. 21. *Чередниченко О.І., Коваль Я.Г.* Теорія і практика перекладу. Французька мова: Підручник. – К.: Либідь, 1995. – 320 с. 22. *Чуковский К.И.* Высокое искусство. – М.: Сов. писатель, 1988. – 348 с. 23. *Швейцер А.Д.* Теория перевода: статус, проблемы, аспекты. – М.: Наука, 1988. – 215 с. 24. *Aquien M.* Dictionnaire de poétique. – Paris: Le Livre de Poche, 1993. 25. *Borges J.L.* El libro de arena. – [http:// www.librodot.com](http://www.librodot.com). 26. *Cortázar J.* Casa tomada // Cuentos. – Habana: Casa de las Américas, 1964. – P. 3-9. 27. *Cortázar J.* El perseguidor // Cuentos. – Habana: Casa de las Américas, 1964. – P. 187-259. 28. *Cortázar J.* Final del juego // Cuentos. – Habana: Casa de las Américas, 1964. – P. 143-158. 29. *Cortázar J.* La noche boca arriba // Cuentos. – Habana: Casa de las Américas, 1964. – P. 83-93. 30. *García Barrientos J.L.* Las figuras retóricas. El lenguaje literario 2. – Madrid: Arco / Libros, 1998. 31. *Kalustova O. M., Tanich K.* El orden de palabras

en español, ruso y ucraniano: análisis contrastivo y traductológico // La traducción au seuil du XXIe siècle: histoire, théorie, méthodologie. – Strasbourg – Florence – Grenade – Kyiv: «Політична думка», 1997. – P. 89-112. 32. *Ortega y Gasset J.* La deshumanización del arte // Obras completas. – Madrid: Revista de Occidente, 1966. – Vol. 3. – P. 353-386.

*Т.Л. Гончарук, асп.,
Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка*

ВЕРБАЛЬНО-СИМВОЛИЧЕСКАЯ ОБЪЕКТИВАЦИЯ БИНАРНОЙ ОППОЗИЦИИ «НЕБО-ЗЕМЛЯ» В ТЕКСТАХ РУССКИХ ЗАГОВОРОВ

Одним из способов объективации бинарных оппозиций является объективация в символично-семантических сферах.

Символ – одно из центральных понятий философии, эстетики, филологии. Несмотря на то, что теория символа получила самые разнообразные трактовки в работах З. Фрейда, К. Юнга, К. Леви-Стросса, М. Элиады, Дж. Купера, Х. Кэрлота, Б. Дешарне, Л. Нефонтена, А. Лосева, Ю. Лотмана и др., целостного представления о символе не существует. Слово «символ» пришло из латинского *symbolum*, который в свою очередь заимствовал его из древнегреческого *symbolon*. Первоначально данным словом обозначали оговоренный между родственниками или друзьями условный опознавательный знак, состоящий из отдельных разломанных кусков какого-то предмета, которые при «соединении, сведении» вместе образуют целое и таким образом доказывают связь их владельцев. «Удостоверение личности» – таков изначальный смысл греческого слова «символ», – отмечает Г.Г. Гадамер [Гадамер 1991, 287].

Лингвистическая интерпретация слов-символов не совпадает с исследованиями символики в области семиотики, культурологии, литературоведения, фольклористики, психологии и др. В основе языковедческого исследования лежит выяснение языковой природы символов, изучение процессов их формирования и дальнейших семантических трансформаций, особенностей их функционирования в тексте, а в широком плане – определение закономерностей структурирования смыслов через познание умственной деятельности, создания языковой картины мира средствами символизации.

В данной работе под символом понимается четко дифференцированное по содержанию представление, которое вызывает постоянный круг ассоциаций. Основными признаками символа являются следующие: образность, обусловленность экстралингвистическими факторами, культурно-национальная маркированность, многозначность, устойчивость и воспроизводимость, архетипичность, связь с мифом и ритуалом [Еремина 1991, 110; Кононенко 1996, 24; Слухай, 2006, 6-16].

В текстах русских заговоров в символическом отношении наиболее значимыми образами, репрезентирующими бинарную оппозицию «верх-низ», являются следующие: небо (Солнце, Месяц, Звезды, Заря)/земля; земля/морские глубины (реже под-земелье); Мировое древо (верхушка дерева/корни); гора (вершина/подножье); камень (верхняя/нижняя поверхность); человек (телесный верх/низ). Эти символы носят

амбивалентный характер и, как правило, выполняют ту или иную атропеическую функцию.

Верхнее пространство в текстах русских заговоров аксиологически положительно маркировано, в то время как нижнее носит амбивалентный характер. Верх представлен следующими компонентами символического значения: «святость», «благословение», «счастье», «здоровье», «красота»; низ – «исцеление», «здоровье», «болезнь», «беды», «несчастье».

В текстах русских заговоров бинарная оппозиция «верх-низ» представлена противопоставлением «небо-земля». Данная оппозиция характерна для мифологической структуры любого народа. В тексте заговора Небо и Земля – две константы, любое обращение к ним является способом выделения культурного хронотопа из хаоса. Небо и Земля очерчивают собой некое пространство, маркируют крайние точки мироздания. Именно в этом пространстве возможно действие заговора. Например: «...на том бел-горюч камне стоит муж железный, воздевает на меня... железную руду, защищает меня... каменной стеной – от востоку до западу, от западу до востоку, *от небеси до земли...*» (Воинский заговор) [Славянский заговорник 2007, № 117].

Небо как противоположность земле и первый член бинарной оппозиции «небо-земля» в русских заговорах пассивно. Оно всего лишь локус – место пребывания божественных персонажей и космических объектов. Например: «Лада-Мати по *Небеси* ходила...» (Заговор на легкие роды) [Славянский заговорник 2007, № 240]; «Уж Ты гой еси, красно Солнышко, красно Солнышко – Свет Дажьдбожушко! Обращаюсь в подвосточную сторону, кланяюсь светлomu Лику Твоему *на небе...*» (Заговор на здраву) [Славянский заговорник 2007, № 39].

Небо символизирует *мужское начало* и получает следующие характеристики: «Отец», «Небеса Божьи», «Златая Сварга», «Небеса Сварожьи» и др. Земля в свою очередь представляет *женское начало* и характеризуется как «Мать», «родная», «щедрая», «добрая», «матушка-кормилица» и др. Например: «*Небо – батька, земля – матка*, куда годно, туда будь ладно. Аминь.» (Заговор при собирании трав) [Русские заговоры и заклинания 1998, № 02]; «*Матушка Сыра-Земля! Из тебя я рожден/-а, из тебя телом сложен/-а...*» (Заговор-обращение к Матери Сырой Земле) [Славянский заговорник 2007, № 25]; «*Ай щедра еси Ты, Мать Сыра-Земля! Все мы из тебя суть...*» (Заговор-обращение к Матери Сырой Земле) [Славянский заговорник 2007, № 24].

Широкий диапазон семантических признаков слова-символа «земля» позволяет выделить большой набор свойственных ему компонентов: «жизнь», «мать», «святая», «кормилица», «защитница от зла», «лекарь», «грех», «смерть».

Небо и Земля в текстах русских заговоров противопоставлены друг другу как *сакральный профанному*. Небесный мир представлен как мир «идеальный», «божественный», «святой». В то время как мир земной «ущербный», «человеческий», «грешный». Так, Небо – место пребывания богов, сосредоточение божественной силы, поэтому оно *свято*. По небу ходят сакральные мифические персонажи, святые, которые даруют исцеление и избавляют от болезней. С помощью небесных сил можно вернуть утраченную силу, остановить дождь и т.д., то есть восполнить недостачу. Например: «Благослови, Боже в *Небеси, Сварожь!*...» (Заговор на зачин) [Славянский заговорник 2007, № 7]; «*Перун по небу* ходил, на землю стрелы ронил...» (Заговор на исцеление) [Славянский заговорник 2007, № 58]. Земля же носит *грешных* людей: «Ай же Ты еси, Мать Сыра-Земля! Ты

нас всяким угодем наделяешь, Ты, Кормилица, всяким животом прорастаешь. Пришли мы к Тебе днесь с повинной головой. Прости нам все неправды наши, понеси горести наши, а мы Тебе кланяемся!...» (Заговор-обращение к Матери Сырой Земле) [Славянский заговорник 2007, № 24]. В текстах русских заговоров человек беспомощен, сам он не в состоянии изменить ситуацию. В этом ему помогают мифические персонажи или объекты небесной сферы: «Чтобы пчелы не улетели, надо сказать: «Стану я на восток и слышу шум пчел. Беру я пчелу роя и сажаю в улей. Не я тебя сажаю, а чист месяц, красно солнце и ясны звезды. Ты, пчела, роися у меня, раба божьего Афанасия. Замыкаю я тебе, матка, все пути-дороги, а ключи бросаю в Окиан-море. Будьте мои слова метки, крепки. Аминь» (Промысловый заговор) [Русские заговоры и заклинания 1998, № 19].

Надо отметить, что если Небо и Земля во многом представлены как параллельные структуры (Небо и Земля – прародители, исцеляющие силы и т.д.), то оппозиция «земля – подземный мир» (чаще морские глубины) аксиологически маркирована и противопоставлена во всем. В таких заговорах Земля выступает как бы границей между человеческим и хтоническим («тем», подземным) миром. Например: «Ты, Перуне, по небу молниями распройдись! Ты, Мать Сыра-Земля, расступись! Как под землей злой колдун распластался, язык его до темени вытягался...» (Заговор от засухи) [Славянский заговорник 2007, № 185]; «...Будь ты, вор, проклят моим сильным заговором, в землю преисподнюю, за горы Саянские, в смолу кипучую, в золу горячую...» (Заговор на украденную вещь) [Тексты русских заговоров Жигаловского района Иркутской области].

Еще одна оппозиция «здоровье-болезнь» применима для описания бинарных отношений «небо-земля», «земля-подземелье». Небо, как и Земля, способно исцелить и избавиться от болезней. В отличие от подземелья (морских глубин), куда отсылаются болезни, или которые являются источником их появления. Например: «На Белун-горе было – стояли Сварог, Перун и Велес, увидали на море плавающих Лихоманок, двенадцать сестер Трясовиц, мешавших воду с песком. Сварог, Перун и Велес спросили: «Как вас зовут?» и они им сказали: «Зовут нас: первая – Озноба, вторая – Разжога, третья – Зевота, четвертая – Блевота, пятая – Потегота, шестая – Гнетучка, седьмая – Трясучка, восьмая – Костоломка, девятая – Лихая Доля, десятая – Сонная, одиннадцатая – Бледная, двенадцатая – Дутиха!...» (Заговор против Трясовиц) [Славянский заговорник 2007, № 75].

Небу, в отличие от Земли, подвластно оградить человека от злых сил, преобразить его внешность (более позднее осмысление). Так, человек в заговорах уподобляется Солнцу, Месяцу, Звездам. Благодаря лунным и солярным символам разворачивается мотив «чудесного одевания» [Топорков 2005, 207]. Например: «...Оболокуся оболочками, подпояшуся утреннюю зарюю, огороджуся ясным Месяцем, покрожуся красным Солнышком, обтычуся частыми звездами...» (Заговор на зачин) [Славянский заговорник 2007, № 7]; «Раба твоя (имя) идет по святой дороге. Пойду на светлую дорогу. Мать Божия, встань мне на помощь, раба твоя (имя) *месяцем подвяжится, зорями огородится*, и вас, всех врагов, и начальников, и всех злых людей не боится». Отсюда, когда наговариваешь, подними руки *вверх*. «Моя правая рука, моя правая нога, мое дело право. Я к вам с Пасхою, а вы ко мне с ласкою. Есть у меня святой мак – что скажу, все будет так. Господи, пошли добрый час» (Воинский заговор) [Русские заговоры и заклинания 1998, № 04].

Исследовательница Е.Е. Левкиевская рассматривает данный мотив в одном ряду с другими формулами с семантикой ограждения или преграды и отмечает: «Магическая

граница всегда создается из элементов верхнего мира: месяца, звезд, зорь, солнца, она строится специально, искусственно, она творится или самим человеком, или его сакральным покровителем» [Левкиевская 1995, 269].

В отличие от Неба, на Земле живут смертные люди, они не всемогущие, как боги и святые, и поддаются грешным мыслям. Все, что связано с небесной сферой, оценивается положительно, как сила, и противопоставляется всему земному. Например: «...тело мое каменно, тело заговорено. Тело летучего змея, очи лютого зверя, сердца и помыслы *орла – птицы Перуновой*, прытость и легкость *воробья-птицы*. А у ворогов моих – *земные помыслы*, водяно тело, вощаны ноги...» (Воинский заговор) [Славянский заговорник 2007, № 115].

Небо и Земля в качестве прародителей противопоставлены друг другу как *строгий отец* и *всепрощающая мать*. Земля всегда готова простить своих детей. Поэтому очень распространены заговоры, обращенные к матери-земле с просьбой отпустить грехи (ср. обычай, который сохранился вплоть до начала XX века в отдаленных уголках, России исповедаться земле при отсутствии священников). Например: «Вот упадешь где, надо сказать: *«Прости меня, матушка сыра земля»* (От боли при ударе) [Русские заговоры и заклинания 1998, № 136]; «...Ты *прости* нас, *Мать Сыра-Земля*, в чем повинны мы, в чем досадили Тебе! Прими днесь требу нашу да пребуди блага вовек, богами родными хранима, солнцем с небес озарима, дождями умыта, теплом согрета. От веку до веку – на многие лета! (Заговор-обращение к Матери Сырой Земле) [Славянский заговорник 2007, № 23]. Небо же, как строгий отец, может наказать людей. Например: «Перуне Владыко! *Страшный и Грозный Судие* буди окаянным нежитям, ишедшим из Нави, да бежит от дома сего, и от места сего, и от нас... и да бежит в бездны непроходимыя, идеже не прищещает свет лица Твоего, яко *Владыке Гнева* – всегда, и ныне, и присно, и во веки веков!» (Заговор во время блистания молнии и грома) [Славянский заговорник 2007, № 180]; «Перун-Батюшка, Перуница-Матушка! *Пожалейте* своих детушек, сберегите наш хлебушко, унесите тучу темным лесом, пустым местом!» (Заговор от грозы) [Славянский заговорник 2007, № 184].

Таким образом, в текстах русских заговоров бинарная оппозиция «небо-земля» представлена в виде ряда противопоставлений: «строгий отец – прощающая мать», «сакральный-профанный», «святой-грешный», «здоровье-болезнь» и др. каждое из противопоставлений аксиологически маркировано и обладает теми или иными символическими значениями. Так, основными компонентами символического значения первого члена бинарной оппозиции «небо-земля» являются следующие: «святость», «бог», «отец», «исцеление», «благо», «жизнь». Земля как второй член рассматриваемой оппозиции характеризуется такими компонентами символического значения, как «грех», «человек», «мать», «исцеление», «болезнь», «смерть».

1. Гадамер Г.Г. Актуальность прекрасного. – М., Искусство, 1991, 369 с. 2. Еремичева В.И. Символика. Символ. Народные знания, фольклор. Народное искусство, вып. 4. – М., 1991, с. 49-64. 3. Кононенко В. Символы української мови. – Івано-Франківськ, 1996, 269 с. 4. Левкиевская Е.Е. Семантика славянских вербальных апотропеев (белорусская традиция) // Этноязыковая и этнокультурная история Восточной Европы. М., 1995. 5. Русские заговоры и заклинания/ под ред. В.П. Аникина, – МГУ., 1998. 6. Славянский заговорник. – М.: Институт общегуманитарных исследований, 2007, 736 с. 8.

Слухай Н.В. Символ і міф // Мова та історія, вип. 74, К., 2005, с.6-16. 9. *Тексты русских заговоров Жигаловского района Иркутской области* // www.ocnt.isu.ru/zagovor.htm 10. *Топорков А.Л.* Заговоры в русской рукописной традиции XV-XIX вв.

Н.М. Гоца, асп.,

Львівський національний університет ім. І. Франка

МОВЛЕННЄВИЙ ЖАНР ЯК ОДИН З ОСНОВНИХ КОМПОНЕНТІВ ЖАНРОВО-СТИЛЬОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕКСТУ

На сьогоднішній день все частіше можемо зустрітися з проблемою визначення жанру тексту та дослідження його стилю. Це питання навіть на сьогоднішній день є відкритим і потребує подальшого вивчення.

Згідно М.М. Бахтіна вивчення природи висловлювання, а також різноманіття жанрових форм висловлювання в усіх сферах діяльності людини має величезне значення для майже усіх галузей лінгвістики та філології. Це можна пояснити тим фактом, що будь-яке дослідження певного матеріалу стикається з певним висловлюванням, яке відноситься до сфер людської діяльності і спілкування. Саме звідси дослідникам вдається черпати свій матеріал для дослідження (а саме мовний матеріал) [Бахтін 1986, 429].

Метою даного повідомлення є визначити головні аспекти поняття «жанр», а також встановити, яким чином жанр визначає стиль твору. Ми намагатимось визначити особливості мовленнєвих жанрів та довести їх значимість для лінгвістичного аналізу будь-якого тексту.

Можна по-різному визначати термін «жанр». Проте всі визначення мають спільну рису – вони підкреслюють закріпленість, кодифікованість, стандартність жанрових рамок. Отже, зазначення жанрової приналежності зразу визначає новий незнайомий для читача об'єкт у знайому більшість. Загальність ряду композиційно-мовних характеристик і дозволяє розглядати жанр як парадигму текстів. А кожний окремих текст відповідного жанру як складову цієї парадигми [Кухаренко 1988, 84].

Отже, «жанр – вид творів у галузі якого-небудь мистецтва, що характеризується певними сюжетними та стилістичними ознаками» [Сучасний тлумачний словник української мови 2006, 296].

Жанрова специфіка є одним з основних диференційних ознак функціонального стилю, що забезпечує його єдність. Ця єдність виявляється як в ході дискретного вивчення жанрів, так і в результаті визначення того, яким чином жанри реалізують загальні риси функціонального стилю [Разинкина 2004, 30].

Згідно позиції В.А. Кухаренко жанрове визначення твору є його текстовим маркером, котрий розміщується до першого абзацу, в передтексті. Жанр обумовлює структурні особливості твору, в певній мірі впливає на його обсяг, посередньо відображається у його мовній субстанції. Автор дуже уважно відноситься до жанрової рубрикації свого твору і намагається у передмові, у статті, у коментарії пояснити свій вибір [Кухаренко 1988, 81-82].

Як стверджує Енн М. Джонс, індивідуальне знання жанру є абстрактним і схематичним, що зростає завдяки повторюваному та контекстному досвіду пов'язаному із

текстами. Схематичні згадки про жанр можуть бути непевними або навіть суперечливими, тому що досвід аналізу тексту може бути випадковим, частково згаданим або не-постійним. Коли люди стають досвідченими читачами і письменниками, то починають невимушеніше працювати у певному жанрі. Вони здатні поділяти тексти на жанрові категорії для того, щоб допомагати собі, іншим читачам і авторам у визначенні, обробці і запам'ятовуванні досвіду створення та аналізу тексту [Johns 1997, 21].

В.Е. Халізов зазначає, що «жанри є надіндивідуальними. Їх можна назвати індивідуальностями культурно-історичними» [Халізов 1999, 319]. Він також вважає, що жанри надзвичайно важко систематизувати і класифікувати. Перш за все, ці труднощі виникають через чисельність жанрів, їх специфічність та історичний обсяг. Слід процитувати даного автора і відзначити, що «жанри є або універсальними, або історично локальними». Труднощі виникають і через те, що одним терміном визначають протилежні явища. Згідно автора, усі жанрові визначення фіксують різні сторони художнього твору [Халізов 1999, 319].

Індивідуальне абстрактне знання жанру є як комплексним, так і дихотомічним. Він є одразу і когнітивним, і соціальним [Johns 1997, 21].

Постає питання – для чого необхідно так чітко визначати поняття «жанр» та диференціювати його характеристики? На думку В.А. Кухаренко, отримуючи жанровий сигнал до знайомства з твором, читач звужує рамки невідомості і розпливчатості очікування, у нього з'являється орієнтир, що спрямовує це очікування в певну сторону [Кухаренко 1988, 83-84].

В основному в усіх прозових творах (а почасти – поетичних) автор визначає жанр. Природно, рубрикація автором художнього тексту зумовлює відбір як змістово-фактуального матеріалу, так і мовних засобів. Трапляються випадки, коли авторська рубрикація жанру служить не показником роду, виду чи підвиду художнього твору, а разом із заголовком, епіграфом, змістово-фактуальною інформацією «підказує» художній задум автора [Крупа 2005, 104-105].

Варто відзначити, що усі літературні жанри мають структурні, формальні властивості, що мають, згідно В.Е. Халізова різну міру визначеності. Усі вони мали вплив на розвиток та становлення різних жанрів. Цікавим є те, що раніше кожен жанр слідував строго визначеним правилам, відкидаючи на другий план індивідуально-авторське слово, що суттєво відрізняється від того, що ми можемо спостерігати в літературі зараз [Халізов 1999, 333].

Цікавим, на наш погляд, протягом останніх років є розвиток в мовознавстві теорії мовленнєвих жанрів, що існує поряд із концепцією літературних жанрів. Саме жанр вважається одним із найголовніших механізмів у творенні, розвитку та інтерпретації мовлення.

Слід зазначити, що незважаючи на певні розбіжності, існує співвідношення між літературним та мовленнєвим жанрами. Л.Г. Бабенко, опираючись на праці М.М. Бахтіна стверджує, що основною рисою мовленнєвого жанру є його діалогічність, тобто він може існувати лише в аспекті мовленнєвого спілкування [Бабенко 2004, 77].

Саме М.М. Бахтін є засновником теорії мовленнєвих жанрів, яку він почав розробляти ще у 50-их роках. Необхідним є відмітити, що навіть на сьогоднішній день це питання залишається відкритим для науковців та дослідників.

Ф. Бацевич зазначає, що «мовленнєвий жанр – це складна єдність змісту, стилю і композиції, а також низки позамовних чинників (перш за все соціальних). Сам процес

спілкування деякими авторами витлумачується як послідовний перехід від одного мовленнєвого жанру до іншого» [Бацевич 2002, 31].

М.М. Бахтін наголошує на багатстві мовленнєвих жанрів. Зокрема визначає такі їх різновидності як короткі репліки побутового діалогу, побутову розповідь, коротку стандартну воєнну команду, ділові документи, публіцистичні виступи, наукові виступи, а також усі літературні жанри (зокрема і роман). Він також виділяє первинні (репліки побутового діалогу, листи) та вторинні (романи, драми, наукові дослідження) мовленнєві жанри. Первинні жанри стають складовими частинами вторинних, стають значущими лише у новому контексті [Бахтін 1986, 429]. Згідно Л.Г. Бабенко репліки героїв (первинні жанри) «трансформуються в складі цілого літературного твору як складного мовленнєвого жанру і представляють собою сукупність мовленнєвих жанрів, які виконують різні текстові функції» [Бабенко 2004, 81].

Цікавим є твердження Ф. Бацевич про те, що «у комунікативній перспективі мовленнєві жанри постають як закріплені у суспільному обігу схеми мовленнєвих дій, прийняті в певних ситуаціях і призначені для передачі певного змісту типові способи побудови мовлення, моделі міжособистісного спілкування, важливою складовою яких виступає інтенціональність» [Бацевич 2002, 33]

Незаперечним є той факт, що мовленнєві жанри нерозривно пов'язані зі стилем, навіть обумовлені ним. Кожному жанру притаманний певний стиль написання твору, тому неможливо розглядати ці два поняття окремо, оскільки вони є взаємопов'язаними та доповнюють аналіз тексту.

Як стверджує М.М. Бахтін «Кожен стиль нерозривно пов'язаний із висловлюванням і з типовими формами висловлювань, тобто мовленнєвими жанрами. Кожне висловлювання – усне чи письмове, первинне чи вторинне і в будь-якій сфері мовленнєвого спілкування є індивідуальним і тому може відобразити індивідуальність того, хто говорить (чи пише), тобто володіти індивідуальним стилем» [Бахтін 1986, 430].

За О.В. Ларміним стиль може існувати «лише у певних творчих манерах і через них, так як і індивідуальна манера даного автора знаходить своє відображення тільки в його творах» [Лармін 1964, 239]. Дослідник також дотримується думки, що неможливо дати загальне визначення особливих рис, що відрізняють індивідуальну манеру певного автора від загальних стильових прийомів, так як у кожного письменника, чи митця взагалі, ці риси будуть неповторними.

Гіршман М.М. визначає три основних ознаки, які досить часто стикаються одна з одною у різних визначеннях стилю: 1) єдність різноманітності; 2) вираження індивідуальності; 3) закономірна організація елементів художньої форми. При цьому автор зазначає, що замість вибору «загальне чи індивідуальне» тут необхідно побачити процес перетворення закономірностей організованості в органічність існування творчої індивідуальності. Незважаючи на це, «стиль є «своїм іншим» по відношенню до поняття «автор» може бути визначеним як найбільш безпосереднє, видиме і відчутне вираженням авторської присутності в кожному елементі, як матеріально втілений і творчо відчутний слід авторської активності, що створює і організовує художню ціле [Гіршман 1991, 74-75].

Важливим є твердження М.М. Бахтіна що найкраще індивідуальність автора розкривається у жанрах художньої літератури, оскільки тут індивідуальний стиль виступає «однією із найголовніших цілей». Продовжуючи цю думку, автор стверджує, що дуже часто

для мовленнєвих жанрів стиль є лише його додатковим «продуктом». Як наслідок, виникає проблема загального та індивідуального в мові, оскільки в різних жанрах проявляються та описуються різноманітні сторони індивідуальності автора [Бахтін 1986, 428-430].

Слід ще раз наголосити на зв'язку жанру та стилю. Бахтін М.М. ототожнює мовні стилі з жанровими стилями «певних сфер людської діяльності та спілкування». Знову можемо акцентувати свою увагу на тому, що кожній сфері відповідають власні жанри, які мають свої стилі. Погоджуючись із міркуваннями Бахтіна М.М., можемо сказати, що стиль пов'язаний з тематичними та певними композиційними єдностями, тобто типами побудови цілого, типами його завершення, типами відношення того, хто говорить до других учасників мовленнєвого спілкування. Цитуючи цього ж автора, зазначимо: «Стиль входить як елемент в жанрову єдність висловлювання» [Бахтін 1986, 430].

Бахтін М.М. також виділяє той факт, що мова постійно змінюється та розвивається, тому таке велике значення для мови мають мовленнєві жанри, які «задають тон». Адже народна мова має величезний вплив на літературні жанри, руйнуючи, чи, навпаки, поновляючи їх [Бахтін 1986, 431].

Якщо говорити про детальний аналіз тексту, то слід скористатися твердженням Бабенко Л.Г. про те, що у кожному тексті слід враховувати його жанрово-стилістичну організацію як у широкому смислі, одночасно беручи до уваги і його «внутрішньожанрову мовленнєву структуру, аналізуючи внутрішню структурованість як складного мовленнєвого жанра, який володіє специфікою композиційного скріплення різних простих мовленнєвих жанрів» [Бабенко 2004, 94].

Як бачимо, мовленнєві жанри є саме тією ланкою, яка пов'язує усі компоненти тексту, робить його одним цілим, наділяє змістом. Отже, необхідно вміти визначати та виділяти мовленнєві жанри з цілого, проте не забувати, що текст можна аналізувати лише за умови його цілісності та зв'язності.

1. *Бабенко Л.Г.* Филологический анализ текста. Основы теории, принципы и аспекты анализа: Учебник для вузов. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2004. – 464 с. 2. *Бахтин М.М.* Литературно-критические статьи. – М.: «Художественная литература», 1986. – С. 428 – 472. 3. *Бацевич Ф.* Термінологія комунікативної лінгвістики: аспекти дискурсивного підходу // Вісник Нац. Ун-ту «Львів.політ.». № 453. 2002. – С. 4. *Гиришман М.М.* Литературное произведение: теория и практика анализа: Учеб.пособие. – М.: Высш.шк., 1991. – 160с. 5. *Крупа М.* Лінгвістичний аналіз художнього тексту. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. – 416 с. 6. *Кухаренко В.А.* Інтерпретація текста: Учеб. пособие для студентов пед. институтов по спец. № 2103 «Иностран. яз.». – 2-е изд., перераб. – М.: «Просвещение», 1988. – 192 с. 7. *Лармин О.В.* Художественный метод и стиль. – М.: Издательство МГУ, 1964. – 273с. 8. *Разинкина Н.М.* Функциональная стилистика (на материале английского и русского языков): Учеб. Пособие / Н.М. Разинкина. – 2-е изд., испр.и доп. – М.: Высш. шк., 2004. – 271 с. 9. *Сучасний* тлумачний словник української мови: 65000 слів / За заг. ред. д-ра філолог. наук, проф. В.В. Дубічинського. – Х.: ВД «ШКОЛА», 2006. – 1008 с. 10. *Халізев В.Е.* Теория литературы. – М.: «Высшая школа», 1999. – 373с. 11. *Johns, Ann M.* Text, Role, Context: Developing Academic Literacies / Ann M. Johns. – Cambridge University Press, 1997.

ДЕЩО ПРО МОВНУ ОСВІТУ СТУДЕНТІВ-ПРАВНИКІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Мовна освіта – це процес засвоєння мовних знань та набуття мовленнєвих умінь і навичок особою. Триває такий процес протягом усього життя, утім найважливішим етапом вважається період отримання фахової освіти. Саме тому мовній освіті студентів треба відводити належну увагу у відповідних навчальних закладах.

Мовна освіта студентів-правників вищої школи неодноразово була об'єктом досліджень науковців. Зокрема відомими розвідками є напрацювання таких дослідників, як Ю. Прадід, А. Токарська, Н. Артикуца, О. Юрчук, О. Бойко, М. Заїченко, Л. Погиба, А. Корж, В. Сімонок та ін., які аналізували як загалом мовну освіту майбутніх юристів, так особливості навчальних дисциплін у здійсненні лінгвістичної освіти студентів-правників. Мета ж цієї статті – узагальнивши напрацювання попередників та досвід викладачів-практиків, виокремити основні проблемні питання мовної освіти студентів-правників вищих навчальних закладів.

1. Чи потрібні правникам мовні знання? Мовні знання, мовленнєві уміння та навички виконують важливу роль у професійній діяльності юристів. По-перше, їх робота пов'язана із законодавчими текстами, які треба вміти правильно тлумачити, що не можливе без знання мови, її граматики-стилістичних, лексичних особливостей. По-друге, результатом будь-якої юридичної діяльності є обов'язкове зовнішнє вираження думок правника, яке реалізується або в усному, або в писемному мовленні. На це, до речі, вказує ще латинський вислів щодо трьох основних видів діяльності юриста – *respondeo, caveo, ageo* (радити, складати документи, виступати в суді), – кожен з яких обов'язково пов'язаний з безпосереднім висловлюванням правника. А такий вид мовленнєвої діяльності тим більше не можливий без досконалого володіння мовою фахового спрямування.

Водночас не слід забувати й про те, що випускники-юристи в Україні діють в умовах конкуренції, адже кількість осіб з юридичною освітою значно перевищує потребу в них. Це дає роботодавцям можливість відбирати кращих, а відтак, збільшувати перелік вимог до кандидатів на посади юриста, юрисконсульта, помічника адвоката тощо. Нині одне з чільних місць до таких кандидатів займає вимога – досконале володіння українською мовою саме професійного спрямування.

Отже, знання української мови професійного спрямування – реальна потреба фахівців у сфері права. Такі знання насамперед повинні отримувати студенти-правники під час навчання у вищих навчальних закладах. Професійна мовна освіта майбутніх юристів повинна забезпечити вивчення не мови взагалі як суспільного явища, а саме особливостей мови фахової – мови, яка функціонує саме у сфері права: законодавстві, судочинстві, діловодстві, нотаріаті, правовій публіцистиці, юридичній науці та освіті.

2. Які дисципліни мовного спрямування треба вивчати правникам? Певний час вважалося, що введена до навчальних програм дисципліна «Ділова українська мова» нібито забезпечує всі потреби правників щодо отримання мовних знань та набуття мовленнєвих умінь та навичок. Згодом виявилось, що, по-перше, зміст цієї дисципліни є значно

звуженим у порівнянні з фаховими потребами, адже увага цього курсу зосереджена лише на особливостях офіційно-ділового стилю літературної мови, у той час як науковий, публіцистичний та розмовний стилі є не менш важливими у професійній діяльності правників; по-друге, названа дисципліна, як стверджують більшість фахівців, «не забезпечує той широкий спектр правничих мовно-фахових навичок, який є необхідний для майбутнього правника» [Артикуца 2003, 167].

З метою вирішення першої проблеми ввели до навчальних планів курс «Українська мова професійного спрямування» і нібито питання вичерпали. Що ж до другого, то за рахунок варіативної частини почали вводити й інші курси мовного спрямування, кількість, назви та зміст яких у кожному вищому навчальному закладі переважно різний. У зв'язку з таким розподілом вважаємо, що нині варто розрізнити два основні напрями мовної підготовки студентів-правників у вищих навчальних закладах юридичного спрямування: базовий та поглиблений.

Базовий напрям пов'язаний з активізуванням мовних знань та почасти й отриманням нової як мовознавчої, так і правознавчої інформації, яка необхідна для подальшого детального вивчення мови як засобу здійснення правової діяльності та як об'єкта правового регулювання. Реалізується цей напрям у процесі вивчення нормативного курсу «Українська мова професійного спрямування». З цієї дисципліною повинні ознайомлюватися всі студенти вищих навчальних закладів юридичного спрямування.

Базовий напрям є першим, опорним у здійсненні професійної мовної освіти. Його змістом є вивчення мовних норм сучасної української літературної мови, їх реалізація в різних жанрах та стилях юридичних текстів. Як неможливе розуміння математики без таблиці множення, правознавства без знань юридичних норм, так і не мислима професійна мовна освіта майбутніх правників без їхнього розуміння мовних норм: вимовних (орфоепічних), наголошувальних (акцентних), орфографічних, графічних, лексичних, словотвірних, морфологічних, синтаксичних, пунктуаційних, стилістичних.

Поглиблений напрям пов'язаний із вивченням мовних курсів міждисциплінарної галузі знань про взаємозв'язок мови і права – юридичної лінгвістики. Реалізується цей напрям у процесі вивчення мовних дисциплін, які належать до вибіркової (варіативної) частини навчального плану. Їх кількість та обсяг визначає самостійно кожний вищий навчальний заклад юридичного спрямування. Йдеться, наприклад, про такі дисципліни: юридичне документознавство, судова риторика, юридична термінологія, мова права, правничі лінгвістика тощо. Зміст останніх трьох навчальних дисциплін ґрунтовно розроблено й апробовано в Києво-Могилянській академії Н. Артикуцею [Артикуца 2004, 8].

Хоча й відбуваються якісні і кількісні зміни в сучасній мовній освіті правників, однак години, відведені у навчальних планах вищих навчальних закладів на мовну підготовку майбутніх правників, складають відносно невеликий відсоток. На відміну від українських освітніх закладів юридичного спрямування, європейські – дотримуються давньої традиції, за якою мовній підготовці відводиться понад половину всього навчального часу (55%) [Губаєва 2003, 31]. Такий підхід, на думку Т. Губаєвої, породжує належні результати: досконалість законодавчої стилістики французьких кодексів, красномовство британського парламенту та суду присяжних та ін. На жаль, у нашій державі така система мовної підготовки була безповоротно ліквідована у першій половині ХХ ст. [Красницька 2002, 7].

3. *Проблеми, пов'язані з викладанням мовних дисциплін у студентів-правників вищих навчальних закладів.* По-перше, щодо викладання навчальної дисципліни «Українська мова професійного спрямування». Як відомо, цей курс входить до складу нормативної частини навчального плану, а це означає, що його обсяг та зміст повинні бути визначеними відповідними державними стандартами освіти. Утім й донині державні вимоги щодо змісту та обсягу знань з української мови студентів-правників не є визначеними, як і не розроблена типова навчальна програма з цього курсу. Така ситуація призводить насамперед до нетотожного прочитання у вищих навчальних закладах юридичного спрямування дисципліни «Українська мова професійного спрямування». На це вказують навіть варіювання назв першого мовного курсу в освітніх закладах вищої школи: ділова українська мова, українське ділове мовлення, українська мова за професійним спрямуванням, українська мова професійного спілкування, сучасне ділове мовлення, культура фахового мовлення, удосконалення мовної підготовки тощо.

Така варіація назв курсів не може не вплинути і на змістове наповнення їх програм, що, безумовно, є негативним явищем як для дисципліни зі статусом все-таки нормативної. Крім того не у всіх навчальних закладах враховується дійсно-таки професійне спрямування викладання української мови, хоча й варто відмітити, що з кожним роком таких закладів стає все менше і менше, про що свідчить поява навчальних посібників справді фахового – правового – спрямування.

По-друге, щодо викладання варіативних навчальних мовних дисциплін у закладах юридичного спрямування. Оскільки в кожному навчальному закладі кількість таких дисциплін, їх обсяг та зміст визначається по-різному, то подавати цілісне, ґрунтовне узагальнення щодо порушеного питання важко, хоча ця проблема цікава для дослідження. Утім на деяких моментах хотілося б зупинитися.

Нині наявна певна кількість курсів мовного спрямування у вищих навчальних закладах юридичного спрямування, однак підручників чи навчальних посібників, які б відповідали програмам цих курсів, майже немає. Відтак, студентам дуже важко готуватися, наприклад, до таких навчальних дисциплін, як «Мова права», «Правнича лінгвістика» тощо, адже інформаційними джерелами цих курсів є окремі наукові статті, енциклопедичні замітки, автореферати, зрідка монографії, хоча й переважно російських авторів, які не завжди наявні в бібліотеках вищої школи.

Відносно небагато розроблено в Україні мовних курсів вузького професійного спрямування, наприклад для майбутніх слідчих, криміналістів, прокурорів, суддів, нормопроектувальників тощо, хоча й практика показує, що такі спеціалізовані курси є необхідними в сучасній юридичній освіті.

На відміну від здобутків українських науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів юридичного спрямування, російські значно попереду, що проявляється як на рівні розробки та впровадження фахових курсів, так і в підготовці спеціальної дидактичної літератури, науковому дослідженні проблем юрислінгвістики та лінгвоюристики (за термінологією М. Голева).

Російськими педагогами вищої школи, наприклад, розроблені такі мовні курси юридичного спрямування: «Мова і право (словесність в юриспруденції)» (Т. Губаєва), «Судове протоколювання як вид юридичного письма» (О. Матвєєва), «Юридична техніка» (Р. Насиров, О. Матвєєва), «Мова і стиль процесуальних документів» (Л. Фомічова),

«Лінгвістичні проблеми юридичної термінології» (С. Хижняк), «Юрислінгвістика» (М. Голев, Б. Шаріфуллін), «Проблеми мовної сугестології» (С. Дороніна) та ін. [Юрислінгвістика 2003, 9].

Як бачимо, мовна освіта студентів-правників вищих навчальних закладів поступово вдосконалюється як в кількісному, так і в якісному плані, хоча й немало ще виникає проблемних питань, які потребують невідкладних дій. Саме тому треба обов'язково організовувати круглі столи, проводити відповідні конференції з метою пошуку продуктивних шляхів вирішення наболілих проблем у сфері юридичної лінгводидактики.

1. *Артикуца Н.В.* Мова права і юридична термінологія: Навч. пос. – 2-ге вид., змін. і доп. – К.: Стилос, 2004. – 277 с. 2. *Артикуца Н.В.* Удосконалення лінгвістичної підготовки правознавців у вищій школі: досвід і перспективи // Право і лінгвістика: Матеріали міжн. наук.-практ. конф. – Сімферополь, 2003. – Ч. 2. – С. 166 – 174. 3. *Губаева Т.В.* Язык и право. Искусство владения словом в профессиональной юридической деятельности. – М.: НОРМА, 2003. – 300 с. 4. *Красницька А.В., Чулінда Л.І.* Ділова українська мова: Курс лекцій. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. – 108 с. 5. *Юрислінгвістика-4*; Юрико-лінгвістические дисциплины на юридических, филологических и журналистских факультетах российских вузов: Межвуз. сб. научн. тр. / Под ред. Н.Д. Голева. – Барнаул, 2003. – 370 с.

Я.С. Грищенко,

Національний технічний університет України «КПІ»

МОВЛЕННЄВІ АКТИ ЯК ДИСКУРСИВНІ МАРКЕРИ КОМПОЗИЦІЇ ВІРШОВАНОГО ТВОРУ

Одним з найважливіших понять сучасної лінгвістики та гуманітарної науки взагалі є дискурс, – поняття, яке представляє аспект творення тексту автором та сприйняття читачем. Вивчення характеру дискурсивності художніх текстів, зокрема віршованих творів, займає у філологічних дослідженнях одне з провідних місць.

Метою статті є дослідження засобів відтворення у композиційній моделі віршованого твору його дискурсивності, де під дискурсивністю віршованого твору (поетичного дискурсу) мається на увазі сукупність процесу та результату мовленнєвої діяльності поета, спрямованої на забезпечення адекватного сприйняття змісту його читачем.

Вивчення поетичного дискурсу з точки зору лінгвопрагматики [Горло 2007] та аналіз лінгвокогнітивних механізмів формування вербальних поетичних образів у віршованих творах [Дмитренко 2000], а також дослідження діалогічних основ англословного поетичного тексту [Соловьева 2007] проводилися без огляду на теорію мовленнєвих актів, яка відіграє провідну роль у створенні поетичного дискурсу та за допомогою якої реалізується інтенція поетичного твору.

Дискурсивність віршованого твору характеризується поліфонією емоційних станів та зміною тональностей, які відображають світосприйняття поета. Сукупність таких

композиційних ознак побудови класичного віршованого твору, як рівномірний розподіл рядків у строфах, логічне розгортання подій, що супроводжується поступовою зміною емоційного стану автора, та створюється за допомогою чергування різних типів мовленнєвих актів, розкриває картину світу поета.

Безперечно, що дискурсивність віршованих творів, які належать до різного часового простору, при наявності низки загальних ознак, має і відмінні властивості, оскільки віршовані твори відображають світосприйняття поетів, а отже і мовленнєву картину світу у якій створюється поетичний твір. Величезна різноманітність віршованих творів, які відрізняються один від одного як за їх архітектонічним наповненням так і за композиційною побудовою надають величезний матеріал для вивчення усього розмаїття поетичних барв.

Як свідчить проведене дослідження, віршовані твори поетів XIX сторіччя являють, у своїй більшості, класичну композиційну побудову віршованого твору, однак, чим більше поет наближений до XX сторіччя тим меншою стає різноманітність мовленнєвих актів, що використовуються задля відображення картини світу поета; автори відходять від ustalених зразків та намагаються підкорити композицію віршованого твору своїй уяві.

Матеріалом статті слугують віршовані твори таких провідних англійських поетів XIX сторіччя, як В. Вордсворт, Дж.Г. Байрон, П.Б. Шеллі.

Віршовані твори В. Вордсворта містять у собі від 1 до 11 строф, які у свою чергу складаються з 4-10 рядків.

На початку віршів поет у 36% випадків використовує експресивний мовленнєвий акт, який може виражати як поетичне звернення: «O blithe New-comer! I have heard...», так і захоплення: «What heavy smiles! O Lady mine./ Through my very heart they shine...». Репрезентативним мовленнєвим актом починається 31% віршів: «I've watched you now a bull half-hour./ Self-poised upon that yellow flower...», які містять у собі від 1 до 3 різних мовленнєвих актів. У 18% випадків на початку вірша звучить директивний мовленнєвий акт: «Stay near me – do not take thy flight!/ A little longer stay in sight!», а 15% віршів починаються з квеситивного мовленнєвого акту: «What crowd is this? What have we here!».

У завершенні вірша у 47% віршованих творів вживається репрезентативний мовленнєвий акт: «He is by nature led/ To peace so perfect that the young behold/ With envy, what the Old Man hardly feels». Поет застосовує експресивні мовленнєві акти у 41% віршів: «I will sing, as doth behave, / Hymns in praise of what I love!». Лише 6% віршів закінчуються директивним мовленнєвим актом: «O Sexton, do not then remove her./ Let one grave hold the Loved and Lover!», та 6% – квеситивним мовленнєвим актом: «Can question that thy countenance is bright,/ Celestial Power, as much with love as light?».

Композиційна структура віршованих творів В.Вордсворта різниться від цілком експресивних віршів до творів де гармонійно поєднуються декілька типів мовленнєвих актів. Наприклад, у творі «To a butterfly» відбувається чергування директивних та експресивних мовленнєвих актів:

«STAY near me – do not take thy flight!
A little longer stay in sight!
Much converse do I find in thee,
Historian of my infancy!
Float near me; do not yet depart!
Dead times revive in thee:

Thou bring'st, gay creature as thou art!
A solemn image to my heart,
My father's family!»

Таким чином, узагальнену композиційну структуру віршованих творів поета можна представити у вигляді наступного фрейму:

експресив → репрезентатив-директив-експресив-квесітив → **репрезентатив**

У результаті дослідження поетичних творів Дж.Г.Байрона було встановлено, що стандартний віршований твір поета містить у собі від 2 до 12 катренів, протягом яких можуть вживатися декілька типів мовленнєвих актів.

Експресивні типи висловлювань, за допомогою яких автор привертає увагу читача шляхом звернень: «Parent of golden dreams, Romance!», або квесітивів: »Why should my anxious breast repine,/ Because my youth is fled?», вживаються на початку 46% віршованих творів. З репрезентативних типів висловлювань, де автор знайомить читача з обставинами у яких відбуваються події: «She walks in beauty, like the night/ Of cloudless climes and starry skies...», починається 40% віршів. З директивних типів висловлювань автор починає 10% віршів: «Away, away ye notes of woe!», і, лише у 8% творів на початку вірша вживаються бехабітивні мовленнєві акти: «Love, Hope, and Joy, alike adieu!...».

У середині віршів, залежно від їх тематики, поет чергує репрезентативні, експресивні, бехабітивні та директивні мовленнєві акти, що говорить про різноманітність відтінків мовленнєвих актів у ліриці Байрона, адже суто репрезентативних віршів у поета не зустрічається.

Наприкінці віршів у більшості випадків (61%) вживається репрезентативний мовленнєвий акт: «And he that acts as wise men ought, / But lives – as Saints have died – a martyr.» Вірші, що закінчуються експресивним мовленнєвим актом, складають 30%: «Oh! for the crags that are wild and majestic!/ The steep, frowning glories of dark Loch na Garr!». Лише у 9% завершень віршів використовується директивний мовленнєвий акт: «Teach me – too early taught by thee!/ To bear, forgiving and forgiven: / On earth thy love was such to me;/ It fain would form my hope in heaven!».

Протягом віршів, зазвичай на межі катренів, або ближче до кінця твору здійснюється переломлення композиції, яке відбувається між різними типами мовленнєвих актів.

Узагальнену композиційну структуру віршованих творів Дж.Г. Байрона представимо у вигляді наступного фрейму:

експресив → репрезентатив-директив-експресив-квесітив → **репрезентатив**

Отже, композиційна структура віршованих творів Дж.Г.Байрона представлена у вигляді фрейму співпадає з фреймом, у якому подана композиція віршів В.Вордсворта. Однак, композиційна побудова віршованих творів Дж.Г.Байрона містить більш чітку градацію на строфи та більшу кількість мовленнєвих актів як на початку, так і у середині віршів.

Композиційна побудова віршованих творів П.Б. Шеллі, хоча він і є представником того ж часу, істотно відрізняється від поезії його попередників. У результаті проведеного аналізу було виявлено, що обсяг віршів поета варіюється від 1 строфи до 16, протягом яких спостерігається чергування мовленнєвих актів та декілька разів змінюється тональність.

З репрезентативного мовленнєвого акту, за допомогою якого поет знайомить читача з проблемою, яка підлягає розгляду у даному вірші: «The odour from the flower is gone/ Which like thy kisses breathed on me...», починається 72% проаналізованих творів. Експресивний мовленнєвий акт поет використовує на початку 16% віршів: «How wonderful is Death./ Death and his brother Sleep!». Квесітивний мовленнєвий акт з'являється у 9% випадків: «And canst thou mock mine agony, thus calm/ In cloudless radiance, Queen of silver night?». Тільки у 3% віршів на початку творів використовується директивний мовленнєвий акт: «Tell me, thou Star, whose wings of light/ Speed thee in thy fiery flight./ In what cavern of the night/ Will thy pinions close now?».

Як і Дж.Г. Байрон, у середині вірша поет перемешує різні мовленнєві акти, за допомогою яких він доносить до читача свої роздуми щодо проблеми, яка підіймається у творі. Наприклад у вірші «Time», де поет протягом однієї строфи використовує експресивний мовленнєвий акт (поетичне звернення), репрезентативний та квесітивний мовленнєві акти, при чому слова на початку і наприкінці твору співпадають:

Unfathomable Sea! whose waves are years,
Ocean of Time, whose waters of deep woe
Are brackish with the salt of human tears!
Thou shoreless flood, which in thy ebb and flow
Claspest the limits of mortality,
And sick of prey, yet howling on for more,
Vomitest thy wrecks on its inhospitable shore;
Traucherous in calm, and terrible in storm,
Who shall put forth on thee,
Unfathomable Sea?

Поет вживає репрезентативний мовленнєвий акт наприкінці 68% віршованих творів: «Its mute and uncomplaining lot/ Is such as mine should be». У 19% випадків наприкінці віршу використовується експресивний мовленнєвий акт: «Of the regret that pleasure leaves./ Destroying life alone, not peace!», і лише іноді вірші закінчуються квесітивним мовленнєвим актом (13%): «Spirits from beyond the moon./ Oh, refuse the boon!».

Отже, композиційна структура віршу П.Б. Шеллі відрізняється від попередніх і може бути представлена у вигляді наступного фрейму:

репрезентатив→репрезентатив-директив-експресив-квесітив→**репрезентатив**

У віршованих творах П.Б.Шеллі виражає свої думки та захоплення менш експресивно ніж його попередники і його побудова віршів вже не така стала як у Дж.Г.Байрона.

Таким чином, отримані результати доводять, що дискурсивність віршованого твору відображається у його композиційній побудові за допомогою різних типів мовленнєвих актів. У класичних віршованих творах Дж.Г. Байрона, спостерігається чітке розмежування

строф, виражена експресія, та послідовне вживання різних типів мовленнєвих актів, за допомогою яких протягом віршованих творів поступово змінюється тональність. Порівняно з віршами Дж.Г.Байрона віршовані твори В.Вордсворта та П.Б.Шеллі мають більш гнучку композиційну структуру, де не завжди є чіткий розподіл на строфи і зміна тональності не співпадає з межами строф. У подальших дослідженнях планується розгляд композиційної побудови віршованих творів поетів ХХ сторіччя.

1. *Горло Е.А.* Универсальная антропоцентрическая модель поэтического дискурса: автореферат дис. ... доктора филологических наук: 10.02.19, 10.02.20. – Ростов-на-Дону, 2007. – 46 с. 2. *Димитренко Л.В.* Когнітивні та лінгвостилістичні особливості поетичного образу (на матеріалі американської поезії ХХ ст.). – Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Одеса, 2000. – 19с. 3. *Соловьева Е.А.* Диалогические основы англоязычного поэтического текста в аспекте его категориальных свойств: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – Саранськ, 2007. – 230с.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. *Байрон Дж.Г.* Избранная лирика. /На англ.яз./ – М.:ОАО Издательство «Радуга», 2004. – 768 с. 2. *Shelley P.B.* Poetry and Prose. – М.: For language publish house, 1959. – 495 p. 3. *Wordsworth W.* The poetical works of Wordsworth. – N.Y.: Oxford university press, 1942. – 986 p.

*Н.В.Гуйванюк, д.філол.н., проф.,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*

КОМУНІКАТИВНО-МОДАЛЬНИЙ СПЕКТР ЗМІСТОВОЇ СТРУКТУРИ РЕЧЕНЬ З ЧАСТКАМИ

Висловлення як об'єкт лінгвістичної семантики і теорії комунікації на сьогодні викликає чимало суперечливих думок мовознавців. Особливо актуальним постає питання про синтаксичний статус висловлень. Більшість учених сходяться на тому, що висловлення – це мінімальна одиниця комунікативного синтаксису, яка є не тільки безпосередньою реалізацією у мовленні речення-конструкції, але й продуктом завершеного акту комунікації, мовленнєвом втіленням думки, волі, стану, почуттів мовця. Закони побудови висловлення підвладні трьом кутам синтаксичного трикутника: «мислення – комунікація – мова». І комунікативний задум, і комунікативний мотив, і його розгортання (синтаксування) здійснюються у висловленні завдяки самій потребі мовців спілкуватися, тобто потребі передачі певної інформації співрозмовникові у певній ситуації спілкування.

Проблеми референції і прагматики висловлення детально проаналізовані у працях Н.Д. Арутюнової, О.В. Падучевої, Р.С. Столнейкера [Арутюнова 1976; Падучева 1985; Столнейкер 1985]. У висловленні мовець виражає різноманітні оцінки, інтерпретації пропозитивного змісту: модальні, етичні, естетичні і ін., але передусім обов'язково – інтенційну інтерпретацію об'єктивного змісту повідомлення, зумовлену комунікативним задумом, що формує ілюкутивну силу висловлення, спрямовану на адресата.

У висловленні образ-концепт ситуації і його окремі складники актуалізуються в момент мовлення, і з точки зору мовця одержують ту чи іншу референційно-дейктичну інтерпретацію відносно позначуваного фрагмента дійсності. Експліцитний зміст висловлення через безпосередню участь у ситуації реальної соціально-психологічної взаємодії комунікантів збагачується актуальними «презумптивними» смислами, різного роду імплікаціями. На противагу об'єктивному смислу висловлення – диктуму, який відображає реальний образ-концепт ситуації дійсності, різноманітні суб'єктивно-оцінні і комунікативно-модальні смисли, за Ш. Баллі, отримали назву «модусу» висловлення [Баллі 1955]. Модус, крім того, є одним із об'єктів прагматичного синтаксису, у сферу якого включаються і проблематика стилістики мовлення, і риторика, і жанрологія висловлень [Шмелева 1983; Остин 1986, 22-131; Шинкарук 2002; Бахтин 1979, 237-280].

Проте встановити чітку межу між семантикою і прагматикою висловлення надзвичайно важко. Skorистаємося при цьому поглядом О.В. Падучевої, що «семантика – це відношення знаків до реальності; прагматика – відношення знаків до їх користувачів, передусім – до мовця» [Падучева 1996, 221].

З точки зору синтаксичної номінації синтаксування висловлень здійснюється через предикацію й детермінацію [Кубрякова 1986]. У змістовій структурі висловлення відображено три ланки: 1) денотативне значення (власне ситуація, подія, відображена реченням); 2) інформативне чи пропозитивне значення, що становить його семантичну структуру; 3) інтерпретаційне значення, що репрезентує денотат речення як своєрідну «інтелектуальну модель події» у висловленні [Шмелева 1983, 42-48; Шмелева 1980, 131-137].

Оскільки усвідомлений відбір необхідних знаків номінації (словоформ, словосполучень, моделей речень) із певної сукупності співвідносних засобів того або іншого референційного змісту висловлення здійснюється безпосередньо в акті мовлення, то, безперечно, виникає потреба по-новому висвітлити проблему змістової структури і комунікативної модальності речення-висловлення, з урахуванням функціонально-комунікативних потреб мовців, їх комунікативної компетенції й номінативно-інтерпретаційної здатності до «моделювання події, ситуації дійсності». У зв'язку з цим актуальною постає і проблема формально-семантичних співвідношень (ФСС) у синтаксисі [Гуйванюк 1999].

ФСС в синтаксисі розглядаються безпосередньо в аспекті номінативної деривації, тобто номінації події, факту чи ситуації дійсності у тісному зв'язку з процесом формально-граматичного структурування (синтаксування). Внаслідок різного структурування речення-висловлення, що мають спільну референційно-інформативну семантику, вступають у ФСС. Якщо зіставляти висловлення (варіанти висловлень) з тим самим референтом (позначуваним), то, з нашого погляду, їх потрібно вважати кореферентними. Одним із таких варіантів, що бере активну участь у кореферентних співвідношеннях є речення з частками.

Метою нашого дослідження є визначення кола комунікативно-модальних та комунікативно-прагматичних смислів, що входять до пропозитивної та загальноінформаційної (змістової) структури висловлень з частками.

У попередній граматичній традиції частки мали статус службового слова, позбавленого лексичного значення. Хоч були й інші міркування. Наприклад, І.Кисельов вважав, що частки мають послаблені лексичні значення [Киселев 1974, 4]. Автори «Граматики української мови» (О.К. Безпояско, К.Г. Городенська, В.М. Русанівський) [Безпояско 1993, 309] наголошують на суто синтаксичному призначенні часток. В.О.Горпинич вважає, що

частка як службова частина мови має специфічне призначення – «служать для семантичного поєднання в реченні різнорідних його членів, утворення деяких морфологічних категорій, надання висловленням та його частинам додаткових смислових, модальних і емоційно-експресивних відтінків, необхідних у комунікативному процесі» [Горпинич 2002, 311].

У словнику лінгвістичних термінів Д.І.Ганича та І.С.Олійника усі групи часток, що виражають різні модально-смислові та емоційно-експресивні відтінки речень чи окремих слів, названо *фразовими* [Ганич 1985, 331-332]. Серед фразових часток за їх функціонально-семантичними особливостями виділяються такі групи: питальні, оклично-підсилювальні (оформляють певний комунікативний тип речення); власне модальні, стверджувальні і заперечні (виражають ставлення мовця до змісту всього речення); вказівні, означальні, кількісні, спонукальні, видільні, приєднувальні (виділяють у смисловому відношенні окремі компоненти речення) [Сучасна 1969, 502; Давиденко 1993].

Згідно з концепцією функціонального синтаксису частки кваліфікуються як аналітичні синтаксичні морфеми, тому що, подібно до синтетичних морфем, не мають лексичного значення, але, на відміну від них, функціонують не в структурі морфологічного слова, а обслуговують здебільшого сферу *синтаксичного слова* [виділено нами – Н.Г.] та сферу синтаксичної одиниці-конструкції – речення, виділяючи тему або рему за актуального членування чи створюючи тип речення за комунікативною метою» [Вихованець 2004, 357]. Зокрема, І.Р.Вихованець називає їх *аналітичними синтаксичними морфемами*. Частки треба розглядати «не в лексичній, а в синтаксичній системі мови» [Вихованець 1988, 23-30].

Проте частки виконують функції не лише «актуалізаторів» теми або реми в реченні при актуальному членуванні. Як бачимо, частки виявляють своє семантико-функціональне значення в реченні у стосунку до певного «синтаксичного слова», тобто синтаксеми, або ж до речення в цілому.

І. М.Кобозева у праці «Проблеми описания частиц в исследованиях 80-х гг.» пропонує визначення узагальненої семантичної функції часток, яка, за її тлумаченням, «служить місточком між висловленим і тим, що під ним розуміється» [Кобозева 1991, 155]. У рамках цієї загальної семантичної функції можуть бути виділені часткові значення часток. При цьому І.М.Кобозева не заперечує індивідуальності лексичного значення часток, тобто власне словникових, проте зазначає, що «значення часток, як і інших службових слів ближче до граматичного, ніж до «нормального» лексичного» [Кобозева 1991, 166]. Разом з тим ці значення є загальнограматичними чи загальносинтаксичними, якщо врівноважувати відношення частки до речення (висловлення) [Стародумова 1997, 11].

Питання прагматики і відповідних функцій часток у комунікативних одиницях знайшли певне висвітлення у працях Т.В. Булигіної, А.Д. Шмельова, Т.М. Ніколаєвої, І.М. Кобозевої, Р.С. Столнейкера, Н.Д. Арутюнової, О.В. Падучевої та ін. Оскільки прагматика, за визначенням Р.С. Столнейкера, «це наука, яка вивчає мову за її відношенням до тих, хто її «використовує» [Столнейкер 1985, 419], то прагматичні функції часток мають відношення до «організації процесу комунікативної взаємодії» [Кобозева 1991, 158]. Більше того, частки, як вважає Т.М. Ніколаєва, «несуть на собі весь максимум комунікативного (на відміну від номінативного) пласту висловлення. Вони передають відношення до ситуації, відношення елементів тексту один до одного, відношення між мовцями і відношення мовця до тієї системи «загального фонду знань», яка об'єднує адресанта і

адресата. Таким чином, ці слова максимально відповідальні за успішність (удачу) спілкування» [Николаева 1985, 14].

Останнім часом частки трактують як особливі суб'єктивно-модальні форми в реченні, що є виразниками цілого спектру значень персуазивної модальності. Такої думки дотримуються автори колективної праці «Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання» І.І.Слинько, Н.В.Гуйванюк, М.Ф. Кобилянська [Слинько 1994]. Про ускладнення частками семантико-синтаксичної структури речення йдеться, зокрема, в дисертаційному дослідженні В.А.Чолкан [Чолкан 2001]. Частки як ускладнювачі семантики синтаксем у реченні модифікують їх значення, ускладнюють різноманітними додатковими відтінками, тому дослідниця називає їх «модальними модифікаторами».

Частки є егоцентричними елементами поряд зі вставними компонентами і вигуками – показниками персуазивної модальності, тобто такими, що вказують на присутність у них мовця- автора конкретного висловлення. У структурі речення можуть відноситися до всього складу висловлення, ускладнювати певний компонент його структури чи входити до складу функтивя складного речення, виражаючи різноманітні семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами [Співвідношення 1997].

Автори академічного видання «Теоретична морфологія української мови» вважають, що частки – «це окремий і своєрідний тип службових слів-морфем, що спеціалізуються на вираженні двох комунікативних функцій – вирізненні теми і реми в актуальному членуванні речення та у формуванні комунікативних типів речення за метою висловлювання» [Вихованець 2004, 358]. Вони беруть безпосередню участь у комунікативних актах ствердження чи заперечення (*інформативних* актах), *питальних* (чи запитових) актах, спонування (*імперативних* актах) чи мовленнєвих актах *експресивного типу* (за О.В.Падучевою) [Падучева 1996, 301-311], хоч у кожному з цих актів, а отже відповідно і у структурованих висловленнях, вони виявляють свою специфіку. Крім того, останнім часом почали виділяти ще й так звані *верифікативні мовленнєві акти*, які поділяють на акти підтвердження / заперечення і згоди / незгоди [див.: Добрушина 1997, 197-198].

Отже, можемо говорити про два різновиди комунікативних функцій часток у висловленні: 1) *комунікативно-синтаксичну*, яка полягає в структуруванні висловлень, різних за комунікативною функцією, у зв'язуванні речень у тексті (частки виступають своєрідними скріпами), в актуалізації окремих компонентів висловлень, а також у тому, що частки є окремими висловленнями-комунікатами (еквівалентами висловлень); 2) *комунікативно-прагматичну*, зумовлену роллю часток як модифікаторів референційно-інформативного змісту висловлень.

Комунікативно-синтаксична функція часток полягає в тому, що вони виступають засобами оформлення діалогічного мовлення. У репліках-стимулах частки стимулюють спонування до відповіді, виражають заклик до дії. У репліках-реакціях вони виконують функцію підтримування контакту. І в монологах, і в діалогах частки є засобом актуального членування висловлення, беруть участь у структуруванні висловлень: частка – уточнювач семантики компонента, частка – актуалізатор теми і реми, частка – компонент структурної схеми чи компонент реалізації структурної схеми речення-висловлення. Комунікативно-синтаксична функція часток зумовлена і їх роллю окремого еквівалента висловлення (нечленованого речення-висловлення, комуніката).

Поняття *комунікативно-прагматичної функції* часток пов'язане з видом мовленнєвого акту. У діалозі частки стимулюють комунікативно-прагматичну взаємодію між співрозмовниками (контактостворювальна функція). Комунікативно-прагматичні функції часток виявляються безпосередньо у змісті висловлень і полягають у тому, що саме частки є своєрідними показниками різних форм, типів і жанрів мовлення, а також індивідуального авторського стилю [див., наприклад, працю О.О. Семенець про участь фразових часток («ферментів модальної семантики висловлення») у передачі синергетики поетичного слова: Семенець 2004, 234-242]. Вносячи додаткові відтінки значення у висловлення конкретного мовленнєвого акту, частки створюють різні варіанти висловлень, з різною змістовою структурою.

Найчастіше частки, виступаючи модальними модифікаторами синтаксем, привносять до змістової структури висловлень різноманітні значення, пов'язані з уточненням, обмеженням, що йде від мовця. Наприклад, означальні частки *власне, саме, якраз, рівно, точно* використовуються для уточнення семантики присудкових компонентів у складі речення щодо часового вияву дії чи стану: *Сонце саме заходило* (Марко Вовчок); *Еней в сю путь якраз зібрався, шапові чоботи набув, підтикався, підперезався і пояс цупко підтягнув...* (І.Котляревський).

Кількісні частки *майже, мало не, трохи не, чи не, ледве не* щодо предиката виступають модифікаторами якісно-кількісної характеристики вияву дії чи стану: *Макар Іванович виправлявся, прохав, мало не плакав...* (М. Коцюбинський); *Пан директор приймив дарунок, утішився, засоромився та трохи не заплакав* (Л. Мартович); *Один дідок там / біля вогню/ ледь не розчахнувся* (Л.Костенко).

Значення обмеження у номінативних виявах можуть передавати обмежувально-видільні частки *тільки, лише (лиш, лишень)*. Наприклад: *Печальний досвітку, журбо моя грунева, не тільки колоски і не лишень дерева вмирають стоячи!..* (Д. Павличко); *Бери-но цвіту по власній змозі, і хліба, й солі, і втіхи в хату, лиш не забудь заплатити в дорозі людській любові звичайну плату* (А. Малишко).

Досить часто структура речення ускладнюється за допомогою видільних часток *навіть, і, й* (в значенні *навіть*), *таки, усе (все), аж, це (йце)*, що підсилюють семантику компонентів речення відтінком *градації*. Наприклад: *То покритка, попідтинню з байстрам шкандибає, батько й мати одцурались, й чужі не приймають! Старці навіть цураються!!* (Т. Шевченко). Підсилювальну функцію щодо суб'єктивного сприйняття інтенсивності предикативної ознаки дії, стану чи властивості виконує у реченні частка *аж*, надаючи досить часто відтінку *вищої міри вияву*: *Кучаки за образами та хрести з ласкавцю були аж чорні від тилу* (М. Коцюбинський); *За якусь хвилину в світлиці аж гуло* (Б. Лепкий); *Від бур задимлених і часу аж порудів сухий папір* (А. Малишко).

Обмежувальна частка *все-таки* надає предикатній синтаксемі здебільшого відтінку *допустовості* (підкреслює істинність реалізації дії, можливо такої, яка відбувається всупереч чийсь волі). Пор.: *Тиміш Хмельницький все-таки одружився з коханою Розандою* (М.Івасюк).

Відтінки *неточності, приблизності* вносять у семантику предиката порівняльні частки-модифікатори *ніби, мов, немов, неначе, неначеб, мовби, буцім, буцімто*, діал. *гей-би, отік*, подекуди виявляючи асоціативно-подібні відношення (порівняльні) або ж узгалі видозмінюючи речове значення предиката до протилежного. Порівняймо: *Колись*

мов закам'янілий, упертий вираз на обличчю тепер **неначе злагіднів** (Б.Грінченко); **Гори ніби дрімають** у вранішній тиші (О. Кобилянська).

Відтінку *сподіваного початку дії чи сподіваного результату* надають предикатним синтаксемам частки *ну от, от і, ось-ось, як*: **Ось-ось і золоте засвімениє море Долин зі шпиля гір...** (В. Пачовський); **Аж ось і обізвався один парубок, Денис Лискотун** (Г. КвіткаОснов'яненко); **Вона /панночка/ як кинеться до старої, обіймає, цілує...** (Марко Вовчок).

Відтінок *звичності, узвичаєності* предикативної ознаки надає частка *собі*: **А сотник був собі багатий, то в його, знаєте, росло на божій харчі за дитину чиесь байстря; Стануть собі /закохані/, обіймуться – співа соловейко** (3 творів Т. Шевченка). Подібне значення виявляє щодо минулої дії частка було при присудку: **Дівчина було говорить спокійно** (Марко Вовчок).

Відомо, що частина часток (*ану, ну, нум, нумо, нуте, давай, гайда, -бо, -но*) видозмінюють, модифікують значення спонукуваної дії, надаючи їй відтінку *категоричності*, служать засобами підсилення *бажання, просьби, наказу, заборони, заклику до дії*. Наприклад: **Ану, проведи-но котрий мене до хлопців** (Ю. Збанацький).

Частки *дай, давай* при формі першої особи множини чи подекуди однини творять наказовий спосіб, надаючи відтінку *зацікавленості* майбутньої дією стосовно співрозмовника, пісилуючи спонукальну сумісну дію, як-от: **Давай пошлем свого робітника в ліс** (Розм.); **Давай попливемо у ніч коротку назад по ріці незворотнього часу!** (Л. Костенко).

Частина часток творять комунікативний тип оптативних (бажальних) речень української мови: *би, б, коли б, якщо б, от якби, хоч би, як би, тільки б, коби хоть* і под. Бажальні частки *би, б* є основним засобом оформлення оптативних речень, які передають бажання мовця. Наприклад: **Поглянути б це раз на синій Дніпро...** (Леся Українка); **Отак би жити синім квітнем під небом зоряно-рясним, на око – зовсім не помітним, на слово – дивно голосним** (А. Малишко); **Побачити б хоч назирці, ввівока і закропити спраглий погляд свій** (В. Стус).

Протилежне модальне значення *небажаності* передає частка *але ж бо*: **Але ж бо зиратимуться інші жінки зависним оком, що нічим їм голови прикрасити!** (Л. Мартович); **А він /пан/ мене і набачив, Грод!...** (Т. Шевченко).

Оклично-підсилювальні частки *як, який, що за, що то за, але ж це просто* вживаються як допоміжний засіб при оформленні *експресивних висловлень*, виражаючи цілий спектр емоційно-оцінних значень (захоплення, здивування тощо): **Боже, як грав старий Андранат!** (О.Кобилянська); **І що ж за такі славні часом казки, що то за смішні такі!** (Марко Вовчок); **А який сніп волосся у неї!** (М. Стельмах); **Але ж це просто чудо якесь з чоловіком зробилося!** (О. Гончар).

Поліфункціональність часток зумовляє їх здатність вживатися у різних комунікативних актах, вносячи відповідні відтінки у змістову структуру висловлень. Наприклад, частка *ну* в *інформативних висловленнях* може надавати таких значень: 1) наслідку (результативно-наслідкового значення); 2) незадоволення; 3) виклику; 4) категоричності; 5) несприйняття заперечень; 5) вагання; 6) незгоди [Кобозева 1988, 50-62].

У *верифікативних висловленнях* ця ж частка вносить у змістову структуру висловлень значення: 1) визнання; 2) підтвердження; 3) згоди; 4) уступки; 5) незгоди; 6) непідтвердження (заперечення) [Кручинина 1988, 118-119]. У *питальних висловленнях* ця ж частка

виражає: 1) стимул до відповіді, 2) вимушений висновок, 3) здивування, 4) байдужість, 5) недовіри. У *спонукальних мовленнєвих актах* частка ну вносить до інформативно-референційної структури висловлень значення: 1) спонукування до дії; 2) незадоволення; 3) байдужості; 4) визнання; 5) підбадьорювання; 6) примирення; 7) згоди. В *експресивних висловленнях* так само спостерігаємо цілий спектр комунікативних значень у змістовій структурі висловлень. Наприклад: 1) захоплення; 2) емоційна оцінка; 3) визнання; 4) незадоволення; 5) роздратування; 6) обурення; 7) іронії; 8) недовіри; 9) нетерпеливості; 10) заспокоєння; 11) втішання тощо.

Отже, як бачимо, більшість модальних часток мають виразний «синтаксичний» характер, що дає підстави вважати їх спеціальними суб'єктивно-модальними формами, якими є також вставні слова, вигуки, питальні й окличні слова, які можна розглядати як особливі засоби вираження суб'єктивної модальності. Становлячи національну специфіку мови, частки збагачують її різноманітністю відтінків значень.

Досліджуючи фактологічний матеріал, можемо зробити висновок, що *комунікативно-синтаксичні функції* часток полягають у синтаксуюванні комунікативних типів висловлень, в актуалізації окремих компонентів висловлення, у вираженні текстових зв'язків між реченнями- висловленнями. *Комунікативно-прагматичні функції* часток виявляються в тому, що за їхньою допомогою створюються не тільки різні типи комунікативних одиниць як результатів дії мовленнєвих актів, не тільки різні комунікативно-актуалізаційні варіанти кореферентних висловлень, але й суттєві доповнення до змістової структури висловлень, що ускладнюють їх різноманітними комунікативно-прагматичними смислами.

1. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл: логико-семантические проблемы.- М.:Наука, 1976.- 383 с. 2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка.- М.: Изд-во иностр.лит., 1955.- 416 с. 3. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров // Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М., 1979. – С. 237-280. 4. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія: Підручник. – К.: Либідь, 1993. – 336 с. 5. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматика укр.мови / І.Вихованець, К.Городенська.- К.: Пульсари, 2004.- 400с. 6. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. – К.: Наук. думка, 1988. – 256 с. 7. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вища школа, 1985. – С. 331-332. 8. Горпинич В.О. Українська морфологія.- Дніпропетровськ: ДНУ, 2002.- 350 с. 9. Гуйванюк Н.В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць. – Чернівці: Рута, 1999. – 336 с. 10. Давиденко М.О. Частки української мови з погляду їх складу, функцій та семантики: Автореф. дис. ...канд.філол.наук. – Одеса, 1993. – 17 с. 11. Добрушина Е.Р. Способы выражения верификации в современной русской диалогической речи. // Синтаксис. Изучение и преподавание. Сборник работ учеников В.А. Белошапковой. – М.: Диалог – МГУ, 1997. – С. 196-210. 12. Киселев И.А. Частицы в современных восточнославянских языках: Автореф. дис. ...докт. филол.наук.- Минск, 1976.- 41 с. 13. Кобозева И.М. Проблемы описания частиц в исследованиях 80-х гг. //Прагматика и семантика. Сб. научно-аналитических обзоров. – М.: Изд-во АН СССР, 1991. – С.147- 173. 14. Кубрякова Е.С. Номинативные аспекты речевой деятельности.- М.: Наука, 1986.- 211 с. 15. Николаева Т.М. Функции частиц в высказывании (на материале славянских языков). – М.: Наука, 1985. – 168 с. 16. Остин Дж.Л. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике.

Выпуск 17. Теория речевых актов. – М., 1986. – С. 22-131. 17. *Падучева Е.В.* Высказывание и ее соотносительность с действительностью: Референциальные аспекты семантики местоимений. – М.: Наука, 1985. – 271 с. 18. *Падучева Е.В.* Семантические исследования. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 464 с. 19. *Семенець О.О.* Синергетика поетичного слова. – Кіровоград: Імекс ЛТД, 2004. – 338 с. 20. *Слинько І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Ф.* Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 1994. – 670 с. 21. *Співвідношення об'єктивної та суб'єктивної модальності в реченні: Навчально-методичний посібник для студентів 4-5 курсів спеціальності «Українська мова і література»* (Укл. Гуйванюк Н.В., Чолкан В.А.). – Чернівці: Рута, 1997. – 63 с. 22. *Стародумова Е.А.* Русские частицы. Учебное пособие. – Владивосток: Изд-во ДВГУ, 1997. – 68 с. 23. *Столнейкер Р.С.* Прагматика. // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 16. Прагматика. – М.: Прогресс, 1985. – С. 429-438. 24. *Сучасна українська літературна мова / За ред. І.К.Білодіда.– Морфологія.* – К.: Наукова думка, 1969. – С.501-513. 25. *Чолкан В.А.* Речення з суб'єктивно-модальними формами в сучасній українській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Івано-Франківськ, 2001. – 19 с. 26. *Шмелева Т.В.* Предложение и ситуация в синтаксической концепции Т.П.Ломтева // Научн. докл. высш. шк. Филол. науки. – 1983.- № 3.- С.42-48. 27. *Шмелева Т.В.* Пропозиция и ее репрезентации в предложении // Вопросы русского языкознания: Проблемы теории и истории русского языка. – М., 1980.- Вып.3.- С.131-137. 28. *Шинкарук В.* Категорії модусу і диктуму у структурі речення. – Чернівці, 2002. – 271 с.

*Г.В. Давиденко, асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка*

СТРУКТУРА АРХЕТИПУ ГЕРОЯ НІМЕЦЬКОЇ НАРОДНОЇ ПОБУТОВОЇ КАЗКИ

У статті, що пропонується, об'єктом нашої уваги є персонажі німецької народної побутової казки (коротких оповідань усної народної творчості на побутову тематику, зафіксовані братами Грімм зі збереженням оригінальної форми, змісту та звучання), предметом – засоби вираження компонентів структури архетипу героя німецької народної побутової казки. Актуальність і теоретичне значення роботи зумовлено її метою: наша увага спрямована на встановлення та інтерпретацію структурних компонентів архетипу героя німецької побутової казки як представника німецької культури. *Національний архетип героя казки* – це історично опрацьовані архетипні уявлення, соціокультурне втілення модифікованого архетипу в особистості [Юнг 1998, 236].

Протагоніст казки є продуктом культури суспільства і є вираженням єдності багатьох індивідуальних потреб та інтересів. Триєдність соціального ідеалу, втіленням якого є герой побутової казки, можна представити як єдність істини, добра і краси. Характер культури залежить від того, яка зі сторін триєдності соціального ідеалу в ній домінує. Оскільки персонаж є персоніфікацією різних семантичних сфер, він наділений ознаками, які реалізують відразу декілька областей значення.

Архетип героя німецької побутової казки є складним утворенням, яке має багатоаспектний характер і не зводиться до єдиного визначення. Він складається із семи компонентів, кожний з яких визначається властивими лише йому ознаками: 1) *типи героїв за характером здійснюваних дій*: герой-шукач, герой-жертва, герой-хазяїн, герой біблійних історій; 2) *атрибутивні характеристики героя*: позитивний / негативний; 3) *належність до одного зі світів* (реальний, світ вищих сил, міфічний); 4) *герой як втілення певної моральної ідеї*: – у світі панує зло; – доля мінлива; – видимість оманлива; – пристрасті згубні; – задовольняйся тим, що є; 5) *герой як носій визначених функцій*: – дії, які він здійснює (дієслово-концепт); – місце дії (дім, населений пункт, поле, ліс, земля, небо); 6) *мотиви, що лежать в основі певних дій героя*; 7) *типи героїв за розробкою тем*: – професійні типи; – соціальні типи; – легендарні типи [Давиденко 2008].

Інтерпретація архетипу героя німецької народної побутової казки сприяє встановленню особливостей національного менталітету.

Персонаж німецької народної побутової казки відтворює у своєму образі сторони життєвої реальності. Відображаючи реальний світ у казках, етнос керується властивим лише йому баченням світу, переломлює його крізь призму своєї творчої свідомості і структуру мови, створюючи неповторний індивідуальний художній світ. Цей художній світ складає словесну структуру дискурсу [Кожинів 1975, 249].

У понятті «архетип» ми виділили сім основних компонентів (семантичних полів), кожний з яких має власні ознаки. Підраховуючи частотність вживання варіантів, котрі відповідають ознакам одного семантичного компоненту, ми переводимо якісні характеристики у кількісні, надаючи ознаці семантичного поля кількісну визначеність. Таке дослідження включає етапи: 1. Визначення предмета дослідження. 2. Встановлення компонентів предмета дослідження (логічна операція). Сукупність виділених компонентів дасть систему показників досліджуваного явища. Кількість компонентів залежить від природи і складності даного об'єкту дослідження. 3. «Вимірювання» відібраних компонентів. У межах цього етапу здійснюється аналіз кількісної визначеності компонентів як сукупності кількісних характеристик їх ознак з метою встановлення відомої субординації між компонентами.

Для отримання вихідних кількісних даних у 101 німецькій народній побутовій казці було проведено частотний аналіз ознак за сімома компонентами у структурі архетипу героя побутової казки. Дані аналізу відображені у такій формі:

1. Riese / Велетень
1) герой-шукач
2) негативний
3) міфічний світ
4) у світі панує зло
5) ліс, гори, поле
6) бажання володіти
7) легендарний тип
2. Teufel / Чорт
1) герой-шукач

2) негативний
3) світ вищих сил
4) пристрасті згубні
5) інший світ, дім у лісі
6) бажання володіти
7) легендарний тип
3. Tod / Смерть
1) герой-шукач
2) справедливий
3) світ вищих сил
4) задовольняйся тим, що є
5) інший світ
6) бажання захистити / бажання володіти
7) легендарний тип
4. Gott / Бог, Muttergott / Діва Марія, Apostel / апостоли
1) герой біблійних історій
2) позитивний
3) світ вищих сил
4) задовольняйся тим, що є
5) інший світ, небо
6) бажання захистити, допомогти
7) легендарний тип
5. Soldat / Солдат
1) герой-шукач
2) позитивний
3) реальний світ
4) доля мінлива / у світі панує зло
5) місто
6) бажання самоствердитись / бажання привернути до себе увагу
7) соціальний тип
6. Bauer / Селянин
1) герой-хазяїн, герой-жертва
2) позитивний
3) реальний світ
4) доля мінлива/ у світі панує зло / задовольняйся тим, що є
5) село / поле / дім
6) бажання самоствердитись / прагнення заявити про своє право на жалість

7. Räuber / Розбійник
1) герой-шукач
2) негативний
3) реальний світ
4) у світі панує зло / видимість оманлива
5) ліс / дім
6) бажання володіти
7) соціальний тип
8. Knecht/служник, Schneider/ швець, кравець, Köchin/ кухарка, Spinnerin/праля, Hirt/пастух, Jäger/ мисливець, Kaufmann/ купець, Doktor, Feldscher/ санітар, лікар
1) герой-шукач, герой-жертва
2) негативний/позитивний
3) реальний світ
4) доля мінлива / задовольняйся тим, що є
5) місто / дім
6) бажання самоствердитись / бажання володіти / прагнення заявити про своє право на жалість
7) професійний тип / соціальний тип

Відповідно до отриманих результатів можна зробити наступні узагальнення:

а) *типи героїв за характером здійснюваних дій:*

- Sucher (герой-шукач) – 14 (велетень, чорт, смерть, солдат, розбійник, швець, кравець, кухарка, праля, пастух, мисливець, купець, санітар, лікар);
- Held der Kinderlegenden (герой біблійних історій) – 3 (Бог, Діва Марія, апостоли);
- Opfer (герой-жертва) – 2 (селянин, служник);
- Hausherr (герой-хазяїн) – 1 (селянин);

б) *атрибутивні характеристики героя:*

- Gut (позитивний) – 13 (Бог, Діва Марія, апостоли, солдат, селянин, швець, кравець, праля, пастух, мисливець, купець, санітар, лікар);
- Böse (негативний) – 5 (велетень, чорт, розбійник, служник, кухарка);
- Gerecht (справедливий) – 1 (смерть)

в) *належність до одного зі світів*

- Erdreich (реальний світ) – 13 (солдат, селянин, розбійник, служник, швець, кравець, кухарка, праля, пастух, мисливець, купець, санітар, лікар);
- Jenseits (світ вищих сил) – 5 (чорт, смерть, Бог, Діва Марія, апостоли);
- Fabelwelt (міфічний світ) – 1 (велетень);

г) *герой як втілення певної моральної ідеї:*

- Das Schicksal ist abänderbar (Доля мінлива) – 11 (солдат, селянин, швець, кравець, кухарка, праля, пастух, мисливець, купець, санітар, лікар);
- Es dabei bewenden lassen (Задовольняйся тим, що є) – 5 (Бог, Діва Марія, апостоли, селянин, служник);

– Böse herrscht auf der Welt (У світі панує зло) – 4 (велетень, солдат, селянин, розбійник);

– Leidenschaften sind unselig (Пристрасті згубні) – 2 (чорт, смерть);

– Das Äußere trügt (Видимість обманлива) – 1 (розбійник);

г) локалізація героя:

– Ortschaft (населений пункт): Stadt / місто – 9 (солдат, служник, швець, кравець, куховарка, праля, купець, санітар, лікар), Dorf / село – 1 (селянин);

– Haus (дім) – 9 (чорт, селянин, розбійник, служник, швець, кравець, кухарка, праля, лікар);

– Wald (ліс) – 4 (велетень, чорт, розбійник, мисливець);

– Feld (поле) – 3 (велетень, селянин, пастух);

– Himmel (небо) – 3 (Бог, Діва Марія, апостоли);

– Gebirge, Berg (гори) – 1 (велетень);

д) мотиви, що лежать в основі певних дій героя:

– бажання, спроби самоствердитись – 9 (солдат, селянин, швець, кравець, лікар, санітар, куховарка, праля, мисливець);

– бажання володіти чимось – 6 (велетень, чорт, смерть, розбійник, лікар, купець);

– бажання захистити – 4 (смерть, Бог, Діва Марія, апостоли);

– бажання привернути до себе увагу – 2 (солдат, пастух);

– прагнення заявити про своє право на жалість – 2 (селянин, служник);

е) типи героїв за розробкою тем:

– професійні типи – 9 (швець, кравець, кухарка, праля, пастух, мисливець, купець, санітар, лікар);

– соціальні типи – 4 (солдат, селянин, розбійник, служник);

– легендарні типи – 6 (велетень, чорт, смерть, Бог, Діва Марія, апостоли).

Кількісні показники ознак дозволяють представити ієрархічну організацію структури архетипу героя німецьких побутових оповідань. Для цього нам потрібно вирахувати чисельні значення *стандартного відхилення ознак*, величиною «Sx» з формули по вираховуванню коефіцієнта кореляції Г.Корна [Корн 2003, 84]. За цією формулою $Sx = \text{загальна сума } (x - x')^2 / \text{число ознак}$, де x – чисельний показник частотності одиниць, x' – середнє арифметичне. Так, наприклад, компонент А) *типи героїв за характером здійснюваних дій* має 4 ознаки, середнє арифметичне x' буде дорівнювати 5; їхня загальна сума $(x - x')^2 = 110$; стандартного відхилення ознак $Sx (A) = 27,5$.

Таким чином, показник цієї величини стає у нашому випадку основним критерієм аранжування компонентів у структурі національного архетипу. Якщо розташувати компоненти у порядку від більшого показника до меншого, то можна вирахувати ієрархію організації архетипу героя німецької побутової казки.

а) типи героїв за характером здійснюваних дій – 27,5

б) атрибутивні характеристики героя – 24,77

в) належність до одного зі світів – 24,77

г) герой, як втілення певної моральної ідеї – 12,24

г) локалізація героя – 9,46

д) мотиви, що лежать в основі певних дій героя – 7,65

е) типи героїв за розробкою тем – 4,2

Дискурс німецької народної побутової казки є особливою системою комунікації, «символічною моделлю, яка формує людський досвід – як пізнавальний, так і емоційний» у розв'язанні найважливіших проблем буття. Основа комунікації у побутовій казці – передавання життєво важливих для людини і суспільства моральних смислів [Бацевич 2004, 142]. Це відображено у даній ієрархії архетипу героя побутової казки, як представника німецького етносу.

Схема «герой-шукач, герой-жертва, герой-хазяїн, герой біблійних історій» є персоніфікацією генетичної пам'яті народу, де зафіксовано ставлення до релігії, землі, природи та відповідні національні характеристики. Перше місце компонента «*характер здійснюваних дій*» у структурі архетипу обумовлено тим, що у дискурсі народної побутової казки вихідний набір характеристик є очевидним, а їхні модифікації у героях – порівняно однотипними.

Компонент «*атрибутивні характеристики*» є константою у дискурсі німецької народної побутової казки, що й забезпечує його друге місце у структурі архетипу героя казки. Не втавства казці психологічна розробка характерів компенсується використанням постійних епітетів, які поділяють дійових осіб казки на позитивних та негативних.

Генетично пов'язані з анімізмом та тотемізмом образи героїв міфічного світу та світу вищих сил з об'єкту первісних вірувань перетворюються на естетичні артефакти, створюючи форми ненаукового розуміння світу людиною. Вищі сили стають способом вираження суспільної оцінки, носіями колективних уявлень про соціальну справедливість як про суспільну норму. Даними обставинами визначається третє місце компонента «*приналежність до одного зі світів*» у цій ієрархії.

Компонент «*моральна ідея*» демонструє те, що ментальна установка героя побутової казки, а відтак – і німця, визначається передусім бажанням жити у достатку.

Компонент «*локалізація*» у казці позначається через місце дії, отже, через місце проживання німця, що має важливе значення для німецького народу внаслідок історичних особливостей формування німецького етносу.

Компонент «*мотиви, що лежать в основі дій героя*». Вони завжди є складними і являють собою не просто збіг обставин чи набір стійких сюжетних функцій, а виступають однією з головних причин існування героя у казці. Те, що спонукає актанта до дії, безпосередньо пов'язане із загальною тематикою та прагматикою дискурсу побутової казки.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Дослідження лексичних одиниць, котрі характеризують героя казки, дозволили з'ясувати, чому утворилась саме така послідовність у ієрархії архетипу героя казки. Художні образи персонажів казок є носіями концептуальної інформації [Єсіпович 2006, 13]. Кожен з компонентів співвідноситься з провідними національними концептами, які характеризують героя казки та його дії, а відтак – і представника німецького народу. Компонент «локалізація» втілюється у концепті HAUS (ДИМ); компоненти «моральна ідея», «характер здійснюваних дій» та «мотиви, що лежать в основі дій героя» характеризуються такими концептами, як ORDNUNG (ПОРЯДОК), ARBEIT (ПРАЦЯ) та SPARSAMKEIT (ОЩАДЛИВІСТЬ). Концепти DAS GUTE (ДОБРО) і DAS BÖSE (ЗЛО) знаходять своє вираження у компонентах «атрибутивні характеристики» та «належність до одного зі світів». У подальшому можливе дослідження лексичного наповнення кожного компонента у межах інтерпретації змісту того чи іншого лінгвокультурного концепту.

1. *Бацевич Ф. С.* Основи комунікативної лінгвістики: [підручник] / Флорій Бацевич. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с. – (Альма-матер). 2. *Давиденко Г. В.* Стратегія визначення структури архетипу героя німецької народної побутової казки / Г. В. Давиденко // Мовні і концептуальні картини світу. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2008. – № 24. – Кн. 1. 3. *Єсіпович К.П.* Образ «Чарівного» у французькій народній казці (лінгвокогнітивний аспект): Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 «Романські мови» / К. П. Єсіпович. – К., 2006. – 20с. 4. *Кожинів В. В.* Об изучении художественной речи / В. В. Кожинів // Контекст. – М., 1975. – С. 249-267. 5. *Корн, Гранино А.* Справочник по математике для научных работников и инженеров: Определения. Теоремы. Формулы / Г. Корн, Т. Корн; [пер. И. Г. Арамановича (ред. пер.) и др.]. – СПб. [и др.]: Лань, 2003. – 831 с. 6. *Юнг К. Г.* Психология бессознательного / Карл Густав Юнг. – М.: АСТ : Канон+, 1998. – 397 с.

*Н.О. Данилюк, к.філол.н., докторант,
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

НАЗВА «УКРАЇНА» В НАРОДНОПІСЕННИХ ТЕКСТАХ

Семантичні особливості власної назви «України» переважно у зв'язку із походженням української мови розглядали І. Огієнко, А. Кримський, Л. Булаховський, В. Русанівський, Г. Півторак, С. Єрмоленко, В. Жайворонок, Л. Ставицька, Г. Сюта та інші учені. На матеріалі української поезії другої половини ХХ ст. слово-концепт проаналізовано у дисертаційному дослідженні І. Шапошникової. У нашій статті звернемо увагу на зміст номена у народнопісенних текстах різної територіальної та часової віднесеності.

Слово-поняття *Україна* у народній поезії знаходимо у контекстах, до яких увведено лексику з конкретним, предметним значенням: *рідна хата, садок, калина, тополя, дорога, криниця, село (город)* тощо: *Прощавай, слава, гóрод рідненький, Прощай, Україно! Прощай, мій сад зелененький, Прощавай, дівчино!* [Укр. нар. пісні, I, 99]. Рідна земля у свідомості носія фольклору пов'язана також із близькими людьми – батьками, дівчиною чи дружиною, діточками, всією родиною.

У народній поезії виділено розгалужений синоніміко-варіантний ряд одиниць на позначення рідної землі-України: *моя, рідна сторона (сторонька); наш, рідний край (країна), край веселий; своя земля; моя (своя), рідна, славна Україна (Вкраїна)* і под. Цьому рядові протиставлено інший, до складу якого входять вислови *далека сторона (край, країна); чужа, друга сторона (стороність); чужина (чужбина), чужа, далека чужина*. Показово, що в пісенних текстах знаходимо приклади поєднання назви *Україна* з означеннями *моя, своя, рідна – і далека, та, чужа*. Напр., зіставимо: *Ох, і виведіте мене, виведіте На Савур-могили, Гей, нехай стану, гляну-подивлюся Я на мою Україну!* [Укр. нар. пісні, I, 32–33]; *Випроводжаєш мене, моя ридинько, Та чи не жаль тобі буде, Як я поїду на ту україну Та межі чужії люде?* [Нечуй-Левицький, 47].

Інколи протиставлення *своя Україна – чужа Україна* трапляється в одному і тому ж тексті: *Поглядає Морозенко та на свою Україну: Ой що своя Україна як мак процвітає,*

А чужая Україна як лист опадає [Марко Вовчок, 365]. Виникає цілком слушне запитання, чому *Україна* асоціюється з чужими людьми? Чому родина козака, дівчина, які, очевидно, проживають в Україні, виряджають його на *ту, далеку Україну*? Таку нелогічність помітили деякі укладачі пісень, що подавали написання номінації з малої букви, як-от: *Козак од їжджає, Дівчинонька плаче:*»*Куди їдеш, козаче? Козаче-соболу, Візьми мене із собою На україню далеку!*» (2) [Укр. нар. пісні, I, 236]. Причини цього явища, напевне, слід шукати у факті, що, як свідчать літописні й актові документи XII-XVII ст., слово *Україна* у той час ще не стало власною географічною назвою цілої етнічної території і вживалося для позначення окраїнних (порубіжних) місцевостей [Див.: Толочко 1994, 2–9]. На цей факт звернули увагу А. Кримський, І. Огієнко та інші дослідники. Зокрема, у праці «Українська мова, звідкіля вона взялася і як розвивалася» (1922) А. Кримський писав: «Слово «україна» в старовину визначало попросту «пограниччя». За часів великого князівства київського XII віку ми знаходимо, наприклад, згадку про «україну» галицьку, точніш – галицько-волинську, на пограниччі області смоленської (див. Іпатіївський літопис під роком 1189), й одночасно зустрічаємо звітку, під 1187-им роком, про «україну» наддніпрянську, лівобічну, теперішню Полтавщину. Після татарської руйни XIII віку під «україною» малоруси розуміли переважно самісінькі землі дніпрового степового пограниччя (Україна Лівобічна й Україна Правобічна). З XV–XVI віку тут розвилася козацтво, і тоді територія «України» значно поширилася як по лівому, так і по правому боці Дніпра» [Кримський 1922, 17–18]. Саме тому в піснях лексема «Україна» могла стояти в одному ряду з номінаціями інших земель, зокрема, Волині, Поділля, що подавалися як рівнозначні, напр., у тесті: *Як ти будеш мене, мати, бити, То я піду на Вкраїну жити, З Украйни на Подолля, Отам моє щастя й доля* [Пісні кохання, 119]. І. Огієнко підкреслював: «Коли пішла Козаччина, то козакі свої землі також називали Україною, так само ці землі називала Польща і Москва» [Огієнко 1918, 17]. Отож, у пісенних текстах виявляємо слово *Україна* (інколи – у формі множини) з означенням *козацька*, як-от: *Ой по горах, по долинах, По козацьких українях* (2) *Сиз голубонько літає ...* [Пісні кохання, 54]. Відомо, що протягом XVII-XVIII ст. топонім поступово набував значення конкретного географічного поняття, поширюючись на всю територію, аж до Галичини: *Та немає лучче, та немає краще, як у нас на Вкраїні: та немає ляха, та немає пана, немає унії* [Цит. за: Словарь, II, 330]. Номінацію *Україна* в такому розумінні вжито в більшості народних пісень. Але оскільки у фольклорі зберігаються твори багатьох часових зрізів, то й використовується слово з різним семантичним обсягом.

Крім того, підкреслимо, що в усній словесності аналізована лексема та її форми можуть мати загальне значення «край, країна», на якому свого часу також акцентували І. Огієнко та Б. Грінченко, вважаючи його первинним. Цей компонент значення наведено і в словникові-довідникові, укладеному В. Жайворонком [див.: Жайворонко 2006, 611]: *Не шукай нас, ненько, ні в горах, ні в долинах, Шукай нас, ненько, по чужих українях. Одно піде в ліс, а друге у пролісія, Ти, стара ненько, ти на нас не надійся* [Пісні родин. життя, 266]; *Прибуди, мій миленький, З україн далеких* [Цит. за: Словарь, II, 330]; *Ой по горах, по долинах, По широких українях, Ой там козак походжає* [Там само, 330]. Назву з такою семантикою слід писати з малої літери, однак у багатьох збірках пісень цього не дотримано і за традицією використано велику букву. Це, зокрема, спостерігаємо у текстах, в яких *Україна* називає чужий край, сторону чоловіка: *Горе, горе, що чужа*

Україна, Гей, а ще гірше, що невірня дружина, Гей, вона мене ізсушила, із'ялила, Гей, вона мене з білх ніжок звалила [Яворницький, 341]; *Да не розливайсь, море, Бо й так мені горе, На чужій Україні Бідній сиротині* [Марко Вовчок, 281].

У думках та історичних піснях часто використано описові назви рідного краю – «край веселий, мир хрещений», «города християнські», «ясні зорі, тихі води»: *Ой визволи, Боже, нас, всіх бідних невільників, З тяжкої неволі, З віри бусурменської, На ясні зорі, На тихі води, У край веселий, У мир хрещений!* [Закувала зозуленька, 127]. Значення цілого усталеного вислову може перебирати на себе його частина, напр.: *Ой погляне козак Нечай За тихій води – Іде ляхів сорок тисяч Хорошої вроди* [Нар. перлини, 60].

Слово-поняття *Україна* у багатьох творах персоніфіковано, до його семантики уведено змістові компоненти, властиві назвам на позначення людини. Внаслідок цього утворено вислови, побудовані на основі переносних значень дієслів *зажуритися* – «перейматися почуттями журби, смутку» [СУМ, III, 125], *засмутитися* – «стати похмурим, безраднісним» [СУМ, III, 320], *спати* – «бути бездіяльним, пасивним, млявим» [СУМ, IX, 494]: *Зажурилась Україна, Бо нічим прожити, Витоптала орда кіньми Маленькій діти...* [Закувала зозуленька, 161]; *Довго спала Україна, Довго чорний ворон спав. Він проснувся, спам'ятався, Що колись він волю мав* [А ми тую червону калину..., 45].

Традиційні асоціації слів-понять *Україна* і *калина* часто виявлено у структурі семантико-синтаксичного паралелізму, підкріпленого співвідносними дієсловами *похилитися* – *засмутитися*: *Гей, у лузі червона калина, Гей, гей, похилилася; Чогось наша славна Україна, Гей, гей, засмутилася* [Закувала зозуленька, 161]. Цей стилістичний засіб у повстанських піснях отримав оптимістичне звучання: *А ми тую червону калину підіймемо, А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!* [А ми тую червону калину..., 43]. Символічне значення «рідний край; Україна», наявне у слові *калина*, не зафіксовано в жодній іншій національній культурі, тобто воно є власне українським. Тому слово-поняття *калина* набуває символічного значення засобу зв'язку з батьківщиною, навіть у тексті, в якому йдеться про загибель героя: *Ой поїхав (козак) в Туреччину Дай там і загинув, Свою милу Україну Навіки покинув. Казав собі насипати Високу могилу, Казав собі насадити В головах калину. Будуть пташки прилітати, Калиночку їсти, Будуть мені приносити, Від родоньку вісти* [Істор. пісні, 192]. О. Сімович наголошувала, що «сема «рідний край» у межахслова-символу *калина* чітко виявляється завдяки існуванню опозиційної семи «чужина». У наведеному тексті це виражено опозицією *Туреччина* – *Україна*... Якісний прикметник *мила* (Україна) поширює позитивні конотації й на означуване слово-символ» [Сімович 1999, 10–11].

Типові фольклорні зіставлення *земля* – *мати*, *Україна* – *мати* отримали свою образну реалізацію у мові повстанських пісень: *Не журися, червона калино, все вгору рости! Не журися, славна Україно, ми твої сини* [А ми тую червону калину..., 43]; *Гей, Україно, ти наша ненько, Тобі вірненько присягнем* [Там само, 100]; *Гордою будь, земле Волині, Бо дала сина ти Україні* [Там само, 14]. Вдалу трансформацію відомих слів П. Чубинського із поезії, написаної у 1862 р. (*Ще не вмерла Україна, і слава, і воля, ще нам, браття молодії, усміхнеться доля...*) та покладеної на музику композитором М. Вербицьким, що в 1918 р., а потім зі змінами (*Ще не вмерла України і слава, і доля...*) 15 січня 1992 року стала державним гімном України, виявляємо у тексті воїнів УПА: *Вже воскресла Україна, І слава, і воля, Вже нам, браття молодії, Усміхнеться доля!* [Там

само, 6]. Слова повстанської «Молитви» звучать актуально і нині: *Боже єдиний, дай Україні Силу й Славу, і Власть* [Гам само, 3].

Отже, слово-поняття *Україна* у мові народної пісні, насамперед, асоціюється з родиною, матір'ю і хатою, садком, калиною, криницею. Його протиставлено чужій, далекій стороні. Номінацію вжито в кількох значеннях, що відповідають різним історичним періодам, як назву цілої країни та певних територій. Від назви географічного об'єкта у фольклорних текстах лексему піднято до рівня символу Матері – захисниці й покровительки своїх Дітей.

1. *Жайворонок В.* Знаки української етнокультури: Словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – 703 с. 2. *Кримський А.* Українська мова, звідкіля вона взялася і як розвивалася // Історія української мови: Хрестоматія / Упоряд. С.Я. Єрмоленко, А.К. Мойсеєнко. – К.: Либідь, 1996. – С. 16–36. 3. *Огієнко І.І.* Курс українського языка: Посobie для студентів, учителів і учасників старших класов... – К., 1918. – С. 5. 4. *Сімович О.* Поетична символіка української народної творчості: лінгвістичний аспект. – Л.: ВЦ Львів. держ. ун-ту, 1999. – 46 с. 5. *Толочко П.* Назва «Україна» в південно-руських літописах і актових документах // Київська старовина. – 1994. – №3. – С.2–9.

Джерела

1. *А ми тую червону калину...* – А ми тую червону калину підійємо: Збірник повстанських пісень/ Упоряд. Б. Берекета, Ю. Хлопук, худ. М. Кумановський. – Луцьк: Випекс, 1992. – 114 с. 2. *Закувала зозуленька* – Закувала зозуленька: Антологія української народної творчості. Пісні, прислів'я, загадки, скоромовки / Упоряд., передм. та приміт. Н. Шумади. – К.: Дніпро, 1987. – 392 с. 3. *Історія України* – Григор'єв-Наш. Історія України в народних думках та піснях / Ред. та упоряд. ілюстрацій А. Демиденко. – К.: Веселка, 1993. – 210 с. 4. *Історичні пісні* – Історичні пісні. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – 1068 с. 5. *Марко Вовчок* – Фольклорні записи Марка Вовчка та Опанаса Марковича / Упоряд., передм. і приміт. О.І. Дея. – К.: Наук. думка, 1983. – 528 с. 6. *Нар. перлини* – Народні перлини / Упоряд., вст. ст. М. Стельмаха. – К.: Дніпро, 1975. – 391 с. 7. *Нечуй-Левицький* – Народні пісні в записях Івана Нечуй-Левицького. – К.: Муз. Україна, 1985. – 103 с. 8. *Пісні кохання* – Пісні кохання / Упоряд., вст. ст. та приміт. О.І. Дея. – К.: Дніпро, 1986. – 366 с. 9. *Пісні родин. життя* – Пісні родинного життя / Упоряд., вст. ст. та приміт. Г.В. Довженок. – К.: Дніпро, 1988. – 359 с. 10. *Словарь* – *Словарь* української мови / Упоряд. Б. Грінченко: В 4-х т. – К., 1907–1909; у дужках римською цифрою подається том, арабською – сторінка. 11. *СУМ* – Словник української мови: В 11т. – К.: Наукова думка, 1971–1980; у дужках римською цифрою подається том, арабською – сторінка. 12. *Укр. нар. пісні* – Українські народні пісні: В 2-х кн. – К.: Мистецтво, 1955. – Кн. 1. – 484 с.; Кн. 2. – 415 с.; у дужках римською цифрою подається том, арабською – сторінка. 13. *Чи я в лузі...* – Чи я в лузі не калина була: Українські народні алегоричні пісні / Упоряд. Т. Колотило. – К.: Веселка, 1991. – 182 с. 14. *Яворницький* – *Українські народні пісні, наспівані Д.Яворницьким. Пісні та думи з архіву вченого* / Упоряд., вст. ст., приміт. та комент. М.М. Олійник-Шубравської. – К.: Муз.Україна, 1990. – 453 с.

МИКОЛА ЛУКАШ – ПЕРЕКЛАДАЧ ПОЕЗІЇ Ф.ШИЛЛЕРА

Поезію Ф. Шиллера давно знають і шанують на Україні. Перші українські переклади його лірики з'явилися ще в середині XIX ст. у Галичині. Так у 1839 році Йосип Левицький видає у Перемишлі свій переклад «Пісні про дзвін» («Das Lied von der Glocke»), а у 1842 та 1844 роках – переклади балад Шиллера. Проте стосовно цих перекладів І. Франко висловився досить критично, перш за все, через їх мовний консерватизм (переклади здійснені не живою українською народною мовою, а «язичієм») та брак поетичного обдарування [6].

У другій половині XIX ст. з'являються переклади, переспіви та обробки поезій Шиллера, виконані Ю. Федьковичем. Вони отримали схвальний відгук І. Франка, який назвав їх «прегарними», та вказав на значення творчості Шиллера для поетичної діяльності буковинського співця [7].

У 80–90 роках XIX ст. свої переклади Шиллерової поезії запропонували галицькі поети В. Масляк, О. Черняхівський, Д. Йосифович, С. Яричевський, Б. Пюрко, Ц. Білило, О. Грицай. Їх переклади видавалися не лише в Галичині, їх друкували також у Харкові, Петербурзі та в інших містах Росії та України.

У 1914 році у Львові у серії «Всесвітня бібліотека» була видана збірка перекладів поетичних творів Ф. Шиллера [10]. Збірка стала важливим етапом у вітчизняній шиллеріані, оскільки у ній вперше були зібрані переклади 21 поезії та 13 балад поета, виконаних упродовж другої половини XIX ст. та першого десятиріччя XX ст.

У 20-тих рр. XX ст. вагомий внесок у українську шиллеріану зробив Д. Загул. Він переклав дев'ять Шиллерових балад та «Пісню про дзвін». У 1927 році ці переклади були видані окремою збіркою «Балади» [8].

Наступна збірка поезій Шиллера українською мовою побачила світ аж у 1967 році. Це були переклади М. Лукаша [9]. Ця книга була черговою спробою донести до українського читача вогонь і силу шиллерівського слова. Адже, як зазначає Б.Савченко, «переклади, навіть найкращі, поступово старіють. До цього спричиняється і розвиток мови, що засвоює твір іноземного автора, і ріст вимог до самої техніки художнього перекладу та інші об'єктивні і суб'єктивні причини» [5, 202]. І однією з причин є той факт, що у 1935 році Д.Загул був репресований, а виконані ним переклади зникли з полиць бібліотек; більше не перевидувалися й інші переклади поезії Шиллера.

До цієї збірки увійшли переклади 76 поетичних творів німецького поета. Жодне з попередніх видань не охоплювало з такою повнотою всі жанри лірики Шиллера. Поряд із ліричними мініатюрами «Амалія» («Amalia»), «Захоплення Лаурою» («Die Entzückung (an Laura)'), відомими баладами «Полікратів перстень» («Der Ring des Polykrates»), «Івікові журавлі» («Die Kraniche des Ibykus»), «Рицар Тогенбург» («Ritter Togenburg») у збірці широко представлено сатиричну поезію Шиллера («Помста муз» («Die Rache der Musen»), «Сільська серенада» («Baurenständchen») та ін.) і його філософські афоризми («Епіграми», «Конфуцїєві притчі»). Також це була перша велика збірка українських перекладів поезії Шиллера, здійснених одним перекладачем. В. Коптілов у своїй рецензії

на збірку зазначає: «Добре, коли читачеві не заважає перекладацьке різноголосся, коли він має змогу подивитись у вічі великого поета очима одного перекладача, та ще й такого, як М. Лукаш» [1,1].

Говорячи про мову перекладів М. Лукаша, Б.Савченко зазначає: «Мова Лукашевих перекладів тече значно вільніше і енергійніше, ніж у багатьох з його попередників. І це дуже важливо, бо сила шиллерівського вислову, експресивна насиченість вірша завжди потребували неабияких зусиль перекладачів» [5, 202].

У перекладах М. Лукаша знаходимо чимало прикладів того, як, здавалося б, неперекладні елементи шиллерівського вірша, пов'язані зі специфічними особливостями німецької мови, повноцінно передаються засобами української мови. Для цього перекладачеві необхідно було використати великі глибинні скарби рідної мови, відшукати досконалі рішення багатьох проблем художнього перекладу, створити на українському мовному ґрунті мистецькі цінності, що сяють барвами першотвору. Перекладаючи поезію Ф. Шиллера, М. Лукаш виступає як новатор, розширюючи зображувальні можливості слова, змушуючи його бриніти тими ж інтонаціями та почуттями, що і в оригіналі.

Як зазначає Г.Кочур, Микола Лукаш «завжди живе тим, що перекладає, стихія перекладуваного твору поглинає перекладача до решти» [3, 24]. Перш ніж перекладати твір, Микола Лукаш уважно вивчав оригінал, довго «вживався» в атмосферу твору, у його мовну стихію.

Лукашева збірка Шиллерової поезії відкривається піднесеним, сповненим палкого громадянського почуття та ніжності віршем «Прощання Гектора».

Всі мої чуття і поривання Хай поглине Лети вирування, А любові не оддам... Чуєш ти під мурами погрози? Дай меча, втамуй горючі сльози, А любові Лети не оддам!	All mein Sehnen will ich, all mein Denken In des Lethe stillen Strom versenken, Aber meine Liebe nicht. Horch! Der Wilde tobt schon an den Mauern Gürte mir das Schwert um, laß das Trauern! Hektors Liebe stirbt in Lethe nicht.
---	--

Переклад цього вірша потребував копіткої праці та неабиякого поетичного обдарування. До того ж М. Лукаш показав себе як чудовий знавець німецької мови та її особливостей. Це можна проілюструвати на прикладі наведеного фрагменту. Так у третьому та шостому рядках наведеної строфи М. Лукаш вживає слово «оддам», яке може здатися таким, що не відповідає літературній нормі («віддам»). Тут вирішальним чинником, яким керувався М.Лукаш, очевидно, був той факт, що короткий німецький звук /l/ у словах «stirbt», «im» та «nicht», яке стоїть у третьому й шостому рядках останнім і «тримає» риму, надає їм рішучого звучання. Ці слова містять лише тверді приголосні звуки, що добре передають рішучість та непохитність Гектора у намірі йти на смерть. Німецький звук /l/ якісно й кількісно відрізняється від українського /i/. Німецькі короткі голосні вимовляються різко та уривчато. Шиллер дуже зважає на цю обставину, бо на римі у третьому та шостому рядках першотвору стоїть саме коротке, тверде, наголошене заперечення «nicht», що домінує у фонетичній тканині рядків. При перекладі М. Лукаш мав врахувати таку особливість цієї поезії. Перекладач не міг оминати лексем «любов»

та «Лета», що у родовому відмінку одержують додаткове пом'якшення останніх складів. Отже останнє слово рядка не повинно було містити м'яких звуків. Саме тому М. Лукаш обрав слово «оддам». Якби перекладач використав слово «віддам», то звукова тканина вказаних рядків була б переважана м'якими звуками і швидше нагадувала б сумне голосіння, аніж мужню рішучість вояка, що звучить в оригіналі. Цю фонетичну особливість М. Лукашу вдалося переконливо відтворити, наблизивши звучання перекладу до звучання першотвору.

Досконалість відтворення шиллерівського звукопису М. Лукаш демонструє також у перекладі поеми «Дума про дзвона». В оригіналі ефект звучання великого дзвона досягається за допомогою алітерацій та асонансів. За численні десятиліття української шиллеріани з'явився не один переклад «Думи про дзвона». Перекладачі по-різному підходили до відтворення цих фонетичних особливостей поеми. Порівняймо кілька перекладів невеликого фрагменту поеми, виконаних у різний час П. Кулішем (1909) [4], Д. Загулом (1927) [8] та М. Лукашем (1967).

<p>Von dem Dome Schwer und bang Tönt die Glocke Grabgesang.</p>	<p>Із дзвониці гуде дзвін І важко, і боязко й сумно звіщає, Що його голосінне Когось ув останню вже путь проводжає. <i>Переклад П. Куліша</i></p>
<p>Довго стогне Тужий тон, Дзвонять дзвони Похорон. <i>Переклад Д. Загула</i></p>	<p>Туга лине В далеч гін, На вмерлини Дзвонить дзвін <i>Переклад М. Лукаша</i></p>

Переспівуючи ці рядки, П. Куліш змінив майже всі елементи шиллерівського стилю, змінивши довжину рядків та ритм. Ефект дзвону передано частково: алітерації сонорних звуків підібрані досить вдало, проте замість голосних заднього ряду /a/, /o/ звучить /i/, що робить звукову картину неповною. Загалом переклад звучить ліричніше, ніж оригінал.

Д. Загул намагався якнайточніше передати зміст і форму вірша. І це йому до певної міри вдалося. Сумний гомін дзвона передано алітерацією сонорного «н» та обертонами «до-то-ту-то, дзво-дзв-по», які збагачують звукопис.

М. Лукаш виходив із тих же міркувань, що й Д. Загул, але вніс до перекладу і власне відчуття першотвору. У перекладі замість глухого звука «т», що переважав у Д. Загула, з'явився сонорний «л». У оригіналі також переважають сонорні приголосні, тобто дзвін голосніший, дзвінкіший. Крім того, в оригіналі дзвін, поступово наростаючи, лине з даліни («Von dem Dome») і повноголосо лунає лише у двох останніх рядках. Такого ж ефекту досягає й М. Лукаш – спочатку важко, приглушено, а потім уже повним голосом («на вмерлими дзвонить дзвін»). Таким чином, врахувавши досвід попередників, М. Лукаш максимально наблизився до звучання оригіналу.

Звукопис – важливий аспект будь-якої поезії, який, на жаль, враховують не всі перекладачі. Як видно з прикладів, М. Лукаш спромігся створити досконалі за звучанням переклади без істотних змістових втрат.

Велика заслуга М.Лукаша полягає також у тому, що у збірці 1967 р. він вперше знайомить українського читача з віршами молодого Шиллера-штюрмера, які оминули перекладачі XIX – початку XX ст. Вважалося, що ці поезії – перші невдалі спроби пера молодого поета. Тому такі вірші, як «Сільська серенада», «Помста муз» та інші, написані Шиллером у ранній період творчості, українською мовою вперше переклав М. Лукаш.

У передмові до збірки 1967 року Г.Кочур з цього приводу зауважує: «Тим, хто звик традиційно уявляти собі Шиллера як поета високих, ідеальних поривань, певною несподіванкою в його творчості будуть такі вірші, як «Сільська серенада», такі віршовані жарти, як «Помста муз» [2, 18]. Українському читачеві вперше було представлено Шиллера-сатирика. Вірш «Сільська серенада», написаний у 1781 році, виконаний як пародія на високий жанр серенади, що, за словами Б. Савченка, є «бунтом молодого поета-штюрмера проти тогочасних літературних норм» [5, 203].

<p>Mensch! Ich bitte, guck heraus! Klecken nicht zwo Stunden, Steh ich so vor deinem Haus, Stehe mit den Hunden. 's regnet, was vom Himmel mag, 's g'wittert wie zum Jüngsten Tag, Pudelnaß die Hosen! Platschnaß Rock und Mantel, ei! Rock und Mantel nagelneu, Alles dieser Losen. Draußen, draußen Saus und Braus! Mensch! ich bitte, guck heraus.</p>	<p>Дівко, виглянь у вікно! Коло твої хати Я стою уже давно, Як той пес проклятий. Тюжить дощ все дужч і дужч, Я ізмок увесь, як хлющ,— Ні рубця сухого... Не поміг і кобеняк, Я від холоду закляк, Пожалій, небого! Чи тобі там не чутно? Ну ж бо, виглянь у вікно!</p>
--	--

Оригінал рясніє розмовною та навіть жаргонною лексикою: «guck heraus!», «klecken», «zwo», «pudelnaß», «platschnaß», «Losen», «Mensch», «Saus und Braus». Перекладаючи цю непросту поезію, М. Лукаш показав себе як тонкий стиліст, максимально точно і глибоко передавши дух першотвору. Підбір української лексики того ж стилістичного рівня, що й в оригіналі, належить, поза сумнівом, до вдалих перекладацьких рішень М. Лукаша. Це, зокрема, діалектизми («коло твої хати», «бервено»), розмовна лексика («тюжить дощ все дужч і дужч», «пожалій, небого!»), фразеологізми («ізмок, як хлющ»), вульгаризми («пес проклятий», «чортова mano»). Жанрову відповідність витримано повністю. Синтаксичний рух вірша, інтонація, барвиста мова – все цілком відповідає оригіналові.

Приклад вдалого використання елементів та рис народної української мови при передачі відповідних явищ у поезії Ф. Шиллера знаходимо у вірші «Група з Тартару» («Gruppe aus dem Tartarus»). Ця поезія теж належить до штюрмеського періоду творчості поета. Для цього вірша характерні народнописанні інтонації, синтаксичні конструкції, характерні для фольклору.

Fragen sich einander ängstlich leise, Ob noch nicht Vollendung sei! Ewigkeit schwingt über ihnen Kreise, Bricht die Sense des Saturns entzwei.	Тіні перешіптуються стиха – «Чи діждем свого часу?» А над ними Вічність грізно диха І Сатурн лама свою косу.
---	---

Порядок слів на початку останньої строфи вірша – зворотній. Дієслово («fragen sich») стоїть на першому місці у розповідному реченні, що є відхиленням від норми літературної німецької мови. Пояснення цього явища слід шукати в німецькому фольклорі. Такий порядок слів є характерною стилістичною ознакою німецької казки та легенди. Отже, перекладачеві потрібно було відтворити цей фольклорний елемент Шиллерового вірша відповідними засобами української мови. М. Лукаш обирає для перекладу «fragen sich» слово «перепитуються», оскільки це слово в українській мові теж несе фольклорне забарвлення та вживається у думках та народних піснях. Окремі художні деталі у поезії часто визначають емоційне забарвлення твору або його частини. Перекладач повинен відчути й відтворити цей настрій у своєму новотворі. М. Лукаш, безперечно, з цим впорався.

Отже, М. Лукаш як великий майстер чіткої поетичної форми, використавши всю глибину версифікаційних засобів української мови, не лише досконали і по-новому відтворив поезію Ф. Шиллера, переклади яких були здійснені його попередниками, а й став першовідкривачем таких граней творчості німецького поета, з якими український читач був до того незнайомий. Переклади лірики Ф. Шиллера, здійснені М. Лукашем, залишаються школою та орієнтиром для не одного покоління українських перекладачів, послідовників М. Лукаша.

1. *Контілов В.* Звичний і незвичний Шіллер // Друг читача. – 1967. – 28 берез. 2. *Кочур Г.* Лірика Фрідріха Шіллера: [Передм.] // Шіллер Ф. Лірика / Пер. з нім. М. Лукаш. – К.: Дніпро, 1967. – С. 5-18. 3. *Кочур Г.* Майстри перекладу // Всесвіт. – 1966. – № 4. – С. 17-24. 4. *Куліш П.* Твори в шести томах. – Львів: «Просвіта», 1909. – т. 5. – с. 480-481. 5. *Савченко Б. К.* Барвами оригіналу // Вітчизна. – 1968. – № 11. – С. 202-204. 6. *Франко І.* Літературне відродження Полудневої Русі і Ян Коллар // Франко І. Зібрання творів: У 50-и тт. – К.: Наукова думка, 1981. – Т. 29. 7. *Франко І.* Перше повне видання творів Федьковича // Франко І. Зібрання творів: У 50-и тт. – К.: Наукова думка, 1982. – Т. 33. 8. Шіллер Ф. Балади. – К.: ДВУ, 1927. – 131 с. 9. *Шіллер Ф.* Лірика: Пер. з нім.; – К.: Дніпро, 1967. – 195 с. 10. *Шіллер Ф.* Поезії. – Львів, 1914. – 165 с. (Всесвітня Бібліотека).

*Д.В. Дергач, асп.,
 Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка*

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРИВАЦІЇ В АСПЕКТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОНІМІВ У СУЧАСНИХ МАС-МЕДІА

Питання аналізу словотвірних процесів завжди було актуальним в мовознавстві. Це, в першу чергу, пов'язано з виділенням словотвору в окрему лінгвістичну дисципліну, що відбулося, власне, лише в 40-50-х роках 20 століття. Окреслену проблематику активно

розробляли у своїх дослідженнях В. Виноградов, Г. Винокур, І. Ковалик, В. Горпинич, Ю. Карпенко, І. Вихованець, Н. Клименко, Є. Карпіловська, К. Городенська, В. Никитевич, Л. Белей та ін.

Відсутність чіткого термінопозначення основних одиниць нової галузі зумовила ряд розбіжностей серед науковців. Особливо це стосувалося визначення лінгвістичного статусу морфем слова та способів деривації.

Зокрема, І. Ковалик одним із перших обґрунтував необхідність виділення словотвору в самостійну лінгвістичну дисципліну і виділив 9 способів словотвору: морфологічний із його різновидами, морфолого-синтаксичний, синтаксико-морфологічний, синтаксичний, лексико-морфологічний, семантичний (лексико-семантичний), регресивний (зворотний), або фонетико-морфологічний (фонетико-регресивний, безафіксний), акцентуаційний (фонетико-акцентуаційний), контамінаційний.

Інший провідний дериватолог В. Горпинич, говорячи про словотвірну деривацію, вирізняє синтаксичну (лексичне значення твірного та похідного слів є спільним, змінюється лише частиномовна належність похідного слова та його синтаксична функція) та лексичну (лексичне значення похідного слова змінюється, а частиномовна належність і синтаксична функція можуть змінюватися або не змінюватися) деривації. Класифікацію, запропоновану І. Коваликом, дослідник інтерпретував у двох аспектах. У залежності від афіксів, а також – від процесів, які відбуваються під час словотворення він розглядав суфіксальний, префіксальний, суфіксально-префіксальний (І. Ковалик аналізував ці типи в межах морфологічного способу (прим. наші – Д. Д.), безафіксний, словоскладання, лексико-семантичний (поява нового слова шляхом зміни семантики твірного), лексико-синтаксичний (злиття словоформ синтаксичного словосполучення в одне слово), синтаксико-морфологічний (перехід слів із однієї частини мови в іншу) способи.

За характером твірних ресурсів В. Горпинич словотвірну деривацію поділяв на: словотворчість (реалізується за допомогою службових морфем), словоскладання, конверсія (зміна синтаксичної функції та морфологічної парадигми слова), абрєвіація, акцентуація (зміна наголошення твірної бази), універбізація (еліптичний пропуск одного з елементів двослівної бази), ономатизація (втрата загальною назвою здатності до узагальнення і набуття нею здатності називати один предмет із ряду однорідних), апелативація (здатність власної назви до узагальнення).

Друга класифікація, на нашу думку, містить деякі суперечності: по-перше, з погляду визначення типу словотворення, адже деякі похідні слова можна характеризувати одночасно як наслідки декількох словотвірних процесів. Наприклад, слова **наші** (прикметник) – «**Наші**» (іменник, усічена назва партії «Наша Україна»), **зелені** (прикметник) – «**Зелені**» (усічена назва «Партії зелених»), **пора** (іменник, прислівник, дієслово) – «**Пора**» (назва партії) та ін. можна трактувати як конверсію або як, за словами В. Горпинича, ономатизацію. До речі, цей термін, як на нас, доцільніше було б замінити на загальноприйнятий «онімізація» з позиції чіткої визначеності твірного слова. По-друге, у поданому розмежуванні не врахований лексико-семантичний тип словотворення, який, на наш погляд, є одним із домінуючих у сучасний період, особливо у стилі масової інформації.

Лінгвістичний статус лексико-семантичної деривації постійно був у полі зору дослідників, хоча, зауважимо, не всі його визнавали (наприклад, М. Докулліл не вважав

способом словотвору семантичні процеси, які призводять до появи нових значеннєвих одиниць як самостійних слів).

Відомо, що концепція лексико-семантичного словотвору як окремого типу деривації була висунута Л. Щербою у 1928 р. і підтримана В. Виноградовим, М. Шанським, Ю. Карпенком та ін. Зокрема В. Виноградов під цим процесом розумів «переоосмислення давніших слів, формування омонімів шляхом поділу одного слова на два» [Виноградов 1972, 44]. З іншого боку, Ю. Карпенко на прикладі власних назв пропонує розглядати лексико-семантичний тип деривації як шлях зміни семантики слова, що становить «суть мотиваційних відношень між твірним і похідним словами» [Карпенко 1992, 6], а мезонім – як наслідок складного акту словотворення. Ввівши це поняття до наукового обігу, дослідник вдається до спроби замінити лексико-семантичний словотвір терміном «мезонімізація».

Як справедливо зазначає молода дослідниця Т. Стасюк, при лексико-семантичному словотворі не застосовуються формально структурні засоби словотворення, а формантом є зміна семантики [Стасюк 2005, 120], що, на нашу думку, є вагомим аргументом для виділення лексико-семантичного словотвору як окремого дериваційного процесу.

Відсутність конкретного форманта для утворення похідного слова у цьому випадку сприяє перенесенню основного акцента з рівня граматики на рівень семантики, що зумовлює, передусім, появу нових конотацій, генетично пов'язаних із структурно-значеннєвими домінантами твірного слова. Це, на нашу погляд, дозволяє говорити про номінативний аспект словотворення і розглядати, таким чином, лексико-семантичний словотвір у межах номінативної деривації.

На це у свій час звернув увагу В. Никитевич, який слушно наголошував на тому, що семантика одиниць, отриманих таким шляхом, суттєво відрізняються від результату власне словотворення [Никитевич 1985, 79]. Проте, поява нового значення, не пов'язана з матеріальним перетворенням слова, безсумнівно, є компетенцією деривації.

Неприхований інтерес до словотвору з боку науковців різних поколінь засвідчує неабияку актуальність цієї проблематики. Останнім часом розробляються питання лінгвістичного статусу оказіональної деривації [Колоїз 2007 [1], [Колоїз 2007 [2], місця словотвору серед мовних засобів вираження експресії [Шутак 2002], семантичної деривації як новітнього підходу до тлумачення процесів зміни значення слів [Тропіна 2004] та ін.

На нашу думку, з погляду аналізу активних процесів у мові також потребує аналізу лінгвостилістика словотворення в аспекті функціонування відонімних утворень у стилі масової інформації – зміні значень, конотацій, морфологічних і синтаксичних домінант.

Специфіка словотвірних процесів, які відбуваються у мас-медійному полі, як засвідчили результати нашого дослідження, зокрема, функціонування у ньому власних назв, відображає тісний зв'язок цих двох лінгвістичних сфер. У першу чергу на це вказує динаміка мовних змін, здатність онімів до постійного оновлення і поповнення за рахунок актуалізації тих чи інших словотвірних формантів, а відтак і лексем – різних у різні періоди життя мови.

Згідно з фактичним матеріалом, зібраним у ході визначення лінгвостилістичного статусу деривації, найповніше серед її різновидів представлені афіксація (здебільшого суфіксальний і префіксально-суфіксальний способи), безафіксний словотвір (абревіація), морфолого-синтаксичний і лексико-семантичний способи словотвору.

Площиною поширення суфіксації є клас мас-медійних відонімних утворень на позначення:

1) абстрактних понять – суспільно-політичних, наукових, естетичних напрямків, систем чи режимів:

а) **-ізм**: Коли ведуча щось їй (Олені Бондаренко, «Партія регіонів» – Д. Д.) втирала про нищення **кучмізмом** свободи слова і темники, дуже компетентна у цій темі регіоналка попросила не грати вар'єте [Post-Поступ. – 2006. – 24.11.-1.12, № 1]. На другому плані – тиск на уряд, аби він зупинив відкочування у вчорашній **«кучмізм»** [Post-Поступ. – 2007. – 9.02, № 5 (11)];

б) **-щин-, -чин-**: Хочеться побажати Миколі Азарову стати на кілька днів підприємцем, щоб він на собі відчув те, що в народі йменується влучним терміном **«азаровщина»** [Грані плюс. – 2002. – 16-22.12]. Нинішній чеченський режим по праву можна назвати **кадрировщиною** [Дзеркало тижня. – 2007. – 8.03, № 9 (638)]. **«Морозівщина»** прагне перешкодити достроковим виборам [www.politicians.com.ua/index.php?lang=ua&page=articles&id=7798], **«Жириновщина по-одеськи»** [http://izvestiya.odessa.gov.ua/Main.aspx?sect=Page&PageID=7562]. Навіть коли вже почалася **горбачовщина**, «перестройка», всі ці так звані неформальні об'єднання, клуби, – в Україні все лишалося мертво [Дзеркало тижня. – 2003. – 22-28.02, № 7 (432)]. Понад піврічний хрестовий похід проти **«сотниківщини»** таки завершився нищівною перемогою **«черновеччини»** [http://www.maidan.org.ua/static/mai/1201616594.html];

в) **-ізац-**: – від антропонімів: Термін **«путінізація»** все більше пасує до нашої політики [Post-Поступ. – 2006. – 24.11.-1.12, № 1], **цететелізація** [Ефір «ТСН». – «1+1». – 2006. – 12.12.];

– від топонімів (виявився більш продуктивним): У Чечні йде **«чеченізація»** [Дзеркало тижня. – 2007. – 8.03.2007, № 9 (638)]. В єдиній Європі зникає зацікавленість у **румунізації** Молдови [День. – 2007. – 24.04, № 70 (2522)];

г) **-іан-**: Фільм «Казино «Рояль» став 21 стрічкою офіційної **бондіани** [Post-Поступ. – 2006. – 1-8.12., № 2];

2) особи за діяльністю, належністю до політичної партії чи громадської, культурної організації:

а) **-івц-**: – утворення від повної форми слова: Група Порошенка підняла бунт через підписання **ющенківцями** угоди з головною опозиціонеркою [Експрес. – 2007. – № 18]. **Яблуківці** також брали участь у несанкціонованому мітингу [ПіК. – 2002. – № 4]. **Тимошенківці** не вважають доцільним подальше ведення переговорів у рамках робочої групи [Ефір інформаційної програми «Подрибіці». – «Інтер». – 2007. – 22.05.]. Представники національного проекту рестрації рекордів подають заявки до **«гіннесівців»** відповідно до всіх вимог [Експрес. – 2007. – № 18]. Це ж ми, ті, кого називають грізно **бандерівцями** [Post-Поступ. – 2007. – 9.02, № 5]. Степан Бандера каже, що він такий собі **бандерівець «лайт»** [Post-Поступ. – 2007. – Березень, № 6]. Він уточнив, що до цієї групи переважно входять **«лимонівці»** [http://human-rights.unian.net/ukr/detail/186407]. Бютівці та **литвинівці** займалися фальсифікаціями? [Львівська газета. – 2008. – 30.09, № 143];

– видабравіатурне утворення: Віктор Медведчук майже рік тому написав заяву про звільнення з посади голови **есдеківців** [Дзеркало тижня. – 2007. – 8.03, № 9 (638)]. Для отримання конституційної більшості антикризовий коаліції потрібні будуть мандати **бютівців** [День. – 2007. – 20.04, № 69]. Міністри-**НУНСівці** повернулися в уряд [Експрес. – 2008. – 9.09];

б) **-ал: Регіоналам** слід скоординувати дії керівництва парламенту і більшості [Експрес. – 2007. – № 18];

в) **[і]в[ськ]-**: «Україна молода» подала, що викликав він до себе **рухівського** перекинчика Лавриновича [Post-Поступ. – 2007. – Березень, № 6]. Газету урізноманітнив відомий у столиці прекрасний **вечірківський** художник Юрій Козюренко [Вечірній Київ. – 2006. – 18.11]. Юлія Тимошенко завжди схилає голову ліворуч, де зазвичай сидить **«нунісвський»** віце-прем'єр Іван Васюник [Україна молода. – 2008. – 25.09, № 179];

г) **-ист: Пористи** пікетували архів [Львівська газета. – 2005. – 21.10, № 191]. Ймовірно, що шестеро **б'ютистів** перейдуть до лав коаліції [Ефір інформаційної програми «Подобиці». – «Інтер». – 2008. – 10.04.].

У ході дослідження було зафіксовано використання суфіксів із лексико-граматичним значенням, які передбачають набуття словом суб'єктивної оцінки. Найбільш продуктивними можна визнати суфікси **-к-, -нк**, які за формальною ознакою визначаються як демінутивні. Проте, потрапляючи в певний контекст, вони набувають, на нашу думку, ознак негативного забарвлення – іронічного, саркастичного сприймання, глузливого ставлення до конкретної особи, несерйозної оцінки діяльності й абсолютної невідповідності її позицій: Ганна Герман та **Тарасик** Чорновіл демонструють партійний плюралізм [Post-Поступ. – 2007. – Березень, № 6]. На словах вони з усіх вояжів **Юльки** і **Луцика** ніби кепкують [Post-Поступ. – 2007. – Березень, № 6]. А сотворив цей законопроект **Василько** Кісельов [Post-Поступ. – 2007. – Березень, № 6]. Луценко – лицар **Луцик-революцик** [Post-Поступ. – 2007. – Квітень, № 7].

Динаміку образного функціонування онімного слова в текстовій структурі нерідко визначає авторське бачення тієї чи іншої ситуації, що сприяє появі дуже цікавих **онімів-неологізмів**, створених засобами афіксального словотвору переважно за аналогією: А ще згадаймо: хіба потерпів бодай один хто із людей службових... за нищення пам'яток культури, за те, що можна публічно висміяти старого колгоспника, якщо він звернувся рідною мовою в метро – міщанське **Неуважайкорито** добре знає, що йому всюди дозволено ображати національні почуття трудової людини [Літературна Україна. – 1989. – 16.02]. Відбулася презентація дитячої книжки Андрія Куркова – «Пригоди **Чепухонік**» [Post-Поступ. – 2007. – Березень, № 6].

Немало нових лексем можна зафіксувати серед топонімів, утворених за допомогою:

1) форманта – **ленд/ланд**: Офіційно держава називається Україною, але за внутрішньою сутністю вона – **Фуфляндія** [Post-Поступ. – 2007. – Березень, № 6]. Узагалі вони вважають, що «**Чорнобиль-ленд**» перетвориться на улюблене місце екстремального відпочинку [<http://dzyga.com.ua/2006/gallery/03.21.html>];

2) форманта –**бург**: **Путінбург, Санкт-Путінбург**;

3) форманта –**щин-**: **ню-йоркщина, голлівудщина**;

4) форманта **-и-**: **майданити** (< Майдан < майдан);

5) формантів **-и-...-ся**: **тузитися**. Тепер можна трохи заспокоїтись та почекати, до чого **дотузяться** на внутрішньому нашому фронті у Верховній Раді [Літературна Україна. – 2004. – 22.02];

6) аналогії: **Пісуарія** (країна), **пісуари** (жителі), **Пісуарович**.

Окремо треба розглянути оказіональні форми імен, по батькові та прізвищ, утворені шляхом усічення твірної основи, що є більш властивим розмовному стилю: Фірмовий

хід **Данилича** – ототожнювати себе з цілою країною [Post-Поступ. – 2007. – 9.02, № 5]. **Данілич** волів якнайбільше отруїти життя своєму наступникові [Post-Поступ. – 2007. – 9.02, № 5]. **Сан Санч, Льонь Лоньч і Петя** не змогли домовитися про співпрацю [Post-Поступ. – 2007. – 9.02, № 5]. **Король Юща** приймає публічне рішення заглибитися у Великий піст [Post-Поступ. – 2007. – 9.02, № 5].

Не менш продуктивним виявився і **префіксально-суфіксальний** спосіб словотвору. Його двокомпонентний формант, префіксальна і суфіксальна частини, діють комплексно, формуючи своєрідну словотвірну рамку, в яку вкладається твірна основа.

Префіксально-суфіксальний спосіб більшою мірою наближається до суфіксації, ніж до префіксації, оскільки префікси залишаються нейтральними до парадигматичного оформлення слова, в той час як суфікси, тісно пов'язані зі словотвірною основою і флексією, зумовлюють граматичне оформлення похідного слова [Українська мова 2000, 484].

До префіксально-суфіксальних похідних належать слова, утворені від прийменниково-іменникових форм іменників. У першу чергу, цей процес стосується топонімів: Віктор Янукович стверджує, що підтримує **прозахідний** курс [День. – 2007. – 24.04, № 70]. Не всі українці в захваті від **просвропейського** налаштування президента [Україна молода. – 2007. – 24.04, № 74]. Була сформована наукова група для експедиції в **Приельбрусся** з метою подальшого вивчення медичних таємниць гір [Вечірній Київ. – 2007. – 29.03]. Проблема **Придністров'я** набуває загрозливих масштабів [Експрес. – 2007. – № 21]. Територія **Придніпров'я** знаходиться в екологічно загрозливій зоні [Хрещатик. – 2007. – 13.02. № 21]. Дії США в Іраку посилюють позиції **антиамериканістів** [День. – 2007. – 24.04, № 70].

Серед безафіксних способів словотвору найповніше представлена **аббревіація** – об'єднання скорочених основ, скорочення повних основ, а також творення простого похідного слова шляхом довільного скорочення твірної одиниці:

1) звукові: Я крутився біля консульства **ПКСУАРУ** в Києві [Post-Поступ. – 2007. – Квітень, № 7]. Безславна **ПОЗЯ** – «Полтавщина за Януковича» – теж засідала в галереї [Post-Поступ. – 2007. – Березень, № 6]. За словами А. Яценюка, перешкодою вступу України до **СОТ** є проблеми у прийнятті деяких законів [День. – 2007. – 25.04, № 71];

2) буквенні: **ЮВ № 2** (Юрій Віталійович), на відміну від **ЮВ № 1** (Юлії Володимирівни), – персонаж ідеологічно більш підкований [Дзеркало тижня. – 2007. – 8.03., № 9 (638)]. В **есдеків** постійно цікавляться, що робить Віктор Медведчук [Дзеркало тижня. – 2007. – 8.03., № 9 (638)]. Нещодавно **АМК** презентував так звану Білу книгу, яка містила пропозиції по вдосконаленню системи тарифного регулювання суб'єктів монополії [Харківська газета «Час». – 2007. – 11.04]. Саме тому «**УМ**» перед 100-літнім ювілеєм провідника (Степана Бандери – Д. Д.) пропонує своїм читачам низку нарисів про життя Бандери – від дитинства до дня підступного вбивства на замовлення Кремля [Україна молода. – 2008. – 23.05, № 94];

3) складові (як неологічне позначення, здебільшого, прагматонімів): **Мін'юст** зробив висновок, що Указ Ющенка неконституційний [День. – 2007. – 27.04, № 73]. **Кабмін** зібрався на екстренне засідання після оголошення Президентом Указу про розпуск Верховної Ради [Хрещатик. – 2007. – 3.04]. **Мінфін** планує підвищити пенсії та заробітні плати з 1 травня 2007 р. [Вечірній Київ. – 2007. – 29.03]. **Центрвиборчком** попросив Конституційний Суд якнайшвидше розглянути подання про дострокові вибори [Харківська газета «Час». – 2007. – 14.04];

4) утворення від поєднання складу одного слова з повною формою іншого: **Генпрокурор** Піскун визнав Указ Президента про дострокові вибори незаконним [День. – 2007. – 27.04, № 73]. **Євроспільнота** досить спокійно реагує на події в Україні [Хрещатик. – 2007. – 14.04]. Чиновників **Міноборони** спіймали на отриманні хабарів [www.president.org.ua. – 2007. – 1.05]. Сподівання на мадам Руаяль покладають **євроентузіасти** усього Старого Континенту [Post-Поступ. – 2006. – 24.11. – 1.12., № 1].

Морфолого-синтаксичний спосіб словотвору охоплює похідні, які виникають унаслідок переходу слів або слівформ з однієї частини мови до іншої, і супроводжується конверсією – перетворенням відповідних парадигматичних характеристик слова. Функцію словотвірних формантів при конверсії може виконувати система закінчень похідного слова, що відрізняє його від твірного, а також звуження словозмінної парадигми слова, яка спостерігається, наприклад, при переході прикметників в іменники. Утворене внаслідок цього процесу слово набуває нових морфологічних категорій і починає виконувати нові синтаксичні функції [Плющ 2005, 32].

Наголосимо, що В. Никитевич розглядав явище конверсії у межах номінативної деривації, що нам видається більш науково обґрунтованим. Адже, використовуючи закінчення і власне саму парадигму, ми отримуємо порівняно з результатами словотвірного акту дещо інше (як це відбувається і в лексико-семантичному словотворі).

Згідно наших підрахунків, кількісно найбільшу групу становлять неповністю субстантивовані прикметники. Ці слова у реченні виконують функції то іменників, то прикметників, залежно від того слова, з яким вони сполучаються: «**Червоні**» товариші Ніни Карпачової – Мороз і Мартинюк – розуміються на психології молоді [Post-Поступ. – 2007. – Березень, № 6]. Я приїхав підтримати політичну позицію **правих** [Ефір «5 каналу». – 2007. – 28.04.]. У фіналі «Танців з зірками-2» зійдуться «**помаранчевий**» Скрипка та «**біло-блакитна**» Подкопаєва [Україна молода. – 2007. – 24.04, № 74]. Надвечір завданням «**синіх**» було урівноважити зібрання на Європейській площі [Україна молода. – 2007. – 27.04, № 77]. **Біло-червоні** не проти перенесення виборів [День. – 2007. – 26.04, № 72]. **Ліві** відчувають, що програють [Експрес. – 2007. – № 15]. Незважаючи на те, що такі назви власними можна назвати тільки умовно, у даному випадку спрацьовує принцип асоціації, коли семантика загальної назви містить у собі додаткове значення, за допомогою якого можна простежити зв'язок із відповідним онімом. Тому в цих прикладах власні назви представлені через посередництво асоціативних апелятивів.

Основним засобом **лексико-семантичного способу** словотворення є зміна лексичного значення твірного слова при збереженні його звукової структури. Він належить до діахронних способів і здійснюється протягом тривалого періоду існування слова, коли різні його значення переосмислюються і розщеплюються на омонімічні. Часто такі значення сприймаються носіями як зовсім не пов'язані між собою [Українська мова 2000, 284].

До цього типу дериватів відносимо власні назви, утворені від апелятивів шляхом онімізації загальних назв, переходу їх у власні без зміни форми слова.

У такому випадку можна говорити про два різновиди цього явища, проаналізовані в наших дослідженнях:

1) фіксація прізвища, утвореного від апелятива: Відповідь на запитання ведучого Миколи **Вересня** так і не пролунала [Дзеркало тижня. – 2007. – 8.03., № 9 (638)]. Міністр у справах сім'ї, молоді та спорту Віктор **Корж** був у складі вітчизняної делегації, яка в

Кардіффі виборола право для України та Польщі на проведення Євро-2012 [Спортивна газета. – 2007. – 24-26.04, № 36]. Українка Ольга **Коробка** стала переможницею та рекордсменкою чемпіонату Європи з важкої атлетики [Спортивна газета. – 2007. – 24-26.04, № 36];

2) паралельне вживання в одному реченні прізвища й апелятива, від якого воно було утворене: Як Вам грається на **скрипці Олега Скрипки**? [Ефір програми «Танці з зірками 2». – «1+1». – 2007. – 14.04.]. **Світлана Лобода** не випадково зазначила, що **лобода** має чудодійні властивості [Post-Поступ. – 2007. – Квітень, № 7]. Вітчизняний гурт «**Via Gra**» діє незгірш **віагри** [Post-Поступ. – 2007. – Квітень, № 7]. З **любов'ю** до **Любові** [Червоний гірник. – 2007. – 13.03]. Українська важкоатлетка Ольга **Коробка** на чемпіонаті Європи підняла цілу **коробку** заліза [Спортивна газета. – 2007. – 24-26.04, № 36]. Цей різновид лексико-семантичного словотвору також можна розглядати в межах лексичного рівня, оскільки таке поєднання і співвіднесення семантики апелятива й оніма спричинює особливий стилістичний ефект каламбуру і несподіваності.

До названого різновиду словотвору, як слушно зазначають Ю. Карпенко, В. Никитевич та ін., також потрібно відносити транспозицію, трансонімізацію (утворення нової власної назви на базі іншого оніма, які перебувають у відношеннях мезонімізації) й онімізацію (перехід загальної назви у власну). З цього приводу Ю. Карпенко говорить, що «враховуючи фундаментальну різницю між власними і загальними назвами, навряд чи можна навести хоч один приклад власної назви, яка перебуває у відношеннях полісемії до загальної. Власні і загальні назви, що збігаються своєю звуковою оболонкою, завжди є різними словами» [Карпенко 1992, 7].

На наш погляд, доречно було б розглядати в цьому аспекті і явище апелятивації – переходу власних назв у розряд загальних, що супроводжується частковою зміною семантики денотата, позначуваного онімом, який, втрачаючи здатність до індивідуалізації, починає узагальнювати клас осіб, предметів чи явищ, а відтак – деякою мірою символізуватися.

Отже, аналіз лінгвістичного статусу словотвору в аспекті функціонування сучасних мас-медійних онімів поповнює перелік питань, пов'язаних із визначенням його місця в системі мовознавчих дисциплін. Традиційна інтерпретація деривації (як підрозділу суто граматики) поряд із її новим баченням (як складової частини усіх мовних рівнів) вказують на постійну увагу до цього питання з боку лінгвістів. Вивчення словотвірних (граматичних) особливостей власних назв (лексико-стилістичних одиниць) медійного поля дає змогу говорити про динаміку цієї мовно-комунікативної сфери, а також про розширення власне дериваційного і функціонального потенціалів словотвору. Розглянуті підходи у сукупності дають змогу осягнути весь спектр поставлених перед науковцями проблем і визначити напрямки подальших досліджень.

1. *Виноградов В.В.* Русский язык / В. В. Виноградов. – М., 1972. – 614 с. 2. *Карпенко Ю.О.* Синхронічна сутність лексико-семантичного способу словотвору / Ю. О. Карпенко // Мовознавство. – 1992. – № 4. – С. 3-10. 3. *Колоїз Ж.В.* Оказіональна деривація: теоретичний та функціонально-прагматичний аспекти: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Ж. В. Колоїз. – К., 2007. – 36 с. 4. *Колоїз Ж.В.* Українська okazіональна деривація / Ж. В. Колоїз. – К.: Акцент, 2007. – 311с. 5. *Никитевич В.М.* Основы номинативной деривации / В. М. Никитевич. – Минск, 1985. – 157 с. 6. *Плющ М.Я.* Граматика української мови: У 2 ч. Ч. 1. Морфеміка.

Словотвір. Морфологія / М. Я. Плющ. – К.: Вища школа, 2005. – 286 с. 7. *Стасюк Т.В.* Відоміні утворення: структурно-семантичний і функціонально-стилістичний аспекти у мові сучасної публіцистики: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Стасюк Тетяна Валеріївна. – Дніпропетровськ, 2005. – 265 с. 8. *Тропіна Н.П.* Семантична деривація в сучасній російській мові: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.02 «Російська мова» Н. П. Тропіна. – К., 2004. – 41 с. 9. *Українська мова*. Енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія, 2000. – 752 с. 10. *Шутак Л. Б.* Словотвірна категоризація суб'єктивної оцінки / Шутак Л. Б., Шинкарук В. – Чернівці: Рута, 2002. – 128 с.

*Б.А. Дзісь, наук. спів.,
Військовий інститут КНУ імені Тараса Шевченка*

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ *INFINITIV I AKTIV* У ШТАБНІЙ ДОКУМЕНТАЦІЇ БУНДЕСВЕРУ ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Переклад штабної документації бундесверу викликає певні труднощі, оскільки штабні документи вирізняються своєрідністю форми і змісту та мають цілий ряд граматичних та лексико-семантичних особливостей.

Грунтовні дослідження у даній галузі військового перекладу проводилися ще в 70-х роках відомим мовознавцем Стрелковським Г.М. Ним було розроблено теоретичні та практичні підходи до перекладу даної документації.

Після возз'єднання НДР і ФРН німецька військова мова зазнала значних змін. Великий пласт східнонімецьких військових термінів увійшов у вжиток разом з західнонімецьким варіантом, що спричинило неуніфікованість і розбіжності у значенні багатьох військових термінів. Нова військова доктрина возз'єднаної Німеччини знайшла своє відображення у статутній і штабній документації зі зміненими нормами писемної мови німецького військового діловодства.

Актуальність та необхідність даної роботи зумовлюється тим, що норми писемної мови німецького військового діловодства за останні десятиріччя значно змінилися, і що вони не були достатньо досліджені у вітчизняних перекладознавчих працях. Актуальність даного дослідження полягає також у систематизації знань про особливості вживання та перекладу *Infinitiv I Aktiv* у сучасній штабній документації бундесверу українською мовою в контексті підвищення мовної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України.

Мета дослідження полягає у тому, щоб виявити особливості вживання *Infinitiv I Aktiv* у військовій штабній документації бундесверу, здійснити докладний перекладознавчий аналіз цих особливостей, надати практичні рекомендації та конкретні прийоми перекладу такого роду документації з німецької на українську мову.

Об'єктом дослідження є мовні та структурні особливості сучасної документації німецького військового діловодства.

Предметом дослідження є особливості вживання *Infinitiv I Aktiv* у мові штабних документів, пріоритетне вживання інфінітивних конструкцій, інфінітивів у різних

функціях, а також передача цих інфінітивних особливостей при перекладі українською мовою.

Матеріалом дослідження є сучасна оригінальна військова штабна документація та статути збройних сил Німеччини, що регламентують здійснення діловодства у службових інстанціях бундесверу.

Попри свою усталену, шаблонovanу структуру документація німецького військового діловодства зазнає певних змін, передовсім у структурі та своєму лексичному складі. Це пояснюється розвитком та вдосконаленням форм ведення бою, введенням нових систем озброєння та застосуванням новітніх технологій. Тому **наукова новизна** даної роботи полягає у тому, що досліджується саме сучасний стан військового діловодства бундесверу, здійснюється вперше в українському перекладознавстві детальний аналіз особливостей вживання Infinitiv I Aktiv у сучасній документації військового діловодства і надаються практичні рекомендації для перекладу цих особливостей на українську мову.

Практична цінність роботи полягає у можливості використання матеріалів дослідження при викладанні теорії та практики військового перекладу, використання прийомів та зразків перекладу перекладачами-практиками, а також для підготовки підручників та посібників з теорії та практики військового перекладу. Оскільки спектр штабних документів надзвичайно широкий, а предметом нашого дослідження є лише Infinitiv I Aktiv, то дана робота має також значний потенціал для подальших напрацювань та досліджень.

У німецькій мові є два основні інфінітиви – Infinitiv I і Infinitiv II. Відповідно до стану дієслова розрізняють чотири інфінітивні форми – Infinitiv I Aktiv/Passiv і Infinitiv II Aktiv/Passiv. В нашому дослідженні ми розглядаємо лише особливості вживання та перекладу Infinitiv I Aktiv у штабних документах та наказах бундесверу українською мовою.

Для штабного документа, зокрема для штабного наказу, особливо важливим є оформлення думки в такій формі, яка зосереджувала б всю увагу на дії. Саме тому широке розповсюдження отримало вживання **інфінітива**, який разом з дієслівними володіє іменними властивостями, що сприяє оформленню думки в безособовій формі.

При самостійному вживанні інфінітиву властива модальність, оскільки він здатний виражати повинність, вимогу або наказ. Використання цих властивостей в штабних документах, і передовсім у штабних наказах, особливо зручне, оскільки постановка завдань підлеглим підрозділам (частинам, з'єднанням) може бути виражена найбільш стисло і конкретно саме інфінітивом.

Штабний наказ за своїм змістом складається з двох частин: *описової*, в якій описується обстановка, що склалася на момент віддачі наказу, і *наказової*, в якій підлеглим військам ставиться завдання і вказуються заходи щодо їх матеріально-технічного забезпечення.

І в описовій, і в наказовій частині штабного наказу використовується тільки дійсний спосіб. В описовій частині можуть використовуватися різні часові форми індикатива: перфект, претеріт, футурум, презенс. Українською мовою вони перекладаються відповідною часовою формою [Стрелковський 1970, 10], наприклад:

<p><i>1. Lage</i> <i>a) Feind</i> <i>Im Gefechtsstreifen der verst PzGrenBrig 44 konnte der Feind in den späten Abendstunden des 4 jun an einigen Stellen bis zum MAIN vordringen; erste Übersetzversuche wurden abgewehrt.</i></p> <p><i>b) Eigene Lage</i> <i>PzAufklBtl 15 kann weitere Übersetzversuche des Feindes zunächst noch abwehren; gegen einen kleinen fdl Brückenkopf südlich MAINBERG ist ein örtlicher Gegenangriff angesetzt. Das Btl ist wohl mit allen Kräften gebunden; es besteht hier jedoch keine unmittelbare Gefahr.</i> [STANAG 2066 1992, 13]</p>	<p><i>1. Обстановка</i> <i>a) Противник</i> <i>Вечором 4 червня противнику вдалось вийти на р. Майн на окремих ділянках смуги бойових дій підсиленою 44-ю мпбр; спроби противника форсувати річку з ходу були відбиті.</i></p> <p><i>b) Свої війська</i> <i>15-й танковозвідувальний батальйон ще в стані відбивати подальші спроби противника форсувати річку; батальйон контратакував противника, який захопив невеликий плацдарм південніше Майнберг. Хоча всі сили 15-го танковорозвідувального батальйонна сковані, безпосередньої небезпеки прориву противника на ділянці батальйону немає.</i></p>
--	--

Що ж стосується наказової частини тексту штабного наказу, то тут використовується тільки презенс індикатива, а найчастіше Infinitiv I Aktiv, який перекладається українською мовою спонукальною конструкцією за формулою «кому що робити» [Ефимов 1985, 6], наприклад:

<p><i>BtlRes stellt sich darauf ein</i> <i>– zwischen 3. Kp. und 4. Kp.</i> <i>eingebrochenen Feind aufzufangen,</i> <i>– Gegenangriffe in Richtung SCHEINFELD zuführen,</i> <i>– die vorn eingesetzten Kp zu verstärken</i> [STANAG 2014 1992, 12]</p>	<p><i>Батальйонному резерву бути в готовності</i> <i>– зупинити противника, який вклинився, на ділянці між 3-ю і 4-ю ротами,</i> <i>– контратакувати противника у напрямку Шайнфельд,</i> <i>– підсилити роти першого ешелону</i></p>
--	--

При перекладі наказової частини штабного документу Infinitiv I Aktiv завжди слід передавати дієсловом доконаного виду, оскільки лише доконаний вид дієслова здатний передати категоричність штабного наказу [Стрелковский 1979, 9]. Наприклад:

Aufträge der 5.Kp:

- **Überwachen das Ausweichen der Gefechtssicherung**
- **bereiten Feuerzusammenfassungen vor...**

Завдання 5-ї роти:

- *прикрити відхід бойової охорони*
- *підготувати зосереджений вогонь...*

Infinitiv I Aktiv може субстантивуватися (напр.: das Zerschlagen – знищення, das Niederhalten – подавлення) і виконувати як іменник різні синтаксичні функції, проте у наказовій частині штабного документу інфінітив такого типу слід передавати українською мовою спонукальною конструкцією за формулою, «кому що робити» [Ефимов 1985, 6], наприклад:

Aufträge:

– **Überwachen des Angriffsbeginns und der Annäherung**

– **Zerschlagen erkannten Feindes im Raum nördlich WINKLERHÖHE (7065) – ZABELHÖHE (7464)**

– **Niederhalten von Feind am Ostrand des Waldes westlich WINKLERHÖHE (7065).**

Завдання:

– прикрити вогнем початок атаки і зближення

– знищити виявленого противника в районі на північ від вис. Вінклергеге (7065) і вис. Цабельгеге (7464)

– подавити противника на східному краю лісу західніше вис. Вінклергеге (7065).

В даному прикладі інфінітив вжито виключно в іменній функції із значенням наказу.

Наказовий інфінітив використовується у статутній і штабній документації для позначення військових і спортивних команд, наприклад: **Aufstehen!** – *Встати!*, **Wegtreten** – *Розійтись!* **Antreten!** – *Шикуйсь!* **Gewehr abnehmen!** – *Автомат до но-ГИ!*, **Gewehr umhängen!** – *Автомат на ре-МІНЬ!*

Дієслівні властивості інфінітива дозволяють йому зберігати дієслівне вживання. В цьому випадку він може мати при собі доповнення і обставину і утворювати відокремлену групу усередині речення, що ми побачимо на наступних прикладах.

Для вираження повинності в текстах штабних документів використовуються інфінітивні конструкції з дієсловом **haben** і **sein**. Конструкція **haben + zu + Infinitiv** виражає наказ при активному підметі, **sein + zu + Infinitiv** – при пасивному підметі.

Конструкція **haben + zu + інфінітив** має активне значення і виражає необхідність або обов'язковість. Така конструкція за своїм значенням відповідає дієсловам **sollen** або **müssen + інфінітив**.

PzBtl 453 hat diesen Auftrag so schnell wie möglich zu erfüllen.

453-й тб повинен виконати це завдання якомога швидше.

Якщо інфінітивна група **haben + zu + інфінітив** вжита з модальним дієсловом, то українською мовою ми перекладаємо таку конструкцію, використовуючи одне модальне дієслово.

Moderne Streitkräfte haben schnell und flexibel auf dem Gefechtsfeld handeln zu können.

Сучасні ЗС повинні діяти на полі бою швидко і рухливо.

Конструкція **sein ... zu + Інфінітив** має пасивне значення і виражає:

а) можливість:

Така конструкція близька за значенням до конструкції з модальним дієсловом **können** та інфінітивом I пасивного стану. Конструкція **sein ... zu + Інфінітив I**, що виражає можливість, перекладається на українську мову модальним словом **можна** та інфінітивом активного стану [Богданова 2004, 2]:

Diese Hindernisse sind leicht zu beseitigen.

Ці перешкоди можна легко усунути.

б) необхідність:

Конструкція **sein ... zu + Infinitiv I** близька за значенням до конструкції з модальними дієсловами **sollen i müssen** з інфінітивом I пасивного стану. Вона виражає необхідність, перекладається на українську мову модальними словами та інфінітивом активного стану або словосполученням **бути повинним**, дієсловом **мусити** та інфінітивом пасивного стану [Береснев 1991, 1]:

Unmittelbar am Einsatzort ist die Bildung einer gemeinsamen Einsatzleitung mit der Polizei anzustreben.

Безпосередньо на місці проведення операції необхідно намагатися створити разом з поліцією єдине командування.

При наявності заперечення **nicht** конструкція означає відсутність необхідності щонебудь робити.

Die Elektronik ist aus den modernen Streitkräften nicht wegzudenken.

Без електроніки не можливо уявити сучасні збройні сили.

Оскільки в лексичній системі української мови нема аналога дієслову *wegdenken*, а в граматичній системі української мови немає конструкції, аналогічної німецькій конструкції *sein + zu + Infinitiv*, значення трьохкомпонентного словосполучення *sind nicht wegzudenken* при перекладі виражається в даному випадку за допомогою словосполучення *не може існувати*.

У конструкціях *haben (sein) + zu + Infinitiv* дієслова *haben i sein* можуть стояти в будь-якій тимчасовій формі, але в основному в *Präsens i Präteritum*, рідше в *Futurum*, форми *Perfekt i Plusquamperfekt* майже не зустрічаються.

Якщо дані інфінітивні конструкції вживаються у наказовій частині тексту штабного наказу, то їх також слід перекладати українською мовою за однією і тією ж формулою «кому що робити» [Стрелковський 1970, 10], наприклад:

Die Stellung 2 ist durch die 2. Kp vorzubereiten.

2-й роті підготувати позицію №2.

Das Bataillon hat in der Richtung N. anzugreifen.

Батальйону наступати у напрямі Н.

Die Ortschaft L. ist durch die 1. Kp zu sichern.

1-й роті здійснити охорону населеного пункту Л.

Das PzGrenBtl hat den Auftrag einen Durchstoss des Feindes in der Richtung N. zu verhindern.

Мотопіхотному батальйону не допустити прориву противника в напрямку Н.

Для поставлення завдання у штабній документації використовується також інфінітивний зворот з **um ... zu**, наприклад:

PzBtl 453 greift bei und beiderseits HAMMELBURG mit starken Kräften an, um Übergang über die SAALE zu erzwingen.

453-й тб здійснює наступ великими силами по обидві сторони Хамельбург з завданням оволодіти переправою через р. Залле.

PzGrenBtl 351 richtet sich im Raum MICHELBERG zur Verteidigung ein, um einen Durchbruch des Feindes zu verhindern.

351-й мпб організовує оборону в районі Міхельберг з завданням не допустити про-рива противника.

Рідше в штабних документах зустрічаються інфінітивні звороти з **ohne ... zu**, що є синонімічні додатковим реченням способом дії. В українській мові їм часто відповідають дієприслівникові звороти із запереченням. Наприклад:

Die Kompanie in neuer Zusammenstellung verteidigt die bisherige Stellung weiter, ohne die Verteidigungsfähigkeit zu schwächen.

Роті в новому складі продовжувати обороняти колишні позиції, не знижуючи обороноздатності.

Поставлення завдань підлеглим у штабній документації супроводжується, як правило, виразом **es kommt darauf an** – завдання...(полягає в тому, щоб), після якого вживається інфінітивний зворот. Наприклад:

Es kommt darauf an, feindliche Vorposten zu beseitigen.

Завдання: усунути пости охорони противника.

Es kommt darauf an, befohlenen Verteidigungsraum mit drei PzGrenKp nebeneinander zu verteidigen.

Завдання: вказаний район оборони обороняти трьома мпр з бойовим порядком в один ешелон.

Es kommt darauf an, in das offene freie Gelände nach Norden vorzustößen, um sich in den Besitz von HAUSMANNSHÖHE (7068) zu setzen [ZDv 64/1 1992, 14].

Завдання: прорватися у відкриту місцевість в північному напрямі з метою оволодіти вис. Хаусманнсгеге (7068).

За допомогою зворотів **es kommt darauf an** і **es gilt + інфінітив** в німецькій статутній і штабній документації може виражатися також обов'язковість. У цих випадках обов'язковість виступає як об'єктивна необхідність, що знаходить своє відображення в перекладі.

Es kommt darauf an, den Feind zu überraschen.

Необхідно/дуже важливо застати противника зненацька.

Dabei kommt es für den Verteidiger wesentlich darauf an, den Panzerangriff frühzeitig zu zerschlagen [NATO-Standardbefehlsmuster 1996, 11].

При цьому для того, хто обороняється дуже важливо зупинити танковий наступ якомога раніше.

Es gilt, entschieden zu handeln, um dem feindlichen Angriff zuvorzukommen. [STANAG 2066 1992, 13].

Необхідно діяти рішуче для того, щоб випередити атаку противника.

Іноді інфінітив разом із словами, що належать до нього, зустрічається в штабних наказах також у функції підмета. В цьому випадку інфінітив вживається з часткою **zu**. Наприклад:

Auf viele Einzelheiten des Geländes einzugehen, d.h. Geländeerkundung führen.

Вивчати численні окремі деталі місцевості – значить вести розвідку місцевості.

Отже, різноманітні можливості вживання Infinitiv I Aktiv у мові штабної документації бундесверу, який разом з дієслівними якістьями володіє іменними, що сприяє оформленню думки в безособовій і наказовій формі, а також його вживання в різних інфінітивних зворотах змушує бути особливо уважним при перекладі українською мовою. При само-

стійному вживанні інфінітиву властива модальність, що може виражати повинність, вимогу або наказ, у інфінітивних конструкціях – можливість, необхідність і обов'язковість. Використання цих властивостей в штабних документах, і перед усім у штабних наказах, особливо зручне, оскільки постановка завдань підлеглим підрозділам (частинам, з'єднанням) може бути виражена найбільш стисло і конкретно саме інфінітивом.

1. *Береснев С.Д.* Грамматика декодирования немецкого научно-технического текста русским реципиентом: Учебное пособие для студентов технических специальностей. – К.: ОПИ, 1991. – 142 с. 2. *Богданова Н.Н., Семенова Е.Л.* Учебник немецкого языка для технических университетов и вузов. – М.: Московский государственный технический университет им. Н.Э. Баумана, 2004. – 438 с. 3. *Васильева М.М.* Практическая грамматика немецкого языка. – М.: Гардарики, 2001. – 206 с. 4. *Винокуров Н.А.* Компрессия как стилевая черта немецкой научной прозы: Автореф. дис. д-ра филол. наук: 10.02.04/ЛГУ им. А.А. Жданова. – Л., 1984. – 16 с. 5. *Волина С.А.* Секреты немецкой грамматики: Синтаксис. – М.: Иностранный язык, 2004. – 367 с. 6. *Ефимов Р.* Учебник военного перевода. Немецкий язык. Общий курс. – М., 1985. – 401 с. 7. *Ивлева Г.Г.* Справочник по грамматике немецкого языка. – М.: Высшая шк., 2004. – 125 с. 8. *Курянова М.О.* Навчальний посібник з граматичних проблем перекладу науково-технічної літератури з німецької мови на українську. – К: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 63 с. 9. *Стрелковский Г.* Теория и практика военного перевода: немецкий язык. – М., 1979. – 213 с. 10. *Стрелковский Г.* Перевод боевых документов бундесвера. – М., 1970. – 220 с. 11. *NATO-Standardbefehlsmuster.* – Berlin, 1996. – 197 S. 12. *STANAG 2014 Operationsbefehle, Vorbefehle und Administrative/Logistische Befehle.* – Bonn, 1992. – 128 S. 13. *STANAG 2066 Außere Form des militärischen Schriftverkehrs.* – Bonn, 1992. – 75 S. 14. *ZDv 64/1 Geschäftsverkehr in den Dienststellen der Streitkräfte.* – Bonn, 1992. – 365 S.

Н.Ю.Дмитракова, асп.,

Запорізький національний університет

ЛІНГВОКОМУНІКАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ВСТУПНОГО ТА ЗАКЛЮЧНОГО КОМУНІКАТИВНИХ БЛОКІВ У ДІАЛОЗІ: СОЦІОКОНТРАСТИВНИЙ АСПЕКТ

Поява у кінці 20 століття віртуальної реальності та віртуальної комунікації призвела до змін у комунікаційному ландшафті, з огляду на які, дослідники ставлять питання, чи можна застосовувати «старі» моделі, підходи та термінологічний апарат до нового мовного матеріалу. В першу чергу це стосується французької мови, де Інтернет-комунікація сприяла значною мірою розповсюдженню мови текстів, а Інтернет-дискурс входить до дослідницьких інтересів співробітників центру з дослідження різних типів дискурсу (Cediscor). Зокрема, вони застосовують методологію конверсаційного аналізу до текстів форумів. Вже вивчена загальна структура, правила зміни комунікативного ходу, робиться акцент на діалогічності цього типу текстів [Cediscor 2004]. Оскільки зазвичай у будь-якому спілкуванні

можна виділити три етапи, що слідуєть один за одним у часі: вступ, основна частина, заключна частина [Traverso 2007, 32] чи, за термінологією О.М.Мороховського, вступний комунікативний блок, основний та заключний, то у цьому контексті увагу привертає реалізація соціальних етикетних кліше в новому комунікативному ландшафті.

Соціальні етикетні формули вже ставали об'єктом дослідження (Ю.В. Косенко [Косенко 2008], О.М.Мельничук [Мельничук 2005], Н.Ф.Баландіна [Баландіна 2003]), однак кліше початку та розмикання діалогу ще не отримали комплексного соціоконтрастивного опису з урахуванням нових форм комунікації.

Тому стаття має на меті окреслити лінгвокомунікативні особливості вживання вступного та заключного комунікативних блоків у діалозі у соціоконтрастивному аспекті, або, іншими словами, з урахуванням типу комунікації та дистантності між співрозмовниками.

Основною прагматичною настановою вступного комунікативного блоку є привернення уваги адресата, встановлення з ним комунікативного контакту, а заключного – переривання цього контакту. Традиційно вступний та заключний блоки репрезентуються у мові стереотипними етикетними кліше у типових ситуаціях.

Так, вступ співвідноситься зі встановленням контакту між співрозмовниками і найчастіше вербалізується виразами привітання (Bonjour! Salut!). Цей фатичний мовленнєвий акт слугує також і для попередньої характеристики ситуації мовцем, оскільки вибір привітання залежить від низки факторів: соціальної дистанції між мовцями (Bonjour! вживається тими, хто звертається один до одного на Ви, тоді як Salut! – тими, хто між собою на ти); години дня (Bonjour! вживається до 18.00, а Bonsoir! – після) тощо. Деякі спільноти чи організації можуть мати власну систему привітань (армія, таємні організації тощо). Дуже часто привітання супроводжується певними жестами: рукоштовкання (характерне для чоловіків), поцілунок (наприклад, фр. faire la bise, який не тільки свідчить про те, що співрозмовники добре знають один одного, а іноді й про регіон Франції, з якого вони походять). У французькій мові репліки привітання нерідко супроводжуються питанням Ça va? та його стилістичними варіантами Comment ça va? Comment allez-vous? Ці висловлювання, за словами К.Кербрат-Ореккйоні [Kerbrat-Orecchioni 2005, 112], мають змішаний прагматичний характер та наступні ознаки: 1) на формальному рівні є запитанням; 2) на змістовному – стосуються здоров'я, чи точніше, самопочуття співрозмовника, тобто мають ілокутивну силу квеситиву, а з іншого боку 3) присутні у вступному комунікативному блоці, що надає їм ілокутивної сили фатичного мовленнєвого акту. Домінування тої чи іншої ілокутивної сили буде залежати від прагматичного контексту. Наприклад, якщо у одного зі співрозмовників є якісь проблеми, а другий про це знає, і першому відомо про це, то репліка Ça va? буде сприйматися як пряме запитання:

- Dis-moi, comment ça va, toi?
- Bien. Et ton travail, Nicole, ça va?
- Très bien.

Вживання фатичного мовленнєвого акту Ça va? передбачає, що співрозмовники знайомі та мають більш-менш довгу історію вербальної інтеракції. Більш того, згідно з правилами соціального етикету вживання Ça va? є неадекватним, коли спрямовано від меншого до старшого по ієрархії [Kerbrat-Orecchioni 2005, 113]. Очікуваною відповіддю на цю репліку виступають Oui, ça va. / (Ça va) bien:

1. – *Ça va?*
– *Oui, ça va.*
2. – *Salut .Ça va?*
– *Bien.*

У більш формальних ситуаціях додається подяка *merci* [Traverso 2007, 67]: *Bien merci.*

В Інтернет-форумах зустрічається форма привітання *Bonjour / Bonsoir* переважно у випадку Ви-спілкування або дистантно-нейтрального спілкування:

1. *stelios, le dimanche 14 septembre 2008 à 20:34:02*

Bonjour,

coment faire pour avoir msn sur mon portable samsung sgh-x680

2. *Par dph, le dimanche 1 avril 2007 à 21:57:33*

Bonsoir,

Cliques sur la miniature, et cliques sur «Enregistrer la sible sous», par exemple je ne sais pas avec quel lecteur le lire, Windows Media Player ne peut pas le lire !

У випадку ти-спілкування переважає форма *Salut*:

1. *Par canou, le jeudi 20 décembre 2007 à 18:21:02*

salut tout le monde ! *Moi aussi je recherche ce film depuis longtemps et je voulais savoir si quelqu'un avait finalement trouvé le titre? à bientôt*

2. *Par isa62100, le mardi 8 janvier 2008 à 16:33:05*

slt

je voi de kel film tu par avec les enfantsqui sont dans les arbres je crois ke le titre c et la riviere infernal mé je ne sui pa sur

Комунікативний блок прощання відповідає завершенню розмови та розтаванню співрозмовників. У французькій мові для прощання використовуються прощальні слова, чи, в залежності від ситуації, побажання, подяка, завіряння у майбутній зустрічі (A plus, Eric.) [Traverso 2007, 32-33]. Більш того, на відміну від привітань, вони можуть бути повтореними декілька разів. Наприклад,

1. – *Excusez, je dois y aller, le travail... Bon anniversaire, papa.*

– **Salut.**

– *Tu pensais que ça marcherait?*

– *Toi, ça va!*

– *T'as ta part de responsabilité dans cette affaire.*

– *Vaut mieux qu'on y aille aussi.*

– *Qu'est-ce que j'ai dit, bon Dieu !*

– *Bon anniversaire, papa, à bientôt.*

– *Bon anniversaire.*

– *Allez, viens.*

2. – *Voilà, on va se quitter.*

– *Vous prenez pas vos affaires?*

– *Non, je passerai demain.*

– *Alors... Bonne nuit, Elena.*

3. – *La patronne veut que je la prenne à 7 h. Faut que je me lève à 6 h. Je t'appelle.*

– *Dors bien.*

– **Salut.**

5. – **Au revoir.**

– **Bonsoir.**

Аналіз вибірки Інтернет-форумів засвідчує наявність двох типів етикетних прощальних формул: 1) характерні для ситуацій реального спілкування (*Salut, Au revoir, à bientôt, à plus tard* (A+ на мові тексто) та ін.); 2) подяка *Merci*; 3) традиційні заключні фрази листів (***Bien amicalement, Cordialement***), оскільки більшість реплік Інтернет-форумів за макроструктурою співвідноситься зі структурою листа. Наприклад,

1. a) *Par zearbar, le jeudi 24 janvier 2008 à 12:11:52*

Salut,

Oui, je vois très bien de quoi tu parles ...

Pour l'instant, le titre m'échappe mais je fais de mon mieux pour le retrouver; parce que maintenant que c'est dans ma tête, ça va être difficile de le déloger !

A très bientôt pour la réponse

б) *Par zearbar, le jeudi 24 janvier 2008 à 12:31:03*

YES!!!!!!

je l'ai!!

C'est «short circuit» si je me souviens bien!!

C'est ce que tu cherchais??

A+

2. *Par kim, le mercredi 26 mars 2008 à 12:44:08*

Bonjour,

Je serais également intéressée par un logiciel qui permet d'appeler de mon ordinateur à un téléphone fixe.

Pourriez-vous m'aider à trouver un logiciel qui puisse correspondre à mes attentes??

Merci d'avance.

3. a) *Par Stark, le jeudi 15 mai 2008 à 20:24:59*

Bonjour, j'ai déjà nettoyé le ventilateur de cette ordinateur, il faut le démonté entièrement pour y accéder (je peux vous aider si vous ne savez pas faire). Mais meme apres nettoyage la température ne chute pas énormément (5-10°).

Cordialement.

Tony Stark

б) *Par viper, le lundi 14 avril 2008 à 09:32:05*

Bonjour Cris_one,

Je suis désolé de m'être mal fait comprendre, mais je ne travaille pas du tout chez Bourso. Je travaille dans la finance stratégique pour un avionneur qui fait de très beaux (et gros) avions.

<...>

(Sachant que je ne peux pas non plus mobiliser tout le département sur ce problème!)

Bien amicalement.

viper

в) *Auteur: cyberscorp (IP enregistrée)*

Date: 25 novembre 2004, 15:12

*Salut ma belle Jasmine, Ca fait toujours plaisir d'entendre d'aussi beaux compliments et surtout venant d'une merveilleuse fille comme toi.T'inquiètes pas je ne lâcherai pas le morceau facilement. **Pleins de Bisous** {}Administrateur.*

Цікавим є факт, що для віртуального ти-спілкування у заключному комунікативному блоці діалогу є характерними вирази, що розповсюджені в розмовному мовленні, тоді як до віртуального Ви-спілкування – кліше, типові для листування. Більш того, етикетні формули прощання можна поділити за критерієм дистантності між комунікантами, або приналежності до ти- / Ви-спілкування. Так, *Cordialement, Bien amicalement, Merci d'avance* будуть виступати вербальними маркерами Ви-спілкування, тоді як *A+* (та його варіанти *@++*, *A++*), *Pleins de Bisous, Ciao* – ти-спілкування. Інші етикетні фрази (*A très bientôt, Merci*) характерні для обох типів спілкування і виступають як нейтрально марковані.

Розподіл очікуваних етикетних формул початку / завершення діалогу за соціально релевантними критеріями (дистантність, тип комунікації) занесемо до таблиці.

	дистантність	Реальна комунікація	Віртуальна комунікація
Привітання	Tu	<i>Salut</i>	<i>Salut, Slt</i>
		<i>(Comment) ça va?</i>	-
	Vous	<i>Bonjour (Bonsoir)</i>	<i>Bonjour (Bonsoir)</i>
		<i>Comment allez-vous? (Ça va?)</i>	-
Прощання	Tu	<i>Salut! Bonne nuit! A demain! A tout de suite! A bientôt!</i>	<i>A+ (@+, @++) A très bientôt Ciao Pleins de Bisous Merci</i>
	Vous	<i>Au revoir! Bonsoir! Bonne nuit! A demain! A tout de suite! A bientôt!</i>	<i>Bien amicalement. Cordialement Merci d'avance (Merci) A très bientôt</i>

Таким чином, у французькому діалогічному мовленні етикетні кліше, що репрезентують початок та кінець розмови, є соціально маркованими і детермінуються прагматичним контекстом, а саме дистантністю між співрозмовниками, часом (ранок / вечір) та типом комунікації (реальна / віртуальна).

1. *Структурно-семантичні і функціональні особливості метакомунікативного блоку прощання* (на матеріалі англomовного художнього дискурсу): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Ю.В. Косенко; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2008. – 20 с. – укр. 2. *Український мовленнєвий етикет: синтаксично-стилістичний аспект*: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / О.М. Мельничук; Чернів. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. – Чернівці, 2005. – 20 с. – укр. 3. *Функціонально-прагматичний і лінгвоментальний аналіз чеських прагматичних кліше*: Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.03 / Н.Ф. Баландіна; НАН України. Ін-т укр. мови. – К., 2003. – 38 с. – укр. 4. *Les discours de l'Internet: nouveaux corpus, nouveaux modèles ?* // Les carnets du Cediscor 8. – Presses Sorbonne Nouvelle, 2004 5. *Kerbrat-Orecchioni Catherine Les actes de langage dans le discours: théories et fonctionnement*. – Paris: Armand Colin Editeur, 2005 6. *Traverso Véronique L'analyse des conversations*. – Armand Colin, 2007

«ТРОЯНДА ЦЕ ТРОЯНДА ЦЕ ЦИБУЛЯ»: ПОВТОР ЯК ПОЕТИЧНА КАТЕГОРІЯ В ІДЮСТИЛІ Е.ХЕМІНГУЕЯ (перекладацький аспект)

«*A rose is a rose is an onion*»...
«*An onion is an onion is an onion*»...
«*...a stone is a stein is a rock is a boulder is a pebble*»
Ernest Hemingway. For Whom the Bell Tolls

Вже в першій строфі епіграфу досвідчений літературознавець-американіст впізнає пародію на знакову фразу Гертруди Стайн – однієї з найвпливовіших фігур в становленні ідіостилю Е.Хемінгуея, «духовної матері сучасної (модерної) англomовної літератури» [Михайлин 2002]. У своїх роздумах про літературу Г.Стайн неодмінно торкається своїх мовних експериментів. Вона вважає, що мова несе в собі невикорінну пам'ять, вона є зібранням символів, компендіум відмерлих, стертих значень. Тільки в багаторазовому, кільцеподібному повторі троянда знову починає оживати, набуваючи при цьому кольору і запаху. «Я вірю в повтори, – запише Гертруда Стайн в щоденнику. – Так. Завжди і завжди. Потрібно написати гімн повтору» [цит. за Анастасьевым 2007].

Повтор як літературний прийом і досі залишається **актуальним** питанням досліджень з літературознавства, лінгвістики та стилістики, адже в центрі уваги багатьох праць знаходиться текст як структурно-змістовне ціле. Аналіз тексту спрямований на виявлення тих основних принципів, які роблять його цільним і зв'язним, тобто когерентним. Так, І.Гальперін серед важливих категорій тексту виділяє: інформативність, когезію, членність, ретроспекцію (співвіднесення з попередньою змістовно-фактуальною інформацією) і проспекцію (співвіднесення з наступною змістовно-фактуальною інформацією), завершеність [Гальперін 1981, 11]. Одним із основних критеріїв зв'язності і цілісності тексту є «наявність «тематичної сітки», що утворюється завдяки повторам значень, які виражаються в повторі сем, слів, або в тематичному повторі» [Арнольд 2004, 182]. Найзагальнішими функціями повтору мовознавці вважають ритмоутворюючу функцію, функцію структурно-семантичної організації тексту, підсилювально-актуалізаційну функцію. Повтори можуть уточнювати сказане, передавати логічну емфазу, привертати увагу читача до найважливішого відрізка у висловлюванні: вони є засобами експресії, стилізації (Арнольд 2004, 244; Скрєбнев 1975, 139; Quirk, Greenbaum, Leech, Svartvik 1982, 372). Слова, які повторюються, утворюють «асоціативний зв'язок між різними предметами зображення, які пов'язані між собою і тематично» [Кожевникова 1994, 83]. К.Вейлз відмічає роль повтору на всіх мовних рівнях, що є важливим засобом створення текстової зв'язності [A Dictionary of Stylistics 1989, 401].

Повтор в художній літературі, а надто в творах Е.Хемінгуея, досить часто є вагомим елементом ідіостилю автора. Тому при перекладі тексту неминуче виникає проблема адекватного відтворення повтору, який може проявлятися на різних мовних рівнях. Важливою вимогою для перекладу є збереження еквівалентності текстів оригіналу і перекладу, оскільки їхні відмінності в плані форми і змісту очевидні і обумовлюються впливом системи і норм мов [Комиссаров 1973, 27].

Новизна дослідження полягає в тому, що у ньому пропонується комплексне дослідження відтворення у перекладі повтору, як одного із складників «мовного спектру» автора.

Дане дослідження має на **меті** проаналізувати роль повтору в ідіостилі Е.Хемінгуей, виділити ті мовні рівні, на яких повтор викликає специфічні труднощі для перекладу, та виявити найефективніші способи перекладу такого феномена як повтор.

В 1925 році рецензенти першої збірки оповідань Е.Хемінгуей безомилково підмітили стилістичний вплив Г.Стайн на автора: короткі, тверді, беземоційні, сухуваті фрази, із прихованими за ними складними смислами, а також її славетні повтори. Проте варто було б виділити і суттєву відмінність прози Е.Хемінгуей, а саме його ідіостилістичної настанови. Адже, «повтор для Гертруди Стайн – це не просто прийом, а ціла філософія прийому: він містить в собі істину часу, свідомості і, як такий, не потребує ні виправдання, ні навіть аргументації. Повторюватися повинні не тільки слова, а й ключові фрази, епізоди, мотиви, числа, пейзажі – одним словом, все» [Анастасьєв 2007]. Очевидно, що Г.Стайн переймається не стільки змістом, скільки формою письма: «Літературна ідея художника, – стверджує вона, – полягає не в тому, щоб відтворити дію, а в тому щоб розітнути форму» [Stein 1935, 89]. Більшість її праць залишилися просто літературним дослідом, експериментом, і спроба перекладу деяких з них на українську така ж безперспективна, як і спроба перекладу на англійську чи будь-яку іншу мову. «Сорок томів спадщини Гертруди Стайн – величезний аркуш паперу, вкритий нерозбірливим потоком слів... Їх можна використовувати в технічних цілях, нерідко ефективно» [Анастасьєв 2007]. Саме так і вчинив Е.Хемінгуей, твори якого, навпаки, являють гармонійну єдність змісту і форми, він зосередився на сильних сторонах її письма, взявши тільки те, що спрацьовує. В своїх перших творах письменник справді слідує настановам своєї літературної навчительки. Ще Е.Вілсон помітив, що відома новела Е.Хемінгуей з її рефреном – «*Microp i micis Elljoti цосили старалися наобати дитину*» (переклад В.Митрофанова) – цілком виросла із новели Г.Стайн «*Mic Ferr i mic Skin*», де такі ж повтори однозначно відтворюють тупу монотонність життя – ефект, якого прагнув молодий Е.Хемінгуей [Wilson 1974, 207]. Втім, подальші його вправи в пародійному стилі – це вже зворотна сторона залежності, якої він ніколи так і не позбувся.

Повтор в ідіостилі Е.Хемінгуей простежується практично на всіх мовних рівнях: фонетичному, морфологічному, лексичному, синтаксичному, семантичному. Безперечно, що між повторами різних мовних рівнів існує тісний взаємозв'язок та взаємодія: за типом зв'язку вони можуть бути і лексико-семантичні, і лексико-синтаксичні, за характером розміщення – контекстні і дистантні, за композиційним принципом виділяються анафора, епіфора, кільцевий повтор, анадиплосис, ланцюговий повтор, стик. На початковому етапі перекладу найважливіше правильно виділити повтор, його рівень та функцію в тексті оригіналу. Адже навіть простий, на перший погляд, лексичний повтор має свої підвиди: дослівний, словниково-синонімічний, контекстно-синонімічний, перифразований тощо, які тільки при ретельній інтерпретації стають доступними читачеві.

Варто також зазначити, що в кожній національній культурі існують свої слова – символи і міфи, які, завдяки повтору, упізнаються і отримують чисельні варіації, використовуючись в різних текстах. «Повтор перетворює слово в модний стандарт епохи. Стандарт починає кочувати із тексту в текст, набуваючи нових смислів і перетворюючись із цитати в символ, або навіть міф» [Новикова, Черемисина 2000, 226]. Саме таким інтертекстуальним

символом і стала фраза Г.Стайн «*Rose is a rose is a rose*». Численні дослідження творчості Е.Хемінгуея так і не знайшли однозначного трактування його повторів, що ж насправді означає «*A rose is a rose is an onion*»: «parody of parity»? [Brogan 1996] – стиль самого автора, сформований за аналогією своїх перших вчителів в Парижі, чи це пародія і зречення впливу паризької школи. Втім, епіграф даної статті змушує замислитись не тільки критика літератури, а й перекладача. По-перше дивує, чому в українському перекладі з'являються знаки пунктуації, а саме тире, а далі коми, після кожного повтору:

«*A rose is a rose is an onion*» (Hemingway 1968, 289) – «Троянда – це троянда – це цибуля» (Хемінгуей 1981, 252).

«*An onion is an onion is an onion*» (Hemingway 1968, 289) – «Цибуля – це цибуля – це цибуля» (Хемінгуей 1981, 252).

«...*a stone is a stein is a rock is a boulder is a pebble*»(Hemingway 1968, 289) – «А камінь – це Stein, – це скеля, – це валун, – це галька» (Хемінгуей 1981, 252).

Заміна пунктуації оригіналу, який точно, хоча й не без іронії, відтворював естетичні принципи Г.Стайн невинуватана. Однак, дуже позитивно, що у перекладі збережено алюзії на саму Гертруду Стайн, адже насправді її прізвище Stein означає німецькою «камінь», перекладачі за допомогою іншомовного вкраплення компенсують і полегшують пізнаваність алюзії для українського читача.

Г.Стайн вважала, що потрібно позбавлятися від таких перешкод, як знаки пунктуації: «Письмо повинно текти без упину до чого тут якісь двокрапки і крапки з комою...» [Stein 1935, 217]. Відображення цих принципів можна побачити і в ранніх оповіданнях Е.Хемінгуея:

«*And I want to eat at the table with my own silver and I want candles. And I want it to be spring and I want to brush my hair out in front of a mirror and I want a kitty and I want some new clothes*» (Hemingway 1993, 361) – «**А** **це** **хочу** їсти за своїм столом, і мати своє столове срібло, і щоб горіли свічки. **Хочу**, щоб була весна, **і** **хочу** розчісувати коси перед дзеркалом, **і** **хочу** кішку, **і** **хочу** мати нові сукні» (Хемінгуей 1979, 91) – «**И** **хочу** есть за своим столом, и чтоб были свои ножи и вилки, **и** **хочу**, чтоб горели свечи. **И** **хочу**, чтоб была весна, **и** **хочу** расчесывать волосы перед зеркалом, **и** **хочу** кошку, **и** **хочу** новое платье...» (Хемингуэй 2004, 696).

В оригіналі спостерігається така ж сама відсутність розділових знаків між повторами фрази «*and I want*», що не зображено в перекладах. Не підлягає сумніву прийом спрощення цієї фрази на беззайменникову, що є природним для обох мов перекладу, актуалізує повтор і відтворює лаконічність прози Е.Хемінгуея. Появу розділових знаків безперечно можна виправдати необхідністю граматичних трансформацій у перекладі, через які з'являються додаткові другорядні речення, які потрібно виділяти комами. Певну компенсацію пропонує російська перекладачка Л.Кислова: в кінці репліки вона ставить три крапки, що відображує безперервний потік підсвідомих бажань героїні.

Інколи неповне відтворення повтору, який видається простою тавтологією, може частково призвести до втрати певної експресивності в творі:

«*Anyway, I want a cat*», she said, «*I want a cat. I want a cat now. If I can't have long hair or any fun, I can have a cat*» (Hemingway 1993, 360) – «А я все одно **хочу** кішку, – сказала вона. – **Хочу** кішку і край. Зараз же. Коли вже не можна відпустити коси чи якось розважитись, то хоч кішку можна» (Хемінгуей 1979, 91) – «А все-таки я **хочу** кошку, – ска-

зала она – *Хочу кошку сейчас же. Если нельзя длинные волосы и чтоб было весело, так хоть кошку-то можно?* (Хемингуэй 2004, 696).

О.Потебня відмічав, що «повторення слів і зворотів породжені почуттям, що уповільнює потік думки, наприклад, гнівом, який викликає тавтологію» [Потебня 1941, 36]. Пропуск однієї тавтологічної пари в перекладі зменшує силу істерики молодой жінки, а поява знаку запитання в російському варіанті взагалі відтворює не стільки невдоволення, скільки благання.

До того ж, перекладачеві варто пам'ятати, що повтор задає художній ритм не тільки у поезії, а й у прозі, завдяки використанню паралельних конструкцій, прийому алітерації, рими, звукової подібності слів, обігранню омофонів, при ланцюговому вживанні однокорених слів. У прозі ритм зовсім не зводиться до простого чергування деяких елементів – в структурі художнього твору він пов'язаний з накопиченням інформації, із трансформацією смислу. При звуковому повторі виникає зв'язок звуку із смислом. Звуки, що повторюються, об'єднують слова, актуалізують тему твору. Звуковий повтор створює «враження емоційного нагнітання, ліричного згущення переживань» [Новикова, Черемисина 2000, 230], виділяє тематично ключове слово і робить мовлення благозвучним:

«There were pools of water in the courtyard. There were wet dead leaves on the paving of the courtyard. It rained hard. All the shutters of the hospital were nailed shut» (Hemingway 1993, 331) – «На подвір'ї були калюжі. Бруківку встеляло мокре руде листя. Періциви дощ. Усі віконниці госпітально були позабівані» (Хемінгуей 1979, 65) – «На дворі стояли лужи. На каменних плитах было много мокрых опавших листьев. Шел сильный дождь. Все ставни в госпитале были наглухо заколочены» (Хемингуэй 2004, 667)

В українському перекладі алітерація звуків оригіналу [w], [h], [f] відтворюється за допомогою приголосних -р- та -л-. Вдалим є також повтор шиплячої приголосної -щ- в реченні «Періциви дощ». Саме алітерацією шиплячих приголосних -ж-, -ш-, -ч- відзначається російський переклад, що підкреслює силу дощу і відтворює його звуковий характер.

Розвиток тієї чи іншої мікротеми в цілому тексті здійснюється за допомогою контактного повтору-«охоплення» [Кузьменко 1996, 98], який виконує смислову і структурну функції. Повтор-«охоплення» виділяє важливі фрагменти тексту, сприяючи, з одного боку, створенню зв'язності тексту, і розмежуванню тем – з іншого. Дистантні повтори актуалізують увагу читача, виділяють важливі деталі, утворюють складну тканину структури тексту, слугують засобом зв'язку між різними частинами тексту і засобом створення макротексту. Ключові слова дистантного повтору утворюють смислове ядро усього тексту. В оповіданні Е.Хемінгуея «*Soldier's Home*» («*Повернення солдата*») повтори таких лексем та фраз як «*pray*», «*girl*», «*home*», «*over*», «*late*», «*(did not) want*», «*(did not) like*», «*love*», «*(did not) need*», «*lie*», «*lost*», «*read*», «*in bed*», «*consequences*», «*it wasn't worth it*», «*crying*» справді охоплюють основні мікротеми твору: віру в бога, або скоріше зречення віри, втрату віри не тільки в бога, а й в ідеали, певну відгородженість від світу, а особливо від власної домівки. Адже герой залишив позаду пекло війни і вже встиг забагато пережити і відчути, його майже клінічний аутизм є частиною суто чоловічої стратегії виживання в світі, де фізична хоробрість є необхідністю, а єдине чого по-справді варто остерігатися – це почуття і жінки. Саме такими були наслідки війни для більшості представників «втраченого покоління», яке і є макротемою не тільки цього оповідання, а всієї художньої творчості Е.Хемінгуея:

«He did not want any **consequences**. He did not want any **consequences** ever again. He wanted to live along without **consequences**» (Hemingway 1993, 346) – «Він не хотів брати на себе якихось **обов'язків**. Не хотів більше ніяких **обов'язків**. Хотів жити без будь-яких **обов'язків**» (Хемінгуей 1979, 77) – «Он не хотел себя **связывать**. Он больше не хотел себя **связывать**. Он хотел жить, не **связывая** себя ничем» (Хемингуэй 2004, 681).

В перекладах за допомогою лексико-семантичної заміни, конкретизується, яких саме наслідків не хотів і боявся Кребз, коли думав про дівчат. Хоча втрачається асоціація з наслідками війни, які і стали причиною його відгородженості від світу.

Неможливо також повністю відтворити у перекладі лаконічність повторів, саме ту карбованість хемінгуеєвої прози, яка в цьому оповіданні створюється такими короткими словами-повторами як «want», «need», «like», «love», «lie». До того ж вони обіграються в різноманітних синтаксичних структурах:

«Vaguely he wanted a girl but he **did not want** to have to work to get her. He **would have liked** to have a girl but he **did not want** to have to spend a long time getting her» (Hemingway 1993, 345) – «Загалом невизначно він відчував потребу в жінці, але **не хотів** докладати зусиль, щоб здобувати її. Він залюбки **перебув би** з жінкою, але **не хотів** довго її домагатись» (Хемінгуей 1979, 77) – «Он смутно ощущал потребность в женщине. Ему **нужна** была женщина, но лень было ее добиваться. Он был не прочь иметь женщину, но **не хотел** долго добиваться ее» (Хемингуэй 2004, 681).

Використання інфінітивних структур робить речення дуже чіткими, а трансформації у перекладі інколи призводять до різних трактувань, спрощують текст, позбавляючи його свідоючої ускладненості і багатозначності.

На основі повтору словесних знаків в художньому тексті формуються нові, естетичні знаки – так звані ключові слова, лейтмотиви. Повторна поява слова відправляє читача до його першого застосування, спонукає до переосмислень у значенні слова.

Аналіз творів Е.Хемінгуея показує, що автор цілеспрямовано використовує прийом повтору, тому можна зробити такі **висновки**: перекладач повинен підходити до відтворення цього прийому комплексно, враховуючи необхідність відтворення всіх функцій повтору в ідіостилі письменника. Функції повтору і тієї додаткової інформації, яку він несе, можуть бути різноманітними: повтор може виділяти головну тему чи ідею твору, створювати ритмічність, забезпечувати взаємозв'язок окремих образів, зливаючи їх в цілісну картину, слугувати важливим засобом когезії твору.

1. Анастасьев Н. Книги не для чтения. (Гертруда Стайн) [Електронний ресурс] // Вопросы литературы – 2007. – №1 – Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/voplit/2007/1/ana13.html> 2. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык: Учебник для вузов. – М.: Наука, 2004. – 380 с. 3. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистических исследований. – М.: Наука, 1981. – 138 с. 4. Кожевникова Н. А. Типы повествования в русской литературе XIX-XX вв. – М.: Институт русского языка РАН, 1994. – 148 с. 5. Кузьменко О.Н. Актуализирующий повтор как способ смысловой организации текста (на материале старофранцузских эпических поэм) // Исследования по синтаксису и стилистике романо-германских языков: сборник научных трудов / Ред.: В. М. Аренштейн и др; РГПУ им. А. И. Герцена. – СПб.: Стройлеспечать, 1996. – с.77. 6. Комиссаров В.Н. Слово о переводе. – М.: Международные отношения, 1973. – 214 с. 7. Михайлин В. Автопортрет Алисы в за-

зеркальє [Електронний ресурс] // Новое литературное обозрение – 2002. – № 56. – Режим доступу: http://simulacre.by.ru/texts/osob/mihailin_toklas.doc 8. *Потебня А.А.* Из записок о русской грамматике. – М. –Л., 1941. – Т. 4. – 432 с. 9. *Скребнев Ю.М.* Очерк теории стилистики. – Горький: Горьк. пед. ин-т ин. яз., 1974. – 175 с. 10. *Новикова Н.С., Черемисина Н.В.* Многомирие и общая типология картин мира // Филологические науки. – М. – 2000. – №1. 11. Brogan J.V. Parody or Parity: A Brief Note on Gertrude Stein and «For Whom the Bell Tolls» [Електронний ресурс] // The Hemingway Review – 1996. – Vol.15. – Режим доступу: www.encyclopedia.com/doc/1G1-18318086.html. 12. *Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J.* A University Grammar of English. М.: Vysshaya Skhola, 1982. – 408 p. 13. *Stein G.* Lectures in America. – Boston, 1935. – 589p. 14. *Wilson E.* Alex's Castle. – Lnd., 1974. – 356 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Хемінгуей Е.* Твори в чотирьох томах. Том I. Романи та цикли оповідань – К.: Дніпро, 1979. – 717 с. 2. *Хемінгуей Е.* Твори в чотирьох томах. Том III. Романи та цикли оповідань – К.: Дніпро, 1981 – 663 с. 3. *Хемінгуэй Э.* Фиеста. Прощай, оружие! Праздник, который всегда с тобой. Старик и море: Романы. Рассказы: Пер. с англ./Э.Хемингуэй. – М.: АСТ, 2004. – 858 с. 4. *Hemingway E.* For Whom the Bell Tolls – N.Y.: Charles Scribner's Sons, 1968. – 471 p. 5. *Hemingway E.* The Essential Hemingway – L.: Arrow Books, 1993. – 522 p.

ДОВІДНИКИ

1. *Англо-український словник.* Під ред. М.Л.Подвезько, М.І. Балла. – К.: Радянська школа, 1974. – 663 с. 2. *Dictionary of Contemporary English – L., N.Y.:* Longman, 2001. – 1668 p. 3. *A Dictionary of Stylistics.* // Wales K.– L.: Longman, 1989 – P. 504. 4. *New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language.* – Danbury: Lexicon Publications, Inc., 1993. – 1149 p.

І.В.Довженко, викл.,

Київський університет туризму, економіки і права

РОЛЬ СИТУАТИВНИХ ЗАВДАНЬ У ФОРМУВАННІ МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ

У наш час серед науковців спостерігається посилення інтересу до використання ситуативних завдань у процесі вивчення мови за професійним спрямуванням. Дослідження з цього напрямку відображені у працях Г. Берегової, В. Блах, О. Глазової, О. Гур'янової, В. Марігодова, Т. Симоненко, О. Тищенко, Л. Шевцової та ін. Моделювання ситуативних ситуацій, що передбачає знайомство, вітання, прощання, вибачення, прохання, відмову тощо, не лише дозволяє засвоїти або повторити правила мовленнєвого етикету, активізувати і збагатити лексичний запас студентів, розвивати мислення, сформувати мовленнєві вміння та навички, а й дає змогу студентам практикуватися в побудові мікро-висловлювань в офіційному діалозі, репліки в якому характеризуються більшою смисловою самостійністю, ніж у діалозі побутового характеру.

Актуальність проблеми визначається соціальним замовленням на підготовку спеціалістів галузі обслуговування, що володіють навичками професійного спілкування.

Мета статті – визначити вплив ситуативних завдань на формування мовлення майбутніх фахівців сфери обслуговування.

Про спеціаліста з великої літери ми говоримо тоді, коли він володіє не лише високою кваліфікацією, а й є духовно багатого, творчою особистістю. Формування такої особистості дедалі більше пов'язується зі справжнім опануванням мови, професійним спілкуванням [1, с.120]. Тому логічне, правильне, доречне професійне мовлення, здатність не лише словом, а й змістом, мовною поведінкою вплинути на співрозмовника повинні бути внутрішньою потребою студента навчального закладу сфери обслуговування.

Роль ситуативних завдань у формуванні мовлення студентів беззаперечно. Завдяки ситуативним завданням студенти опановують техніку побудови й ведення діалогу та полілогу; вчаться правильно поводитися в ситуації професійного спілкування; формують індивідуальний стиль професійного мовлення; вчаться уникати конфліктних ситуацій.

У процесі виконання ситуативних завдань майбутні спеціалісти галузі обслуговування поступово оволодівають технікою усного професійного спілкування: набувають умінь моделювати ділову бесіду, телефонну розмову з клієнтом, сприймають та відтворюють тексти фахового призначення; засвоюють культуру оформлення текстів у науково-професійному підстилі, правильне написання документів зазначеної галузі.

Погоджуємося з думкою С.Караман, яка слушно зазначає про те, що результати навчання досягаються за умови чіткої організації процесу навчання, що передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблем на основі аналізу обставин та відповідної ситуації тощо [2, с.131].

Л.Шевцова пропонує застосовувати такі ситуативні завдання:

- дати відповіді на питання, сформульовані щодо певної ситуації;
- самостійно сформулювати проблему (питання) на основі заданої ситуації;
- розв'язати сформульоване завдання, спираючись на формальну логіку та ін. [3, с.44].

Для успішного формування професійного мовлення студентам варто пропонувати різноманітні завдання з наперед визначеною метою у вигляді змодельованих ситуацій – розігрування ролей. Наприклад:

– Уявіть, що ви прийшли на виставу. Ви вперше в такому великому театрі і трохи розгубилися. Розіграйте діалог зі своїм однокурсником, який виконуватиме роль адміністратора. Вам потрібно звернутись до нього за допомогою. Які слова ввічливості у цій ситуації ви використаєте?

– Візьміть інтерв'ю у шеф-повара одного з найкращих ресторанів вашого міста. Стисло запишіть запитання та відповіді у формі діалогу. Використовуйте формули мовленнєвого етикету.

– Прочитайте поради. Складіть діалог на їх основі. Використовуйте формули мовленнєвого етикету відповідно до змістових реплік діалогу.

Шкіряні сумки, валізки, пальта добре чистити мильною водою, в яку додати нашатирного спирту (одна чайна ложка нашатирию на один літр чайного розчину).

Комір пальта, плаща, костюма забруднився... Приготуйте розчин із однієї ложки нашатирного спирту і трьох ложок горілки. Підкладіть під комір клаптик чистої тканини, а іншим клаптиком легко протирайте його розчином нашатирию. Піну знімайте. Продовжуйте чистити до тих пір, поки комір не стане чистим. Тоді протріть його кілька разів чистим клаптиком тканини, змоченим у чистій теплій воді. Підсушіть.

– Побудуйте діалоги, використовуючи відповідні правила етикету: керівника з підлеглим, який постійно запізнюється на роботу; секретаря з відвідувачем (у службовій справі); адміністратора з клієнтом готелю; офіційної особи зі скаржником.

Діалог керівника з підлеглим

Керівник: Доброго дня, Семене Івановичу!

Підлеглий: Доброго дня, Віталію Михайловичу!

Керівник: Я переконаний, що Ви знову маєте поважну причину, через яку були змушені спізнитися на роботу, але це повторюється досить часто. Чим Ви поясните своє спізнення цього разу?

Підлеглий: Сьогодні я був змушений довго чекати автобус.

Керівник: Я все чудово розумію, але глибоко переконаний, що постійні порушення трудової дисципліни негативно позначаються на роботі нашого готелю. Тому хочу Вас застерегти, якщо подібні Ваші спізнення повторюватимуться, я буду змушений вживати щодо Вас певних заходів адміністративного характеру.

Підлеглий: Я намагатимусь, щоб подібне не повторювалося.

Керівник: Буду дуже вдячний Вам за це.

На практичних заняттях, присвячених вивченню лексики за професійним спрямуванням, належна увага має приділятися лексичним та лексико-семантичним вправам комплексного характеру, що спрямовані на ознайомлення з лексичною системою ділового мовлення, засвоєння основних її понять і формування умінь з'ясувати семантику слова, словосполучення, фрази; осмислювати сутність лексико-семантичних явищ. Наприклад:

Складіть посадову інструкцію. Поміркуйте, яке слово з тих, що в дужках, допоможе вам правильно відповісти на запитання.

Як (називається, зветься) ваша посада?

Хто (є, являється) вашим безпосереднім керівником?

Назвіть основні посадові (обов'язки, зобов'язання).

Яку заробітну (плату, платню) ви (отримуєте, одержуєте)?

Якою є тривалість вашого (робочого, робітничого) дня? Відпустки?

Якими (навичками, навиками) володієте?

Напишіть звіт, використовуючи подані нижче синтаксичні словосполучення: рахунок готівкою, податок з обороту, накладання штрафу, на нашу адресу.

Наведіть приклади текстів різних стилів. Проаналізуйте їх

Запишіть 5 фахових термінів (за спеціалізацією). Розкрийте їх лексичні значення за словниками.

Запишіть по 5 термінів із фаху, в структурі яких є апостроф, м'який знак, дефіс. Розкрийте їх значення.

Складіть міні-оповідання, послугуючись термінами вашої спеціальності.

Здійсніть презентацію термінів вашої майбутньої професії.

Запишіть 10 скорочень (аббревіатур) та їх повні відповідники, якими послугуються у вашій майбутній фаховій діяльності.

Завдяки таким завданням студенти навчаться орієнтуватися в термінах майбутньої професії, складати з ними діалоги, полілоги, міні-оповідання зі спеціальності.

Задля формування та удосконалення професійного мовлення студентів будуть корисними і такі завдання:

Змодельуйте ситуацію: звернення до клієнта; згоди і відмови в проханні; подяки; висловлення сумніву; бесіди на професійну тематику.

Складіть та відтворіть діалог у парі на професійну тематику.

Підготуйте та виголосіть доповідь на тему: «Конфлікт і способи його вирішення».

При цьому варто на заняттях застосовувати імітаційні методи і прийоми навчання (розв'язання ситуативних професійних завдань): ілюстрація, зображення, проблемний метод вправ, продуктивно-творчий.

Отже, формуванню й удосконаленню професійного мовлення студентів – майбутніх фахівців сфери обслуговування сприяє моделювання ситуацій, що дають змогу вивчати фахову термінологію, практикуватися в побудові мікровисловлювань в офіційному (професійному) діалозі, розвивати розумові та творчі здібності, уміння й навички спілкування. Такі завдання на практиці засвідчили позитивні результати навчання студентів, що надалі допомогло їх швидшому пристосуванню у професійній діяльності.

1. *Бабий Г.И.* Формирование коммуникативной культуры менеджеров туристской деятельности методом ролевой игры // Актуальные проблемы туризма. – 1999. – №1. – С. 120-124. 2. *Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах /* За ред. М.І.Пентилюк: Підручник для студентів-філологів. – К.: Ленвіт, 2005. – 400 с. 3. *Шевцова Л.* Активізація пізнавальної діяльності учнів за допомогою ситуативних завдань // Дивослово. – 2001. – №12. – С.43-45.

*Л.В. Домилівська, асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка*

ЛІНГВІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ ЯНОВСЬКОГО

Мовотворчість письменника завжди привертала увагу дослідників, адже це найефективніший шлях до розуміння художньої постаті митця, мети, завдання його діяльності загалом. Тобто дослідження ідіостилу письменника ґрунтується значною мірою на аналізі особливостей мови його творів. Важливим і продуктивним у цьому аспекті є той факт, що дуже часто науковцями використовується синтетичний підхід у розгляді мовотворчості письменника, тобто дослідники не розмежовують суто лінгвістичні та літературознавчі факти, окреслюють коло культурологічних, філософських явищ тексту як лінгвістичні.

Коли досліджують стилістичні можливості мови, або загальнотеоретичні питання художньої мови як моделі світу, то вживають поняття «мистецтво слова». Деякі вчені, пов'язували фольклорні твори, сценічну, декламаційну мову з мистецтвом слова, зокрема, Д. Овсянико-Куликовський наголошував на філософсько-лінгвістичному вченні про слово як першооснову всіх мистецтв [1989, 343]. Слово, мові властива соціально-естетична активність, відповідно можемо говорити про те, що художні тексти мають синкретичний характер, тому завжди містять у собі естетичну оцінку висловлюваного. Відповідно, існують усі підстави для синтетичного вивчення тексту.

У науковій літературі вже традиційною є тенденція до отождолення текстових і семантико-стилістичних (функціонально-стилістичних) категорій [Селіванова О.О.; 2008, 496]. Це, на наш погляд, певною мірою ускладнює системність та структурованість аналізу мовотворчості письменника. З іншого боку, у вивченні тексту вагому роль відіграє активний розвиток комунікативної лінгвістики, внаслідок чого виникає поплутаність у термінологічному апараті, який кожен дослідник структурує відповідно до поставлених завдань.

Безумовно, що цілісність – як одна з основних категорій текстової тканини – забезпечує інтеграцію всіх філологічних рівнів прочитання тексту, тобто взаємодію змісту і сприйняття його як одне цілісне явище. Але науковці в мовознавчому дослідженні мають керуватися насамперед усталеним лінгвістичним апаратом як оптимальним для досягнення наукової мети.

Дослідження тексту здійснюється за допомогою різних методів, і кожен із них презентує інтегрованість із різними науками. Мовознавці вказують на відсутність єдиної універсальної системи процедур лінгвістичного аналізу тексту, а також термінологічного апарату такого аналізу. Наприклад, О. Ревуцький зазначає про те, що, незважаючи на достатню кількість літератури з лінгвістичного аналізу тексту, «методика курсу поки що не ґрунтується на єдиному загальноприйнятому понятійно-термінологічному апараті і не є чіткою скоординованою системою прийомів, методів й етапів навчання» [1998, 6].

У свою чергу, Ю. Лотман наголошує на необхідності комплексного, цілісного текстового аналізу, інтегрованого зі здобутками літературознавства, філософії, культурології, релігієзнавства тощо [1994, 18].

Тобто цілісний аналіз ідіостилу письменника можливий лише за умов інтегрованого опису явищ. Але, беручи до уваги дані різних наук, не варто відкидати той факт, що в мовознавчому дослідженні перевага *a priori* надається явищам лінгвістичним. На нашу думку, дослідник має чітко розмежовувати природу аналізованих явищ.

Літературознавство, культурологія, філософія дають неосяжний, цікавий матеріал лінгвісту. Власне, творчість письменників – це і є джерело дослідження мовного матеріалу. Зокрема, непересічною постаттю в українському літературознавстві, як і в українському культурному просторі загалом є Юрій Іванович Яновський. Його творчість є вершинним виявом літературних здобутків України початку ХХ ст. Зрозуміло, що й мовотворчість такого багатогранного автора становить надзвичайно багатий та цікавий матеріал для дослідження філолога-лінгвіста.

Постать Юрія Яновського завжди перебувала в епіцентрі подій культурного (зрештою, й політичного) життя України, а тому й приваблювала дослідників. Зокрема, в національній філології є надзвичайно багато літературознавчих праць, присвячених дослідженню творчості Юрія Яновського. Серед них можемо назвати праці В. Агеєвої, О. Бабишкіна, О. Білецького, М. Бажана, О. Гончара, Г. Донця, В. Дроб'язка, Н. Загрійчук, О. Килимника, М. Ласло-Куцок, Ю. Мартича, Т. Масенко, А. Ніковського, В. Панченка, П. Пилиповича, В. Підмогильного, Я. Савченка, І. Семенчука, Ю. Смолича, Л. Старинкевич, А. Тростянецького, Ф. Якубовського, Б. Якутського та ін. Усі дослідження є різними за проблематикою: зустрічаємо діаметрально протилежні думки щодо творчого доробку Юрія Яновського.

Натомість, коли ми звернемося до мовознавчих досліджень творчості Юрія Яновського, то ситуація виглядатиме дещо інакше. Звичайно, в кожному разі не доводиться говорити про відсутність фахового інтересу лінгвістів до згаданої постаті. Зокрема,

активно працювали над проблемою мовотворчості одеські лінгвісти. При Одеському університеті навіть сформувалася група науковців, яких передусім цікавила проблема мовотворчості Юрія Яновського.

Зокрема, А. Романченко аналізує вираження функціонально-семантичного поля компаративності в українській мові словотвірними засобами на матеріалі творів Юрія Яновського та Миколи Куліша. Тобто досліджується насамперед передача усвідомлених творчою людиною різних ступенів якості предметів, явищ, дій, процесів, станів, фактично на художньому матеріалі вивчаються відношення «менше-однаково-більше». Автор зазначає, що в мові творів Юрія Яновського нормована й позанормована інтенсивність представлена рядом словотвірних типів [1994, 114].

Наприклад, у творах Юрія Яновського функціонують 6 типів дериватів зі значенням **демінутивності**:

1. Деад'єктивні прикметники з суфіксом –еньк-: *тоненький, біленький*;
2. Деад'єктивні прикметники з суфіксом –ав-, –яв-, –ляв-: *жовтявий, червоनावий*;
3. Деад'єктивні прикметники з суфіксом –яст-: *білястий*;
4. Деад'єктивні прикметники з суфіксом –уват-: *рудуватий*;
5. Відприслівникові прислівники з суфіксом –еньк-: *глибоченько, тихенько, біленько, довгенько*;
6. Відприслівникові прислівники з суфіксом –уват-: *ранувато, важкувато* [1994, 117].

Лінгвіст А. Рожченко у свою чергу виділяє 7 типів дериватів зі значенням **аугментативності**:

1. Деад'єктивні прикметники з суфіксом –есеньк-: *білесенький, гарнесенький*;
2. Деад'єктивні прикметники з суфіксом –юсіньк-: *молодюсінький*;
3. Деад'єктивні прикметники з суфіксом –езн–/–елезн–: *величезний, довжелезний*;
4. Деад'єктивні прикметники з префіксом пре-: *пресиній, прекислий, превеликий*;
5. Деад'єктивні прикметники з суфіксом –енн-: *глибоченний, страшенний*;
6. Відприслівникові прислівники з префіксом пре-: *предовго, преніжно, прешвидко* [1994, 116];
7. Відприслівникові прислівники з суфіксом –юсіньк- : *ранюсінько* [1994, 117].

У цьому випадку маємо погодитися з висновками автора дослідження і додати, що префікс **пре-** має відтінок еспресивної насиченості, що виразно презентує особливості мовотворчості Юрія Яновського: *синє-пресинє море*, [Патетичний фрегат, 2002, 141] *сумний-пресумний шofer* [Патетичний фрегат, 2002, 19].

Позанормована інтенсивність, за словами А. Романченка, може виражати у Юрія Яновського семантику **ексцесивності** (інтенсивності ознаки, що виявляється у більшій за норму мірі), яка передається за допомогою префіксів за– і над–:

1. Деад'єктивні прикметники з префіксом над-: *надморський, надзвичайний*;
2. Деад'єктивні прикметники з префіксом за-: *завеликий*;
3. Відприслівникові прислівники з префіксом за-: *зарано, забагато, запізно* [1994, 117];
4. Відприслівникові прислівники з префіксом над- : *надзвичайно* [1994, 118].

Отже, А. Романченко аналізує морфологічні явища, притаманні творчості Юрія Яновського як ідіостилістичну характеристику. Автор віднаходить 16 словотвірних ти-

пів, що притаманні мовотворчості Юрія Яновського. На наш погляд, дослідження має цікаві результати, але, на превеликий жаль, не є достатньо аргументованим у вивченні ідіостилю письменника. Аналіз спрямований лише на один із аспектів мовотворчості – морфологічний рівень.

На стилістичному аналізі творчості Юрія Яновського ґрунтується і дослідження Н. Хрустика, який розглядає проблему функціонування складних слів у романах Юрія Яновського. Зокрема, дослідник аналізує шляхи утворення складних слів у творах письменника й виокремлює 3 групи композитивів відповідно до значення професійного спрямування:

1. Морська справа: *хвилеріз*;
2. Кіновиробництво: *кінофабрика, фільм-роман*;
3. Військова справа: *грот-щогла* [1994, 119].

Н. Хрустик наголошує на тому, що Юрій Яновський тяжіє до активного вживання як композитивів, так і прикладок – це і є, за словами дослідника, однією з особливостей ідіостилю Юрія Яновського (наприклад, *фільм-роман*) [1994, 119]. Як бачимо, автор проводить аналіз ще на одному мовному рівні тексту – лексичному, залишаючи поза увагою інші рівні мовотворчості Юрія Яновського.

Інший дослідник, О. Бондар розглядає функціонування теперішнього часу в романі Юрія Яновського «Вершники», зокрема, виділяє 14 варіантів та варіацій *презенсу*, найпоширенішим із яких є *теперішній інтервальної локалізованості* (у різних варіаціях) [1994; 130]. Авторський аналіз супроводжується багатьма суперечливими фактами, іноді доводиться навіть говорити про непереконливість доведень функціонування різних варіантів та варіацій теперішнього часу.

У свою чергу, М. Пащенко досліджує ритм новели Юрія Яновського. Автора насамперед цікавлять асоціативні структури, що поряд із аналітичними складають текстову форму, породжують не лише стилістичні зрушення у слові, а й творять стильову поліфонію образів і твору в цілому. Тобто увага дослідника акцентується насамперед на поетичному синтаксису новел Юрія Яновського [1994; 133] (у кожному разі, знову йдеться про інтегрованість дослідження). На нашу думку, автор торкається проблем поезики творів Юрія Яновського, що й уможливило об'єктивність дослідження, оскільки М. Пащенко вдало поєднує лінгвістичні та літературознавчі факти, не відкидаючи при цьому мовознавчої спрямованості свого аналізу.

Можемо згадати дослідження синонімів у мові роману Юрія Яновського «Вершники» А. Порожнюка – науковця Одеського національного університету [1994; 141].

Взагалі, проза Юрія Яновського неодноразово, як ми бачили, ставала об'єктом як літературознавчого, так і мовознавчого вивчення. У галузі мови художнього твору фундаментальною працею поки що залишається «Мова і стиль роману «Вершники» І. Білодіда. Але варто зазначити, що з розвитком лінгвістики можемо знайти в означеній праці ряд суперечливих тверджень, які в окремих випадках діаметрально протилежні ідеям сучасного мовознавства.

Зокрема, І. Білодід аналізує стилістичні функції метафор і порівнянь, синтаксис, лексику роману «Вершники» Юрія Яновського. Привертає увагу той факт, що в більшості лінгвістичних досліджень матеріалом дослідження мовотворчості Юрія Яновського є роман «Вершники» як «свідчення ідейно-художньої зрілості Юрія Яновського» [І.К. Білодід, 1955, 118].

Лише в останні десятиріччя лінгвістами розглядається і рання творчість Юрія Яновського: зокрема, «романний експеримент» [В. Агеєва / Патетичний фрегат, 2002,341] – «Майстер корабля». Перший етап творчості письменника береться до уваги і в монографії Г. Шогової-Ніколенко «Онiмний простiр романiв Юрiя Яновського» та iн.

Актуальнiсть прогнозованого нами дослідження зумовлена недостатньою роботою питань виявлення в текстах iндивiдуальних особливостей мовотворчостi Юрiя Яновського, вiдсутнiстю аргументованих i вичерпних наукових праць, присвячених лiнгвiстичному аналізу художнього мовлення Юрiя Яновського.

Отже, як бачимо, хоча творчiсть Юрiя Яновського неодноразово була об'єктом мовознавчих досліджень, але жодна з вiдомих праць не розкривала вповнi питання мовотворчостi митця, тому iснує нагальна потреба у дослідженнi iдiостилiю Юрiя Яновського, керуючись *лiнгвiстичними* критерiями аналізу тексту. Наукова праця в цьому випадку має бути *синергетичною*, тобто увага дослідника має бути скерована до смислового, змiстового боку тексту, представленого текстовими категорiями, до комунікативного занурення тексту й до естетичних якостей художнiх текстiв.

1. *Бабишкін О.К.* Юрiй Яновський. Життя i творчiсть: «Радянський письменник». – К., 1957; 2. *Бiлодiд I.К.* Мова i стиль Романа «Вершники» Юрiя Яновського. Вид-во АН УРСР. – К., 1955; 3. *Бiлодiд I.К.* Стилiстика // Вибранi працi. В 3-х т. Т.3 – К., 1986; 4. *Лист у вiчнiсть*: Спогади про Юрiя Яновського. – К., 1980; 5. *Лотман Ю.М.* Лекції по структурной поeтике // Ю.М. Лотман и тартуско-московская семиотическая школа. – М., 1994; 6. *Мова та стиль творiв I.О. Бунiна, М.Г. Кулiша, Ю.І. Яновського*: 36. наук. праць / Ред. кол.: Ю.О. Карпенко (вiдп.ред.) та iн. – К.: ІСДОУ, 1994. – 156 с.; 7. *Овсянiко-Куликовский Д.Н.* Литературно-критические работы в двух томах. Т.1. – М., 1989 – с. 343-344.; 8. *Патетичний фрегат*: Роман Юрiя Яновського «Майстер корабля» як лiтературна мiстифікацiя / Упоряд. В. Панченко. – К.: Факт, 2002. – 344 с.; 9. *Ревуцький О.И.* Анализ художественного текста как коммуникативно обусловленного связанного целого. – Минск, 1998; 10. *Селiванова О.О.* Сучасна лiнгвiстика: напрями i проблеми: Пiдручник. – Полтава: Довкiлля. – К., 2008. – 712 с.; 11. *Семенчук I.Р.* Юрiй Яновський: Життя i творчiсть: Книга для учителя. – К.: Рад. шк., 1990. – 256 с. 12. *Смолич Ю.* Розповiдь про неспокой триває. – К., 1969; 13. *Тростянецький А.* На крилах романтики. – К., 1962; 14. *Фролова К.* Аналіз художнього твору. – К., 1975; 15. *Щокова-Ніколенко Г.В.* Онiмний простiр романiв Юрiя Яновського: Монографiя. – Одеса: Астропринт, 2007. – 168 с.

КОМУНІКАТИВНИЙ ПРОСТІР, ІНТЕРНЕТ, ЗМІ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

Розвиток комп'ютерних технологій обумовив стрімку інтенсифікацію опосередкованого спілкування. Дослідження медіапростору є актуальною проблемою лінгвістики. Велика кількість робіт на цю тему сприяє вирішенню важливих проблем медіалінгвістики але й дестабілізує термінологію.

Мету дослідження становить визначення об'єму і співвідношення понять «Інтернет» та «ЗМІ». Оскільки медіапростір є тільки однією зі сфер взаємодії людей, вважаємо за потрібне вписати його до більш загального контексту – комунікативний простір. Для цього слід:

– визначити зміст терміну «комунікативний простір» у гуманітарних науках та в лінгвістиці;

– описати Інтернет як частину загального комунікативного простору;

– визначити місце ЗМІ в Інтернеті та загальному комунікативному просторі.

Для реалізації завдань було застосовано такі методи: опис, порівняння, аналіз.

1. Комунікативний простір. І в філософії, і в лінгвістиці різниця в тлумаченні терміну «комунікативний простір» стосується ментальної або реальної приналежності описуваного феномену.

У філософії термін «комунікативний простір» використовується у двох значеннях. Так, український дослідник С. Дацюк розуміє комунікативний простір як змістовну сутність тексту, це «внутреннее смысловое пространство текста (Щедровицкий), намеренно встроенное в множество актуальных контекстов, содержащее совокупность прямых и косвенных адресатов, которым он предназначен или которым явно или скрыто оппонирует (Бахтин)» [Дацюк 1998 URL]. Реальне ж існування тексту, вторинне відносно конструювання й породження, відбувається в середовищі комунікації (у комунікаційному середовищі).

З іншого боку, комунікативний простір може включати: соціальні зв'язки й відносини, значимі об'єкти й події, почуття, думки, канали й коди їхнього вираження, власне повідомлення [Тухватуліна 2006, с.3]. Тобто комунікативний простір може трактуватися і як потенційна категорія комунікації, і як реальна, актуальна (багатовимірна!) сфера спілкування.

Б.М. Гаспаров, розглядаючи комунікативний простір [Гаспаров 1996, с. 293-310], акцентує взаємність, схожість «розумового середовища», «духовного ландшафту», у який співрозмовники вписують, поміщають свої висловлення. Комунікативний простір у трактуванні Б.М. Гаспарова являє собою очікування співрозмовників від акту комунікації, які багато в чому обумовлені попереднім комунікативним і практичним досвідом, різного типу прецедентами.

Як компоненти, точніше – аспекти комунікативного простору дослідник виокремлює: найзагальніші «рамки» – мовні й художні жанри; тон; предметний зміст мовного повідомлення; загальну інтелектуальну сферу; комунікативну ситуацію зі всією

безліччю її компонентів, що існують реально та передбачаються учасниками спілкування; уявлення автора про реального або потенційного реципієнта й про взаємини з ним; уявлення автора про себе й про те враження, що він справляє або може справити на співрозмовників.

На думку Б.М. Гаспарова, принципово важлива злітість, нерозчленованість, взаємозалежність компонентів комунікативного простору. Крім того, варто пам'ятати, що ландшафт комунікативного простору динамічний і мінливий під впливом нових плінних вражень, випадкових асоціацій.

Отже, Б.М. Гаспаров визначає комунікативний простір, у першу чергу, як змістовний компонент спілкування. Однак, на відміну від філософської інтерпретації терміна, комунікативний простір Б.М. Гаспарова є категорією комунікації, а не тексту як фіксованої сутності, воно актуально як для мовця, так і для слухача, воно мінливе й перебуває в тісному двосторонньому зв'язку з мовною діяльністю.

Тлумачення терміна «комунікативний простір» у діяльнісному, практичному аспекті досить поширене. У Г.Г. Почепцова це, власне, і є поле комунікативної діяльності [Почепцов 2001, с.294]. Також у Ю.Є. Прохорова це «...совокупность сфер речевого общения, в котором определенная языковая личность может реализовать в соответствии с принятыми в данном социуме языковыми, когнитивными и прагматическими правилами потребности своего бытия» [Прохоров 1999, с. 60].

Ідеальний або матеріальний, комунікативний простір конституюється, регулюється різними дискурсами. Дискурс як стійкий тип осмислення й опису світу «вносит определенную логику в хаос событий и явлений» [Тухватулина 2006, с.14].

За типом взаємодії комунікантів, інтенсивністю інформаційного обміну, мовним завданням, стилістичним перевагам комунікативний простір можна розділити на кілька сегментів: фізичний, соціальний, інтелектуальний, психологічний простори [Гуленко 1994 URL]; побутовий, інституціональний, буттєвий дискурси [Карасик 2000 URL].

2. Інтернет як частина загального комунікативного простору. Комунікативний простір, природним і єдиним середовищем існування якого є електронні мережі, називається віртуальним простором, віртуальною реальністю.

У першу чергу, звертає на себе увагу той факт, що для користувача Інтернет є не стільки засобом, скільки місцем комунікації. Багато вчених відзначають наявність просторових метафор: *вийти в Інтернет, заходити на сайт, сидіти/вісити на форумі, у чаті*.

Як типи міського простору (банки, магазини) зумовлюють відповідну комунікацію, точно так само всі ці види простору представлені в Інтернеті й пов'язані з типовими жанрами спілкування [Трофимова 2005 URL].

Інтернет має такі ознаки соціального середовища, як власна мова, власні соціальні норми взаємодії (розкутість), вибіркова трансляція соціальних стандартів, соціальна ієрархія (залежно від можливості впливати на хід комунікації) [Белинская 2002 URL].

Кіберпростір досліджується і як фізичний, і як когнітивний, і як соціальний простір, але найважливішим є те, що всі ці форми існування кіберпростору здійснюються за допомогою специфічної комунікації – через віртуальний дискурс, або гіпердискурс [Компанцева 2006, с.20].

Віртуальний дискурс зв'язує й «поглинає» інші типи дискурсів. У цьому випадку визначальним для віртуального дискурсу є засіб, спосіб комунікації, а для інших, підлеглих – тема.

З полідискурсивністю прямо пов'язана гіпертекстуальність віртуального простору. Посилання, цитати, переходи до інших сторінок, до інших тем являють собою об'єктивований зв'язок між дискурсами у віртуальному комунікативному просторі [Галкін 2000 URL]. Вірогідно, зв'язок між дискурсами в традиційному комунікативному просторі відрізняється ненабагато. Це може бути більш випадковий, асоціативний зв'язок, тоді як у віртуальній комунікації кожне посилання дається усвідомлено.

3. Інтернет і ЗМІ. У мовознавстві проблема співвідношення понять «мас-медіа» і «гіпермедіа» вирішуються трьома способами. При максимально широкому підході (Т.Г. Добросклонская, Г.Г. Почепцов) Інтернет розглядається як «четвертий різновид ЗМІ» (після друку, телебачення й радіо) [Добросклонская 2004, с.2]. На жаль, тут часто спостерігається змішання понять «медіа», «масмедіа», «ЗМІ», «ЗМК». До ЗМІ (слід зазначити звичність і зручність цієї абрєвіатури) відносять все опосередковане спілкування: від книг (на початковому етапі) до Інтернету (у сучасному світі). Але предметом досліджень найчастіше стає саме інформаційна маніпуляція свідомістю реципієнта; аналізуються переважно газетні, матеріали радіо й телебачення, новинні ресурси в Інтернеті.

Найбільш кардинально налаштовані вчені (С. Дацюк, Д. Галкін) закликають розмежовувати мас-медіа й гіпермедіа, на підставі одно-/двоспрямованості, масовості/вибірковості комунікації,

При помірному диференційному підході (Г.М. Трофімова, М.К. Раскладкіна) термін ЗМІ використовується у вузькому значенні. Для ЗМІ характерно переважно односпрямований інформаційний вплив на маси, покликаний «створювати думки».

Згідно концепції М.К. Раскладкіної, будь-який комунікативний простір можна класифікувати за мотивом (соціальний, прагматичний, емоційний, інформаційний) і за каналом передачі повідомлення (візуальний, аудіовізуальний, мультимедійний). Зоною перетину інформаційності і мультимедійності є сітьові ЗМІ [Раскладкіна 2002].

На думку деяких учених [Бабаєва, Войскунский, Смылова 2000 URL], пізнавальна мотивація переважає над комунікативною та ігровою. З іншого боку, Інтернет саме в сфері міжособистісної й внутрішньогрупової комунікації та гри надає принципово нові можливості інтерактивності й соціальної недетермінованості. Інформаційно-новинний же сегмент лише розвиває традиційні ЗМІ в нових умовах

Розбіжність між інформаційними й комунікативними ресурсами полягає і в стилістичних характеристиках тексту. Для сітьових ЗМІ типовими є риси традиційної письмової комунікації. Для іншої частини Інтернету Г.М. Трофімова застосовує термін «письмово-усне мовлення», оскільки в комунікативній сфері Інтернету єдино можливим способом – письмово – фіксується усний різновид розмовного мовлення [Трофімова 2005 URL].

Отже, з огляду на різноманіття підходів і тлумачень, можна виділити дві основних тенденції використання терміна «комунікативний простір». З одного боку, воно представляється до-комунікаційним, потенційним явищем мислення. З іншого боку, комунікативний простір здобуває риси реальної мовної взаємодії в реальних умовах.

Загальним для обох значень терміна є комунікативний зв'язок (потенціальний або актуальний) учасників спілкування. Дискурс як стійкий тип осмислення й опису світу виступає структуруючим і регулюючим фактором мінливого комунікативного простору.

Інтернет усвідомлюється користувачами як проєкція реального комунікативного простору. У гіпертекстуальності Інтернету знайшла своє відбиття полідискурсивність реального комунікативного простору.

На співвідношення ЗМІ й Інтернету існує три точки зору: 1) Інтернет – вид ЗМІ; 2) масмедіа принципово не рівні гіпермедіа; 3) e-media – один із сегментів Інтернету як засобу масової комунікації.

1. *Бабаєва Ю.Д.*, Войскунский А.Е., Смыслова О.В. Интернет: воздействие на личность [Электронный ресурс]: Гуманитарные исследования в Интернете. / под ред. А.Е. Войскунского. М., 2000 – Режим доступа: <http://www.relarn.ru/human/pers.html>. 2. *Белинская Е.П.* Человек в информационном мире. – 2002. – [Электронный ресурс] – [Цит. 16.03.2007] – Режим доступа: <http://christosocio.info/content/view/101/70/>. 3. *Галкин Д.* Виртуальный дискурс в культуре постмодерна [Электронный ресурс]: Критика и семиотика. Вып. 1-2, 2000. Научное издание. Новосибирск: НГУ, 2000. – С. 26-34. – Режим доступа: <http://www.nsu.ru/education/virtual/cs12galkin.htm>. 4. *Гаспаров Б.М.* Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования. – М.: «Новое литературное обозрение», 1996. — 352 с. 5. *Гуленко В.В.* Коммуникативное пространство [Электронный ресурс]: статья от 07.10.1994. – [Цит. 22.02.07]. – Режим доступа: – <http://www.socioniko.net/ru/articles/comspace.html>. 6. *Дацюк С.* Виртуальная реальность [Электронный ресурс]: статья в украинскую энциклопедию. – 18 апреля 1998 года. – Режим доступа: http://www.uis.kiev.ua/russian/win/~_xyz/vr_enc.html. 7. *Добросклонская Т.Г.* Что такое медиалингвистика? [Электронный ресурс]: Вестник МГУ, серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация», 2004, №2. – Режим доступа: <http://www.nopril.ru/res/DOC40/>. 8. *Карасик В.И.* Язык послеписьменной эры // Языковая личность: проблемы семантики и прагматики: Сб. науч. тр. Волгоград: РИО, 1997. Режим доступа: <http://www.vspu.ru/~axiologi/vik/vikart4.htm>. 9. *Компанцева Л.Ф.* Гендерные основы интернет-коммуникации в постсоветском пространстве: Монография. – Луганск: Альма-матер, 2006 – 392 с. 10. *Почепцов Г.Г.* Теория коммуникации. – М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 2001. – 656 с. 11. *Прохоров Ю.Е.* Коммуникативное пространство языковой личности в национально-культурном аспекте [Электронный ресурс]: Язык, сознание, коммуникация. Сб. статей/ отв. ред. В.В. Красных, А.И. Изотов. – М.: Диалог-МГУ, 1999. – Вып. 8. – С. 52-63. – Режим доступа: http://www.philol.msu.ru/~slavphil/books/jsk_08.pdf. 12. *Раскладкина М.К.* Сетевая пресса как объект коммуникативных исследований [Электронный ресурс]: Сборник научных трудов «Теория коммуникации & прикладная коммуникация». Вестник Российской коммуникативной ассоциации, выпуск 1 / Под общей редакцией И.Н. Розинной. – Ростов н/Д: ИУБиП, 2002. – С. 128-133. – Режим доступа: – http://www.russcomm.ru/rca_biblio/r/raskladkina01.shtml. 13. *Трофимова Г.Н.* Языковой вкус интернет-эпохи в России: (функционирование рус. яз. в Интернете : концептуально-сущностные доминанты) : монография [Электронный ресурс]: Грамота.ру: справ.-информ. портал. – [М.], 2005. – Режим доступа: <http://planeta.gramota.ru/gnt.html>. 14. *Тухватулина Л.Р.* Роль коммуникативного пространства в деформациях культуры: автореф. дисс ... канд. филос. наук 09.00.13. / Томск, 2006. – 24 с.

ОНОМАТОПОЕТИЧНА ЛЕКСИКА В ЯПОНСЬКІЙ НАРОДНІЙ КАЗЦІ

Довгий час вважалося, що японська мова є значною мірою унікальною, не входить до жодної мовної сім'ї і займає ізольоване положення. Однак дослідження останніх десятиліть дають можливість констатувати певну спорідненість японської і корейської мов та їх приналежність до алтайської сім'ї мов, до якої належать також тюркські, монгольські та тунгусо-маньчжурські мови. Таким чином, за походженням японська мова частково – це мова переселенців з Азійського континенту, що оселилися на Японських островах задовго до нашої ери. Деякі риси японська мова успадкувала від стародавнього автохтонного населення Японії, яке розмовляло однією з мов австралонезійської (інакше малайсько-полінезійської) сім'ї [Енциклопедія, 2000, 4].

Однією з характерних особливостей сучасної японської мови, яка додає їй колоритності та виокремлює серед інших мов світу, вважається оноματοпоетична лексика. Японська мова є однією з найбагатших на звуконаслідувальну лексику мов світу та посідає за цією ознакою друге місце після корейської. Звуконаслідувальна лексика широко використовується в багатьох сферах мовленнєвої діяльності, насамперед, у повсякденному спілкуванні, розмовно-побутовому стилі мовлення, художній літературі та фольклорі. Об'єктом наших досліджень став один із фольклорних жанрів – японські народні казки.

Останнім часом в Україні значно зросла зацікавленість японською літературою і, зокрема, японськими народними казками. Відповідно, виникає і попит на переклад фольклорних творів українською мовою. Частотність використання оноματοпоетичної лексики в японських народних казках, її семантична різноманітність та функціональна значимість викликає чимало труднощів при перекладі українською мовою. З огляду на це вважаємо актуальним дослідження проблематики частотності використання та особливостей функціонування звуконаслідувальної лексики в японських народних казках, а також розгляд проблеми адекватності та еквівалентності перекладу такого роду лексичних одиниць.

Дослідження ономотопеї японськими лінгвістами почалося лише у другій половині ХХ ст. До того часу аналіз звуконаслідувальної лексики обмежувався тлумаченням її семантики та окремими етимологічними розвідками. Термін «*ономотопея*» (яп. オノマトペ *onomatopea*) японські мовознавці запозичили у європейських науковців.

Серед японських лінгвістів, які досліджували ономотопею сучасної японської мови, слід виокремити Акуцу Сатору, Амануму Ясусі, Какея Хісао, Кіндаїті Харухіко, Мацумуру Акіру, Моріту Масако, Морію Сюдзі, Отані Йоко, Сакураї Дзюна, Хінату Сігео, Хосіно Кадзую, Ямамото Хіроко, Ясано Цуруко, Яматаму Ясусі та ін. Результатом їхніх досліджень стали тлумачні та двомовні словники звуконаслідувальної лексики сучасної японської мови. Серед них, зокрема, такі:

Аманума Ясусі «*Giongo, gitaigo jiten*» (Токіо, 1978)

Ясано Цуруко, Кіндаїті Харухіко «*Giongo, gitaigo jiten*» (Токіо, 1978)

Чанг Ендрю С. «*Gitaigo bunrui yoho jiten*» (Токіо, 1991)

Хіната Сірео «*Giongo, gitaigo no yomihon*» (Токіо, 1991)

Ямамото Хіроко «*Giseigo, gitaigo*» (Токіо, 1993)

Хосіно Кадзуко «*Giongo, gitaigo tsukata-kata jiten*» (Токіо, 1993)

Акуцу Сатору «*E de wakaruru giongo, gitaigo*» (Токіо, 1994)

Слід зазначити, що не кожна мова взагалі має спеціалізовані словники з ономапоетичної лексики. Безперечно, поява подібної довідникової літератури з японської мови значно полегшує розуміння, а також вивчення її іноземцями. Однак дослідження ономапоетичної сучасної японської мови в Україні, а також створення відповідних словників і довідників наразі залишається нагальною проблемою вітчизняної японістики.

Цю проблематику розробляли російські філологи Т. Коршикова, А. Подшибякіна, Є. Поліванов, Н. Румак, К. Черевко, О. Фролова та ін.

В Україні відомі публікації молодшої дослідниці-японістки О. Кобилянської Японський лінгвіст проф. Уемура Сусуму, який довгий час працював в Україні, також присвятив чимало уваги дослідженню японської ономапоетичної мови саме в контексті викладання іноземцям японської мови. Окрім того, проф. Уемура Сусуму виконав у співавторстві з українським перекладачем О. Бондарем низку перекладів японських народних казок українською мовою. Тому деякі приклади були нами запозичені саме з їхніх праць.

Питання класифікації японської ономапоетичної лексики, дотепер залишається досить суперечливим. В японській лінгвістиці існує розподіл звуконаслідувальної лексики на такі групи:

Гісей-го (擬声語) – голосозображувальні слова, якими передають голоси живих істот (людей, тварин, птахів, комах), наприклад:

Японська мова	Український еквівалент
<i>Wan-wan</i> わんわん	Гав-гав
<i>Ka:-ka:-</i> かーかー	Кар-кар
<i>Kero-kero</i> けるける	Ква-ква

Гіон-го (擬音語) – звукозображувальні (звуковідтворювальні) слова, за допомогою яких імітують звуки неживої природи (звуки дощу, завивання вітру тощо):

Японська мова	Український еквівалент
<i>Potsun-potsun</i> ぽつんぽつん	Крап-крап
<i>Rin-rin</i> りんりん	Дзін-дзін

Гітай-го (擬態語) – дієзображувальні слова, які образно та символічно передають певне явище, стан чи його зміну, характер дії, емоції, відчуття тощо:

Японська мова	Український еквівалент
<i>Yochi-yochi</i> よちよち	Йти маленькими кроками

<i>Nonbiri</i> のんびり	Спокійно, не поспішаючи, не переймаючись нічим
<i>Gera-gera</i> げらげら	Голосно сміятись, реготати

Лексика, що входить до цієї групи є досить специфічною і викликає чимало труднощів при перекладі. Між японськими та європейськими лінгвістами точаться суперечки щодо того, чи варто вважати дієзображувальну лексику ономапопеею, оскільки за канонами європейського мовознавства образне та метафоричне зображення дії не є за своєю суттю «звуконаслідуванням».

Ми спробували дослідити частоту вживання ономапоетичної лексики в японських народних казках на матеріалі текстів найпопулярніших японських казок: «Момотаро» (ももたろう), «Кінтаро» (きんたろう), Іссунбосі – самурай-мізинчик» (いつすんぼうし), «Каті-каті яма – Гора Трісь-трісь» (かちかちやま), «Урасіма Таро» (うらしまたろう), «Дідусь Ханасака» (はなさかじいさん), «Кагуя-хіме – діва місячного сяйва» (かぐやひめ), «Журавка» (つるのおんがえし), «Танабата» (たなばた) (назви казок українською мовою подані у перекладі з японської, виконаному С. Уемура та О. Бондарем) [Бондар, Уемура, 1]. Також ми порівняли казки, адаптовані для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, з цими ж казками, написаними у стилі коміксів-манга. У результаті зроблено цікаве спостереження: виявилось, що частота вживання ономапопеею у казках для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку значно менша, ніж у казках, написаних у стилі коміксів-манга. Можливо це пояснюється тим, що казки-комікси написані розмовним стилем, а дитячі – нейтрально-ввічливим. Розмовне мовлення японців насичене звуконаслідувальними словами. Але, як наголошує японська дослідниця Ямамото Хіроко, це не є проявом «дитячості». Звуконаслідувальні слова досить часто вживаються й у художній літературі. Вони дозволяють яскравіше й точніше передати читачеві емоції, відчуття, образно зобразити дію тощо [Ямамото, 1993, 7]. Отже, вживання лексики у казках є своєрідним художнім засобом, яке робить текст «живим» і додає оповіданню барвистості та експресії.

Кількість вживаних ономапоетичних слів у японських казках досить велика. Вони майже не повторюються не тільки з казки в казку, але й у тексті однієї казки. Попри це можна виокремити найчастотніші лексеми, що зустрічаються в японських народних казках:

とうとう (*to:-to:*) – нарешті, врешті-решт;

みるみる (*miru-miru*) – миттєво, дуже швидко;

どんどん (*don-don*) – 1) сильно стукати; 2) швидко змінюватися, безкінечно, безперервно тощо;

だんだん (*dan-dan*) – (поступово змінюватися) крок за кроком, більше й більше;

いよいよ (*iyoi-iyoi*) – ще й ще, нарешті;

ずんずん (*zun-zun*) – швидко, незабаром; неухильно.

Нами помічено також, що серед ономапоетичної лексики, яка зустрічається в японських народних казках, найчастіше вживаються саме дієзображувальні ономапоетичні слова. З точки зору перекладу вони становлять найбільшу складність.

Проблемі адекватного та еквівалентного перекладу такого роду слів присвячено чимало робіт таких російських науковців, як В. Гривнін, С. Поліванов, Н. Румак та ін.

Дієзображувальні слова, які японськими лінгвістами традиційно вважаються ономатопеями, при перекладі на європейські мови, зазвичай, передаються прислівниками або дієприслівниками. Певна кількість дієзображувальних слів належить до безеквівалентної лексики, тому існує кілька можливих варіантів її перекладу. Наприклад, їх можна перекладати описовими конструкціями. Російська дослідниця Н. Румак, аналізуючи приклади перекладу японської ономатопеї російською мовою на різних рівнях, зазначає, що за необхідності передати національний колорит (переважно при перекладі фольклорних творів) ономатопеичні слова – зокрема, звукозображувальні – передаються на рівні фонем. Якщо ж у мові, якою перекладають, існують еквіваленти звукозображувальних слів, то їх використовують для зображення відповідних звуків. У такому випадку переклад здійснюється на рівні морфем-слів [Румак, 3].

Наведемо приклад із відомої японської народної казки «Каті-каті яма – Гора Трісь-трісь» (かちかちやま) у перекладі українською мовою, виконаному Уемуруо Сусуму та О. Бондарем До речі, у самій назві цієї казки вже міститься звукозображувальне слово «каті-каті», що в перекладі з японської означає «тік-тік», «тік-так», «тук-тук». Але Уемура Сусуму та Бондар О. у своєму перекладі цієї казки українською мовою використали звукозображувальне слово «трісь-трісь»:

Oi, usagi-don, kachi-kachi iunowa, nanigotoda. – Куме зайцю, а це що за звуки «трісь-трісь»? [Бондар, Уемура, 1]

Такий переклад не зовсім відповідає словниковому перекладу слова «каті-каті», але в даному випадку він був зумовлений контекстом, оскільки мова йдеться про потріскування палаючого місканту (очерету). Тому ми теж вважаємо його коректнішим.

Ще один приклад перекладу безеквівалентного звукозображувального слова (*tion-ro*) з цієї самої казки:

Oi, usagi-don, bo:-bo: iunowa, nanigotoda.

– *Куме зайцю, а що воно за звуки такі «фу-фу»? [Бондар, Уемура, 1]*

У цьому реченні японське звукозображувальне слово «*bo:-bo:*» означає звук палаючого вогню, який роздмухує вітер. В українській мові еквіваленту даному слову не існує, тому перекладачі передають його словом «фу-фу», яке, можливо, віддалено нагадує щось подібне українським читачам.

Наведемо також приклад перекладу голосозображувальних слів (*ricei-ro*) у японській казці «Дідусь Ханасака» (はなさかじいさん):

Koko hore, wan-wan. Koko hore wan-wan. – Гав-гав! Руй тум! Гав-гав, руй тум! [Бондар, Уемура, 1]

У даному випадку перекладачі скористалися методом перекладу на рівні слова і підібрали відповідний еквівалент з української мови.

Переклад японської ономатопеї на рівні словосполучень є майже найпоширенішим методом. Він використовується для передачі точного словникового значення та образності [Румак, 3]. Наприклад: *gatsu-gatsu* がつが (taberu 食べる) – жадібно їсти; *kyoro-kyoro* きょろきょろ (*miru* みる) – дивитись навкруги; *za:-za:* ざあざあ (*furu* ふる) – лити як із відра (про проливний дощ). Більшість дослідників розглядають ономатопеичні слова тільки в усталених сполученнях із дієсловами. При перекладі такого роду лексичних одиниць, зазвичай, користуються тими ж засобами, що і при перекладі фразеологізмів. Грунтовна робота присвячена цій темі є у російської дослідниці С. Бикової (див.: [5]).

Переклад на рівні речень і тексту використовують, головним чином, для передачі образності та емоційності [Румак, 3]. Наведемо приклад із перекладу японської народної казки «Іссунбосі – самурай-мізинчик» (いっすんぼうし) українською мовою, виконаним Уемуруо Сусуму та Бондарем О.І.:

Kokyou no keshiki ni wakare wo tsugenagara, Houshi wa ogawa wo don-don, don-don nagareteitta. – Хосі встиг востаннє помилуватися своєю рідною домішкою, рідним селом, як швидким нуртом річки його понесло все далі й далі [Бондар, Уемура, 1].

На думку Н. Румак, при перекладі не варто опускати оноματοпею, збіднюючи таким чином переклад точних та емоційних образів, якщо є можливість передати цю образність різними засобами [Румак, 3]. Діаметрально протилежну думку висловив російський дослідник С. Поліванов, який вважає, що японську оноματοпоетичну лексику можна не перекладати, а опускати, оскільки все важливе для смислу виражено іншими словами [Поліванов, 1968, 304].

Отже, в результаті проведеного нами стислого аналізу функціонування оноματοпоетичної лексики в японських народних казках було помічено, що частота вживання оноματοпоетичної лексики в японських народних казках доволі висока. Найчастіше зустрічається дієзображувальна лексика, яка частково є безеквівалентною, що викликає певні труднощі при перекладі. У залежності від контексту звуконаслідувальні слова можна перекладати мовними засобами різних рівнів, а саме: 1) на рівні фонем (це стосується, насамперед, безеквівалентної лексики, використання якої додає національного колориту, притаманного саме казкам; 2) переклад на рівні слів варто використовувати при перекладі звукозображувальних слів; 3) переклад на рівні словосполучень є особливо актуальним у випадках із дієзображувальними словами, які європейськими мовами, звичай, перекладаються прислівниками та дієприслівниками. Якщо оноματοпоетичне слово перебуває в усталеному зв'язку з дієсловом, при його перекладі користуються тими ж методами, що й при перекладі фразеологізмів; 4) переклад на рівні речень і тексту дозволяє передати образність та емоційність оповідання.

Вважаємо недоцільним будь-яке нехтування японської оноματοпеї у тексті казок, оскільки вона виступає своєрідним художнім засобом, покликаним яскравіше та експресивніше розкрити зміст оповідання. Також вона створює у читача відчуття «живого» розмовного мовлення, адже сама японська назва казок *mukashi banashi* (むかしばなし) означає «оповіді старовини», наголошуючи тим самим на усному походженні цих оповідей.

1. 25 кращих японських казок / [Упоряд. О.І. Бондар, С. Уемура] <http://animezis.com.ua>. 2. *Поливанов Е.Д.* По поводу звуковых жестов японского языка // Статьи по общему языкознанию. – М.: Наука, 1968. 3. *Румак Н. Г.* Проблема адекватности при переводе японской оноματοпеи. <http://www.iaas.msn.ru>. 4. *Япония от А до Я.* – Популярная иллюстрированная энциклопедия. – М. Издательство «Япония сегодня», 2000. 5. *Быкова С.А.* Устойчивые сочетания в современном японском языке. М., 1985. 6. *Akutsu Satoru E de wakaruru giongo, gitaigo.* – Токуо, 1994. 7. *Yamamoto Hiroko Giseigo, gitaigo.* – Токуо, 1993. 8. *Sayumi Kawachi Manga Nihon mukashi banashi.* – Токуо, 1995. 9. *Konsaisu waro jiten* (Серия словарей Consise Сансэйдо. Японско-русский словарь). – Токуо, 2005. 10. *Kenkyuushya waro jiten* (Кэнкюся. Японско-русский словарь). – Токуо, 2000.

ОСОБЛИВОСТІ АРГУМЕНТАЦІЇ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПРОФЕСІЙНОМУ СУДОВОМУ ДИСКУРСІ

Антропоцентрична орієнтація сучасної лінгвістики спричинила бурхливий розвиток міждисциплінарної парадигми досліджень аргументативних дискурсів. Така спрямованість наукових розвідок передбачає орієнтацію на вивчення аргументації у різних видах дискурсу з огляду на мовленнєву взаємодію комунікантів з урахуванням розподілу комунікативних, соціальних (особистісних та позиційних) ролей у рамках, заданих позалінгвальними (просторовими, часовими, ритуально-конвенційними) чинниками ситуації спілкування.

Судовий дискурс вважається різновидом аргументативного дискурсу і включає мовні одиниці та мовленнєві конструкції, невербальні компоненти та фактори екстралінгвістичного характеру, що використовуються та враховуються аргументатором з метою максимального переконуючого впливу на реципієнта [Белова 1998, 11].

У сучасній лінгвістиці проводяться глибокі дослідження різних аспектів аргументації на судових засіданнях. При цьому матеріалом досліджень обиралися переважно судові справи, що розглядалися за участю присяжних, які не мають професійної юридичної освіти (С. І. Недашківська, Т. А. Скуратовська, І. М. Васильянова, Б. Мартіновські). Лише незначна кількість досліджень здійснювалася у сфері мовної інтеракції «адвокат – клієнт», «юрист-юрист», «юрист – суддя».

Верховний суд (ВС) є єдиним судом Сполучених Штатів, у якому судочинство здійснюють професійні судді: всі учасники судового засідання ВС є юристами за фахом, що обумовлює наявність певних відмінностей від судових засідань за участю присяжних і зумовлює особливий інтерес до лінгвістичного аналізу цього виду дискурсу.

Актуальність дослідження полягає у тому, що судовий дискурс, всі учасники якого мають фахову юридичну освіту, як особливий тип інтеракції ще не отримав повного та цілісного висвітлення у лінгвістиці. Поглибленого вивчення потребують, зокрема, такі аспекти судової комунікації, як визначення лінгвістичних особливостей аргументації учасників судового засідання у залежності від їх статусно-рольової конфігурації.

Мета роботи полягає у визначенні та дослідженні вербальних особливостей аргументації адвокатів на судових засіданнях за участю професійних суддів.

Матеріалом дослідження є транскрибовані тексти слухань Верховного суду США, загальним обсягом 2200 сторінок.

Особливість аргументації у юридичному дискурсі полягає у неоднорідності адресата, а саме у ролі третьої сторони, оскільки при аргументації під час судового засідання адресат ніби «роздвоюється» [Белова 1998, 214]. У цьому аспекті засідання ВС США є досить специфічними, оскільки конфліктні сторони не вступають до безпосередньої мовленнєвої взаємодії (відсутня стадія судових дебатів). Проте, коли адвокат викладає аргументи перед судом як основним адресатом його промови, він/вона обов'язково враховує наявність у залі особи з протилежною аргументативною позицією. При цьому, однією з цілей спілкування є спростування точки зору опонента. Таким чином ар-

гументація, представлена перед судом завжди має двосторонній характер [Михалкин 2004, 189].

Ситуація судового спілкування для адвокатів спрямована на встановлення переваги над опонентом в очах суддів. Таким чином, можна говорити про аргументативну риторичку як про мистецтво впливати на аудиторію. Представник кожної сторони спілкується з судом, який займає соціально-зумовлену домінуючу позицію, намагаючись за допомогою використання певних стратегій і тактик спростувати перед суддями позицію мовчазного опонента. У цьому зв'язку метою судового спілкування є демонстрація перед судом переваги власних аргументів над аргументами опонентів. У аргументативному плані адресатом представників сторін є не тільки суд, а й адвокат іншої сторони (за висловом судді Робертса – *friend on the other side*): *MR. De NICOLA: – ...is somewhat closer to the witness tampering scenario that my opponent says characterized the admissibility of these cases at common law (07-6053)*.

Формально судовий дискурс не є компетитивним як інші різновиди аргументативно-го дискурсу, наприклад, дискурс політичних дебатів. Проте саме наявність опонента, існування протилежної точки зору визначає своєрідність структури дискурсу адвокатів: використання риторичних прийомів та аргументативних стратегій. Аргументацію у судовому дискурсі можна визначити як мовленнєвий акт, який складається з ряду висловлювань, які призначені для того, щоб обґрунтувати або спростувати висловлену думку, і спрямовані на переконання раціонального судді у правильності певної точки зору, прийнятності або неприйнятності цієї висловленої думки [Емерен, Гротендорст 1994, 24].

Загальновідомо, що особливості текстотворення (добір текстових стратегій) детерміновано моделлю адресата та його типологічними властивостями [Карпчук 2005]. Чим вищий інтелектуальний рівень адресата, тим більше уваги він/вона приділяє раціональному обґрунтуванню, заснованому на логічних висновках. Саме з цієї причини аргументація з орієнтацією на еліту суспільства передбачає наряду з орієнтацією на духовні цінності логічність, яка веде до більшого психологічного впливу [Белова 1997, 47]. Судді як професійні юристи дотримуються раціональної аргументації, реляційного структурування [Белова 1998, 215].

Аналіз судових засідань за участю присяжних дав змогу дослідникам зробити висновки про те, що «професійна» аргументація, тобто така, яка має раціональну природу, базується на законах логіки та здійснюється відповідно до вимог доказовості у судовій справі, є відмінною від «непрофесійної» аргументації, що є переважно нераціональною і має на меті довести скоріше не правильність, а прийняття відповідної точки зору, а також вплинути на присяжних. У професійній та непрофесійній аргументації різняться співвідношення раціонального та емоційного компонентів [Скуратовська 2002, 70].

Співвідношення логічного та психологічного, раціонального та емоційного, вербального та невербального у різних видах аргументативного дискурсу варіюється у залежності від особливостей мовленнєвої практики, що історично оформилися у відповідних сферах діяльності, та чинника спонтанності, підготовленості аргументації [Белова 1997, 135]. У дискурсі ВС США аргументація адвоката кожної із сторін є ретельно підготовленою, основні аргументи сформульовані, а посилання на закон або прецедент

підібрані задовго до початку засідання (аргументи чітко викладаються у письмовому вигляді у пояснювальній записці, яка подається суду до слухання). Судді своїми запитаннями вносять спонтанні елементи у раціональну структуру та заплановану модель аргументації адвокатів. Нові топіки вимагають від адвокатів миттєвої побудови відповідних логічних схем.

Наше дослідження підтверджує, що основою спілкування для адвокатів на судовому засіданні ВС є логічна аргументація (що не виключає можливості існування емоційного компонента, оскільки під впливом емоцій спонтанна аргументація завжди призводить до відступів від логіки). Логічні засади є тією базою, яка визначає обґрунтованість, переконливість і доказовість судової промови. В умовах судочинства, де на основі доказів формуються певні висновки та приймаються відповідні рішення у справі, знання законів логіки набуває особливого значення [Молдован 1998, 40]. Основними критеріями, що забезпечують ефективність досягнення мети судового спілкування адвокатами, є дотримання раціональної стратегії спілкування, тобто чітка структурація дискурсу, обґрунтоване використання аргументативних стратегій і тактик.

Як інтелектуально-мовленнєва діяльність ефективна аргументація на судовому засіданні ВС здійснюється шляхом побудови структури спілкування. Доведення власної позиції адвоката на суді містить три основні складові: тезу (положення, яке необхідно довести), аргументи (фрагмент висловлювання, що містить обґрунтування думки, яка є спірною [Волков]) та спосіб доведення (сукупність тих умовиводів, за допомогою яких теза виводиться з аргументів [Рузавин]). Успішність акта аргументації на суді багато в чому залежить від вірно вибудованих компонентів, які є однаково важливими для досягнення мети комунікації – прийняття рішення на користь сторони, яку представляє адвокат.

Структура аргументації адвокатів є багаточленною та досить складною, оскільки можливість застосування аргументу для обґрунтування тези також вимагає доведення. Наприклад, необхідно довести, що наведений судовий прецедент за юридичними обставинами співпадає зі справою, яка слухається. Аргументацію адвоката доцільно розглядати як ієрархічну систему взаємозалежних складових, що взаємодоповнюють та підсилюють переконуючий вплив аргументів на рішення суду. Дослідники логіки та аргументації у судовій практиці визначають низку необхідних компонентів аргументації: головний аргумент, допоміжний аргумент та додаткові факти [Михалкин 2004, 230]. Розглянемо зміст цих компонентів на конкретному прикладі: ***The government here agrees that the lack of notice was error and advocates notices for all sentences outside the Guidelines. This is the correct result. Because it's only through notice can the sentencing court subject a defendant's sentence to the thorough adversarial testing contemplated by Federal sentencing procedure. That quote comes from Rita and relies upon rules 32(f), (h), (i), and a decision of this Court in United States versus Burns. That law controls the decision in this case (07-553).***

У наведеному уривку промови на початку засідання адвокат формулює тезу, наводить декілька основних та операціональних (допоміжних) аргументи для обґрунтування власної позиції: ТЕЗА (Т) – *the lack of notice was error and notices for all sentences outside the Guidelines are necessary*; ОСНОВНІ АРГУМЕНТИ (ОА) – 1) *agreement of the government, rules 32(f), (h), (i), and 2) a decision of this Court in United States versus Burns*;

ОПЕРАЦІОНАЛЬНИЙ АРГУМЕНТ (OpA) – *it's only through notice can the sentencing court subject a defendant's sentence to the thorough adversarial testing contemplated by Federal sentencing procedure.*

Теза у промові адвоката формулюється як позиція уряду (*the government here agrees*). Таке формулювання, з одного боку, створює ефект об'єктивності, а з іншого, уможливує розміщення одного з основних аргументів на початку промови. Це відповідає рекомендованому розташуванню аргументів: на початку аргументації – сильний аргумент, а найсильніший – у кінці [Баєва 2001, 127]. Безагенсна конструкція (термін В. Новікової-Грунт [89]), у якій опускається суб'єкт, що визначив правильність рішення (*This is the correct result*), підсилює ефект об'єктивності твердження.

Основними аргументами адвоката виступають посилання на конкретні юридичні джерела, а операціональний (допоміжний) аргумент надає обґрунтування, чому саме ці юридичні джерела є аргументами на підтримку запропонованого стороною рішення. Винесення каузативної зв'язки перед основним аргументом (*Because it's only through notice...*), застосування інвертованого порядку каузативних відносин (консиквент-антицидент) дозволяє авторові впевнено викласти свою точку зору, а потім наводити аргументи на її підтримку [Белова 1997, 197]. Отже, структура аргументації побудована таким чином: OA+T+OpA+2OA. Два найсильніші аргументи (у судовому процесі за участю професійних суддів це завжди посилання на конкретний закон або судовий прецедент) розміщуються в кінці повідомлення.

Основний аргумент часто маркується структурами привернення уваги типу *the thing that's key here, it is crucial when* тощо. Наприклад: *The core question here is whether or not an aggregator who has no claim, who has no stake at all, not a penny's worth, can pursue this litigation. On that it seems to me the answer got -- should be no.* (07-553). Теза (*the core question*) у цьому випадку формулюється адвокатом у формі альтернативного запитання (*whether or not an aggregator can pursue the litigation*), на яке адвокатом дається негативна відповідь. Відзначимо, що питально-відповідні ходи розглядаються дослідниками як дієві мовні засоби аргументації в судовому дискурсі [Скуратовська 2002, 162].

Окрім цього, у наведеному мовленнєвому ході адвоката аргументативність посилюється за рахунок одразу декількох факторів мовленнєвого впливу. Значний аргументативний потенціал має характеристика спільного представника («aggregator» у цій справі юристи називали представника 150 вкладників трастового фонду, яких ошукали). Адвокат застосовує стилістичну фігуру градації (від. лат. *Gradatio* – «поступове посилення»). Градаційний ряд у цьому випадку складають нейтральні мовленнєві елементи, розташовані адвокатом по низхідній лінії: *claim – stake – penny* (позов – ставка, (якою б визначалася власна участь спільного представника – пенні), що дозволяє адвокату розмістити найсильнішу у плані доказовості одиницю (*penny*) в кінці градуального ряду.

Дослідники вважають, що будь-яка мовна градація має у своїй основі логічну градацію, що відображає розміщення по шкалі і градування як фундаментальні властивості людського мислення [Кирьян 1980, 71-72]. Характеристика спільного представника, включена до формулювання тези, є операціональним аргументом адвоката. Таким чином, тезу можна спрощено розкрити через твердження, що спільний представник не

має власної фінансової зацікавленості у справі й тому не може виступати як сторона у судовому процесі.

Як видно з проведеного аналізу, механізм аргументації адвокатів на судовому засіданні за участю професійних суддів чітко простежується на рівні логічної організації дискурсу. Рациональні компоненти у «професійній» аргументації переважають над нерациональними, оскільки професійна належність та високий фаховий рівень всіх учасників засідання зумовлюють необхідність дотримання логічних правил аргументації у більшості випадків. Основним типом аргументів, спрямованих на раціональну сферу адресата, є посилання на закон або інший нормативно-правовий акт.

1. *Баева О. А.* Ораторское искусство и деловое общение: Учебн пос., 2-е изд, исправл. – Минск: ООО «Новое знание», 2001. – 328 с.; 2. *Белова А. Д.* Лингвистические аспекты аргументации. – К.: КГУ им. Т. Шевченко, 1997. – 311 с.; 3. *Белова А. Д.* Лингвистические аспекты аргументации (на материале современного английского языка). Дис... доктора филолог. наук: 10.02.04. – К.: КГУ им. Т. Шевченко, 1998. – 433 с.; 4. *Белова А. Д.* Лінгвістичні аспекти аргументації (на матеріалі сучасної англійської мови): Автореф. дис... докт. філол. наук: 10.02.04 / КНУ ім. Т. Шевченка. – К., 1998. – 36 с.; 5. *Волков А. А.* Виды риторических аргументов. Internet Web site: http://genhis.philol.msu.ru/article_41.shtml; 6. *Еемерен Ф. Х., Гроотендорст Р.* Речевые акты в аргументативных дискуссиях. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 1994. – 237 с.; 7. *Карпчук Л. П.* Адресованість в офіційному та неофіційному англomовному дискурсу (комунікативно-прагматичний аналіз): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харківський нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. – Х., 2005. – 23 с.; 8. *Кириян А. Д.* Градация как основа классификации лексики // Вопросы лексической семантики. – М., 1980. – С. 71–86. 9. *Михалкин Н. В.* Логика и аргументация в судебной практике: Учебн. Пособие. – Питер, 2004 – 334 с.; 10. *Молдован В. В.* Судова риторика: Навч. посібн. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 278 с.; 11. *Новикова-Грунд М. В.* «Свои» и «чужие»: маркеры референтной группы в политическом дискурсе // Полис. Политические исследования. – М., 2000. – № 4. – С. 82–93.; 12. *Рузавин Г. И.* Методологические проблемы аргументации: Автореф. дис. ... докт. филос. наук. – М., 1997. – 83 с. Internet Web site: <http://ru.philosophy.kiev.ua/iphras/library/ruzavin/argument.html>; 13. *Скуратовская Т. А.* Аргументація в американському судовому дискурсі (на матеріалі справ за участю суду присяжних): Дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / КНУ ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 196 с.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ:

Транскрипти слухань, розміщені на офіційному сайті Верховного Суду США <http://www.supremecourtus.gov>: 1. 07-6053 – Case № 07 – 6053 Giles versus California; 2. 07-330 – Case № 07-330 Greenlaw versus United States.

«СВЕЧА» БОРИСА ПАСТЕРНАКА В СЕГМЕНТЕ КУЛЬТОВЫХ ОБРАЗОВ-МИФОЛОГЕМ, ИЗОМОРФНЫХ МИРОВОМУ ДРЕВУ

Для мифопоэтической картины мира Б. Пастернака особое значение имеет образ свечи, что неоднократно отмечалось исследователями его творчества [3]. Х. Э. Керлот отмечает символику света и, следовательно, жизни индивидуума, присущую свече, в противоположность жизни космоса и вселенной. У восточных славян со свечой связаны различные обряды [3; 2], она участвует в венчании, гадании, крещении, похоронах, поминках. Она – внешнее выражение духовного божественного света, которым наделена человеческая душа. Если вселенский свет во власти космических сил, то свеча может быть затеплена каждым. Символически свет свечи помогает пронизать действительность в житейских потемках. Затепливаемая в поминальном обряде свеча означает, пусть кратковременное, но возвращение, воскрешение души ушедшего человека. Свеча – это символ огня, солнца, жизни, судьбы, духовной энергии, чистоты сердца, тепла и любви к Богу, добровольной жертвы, веры в принадлежность Божественному первоначалу, молитвы верующего человека. Глубокую символику имел и материал, из которого делали свечи. Воск символизировал чистоту и отсутствие скверны. Его мягкость означала готовность человека к послушанию, служению Богу, самопожертвованию. Горение свечи – символ устремления человека к превращению в новую личность. Традиционной является ассоциация кроны дерева с огнём (свечой) [5]. М.Элиаде утверждает, что шаман в процессе ритуала, на пути к до-времени, кроме всего прочего преодолевает температурный барьер, приобретает власть над высокими и низкими температурами [4].

Образ «свечи» в художественной речи Пастернака объективирован в формах: свеча, свечка, свечный натек, случайности огарок, стеарин какой-то свечи без заглавья, царские свечки, увечья отвесные свечи, моя свеча, сизых свечек шевеленье, подсвечник, на бронзу всплывший стеарин, клейкие заплывшие огарки, свежие свечи, тяжелая свеча из черствого воску, (свеча) пятнистая и в золотых крапинках, ее (свечи) пламя, огонь свечи, проникавший на улицу почти с сознательностью взгляда, зов мотающегося фитиля, живое струящееся тельце, мелкое пламя свечей, неповоротливое пламя свечей, две свечи, свеча, горевшая на воле, огонь на свече, опытный таким множеством таких радостных пространств, вставленная в лес горящая свеча, ослепляющий свет свечей, зажженные свечи, огарок в подсвечнике, новая целая свеча, горящая свеча, оплывшая свеча.

Здесь представлены все интенционально значимые формы образа «свеча» – единичные и в составе словосочетаний, с эпитетами и без них, с различными оттенками значений, парафразы, построения по синекдохической модели. Широкий спектр и разнообразие проявлений мифологемы «свеча» в художественных текстах Пастернака подтверждают ее значимость для творческого мира поэта, раскрывают амбивалентный коннотативный фон образа.

В качестве СО образ «свечи» реализует значения:

1. «**Субъект анимо-аниматичного мира**»: «сквозняк приводил попеременно **две свечи** на водопой к карнизам и на потолок, и там **пламя** лакало углы, а тень Шестокрылова

падала вверх распятием ветряной мельницы» (IV, 740 – здесь и далее ссылки приводятся в круглых скобках по изданию [1] с указанием тома и страниц); «**огонь на свече**, опытный таким множеством таких радостных пространств, салютуя им, взволнованно схлынул со **свечки**, волоча за собой фитиль. Схлынул, отдал на караул и занял вновь свой пост, **бледный, осунувшийся и прямой как палка**. Всю ночь напролет прогоревшая, **свеча** умирала от усталости» (IV, 445–446); «Сквозь эту скважину просвечивал **огонь свечи, припокавший на улице почти с сознательностью взгляда**, точно **пламя** подсматривало за едущими и кого-то поджидало» (III, 82); «Иногда приходил далекий ветер, без звуков и без ароматов, спешил из полей на **зов мотающегося фитиля**. И тогда **пламя** остужало одиночество монаха. Раз он слишком приблизился к **ней**; **свеча** была над ним; вдруг **она** изогнулась **живым струящимся тельцем**: навсегда в нем запечатлелись два мгновенных поцелуя; – в этой вечной боли, ослепленной в двух навеки зажегшихся чашечках, он навсегда приютил где-то неожиданное превращение» (IV, 768); «**свечи**, которые сгоняют как мутное-мутное наводнение комнату обоев и портретов, сумерек, ковров; **свечи**, которые распускают мебель как прически, и, словом, вся эта комната, которую, купаясь, поднимают **свечи**» (IV, 743); «**отнявшийся язычок расслабленного пламени** рыбной холодной мертвою финишкой плыл брехом вверх по течению, заливаемый потоком предутренней прохлады» (IV, 445–446).

2. Символ жизни: «Рассвет расколыхнет **свечу**, Зажжет и пустит в цель стрижа. Напоминанием влечу: Да будет так же жизнь свежа!» (I, 210);

3. Эфемерная граница земного мира индивидуума среди полимиров универсума: «Огородитеь от вьюги в стихах Шубой; от неба – **свечою...**» (I, 62); «Со мной, с **моей свечою** вровень Миры расцветшие висят» (I, 48); «В реке, на высоте **подсвечника**, Кишмя кишели светляки» (I, 101); «Не видно ни зги, но затем в отдаленьи Движенье: лакей **со свечой** в колпаке. Мельчая, **коптят** тополя, и аллея Уходит за пчельник, **истлев** вдалеке» (I, 94); «Косых картин, летящих ливмя С шоссе, задувшего **свечу**, С крюков и стен срываться к рифме И падать в такт не отучу» (I, 204).

4. Атрибут ритуального действия, символ служения Богу, символ скорби: «От горя, долгого стояния на ногах и недосыпания, от густого пения, и **ослепляющего света свечей** днем и ночью, и от простуды, схваченной на этих днях, у Юры в душе была сладкая неразбериха, блаженно-бредовая, скорбно-восторженная» (III, 88); «В глубине, в хоре у боковых алтарей стлалось **мелкое пламя свечей**» (IV, 774); «С лохматого пня доносился старческий рассказ об изувере монахе, жившем здесь, и о его **тяжелой свече из черствого воску**. Свеча была **пятнистая и в золотых крапинках**. Если пятна на воске проступили от пальцев, то тысяча рук [оставили] след на ней. Был ли монах одинок с такою **свечой**? Но его нетерпеливое возмущение одиноко и жарко вникало в **ее пламя**» (IV, 768); «...приземистый храп переселенцев на полу шевелил **неповоротливым пламенем свечей** перед железнодорожной божницей...» (IV, 732); «Я увижу за зеленью мокрой Мироздания тайник изнутри, Как в цветные церковные стекла Смотрят **свечи**, святые, цари» (II, 559); «Потом она сказала, чтобы Лара держала **свечу** высоко, тогда она будет в доме верховодить. Но, жертвуя своей будущностью в пользу Пашиной, Лара опускала **свечу** как можно ниже, и все понапрасну, потому что, сколько она ни старалась, все выходило, что **ее свеча** выше Пашиной» (III, 98).

5. Атрибут неясности, тайны: «Он зайдет и к тебе и, развинчен, Станет **свечный натек** колупать И зевнет и припомнит, что нынче Можно снять с гиацинтов колпак. И шальной, шевелюру ероша, В замешательстве смысл темня, Ошарашит тебя нехорошей Глупой сказкой своей про меня» (I, 215); «Лакей салфеткой тщился выскрести **На бронзу всплывший стеарин**» (I, 101). В данном случае свечный натек и стеарин выступают как субстанция, скрывающая правду, и необходимо ее снять, чтобы открылась истина. Ряд противопоставлений «свеча – натек», «цветы – колпак», лирический герой – романтический флер позволяет образам свечи, цветов, лирического героя вступить в речевые отношения синонимию.

6. Комплекс ФЭП: «Купе, куда вошел Живаго, ярко освещалось **оплывшею свечою** на столике, **пламя которой** колыхала струя воздуха из приспущенного окна. **Свеча** принадлежала единственному пассажиру в купе» (III, 157), «В сенях доктор дал мадемуазель подержать **свечу**, а сам повернул ключ в двери и отодвинул засов. Порыв ветра вырвал дверь из его рук, задул **свечу** и обдал обоих с улицы холодными брызгами дождя» (III, 149), «Как в пулю сажаяют вторую пулю Или бьют на пари по **свечке**, Так этот раскат берегов и лиц Петром разряжен без осечки» (I, 68).

В качестве субъекта сопоставления образ «свечи» переосмыслен согласно анимальному коду: «**отнявшийся язычок расслабленного пламени** рыбной холодной мертвою фириной плыл брюхом вверх по течению, заливаемый потоком предупреденной прохлады» (IV, 445–446).

К числу мотивов образа «свечи» – ОС относятся следующие: Символ быстротечности времени: «В него, как в картонный кремлек, **Случайности** вставлен **огарок**. Он с гор разбросал фонари, Чтоб капать, и теплить, и плавить *Историю, как стеарин Какой-то свечи без заглавья*» (I, 233); «Он оплыл, как оплывают **свечи** здесь, если их поставить в эти дурно замазанные рамы, в которые ровным, заведенным воплем дует морозная поздняя улица. Он поставлен тут зимним вечером сюда; в этом доме всегда зимний вечер и так же спит всегда, и отекает, и болеет флюсом, и так же всегда с трудом шурит масляные глаза порочный и влажный Резвоплясов» (IV, 767); Смертоносная, карающая сила: «И залпам навстречу – **увечья Отвесные свечи!**» (I, 309); Граница полимиров универсума: «Белизна снежной пелены отражала мерцание звезд и освещала путь. Светящийся снежный покров пугал в глубине, внутри чащи, как **вставленная в лес горячая свеча**» (IV, 329); Составная опозитизированного пейзажа – самодостаточной системы одухотворенной природы: «Плакучий Харьковский уезд, Русалочья начесы лени, И ветел, и плетней, и звезд, Как **сизых свечек шевеленье**» (I, 98), «осень задувает *цветники, как свечи*, гасит, опрокинув их» 752, «Недавно этой просекой лесной Прошелся дождь, как землемер и метчик. Лист ландыша отяжелен блесной, Вода забила в уши **царских свечек**» (I, 243); Символ жизни: «Что почек, что **клейких заплывших огарков** Налеплено к веткам! Затеplen Апрель. Возмужалостью тянет из парка, И реплики леса окрепли» (I, 81); Атрибут ситуации антифактивности / неполной фактивности: «Светло как днем. Их освещает пена. От этой точки глаз нельзя отвлечь. Прибой на сфинкса не жалует **свеч** И заменяет **свежими** мгновенно» (I, 183), «Плыли **свечи**. И казалось, стынет Кровь колосса. Заплывали губы Голубой улыбкою пустыни. В час отлива ночь пошла на убыль» (I, 186), «Шел самум. Храпел в снегах Архангельск. Плыли **свечи**. Черновик «Пророка» Просыхал, и брезжил день на Ганге» (I, 187).

Следует отметить, что вышеприведенные контексты еще раз подтверждают речевую синонимию *свечи – цветы* (гиацинт, ландыш); в отношении синонимии со *свечой* вступают также *ветлы* и *звезды*.

Таким образом, пастернаковская «свеча», несмотря на «рукотворность», является равноправным элементом самодостаточной системы одухотворенной природы, о чем свидетельствуют дескрипторы в позициях СО и ОС, а также наличие анимального кода переосмысления. Образ амбивалентен. Как и всякий аналог мирового древа, «свеча» соотносена с жизнью человека в ее временном и пространственном измерении, имеет широкий спектр символических значений, является неизменным компонентом ритуалов. Образ в основном осмыслен. Весьма значимым является тот факт, что основные мифопоэтические дескрипторы («Символ жизни», «Граница полимиров универсума») выступают одновременно прямыми и обращенными, что свидетельствует об устойчивости данных смыслов в поэтической речи Пастернака. Рассмотренный образ можно охарактеризовать как мифологему со слабо выраженными фоново-энциклопедическими чертами, апеллирующую как к народнопоэтическому, так и к христианскому мифу.

1. *Пастернак Б.Л.* Собр. соч. в пяти томах. – М.: Худож. лит, 1989. 2. *Словник символів / За заг. ред. О. І. Потапенка, М.К.Дмитренко.* – К.: Ред. часопису «Народознавство», 1997. – 156 с. 3. *Фроловская Т.Л.* Горящая свеча, или страсти по Юрию // Простор. – 1988. – №9. – С. 194 – 200. 4. *Элиаде М.* Тайные общества. Обряды инициации и посвящения. – К.: София, М.: Гелиос, 2002. – 352 с. 5. *Яцутко Д.* Сравнительная интерпретация мистических мотивов В. Набокова и В. Хлебникова /Biblioteka/POETRY/Denis.html.

В.Г. Жила, асист.,

Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка

ФРАЗЕОЛОГІЧНИЙ ОБРАЗ У КОНОТАТИВНОМУ АСПЕКТІ НА ПРИКЛАДІ СОМАТИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У КОРЕЙСЬКІЙ МОВІ

Кожне слово в мові багатозначне завдяки своїм різноманітним асоціаціям, воно пов'язане з іншими словами, уявленнями та величезною кількістю предметів, навіть таких, які, здавалося б, не мають прямого відношення до значення слова. Слово ніколи не виникає в нашій свідомості окремо, бо завжди пов'язане з низкою асоціацій, уявлень, емоцій і перебуває у безпосередньому зв'язку з набутим життєвим та емоційним досвідом. Слова з фразеологічно-зв'язаним значенням можуть поєднуватися з одним словом чи з обмеженим рядом слів (страх, жаль, зло, радість, задоволення). Більшість фразеологізмів виражають основні емоції, притаманні людині, а саме: радість і страждання, сміх і сльози, любов і гнів, чесність і обман, працьовитість і лінощі.

Фразеологічний образ – це семантична основа, яка є ґрунтом формування фразеологічного значення та переосмислення компонентів.

Фразеологізми – це згустки розуму й емоцій, як і мова наскрізь пронизані враженнями, оцінками, почуттями, пристосовані до вербалізації семантики мовця і слухача, читача; вони комунікативні й прагматичні, з найширшою й деталізованішою шкалою конотацій.

Термін «конотація» (лат. *connotatio*, від *connoto* – маю додаткове значення) – додатковий компонент значення мовної одиниці, що доповнює її предметно-логічний зміст суб'єктивними відтінками оцінки, емоційності, експресивності, функціонально-стилістичної забарвленості, а також відтінками, зумовленими соціальними, ідеологічними, культурними, ситуаційними аспектами комунікації.

Конотація розуміється лінгвістами по-різному. «Це – експресія, емоції, оцінки, складна гама відношень до світу об'єктивних явищ, до предмету мови, до співрозмовника, до самої ситуації мови і т.д.» [Чернишова 1977, 38]. Більшість вчених зараховують конотацію до семантики мовної одиниці. Під конотацією, як правило, розуміють експресивно-образний, емоційно-образний, емоційно-оцінний та морально-оцінний зміст.

Відповідно до концепцій М.М. Копиленко та З.Д. Попової семантична структура фразеологізму, як і семантична структура слова – це сукупність денотативного елементу та конотативного. Але всі вчені стверджують про перевагу конотативно-оцінної функції над номінативною. Конотативний компонент значення фразеологізму служить для формування образу, який лежить в основі фразеологізму.

Необхідно також наголосити, що внаслідок залежності від реальної ситуації, від характеру відображення цієї ситуації в тексті конотація пов'язує всі прояви емоційності, оціненості та експресивності з об'єктивними умовами їх виникнення.

Експресивність (від лат. *expression* – вираження) – сукупність семантико-стилістичних ознак одиниць мови, що наділяють їх здатністю виступати в комунікативному аспекті засобом суб'єктивного вираження ставлення мовця до співбесідника. Поняття експресивності та конотації, як правило, виступають у лінгвістичній літературі як синоніми.

Значення ФО передбачає обов'язкове існування конотативного аспекту. Це значення ФО виникає у зв'язку з необхідністю виразити суб'єктивне ставлення мовця до об'єктивної дійсності. Конотативний компонент значення ФО виникає на основі образу. ФО являється одним із основних компонентів фразеологізму, оскільки за допомогою значення фразеологізму, за допомогою конотативного компонента значення фразеологізму можна виразити в яскравій емоційній формі своє ставлення до дійсності, до людей.

Широке вживання соматизмів у складі ФО значною мірою зумовлене тим, що соматизми являють собою один із древніх шарів лексики різних мов і входять у ядро основного складу словникового фонду мови. Характерною рисою соматичної фразеології (СФ) є наявність у мовах численних аналогів, дуже близьких по образній спрямованості словосполучень. Чому ж назви частин тіла так продуктивно вживаються у якості метафоричних універсалій? Справа в тому, що під час називання нового об'єкта у людини виникає асоціація перш за все з тим, що їй добре знайоме, що постійно перебуває поруч. У першу чергу людина порівнює оточуючі предмети з собою, з частинами свого тіла. Соматичні ФО (СФО) виражають емоції людини і її ставлення до середовища, відображають стан людини (страх, радість, сум, здивування, роздратування тощо).

Семантика основної маси СФО пов'язана з емоційно-психологічним життям людини. Цей факт виділяє В.П. Шубіна: «емоції та психічний стан людини виражаються більшою частиною саме через соматичні фразеологізми, можливості яких у даному плані величезні» [Шубіна 1977, 86]. Емоції людини супроводжуються виразними рухами – мімікою, жестами. Вони подібні в людей, які належать до різних мовних груп, на відміну від звичаїв, ритуалів та різних реалій, які представляють собою фактори культури, відображені в мові. У ФО, в основі яких лежать реакції внутрішніх органів та частин тіла на зовнішні мовні та немовні подразники «відображується погляд на мову як на двосторонній комунікативний процес. Учасники ситуації, незалежно від того, в якому мовному соціумі вони живуть, володіють знаннями про можливості свого організму, тобто володіють певною символікою», – відмічає Т.З. Черданцева [Черданцева 1988, 88].

Отже, ми поставили за мету дослідити вивчення ФО у соматичних фразеологізмах, його лексичний склад та особливості вираження, розділити фразеологізми на підгрупи.

ФО на позначення негативних емоцій

Негативні емоції – це усвідомлення невідповідності існуючої реальності потребам і бажанням людини, стимул змінити ситуацію і, якоюсь мірою, спосіб психологічного самозахисту. За своєю природою негативні емоції є руйнівними, але часто й допомагають людині адаптуватися, стати сильнішою. Хоча у нашій статі ФО даної категорії кількісно переважають, але це не означає, що негативні емоції переважають у житті людини. «Позитивні явища сприймаються як норма і тому детально не аналізуються; навпаки, негативні відхилення від норми викликають різке несприйняття, засудження та потребують детальної диференціації, яка знаходить відображення у фразеології» [Ратушна 2000, 207]. У цій групі ми виділили 7 тематичних підгруп:

1. ФО зі значенням «здивування, нерозуміння»: 입을 다물지 못 하다 (букв. неможливо закрити рот) «здивуватися, оніміти (від страху); захоплюватися»; 눈이 둥그레지다 (букв. робити великі очі) «здивуватися»; 혀를 내두르다 (букв. язик вражений) «бути враженим (від несподіваності)». Ці фразеологізми відображають реакцію людини на ту або іншу подію, на щось несподіване, незвичайне, на радісне або гнівне здивування.

2. ФО зі значенням «кепкування, зневага, презирство»: 얼굴에 침을 뱉다 (букв. плювати в обличчя) «завдати кому-небудь образи»; 눈을 내리깔다 (букв. опускати очі) «ігнорувати, нехтувати»; 귀를 팔다 «звертати увагу на щось інше»; 귀뺨으로 듣다 (букв. слухати поза ушима) «неуважно слухати»; 머리에 피도 안 마르다 (букв. ще не просохла кров на голові) «хтось ще молодий та без досвіду».

3. ФО зі значенням «роздратування»: 귀에 걸리다 (букв. попадатися на вухо) «запасти в душу (про почуте); щось неприємне, що викликає занепокоєння»; 귀에 못이 박이다 (букв. цвяха прибитий у вуха) «не хотіти більше слухати, вже багато раз повторювалися одні і ті ж слова»; 눈의 가시 (букв. більмо в оці) «неприємна людина»; 혀를 차다 (букв. цокати язиком) «не подобатися, бути невдоволеним»; 입을 내밀다 «показати своє невдоволення, дутися»; 입을 빼죽이다 (букв. рот насміхається) «виражати незадоволення»; 입을 쓰다 (букв. рот гіркий) «не подобатися, гидкий».

4. ФО зі значенням «гніву, обурення, злості». Ця група фразеологізмів відображає емоційний стан обуреної людини; такий стан викликаний негативним ставленням до людей, дій, вчинків, явищам дійсності та ін. 눈에 불을 켜다 (букв. вогонь горить в

очах) «гнівватися, сердитися»; 화가 머리끝까지 (букв. гнів до голови) «сильно гнівватися»; 가자미눈을 뜨다 (букв. відкривати очі як камбала, прищурений погляд) «гнівватися, зкоса дивитися на когось»; 도끼눈을 뜨다 «дивитися зі злістю»; 눈에 칼을 세우다 (букв. ніж виступає в очах) «сильно гнівватися»; 얼굴을 붉히다 (букв. обличчя червоніє від злості) «почервоніти від злості»; 얼굴을 빨개지다 (букв. обличчя червоніє) «сердитися, злитися»; 얼굴을 쩡그리다 (хмурити обличчя) «сердитися, не подобатися»; 이가 갈리다, 치가 갈리다 «злитися, гнівватися»; 속이 터지다 (букв. тіло, душа лопається) «гнівватися».

5. ФО зі значенням «сорому, зніяковілості». В корейській мові ФО з елементом «얼굴» («обличчя») більш активно виражають емоційний, психологічний стан: 얼굴이 (낮이) 간지럽다 (букв. лоскотно обличчю) «почувати себе незручно»; 얼굴이 (낮이) 뜨겁다 (букв. гаряче обличчя), 낮이 뜨듯하다 «соромно»; 얼굴을 붉히다, 얼굴이 붉어지다, 얼굴이 빨개지다, 얼굴이 달아오르다, 얼굴이 화끈거리다 «соромно», 얼굴이 홍당무가 되다 (букв. обличчя як червона редька) «збентежитися»; 낮을 듣지 못하다, 낮을 못 듣다 «опускати очі від збентеження»; 몸 들 곳이 없다, 몸 돌 바를 모르다 (букв. не знаходити собі місця) «ніяковіти».

6. ФО зі значенням «тривоги, переживання занепокоєння»: 가슴을 (속을) 태우다 «переживати»; 가슴이 (간이, 속이) 타다 «тривожитися», 속이 (간이) 마르다 (букв. всередині (печінка) висохло) «переживати», 간을 졸이다 «нервувати, переживати», 간이 떨리다 (букв. тремтіти) «переживати».

7. ФО зі значенням «відчай, безсилля, безнадія». Такі фразеологізми відображають емоційний стан людини, який пов'язаний з неприємностями, невдачами, смутком, тугою: 코가 빠지다 (букв. ніс упав) «повісити носа».

ФО на позначення позитивних емоцій

Емоції, які увійшли до даної групи ми класифікуємо як позитивні, оскільки вони називають емоційний стан, пов'язаний з можливістю достатньо повно задовольнити актуальну потрібність людини, спонукають суб'єкт до досягнення мети, виконують творчу роль у житті людини. У цій групі ми виділили 4 тематичних підгрупи:

1. ФО зі значенням «зацікавленість, бажання, увага»: 입에 당기다 (букв. класти у рота) «викликати зацікавленість»; 귀가 번쩍 뜨이다 (букв. вухо миттєво відкривається) «прислухатися»; 귀가 쏠리다 (букв. нагострити вуха) «уважно слухати»; 눈을 끌다 (букв. приваблювати очі) «викликати інтерес, увагу»; 눈을 번쩍이다 «цікавитися».

2. ФО зі значенням «радість, щастя»: 입이 찢어지다 (букв. рот розривається) «радіти»; 입이 귀밑까지 찢어지다 (이르다) (букв. рот до вух розривається) «радіти»; 입이 췌지다, 입이 가로 췌지다, 입이 가로 터지다 «радіти».

3. ФО зі значенням «зацікавленості, симпатії»: 눈을 멈추다 (букв. зупинити погляд на комусь або чомусь) «дивитися зацікавлено»; 눈을 반짝거리다 (букв. блищати очима) «цікавитися»; 눈길을 끌다 (букв. привертати погляд) «викликати інтерес»; 눈길을 주다 (букв. спрямовувати погляд) «виразити свою симпатію»; 눈을 주다 (букв. кидати погляд) «висловити свою симпатію»; 눈을 끌다 (букв. привертати погляд) «викликати інтерес, увагу»; 눈에 잘 보이다 (букв. добре видно в очі) «викликати симпатію»; 눈에 들러오다 (букв. входити в очі) «подобатися».

4. ФО зі значенням «закоханості, обожнювання, любові»: 눈이 맞다 «закохатися», 첫눈에 반하다 «закохатися з першого погляду».

Наголосимо, що у зв'язку з тим, що людина рідко відчуває так звані «чисті» емоції та її емоційний стан визначається системою відчуттів, часто буває складно віднести ФО до конкретної підгрупи.

Отже, ті або інші частини тіла є «відповідальними» за певні емоції (серце, печінка, голова) або виражають ці емоції (обличчя, очі, рот, вуха). Виявлені загальні та специфічні риси є свого роду штрихами до національного портрету людини. Якщо розглядати ФО з точки зору їх семантичної концентрації, то поле зі значенням негативних емоцій і негативних оцінних понять явно переважатиме над полем зі значенням позитивних емоцій і оцінок. Причому ця тенденція, на думку Ю.П.Солодуба, характерна для більшості мов світу.

1. *Ратушная Е.Р.* Семантическая структура фразеологизмов в процессе ее формирования и функционирования (на материале фразеологизмов – наименований человека в современном русском языке): монография. – Курган: КГУ, 1977. – 224 с.; 2. *Селіванова О.* Сучасна лінгвістика, термінологічна енциклопедія / Полтава Довкілля – К.2006. – 716 с.; 3. *Словарь корейского языка.* Сеул, 1997; 4. *Телия В.Н.* Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. М., 1996; 5. *Ужченко В.Д., Ужченко Д.В.* Фразеологія сучасної української мови. – Київ «Знання», 2007. – 494 с.; 6. *Черданцева Т.З.* Метафора и символ во фразеологической единице // Метафора в языке и тексте. – М., 1988. – 78-92 с.; 7. *Чернышева И.И.* Актуальные проблемы фразеологии // ВЯ, 1997; 8. *Шубина В.П.* Заметки о полевой организации соматической фразеологии в немецком языке // Функциональный синтаксис немецкого языка. – Челябинск: ЧГПИ, 1977. – 81-89 с.; 9. *연세 한국어 사전*

Н.І.Задоріжна, асист.,

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПРОСОДІЯ ПЕРЕКОНУВАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ РАДІОРЕКЛАМИ

Сучасний етап розвитку лінгвістики пов'язаний із зміною наукової парадигми й характеризується зверненням до актуальних проблем комунікації, зокрема спрямуванням наукових дослідів на вивчення закономірностей функціонування різновидів рекламного дискурсу. У фокусі сучасних наукових пошуків перебуває і феномен дискурсу радіореклами (ДРР), який розглядається у складній комплексній взаємодії усіх лінгвістичних й екстралінгвістичних параметрів.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення радіореклами як різновиду дискурсу в умовах конкуренції різних ЗМІ й рекламних засобів в сучасному медіапросторі і комунікативному континуумі. Враховуючи специфіку радіо, яке пристосовується до сучасних умов життя, просодія залишається основним засобом підвищення експресивності, реалізації аргументації й створення переконливості.

Метою дослідження є виявлення просодичних особливостей англomовного ДРР в ін-

терпетації професійних чоловіків- (МА) та жінок-акторів (ФА) з урахуванням фактору гендерної варіативності, яка безперечно впливає на специфічність просодичної організації звукових сегментів. Гендерно-специфічні ознаки мовлення досліджувались на основі спонукальних висловлювань (пропозиція, порада і прохання). Останні належать до некатегоричних спонукань, основними прагматичними ознаками яких є право вільного вибору адресатом щодо здійснення чи не здійснення певної прискрипції [Куликова 2001, 139].

До провідних просодичних ознак, що диференціюють реалізацію директивів аналізованих категорій мовців, відноситься характер інтонаційних контурів. Використання поступово-низхідної шкали з порушеною поступовістю виступає релевантною просодичною ознакою реалізацій ФА, оскільки зустрічається у мовленні набагато частіше від МА.

Встановлено, що реалізації ФА характеризуються вищою рекурентністю висхідних шкал (26%), у порівнянні з МА (15%). Висхідні шкали пом'якшують наказовий ефект [Захарова 2007, 10]. До ряду дистинктивних ознак, що вирізняє мовлення МА є використання поступово-низхідних шкал (36%) і рівних шкал (13%), характерних для категоричних висловлювань й хвилеподібних (28%) для екстраемоційних реалізацій.

До просодичних засобів оформлення спонукальних висловлювань, які є інформативними для диференціації аналізованих категорій мовців належать тональні характеристики. Інтонаційний репертуар МА характеризується високою рекурентністю низьких низхідних тонів (24%) у порівнянні з ФА, в той час як останні активніше послуговуються високими низхідними тонами (24%). Значно частотнішим в реалізаціях МА є використання рівних тонів, які реєструються в мовленні ФА майже вдвічі рідше.

Специфікою презентації ФА є превалювання складних й складених тонів (57%), у порівнянні з МА (36%). Серед складних тонів найвищою рекурентністю характеризується висхідно-низхідний тон (25%), який є характерним для озвучення інструкцій [Pierrehumbert, Hirschberg 1990, 299]. Реалізація складних тональних конфігурацій в проханнях ФА часто супроводжується пролонгацією голосних на останніх складах висловлювання й слугує додатковим засобом акцентного виділення (рис.1.).

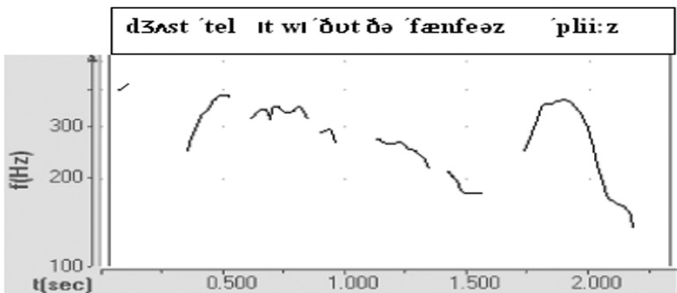

Рис.1. Високий висхідно-низхідний тон в реалізації ФА *Just tell it without the fanfares, please!*

В реалізаціях прохання МА серед висхідних тонів здебільшого послуговуються лише низьким висхідним тоном (20%), що характеризується меншою вольовою насиченістю у порівнянні з низхідним+висхідним тоном в актуалізаціях FA (17%), який надає висловлюванню більшої проникливості та є маркером щирості [Ставицька 1984,5]. Прохання, у яких реалізуються такий складений тон, можуть звучати як благання [Парашук 2005, 197] і пом'якшуватись словом *'please'*. Окрім імплікативності, до основних значень цього тону відносять улесливість [Kingdon 1958, 138-139].

В реалізації прохання МА надають перевагу низькому низхідному тону (24%) й рідше високому висхідному (8%), в той час як FA послуговуються низьким низхідним й високим низхідним тоном з однаковою частотністю, що складає 17% для кожного. Відмінність у використанні зазначених тонів полягає у різному функціональному навантаженні. Перший може передавати значення категоричності, завершеності, твердості і є нейтральним за своїм забарвленням. Другий надає висловлюванню емоційності, жвавості, більшої ваги, є індикатором зацікавленості, сердечності мовця [Парашук 2005, 196].

Просодична організація спонукальних висловлювань в інтерпретаціях акторів визначається набором характерних ознак, що яскраво виявляються в варіюванні діапазону ЧОТ. Як показали результати експерименту, тональний діапазон в реалізаціях пропозиції МА є значно ширшим від FA, що дозволяє виділити цю характеристику як диферентор в межах аналізованих висловлювань. Вужчий тональний діапазон в оформленні пропозиції FA пояснюється тим, що жінки в драматизованих рекламах рідше виступають в ролі експерта, який дає оцінки й пропонує скористатися певним товаром або послугою і переважно виконують другорядну роль.

Жінки рідше пропонують, проте частіше висловлюють пораду й прохання. Діапазон ЧОТ в реалізаціях поради характеризується найменшим ступенем розбіжностей і є дещо ширшим у МА. Реалізації прохання FA характеризуються ширшим діапазоном ЧОТ у порівнянні з МА й справляють враження щирості і патетичності. Це пояснюється тим, що чоловіки у спонтанному мовленні (відповідно, і квазіспонтанному) намагаються уникати форми прохання або ж озвучують його менш емоційно і експресивно ніж жінки. А.В. Толстокорова зазначає, що прохання неоднаково експлікується представниками протилежних статей в силу іманентних психологічних розбіжностей й існуючих стереотипних уявлень щодо ролі і поведінки чоловіка і жінки у суспільстві [Толстокорова 1991, 48]. Реалізаціям прохання FA притаманний більш м'який, ліричний спосіб апеляції, особлива делікатність, що наближається до припрошування [Бердник 1989, 91]. Актуалізації МА мають більш наполегливий, облігаторний характер й звучать вельми категорично, наближаючись за своїм інтонаційним оформленням до «м'якої» вимоги.

Характер мовного матеріалу також може пом'якшувати або посилювати волевиявлення мовця. Відтінку більшої експресивності, теплоти, ввічливості, м'якої наполегливості порадам надають модальні дієслова, а також усталені словосполучення на зразок *had better, would rather* [Багмут 1975, 125-126]. Лексико-граматичні, стилістичні й інтонаційні засоби нашаровуються і взаємодіють один з одним, надаючи висловлюванню відповідних відтінків. Маркери ввічливості в реалізаціях FA є найбільш частотними.

Інформативними для диференціації просодичних параметрів аналізованих категорій мовців є показники діапазону інтенсивності. Спонукальні висловлювання в актуалізаціях МА характеризуються вищим ступенем інтенсивності. Найширшим динамічним діа-

пазоном характеризується МА в реалізаціях пропозиції. Діапазон інтенсивності МА на 11,8 дБ ширший від FA. Найвужчий динамічний діапазон було зафіксовано в реалізації поради FA, що характеризується зниженою інтенсивністю вимови. Домінуючою просодичною ознакою в реалізації поради FA виступає діапазон ЧОТ, який є найширшим в межах аналізованих висловлювань в реалізаціях зазначеної категорії мовців. При цьому інтенсивність виконує другорядну, факультативну функцію.

Диференційною ознакою аналізованих категорій мовців є контрастне темпоральне оформлення пропозиції й поради. В реалізації пропозиції FA демонструють найшвидший, а МА – найповільніший темп реалізації.

Порада в реалізації MN відрізняється швидшим темпом у порівнянні з FA й характеризується використанням логічних пауз або довгими безпаузальним відрізками:

Before overtaking you should make sure that the road ahead is sufficiently clear.

1986 765 1985

That the vehicle behind you is not about to overtake you.

2651

That there is a suitable gap in front of the vehicle you intend to overtake.

3319

And that you're driving the new 125 brake horsepower Volkswagen Polo GTI.

5422

Коефіцієнт паузації в реалізації поради аналізованими категоріями мовців є значно вищим у FA, що позначається на загальному темпі реалізації таких висловлювань. Висока рекурентність емпатичних пауз призводить до більшої подрібненості висловлювання на короткі інтоногрупи. Більш дрібне членування пов'язане із високим ступенем емоційної виразності. У наведеному нижче зразку PP актуалізується низка висловлювань, що виражають раду, характеризуються паузальною порізаністю й уповільненням темпу (| – знак розподілу висловлювання на інтоногрупи).

First soak in hot water | *until soft* | *and tender.*

2035 283 957 263 838

Remove | *and dust lightly* | *with talcum powder.*

634 308 1148 90 1163

Now, arrange everything carefully | *on a bed* | *of fresh,* | *white linen* |

2044 415 600 209 772 156 1057 560

and simply add one top | *of Haagen Dazs cookies* | *and cream ice-cream* |

1875 81 1322 58 1220 760

enriched | *with genuine American cookies.* *And bring slowly* | *to the boil.*

925 112 1916 1290 452 813

Диференційною характеристикою поради аналізованих категорій мовців є використання емпатичних пауз, що у FA часто поєднується із пролонгацією ключового слова, що слідує одразу за нею:

You must get rid of a pair of | *old* shoes.

1337 170 453 390

Проте МА, послугуючись емпатичною паузою для створення ефекту виділення, також вдаються до зміни тембру modal VS creaky (рівний – хрипкий) для виділення ключової інформації – *too late*.

Різне тембральне забарвлення використовується в ДРР як паралінгвістичний засіб для вираження різних емоцій. Шепітне мовлення надає висловлюванню таємничості, конспірації, змови. Хрипкий тембр належить до виразних характеристик МА. Завдяки хрипкості чоловічі голоси звучать більш мужньо [Шевченко 1990, 61]. Придиховість часто використовується в ДРР, переважно в реалізаціях FA, оскільки є маркером дуже позитивних емоцій, наприклад, здивованого захоплення. Придиховий голос часто використовується у паралінгвістичній функції для відтворення інтимної атмосфери [Laver 1980, 135]; його часто називають «сексуальним» голосом, що може передавати глибокі емоції [Crystal 1997, 171]. Серед причин використання придиховості називають бажання жінок зачарувати чоловіка-співрозмовника, отримати схвальну оцінку з його боку. На етнологічному рівні придиховий голос може розглядатися як частина стратегії залицяння, що відіграє не менш важливу роль ніж зовнішній вигляд та жести. Жінки, що послугуються придиховим голосом у паралінгвістичній функції прагнуть максимізувати свої шанси щодо досягнення комунікативної мети [Henton, Bladon 1985, 226].

Отримані результати експериментально-фонетичного дослідження вказують на те, що ДРР володіє яскраво вираженою функцією впливу, що передбачає широке використання емоційно-експресивних просодичних засобів. До просодичних параметрів, що володіють лінгвістичною релевантністю й беруть активну участь в реалізації функції впливу, забезпечуючи адекватну експлікацію інформації, відносяться мелодичні конфігурації, діапазон ЧОТ й інтенсивності, темпоральний компонент і тембральне забарвлення.

1. *Багмут А.Й.* Інтонація як мовний засіб вираження думки. – К.: 1975.–174 с. 2. *Бердник Л.Ф.* Вопросительно-побудительные предложения в современном русском языке // Рус. яз. в шк.-1989.-№2.-С.88-91. 3. *Захарова Ю.М.* Природа эгоцентричного мовлення дітей, його розвиток і просодичні характеристики (на матеріалі англійської мови) // Вісник КНУ ім. Т.Шевченка: Іноземна філологія.- Випуск 41.- К.: Київський видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007.- С. 7-14. 4. *Куликова В.Г.* Структура спонукальних мовленнєвих актів сучасної французької мови (комунікативно-прагматичний аспект): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.05 / Київський національний лінгвістичний ун-т. – К., 2001. – 19 с. 5. *Паращук В.Ю.* Теоретична фонетика англійської мови. – Вінниця, НОВА КНИГА, 2005.-240с. 6. *Ставицкая Т.Е.* Просодия английских диалогических единств с побуждением в разных экстралингвистических условиях (экспериментально-фонетическое исследование): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04/ Одеський гос. ун-т ім. І.І. Мечникова.-Одесса, 1984.-17с. 7. *Толстокорова А.В.* Вариативность просодии просьбы в женской и мужской речи: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04.– К, 1991. – 191 с. 8. *Шевченко Т.И.* Социальная дифференциация английского произношения: Моногр.-М.:Высш.шк.,1990.-142с. 9. *Crystal, D.* The Cambridge Encyclopedia of the English Language, Cambridge, Cambridge University press, 1997.-499p. 10. *Henton, C.G. and Bladon R.A.W.* 1985. Breathiness in normal female speech: Inefficiency versus desirability. Language & Communication 5 (3), 221-227. 11. *Kingdon R.* The Groundwork of English Intonation. London- New York-Toronto, 1958. 272p. 12. *Laver J.* The Phonetic Description of Voice Quality.- Cambridge: Cambridge University Press, 1980.

13. *Pierrehumbert J. and Hirschberg J.* The Meaning of Intonation Contours in the Interpretation of Discourse. In P. R. Cohen, J. Morgan and M. E. Pollack (eds.) *Intentions in Communication*. MIT Press.-1990.- pp. 271-311.

*Н.Ф. Зайченко, к.філол.н., доц.,
Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури
О.Л. Паламарчук, к.філол.н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка*

ОРГАНІЗАЦІЯ КОНТРОЛЮ РІВНЯ ВОЛОДІННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ НАВЧАННЯ: ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ

Вироблення й запровадження уніфікованих і стандартизованих вимог до організації навчання іноземних мов, слов'янських зокрема, набуває сьогодні особливої ваги. Це диктується як іманентними чинниками методичного плану (адже результативне опанування будь-якої галузі знань передбачає контроль у різних його проявах і формах), так і, кажучи умовно, зовнішніми стимулами. На сьогодні найголовнішим із-поміж них є офіційне приєднання України до Болонського процесу, кінцевою метою якого проголошено створення до 2010 року Європейського простору вищої освіти. Відповідно до цього Проекту у сфері професійного спілкування розрізняються три категорії користувачів іноземною мовою: Елементарний користувач (A1 – Інтродуктивний та A2 – Середній); Незалежний користувач (B1 – Рубіжний та B2 – Просунутий); Досвідчений користувач (C1 – Автономний і C2 – Компетентний) [Hádková 2006, 161-168]. Попри різні змістові характеристики процесу навчання для вказаних категорій, спільним для всіх рівнів володіння мовою є завдання зробити їх оцінювання прозорим, справедливим, позбавленим суб'єктивності.

Слід наголосити, що в Україні за останні півстоліття було нагромаджено значний досвід у галузі навчання вітчизняних та іноземних студентів слов'янських мов, у тому числі й тих положень, що стосуються контролю за рівнем оволодіння іноземною мовою.

Праці відомих методистів Г.О.Китайгородської, Є.І.Пасова, В.І.Скалкина та ін. стали надійним підґрунтям для створення на початку 90-х років минулого століття «Навчальних мінімумів з української та російської мов для іноземців» [Зайченко Н.Ф., Воробйова С.А., 1995]. У них було враховано існуючі вже на той час у зарубіжних університетах форми сертифікатного навчання іноземців англійської, іспанської, польської та деяких інших мов і визначено вісім рівнів оволодіння мовою:

1. Survival – Елементарне спілкування.
2. Introduction to / foreign language/ – Вступний етап.
3. Waystage – Початковий етап.
4. Threshold – Базовий етап («пориг»).
5. First certificate – Основний (середній) етап 1.

6. Study certificate – Основний (середній) етап 2.

7. Proficiency – Просунутий етап.

8. Native speaker – Завершальний етап.

Уведення в певні рамки розмаїття навчальних програм, запровадження єдиних вимог до системи контролю за рівнем оволодіння іноземцями українською мовою (як і українцями – іноземною) було конче необхідним. По-перше, збільшилось число охочих вивчати мови, по-друге, вищі навчальні заклади України перейшли на викладання спеціальних предметів українською мовою, а відтак оволодіння нею стало передумовою професійного навчання іноземців в Україні. Таку можливість і право надавало їм, зокрема, складання іспиту на етапі Study certificate. І хоча з часу опублікування «Навчальних мінімумів» (1995) зарубіжна й вітчизняна методика навчання іноземних мов збагатилася новими ідеями, вони не втратили своєї актуальності як основи для вироблення конкретних робочих програм і тестових матеріалів для перших шести етапів навчання. Про це свідчить, зокрема, інтерес учасників Міжнародного семінару «Письмові іспити й тести з іноземних мов (а також чеської як іноземної)» [Sborník... 2007] до представлених на ньому авторами цієї статті загальних вимог до контролю за оволодінням іноземною мовою та структури тестування на початковому етапі навчання. Зауважимо, до речі, що категорії користувачів іноземною мовою, визначені в документах Болонського проекту (елементарний A1, A2; незалежний B1, B2; досвідчений C1, C2) корелюють з тими вісьмома етапами навчання, які було виділено в наших матеріалах [Zajčenko N., Palamarčuk O. 2007].

На згаданій конференції обговорювалося широке коло питань, головним з яких став пошук надійних вимірів результатів навчання відповідно до цілей, завдань і змісту навчальних програм, а також організація поточного і підсумкового контролю. Увагу учасників привернула й запропонована нами мінімізація навчального (фонетичного, граматичного, лексичного, комунікативного) матеріалу з української, російської та чеської мов. І це не випадково, оскільки саме обсяг матеріалу і специфічні характеристики мови, що вивчається, зумовлюють також загальні принципи організації його засвоєння, форми, прийоми й засоби контролю.

Так, увідний фонетичний курс для початківців передбачає оволодіння вимовою цільової мови на такому рівні, щоб користувач цієї іноземною мовою міг зрозуміти її носія і навпаки. В українській мові приміром, це специфічні для неї звуки, співвідношення твердих і м'яких, глухих і дзвінких приголосних, африкати тощо; для чеської мови – довгі й короткі голосні, дифтонги, тверді і м'які приголосні. Безумовно, важливу роль у доборі і засобах освоєння відповідного фонетико-інтонаційного матеріалу (особливо на I-IV етапах навчання) відіграє ступінь типологічних розходжень між мовою, що вивчається, і рідною мовою студентів. Певна річ, що слов'яни, наприклад, оволодівають українським матеріалом удвічі-втричі швидше.

На нашу думку, граматичний мінімум для засвоєння має бути обов'язково розподілений за трьома рівнями: перший з них розраховано на слухачів із нульовою підготовкою з української мови або ж на елементарного користувача нею (survival). Він забезпечує впродовж перших чотирьох етапів навчання початковий рівень володіння мовою, в т.ч. засвоєння близько 1300 одиниць загальноживаної лексики. Граматичний мінімум-2 є основою для професійно-орієнтованого навчання, а відтак доповнюється

специфічними для загальнонаукового мовлення синтаксичними структурами. Відповідно до цілей навчання лексичне наповнення цих структур диктується обраними для оволодіння стилями мовлення – науковим, офіційно-діловим, газетно-публіцистичним, художнім тощо. Граматичний мінімум-3 може служити базою для розроблення програм професійно-орієнтованого навчання на основних факультетах конкретного університету. Всі розділи граматичного мінімуму вирізняються структурною завершеністю лексико-граматичного матеріалу, відбиваючи разом з тим структуру загальнолітературної мови. Оскільки граматичний мінімум-1 є базовим, він характеризується найбільшою деталізацією і разом з оволодінням лексико-тематичним мінімумом (тематика для початківців, власне, коливається в межах 8-10 спільних для багатьох програм проблем) об'єктивно забезпечує засвоєння базової граматики української мови в мовленнєвих зразках.

Безумовно, об'єктивний рівень володіння мовою, що включає градуваний за етапом навчання матеріал, автоматично не забезпечує однакового рівня володіння мовою кожним конкретним слухачем. Тестування, як важливий (хоча й не єдиний) вид контролю мовних знань та сформованості мовленнєвих навичок і вмій, має об'єктивно і неупереджено з'ясувати, якою мірою (слабо, задовільно, добре, відмінно) студент засвоїв основи навчання на цьому етапі в різних видах мовленнєвої діяльності: читанні; письмі; аудіюванні, усному мовленні. Інакше кажучи, шляхом тестування визначається суб'єктивний рівень володіння мовою (мовленням) кожним користувачем цієї мови. Для такого тестування необхідно підготувати матеріали [Шубик 1975], сформульовані цільовою мовою, враховуючи, звичайно, рівень володіння нею. Основними вимогами до контролю знань, на нашу думку, є такі:

1. Питання тесту повинні включати лише опрацьовану на цьому етапі лексику; формулювання не повинні бути надто складними.

2. Тести контролюють не лише вивчені граматичні структури (з відповідного граматичного мінімуму), лексичні одиниці і словосполучення, але й опрацьовані розмовні теми й комунікативні ситуації.

3. Завдання (тестові одиниці) тестів мають урахувувати кінцеві вимоги кожного етапу, не орієнтуючись на певний навчальний посібник, що дає можливість оцінювати рівень володіння мовою незалежно від того, де і в який спосіб конкретний слухач вивчав іноземну мову.

4. Обсяг завдань має відповідати тестованому рівню за тематикою, комунікативною метою і враховувати цілі навчання слухача (комплексні чи вибіркові – наприклад, лише усне мовлення, лише письмовий переклад, подальше навчання іноземною мовою і под.).

5. Важливою вимогою є попереднє визначення об'єктивної шкали оцінювання результатів тестування; попереднє несуперечливе визначення правильності/помилковості відповідей; легкість оцінювання результатів тощо.

Шкала оцінювання, певна річ, може виходити з різної кількості підсумкових балів; принаймні, на етапі Introduction вона може становити 50 балів – по 25 балів відповідно за граматичний і лексичний тести.

Не слід, проте, забувати про одну важливу обставину, що її потрібно враховувати при тестуванні. Об'єктами контролю, як відомо, є знання, навички і вміння (або ж

лише навички чи лише вміння) у певних видах мовлення. Тестування, як уже зазначалось, має на меті визначити рівень володіння іноземною мовою, тобто 1) мовну компетенцію і 2) мовленнєву компетенцію. Остання з них включає також комунікативну та соціокультурну компетенції – знайомство з чужою культурою, соціально-побутовим середовищем; знання правил поведінки представників певної спільноти при спілкуванні тощо [Vlasáková 2006]. Саме тому, на нашу думку, початківців слід знайомити не лише із лексико-граматичними засобами іншомовного висловлювання, але також із тим, у який спосіб вони використовуються в різних ситуаціях мовлення. Досить порівняти хоча б ситуації привітання, телефонної розмови, поздоровлення, запрошення до танцю (Дозволите? Smím prosit?) з допомогою стереотипних, але різних для кожної мови формул.

Не менш важливим є ознайомлення з історією країни, мова якої вивчається, та її реаліями. Ця частина навчання є досить складною справою, оскільки охоплює різноманітний матеріал із життя іншої соціокультурної спільноти. Він включає не лише власне культурну інформацію, але й фактичний матеріал з історії, політології, етнографії, економіки, звичаїв і традицій, особливостей психоемоційних характеристик і под. Ці знання, безперечно, допомагають тим, хто вивчає іноземну мову, адекватно реагувати в різних комунікативних ситуаціях. Такий матеріал, на нашу думку, є не тільки цікавим для майбутніх користувачів іноземною мовою, але й нерідко виступає як дієвий мотив навчання, пробуджує й живить бажання продовжувати його, вдосконалювати рівень володіння мовою. Звичайно, тут ідеться про те, щоб знайти найбільш прийнятні для певної аудиторії форми та прийоми висвітлення культурологічних (у широкому розумінні) відомостей; намагатися дібрати необхідні слова і словосполучення, які найкраще б характеризували спосіб життя, звичаї, традиції іншого народу. Саме тому одним із нагальних завдань на сучасному етапі навчання іноземців української мови, а вітчизняних студентів відповідно інших слов'янських мов є уточнення рівнів комунікативної компетенції користувачів іноземної мови – від початківців до компетентних користувачів; структурація та мінімізація країнознавчого матеріалу; вироблення технології та змістових і формальних критеріїв оцінювання різновидів комунікативної компетенції.

1. *Зайченко Н.Ф., Воробйова С.А.* Навчальні мінімуми з української і російської мов для іноземців. – К.: УСДО, 1995; 2. *Шубик Б.* Из опыта использования языковых тестов. // Рус. Яз. За рубежом. – 1975. – № 6; 3. *Hádková M.* Evropské modely ve výuce cizích jazyků – Bohemistika. 3/2006. – s.161 – 168; 4. *Pisemné zkoušky a testy z (cizích) jazyků (a z češtiny pro cizince).* Sborník z mezinárodního semináře. – Poděbrady, 2007; 5. *Vlasáková K.* Formát ústní zkoušky pro úroveň A1 v češtině. – Bohemistika 3 2006, s. 199-2084; 6. *Zajčenko N., Palamarčuk O.* Obecné požadavky k organizaci kontroly znalosti cizího jazyka (u začátečníků). In: *Pisemné zkoušky z cizího jazyka a SERR.* – Praha – Ratibof, 2007. – s. 211- 217.

ІЛОКУЦІЯ КОМУНІКАТИВНОГО АКТУ МОВЧАННЯ У ЯПОНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

Акт мовчання як явище комунікації викликає особливий інтерес у сучасній лінгвістиці. Аналізуючи мовчання, лінгвісти називають його «нульовим мовленнєвим актом», або взагалі намагаються уникнути терміна «мовленнєвий акт», однак прагматична вага мовчання дозволяє розглядати його як комунікативний акт, який виконує різні функції в різних етнокультурних спільнотах [Арутюнова 1994, 106; Белова 2006, 27].

Концепт мовчання формується на фоні поняття говоріння. Відповідно, мовчання зберігає прагматику, притаманну мовленню: воно має адресанта, адресата, має мотив, а іноді й мету, може співвідноситись з досить визначеним змістом [Арутюнова 1994, 114]. Таким чином, можемо говорити про ілокуцію мовчання як комунікативного акту, засоби якого експлікують комунікативний намір, мету адресанта, та який має ілокутивну силу [Селіванова 2006, 175]. Тут і далі під актом мовчання ми маємо на увазі значуще мовчання («meaningful silence») [Wong Ngan Ling 2003, 125].

В японській лінгвокультурі мовчання набуває особливого статусу як складова невербальної комунікації, оскільки підґрунтям для формування такого статусу стали історичні та культурні процеси розвитку японського суспільства.

Це, по-перше, синтоїстські вірування в «котадама» (букв. «душа слова»), тобто в те, що слова при вимовлянні людиною набувають містичної сили, здатної змінити долю людини як на краще, так і на гірше [Aida 1973, 52]. Іншими словами, людина не повинна говорити, якщо для цього немає об'єктивної необхідності.

По-друге, це вплив конфуціанства з його уявленнями про ієрархічність структури суспільства та повагою до старших за віком та соціальним статусом. Незважаючи на сучасні зміни, зумовлені глобалізаційними процесами, японське суспільство і досі лишається глибоко ієрархічним, де вибір індивідумом моделі поведінки та певних комунікативних засобів часто ґрунтується на усвідомленні свого відносного положення в парадигмах «старший-молодший» та «свій-чужий». Як пише дослідник японської культури Рей Донах'ю, японське суспільство «...є надзвичайно залежним від контексту. Певні контексти вимагають суворого утримання від мовлення, інші – навпаки» [Donahue 1998, 149].

І по-третє, вагомим чинником розвитку концепту мовчання як етичної категорії в Японії став дзен-буддизм з його визначенням мовчання як необхідної умови досягнення «саторі» – просвітлення.

Крім того, потрібно враховувати географічну складову – японський етнос протягом тривалого часу ізольовано формувався на оточеному морем та вкритому горами архіпелазі, що не могло не вплинути на модель комунікативної поведінки. Компактне проживання на обмежених рівнинних територіях разом із наведеними вище історико-культурними факторами зумовили появу поняття «ва» – гармонії, збереження якої є передумовою будь-якої комунікації в японській лінгвокультурі. «Гомогенність їхньої культури уможливила те, що вони значною мірою розуміють один одного без слів.

Говорячи узагальнено, будучи змушеними постійно думати і поводитися так само, як і інші, вони набули здатність, навіть сьогодні, передбачати ставлення та поведінку оточуючих, що дозволяє залишати багато чого не сказаним» [Boye 2000].

Отже, дослідники японської мови і культури погоджуються, що для японця «...мовчання – це спосіб сказати щось, не вдаючись до слів...» [Lebra 1986, цитується за Wong Ngan Ling 2003, 126]. Стверджуючи, що в західній традиції ставлення до мовчання в дискурсі є скоріше негативним, ніж позитивним, вони визнають, що «в японському суспільстві мовчання, як правило, вважається позитивним носієм змісту і сприймається в соціо-культурному плані набагато вищому рівні» [Ishii and Bruneau 1988, 313].

Про широкий спектр значеннєвого навантаження мовчання в японській етнокulturі свідчать численні спостереження представників західної культури, вражених важливістю акту мовчання для японців. Так, в Інтернет-посібниках для західних бізнесменів знаходимо: «Японці вживають слова для передачі лише частини повідомлення... Вони вірять у використання мовчання як засобу комунікації. Вони також впевнені, що краще говорити менше, ніж більше...Якщо на зборах мовчить найвищий за статусом представник японських партнерів, це може бути як хорошим, так і поганим знаком»; «В японській культурі красномовство цінується набагато менше, ніж на Заході. Часто до людини, яка говорить дуже багато і красномовно, ставляться з недовірою. Замість слів японці схильні цінувати мовчання. Тому спілкування в Японії часто переривається довгими періодами мовчання, що не вважається поганим»; «В Японії мовчання є спілкуванням. Мова часто вважається непотрібною, а іноді навіть такою, що порушує гармонію міжособистісних стосунків»; «Мовчання вважається достоїнством. Не панікуйте, якщо переговори перериваються довгою мовчанкою з японської сторони. В цей час відбувається рефлексія, тому не переривайте мовчання» [14, 15, 16]

До наведених вище свідчень приєднуються і культурологи: «Японці почуваються з мовчанням та паузами набагато комфортніше, порівняно з їхніми американськими партнерами по спілкуванню, які намагаються заповнити мовчання словами...Японське мовчання сповнене значенням та інтуїцією, думкою та ретельним аналізом через відчуття» [Goldman 1994, 119; 139].

Невірне розуміння представниками інших етносів когнітивно-прагматичного аспекту мовчання в японській лінгвокультурі можуть призводити до небажаних наслідків в комунікації – від помилкового тлумачення комунікативних намірів до відвертих конфліктів на кшталт припинення переговорів в бізнесі. Хрестоматійним став випадок, який досі історики називають «найбільш трагічним перекладом у світі» [Quinto Lingo 1968, 64]. Мова йде про хибне тлумачення західною пресою вислову японського прем'єр-міністра Кантаро Судзукі, який в липні 1945 року у відповіді на запитання репортерів про можливу реакцію уряду Японії на Потсдамську Декларацію, в якій союзники вимагали безумовної капітуляції Японії, вжив дієслово «мокусацу» (одне зі слів, що означають «мовчати») в значенні «утримуватись від коментарів», – оскільки рішення уряду на той момент ще не було прийняте. За іронією долі, в англійській мові вираз «мокусацу» став вартим коментарів. За припущенням багатьох істориків, саме ця помилка в розкритті комунікативного наміру японського урядовця і стала приводом для прийняття військовим керівництвом США рішення про атомне бомбардування Хіросіми.

Отже, які саме комунікативні наміри може бути імпліковано носієм японської мови в акті мовчання? Автор одного з найгрунтовніших досліджень цього питання Такіе Сугіяма Лебра наводить такі можливі ілюкації мовчання в японській лінгвокультурі [Lebra 1986, цитується за Wong Ngan Ling 2003, 125-146]:

- серйозні наміри, правдивість. («Правдивість, відвертість, прямота або надійність співвідносяться з мовчазністю. Отже, людині, що мало говорить, вірять більше, ніж тій, що говорить багато»);

- соціальна обачливість («Соціальна обачливість проявляється в мовчанні, що є бажаним або необхідним для досягнення соціального схвалення або уникнення соціального засудження»);

- сором («...має місце особливо в подружніх стосунках, де інтимність виходить на перший план, проте обопільне вербальне вираження емоцій продовжує бути мінімальним»);

- протест, незгода («Людина може обрати мовчання, зазвичай доповнене виразом обличчя, як спосіб сказати «Я з Вами не погоджуюсь», «Я заперечую», «Я сердитий на тебе» або «Я тебе ненавиджу»).

Спробуймо розглянути ці ілюкації, звертаючись до прикладів.

Про мовчання як ознаку серйозності намірів свідчать японські прислів'я, що засуджують порожню балаканину: «На устах мед, а за пазухою меч», «Дурень харчується балачками», «Балачки треба ділити навпіл», «Гарні слова правдою не бувають» тощо. Про це свідчать і результати анкетування японців та представників інших етнічних груп, що було проведено малазійським дослідником комунікації мовчання Вонг Нган Лінгом. З твердженням «Мовчання – золото, а слово – срібло» погодились 40% японських респондентів, на відміну від лише 20% респондентів інших національностей [Wong Ngan Ling 2003, 131].

Під соціальною обачливістю маємо на увазі намагання комунікантів зберегти «ва», гармонію, що її може зруйнувати необачно висловлена думка, яка суперечить думці колективу або старших за статусом, що невідворотно призведе до конфлікту індивідуума з колективом та до «втрати обличчя». Щодо значення мовчання в різних ситуаціях японські респонденти Вонг Нган Лінга давали такі тлумачення, що ілюструють широке поле значень акту мовчання та можуть розглядатись як соціальна обачливість: «згода», «спосіб дати співрозмовникові можливість подумати та змінити свою позицію», «налаштування на думку інших», «спосіб показати, що мене треба попросити висловити свою думку», «бажання справити на інших гарне враження», «оскільки мене все одно не послухають, не варто й говорити», «коли моя думка суперечить думці більшості присутніх», «нехай інші здогадаються, що я думаю», «я ніколи не висловлюю свою думку на людях» тощо. У відповідь на запитання, чи доречно та в яких ситуаціях доречно відкрито висловлювати свою незгоду, в середньому лише 68,5% японських респондентів визнають доречність відкритого висловлення своєї незгоди, на відміну від 81% неапонських респондентів [Wong Ngan Ling 2003, 134; 132]. У зв'язку з цим також можна навести низку японських прислів'їв: «Мовчання – це квітка», «Рот – ворота до нещастя», «Якщо птах мовчить, його не поцілить мисливець» тощо.

Приклад телепатичного спілкування закоханих наводить рекламна стаття Кембриджської Мовної Енциклопедії (The Cambridge Encyclopedia of Language), розташована в

Інтернеті: «Якщо мовчання у відповідь на запитання: «Чи ти вийдеш за мене?» в англійській лінгвокультурі сприймається як невпевненість, то в Японії це буде тлумачитись як згода».

Таке мовчазне спілкування, коли споріднені душі розуміють одна одну без слів, має найменування «ішін деншін», яке прийшло з буддійського лексикону. На нашу думку, мовчання на знак згоди та розуміння слід розглядати саме в такому, ширшому контексті: спілкування членів родини, близьких друзів, хазяїна та гостя: «Хазяїн, гість і білі хризантеми – в мовчанні, красномовнішим від слів» (Ошіма Рьота, пер. І. Бондаренка).

Надзвичайно цікавим є використання мовчання з імплікованою ілокуцією протесту та незгоди. Дослідниця прагматики японської мови Сачіко Іде подає результати власного дослідження тенденцій переривання мовця слухачем при спілкуванні носіїв японської мови порівняно з носіями англійської. У випадку спілкування англійською слухачі найчастіше переривали мовців для того, щоб виправити помилкові з їхньої точки зору твердження мовця (31,6% випадків) або заперечити їх (18,8% випадків). У випадку спілкування японською мовою переривання мовця слухачем з метою виправлення або заперечення відбувалося лише у 8,8% та 5,2% випадків відповідно [Ide 2006, 214]. Отже, бачимо, що в японському мовленнєвому середовищі мовчання слухача часто є сигналом про його незгоду або заперечення того, що він чує.

Мовчання може свідчити і про граничні негативні емоції – роздратування, гнів і навіть ненависть. Рут Бенедикт, найвідоміший культурний антрополог ХХ ст., яка вивчала Японію і японців, подає в своїй книзі «Хризантема і меч» спогади японського художника Йошіо Маркіно, що юнаком переїхав з Японії до США: «Я відвідав одного з місіонерів, до якого мав найбільше довіри. Я сказав йому про мій намір поїхати до Америки... На моє велике розчарування, він вигукнув: «Що, *ти* збираєшся їхати до Америки?» Його дружина була в тій самій кімнаті, і вони обидва глузували з мене! В той момент я відчув, начебто вся кров з голови прилинула мені до ніг. Я постояв на місці декілька секунд мовчки, а потім пішов до своєї кімнати, не попрощавшись» [Benedict 1994, 159-160].

Очевидно, мовчання в японській етнокультурній спільноті може бути ознакою стоїцизму, способом «зберегти обличчя», що походить від самурайської етики. У Рут Бенедикт знаходимо історію про хлопчика з самурайської родини середини ХІХ ст., якому потрібно було зробити хірургічну операцію, щоб врятувати життя. Під час операції батько тримав меч над хлопчиком зі словами: «Якщо я почую від тебе хоч один стогін, ти помреш у спосіб, який принаймні не буде для тебе ганьбою» [Benedict 1994, 149].

Узагальнюючи можливі значення мовчання в процесі япономовної комунікації, Вонг Нган Лінг поділяє мовчання на три групи в залежності від міжособистісних комунікативних ситуацій: 1) позитивне мовчання, яке використовується для розвитку, зміцнення та підтримання наявних міжособистісних стосунків; 2) негативне мовчання, яке включає в себе ізолювання, ігнорування, заперечення та інші значення, що можуть зашкодити стосункам або зруйнувати їх; 3) нейтральне мовчання, яке може бути зумовлене потребою приховати як позитивну, так і негативну оцінку, а також може використовуватися просто як знак про необхідність подумати, абстрагуватися від комунікативного процесу [Wong Ngan Ling 2003, 133].

Безперечно, мовчання як акт комунікації в японській лінгвокультурі заслуговує на більш детальне подальше вивчення з уточненням його функцій, прагматики та значення для міжособистісної та колективної комунікації. Також вартим уваги нам видається більш ґрунтовне дослідження феномену мовчання як лінгвокогнітивного концепту, що часто виступає регулюючим фактором в японськомовній комунікації.

1. *Арутюнова Н.Д.* Молчание: контексты употребления // Логический анализ языка. Язык речевых действий. – М.: Наука. – 1994. – С.106-117. 2. *Белова А.Д.* Лінгвістичні перспективи і прогнози у XXI столітті // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. – №1. – К.: Логос. – 2006. – С.22-32. 3. *Селіванова О.О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К. – 2006. 4. *Aida Y.* Nihonjin no Ishiki Kōzō: Jijitsu to Genzō. – Tokyo: Kōdansha. – 1973. 5. *Benedict R.* The Chrysanthemum and the Sword. – Tokyo: Charles E. Tuttle Company. – 1994. 6. *Boye Lafayette De Mente.* Mokusatsu // Asian Business Codewords for Asia Pacific Management Forum. – 2000. – www.apmforum.com/columns/boye36.htm. 7. Donahue, R.T. Japanese Culture and Communication: Critical Cultural Analysis. – Lanham: University Press of America. – 1998. 8. *Ide S.* Wakimae no Goyouron. – Tokyo: Taishukan Shoten. – 2006. 9. *Ishii S. and Bruneau T.J.* Silence and Silences in Cross-Cultural Perspective: Japan and the United States // Intercultural Communication: A Reader. – Belmont: Wadsworth. – 1988. – P.310-315. 10. *Goldman A.* Doing Business with the Japanese. – N.Y.: State University of New York Press. – 1994. 11. *Kotowaza Kojiten.* – Tokyo: Nagaoka Shoten. – 1995. 12. *Wong Ngan Ling.* Communicative Functions and Meanings of Silence: An Analysis of Cross-Cultural Views // Tagenbunka. – №3. – Nagoya. – 2003. – P.125-146. 13. *Quinto Lingo by American National Heritage Assosiation.* – Emmaus:Rodale Press. – January 1968. – P.64. 14. www.rikkinyman.com/training/japanese_culture/communication.htm. 15. www.rose-hulman.edu/~shiemakac/nonverbal.html. 16. www.kwintessential.co.uk/etiquette/doing-business-japan.html.

С.В.Засєкін, к.філол.н., доц.,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПЕРЕКЛАД У ВИМІРІ ПСИХОЛІНГВІСТИКИ

Актуальність дослідження. Тривалий час перекладознавство, мовознавство перебували під впливом теорії лінгвістичної відносності Сєпіра, Б.Л.Ворфа. Теорія ґрунтувалася на ідеях В. фон Гумбольдта і постулювала, що саме мова визначає спосіб мислення людини, а не навпаки. З цього випливає, що існують нездоланні етнічні лакуни в перекладі, тт. перекласти з однієї природної мови іншою без утрат неможливо. Нині ж без перекладу неможливо уявити наше життя, кількість перекладів у світі невинно зростає. Зростає й інтерес до вивчення перекладу з боку інших наук, зокрема психолінгвістики. Психолінгвістика, яка визначає переклад одним із пріоритетних об'єктів дослідження, так само, як і сучасне вітчизняне перекладознавство, доводять у принципі можливість і

потребу перекладу [Зорівчак 1983, 159; Коптілов 2003, 36]. Перекладність, як стверджує В.Д. Радчук, є ключовим поняттям у теорії перекладу: «Бо ж хто буде братися за переклад, коли наперед відомо, що нічого перекласти неможливо?» [Радчук 2007, 152].

Оскільки головним завданням художнього перекладу є створення цільовою мовою твору, здатного справляти на читача чи слухача естетичне враження, аналогічне впливові оригіналу [Зорівчак 1983, 17], «реакція рецептора» в контексті динамічної еквівалентності Ю. Найди слугує чітким, але не єдиним маркером адекватності перекладу. Процес прийняття перекладачем рішення безпосередньо під час перекладу художнього тексту залишається досі маловивченим питанням. Саме тому орієнтація на психолінгвістичні й когнітивні аспекти діяльності перекладача видається плідною, вимагаючи застосування нових методів аналізу, у тому числі експериментальних [Комиссаров 2000, 89-90]. У цьому зв'язку виникає потреба віднаходження об'єктивних методів для експериментальної перевірки ступеня еквівалентності тексту перекладу вихідному тексту.

Л.К. Латишев вважає такий підхід найперспективнішим у перекладознавчих дослідженнях, оскільки він дає змогу пояснити більшість перекладацьких прийомів, що забезпечують еквівалентний переклад, наприклад, заміну вихідного змісту [Латишев 1981, 26-27]. Водночас автор додає, що досі «не існує і, як видається, довго ще не буде існувати методики вимірювання та порівняння двох реакцій – реакції одержувача тексту оригіналу і одержувача тексту перекладу» [Там само, 20].

Нагальною постає також проблема уточнення поняття «реакція». Як зазначає дослідник, індивідуальні реакції не можуть бути об'єктами порівняння з метою оцінки якості перекладу. Об'єктами порівняння можуть бути конструкти як деякі усереднені лінгвоетнічні реакції носіїв вихідної та цільової мов. Фактично вони є «комунікативним ефектом», які можна вимірювати, додає автор, методами лінгвопсихосоціології [Там само, 20-21]. Цінними є індивідуальні реакції, одержані внаслідок відповідного дослідження на основі науково обгрунтованої вибірки і статистичного аналізу. Таким чином, переклад як процес повинен забезпечувати передусім еквівалентність реакцій адресата – одержувача перекладу й адресата – одержувача оригіналу. Така здатність іменується «регулятивним впливом», оскільки, впливаючи на адресата, текст певним чином регулює (змінює) його мисленнєву діяльність, емоції та поведінку [Латишев 2001, 25]. Отож, рівноцінність регулятивного впливу ВТ та ПТ є провідним критерієм повноцінного перекладу.

Можливість зіставлення лінгвоетнічних реакцій адресатів оригіналу та перекладу дає досліднику психолінгвістика, адже ця галузь науки володіє значним арсеналом науково обгрунтованих і надійних методів об'єктивного дослідження тексту. Об'єктивний аналіз, а також моделювання сприйняття й перекладу художнього твору на основі психолінгвістичних методів видається нагальним як для перекладознавства, так і психолінгвістики сьогодення.

Установлення та порівняння емоційної реакції читача оригіналу і перекладу доцільно проводити на основі застосування психолінгвістичних методів, провідними серед яких є проєктивний метод семантичного диференціалу, контент-аналіз, психографологічний аналіз, а також інтроспективний аналіз. Комбінування цих методів із методом зіставного аналізу, при якому встановлюється певне відношення між текстами на різних мовах, є джерелом досить важливої інформації про переклад [Комиссаров 2002, 23].

Охарактеризуємо ці методи у послідовності згадування та сфери їхнього прикладного перекладознавчого застосування.

Метод семантичного диференціалу (СД) вперше було запропоновано Чарльзом Осгудом у 1952 р. з метою вимірювання конотативного значення стимулу. СД належить до методів експериментальної психосемантики і є одним із способів побудови суб'єктивних семантичних просторів.

Як уважає засновник психосемантики Ч. Осгуд, метод СД дає змогу виміряти так звані конотативні значення – ті стани, які мають місце при сприйнятті символу-подразника і необхідно передують осмисленим операціям із символами. Ці значення виявляються у формі «афективно-чуттєвих тонів». Основою психологічного механізму, що дає змогу оцінювати з допомоги шкал СД різні стимули, Ч. Осгуд уважає явище синестезії. Синестезія – це психологічний феномен, що полягає у виникненні відчуття однієї модальності під впливом подразника іншої модальності. Наприклад, це може бути переживання колірної образу у відповідь на музичну фразу. Синестезія визнається основою метафоричних переносів у висловлюваннях [Белянин 2008, 138].

Інваріантною (універсальною) одиницею всієї сукупності шкал, що входять до фактора, є емоційний тон або образне переживання, які лежать у основі конотативного значення. Останнє є генетично ранньою формою значення, в якій відбиття й емоційне ставлення, особистісний смисл і чуттєва тканина слабо диференційовані. Саме тому метод СД дає змогу оцінювати не значення як знання про об'єкт, а конотативне значення, пов'язане з емоційно насиченими, мало структурованими та мало усвідомлюваними формами узагальнення.

Для перекладознавчого дослідження важливим є те, що згідно з даними Ч. Осгуда, його колеги, багаторазово засвідчених також іншими дослідниками [Osgood, Suci, Tannenbaum, 1957], інтегровані фактори є універсальними стосовно мови досліджуваних і відповідають виділеній В. Вундтом трикомпонентній моделі опису емоцій (задоволення – напруга – збудження). Інакше кажучи, метод СД виявляє універсальність та ідентичність факторних структур у представників різних мовних культур, що свідчить про незалежність їхніх оцінок від конкретної мови.

СД доводить свою ефективність не лише у вивченні універсальї сприйняття (асоціативної) семантики слова, а й тексту. Водночас, у плані дослідження художнього тексту та зіставлення перекладів СД має обмеження: доцільність його доведена тільки на основі аналізу поетичного тексту [Засєкін 2004].

Дослідження за методикою СД полягає у пред'явленні тексту оригіналу носіям мови оригіналу для оцінки ними тексту за трьома базовими факторами (оцінки, сили, активності), кожен з яких містить по три-чотири біполярні шкали з прикметниками-антонімами на обох полюсах. Кожна шкала містить 7 чисел. Вибір респондентом певного числа (від -3 до +3) на шкалі свідчить про індивідуальний ступінь прояву ознаки для адресата після пред'явлення тексту. Другим кроком є аналогічне послідовне пред'явлення декількох текстів-перекладів носіям цільової мови. Усереднені дані зіставляються і робляться висновки щодо адекватності перекладу на рівні емоційного перцептивного впливу. Аби забезпечити вірогідність даних, мінімальна кількість учасників з обох боків повинна становити щонайменше 25 осіб.

Контент-аналіз (КА) – метод, що застосовується у якісному вивченні систематичного та об'єктивного опису й класифікації вираженої або прихованої інформації тексту,

шляхом підрахунку частоти присутності в тексті слів/ висловлювань, які надалі групуються в тематичні категорії [Бурлачук, Морозов 2004, 134-136]. Навіть коли ми маємо невеликий масив текстів, закономірність наявності/ відсутності певної одиниці, зв'язку теж може бути суттєвою [Почепцов 1999, 44].

Інакше кажучи, метод КА полягає в систематизованій фіксації і квантифікації одиниць змісту в досліджуваному матеріалі. Як зазначає І.А. Стернін, проведення КА вимагає дотримання вимог до організації його етапів і процедур. Найважливішим є визначення категорій аналізу – ключових елементів, що реєструються у відповідності до завдань. Такі категорії, наприклад, кількість спонукальних мовленнєвих актів, частот відбиття окремих тем («хвороба», «сім'я», «економіка» і т.ін.) повинні бути вичерпними, охоплюючи всі частини фіксованого змісту тексту [Психолінгвистика 2006, 363].

У художньому перекладі використання методу КА дає змогу на основі виділення тем-категорій текстів ВМ та ПМ дослідити присутність/ відсутність певної теми-категорії в порівнюваних версіях.

Особливою перевагою КА є те, що він дає змогу виявити й об'єктивувати приховані тенденції в інформації, відносно точно реєструвати зовнішньо недиференційовані показники в масивах емпіричних даних [Бурлачук, Морозов 2004 134]. Таким чином, КА сприяє об'єктивному виявленню несвідомо породжуваних елементи, присутні в тексті, тобто дізнатися більше, ніж хотів сказати автор. Наприклад, постійне повторення в тексті якихось тем або вживання характерних формальних елементів чи конструкцій може не усвідомлюватися автором, але встановлюється та певним чином інтерпретується дослідником [Психолінгвистическая экспертиза 2003, 68]. У перекладі художнього тексту КА доводить свою ефективність і виявляє змістові відхилення від оригіналу в цільових версіях [див. докладніше: Засекін 2008].

Метод психографологічного аналізу (ПА) спрямований на дослідження вербальних характеристик текстів. До уваги беруться, а згодом зіставляються такі показники: обсяг тексту; кількість речень; їх середній розмір; коефіцієнт словникової різноманітності; коефіцієнт агресивності/ дієслівності; коефіцієнт логічної зв'язності; коефіцієнт емболії [Засекін 2006]. ПА дає змогу не лише зіставити вербальні дані вихідного та перекладних текстів, а й установити зв'язок із характерологічними рисами автора, виявляючи, чи не зазнали вони трансформацій унаслідок «втручання» перекладача.

Вивчення мисленнєвих операцій перекладача безпосередньо під час перекладу залишається одним із найменш розроблених розділів сучасної теорії перекладу. Як зазначає В.Н. Комісаров, організація психолінгвістичних експериментів, у яких інформанти діють у строго заданих умовах експерименту, і їхні результати піддаються більш-менш об'єктивній інтерпретації, істотно підвищують об'єктивність одержуваних даних у перекладі. Особливо цінні результати досягаються при використанні методу «думай уголос» [Комиссаров 2002, 25]. Новатором у цій справі є Ганс Крінгс, який запропонував емпіричне дослідження перекладу на основі цього експериментального психолінгвістичного методу [Krnings 1986]. Одержані ним дані суттєво розширили уявлення перекладознавців про психолінгвістичні особливості процесу перекладу.

Усе викладене вище обґрунтовує використання наступного психолінгвістичного методу – інтроспективного аналізу (ІА) процесу перекладу. Роздуми вголос трактуються у психолінгвістичних дослідженнях як надійний засіб для з'ясування того, як самі пе-

рекладачі приходять до остаточного рішення, оскільки їх дії не підпорядковуються детальним інструкціям чи запитанням. Лексичний пошук у ході діалогу при перекладі, як підкреслюють Р. Циммерман та Л. Шнейдер, – природніша ситуація, ніж роздуми вголос при індивідуальному перекладі. На їхню думку, різні процедури дають змогу виявляти таке: по-перше, індивідуальні роздуми вголос, діалог та інтерв'ювання виявляють загальні стратегії перекладача; по-друге, коментування та інтерв'ювання після перекладу дають змогу виявити пріоритетні стратегії та знання декларативного типу [Zimmerman, Schneider 1987].

Процедура ІА. Як правило, перекладачі – учасники експерименту працюють в парах, адже вважається, що діалог при розмірковуванні вголос – найуспішніший вид роботи. Це стимулює вербалізацію основних процесів мислення: досліджувані під час перекладу доводиться висувати, пояснювати та обґрунтовувати свої гіпотези. Досліджувані представляють текст оригіналу. Завдання полягає в перекладі з аркуша тексту визначеного обсягу. Від учасників вимагається коментувати вголос хід своїх думок та варіанти перекладу. Відповіді респондентів ІА записуються або на магнітофонну плівку, або на комп'ютерний компакт-диск (жорсткий диск) з подальшим перенесенням у протоколи шляхом транскрибування їхніх коментарів. Дані зіставляються та робляться висновки [див. докладніше: Засєкін 2007].

Висновки. Перекладознавче дослідження із застосуванням психолінгвістичних методів дає змогу визначити структурно-семантичні характеристики вихідного тексту та тексту перекладу, порівняти спосіб впливу текстів на потенційного читача. Теорія естетичної реакції Л.С. Виготського, концепція динамічної еквівалентності Ю. Найди поряд із останніми даними нейролінгвістики щодо відмінностей у ментальних функціях, контрольованих лівою та правою півкулями головного мозку, роблять внесок не лише до досліджень у галузі лінгвістики тексту та герменевтики, а й також до теорії і практики перекладу. Психолінгвістичні методи дослідження оригінальних художніх творів та їх перекладних версій дають змогу відповісти на питання, який спосіб перекладу є найоптимальнішим для досягнення як формальної, так і змістової еквівалентності. Перекладаючи художній текст, інтерпретатор повинен діяти з великою обережністю, адже будь-який неточний вибір може спричинити нездатність кінцевого читача досягнути такого ж ефекту, якого досягнув читач мови оригіналу. Що більші «зони розуміння» автора та перекладача, то успішнішим є переклад.

Викладені дані, безсумнівно, не вичерпують усіх аспектів досліджуваного об'єкта. Сподіваємося водночас, що наше дослідження зробить бодай невеликий внесок до перекладознавства та психолінгвістики, збагачуючи їхні знання й окреслюючи можливі «зони перетину» цих авторитетних галузей науки.

1. *Белянин В.П.* Психолінгвістика. – М.: Флинта, 2008. – 232 с. 2. *Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М.* Словарь-справочник по психолингвистике. – СПб.: Питер, 2004. – 520 с. 3. *Засєкін С.В.* Психолінгвістичні аспекти перекладу: Навчальний посібник. – Луцьк: ВІЕМ, 2006. – 144 с. 4. *Засєкін С.В.* Емпіричне вивчення психолінгвістичних універсалій у перекладі// Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Г.Сковороди. – 2007. – Вип. 12. – С. 280 – 284. 5. *Засєкін С.В.* Психолінгвістичні аспекти художнього перекладу// Гуманітарний вісник Переяслав-

Хмельницького державного педагогічного університету ім. Г.Сковороди. – 2008. – Вип. 15. – С. 155-157. 6. *Зорівчак Р.П.* Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. – Львів: Вид-во при ЛДУ «Вища школа», 1983. – 176 с. 7. *Комиссаров В.Н.* Общая теория перевода. – М.: ЧеРо, Юрайт, 2000. – 136 с. 8. *Комиссаров В.Н.* Современное переводоведение. – М.: ЭТС, 2002. – 424 с. 9. *Коптілов В.* Теорія і практика перекладу. – К.: Юніверс, 2003. – 280 с. 10. *Латышев Л.К.* Курс перевода (эквивалентность и способы ее достижения). – М.: Международные отношения, 1981. – 248 с. 11. *Латышев Л.К.* Технология перевода. – М.: НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. – 280 с. 12. *Почепцов Г.Г.* Теорія комунікації. – К.: КНУ, 1999. – 308 с. 13. *Психолінгвістика*/ Под ред. Т.Н. Ушаковой. – М.: ПЕР СЭ, 2006. – 416 с. 14. *Психолінгвістическая экспертиза ксенофобии в средствах массовой информации.* – М.: Смысл, 2003. – 85 с. 15. *Радчук В.Д.* Забобон неперекладності (чи під силу мові Тараса переклад цитат?) // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: Збірник наукових праць. – Ч. II, Вип. 3/ Ред. кол.: В.В.Левицький, Л.І. Белехова та ін. – Хмельницький: ХНУ, 2007. – С. 152-158. 16. *Krings, H.P.* Was in den Kopfen von Übersetzern vorgeht. Eine empirische Untersuchung zur Struktur des Übersetzungsprozesses an fortgeschrittenen Franzosischlernern. – Tübingen: Narr Verlag, 1986. 17. *Osgood, Ch.E., Suci, G.J., Tannenbaum, P.H.* The measurement of meaning. – Urbana, 1957. – 520 p. 18. *Zimmerman, R., Schneider, K.P.* The collective learner tested: Retrospective evidence for a model of lexical search// Faerch, C & Kasper G. (Eds.). *Introspection in Second Language Research.* – Clevedon: Multilingual Matters, 1987. – P. 177-196.

*Л.Л.Звонська, д.філол.н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка*

РЕЦЕПЦІЯ МОВНО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ АНТИЧНОСТІ КАППАДОКІЙСЬКОЮ ШКОЛОЮ ПАТРИСТИКИ

У пізньоелліністичний період різні ідеологічні установки християнських і античних авторів зумовили двоїсте відношення до античної культури [Аверинцев 1984, 27]. Одні з християнських адептів вступають у конфронтацію з світською і релігійною античною культурою. Промовистим у цьому відношенні є ригоризм Тертуліана: «Що спільного у Афіні з Єрусалимом? Що у Академії з церквою? Що у еретика з християнином? Нам немає потреби в пізнанні після Ісуса Христа, немає потреби в дослідженні після Євангелії» [Попов 1880, 7].

Інші намагаються долучити до християнства кращі взірці класичної художньої літератури й філософії, як це робив його пізніший сучасник Климент Александрійський, який започаткував теоретичне обґрунтування сприйняття позитивних рис грецької філософії і використання її на службі християнства. Міркування Климента найкраще відповідали вимогам часу, коли до християнства почали наворачатися освічені прошарки суспільства. Ідеї рецепції і адаптації здобутків античної цивілізації нагадують відому промову апостола Павла на Афінському ареопазі [Флоровский 1990, 64]. Климент не-

мовби свідчить перед освіченими язичниками, що християнство не лише не вороже до науки, а й високо цінує надбання попередників, у яких «філософія неначе натхненна божественним писанням» [Clemens Alexandrinus 1908, 508].

Климент не лише визнає високе історичне значення грецької філософії, а й формує відношення християнства до науки в цілому, до освіти, до знань взагалі. Він відстоює значення науки, яка облагороджує людину, оскільки завдяки заняттям науками душа очищається від чуттєвості і тренується у пізнанні істини [Поснов 1964, 22-29]. Таким чином, від Климента Александрійського постає поворотний етап у відношенні християнських авторів до надбань античної культури.

Вплив античної культури знайшов своє відображення в літературній творчості двох братів з м. Кесарія в Каппадокії – Василя Великого і Григорія Нісського, названого так за місцем його церковного служіння, а також їх сподвижника і друга – Григорія Богослова. Усі троє були зараховані Церквою до сонму святих і вшановуються як її Святителі. Саме вони у др. пол. IV ст. створили в Каппадокії релігійно-філософську школу, яка заклала літературні традиції богослів'я і тлумачення християнського вірвчення.

Як багато інших «отців церкви» Святителі отримали в Афінах блискучу освіту в кращих традиціях античної школи і після навчання володіли усіма доступними знаннями як філологи, філософи, оратори, юристи; вони мали глибокі знання з астрономії, математики, медицини. Глибоке знання античної світської літератури та мистецтва, платонівської діалектики дозволило поєднати в їх творах християнську ідеологію з кращими традиціями античної культури і створити патристичну літературу, яка має високу художню цінність.

Справжнім захопленим апологетом здобутків античної культури та античної літературної спадщини став один з найвизначніших представників золотої доби патристики – Василь Великий. Він з таким запалом і натхненням пропагував звернення до кращих взірців античної думки, як жоден інший з християнських письменників.

Уся письменницька творчість Василя – догматичні й аскетичні твори, листи, гомілії, як власне й суспільно-харизматична діяльність – засвідчує глибоку ерудицію в різних галузях знань. У власних творах, як зазначає А.Ч. Козаржевський, Василь орієнтується не на аудиторію «любителів-естетів» гри слів пізньоантичного красномовства, а на класичне ораторське мистецтво з його цілеспрямованим і позитивним впливом на суспільство в цілому й на індивіда зокрема [Козаржевский 1980, 60]. Сам Василь категоричний у відношенні до пустослів'я та неправдомовства: «тому слід всіляко оберігати душу, щоб насолоджуючись приємними словами, ми неусвідомлено не набралися поганого, як ті, що приймають мед, змішаний з отрутою» та «не будемо наслідувати вміння ораторів переконливо говорити неправду» [Василь Великий 2006, 258-259]. Цю думку Василь підтверджує цитатою з Еврипіда: «Язик присягнув, але думки не зв'язані присягою» (Еврипід «Іпполіт» 612) та словами Платона про те, що «вдавати з себе справедливого, насправді не будучи таким, – це є крайній ступінь несправедливості» [Василь Великий 2006, 262].

Як письменник Василь поєднує в своїй творчості пропаганду християнських ідей з глибокими знаннями античної світської літератури. З грецьких авторів Василь високо цінував Плутарха, дидактичні і моралізаторські установки трактату якого «Про те, як молодь повинна слухати поетів» виявилися Василію близькими по духу. За взірцем

цього трактату Плутарха Василь створює справді програмну в цьому відношенні гомілію з промовистою назвою-анотацією «До молоді про те, як можна користатися зі світської літератури». У ній квінтесенцією доцільності звернення до античної літератури є слова самого Василя: «Хоча найкраще усьому навчає Святе Письмо, проте і зі світської літератури зробимо для себе якийсь обрис доброчесності, бо ті, хто старанно використовують кожну нагоду, отримують користь з усього, як великі ріки від своїх приток» [Василь Великий 2006, 270].

Проте якщо у Плутарха визначальними є філологічний і педагогічний аспекти, у Василя домінує віронастановча мета. Розгляд Василем засобів впливу і обґрунтування доцільності залучення античної спадщини до виховання християн стосуються різних аспектів, як от психологічного, сотеріологічного, герменевтичного та дидактичного. Їх сполучення творить певний сугестивний стиль проповідей і у поєднанні з харизматичністю постаті самого Василя, безперечно, мало разуючий ефект впливу на слухачів. У стратегії рецепції античної культури християнством Василь враховує різний освітній та соціальний статус, духовний стан аудиторії.

Похвалу християнським чеснотам Василь віднаходить в античних поетів: він згадує Гомера, кажучи, що той, «хто своїми ділами утверджує свої переконання, справді є мудрим, а інші блукають мов тіні» (Гомер «Одіссея», 20, 495) та у Гесіода: «мудрим є той, хто сам знає, що найкраще; розумним є той, хто приймає напоумлення від інших; а той, хто не здатний ні до першого, ні до другого, – нездара в усьому» (Гесіод «Труди і дні» 291-295). Рясно цитує елегії Солона: «але ми не проміняємо доброчесності на їхнє багатство, бо вона незмінна, а багатство людське сьогодні належить одному, а завтра – іншому»; «людина не знає межі для багатства» (Солон «Елегії» 2, 71) та Феогніда: «не прагну багатіти, ані не бажаю бути багатим, вистачить для мене у житті небагато, лише б не zazнати зла» [Василь Великий 2006, 261].

Не завше Василь наводить прямі цитати, часто він передає власними словами співзвучні йому думки, так щодо Феогніда Василь пише: «схожі слова є й у віршах Феогніда, в яких він пише, що бог (кого б він так не називав) схилиє ваги людської долі то в один, то в інший бік, то дарує багатство, то кидає у злидні» [Василь Великий 2006, 261].

Василь широко використовує й сюжети з античної історії, оповідає про звияту атлетів Мілона і Полідама, музиканта Тимотея, талант Фідія і Поліклета, повчальні історії, як от про Александра і Діогена, розповідь софіста Продика про Геракла на роздоріжжя тощо.

На противагу Івану Златоусту, який в цілому зневажливо ставиться до грецької філософії і категорично протиставляє їй християнське вчення, Василь вважає, що «можна отримати велику користь з творів поетів, прозаїків і ораторів; спілкування з мудрими людьми благотворно впливає на нашу душу» [Василь Великий 2006, 257]. Він навіть настоює на попередньому ознайомленні з творами античної літератури, перш ніж починати вивчення «святої і таїнственої науки». Підтвердженням своїм думкам Василь знаходить у Святому Письмі, оскільки «Мойсей здобув собі величну славу серед людей завдяки мудрості, бо натренував розум у вивченні наук єгиптян, а потім приступив до споглядання Сушого. Подібне кажуть і про мудрого Даниїла, що жив пізніше і спершу у Вавилоні осягнув халдейську мудрість, а вже потім взявся до Божої науки» [Василь Великий 2006, 258].

Поданоци повчальні приклади, Василь не забуває проводити паралелі з християнського вчення: «вчинок Сократа, неначе брат-близнюк наказові: І коли хто вдарить тебе по правій щоці, – підстав йому й другу (Мт. 5.39). Ось наскільки ми маємо бути далекі від помсти. А приклади Перікла чи Евкліда нагадують нам місце з Євангелії, де сказано, щоб не противитися тим, що нас переслідують, і терпляче зносити їх гнів, і проте, що треба молитися за ворогів, а не проклинати їх (Мт. 5. 44). І той, хто змалку був вихований на таких прикладах, не нарікатиме, що євангельські приписи неможливо виконати» [Василь Великий 2006, 268]. Аналогічно, Василь зазначає, що Платон радить дбати про тіло у міру потреб і настільки, наскільки це необхідно, щоб займатися філософією, і одразу ж вказує, що його (Платонова) думка схожа до тієї, яку висловив апостол Павло: Догоджання тілу не перетворюйте на пожадання (Рим. 13.14).

Інший представник каппадокійської школи, Григорій Назіанзін, або Богослов мав непересічний поетичний талант. У своїх творах, які складають поетичний цикл «Про своє життя», він демонструє відшліфовану поетичну техніку і примхливо поєднує вишуканість античної поезії і християнську скорботність. Глибоким психологізмом пронизані рядки: «Хто я? Звідки прийшов? Куди прямую? Не знаю, і не знайти нікого, хто б мене настановив» [Павленко 2003, 37].

Григорій Богослов також виявився новатором у системі віршування, свідомо використовуючи силабо-тонічний принцип метричної будови на противагу звичному для античної поезії квантитативному чергуванню довгих і коротких складів. Поєднуючи традиційну античну жанрову форму епіграми з християнським змістом, Григорій створив чимало епіграм (246), які складають окрему книгу в Палатинській антології.

Літературний доробок Григорія є чималим: окрім значної кількості творів богословського характеру [Григорій Богослов 2000], є риторичні твори публічного красномовства, зокрема «Надгробне слово Василю Великому» та викривальні промови проти імператора Юліана, епістолярій (245 листів).

Порівнюючи позиції Василя Великого та Григорія Богослова у відношенні до сприйняття античної спадщини, можна сказати, що вони обидва поцінували античну прозу і поезію, проте якщо Василь обмежувався їх використанням з моралізаторською і релігійно-духовною метою, то Григорій сам був непересічним поетом. Апологія античного спадку у Василя має цілком прагматичну мету, а саме – доцільність їх як додаткових ілюстрацій чи аргументів християнського вчення: «такі приклади, які навчають чеснотам, подібним до християнських, варті наслідування» [Василь Великий 2006, 263]. Все інше, як він пише, «залишімо комедіантам на сцені» [Василь Великий 2006, 259]. А Григорій ще й до сьогодні вважається автором церковної драми «Христос-Страстотерпець», яка складена з фрагментів п'єс давньогрецьких трагиків.

Проте в цілому Григорій аналогічно розставляє пріоритети: «Еллади і мила юносте, все, що я мав і що було плоттю моєю, як легко ви поступились Христу!» [Памятники 1968, 261].

Молодший брат Василя Григорій, названий за місцем єпископства Ніським, теж виявився талановитим пропагандистом християнського віровчення, а окрім того блискучим знавцем античної філософії, який в своїх працях намагався довести близькість платонівського ідеалізму і християнства. С.С. Аверинцев зазначає, що «Григорій був першим християнським мислителем, який поставив питання про розмежування сфер

теології і чистої філософії й про визнання автономності кожної з них» [Аверинцев 1997, 84].

Григорій Нісський виявляв значний інтерес до природничих наук, що пояснюється значним впливом на нього поглядів Аристотеля, який вважав людину структурною часткою всесвіту [Григорій Нисский 2000]. Окрім Платона і Аристотеля, відчутним був вплив на Григорія філософів різних напрямків: піфагорійців, Посидонія Аламейського, Філона Александрійського та Оригена. Зокрема, від Оригена Григорій переймає алегоричну форму тлумачення Старого Завіту. Творча спадщина Григорія є значною і він, як і його тезка Григорій Богослов, власними творами утверджували вартісність античної культури, необхідність її використання у різних творчих сферах християнського життя, чи то літературній творчості, чи то науковому дискурсі.

Таким чином, найвизначніші представники золотої доби патристики – каппадокійці Василь Великий, Григорій Богослов, Григорій Нісський – як у своїх теоретичних настановах розглядали засади і критерії адаптації надбань античної культури, так і практично втілювали їх у власних творах.

1. *Аверинцев С.С.* Византийская литература / История всемирной литературы: В 9 т. – М., 1984. – Т. 2. 2. *Аверинцев С.С.* Поэтика ранневизантийской литературы. – М.: Наука, 1997. 3. *Василь Великий.* Гомілії / Пер. Л. Звонської. – Львів: Свічадо, 2006. 4. *Григорий Богослов.* Духовные творения, поучающие основам христианской жизни. – М.: Ковчег, 2000. 5. *Григорий Нисский.* Об устройении человека: Спб: Аxioma, 2000. 6. *Козаржевский А.Ч.* Античное ораторское искусство. – М.:Наука, 1980. 7. *Павленко Л.В.* Византийская литература. – Ч. I – Симферополь: «Библиотека Таврика», 2003. 8. *Памятники византийской литературы IV-IX веков / Пер. Т.В. Поповой.* – М.: Наука, 1968. 9. *Попов К.* Тертуллиан, его теория христианского знания и основные начала его богословия. – К.: Тип. «Петр Барский», 1880. 10. *Поснов М.Э.* Гностицизм II века и победа христианской церкви над ним. – К.: Тип. «Петр Барский», 1917. 11. *Поснов М.Э.* История христианской церкви. – Брюссель, 1964. – 616 с. 12. *Флоровский Г.В.* Восточные отцы церкви IV века. – Париж, 1990. 13. *Die griechischen christlichen Schriftsteller der drei Jahrhunderte.* Clemens Alexandrinus. – Zw. Band. – Stromata. – Buch I-VI. – Leipzig: Otto Stahlin, 1908. 14. *Migne J.-P.* Patrologiae cursus completus. – Series Graecae. – Paris, 1885. – Vol. XXXI-XXXIX.

О.А.Зінченко, асп.,

Київський національний лінгвістичний університет

ХАРАКТЕРНІ РИСИ УСНОГО МОВЛЕННЯ ТА ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЮ

Усне мовлення, породжуване вільно і сохвилинно, є основним видом мовленнєвої діяльності будь-якої людини. Аналіз усного мовлення тісно пов'язаний з розробкою різних проблем теорії мовленнєвої діяльності, котра вивчає процеси продукування,

сприйняття мовлення невідривно від процесів життєдіяльності, в структурі якої розгортається мовлення. У зв'язку з цим **актуальність** нашого дослідження зумовлюється необхідністю системного вивчення властивостей усного мовлення з метою встановлення особливостей його продукування. **Об'єктом** дослідження виступає сучасне усне спонтанне мовлення. **Предметом** дослідження є фактори, від яких залежить породження та реалізація усного мовлення. **Мета** нашого дослідження полягає у виявленні характерних рис усного мовлення та встановленні чинників, визначаючих його створення та продукування. Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: систематизацію та узагальнення відомостей про властивості усного мовлення як основного виду мовленнєвої діяльності людини з урахуванням усіх чинників, здійснюючих вплив на його породження та реалізацію.

Оскільки усне мовлення виникло раніше за писемне і є первинною формою існування мови, а для деяких мов єдиною формою існування, воно завжди привертає до себе увагу дослідників. Усній мовленнєвій діяльності, здійснюваній шляхом говоріння, притаманні такі риси [Филиппов 1993, 24]: вільне формулювання висловлювань без попередньої підготовки, лінійність, що спричиняє економію і надлишковість мовленнєвих засобів [ЛЭС, 407], необоротність, зв'язок з фізичним часом здійснення мовлення, невимушеність. Зазначені характеристики сприяють автоматизму і випадковості під час вибору мовних засобів, свідомий відбір яких зменшується, оскільки пошук необхідного слова вимагає певного часу і це могло б відобразитись на неперервності мовленнєвого акту, що не є бажаним. Досягнення інформативності і дієвості усного мовлення здійснюється за рахунок засобів інтонації, жестів і міміки [СЭС, 567]. Проте для повного розуміння висловлювання, важливе значення мають не тільки просодика, міміка і жести, а й значення ситуативного контексту [Филиппов 1993, 79]. Оскільки одне й те саме висловлювання може набувати різних значень у залежності від ситуації спілкування, котра визначає його специфіку.

На відміну від писемної форми мовлення, для усної більш типові велика кількість граматичних помилок, обривань і повторів початку висловлювання, пауз для роздумів, використання різної лексики, побудова речень не за однаковими правилами [Филиппов 2007, 79].

Провідною рисою усного мовлення є невимушеність, деяка неохайність оформлення, котрі ще не свідчать про його недосконалість або другосортність. Швидке мовлення не досягає бездоганної правильності, але не такою мірою, щоб порушилося взаєморозуміння [Девкин 1980, 15].

Усне мовлення обов'язково імпровізоване і створюється під час комунікації, внаслідок чого більшість лінгвістів пов'язує його з таким параметром, як «спонтанність». Провідною ланкою для лінгвістичного розуміння спонтанності є позамовний чинник, постійно присутній у соціальній ситуації спілкування. Із цим фактором найчастіше пов'язане саме поняття спонтанності як однієї з релевантних ознак породження усного мовлення – це модус підготовленості мовця до ведення комунікації. Хоча ступінь спонтанності висловлювання зазнає впливу ситуації спілкування, обговорюваної теми, ставлення партнерів один до одного, обставин спілкування, проте вирішальним фактором є підготовленість партнерів до здійснення комунікації [Филиппов 1993, 48, 51]. Непідготовлене мовлення не готується зазделегідь, а породжується водночас з його

реалізацією. Але це не є доказом того, що спонтанне мовлення гірше підготовленого і є мовленням-заготовкою, яка під час обробки досягає високої якості [Земская 2004, 249].

Більшість вчених характеризують спонтанне мовлення як непередбачене, незапрограмоване, ненавмисне, нехудожнє, некероване, неінтенціональне, невимушене, неупорядковане [Фонетика спонтанної речі 1988, 47], яке не утворює будь-якої системи і є лише одним із видів функціонування системи відповідної мови. Характерною особливістю спонтанного мовлення є еліптичність, як граматична, так і фонетична. Спонтанне мовлення регулюється правилами редукації окремих мовних елементів, аж до їхньої повної втрати. У ролі регуляторів відіграють при цьому смисловий і граматичний контексти, а також комунікативна ситуація [Филиппов 1993, 51].

Найважливішими чинниками, що визначають побудову мовлення є учасники розмови та їхні стосунки, змістовна сторона мови, оформлення мови – специфіка коду, обстановки, зовнішні обставини реалізації мовлення. Проте мовлення людини залежить також від державної та соціальної приналежності, ідеології, естетичних принципів, освіти, психічного складу, темпераменту, фізичного стану, віку, статі, професії, оточення [Девкин 1980, 16, 25].

Багато в чому побудову мовлення визначає інтелект співрозмовника, а саме: вміння логічно мислити, виділяти головне, витримувати потрібну пропорцію основного й другорядного, бути послідовним, правильно встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, будувати умовиводи. Важливу роль у мовленнєвій діяльності відіграє також мистецтво формулювати думки, мовні здібності, вміння зосереджуватися і не звертати увагу на заважаючі фактори [Девкин 1980, 30].

Більшість лінгвістів відзначає залежність мовлення не лише від ситуації спілкування, а й ролі, виконуваної мовцем під час комунікації, та його соціального статусу. Із поняттями ситуації, ролі та статусу у соціолінгвістиці пов'язано два види варіативності мовлення – стратифікаційна та ситуаційна, котрі взаємопов'язані між собою. Стратифікаційне варіювання мовлення відображає соціально-класову структуру суспільства. Проте характер цього відображення не лінійний, а опосереднений культурою та мовою. Одиницями стратифікаційного виміру мови є мовні колективи з їхніми соціально-комунікативними ресурсами, а одиницями ситуативного виміру мови виступають ролі, оскільки саме вони відображають соціально зумовлені відносини між учасниками комунікативного акту [Бакушева 1995, 24, Карасик 2002, 21-22].

Із поняттям «роль» вчені вбачають тісний зв'язок поняття «статус», важливого детермінанта рольових відносин. За А.Д. Швейцером, статус – це комплекс постійних соціальних і соціально-демографічних ознак, характеризуючих індивіда [Швейцер 1983, 20]. Проте А.П. Мартинюк розуміє під цим поняттям динамічну взаємодію різних класових ролей, виконуваних індивідом – представником різних соціальних груп. Сукупність цих ролей визначає статусну позицію індивіда в соціальній ієрархії соціуму разом з правами й обов'язками та взаємними очікуваннями, що звідси випливають [Корнійко 2000, 27, Мартинюк 2004, 18]. Отже, соціальний статус людини належить до понятійного ряду, пов'язаного із стратифікаційною варіативністю мовлення, і завдяки рольовим відносинам визначає ситуативний вимір мовлення [Карасик 2002, 22].

Під соціальною роллю більшість науковців розуміє схвалений суспільством у нормативному відношенні спосіб поведінки, очікуваний від кожного, хто займає певну

соціальну позицію [Бакушева 1995, 29-30, Шибутані 1998, 103, Корнійко, 27]. Однак А.В. Кириліна під поняттям «соціальна роль» розуміє нормативно врегульовану участь людини у соціальній взаємодії з конкретними партнерами. Продуктами рольової взаємодії між людьми, здійснюваної за допомогою комунікації, є соціальний світ і особистість [Кириліна 2000, 21]. Дослідження мовленнєвої діяльності, котра завжди є рольовою, з точки зору соціальних ролей надає змогу інтерпретувати мовленнєву поведінку людини.

Більшість лінгвістів вбачає тісний зв'язок ролі з такими поняттями, як позиція (місце особистості у системі соціальних відносин), сегменти позиції (пучки соціальних зв'язків), рольові очікування (соціальні норми, орієнтовані на особистість, виконавця певної ролі), рольові партнери (агенти рольових очікувань), рольові приписання. Соціальні ролі неоднорідні, оскільки можуть бути зумовлені постійними і змінними характеристиками особистості (чоловік, батько, інженер – наречений, покупець, пацієнт), можуть бути незалежними від мовця і засвоєними ним (стать, вік, національність – освіта, занятість) [Карасик 2002, 14, Мартинюк 2004, 18].

Найсуттєвішим елементом ролі є рольові очікування, тобто передбачувана суспільством поведінка індивіда, зокрема мовленнєва, котра підпорядкована ситуації і зазнає змін разом з нею. Тому будь-яка особистість може виконувати безліч ролей (начальник-підлеглий, вчитель-учень, чоловік-дружина, приятель-приятель) і своє мовлення вона оформлює згідно комунікативної ситуації, соціальної ролі і стереотипам [Бакушева 1995, 31].

Розглядаючи ролі з точки зору соціолінгвістики, О.В. Фадеева поділяє їх на *статусні* (стать, раса, національність, громадянство, вік, віросповідання, соціальний клас), *позиційні* (учитель, начальник) і *ситуативні* (пішохід, покупець, пасажир) [Фадеева 2000, 219]. Ролі також можуть бути *соціальними* (командир, батько), *міжособистісними* (друг, підлеглий, партнер), *внутрішньогруповими* (лідер, підозрілий), *мікросоціальними* і *макросоціальними* [Карасик 2002, 14] та *дифузійними* (порядна людина) [Мартинюк 2004, 18].

Характер соціальних ролей комунікантів визначає типи рольових відносин між ними, котрі можуть бути *симетричними* та *асиметричними*. За умов однакових соціальних статусів співрозмовників рольові відносини визнаються симетричними. Відповідно до цього, асиметричні рольові відносини виникають при наявності хоча б однієї відмінності за соціальними показниками співрозмовників [Карасик 2002, 14] і є найважливішою прикметою статусу, зумовленою різними положеннями мовця та адресата в ієрархічній структурі суспільства, показником нерівності комунікантів [Корнійко 2000, 29].

Під час спілкування у певній ситуації відбувається актуалізація лише однієї з ознак ролі. Тому рольові відносини оцінюють на основі соціальних і особистісних параметрів мовців, реалізовуваних у кожній конкретній ситуації спілкування [Фадеева 2000, 219].

Характер мовленнєвої поведінки людини безпосередньо залежить від виконуваної нею ролі, визначаючої стандартний набір мовленнєвих засобів, притаманний особистості у конкретній ситуації спілкування. Цей набір мовленнєвих засобів є відкритим і може змінюватися внаслідок зміни умов ситуації спілкування. До чинників, котрі

здійснюють вплив на мовців під час комунікації, І.П. Тарасова відносить: соціальні та психологічні характеристики конкретних виконавців ролей, місце дії, наявність та особливості «аудиторії», мету спілкування кожного учасника комунікативного акту, етап розвитку мовленнєвої взаємодії, характер взаємин між комунікантами, обговорювану тему [Тарасова 1992, 65].

Таким чином, услід за І.П. Тарасовою, під мовленнєвою роллю розуміємо можливий та допустимий репертуар мовленнєвих засобів, вживання котрого дозволене у даній ситуації спілкування. До складу зазначеного репертуару належать лексичний та граматичний мінімуми, інтонаційні засоби, властиві виконавцям ролі мовленнєві прийоми, супровідні розумові стереотипи, загальна характеристика регістру, тональності спілкування [Тарасова 1992, 65].

Проблема ситуативності сьогодні достаньо висвітлена. Проте не існує єдиної думки з приводу дефініції та кількості компонентів, котрі повинні входити до її складу. В. Красних вважає ситуацією фрагмент об'єктивно існуючої реальності, частиною якої може бути і вербальний акт [Красных 2002, 194].

К.А. Філіппов під терміном ситуативність розуміє фактори, завдяки котрим текст стає релевантним для актуальної чи реконструйованої комунікативної ситуації. Отже, текст завжди зазнає впливу ситуації, в якій виникає і використовується, оскільки вона встановлює певні норми поведінки для партнерів комунікації. Мовець повинен уміти вірно оцінити ситуацію з метою її правильного подальшого представлення у тексті [Філіппов 2007, 135].

На думку І.В. Корнійко, комунікативна ситуація – це складне багатоступінчасте ціле, поєднуюче чинники, що за своїм походженням належать до таких рівнів: біологічного (вік і стать комунікантів), соціального (соціальні ролі, соціальний статус комунікантів, інтерперсональні стосунки мовця та адресата), соціокультурного (мовленнєвий етикет) і мовного (лексична реалізація звертання) [Корнійко 2000, 18].

За Н.І. Формановською, до комунікативної ситуації належать сукупність умов і обставин спілкування. Авторка характеризує загалом обставини, за яких відбувається комунікація, стимули ведення розмови, комунікантів тощо. Проте будь-яка розмова, створення і сприйняття текстів-дискурсів відбувається у соціальній ситуації. Соціальні обставини тісно пов'язані із сферами спілкування (суспільно-політичною, науковою, виробничою, побутовою та ін.), внаслідок чого виникають різні функціональні стилі і жанри спілкування [Формановская 2007, 52-53].

Серед лінгвістів не існує єдиної думки щодо структури комунікативної ситуації, тому кількість компонентів, що входять до її складу у різних вчених варіює. Проте сутнісною характеристикою ситуації є те, що усі її компоненти перебувають у певних зв'язках і відношеннях між собою, а це означає, що вони можуть бути змодельованими. Метою моделювання ситуації, на думку О.І. Морозової, є теоретичне пояснення факту використання людиною мови за різних обставин неоднаково, тобто основні параметри контексту спричиняють більш вірогідніше виникнення одних смислів і мовних засобів, ніж інших і знаходять прояв у виборі мовцем лексичних засобів, граматичних структур і фонетичному оформленні [Морозова 2005, 147].

Проаналізувавши запропоновані різними ученими моделі ситуацій, можемо стверджувати, що до складу кожної схеми належить компонент «рольові відносини між

мовцем і слухачем». Отже, саме рольові відносини впливають на диференційоване використання мовних засобів під час здійснення комунікації.

Отже, згідно з окресленими завданнями нам вдалося здійснити систематизацію та узагальнення характеристик усного мовлення з урахуванням усіх чинників, від яких залежить його створення та реалізація. Можемо зробити висновок, що вербальна діяльність людини знає впливу багатьох позамовних факторів. Найбільш впливовими є ситуація, в якій відбувається спілкування, роль, виконувана мовцем під час комунікації, та його соціальний статус, оскільки саме ці фактори спричиняють два види варіативності мовлення – ситуаційну та стратифікаційну. Виконання комунікантом певного соціального статусу данної ролі у конкретній ситуації спілкування зобов'язує мовця здійснювати вербальну діяльність згідно правил, схвалених суспільством у нормативному відношенні, використовуючи лише допустимий репертуар мовленнєвих засобів. Дотримання мовцем нормативних правил забезпечить успіх під час ведення комунікації і, як наслідок, досягнення поставленої мети.

1. *Бакушева Е.М.* Социалингвистический анализ речевого поведения мужчин и женщин: Дисс. ... канд. филол. наук. – М., 1995. – 193 с. 2. *Девкин В.Д.* Немецкая разговорная речь. – М., Международные отношения, 1980. – 254 с. 3. *Земская Е.А.* Язык как деятельность. Морфема. Слово. Речь. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 688 с. 4. *Карасик В.И.* Язык социального статуса. М.: Гнозис, 2002. – 333 с. 5. *Кирилина А.В.* Гендерные аспекты языка и коммуникации: Дис. ... д-ра филол. наук. – М., 2000. – 369 с. 6. *Корнійко І.В.* Звертання як динамічний засіб вираження зверненості мовлення: Дис. ... канд. філол. наук. – К., 2000. – 199 с. 7. *Красных В.И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград. Перемена, – 2002. – 480 с. 8. *Лингвистический энциклопедический словарь* / Гл. ред. В.Н. Ярцева, – М.: Сов. Энциклопедия, 1990. – 685 с. 9. *Мартинюк А.П.* Конструювання гендеру в англomовному дискурсі. – Харків: Константа, 2004. – 292 с. Бібл. С. 256 288 10. *Морозова Е.И.* Ложь как дискурсивное образование: лингвокогнитивный аспект: Монограф. – Харьков: Экограф, 2005. – 300 с. Библ. 252-299 с. 11. *Стилистический энциклопедический словарь* русского языка / Под. ред. М.Н. Кожинной. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 696 с. 12. *Тарасова И.П.* Речевое общение, толкуемое с юмором, но всерьез. Пособие по самообразованию. – М.: Высш. шк., 1992. – 175 с. 13. *Фадеева Е.В.* Стратегии и тактики конфликтного дискурса (на материале современного английского языка): Дис. ... канд. филол. наук. – К, 2000. – 194 с. 14. *Филиппов К.А.* Устная речь в онтогенезе и в различных условиях коммуникации (на материале немецкого языка): Дис. ... д-ра филол. наук. – Санкт-Петербург, 1993. – 340 с. 15. *Филиппов К.А.* Лингвистика текста: курс лекций; 2-е изд., испр. и доп. – Спб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 2007. – 331 с. 16. *Фонетика* спонтанной речи / Бондарко Л.В., Вербицкая Л.А., Гельман Н.И. и др., под ред. Светозаровой Н.Д. – Л.: Изд-во Ленинградск. ун-та, 1988. – 248 с. 17. *Формановская Н.И.* Речевое взаимодействие: коммуникация и прагматика. – М.: Изд-во Икар, 2007. – 480 с. 18. *Швейцер А.Д.* Социальная дифференциация английского языка в США. М.: Наука, 1983 – 216 с. 19. *Шибутани Т.* Социальная психология. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – 539 с.

ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АНАЛІЗ РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВ

Вагома частина релігійної лексики має сталі відповідники в українській та французькій мовах. Вчені перекладознавці по різному класифікують перекладацькі відповідники. У нашій статті ми використовуємо класифікацію О.І. Чередниченко: *прямі відповідники (les correspondances directes ou la traduction directe)*, *синонімічні відповідники (les correspondances synonymiques ou remplacements synonymiques)*, *антонімічні відповідники (les correspondances antonymiques ou la traduction antonymiques)*, *гіперо-гіпонімічні відповідники (les correspondances hypéro-hyponymiques)*, *описові відповідники (les correspondances descriptives ou périphrastiques)*, *запозичені відповідники (les correspondances empruntées)* (9, с. 21-34, переклад власний).

В.Н. Комісаров виділяє *лексичні, фразеологічні та граматичні відповідники, поділяючи «регулярні» лексичні відповідники на одиничні та множинні та виділяючи окремо «нерегулярний, винятковий спосіб перекладу» – оказіональні лексичні відповідники* (які досить часто можуть використовуватись стилістично, з метою відтворення художнього ефекту оригіналу). Оказіональні відповідники за допомогою яких передають значення безеквівалентних одиниць вчений поділяє на: *відповідники – запозичення; відповідники – кальки; відповідники – аналоги; відповідники – лексичні заміни; описання, які розкривають значення за допомогою розгорнутого словосполучення* (4, с. 166-170, переклад власний).

В.Г. Гак та Б.Б. Григор'єв говорять про три типи **перекладацьких еквівалентів**: *постійні еквіваленти; контекстуальні еквіваленти; пояснення слова*. (2, с. 9-14 переклад власний)

Всі три автори зазначають, що вибір перекладацького відповіднику визначає контекст, однак по різному розрізняють підтипи контексту:

- *вузький контекст* – В.Г. Гак та Б.Б. Григор'єв – одне словосполучення, В.Н. Комісаров – речення.

- *широкий контекст* – Гак В.Г. та Григор'єв Б.Б. – речення, абзац, ціла стаття. Інколи необхідно добре володіти питанням, знати ситуацію, якому присвячений той чи інший твір. Комісаров В.Н. – частина тексту чи весь текст в цілому.

В.Н. Комісаров виділяє також *лінгвістичний контекст*, який складається з вузького та широкого контекстів – терміни, пояснені вище, та *ситуативний контекст* – будь-яка екстра-лінгвістична інформація, яка дозволяє зробити вибір між відповідниками, відомості про час, місце, обставини, факти та ін.

О.І. Чередниченко зазначає: «Під контекстом як перекладознавчою категорією має розумітися не випадкове словесне оточення, а цілісна змістово-стилістична система, яка активно впливає на кожний її складник, визначаючи його реальну і потенційну текстову функцію» (6, с. 180).

Релігійну лексику української та французької мов можна поділити на декілька груп, розглянемо детальніше які типи відповідників переважно використовуються при її перекладі:

1. Християнська лексика: *église* (f) – церква, *prêtre* (m) – священник, *couvent* (m) – монастир, *croix* – хрест. При перекладі даних слів використовуються прямі відповідники. Зазначимо однак цікаві для перекладачів деталі: якщо значення слів *священник* та *prêtre* (m), подані тлумачними словниками відповідно української та французької мов (3, 8), повністю збігаються в українській та французькій мовах, то серед наведених тлумачним словником Ларус значень французького слова *église* (f), поряд зі спільними в українській та французькій мовах значеннями *релігійної організації та будівлі, де відбувається християнське богослужіння*, знаходимо й два значення, які тлумачний словник української мови не подає: «*communauté chrétienne*» (християнська спільнота) та «*Eglise catholique romaine*» (римо-католицька церква) (8).

Розглянемо декілька прикладів вживання у французькій мові слова *église* (f) та його переклади українською мовою. Однією з аналізованих нами книг є підручник з богослов'я «*L'histoire de l'Eglise*» (7) та його переклад українською мовою «*Історія Церкви*» (1), в якому читаємо: «*Ainsi le temps de l'Eglise est-il celui de la recapitulation...*» (7, с.23) – «*Отже, час Церкви – це час відновлення, рекапітуляції...*» (1, с.18); «*des Pères de l'Eglise latine*» (7, с.23) – у перекладі змінено місце та належність прикметника *латинський* «...*латинських Отців Церкви*» (1, с.11).

2. Релігійознавчі терміни: фр. *relig.*: *christianisme* (m) – християнство, *Bouddha* – Будда, *Dieu* (m) – Бог – прямі відповідники.

3. Загальномовні терміни: фр. *gén.*: *adorer* – поклонятися, *adorer* – обожнювати – синонімічні відповідники, *consacrer* – освяцати; *Père* – Отець, *Pères* – Отці (саме це слово старослов'янського походження єдине з синонімічного ряду української мови *отець, батько, тато* може вживатися у даному випадку), *le salut* – спасіння, *l'agneau* – агнець, *la victime* – жертва – прямі відповідники.

4. Власні назви: *le Christ* – Христос, *Bethléem* – Вифлеєм, *Jérusalem* – Єрусалим, *Calvaire* – Голгота – прямі (усталені) відповідники.

Наведемо кілька прикладів вживання вищезазначених слів: «*Le temps est donné par Dieu pour parachever le salut offert dans le Christ* : «*Je suis sorti du Père et venu dans le monde*» (Jn 16, 28)» (7, с.23) – «**Бог** даровав нам час, щоб завершити спасіння, дане у **Хресті**: «*Я вийшов від Отця, і прийшов на світ – і знову полишаю світ і до Отця повертаюсь* (Йо 16, 28)» (1, с.18). «*Une grande mosaïque représente la Croix du Christ, littéralement empoignée par la main du Père..*»; «...*six agneaux quittent Bethléem, et six autres Jérusalem à la rencontre de la Victime pascale*»; «...*le long du cours d'eau vive qui s'est échappée du Calvaire... dans la Croix glorieuse*» (7, с.15) – «...*а величній мозаїці зображено наче стиснутий у руці Отця Христовий Хрест*»; – «...*шість агнів покидають Вифлеєм, і ще шість Єрусалим, прямуючи назустріч пасхальній Жертві*»; – «...*уздовж життєдайного водяного потоку, що витікає з Голготи... зображення славнозвісного Хреста Господнього*» (1, с.11). Привертає увагу вираз *Хрест Господній*, який у наведеному вище прикладі був перекладений як *Христовий Хрест*.

5. Нехристиянська лексика: *mosquée* (f) – мечеть, *Coran* (m) – Коран, *islam* (m) – іслам – прямі (вже узвичаєні) відповідники.

Теологічні терміни: фр. *teol.*: *dampnée* (m) – проклятий, *damnation* (f) – прокляття – прямі відповідники.

6. Літургійні терміни: фр. *liturg.*: *anamnèse (f)* – молитви на згадку про страсті господні: воскресіння та вознесіння – описовий переклад *aspergès (m)* – кропило, кропіння – синонімічні відповідники.

7. Терміни, що позначають специфічні явища католицизму: фр. *cath.*: *béatification (f)* – *беатифікація* – запозичений відповідник.

8. Терміни канонічного права: фр. *droit canon.*: *fulmination (f)* – *проголошення, оголошення* – синонімічні відповідники, *indult (m)* – *привілей, дозвіл, який дарує Папа Римський* – описовий відповідник.

9. Терміни окультних знань: фр. *occult.*: *astrologue (m)* – *астролог* – прямий відповідник, *devin (m) devineresse (m)* – *провісник, віщун* – цікавий момент: синонімічні відповідники у обох мовах, *magie (f)* – *магія* – прямий відповідник.

10. Абстрактна лексика: *religion (f)* – *релігія, le ciel – небеса, l'enfer – пекло, paradis (m)* – *рай* – прями відповідники.

11. Спеціальна лексика:

а) **назви одягу:** *rysa – soutane (f)* – прямий відповідник;

б) **назви реалій:** *церква Різдва Христового – église (f) de la Nativité* – прямий (усталений) відповідник;

в) **храм, його зовнішній вигляд, внутрішні атрибути, церковне начиння:** *ві-твар, олтар – autel (m)* – синонімічний відповідник в українській мові; *ікона або образ – icone (f), image (f)* – синонімічні відповідники в обох мовах;

аналой – lutrin (m) – прямий відповідник; *орган – orgue (m), orgues (f)* – синонімічні відповідники у французькій мові, які різняться граматично (рід та число);

г) **духовенство, служителі церкви:**

єпископ – évêque (m); владика – seigneur (m); архієпископ – archêveque (m); митрополит – métropolit (m); патріарх – patriarche (m) – прями відповідники; *лише католицький священник – curé (m)* – яскравий приклад гіперо-гіпонімічного відповідника (гіперонімічний в українській мові (тому можливе додавання пояснення: *лише католицький*) та гіпонімічний у французькій мові).

Геумен – abbé (m); дякон – diacre (m); пастир – pasteur (m); кардинал – cardinal (m) – прями відповідники;

д) **церковні служби та їхні складові**

Вечірня (відправляється ввечері, нагадує час від створення світу до Благовіщення Пресвятої Диви Марії) – *vêpres (f)*;

Літургія (найголовніше богослужіння в усіх християнських віросповіданнях, відправляється перед полуднем; на ньому згадується все земне життя спасителя; обов'язковий елемент – здійснення таїнств Причастя (Євхаристії). У православ'ї складається з 3-х частин: проскомидії, літургія оголошених та літургія вірних; у католицизмі – з 2-х частин і має ряд відмінностей) – *liturgie (f)*; *меса* (літургія в католицькій церкві) – *messe (f)* – прями відповідники;

е) **святі таїнства:**

Хрещення – baptême (m), шлюб – mariage (m) – прями відповідники; *покаяння або Сповідь – confession (f)* – синонімічний відповідник в українській мові;

є) **назви релігійних свят:**

Стріплення – Chandelleur (f) – (lat. Festa candelabrum, fête des chandelles) Cath. Fête de la Présentation de Jésus au Temple et de la Purification de la Vierge, qui a lieu le 2 février; *Вознесіння – Ascension (f)*- прями відповідники; *Великдень, або Пасха – Pâques (m)*; *Трійця або П'ятидесятниця – Pentecôte (f)* – синонімічні відповідники в українській мові; *Різдво Христове – Noel (m)*; *Успіня Пресвятої Богородиці – Assomption (f)* – прями (усталені) відповідники;

ж) релігійні книги :

Апокаліпсис, або Одкровення Святого Івана (Іоанна) Богослова – apocalypse (f) – синонімічні відповідники в українській мові;

Євангеліє, Євангелія – Evangile (m); *Катехізис – catéchisme (m)* – прями відповідники;

з) теологічні терміни, що стосуються статусу церкви, теологічної науки, релігійно – міфологічних осіб, загальних назв релігійно-культових понять:

Автокефалія – autocéphalie(f); *анафема – anathème (f)*; *ангели – anges (m)*;

апологетика – apologétique; *апостол – apôtre (m)*; *архангел – archange (m)* – прями відповідники.

Цікавими для перекладу є слова української мови, які базуються на старослов'янському корені *благо-*: *благодать – grâce (f)*; *благодійність – bienfaisance (f)*, *милостиня – aumône(f)* – прями відповідники; *благочестя, релігійність, набожність – piété (f), dévotion (f)* – синонімічні відповідники у обох мовах. Як бачимо, схожу до старослов'янської основи *благо-* має лише один відповідник в українській мові вищенаведених слів: *bienfaisance*.

Богохульство – blasphème (m); *догмати – dogmes (m)*; *дух – esprit (m)*; *душа – âme (f)* *культ – culte (m)* – прями відповідники; *конфесія* (те саме, що й віросповідання) – *confession (f)*; *целібат* (обов'язкова безшлюбність католицьких священиків) – *célibat (m)*- прями відповідники, українські слова є *запозиченими відповідниками* щодо французьких.

Таким чином, більшість релігійної лексики української та французької мов, проаналізованої у даній статті, має прями відповідники у обох мовах (приблизно 77%). Відчутним є й місце синонімічних відповідників (близько 14%). Значно менше зустріли ми запозичених, описових, та гіперо-гіпонімічних відповідників (відповідно близько 3%, 2% та 1%). У проаналізованій лексиці ми не зустріли прикладів антонімічних відповідників.

1. Бедуел Гі. Історія церкви. Львів, 2000. 2. Гак В.Г., Григорьев Б.Б. Теория и практика перевода. Французский язык. М., 2000. 3. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К., «Перун», 2001р. 4. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. М., 2002. 5. Французско-русский словарь. Москва, Русский язык, 1994г. 6. Чередниченко О. Про мову і переклад. – Київ, «Либідь», 2007 р. 7. Bedouelle Guy. L'histoire de l'Eglise. Luxembourg, 1997. 8. Le Petit Larousse Illustré 2008. Paris, Editions Larousse, 2007. 9. O.Tcherednytschenko Y.Koval Théorie et pratique de la traduction. – Київ, 1995.

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ЛОГОПЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Українська термінологія – це складне, багатофункціональне явище. Як семіологічна система, вираження певної системи понять, що відбивають певний науковий світогляд, вона має глибоке національне коріння, водночас формується в контексті міжмовних зв'язків. Кожен з етапів її формування зумовлений як внутрішньонауковими, так і історично-соціальними чинниками. Загальноприйнятим є погляд на термін як на спеціальне слово або словосполучення, що позначає загальне поняття теорії певної галузі науки, техніки тощо [2; 3; 5]. У дослідженні логопедичної термінології (ЛТ) розглядатимемо її як елемент системи – фахової мови спеціаліста з корекційної педагогіки, логопеда, оскільки специфіка фахової мови полягає, зокрема, у її лексичній базі, що орієнтована на особливі потреби відповідної професії. Зважатимемо також на особливості формування поняттєво-термінологічного апарату логопедії з погляду внутрішньонаукових, історично-соціальних та лінгвальних чинників. Основним завданням сучасного термінознавства є практичний аспект – систематизація, упорядкування та стандартизація наявної наукової термінології [5].

Логопедія – це галузь наукових знань про людину з порушеним мовленням і про способи її соціальної реабілітації та адаптації шляхом спеціальних корекційних психолого-педагогічних прийомів. Ядро власнелогопедичної термінології – назви порушень мовлення – формувалося на основі досягнень європейської медицини [1]. В Україні логопедія як наука з'явилася в 60-х роках ХХ ст., а українськомовні дослідження поширилися лише в кінці ХХ ст. – українська логопедія сформувалася на основі російської (радянської) логопедії. Огляд наявного матеріалу виявив, що в Україні ЛТ зафіксована у таких джерелах: а) документація, напр., нормативні акти, які регулюють діяльність логопеда, та документи, які веде логопед; б) посібники для навчальних закладів та науково-популярні логопедичні видання для батьків дітей з порушеннями мовлення; в) наукові праці (монографії, статті) з логопедії; г) словники: загальномовні та галузеві (а також покажчики, тезауруси при посібниках).

ЛТ як лексико-семантичній системі притаманна кореляція із загальнонауковими термінами; спеціальними міждисциплінарними термінами напр., таких наук, як педагогіка, психологія, медицина, анатомія, фізіологія, лінгвістика тощо; вузькоспеціальними міждисциплінарними термінами, напр., таких наук, як тифлопедагогіка, сурдопедагогіка, олігофренопедагогіка; професійною логопедичною лексикою, або професійним жаргоном; загальноживаною лексикою. Отже, логопедична термінологія має синкретичний характер, але містить специфічні поняття, властиві саме цій галузі: *дислалія, дизартрія, алалія, тахілалія, аграматизм* та ін. Зміна обсягу поняття, позначувана тим чи тим терміном, зміна кількісного складу, структури логопедичної терміносистеми зумовлена зміною внутрішньонаукових акцентів, поглядів, пов'язана з новими відкриттями в логопедії та суміжних науках [4; 6; 7].

За походженням серед логопедичних термінів виокремлюємо неологічні та неосемантичні лексеми автентичного походження, а також іншомовні запозичення. Так, експресивно-стилістичне забарвлення слів на позначення мовленнєвих порушень – *гугнявий, гугнявість, недорікуватість, заїка, заїкуватися* та ін. призвело до того, що сучасна логопедична наука, слідуючи принципам деонтології, надає перевагу термінам іншомовного походження, у своїй переважній більшості – грецизмам: *ринолалія, дислалія* та ін. Тому поширений у сучасній українській термінології процес відродження питомих термінів, які з певних причин активно не використовувалися, в логопедії як молодій науці не зовсім доречний.

Найбільшими парадигматичними об'єднаннями української лексики є лексико-семантичні поля (ЛСП) – групи слів зі спільною гіперсеєю. Об'єктом нашої уваги є ЛСП *логопедія* – логопедична термінологія (*афазія, ринолалія, дитина з дизартрією, порушення мовлення, корекція* тощо), професійна лексика логопеда (*логопат, наші діти, дизартрик* та ін.). ЛСП поділяються на менші об'єднання – тематичні групи лексики (ТГЛ), де зосереджені лексеми, пов'язані в мікрополі відношеннями синонімії (*порушення = вади*), антонімії (*норма – патологія*), гіпонімії (*порушення мовлення // дислалія / дизартрія / ринолалія*).

Найяскравіше в кожній з ТГЛ виявляються синонімічні зв'язки, напр.: ТГЛ Назви наук, розділів наук: *корекційна педагогіка = спеціальна педагогіка = дефектологія = дефектологічна наука, лінгвістика = мовознавство*; ТГЛ Назви об'єкта й предмета логопедії: *порушення (= вади = недоліки = патології = розлади = дефекти) мовлення (= мовленнєвого розвитку = мовленнєвої діяльності) = логопатія* тощо; ТГЛ Назви осіб – учасників логопедичного процесу: *діти з особливими [освітніми] потребами = діти з порушенням (-и) психофізичного розвитку = діти з порушенням (-и) фізичного та (або) розумового розвитку = діти, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку [тривалого лікування та реабілітації] = особи з обмеженими можливостями здоров'я* тощо; ТГЛ Назви понять, що стосуються основ мовлення: *голосоутворення = утворення голосу = фонація, мовна (= лінгвістична) компетенція, центр Верніке = сенсорний мовленнєвий центр* тощо; ТГЛ Назви типів і форм мовлення: *мовлення писемне (= письмове), писання = письмо*; ТГЛ Назви понять мовної норми та її порушень: *артикуляція нормативна (= чітка), артикуляція нечітка (= змазана); мова правильна (= нормативна = у нормі)*; ТГЛ Назви понять, пов'язаних із патологічним станом мовлення: *брадилалія = брадиартрія = брадилогія = брадифразія, дислалія = недорікуватість (заст.) = порушення звуковимови = фонетичні дефекти* тощо; ТГЛ Назви понять, пов'язаних з діями логопеда: *діагностика = діагностична робота (= діяльність)* та ін.; ТГЛ Назви логопедичних і суміжних закладів, підрозділів: *будинок дитини спеціальний (= спеціалізований)*; ТГЛ Назви документів: *картка мовного розвитку = мовленнєва картка (розм.)*.

Творення терміноодиноць української логопедії відбувається відповідно до традиційних засобів українського словотвору. Так, виявлено терміни прості (однослівні однокореневі), складні (композиції, які мають два і більше кореня) та складені (словосполучення). Особливо слід відзначити терміни, утворені за допомогою префіксів іншомовного походження, напр.: *a- (ан-), бі-, дис- (диз-), гіпер-, гіпо-, екс-, ім-, інтер-, пара-, пре-, псевдо-* (як префіксальним, так і префіксально-суфіксальним способом).

Відзначаємо композитні діагностичні терміни, утворені за допомогою іншомовних частин складних слів – афіксоїдів, напр., тих, що визначають центри макрополів діагностичної термінології і є першою частиною складних слів: *бради-, глосо-, графо-, гетеро-, лало-, лого-* та другою частиною складних слів: *-артрія, -фазія, -фонія, -лалія, -лексія, -логія*.

Значну групу в логопедичній термінології становлять стійкі термінологічні сполучення, які певним поєднанням лексем називають єдине поняття чи реалію. Найактивнішу роль у творенні складених термінів відіграють такі одиниці: 33 – *порушення (вади, патології)*, 28 – *мовлення*, 27 – *мовленнєвий*, 17 – *корекційний*, 13 – *логопедичний*, 12 – *спеціальний*, 11 – *трудоночі* та ін., що логічно впливає із предмета, завдання й суб'єкта логопедії. Центрами складених терміносполучень на означення родо-видових відношень є й одиниці на позначення певних мовленнєвих порушень: 16 – *афазія*, 14 – *заїкання*, 13 – *дизартрія*, 11 – *дислалія*, 10 – *алалія, звук, сигматизм, аналіз – синтез*, 8 – *вимова, дислексія*. Менш складні порушення, відповідно, репрезентовані меншою кількістю складених термінів.

За структурою стійкі словосполучення поділяємо на двочленні та три-, чотири- й інші багаточленні конструкції. Двочленні конструкції репрезентовані насамперед атрибутивними термінами-словосполученнями типу $I_n + П$ (або Дп): *заїкання невротичне, мовленнєва норма* (250 терміносполучень); значно менше моделями $I_n + I_p$: *афазія Брока* (до 10 одиниць) та $I_n + п + I_m$: *мовлення в нормі, діти з дизартрією*. Об'єктні терміни-словосполучення – це насамперед модель $I_n + I_p$: *порушення мовлення, парасигматизм свистячих* (43). Багаточленні (від три- до семичленних) конструкції становлять меншу частку складних термінів-словосполучень. Найпоширенішими є тричленні $I_n + (П + I_p)$: *несформованість предметно-синтаксичних значень* (20). Непоширеними кількісно, проте одними з найважливіших термінів, що означають центральні логопедичні поняття, є напр.: шестичленні конструкції: *діти, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку*. Така довжина терміна (номена) перетворює його в опис і не відповідає вимогам короткості й лаконічності у термінології. Отже, термінотворчі процеси в сучасній ЛТ покликані постійно вирішувати питання «етичність» – «відповідність поняттю» – «лаконічність».

Сьогодні українська ЛТ, обслуговуючи всі напрями теоретичної, практичної, методичної сторін логопедії, активно розвивається, використовує можливості української мови, збагачується новими одиницями, формами, уникає стилістично забарвлених термінів, які набувають негативної конотації у зв'язку зі специфічністю предмета логопедії – мовленнєвих порушень, вад.

1. *Безлюдова А. В.* Развитие отечественной логопедии на этапе с 1860 по 1880 год [Электронный ресурс] / А. В. Безлюдова // Патология речи: история изучения, диагностика, преодоление. – СПб.: Образование, 1992. – Режим доступа: <http://pedlib.hut.ru/Books/histori.html>. 2. *Кияк Т. Р.* Лінгвістичні аспекти термінознавства / Т. Кияк. – К., 1989. – 104 с. 3. *Панько Т. І.* Українське термінознавство / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Т. М. Мацюк. – Львів, 1994. 4. *Понятийно-терминологический словарь логопеда* / [ред. Селиверстов В.И]. – М., 2004. 5. *Симоненко Л. О.* Українська наукова термінологія: стан та перспективи розвитку / Л. О. Симоненко // Українська термінологія і сучасність: зб.

наукових праць / [відп. ред. Л. О. Симоненко]. – К.: КНЕУ, 2001. – Вип. IV. – С. 3–8. 6. *Спеціальна педагогіка: Понятійно-термінологічний словник* / [за ред. В. І. Бондаря]. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 436 с. 7. *Теорія і практика сучасної логопедії: збірник наукових праць* / [за ред. В. І. Бондаря. Спец. випуск. Актуальні проблеми діагностики і корекції системних порушень мовлення. Алалія і афазія]. – К.: Актуальна освіта, 2006. – 98 с. 8. *Тищенко В. В.* Індексація польсько-, російсько- та україномовної логопедичної термінології / В. Тищенко, Р. Лалаєва, Ю. Сурованець // *Лексикографічний бюлетень: зб. наукових праць* / [під ред. В. В. Німчука] – 2004. – №10. – С. 41–51.

Н.В. Іваненко, к.філол.н.,

Кіровоградський державний педуніверситет імені Володимира Винниченка

НАЦІОНАЛЬНА МОВНА КАРТИНА СВІТУ ЗАСОБАМИ ВИРАЖЕННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ (на матеріалі англійської та української мов)

Характерною ознакою процесу інтеграції суспільства, міжмовних зв'язків та міжкультурної комунікації є складність, зумовлена відмінністю культурного розвитку різних регіонів. Саме тому сьогодні вкрай важливою постає проблема вироблення єдиної загальноприйнятої ціннісної парадигми, яка б стала основою формування нового світового співтовариства. З огляду на цю проблематику звернення до теми моральних цінностей як соціальної цінності постає *актуальним* завданням. Така цінність розглядається як орієнтир, порівняно з яким втрачають самодостатність усі межі, що вирізняють людей за тією чи іншою належністю.

Мовна картина світу – це результат певного способу відбиття реальності у свідомості людини через призму мови та національних, історико-культурних особливостей її носіїв. Картина світу будується на відчуттях, уявленнях, сприйнятті й мисленні людини, диктує норми поведінки, систему цінностей, які впливають на формування й узагальнення понять.

Мовна картина світу антропоцентрична за своєю суттю і відбиває не лише образ світу сам по собі, а й фіксує правила орієнтації людини у світі, задає стереотипи сприйняття. В мові відображено накопичений досвід людства, вона виступає «ментальним дзеркалом» національно-культурних цінностей [Постовалова 1987, 67; Привалова 2001, с. 15]. Завдяки мові людина виражає і пізнає саму себе, репрезентуючи етнічну самосвідомість. Мова – втілення досвіду в ході історичного розвитку нації, служить визначенням культурно-національної унікальності етносу [Santas 1980, с. 128].

Метою статті є дослідження семантики мовних одиниць на позначення поняття *дружба*, що є однією з моральних цінностей суспільства. Міжмовне дослідження дає можливість розширити розуміння про природу цього поняття, визначити його місце у фрагменті кожної картини світу, пов'язаному з системою моральних цінностей.

Семантику стосунків, в основі яких лежить взаємна прихильність, довір'я, відданість, духовна близькість, спільність інтересів, у порівнюваних мовних системах

маніфестують лексичні одиниці укр. **дружба** й англ. **friendship**. Напр.: *True friendship in two breasts requires The same aversions, and desires* (OED). Англ. **friendship** тлумачиться через лексему **friendliness**, що розкриває значення доброзичливого ставлення, приязні, дружньої прихильності. Укр. **дружба** спільною семою 'прихильність' об'єднана в еквіполентну опозицію з одиницею **дружелюбність**, яка семантично тотожна з англійським елементом **friendliness**. Цей самий інтегративний компонент 'прихильність' наявний і в еквіполентних опозиціях укр. **дружба** з елементами **приязнь** та **симпатія**.

Характеристику доброї, привітної, прихильно налаштованої особи, яка готова підтримати, надати допомогу, містять лексичні одиниці укр. **дружелюбний** і англ. **friendly**. Вони утворюють привативні опозиції з одиницями **дружелюбність** і **friendliness** відповідно, проте виконують різні функції у цих опозиціях, а саме, укр. **дружелюбний** виступає гіпонімом, а англ. **friendly** функціонує як гіперонім. Напр.: *I knew him to be friendly as far as he was able* (OED).

Якщо укр. **дружній** і англ. **amiable** називають властивість люб'язності, доброзичливості, дружелюбності, сердечності, то зі спостережень над семантикою укр. **дружний** і англ. **amicable** випливають ознаки взаємної доброї волі, гармонійного поєднання, мирного порозуміння, згоди. Між собою зазначені українські й англійські одиниці утворюють різні опозиційні зв'язки. Так, лексеми української мови **дружній** і **дружний** об'єднуються в еквіполентну опозицію за рахунок інтегративних сем 'прихильність', 'довір'я'. Англійські одиниці **amiable** і **amicable** утворюють привативну опозицію, де остання виконує роль гіпероніма. Пор. ужив. укр. **дружній** і англ. **amiable**: *Всюди намови його змагали до одного: скріплення дружніх, товариських і братерських зв'язків між людьми* (СУМ, II, с. 425). *The reels proceeded to Wells, and arrived there in no amiable temper* (OED).

Дружба ґрунтується на довір'ї, відповідальності за свої дії і вчинки, впевненості у другові, вірі в його чесність і щирість. На позначення таких понять у системах досліджуваних мов виокремлюються мовні одиниці **довір'я** і **trust**. Пор.: *Ся просьба показує таке Ваше довір'я до мене і таку повагу, якої я, може, їй не заслужила* (СУМ, II, с. 335). *Grave apprehensions that, if Roman Catholics were made capable of public trust, great evils would ensue* (OED). Для маніфестації такого уявлення у мовних системах використовується різне семантичне наповнення зазначених лексем, але в них існують загальні для двох мов ознаки одного поняття, що презентують еквівалентне його відображення.

Дії, що містять характеристику віри, довір'я, чесності, кваліфікують лексичні одиниці української й англійської мов. Це елементи, у яких існує вказівка на дію, що означає доручати, повірити, вірити, мати впевненість, відчувати безпечність, наприклад, укр. **довіряти** й англ. **to trust**, та одиниці, які відбивають семантику дії на позначення підтримки, впевненості у відданості, щирості іншої особи. До таких мовних одиниць належать укр. **покладатися** й англ. **to rely on, to depend on/upon**. Пор., наприклад, уживання укр. **довіряти** й англ. **to trust**: *Для здоров'я дитини ліше було найняти здорову селянку за мамку. У селі знайшлися дві покритки, але пані боялася довірими їм дитину* (СУМ, II, с. 335). *The Jewish maiden will rather trust her soul with God, than her honour to the Templar!* (OED). В обох мовах ці лексеми виступають взаємними визначниками та утворюють еквіполентні опозиції між собою. Диференційні семи 'длиту-

ся', 'таємниці', 'думки' української одиниці **довіряти** вказують на дію із семантикою відкривати душу, бути щирим і довірливим, тоді як елементові **покладатися** притаманне значення дії твердо надіятися, з впевненістю очікувати чогось. Англійські одиниці теж різняться відтінками свого значення. Так, семантичні компоненти 'contingent', 'to require', 'condition' лексеми **to depend on/upon** підкреслюють залежність від обставин, зумовленість певними факторами. Мовні одиниці **to rely on, to trust** проявляють більшу подібність семного складу.

На позначення ознаки того, що заслуговує на довір'я, відповідає призначенню, забезпечує досягнення мети, перевірений, на якого можна покластися у досліджуваному матеріалі двох мов виявлено лексичні одиниці укр. **надійний** і англ. **reliable, trustworthy**. Останні виступають синонімами у системі англійської мови.

Поняття шанобливого ставлення, турботи, піклування, визнання заслуг референціують елементи обох зіставлюваних мов. Такими є одиниці української мови **повага, шана, шаноба**, що мають відповідники в англійській мові **respect** та **esteem**. На парадигматичному рівні вони утворюють еквіполентні опозиції, а в системі мови функціонують лексичними синонімами. Пор. ужив. укр. **шана** й англ. **esteem**: *I не заради шани чи заслуг, Життя віддам за те, щоб моє слово Почув далекий і незнаний друг Закономірно, а не випадково* (СУМ, XI, с. 403). *They measure their esteem of each other by what each has, and not by what each is* (OED).

Уявлення про глибоку пошану, благоговіння, пієтет, вшанування представлене у системі англійської мови ще двома елементами **reverence** та **regard**. Отже, вони утворюють один синонімічний ряд з одиницями **respect** та **esteem**. Напр.: *The undoubted fact that women are notably deficient in real reverence for authority* (OED). Семантичний компонент 'respect' поєднує одиниці **reverence, regard** в еквіполентні опозиції з лексемами **honour** та **reference**. Парадигматичні зв'язки останніх представлені еквіполентною опозицією та різними видами відношень з іншими одиницями. Так, англ. **reference** утворює привативну опозицію з лексичною одиницею **respect** та еквіполентну з елементом **esteem**, де семантичний компонент 'regard' виступає інтегруючим. Одиниця **honour** засвідчує привативні опозиції з обома елементами **respect** та **esteem**. Напр.: *He received the queen herself with the utmost honour and respect* (OED).

До лексем **повага, шана** семантично близька одиниця **шанобливий**, що відбиває семантику ознаки того, який сповнений або виражає глибоку повагу, пошану, відзначається такими рисами характеру, як чемність, ввічливість: *Попереду йшли дві жінки. За ними, мовчазні, сповнені шанобливої уваги до всього, що їх оточувало, повільно рухались чоловіки* (СУМ, XI, с. 404).

Диференційна сема 'вартий', 'повага', що міститься у семній структурі мовної одиниці **поважний**, називає особу, яка заслуговує або користується повагою. Її семантичні компоненти 'сповнений', 'гідність', 'авторитетний' характеризують серйозну, чесну особу, яка відзначається моральними чеснотами, варта уваги, похвали, заслуговує шани. В англійській мові з подібною семантикою виокремлюється елемент **respectable** з семами 'worthy', 'respect', 'excellent'. На відміну від укр. **поважний**, він виявляє привативні опозиції з одиницями **honest, fair**, функціонуючи гіпонімом.

Інтегруючими виступають семи 'honest' та 'respect' в еквіполентній опозиції лексичних одиниць **respectable – honourable**, де остання вказує на ознаку чесний, благородний,

із високими моральними якостями, а також аристократичний, дворянського походження. В українській мові з еквівалентною семантикою виявлено одиницю **благородний**. Пор. їхнє вживання: *Люди наші крупні і високі, як дуби. Не поступляться нікому на крок, дуже горді та благородні* (СУМ, I, с. 193). *I have always found you honourable and generous* (OED).

Синонімічні відношення засвідчують англійські одиниці **to respect, to esteem, to reverence, to regard**, у семантиці яких знаходить відображення дія на позначення вшановування, поваги, високого цінування, вияву уваги, турботи. У системі української мови таке уявлення репрезентують лексеми **поважати, шанувати**, об'єднані в привативну опозицію. У їхньому семантичному складі виявлено семи *'ставитися', 'повага', 'цінити', 'увага', 'рахуватися'*. Отже, українські лексеми характеризуються меншою конкретністю. Вони закріплюють у своїх значеннях такі ознаки, які в англійській мові розподілені між кількома словами. Це пояснюється тим, що в одній мові необов'язково передається та відмінність, яка виражена в іншій мові. Пор. уживання англ. **to respect** і укр. **поважати**: *If he should be unable to govern with dignity, the people will not respect him* (OED). *Найбільше ж за розум вони поважають старого, за вдачу його та це, звісно, за сина* (СУМ, VI, с. 632). Лексичні одиниці **дбати, піклуватися** виявляються гіперонімами в аналогічних опозиціях з елементом **шанувати**, який цими парадигматичними зв'язками засвідчує дію *'ставитися з особливою ніжністю, виявляючи турботу і піклування'*.

На відміну від української мови, англійські елементи **to respect, to esteem, to reverence** вступають в еквіполентну опозицію. І лише англ. **to regard** утворює привативну опозицію з одиницею **to respect**, функціонуючи гіпонімом. У його семантиці простежується дія, що означає «виявляти прихильність, увагу, шанування». Напр.: *Each must regard the rights of all* (WIDEL, II, с. 1911). Одиниці **to respect** і **to regard** допускають чисто раціональну і при цьому достатньо продуману позитивну оцінку якостей особистості. Перша з них може характеризувати певні зовнішні вияви високої оцінки об'єкта. Ця лексема використовується як у випадках, коли повага викликана тільки моральними якостями особистості, так і у випадках, коли це слово більшою чи меншою мірою зумовлене суспільними вимогами: молодші поважають старших, діти – батьків, підлеглі – начальника. Об'єктом може виступати й особистість загалом, і окрема її якість. В англійській лінгвокультурі позитивна оцінка якоїсь однієї якості принципово сумісна з негативним ставленням до особи в цілому: *The soldiers respected the officer for his competence, but disliked him for his rudeness* (WIDEL, II, с. 1927).

Слово **to regard** у сучасній англійській мові майже витіснене згаданою вище лексемою **to respect** і відрізняється від неї переважно тим, що не припускає зовнішніх форм вияву поваги. Елемент **to esteem** передає більш особисте почуття, ніж одиниця **to respect**, але не емоційно відтінене. Він може позначати почуття, викликане позитивною оцінкою особи або лише самою оцінкою, яка виникає, як правило, у результаті глибокого і тривалого знайомства з об'єктом. У будь-кому випадку мають на увазі високу оцінку інтелектуальних або моральних заслуг і дій самої особи, незалежно від її віку, соціального чи службового становища, матеріальних статків. Тому, з одного боку, вживання лексичної одиниці **to esteem** може зумовлювати й особисту прив'язаність або прихильність до людини, яка викликає повагу. З іншого боку, ця лексема описує

високу оцінку особи загалом, навіть у тих випадках, коли реально йдеться лише про окремі її властивості. Напр.: *If he had never esteemed my opinion before, he would have thought highly of me then* (OED).

1. *Постовалова В.И.* Существует ли языковая картина мира? // Язык как коммуникативная деятельность человека. – М.: Наука, 1987. – С. 67-79. 2. *Привалова И.В.* Отражение национально-культурных ценностей в парамеологическом фонде языка // Язык, сознание, коммуникация: Сб. науч. статей / Отв. ред. В.В.Красных, А.И.Изотов. – М.: МАКС Пресс, 2001. – Вып. 18. – С. 10-16. 3. *Santas G.* Plato on Love, Beauty and the Good / The Greeks and the Good Life / ed. by D. Depew. – Fullerton: California State University, 1980. – P. 33-68. 4. *Словник української мови*: В 11-ти томах. – Т. 1-11. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980. 5. *OED – Oxford English Dictionary Online.* / ed. by J.Simpson. 3rd edition, 2000-2004 – Oxford: Oxford University Press. – <http://dictionary.oed.com/cgi/entry/00181778> 6. *WIDEL – Webster’s International Dictionary of the English Language.* Unabridged. – Vol. I-III. – Chicago, London: Encyclopedia Britannica. – 1976. – 1016 p. – 1993 p. – 3136 p.

*М.Л. Іваницька, к.філол.н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка*

ДІЯЛЬНІСТЬ УСНОГО ПЕРЕКЛАДАЧА ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ ПЕРЕГОВОРІВ

Останніми роками внаслідок відкритої міжнародної політики Україна стала інвестиційно привабливою для країн-членів Євросоюзу, зокрема, німецькомовних. З іншого боку, великі українські компанії прагнуть вийти на міжнародний рівень, пропонуючи свої товари та послуги в інших країнах, а також розмішувати свої цінні папери на міжнародних фондових біржах. Пожвавилися й двосторонні відносини на рівні дрібного та середнього підприємництва. Саме тому збільшується попит на послуги кваліфікованих перекладачів, які мають володіти не тільки іноземною мовою, а й особливими навичками послідовного перекладу, екстралінгвістичними знаннями, міжкультурною компетенцією.

Поняття «переклад переговорів» (*Verhandlungsdolmetschen* або *Gesprächsdolmetschen*) виникло відносно недавно, проте воно є підвидом усного послідовного перекладу, який на професійному рівні вперше здійснювався ще під час проведення Паризької мирної конференції 1919 року. Перекладачі цієї конференції, очолювані Полем Манту, істориком і професором Лондонського університету, а пізніше – перекладачем Ліги Націй, створювали стандарти послідовного перекладу. Згідно з цими стандартами перекладач не мав права перебивати оратора котрий міг говорити стільки, скільки вважав за потрібне. Після цього перекладач протягом того ж часу здійснював переклад.

Розквіт послідовного перекладу припадає на період між двома війнами, коли багатостороння дипломатія користувалася фактично двома робочими мовами – англійською і французькою, зокрема, в Лізі Націй. Коли ж після війни виникла ООН з п'ятьма

офіційними мовами, стало зрозуміло, що послідовний переклад є вкрай неекономним. Тому з часом він був витіснений синхронним перекладом. Послідовний переклад зберігся як інструмент обслуговування двосторонніх відносин.

Першою дослідницькою працею з усного послідовного перекладу є «Handbuch für Translation» Жана Гербера, яка з'явилася у 1952 році в Женеві. У 1962 році у Мюнхені побачили світ ще дві франкомовні праці – Дж. Ільга «L'enseignement de l'interprétation» та Генрі ван Гофа «Theorie et pratique de l'interprétation». Не дивно, що в перших працях розглядалася мовна пара французька-англійська і навпаки, бо саме ці мови були на той час мовами міжнародної дипломатії. Першим дослідженням усного послідовного перекладу на території Радянського Союзу була праця Мін'яр-Белоручева «Последовательный перевод», котра містила ґрунтовне дослідження проблематики послідовного перекладу та вправи для підготовки перекладачів. За нею була опублікована інша робота цього автора – «Пособие по устному переводу», присвячена питанням системи нотування під час послідовного перекладу. Публікація праць Г. Матюсека «Handbuch der Notiztechnik für Dolmetscher» поклала початок так званій гейдельберзькій школі перекладачів і була взята за основу для навчальних програм Інституту перекладу Університету м. Гейдельберг, в якому здійснюється підготовка усних та письмових перекладачів англійської, французької, іспанської, португальської, італійської, російської і голландської (як другої) мов. Відомими дослідниками усного послідовного перекладу є Гайдемари Залевські, Міра Кадрич, Даниця Селезкович, Марі Снель-Горнбі. На жаль, в Україні не проводились ґрунтовні дослідження усного послідовного перекладу (особливо стосовно пари мов німецька та українська), хоча окремі перекладознавці аналізували проблеми усного перекладу (С.Є Максимов).

У нашій статті ми розглянемо лише 2 аспекти, пов'язані з роботою **усного перекладача під час перекладу переговорів** (надалі – перекладача). Це: 1) особливості процесу перекладу переговорів, його переваги та недоліки порівняно з іншими видами перекладу; 2) вимоги, які ставляться до перекладача.

Переговори ведуться переважно в офіційно-діловому стилі, який характеризується підвищеною частотністю вживання відповідної галузевої термінології, абрєвіатур та запозичень. Разом з тим, учасники переговорів активно користуються засобами інших стилів, напр., фразеологією, цитатами, тропами, а іноді – вкрапленнями розмовного, часом зниженого стилю.

До ситуативних переваг усного послідовного перекладу можна, по-перше, віднести те, що, як правило, перекладач може попередньо ознайомитися з документацією та історією питання, термінологією галузі, тому у нього є можливість підготуватися до перекладу. По-друге, перекладач як безпосередній учасник усного комунікативного процесу може використовувати не тільки вербальні засоби комунікації (слова та інтонацію), але й міміку й жести. Якщо він не розуміє висловлювання мовця або якщо темп мовлення є надто швидким, він може подати знак (мімікою, поглядом) для того, щоби мовець уповільнив темп мовлення, повторив фразу або надав роз'яснення. Не слід відмовлятися і від прийому «обґрунтованого перепитування» (термін Чужакіна). По-третє, незважаючи на кількагодинну тривалість переговорів, що є значним навантаженням для перекладача, перевагою є той факт, що останній слідує за сказаним від

початку зустрічі, тому навіть легкий натяк на сказане раніше є зрозумілим для нього. Крім того, це полегшує інтеграцію перекладача у стосунки між сторонами.

Що стосується факторів, які ускладнюють процес перекладу, то до них належить, крім спеціальної термінології, велика кількість цифр, власних імен, назв, еліптичні конструкції у мовленні, недомовки і натяки, розраховані на особливе знання співбесідника. На роботу перекладача можуть впливати невміння мовця «говорити під переклад», враховувати особливості міжмовного та міжкультурного спілкування, а також непристосовані умови, відволікаючі моменти, шум, невизначене мовлення учасників переговорів.

На відміну від письмового перекладу, усний перекладач знаходиться у стресовій ситуації і від його здатності опанувати себе залежить успіх перекладу. Цікавою нам видається у цьому плані робота Алли Тойбль «Einige Methoden der Regulierung der Stresszustände beim Unterricht im Konsekutivdolmetschen», у якій на основі власного досвіду авторка робить висновки про ефективні методи контролю над стресовою ситуацією. Тойбль ставить за завдання не зменшення або подолання стресового стану, а його інтеграцію в навчальний процес і позитивізацію (тобто, мобілізацію можливостей організму для виконання завдання) з метою підвищення здатності до опору та пристосування до ситуації реального перекладу [Täubli 2002, 449-457].

Серйозним стресовим фактором під час перекладу є неспроможність зрозуміти сказане чи підібрати відповідне слово або термін іноземною мовою через недостатні знання мови або реалій, а також рідною мовою, коли існують декілька можливостей формулювання. В результаті перекладач концентрується не на подальшому тексті, а на пошуках відповідного слова, тому втрачає суть розмови, що призводить до паніки. У такій ситуації слід вдатися до описового перекладу. Чужакін [Чужакін 13, 155] визначає й інші випадки, в яких застосування описового перекладу є виправданим. Це, зокрема, відтворення гри слів, каламбурів, реалій, прислів'їв, специфічних висловів, сленгу і переклад складних термінів з різних галузей знання (медицина, банківська справа, фінанси, техніка, право), які є невідомими або маловідомими перекладачеві. Серед інших лексичних труднощів можна виділити вживання слів у переносному значенні, професійних жаргонізмів чи діалектизмів, елементів заниженого стилю. До граматичних труднощів, зокрема, належать неправильний порядок слів, повторення, довгі перелічення, незавершені речення, еліпси.

Відповідно до вище сказаного до перекладача переговорів ставиться ряд вимог, пов'язаних як з рівнем володіння мовою, наявністю певних навичок, так і володінням позамовною інформацією, обізнаністю, начитаністю та низкою особистих якостей. Сукупність таких вимог називають деонтологією усного перекладу [Чередниченко 2007, 236]

По-перше, очікується мовна компетенція, тобто, досконале володіння рідною та іноземною мовою. Високий рівень фонетичної компетенції у плані аудіювання та вимови у двох робочих мовах є однією з найважливіших вимог саме для усного перекладача. Правильна вимова без діалектного або територіального забарвлення, а також дотримання ділового стилю мовлення, без надто «книжної», переобтяженої канцеляризмами лексики, уникнення формулювань письмового мовлення, але водночас і недбалих, розмовних висловів – це ознаки професійності перекладача. Для цього перекладач

повинен опанувати лексичні єдності, які широко вживаються у діловому мовленні, та постійно збагачувати свій словниковий запас.

Іншою важливою вимогою є вміння використовувати особливі техніки під час перекладу, зокрема, техніку нотування. Вона дозволяє стисло фіксувати сказане мовцем та створювати зорову опору для перекладачу. Проте перекладач все одно змушений тримати у пам'яті окремі уривки виступів мовців, а також загальний перебіг переговорів, тому наступною вимогою до перекладача є гарна тренувана пам'ять.

Ознакою професійності перекладача є також знання економічної та політичної ситуації у своїй країні та країнах, для представників яких здійснюється переклад, а також принципів дії таких наднаціональних об'єднань як Європейський союз, міжнародних організацій (СОТ, ООН тощо) і міжнародних договорів та конвенцій (напр., INCOTERMS). Для успішного здійснення перекладу під час переговорів необхідні знання в галузі економіки підприємства, зокрема організаційно-правових форм підприємств в країнах, для представників яких здійснюється переклад, порядку укладання угод, здійснення платежів тощо. Що стосується вузької галузі, у межах якої ведеться переклад, то мова йде про референційну компетенцію перекладача.

Слід враховувати, що кожна зі сторін-учасниць переговорів є носієм своєї культури, почасти відмінної від уявлень протилежної сторони. Тому перекладач виступає посередником, який може завдяки своїй міжкультурній компетенції тактовно вказати на певні відмінності (в тому числі і в мовних картинах світу, уявленнях та традиціях, нормах поведінки та очікуваннях, які будуються перед переговорами) для уникнення непорозумінь.

Саме тут слід наголосити на тому, що при загрозі виникнення конфліктних ситуацій дуже часто від перекладача залежить подальший перебіг подій та досягнення мети комунікації. Вважаємо, що усний перекладач є повноправним учасником переговорів, котрий може згладити гострі кути, використовуючи нейтральний тон, широкий арсенал літературної мови та при потребі – делікатне стилістичне коригування некоректного висловлювання. Звичайно, перекладач повинен тонко відчувати, де він може таким чином втрутитися у ситуацію. Це також набувається з досвідом.

Перекладач має володіти здатністю витримувати фізичне та психологічне навантаження, витримкою, тактовністю, толерантністю, вмінням концентруватися тощо. І, нарешті, перекладач зобов'язаний зберігати конфіденційність інформації під час проведення переговорів та після них. Знання у галузі етики, етикету, психології повинні здобуватися як у курсі підготовки перекладачів, так і завдяки самоосвіті.

Перекладач, який здійснює переклад переговорів, на відміну від перекладача, який синхронно перекладає у кабіні, знаходиться безпосередньо серед учасників переговорів. З точки зору делегації, яка користується послугами перекладача, він є важливим членом команди, що має безпосередній контакт з усіма членами делегації та передусім мовцем, тому усі учасники переговорів повинні добре чути перекладача. Перекладач повинен говорити достатньо голосно, щоб його було чути кожному з присутніх. Важливим є й розміщення перекладача під час переговорів. Цей фактор, якому зазвичай не приділяють уваги, може відігравати велике значення для ефективності та успіху перекладу. Тому, якщо організатори переговорів не передбачили розташування перекладача, він повинен сам попіклуватися про те, щоби зайняти зручне місце (як правило,

зліва від мовця). В дипломатії часто використовується не тільки послідовний переклад, а й нашіптування. Такий вид перекладу забезпечує велику точність та економить час, однак він вимагає навичок лінгвістичного прогнозування, передусім якщо йдеться про синтаксично різні мовні пари (наприклад, розміщення смислової частини дієслова чи заперечення на останньому місці в реченні у німецькій мові).

Раніше більшість перекладознавців концентрували свою увагу на питаннях еквівалентності та адекватності перекладу. Вони вважали, що в перекладному тексті є більш або менш вдалий відповідник кожної самостійної смислової одиниці вихідного повідомлення і відповідно з цих позицій оцінювали результати перекладу. Такий підхід у свій час піддав критиці Міньяр-Белоручев. «До усного перекладу, – писав він, – висувається інша вимога, а саме: точність передачі основного змісту вихідного повідомлення, усього того, що складає його інформаційну цінність за даних обставин. І цю вимогу слід розуміти не тільки як поступку, обумовлену складними умовами, в яких відбувається сприйняття, оформлення перекладу і функціонування навичок перекладу. Ця вимога є, окрім іншого, результатом об'єктивно існуючих обставин, в яких оперативність висувається на перший план: адресату важливо швидко отримати інформацію незалежно від того, чи представлена вона у формі адекватного перекладу чи ні» [Міньяр-Белоручев 1969, 7].

Цієї думки притримуємося і ми: метою усного перекладу є **швидка і точна** передача максимуму вихідної інформації мовою перекладу. Звичайно, перекладач має прагнути до адекватного перекладу, тобто, до відтворення не тільки плану змісту, але й **релевантних** елементів плану вираження. Це, наприклад, елементи високого стилю чи фразеологізми або ж оцінкова лексика. Але коли приходится вибирати між оперативністю і стилістичними маркерами, усний перекладач може пожертвувати останніми, жививши нейтральну лексику чи описовий переклад, аніж упустити щось із змісту. Разом з тим перекладач повинен відтворити **комунікативну мету** висловлювання. Обходиться щоразу все меншими жертвами перекладач вчиться, набуваючи практичного досвіду та безперервно працюючи над самовдосконаленням.

Слід зазначити, що кваліфікація перекладача оцінюється учасниками переговорів, яким, як правило, не зрозуміла одна з мов, за зрозумілістю, ясністю, логічністю його формулювань. Тому перекладач має опанувати також тактику побудови нейтральних речень, які можуть заповнити паузу, під час якої він сформулює своє висловлювання. Такий прийом можна застосувати і в тому випадку, якщо певні прогалини у розумінні вихідного тексту зумовлені об'єктивними причинами (шумом, особливостями мовлення мовця – поганою дикцією, неправильною мовою, сильним акцентом тощо).

Підсумовуючи, слід наголосити на тому, що лише врахування перекладачем усіх вище висунутих вимог, відповідна підготовка та автоматизація навичок стануть запорукою його успішної роботи.

1. *Міньяр-Белоручев Р.К.* Последовательный перевод: теория и методы обучения, – М.: Военное издательство Министерства обороны СССР, 1969. 288 с. 2. *Чередниченко О.* Про мову і переклад. – Київ: Вид. «Либідь», 2007. 247 с. 3. *Чужакин А. П.* Мир перевода – 3. *Practicum plus.* – М.: Р.Валент, 2000. 200 с. 4. *Herbert J.* Hand-buch für den Dolmetscher: Leitfaden für den Konferenz-Dolmetscher. – Genève: Librairie de l'Univ.,

1952. – VII, 112 S. 5. *Matyssek H.* Handbuch der Notizentechnik für Dolmetscher. Ein Weg zur sprachunabhängigen Notation. Teil I. Hauptband, – Heidelberg: Groos, 1989. 613 S. 6. *Täubel A.* Einige Methoden der Regulierung der Stresszustände beim Unterricht im Konsekutivdolmetschen//Zybatow, L. N., ed. Translation zwischen Theorie und Praxis. Innsbrucker Ringvorlesungen zur Translationswissenschaft I. – 2002. 457 S.

*А.В. Іванченко, асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка*

ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ ДИСКУРС ХУДОЖНЬОГО ТЕСТУ ТА ФАКТОРИ, ЩО ЙОГО СТВОРЮЮТЬ

Мета перекладу – створення, на основі цілеспрямованого («перекладацького») аналізу первинного тексту, вторинного тексту, що замінює первинний в іншому мовному та культурному середовищі. Більшість дослідників відзначає двохфазовий характер процесу перекладу, пов'язаний із наявністю в ньому первинної та вторинної комунікативної ситуації. Якщо знехтувати можливими психологічними та процесуальними відмінностями між сприйняттям тексту рідною мовою та іноземною, то, вірогідно, можна сказати, що перекладач у якості первинного комуніканта, який сприймає та аналізує текст, виступає в ролі інтерпретатора. У цьому випадку все сказане вище про інтерпретацію, її об'єктивність та одночасно інтенційність, про ядерну конструкцію смислу, а також про побудову смислу з урахуванням апріорної можливості багатомірних, багатопланових ефектів на рівні цілісності, на основі аналізу образно-асоціативних компонентів та характеру їхньої взаємодії з фактуальною складовою може цілком доречно застосовуватися до ситуації інтерпретації (сприйняття) художнього тексту перекладачем (тобто до первинної комунікативної ситуації). Говорячи про вторину комунікативну ситуацію, коли вже читач перекладу виступає в ролі інтерпретатора і для нього даністю є текст готового перекладу, можна сказати, аналогічним чином, що все сказане про параметри інтерпретації та можливості смислопобудування, базуючись на образно-асоціативних компонентах, очевидно, може застосовуватися і до вторинної комунікативної ситуації.

Отже, при дослідженні перекладу як багатоаспектної мовленнєвої діяльності, що здійснюється різними способами в різних комунікативних ситуаціях, ми доповнюємо традиційний розгляд перекладача як отримувача-інтерпретатора іншомовного тексту його розглядом як відправника-співавтора (квазіавтора) перекладного твору. Результати аналізу перекладу як особливої дискурсивної практики дозволяють нам схематично представити відмінність комунікативних ситуацій, у які включені не тільки учасники, а й тексти різних типів, із якими вони оперують:

I. Автор → Текст → Читач.

II. Автор → Текст → Перекладач.

III. Автор → Текст → Перекладач → Текст₂, де Текст₂ – це еквівалентний перекладний твір.

Схема I відображає сприйняття авторського тексту носієм тієї самої мови/культури. Звичайно, текст як відображення концептуальної картини світу автора не може бути цілком адекватним концептуальній картині світу читача. Разом із тим між ними спостерігається певна спільність, що уможливило комунікацію та слугує її основою.

На схемі II представлена комунікативна ситуація, у якій задіяні автор оригіналу та перекладач як читач – представники різних культур. Перекладач виступає як учасник первинної літературної комунікації, про що говорить залежність перекладача від автора оригіналу. Він повинен мати знання, співмірні зі знаннями автора та адресата (читача). Однак перекладач, знаючи мову, якою написано оригінальний твір, інтерпретує його, використовуючи і додаткові знання екстралінгвістичного характеру про іншу культуру. Слід відзначити, що обидві комунікативні ситуації характеризуються як первинна комунікація, оскільки відрізняються лише типом адресата.

Комунікативна ситуація, представлена у схемі III, розглядається як вторинна комунікація, у якій перекладач здійснює новий комунікативний акт – створення перекладного тексту, розраховуючи на «свого» читача, що суб'єктивно має спільну з ним когнітивну базу. У цьому випадку перекладач повинен знати про розходження лінгвоетнічного характеру щодо попередньої інформованості між «своїм» читачем, що має знання «своїї» культури та читачем, на якого розраховано оригінальний твір. Перекладний текст включає елементи «чужої» культури, що вказують на своєрідність, оригінальність твору як іноземного.

У світлі усього вище сказаного важливим здається аналіз факторів, які творять дискурс у перекладному художньому тексті. Оскільки ми говоримо про трьох учасників відповідного дискурсотворчого процесу, а саме про автора, перекладача і читача, є доцільним звернення до літературознавчих та філософських понять інтенційності, суб'єктивності та інтерсуб'єктивності, які отримують нове потрактування у перекладному дискурсі.

Однак слід визнати, що поняття інтенційності, суб'єктивності та інтерсуб'єктивності є настільки абстрактними, що їхній загальний вплив на процес перекладу є скоріше предметом досліджень у галузі філософії та психології. Важливий напрямок досліджень, пов'язаних із дискурсом, який послугував основою пропонованої дисертації, – це вплив дискурсивних факторів на більш дрібні мовні складові – граматичні, лексичні та фонетичні. Слід однак зазначити, що вищенаведені дискурсотворчі фактори є лише частковими проявами цілого, а саме комунікативних характеристик учасників дискурсу. Це стає особливо важливим при аналізі перекладних текстів, коли взаємодія автора і читача через посередника-перекладача стає найбільш очевидною.

Художній текст у феноменологічному розумінні – це унікальна мережа інтенційних актів та взаємозв'язків, які містять й авторську свідомість. Мережа інтенційних актів акторської свідомості у своїй текстуальній трансформації є основою «життєвого світу» тексту або «феноменологічного его» – саме так звучить одна з основних засад феноменологічної літературної теорії. Інтенційність тексту може здійснюватися тільки в процесі читання. Носієм текстової інтенційності є голос оповідача, чи наративний голос, а реалізація інтенційності відбувається лише в інтерсуб'єктивній площині через розгортання від голосу оповідача до відгуку читача. У такому розумінні інтенційність збігається з іманентною трансцендентністю тексту. А це означає визнання, що текст

має здатність проектувати себе в уявну трансцендентність через героїв розповіді, які набувають досвіду та осмислюють його у світі художнього тексту і транслюють цей осмислений досвід на життєвий та уявний досвід читачів. З погляду феноменологічної перспективи, літературний твір постійно очікує свого доповнення, сподівається на життєвий світ читача, без перетину з яким не може набувати повноти свого значення. Тому в цій роботі ми не будемо звертатися до понять «ідеальний текст» та «ідеальна мова», а розглянемо взаємодію оригіналу та перекладу як множини суб'єктивних та інтерсуб'єктивних бачень.

Після зміни структуралістських ідей постструктуралістськими самосвідомість особистості уподібнюється певній сумі текстів у контексті всіх текстів, що складає культури. Таким чином, замість тексту на перший план виходить дискурс. При цьому контекст, який у даному випадку можна ототожнити з терміном «дискурс», є таким локальним полем розуміння, яке є достатнім для вилучення засвоєваної формули елемента, що трактується. Буття контексту заключається у вималюванні елемента, що інтерпретується, кожного разу контекст породжується як контекст чогось. Контекст – це манера текстуальної рефлексії, у якій ми впізнаємо певне текстуальне буття-при, певну інтенційність. Контекст завжди направлений на щось. Контекстуальність як стратегія пояснення та розуміння є формою рефлексії тексту та її сутнісна побудова. Таким чином, фіксуючи в тексті інтенційність, або буття-при, ми говоримо про контекстуальність.

Контекст як те, що конститує текст у якості його буття текстом, є досить мобільним. Те, що приймається за контекст у даний момент інтерпретації, підлягає рішенню того, хто інтерпретує. Контекстом може слугувати і зв'язний текст, і певний набір ключових текстуальних відрізків, а також дискурс-інструмент. Звідси слідує: піддаючись дискурсу текста, особа є читачем, але намагаючись оволодіти текстом за допомогою іншого дискурсу, особа є критиком і інтерпретатором. Таким чином, можливість входити у будь-яку ситуацію, тобто бути в якомусь відношенні до іншого, що називається в онтології Гайдеггера «буття-при», а у феноменології Гуссерля «інтенційність» [Гуссерль, 2000], у рамках постструктуралізму виступає як контекстуальність.

Якщо Гуссерль говорить про інтерсуб'єктивність, то постструктуралізм – про інтертекстуальність: будь-яка герменевтична практика являє собою певний вид нарації, у результаті якої відбувається обмін наративами. Ситуація комунікації кожний раз продукує розширення інтертекстуального горизонту осіб, що беруть участь у процесі комунікації.

Тріада «контекстуальність – буття-при – інтенційність» має те саме відношення до об'єкту, що й тріада «інтертекстуальність – спів-буття – інтерсуб'єктивність» по відношенню до суб'єкта. Звідси слідує така орієнтація інтертекстуальності, при якій вона виявляється у якості текстуалізованого модусу спів-буття та інтерсуб'єктивності. Саме тому поняття інтертекстуальності та інтердискурсивності в аспекті постструктуралізму наближуються одне до одного настільки, що починають ототожнюватися.

Текст, особливо художній, як відкрита структура існує за рахунок багатьох інших текстів, що йому передують. Для означення спектру міжтекстуальних відношень (будь-який текст завжди є складовою частиною широкого культурного тексту) Ю. Кристева

ввела термін «інтертекстуальність» [Кристева, 2003], що може розглядатися як принцип художній прийом і як метод прочитання будь-якого тексту. У першому аспекті інтертекстуальності автор несвідомо намагається «ввібрати» в себе попередні твори (цитування є домінантною рисою сучасної культурної ситуації), у другому – це проблема сприйняття, його установка.

Тодоров, стверджуючи, що непрямий сенс твору, що сприймається через метафори, алюзії, алегорії, гіперболи, іронію, завжди важливіший за прямий сенс, розрізняє доцентровий (внутрішньо притаманний твору) та центробіжний сенси, що виникають у результаті включення твору до більш широкого контексту. Основні поняття постструктуралізму значно розширюють категоріальний апарат сучасних досліджень тексту, при цьому продуктивним для подальшого наукового опису тексту є виділення «двох видів діалогічної по своїй суті категорії адресованості: інтерсуб'єктивної адресованості (комунікативно-прагматична направленість тексту на суб'єкт його сприйняття) та інтертекстуальної адресованості (композиційно-сміслова та семантико-прагматична співвіднесеність тексту з іншими текстами і кодами)» [Тодоров, 2000, с. 73]. Для естетики постмодернізму символом віри стали ідеї деконструкції тексту, що означає відкритість не тільки тексту, а й контексту, вписаного у нескінченну множину інших, більш широких контекстів.

Уже в роботах М.М. Бахтіна було показано можливість розглядати письмовий текст по-новому, сприймати його як відкритий, той, що знаходиться в діалогічних відношеннях з іншими текстами, що з ними перекликається та їм відповідає [Бахтин, 1975].

Отже, повернемося до комунікативних моделей перекладу, доповнивши їх дискурсовотворчими факторами інтенційності, суб'єктивності та інтерсуб'єктивності:

I. Автор ($I_n + C_a$) → Текст → Читач ($I_n + C_a + I_{n_1} + C_{n_1} + I_{c_{a+n_1}}$).

II. Автор ($I_n + C_a$) → Текст → Перекладач ($I_n + C_a + I_{n_2} + C_{n_2} + I_{c_{a+n_2}}$).

III. Автор ($I_n + C_a$) → Текст → Перекладач ($I_n + C_a + I_{n_2} + C_{n_2} + I_{n_1} + C_{n_1} + I_{c_{a+n_2+n_1}}$) → Текст2 → Читач ($I_n + C_n + I_{n_3} + C_{n_3} + I_{c_{n+n_3}}$), де:

A – автор;

П – перекладач (квазіавтор);

Ч – читач;

I_n – інтенційність;

C – суб'єктивність;

I_c – інтерсуб'єктивність.

Проаналізувавши ці схеми, можемо зробити висновок, що у схемах I та II ролі читача та перекладача ідентичні, оскільки перекладач є лише носієм ВМ, а не квазіавтором тексту, хоча слід брати до уваги, що інтенційність та суб'єктивність кожного читача індивідуальні. Значно цікавішою є схема III, яка демонструє поєднання у перекладачі двох іпостасей – читача та квазіавтора. Крім того, стає очевидним, що читач тексту ЦМ є реципієнтом не авторської, а перекладацької інтенції та суб'єктивності, тому інтерсуб'єктивність у перекладному тексті, що створюється суб'єктивностями перекладача та читача, є відмінною від інтерсуб'єктивності в тексті оригінальному, оскільки та створюється суб'єктивностями читача та автора.

1. *Бахтин М.* Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. – М.: Искусство, 1975. 2. *Гуссерль Э.* Логические исследования. Картезианские размышления. – М.: Харвест; АСТ, 2000. 3. *Кристева Ю.* Силы ужаса. – Спб.: Алетейя, 2003. 4. *Тодоров Ц.* Обличья до экстремии. – Львів: Літопис, 2000.

*В.Л. Іващенко, ст.наук.сп., д.філол.н.,
Інститут української мови НАН України*

ЛІНГВОКОНЦЕПТОЛОГІЯ І ТЕРМІНОЗНАВСТВО (аналітичний огляд)

У контексті сучасних лінгвоконцептологічних проблем особливо привертає на себе увагу проблема концептуальної репрезентації фрагментів знання, коли до опису вербальних форм вираження концептуальних структур (лінгвістичний аспект) залучається ще й аналіз екстралінгвальних чинників. Це можуть бути, наприклад, відомості про особливості життя й побуту того чи іншого етносу (народу), його історію, географічне розташування, духовну та матеріальну культуру, звичаї, традиції, вірування, міфологічні уявлення, архаїчну свідомість, менталітет, художню творчість тощо (зв'язок лінгвоконцептології з культурологією, етнологією, етнографією, фольклористикою, мистецтвознавством, країнознавством, історією); про взаємозв'язок явищ природи, суспільства й людського мислення залежно від властивостей, потреб та поведінки окремого індивіда / соціуму / етносу як в онтогенезі, так і філогенезі (зв'язок лінгвоконцептології з антропологією, психологією, етнічною психологією, соціологією, праксеологією, палеонтологією) та ін. коментарі. Відтак концептуальний підхід до вивчення окремих мовних об'єктів або явищ має потенційну можливість укорінення передовсім у лоні межових дисциплін – лінгвофольклористики, психолінгвістики, етнопсихолінгвістики, лінгвософії, філології (лінгво-літературознавства), соціолінгвістики, етолінгвістики, лінгвокультурології, антрополінгвістики, лінгвогеографії, лінгвогносеології, лінгвопраксеології, лінгвопалеонтології, лінгвокраїнознавства і т. ін., що продукують крос-галузеве бачення тієї чи іншої проблеми.

Цей напрям лінгво-енциклопедичних пошуків поєднує у собі також відомості з конкретного – загального, теоретичного – прикладного, синхронічного – діахронічного мовознавства, його розділів, або підрозділів (фонетики, фонології, акцентології, морфології, граматики – морфеміки, морфології, синтаксису, словотвору, лексикології, фразеології, ономастики, термінології, діалектології, стилістики, етимології, лексикографії / термінографії / ідеографії та ін.), що дає підстави говорити й про його крос-лінгволектний характер.

Саме переорієнтація мовознавців із об'єктів (мовна одиниця або мовне явище) на суб'єкт пізнання – людину («аналізується людина в мові і мова в людині» [Маслова 2001, 6], «людський фактор в мові» і «мовний фактор в людині» [Роль человеческого фактора в языке 1988, 9]), а також зосередження уваги на проблемі «мова і мислення» – «мислення і мова» в різному її трактуванні, власне, й спричинила формування лінгво-

концептології, оформлення якої ініціювали наукові праці С.Аскольдова, Р.Павільоніса, Р.Джекендоффа, Л.Барсалоу, Дж.Фодора, Ж.Дельоза, Ф.Гваттарі, А.Вежицької, Є.Кубрякової, В.Дем'янка, В.Колесова, Д.Лихачова, Ю.Степанова, І.Стерніна, З.Попова, Н.Арутюнової, О.Бабушкіна, В.Карасика, Г.Слишкіна, С.Нікітіної, О.Селіванової, С.Жаботинської, Т.Космеди, І.Голубовської та ін.

На сьогоднішній день в її лоні, на наш погляд, можна виділити п'ять основних аспектів загальної проблеми концептуальної репрезентації знань, що активно оформлюються як цілком самодостатні напрями наукових досліджень:

1) *етнолінгвоконцептологія*, що тісно взаємодіє із лінгвокраїнознавством, лінгвокультурологією, етнолінгвістикою, етнопсихолінгвістикою і представлена науковими дослідженнями концептів окремої [етно]культури, або [етно]культурних концептів (В.Топоров, Ю.Степанов, В.В.Жайворонок, С.Воркачов, Є.Воркачова, О.Прохвачова, О.Селіванова, С.Форманова, Т.Мазур, К.Антонюк, О.Петриченко, Ж.Черська, І.Розмарица, Т.Попова, Т.Чаюк, О.Швед та ін.);

2) *порівняльна лінгвоконцептологія*, в аспекті дослідницьких проблем якої порівняння концептуальних картин світу різних [етно]культур або концептуалізацію того самого фрагмента дійсності чи знання про нього як міжмовної універсалії в різних лінгвокультурах (А.Вежицька, М.Красавський, Г.Макарова, І.Голубовська, В.Старко, С.Запольських, У.Карпенко, С.Мартінек та ін.);

3) *художня лінгвоконцептологія* у її тісній взаємодії з лінгвостилістикою та лінгвофольклористикою, об'єктом дослідження якої є або [літературно-] художні концепти, що їх вивчають мовознавці та літературознавці з огляду як на окремий літературно-художній твір, так і життєдіяльність того чи іншого поета / письменника, або [художні] концепти в контексті уснопоетичної народної творчості (М.Ткачук, Д.Колесник, Л.Масенко, А.Башук, Н.Юшкова, І.Каменська, Н.Єрмеєва, Г.Пасічник, Л.Іванова, В.Кононенко, М.Вовк, О.Кагановська, Н.Кулик, Н.Зайчук, Т.Ященко, О.Сахно, Н.Банковська, С.Шуляк, О.Криштанович, Н.Вдовиченко, І.Павленко та ін.);

4) *наукова [лінгво]концептологія* у її тісній взаємодії з термінознавством, у центрі уваги якої перебувають наукові концепти переважно суспільних наук (Н.Арутюнова, Т.Волкова, В.Зусман, Т.Скороспелова, К.Петров, Дж.Сартори, А.Соколова, Г.Огаркова, В.Кравченко та ін.);

5) *лінгвоконцептографія*, або *лінгвоконцептологічна лексикографія*, пов'язана зі створенням словників концептів, і в цьому контексті словників стереотипів, символів, образів, констант національної свідомості та опрацюванням їхніх теоретичних заasad, що виявляє тісні зв'язки як із власне лексикографією та ідеографією, так і соціо-та [етно]психолінгвістикою: Laffal J. A Concept Dictionary of English (1973); Słownik stereotypów i symboli ludowych / Концепція са́лосці і редакція: Jerzy Bartmiński (1996, 1999); Степанов Ю. Константы. Словарь русской культуры (1997); Словник символів культури України / За ред. В.Коцур, О.Потапенка, М.Дмитренко (2002); 100 найвідоміших образів української міфології / За ред. О.Таланчук (2002) та ін.; Україна в словах. Мовоукраїнознавчий словник-довідник: Навчальний посібник / Упоряд. Н.Данилюк (2004) та ін.

У лінгвоконцептологічних дослідженнях стають помітними тенденції до вивчення концептуальних структур:

1) у межах однієї або кількох функціонально визначених картин світу, наприклад: *наївно-побутової, художньої та частково наукової* (М.Красавський, І.Голубовська); *наївної* (лише із фрагментарним залученням художнього бачення) та *наукової* (С.Жаботинська, В.Карасик, Г.Слишкін, Я.Набієва, Л.Сваричевська, Г.Огаркова); *побутової (наївної) та художньої* (О.Селіванова, Н.Гуйванюк, Н.Руснак, С.Воркачов, О.Аргуткіна, О.Прохвачова, Є.Яковенко); *наукової та художньої* (Т.Космеда);

2) крізь призму того чи іншого рівня організації лінгвістичного знання, наприклад, *лексико-семантичного та лексико-фразеологічного* (О.Селіванова, Г.Пасічник, Г.Кравченко, Н.Шаповалова, В.Кравченко, Н.Лантух, І.Павленко, С.Мартінек, Є.Давиденко, Т.Сорока, Н.Іваненко, О.Вострова, Ж.Черська, З.Гузенко та ін.), *граматичного* (С.Жаботинська, Т.Яценко) або різних організаційних рівнів, зокрема лексичної (лексико-семантичної та лексико-фразеологічної), словотвірної, синтаксичної, а також сенсорно-рецептивної та емоційно-оцінної концептуалізації дійсності (І.Голубовська);

3) у контексті певного розділу мовознавства, наприклад, *діалектології* (Н.Гуйванюк, Н.Руснак), *психолінгвістики* (С.Мартінек), *лінгвокультурології* (С.Воркачов), *етнопсихолінгвістики* (В.Красних) тощо;

4) з огляду на той чи інший мовний аспект, наприклад, *аксіологічний* (Т.Космеда), *фреймовий* (С.Жаботинська, У.Карпенко), *дискурсивний* (К.Кусько, Л.Науменко) тощо.

Сьогодні можна також говорити й про впровадження лінгвоконцептологічного підходу в термінознавстві. З'являються наукові розвідки, зорієнтовані на когнітивне, зокрема дискурсивне та власне концептуальне бачення галузевих термінологій в контексті міждисциплінарних зв'язків. Це переважно дослідження-описи:

- окремого наукового концепту (концепт = концептосфера як мінімум інформації, фрагмент-одиниця), наприклад: інтерпретації базових метафоричних моделей концепту «*Європа*» в політичному дискурсі з питань європейської інтеграції (В.Кравченко); лексичної, граматичної та лексико-граматичної репрезентації наукового емоційного концепту «*кохання*» в таких наукових дисциплінах, як феноменологія, фізіологія, політична філософія, генетика тощо (Г.Огаркова); теоретичного та прагматичного розуміння концепту «*символ*» у науковій (філософська, психологічна, психоаналітична, лінгвофілософська, етнолінгвістична, герменевтично-філософська, формально-логічна акциденції) та мовній картинах світу (Л.Сваричевська); структуризації концептосфери *чай* шляхом логічного поділу її на термінологічні поля в українській підмові харчування та торгівлі (С.Руденко, Л.Сапожнікова) [Кравченко 2003; Огаркова 2004; Сваричевська 1994; Руденко, Сапожнікова 2004]; взаємодія етичних концептів «*истина*», «*добро*», «*красота*» (Н.Арутюнова); «*прекрасное*» – «*уродливое*» у французькому аргі (Е.Береговська) [Логический анализ языка, 2004, 5–29];

- концептуального апарату тієї чи іншої галузі знання, концептуарії того чи іншого наукового або термінологічного дискурсів, наприклад: в галузі семіотики – концептів «*образ*», «*фігура*», «*метафора*», «*символ*», «*знак*», «*емблема*» (Н.Арутюнова) [Арутюнова 1999, 313–346]; в діловому англійському дискурсі – концептів *busy* (діяльний, зайнятий), *enterprise* (підприємництво), *manage* (керувати), *market* (ринок), *profit* (прибуток), *business* (справа, бізнес) (Л.Науменко) [Науменко 2004]; концептуального апарату термінології англійського літературознавства (Т.Волкова) [Волкова 2002];

- термінологічних одиниць як номінацій, що є національно специфічними формами мовного вираження (лексичними репрезентаціями) єдиного інваріанта наукового знання того чи іншого образу відповідного предмета або поняття, тієї чи іншої концептуальної моделі, наприклад, предметів і понять морської справи (Н.Полупанова) [Мова і культура 2002, 73–77];

- концептосфери певної галузі знання (концептосфера як максимум інформації, сукупність фрагментів-одиниць), наприклад: концептосфери економіки як системної сукупності «поняттєвих областей, знань, теорій, що відображають суспільно-економічні відносини між людьми, досвід» за допомогою такого структурного елемента як термінологічний фрейм – лексико-семантичної системи термінологічних одиниць, що асоціюються з відповідними економічними знаннями, теоріями, концептом, де зміст концепту може змінюватися залежно від конкретних економічних, політичних, етнічних обставин (С.Рибачок) [Мова і культура 2002, 73–77]; концептуального поля «*прекрасное*» в ідеосфері Г.Іванова (І.Тарасова) [Логический анализ языка 2004, 136–142];

- концептуарії форми в контексті етнопсихічних особливостей мислення українців, репрезентованої в словообразах – «відео»- / візуально-графічній формі терміна на позначення архітектурної та предметно-просторової форми, а також у мислеобразах – геометричних першотектонах внутрішньої форми як первісно етимологічного значення (Х.Крамарчук) [Крамарчук 2004];

- термінології як метамови в контексті дискурсу, де концепт розглядається як головна опосередкована філософсько-світоглядна концепція між соціумом та універсумом (космосом) і водночас символічний інтенціональний образ, який експліцитно об'єктивується в обрядових термінах, а імпліцитно – в численних обрядових атрибутах (Ф.Євсєєв) [Мова і культура 2002, 14–30].

- концептуальних метафор у науковому тексті, наприклад: корелятив концептуальних метафор, які використовуються в англомовних наукових текстах, що репрезентують основні домени концептосфери *людина* (І.Школенко) [Школенко 2003] тощо.

Лінгвоконцептологічний підхід у термінознавстві перегукується із власне впровадженням наукового методу концептуального аналізу в різні галузі суспільного знання, що знайшло відображення в оперуванні терміном *науковий концепт*. Сьогодні в галузі суспільних наук (безвідносно до лінгвістичного аспекту) як наукові розглядають, наприклад, концепти «*етнос*», «*нація*», «*комунікація*», «*спілкування*» у фавовій мові вчених-гуманітаріїв (М.Каган); «*ментальність*» у межах курсів «Антропологія культури», «Теоретична етнологія», «Культурна антропологія» (А.Соколова); «*жанр*» (С.Штирков); «*література*» (Ж.Дельоз); «*тероризм*» (К.Петров); «*плюралізм*», «*інтеграція*», «*мобілізація*» та ін. у порівняльній політології (Дж.Сарторі) тощо [Левчук, Егоров 2003; Соколова 2002; Штирков 1998; Кузнецов 2003; Петров 2003; Сарторі 2003; Сарторі* 2003; Сарторі** 2003]; концепту «*красоты*» крізь призму металексики (О.Леонтьєва) [Логический анализ языка 2004, 561]; концепти «*система*», «*функция*», «*доминанта*», «*установка*», «*литературная личность*», «*литературный факт*», «*литературная эволюция*» у філологічній (лінгвопоетичній) концепції Ю.Тинянова (К.Ахмед'яров); «*література*» в гуманітарних дисциплінах (В.Зусман) [Ахмедьяров 2001; Зусман 2003, 6–10; Зусман 2001].

У різних галузях сучасної лінгвістики (у тому числі й термінознавстві) зростає когорта науковців, які у своїх наукових пошуках апелюють до нового методу аналізу мовних явищ – *концептуального аналізу*.

Якщо в основі структурно-системного підходу до вивчення галузевих термінологій лежить лінійний принцип аналізу мовного матеріалу, де лінгвоніми *термінопоняття / наукове поняття, термін і термінологічна одиниця* здебільшого вживаються як синоніми на позначення того чи іншого елемента терміносистеми, то лінгвоконцептологічний підхід у термінознавстві дає можливість чітко диференціювати *термінопоняття / наукове поняття* як ментально-мовну структуру, *термін* як вербальну форму вираження наукового поняття / термінопоняття і *термінологічну одиницю* як фрагмент спеціального знання у тому чи іншому термінолекті.

Якщо традиційний підхід опирається на мовну однозначність терміна, то лінгвоконцептологічний – на концептуальну (а не мовну) багатозначність термінологічної одиниці. Лінгвоконцептологічне бачення тих чи інших проблем у термінознавстві вимагає оперування не лише поняттям «терміносистема» (термінологія як система понять тієї чи іншої галузі знань або діяльності; системні явища як фрагменти наукової картини світу), а й поняттям «термінолект» / «термінолектна мова» (крім системних, існують ще й позасистемні та асистемні явища, які не завжди можна чітко структурувати в тих чи інших зв'язках та відношеннях, що також є фрагментами наукової картини світу) та «наукова картина світу»¹.

Традиційна диференціація еквіполентів 'термінологія = термінознавство' (розділ лексикології, що вивчає термін як лінгвістичну та функціональну одиницю словникового складу мови), 'термінологія = терміносистема' (сукупність термінологічних одиниць тієї чи іншої галузі знання та відношення між ними) у контексті лінгвоконцептологічних досліджень виявляє новий тип еквіполентних відношень, а саме: 'термінологія = терміносистема = термінолект', які залежно від аспекту того чи іншого дослідження можуть або ототожнюватися, або диференціюватися.

Структурно-системний підхід у термінознавстві розглядає термінологічні одиниці в контексті: а) теорії поля, де розмежовуються власне вузькогалузева (ядерна) і міжгалузева (така, що перебуває на периферії термінологічного поля) лексика тієї чи іншої галузі знання; б) ідеографічної (тематичної) організації термінопонять, де терміни структуруються за лексико-семантичними (термінологічними) полями, тематичними (лексико-семантичними) групами, підгрупами, рядами, парами, що знаходить вира-

¹ У поняттєвій структурі лінгвоніма *терміносистема* актуалізується зміст 'зберігання й передавання систематизованої у певній ієрархічній залежності інформації, яка акумулюється у спеціальних термінопоняттях та відношеннях між ними'. Лінгвонім *термінолект* вживасмо на позначення, в одних випадках, окремо взятої галузі наукового знання або професійної діяльності людини, в інших – функціонального різновиду мови спеціального призначення. Останнє розуміння продукує лексико-семантичне варіювання: а) 'соціально-функціональний різновид кодифікованої національної мови, який є засобом спеціального спілкування людей, задіяних у тій чи іншій галузі знання або професійної діяльності, і виявляє себе у певній сукупності ознак, що характеризують його словотвірну будову, лексичний склад, а також функціональне навантаження у соціумі'; б) 'соціально-професійний діалект як відгалуження загальнонародної мови, уживаної в середовищі окремо взятої групи населення, професійний статус якої зумовлений відповідною ієрархією суспільних відносин'.

ження у відношеннях полісемії, синонімії, антонімії, міжгалузевої омонімії, гіперіпонімії тощо. Впровадження лінгвоконцептологічного підходу до вивчення мовного матеріалу в термінознавстві ініціює ідею *терміносфери*, яка передбачає як лінійне, так і нелінійне структурування термінопонять та відношень між ними, а отже, таке бачення проблеми, де польові та ідеографічні структури є лише фрагментами концептосфери конкретно-наукової картини світу, яка швидше нагадує голографічне утворення з численними різновекторними зв'язками та місцями розриву як фрагментами незнання у знаннєвому континуумі.

Якщо в традиційному підході до вивчення окремих термінологій термінологічні процеси розглядаються зовні, з позиції термінолога-спостерігача, то концептологічний підхід передбачає висвітлення тієї ж самої проблеми зсередини, з позиції термінолога-творця як мовної особистості, а наукового співтовариства як особливої мовної спільноти, члени якої домовляються між собою про можливість / доцільність функціонування того чи іншого термінопоняття, погоджуючись з умовністю його меж.

Зазначимо також, що лінгвоконцептологічний напрям досліджень в українській термінології поки що не представлений фундаментальними працями, а тому видається актуальним у цьому контексті розроблення теоретичних положень щодо лінгвістичного опису ментально-змістової організації, типології й топології, а також вербальних та невербальних репрезентацій наукових концептів, опираючись на які, можна було б описати мовну концептуалізацію фрагментів знання тієї чи іншої конкретно-наукової картини світу. Одним із чинників утвердження цього напрямку, що формується як інтегральна дисципліна, є загальна тенденція до глобалізації, яка активно виявляє себе в міждисциплінарних зв'язках майже в усіх ланках людського життя.

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М.: «Языки русской культуры», 1999. – I–XV, 896 с.; 2. Ахмедьяров К.К. Ю.Н.Тынянов о функционально-динамической природе художественного слова // Текст. Структура и семантика. – М.: Наука, 2001. – Т. 1. – С. 176–182; 3. Волкова Т.Я. Концептуальный аппарат и структурно-семантические та генетические особенности терминологии английского литературоведения: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Одеський нац. ун-т ім. П.І.Мечникова. – Одеса, 2002. – 19 с.; 4. Зусман В.Г. Концепт в системе гуманитарного знания // Вопросы литературы. – М. – 2003. – № 2. – С. 3–29; 5. Зусман В.Г. Диалог и концепт в литературе: Литература и музыка. – Нижний Новгород: ДЕКОМ, 2001. – 168 с.; 6. Кравченко В. Базові метафоричні моделі з концептом Європа у політичному дискурсі // Семантика мови і тексту: Зб. ст. VIII Міжнар. наук. конф. – Івано-Франківськ: Плай, 2003. – С. 271–274; 7. Крамарчук Х. Проблематика нормативної термінології словника архітектурних і предметно-просторових форм (визначення терміна і асоціативно-образна продуктивність поняття) // Проблеми української термінології: Збірник наукових праць. – Львів: Ліга-Прес, 2004. – С.155–162; 8. Кузнецов К. Концепт в теоретических построениях Ж. Делеза (Реконструкция концепта «литература» // Вопросы литературы. – М. – 2003. – № 2. – С. 30–46; 9. Левчук Е.С., Егоров Д.С. Потенциал социально-гуманитарных наук и проблемы развития современного российского общества // «Полис» («Политические исследования»): Научный культурно-просветительский журнал. – М. – 2003. – № 4 (75). – С. 181–182; 10. Логический анализ языка. Языки эстетики: Концептуальные

поля прекрасного і безобразного / Отв. ред. Н.Д.Арутюнова, М.: Индик, 2004. – 720 с.; *Маслова В.А.* Лингвокультурология: Учебное пособие. – М.: ИЦ «Академия», 2001. – 208 с.; 11. *Мова і культура*: Наукове видання. Серія «Філологія». – Київ: Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2002. – Т.2 / 2. – Вип.5. – 309 с.; 12. *Науменко Л.П.* Діловий англомовний дискурс у ключових концептах // *Культура народів Причорномор'я*: Научний журнал. – Симферополь. – 2004. – Том 1. – № 49. – С. 40–44; 13. *Огаркова Г.* «Кохання» як науковий емоційний концепт // *Мовні і концептуальні картини світу*: Зб. наук. пр. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2004. – С. 55–59; 14. *Петров К.С.* Структура концепта «тероризм» // «Полис» («Политические исследования»): Научный культурно-просветительский журнал. – М. – 2003. – № 4 (75). – С. 130–141; 15. *Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира* / Б.А.Серебрянников, Е.С.Кубрякова, В.И.Постовалова и др. – М.: Наука, 1988. – 216 с.; 16. *Руденко С., Сапожнікова Л.* Класифікація понять як концептуальна основа визначення термінологічних полів в українській підмові харчування та торгівлі // *Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка*». Серія: «Проблеми української термінології». – Львів: Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2004. – № 503. – С. 97–103; 17. *Сартори Дж.* Искажение концептов в сравнительной политологии (I*) // «Полис» («Политические исследования»): Научный культурно-просветительский журнал. – М. – 2003. – № 3. – С. 67–77; 18. *Сартори Дж.* * Искажение концептов в сравнительной политологии (II*) // «Полис» («Политические исследования»): Научный культурно-просветительский журнал. – М. – 2003. – № 4. – С. 152–160; 19. *Сартори Дж.* ** Искажение концептов в сравнительной политологии (III*) // «Полис» («Политические исследования»): Научный культурно-просветительский журнал. – М. – 2003. – № 5. – С. 65–75; 20. *Сваричевська Л.Ю.* Концепт символу в науковій та мовній картинах світу // *Мова і культура*: Наукове видання. Серія «Філологія»: Лингвокультурологічна інтерпретація тексту. – Київ: Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2004. – Т. 4/2. – Вип. 7. – С. 16–22; 21. *Соколова А.А.* Исследование ментальности: генетико-методологический аспект: Дис... канд. филос. наук / МГУКИ. – М., 2002. – 155 с.; 22. *Школенко И.В.* Персонификация в концептуальной метафоре англоязычного научного текста: лингвокультурный аспект // *Мова і культура*: Наукове видання. Серія «Філологія»: Лингвокультурологічна інтерпретація тексту. – Київ: Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2003. – Т. 3/1. – Вип. 6. – С. 286–293; 23. *Штырков С.А.* Фольклорная несказочная проза: проблемы классификации и терминологии // *Мифология и повседневность*: Мат-лы научн. конф. – СПб.: ИДПО, 1998. – С. 196–210.

ЗМІСТ

<i>М.В. Александрович</i>	
НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКСПРЕСИВНОГО МОВЛЕННЯ В ЗАРУБІЖНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ	3
<i>О.М. Алексєєва</i>	
ФУНКЦІОНУВАННЯ АНТРОПОНІМІВ У ХУДОЖНІХ ТВОРАХ ЖАНРУ ФЕНТЕЗІ	7
<i>Н.С. Андріанова</i>	
ЖАНРОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЧАТА	11
<i>Е.М. Андрієвська</i>	
ДО ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ У ФРАНЦУЗЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ	15
<i>Л.А. Андрусь</i>	
СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРОГАТИВІВ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ЖАНРІ.....	19
<i>М.Ю. Антонова</i>	
ДИСКУРСОТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПЕРЕЛІЧЕННЯ	23
<i>О.В. Арделян</i>	
СЛЕНГОВА ЛЕКСИКА МІКРОПОЛЯ 'ЛЮДИНА' У СУЧАСНОМУ МОВЛЕННІ АМЕРИКАНЦІВ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	27
<i>О.В. Асадчих</i>	
КРИТЕРІЇ ВІДБОРУ НАВЧАЛЬНИХ ВІДЕОФОНОГРАМ ТА ФОНОГРАМ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННСВИХ УМІНЬ У СТУДЕНТІВ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ.....	31
<i>Т.Г. Бабаніна</i>	
АНГЛІЙСЬКА ДЛЯ МАТЕМАТИКІВ: ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД	35
<i>К.О. Бабаніна</i>	
КОНЦЕПТ FEU У ТРАГЕДІЇ П. КОРНЕЛЯ «MÉDÉE»	39
<i>Т.В. Бабенко</i>	
НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ДОБУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	44
<i>О.В. Байоль</i>	
ДОСЛІДНИЦЬКІ ПІДХОДИ У ВИВЧЕННІ ДРАМАТУРГІЧНОГО ДИСКУРСУ	48

О.О. Балабан	
ЛАКУНАРНІ ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОЇ МЕТАФОРИ: ЗІСТАВНО-ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ (на матеріалі англійської, французької, російської та української мов).....	56
А. М. Башмакова	
УМІННЯ СТАВИТИ ПИТАННЯ ЯК ОСНОВА ДІАЛОГУ	61
А.М. Безпаленко	
МОВНІ ФАКТИ У ДЗЕРКАЛІ ГЕШТАЛЬТПСИХОЛОГІЇ. ПРИНЦИП СУМІЖНОСТІ І ЗНАЧЕННЯ	65
Т.О. Бідна	
ВІДТВОРЕННЯ ЕВФЕМІЗМІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ КОНЦЕПТУ «ЖІНКА» У ПЕРЕКЛАДАХ РОМАНУ М. МІТЧЕЛ «GONE WITH THE WIND» (ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ).....	74
Н.В. Бойко	
СТРАТЕГІЯ МОВНОЇ САКРАЛІЗАЦІЇ У ФУНКЦІОНАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЄВРОПИ	79
Т.В. Бойко	
ОБРАЗНИЙ КОМПОНЕНТ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТУ MINNE (на матеріалі поезій міннезангу 12 – 14 століть).....	83
Т.М. Болотна, О.В. Зубрицька	
ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ФАКТОРИ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНОГО ТЕКСТУ	88
Н.О. Бондарєва	
ДО ПИТАННЯ КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ У ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ	92
В.В. Бондаренко	
ОРФОЕПІЯ В УКРАЇНСЬКИХ УСНИХ ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	97
М.К. Бондаренко	
ДО ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО АСПЕКТУ ДОСЛІДЖЕННЯ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ РЕКЛАМИ	101
Н.Д. Борисенко	
ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ У ПЕРСОНАЖНОМУ ДИСКУРСІ СУЧАСНОЇ БРИТАНСЬКОЇ ДРАМИ	104
О.В. Борисова	
ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ СТАЛИХ НЕОБРАЗНИХ ВИРАЗІВ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ КОНТРАКТІВ.....	109

О.В. Борисова	
ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ	113
І.М. Боровинський	
ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ОПОЗИЦІЇ «ЖИТТЯ – СМЕРТЬ» В ПОЕЗІЇ АМЕРИКАНСЬКИХ РОМАНТИКІВ	117
О.Є. Борух	
ВПЛИВ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ЧИННИКІВ НА ПРОЦЕС СПІЛКУВАННЯ (на матеріалі найбільш культуромістких лексичних та фразеологічних одиниць турецької мови)	121
А.М. Бочарнікова	
ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ЗАСАДНИЧИХ ПРИНЦИПІВ ПЕРСЬКОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ	125
Г.В. Боярко, Г.П. Проценко	
ЗМІ: ЗАСІБ ПОДАВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ЧИ МАНІПУЛЯЦІЇ?	129
О.М. Братель	
СИНЕСТЕТИЧНІСТЬ ЯК ХАРАКТЕРНА РИСА СЛОВЕСНОГО ПОЕТИЧНОГО ОБРАЗУ ТАНГО	133
А.В. Брожичек	
ВІДМІННОСТІ ВВІЧЛИВОЇ МОВИ ЖІНОК ТА ЧОЛОВІКІВ У ЯПОНСЬКІЙ МОВІ	137
Л.С. Брус	
ФРАНЦУЗЬКА ФЕМІННА ПРОЗА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ	140
Н.В. Василенко	
МАНИПУЛЯТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕЧЕВОЇ ТАКТИКИ КОМПЛІМЕНТА	148
Н.В. Васюкова	
ІНТЕРНЕТ-РЕКЛАМА ВІЙСЬКОВОЇ СПРАВИ ЯК КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ФЕНОМЕН	153
М.Т. Вереш	
АБРЕВІАТУРА У НІМЕЦЬКІЙ ТЕОЛОГІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ	157
Т. П. Вільчинська	
КОНЦЕПТ-ОБРАЗ «ТІНЬ» У ХУДОЖНІЙ МОВІ ХХ ст. (на матеріалі поетичної творчості Б.-І. Антонича)	161
О.К. Вільчинський	
СКЛАДОВІ МЕДІА-РЕАЛЬНОСТІ: ГАЗЕТА «ТЕРНОПІЛЬ ВЕЧІРНІЙ» НА МЕЖІ ІДЕОЛОГІЙ (1990-1991 рр.)	167

І.Г. Войтенко МОВЛЕННСВО-ЕТИКЕТНИЙ СТЕРЕОТИП У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ США	171
І.Г. Воротнікова ЕТИМОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФЕНОМЕНА ЕТИКЕТУ В КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ	175
Г.М. Воскобойник, О.М. Піндрус ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗООЛОГІЧНОЇ НОМЕНКЛАТУРИ.....	180
Н.В. Вострякова ТИПИ ІСПАНСЬКОЇ СЕНСОРНОЇ МЕТАФОРИ ТА ЇЇ ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	185
В.В. Гаврилюк ФОНЕТИКА СПІВОЧОГО МОВЛЕННЯ.....	191
Д.С. Гавура ТЕРМІНОСИСТЕМА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА ТА ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	195
Л.В. Гайдученко ОБ'ЄКТИВАЦІЯ КОНЦЕПТУ МАСШТ (ВЛАДА) У ВЕРБАЛЬНИХ СИМВОЛАХ (на матеріалі німецької мови).....	199
О.А. Гандзій ЖАНРОВО-СТИЛЬОВА СИСТЕМА ПУБЛІЦИСТИКИ РОМАНА ІВАНІЧУКА У СВІТЛІ СЕМІОТИЧНОГО АНАЛІЗУ	203
О.А. Гапченко ПАРАДИГМАТИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ НОМІНАНТІВ ЕМОЦІЙ В УКРАЇНСЬКІЙ І РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ.....	208
Г.П. Гладкова ЛІНГВОКУЛЬТУРНА ТРАНСФОРМАЦІЯ КАРТИНИ СВІТУ КРИЗЬ ПРИЗМУ СЛОВОТВОРУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ Д. ОСТІН ТА Г. ФІЛДІНГ)	212
Ю.А. Глєбова ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ КОЛОРОНІМІВ БІЛИЙ/ЧОРНИЙ В УКРАЇНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ.....	218
Лідія Гнатюк УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЇЇ ІСТОРІЯ ОЧИМА ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ЛІНГВІСТІВ ХХІ СТ., АБО МІФИ І ПРАВДА ПРО УКРАЇНСЬКУ МОВУ В ЄВРОПІ (на матеріалі німецькомовних видань).....	222

У. С. Гнідець	
МОДЕЛЮВАННЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ТВОРАХ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА	226
О.М. Гніздечко	
ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ В АСПЕКТІ ДИСКУРСИВНОЇ ПСИХОЛОГІЇ	231
О.Б. Головка	
ФУНКЦІЇ РІЗНИХ ЧАСТИН МОВИ В ОБ'ЄКТИВАЦІЇ КОНЦЕПТУ РУХ	235
Н.В. Гомон	
СЕМАНТИКА ІСПАНСЬКИХ РЕЧЕНЬ З ПЕРСОНІФІКАЦІЄЮ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ	238
Т.Л. Гончарук	
ВЕРБАЛЬНО-СИМВОЛИЧЕСКАЯ ОБЪЕКТИВАЦИЯ БИНАРНОЙ ОППОЗИЦИИ «НЕБО-ЗЕМЛЯ» В ТЕКСТАХ РУССКИХ ЗАГОВОРОВ	245
Н.М. Гоца	
МОВЛЕННСВИЙ ЖАНР ЯК ОДИН З ОСНОВНИХ КОМПОНЕНТІВ ЖАНРОВО-СТИЛЬОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕКСТУ	249
Г.В. Грезуль	
ДЕЦЮ ПРО МОВНУ ОСВІТУ СТУДЕНТІВ-ПРАВНИКІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	253
Я.С. Грищенко	
МОВЛЕННСВІ АКТИ ЯК ДИСКУРСИВНІ МАРКЕРИ КОМПОЗИЦІЇ ВІРШОВАНОГО ТВОРУ	256
Н.В. Гуйванюк	
КОМУНІКАТИВНО-МОДАЛЬНИЙ СПЕКТР ЗМІСТОВОЇ СТРУКТУРИ РЕЧЕНЬ З ЧАСТКАМИ	260
Г.В. Давиденко	
СТРУКТУРА АРХЕТИПУ ГЕРОЯ НІМЕЦЬКОЇ НАРОДНОЇ ПОБУТОВОЇ КАЗКИ	267
Н.О. Данилюк	
НАЗВА «УКРАЇНА» В НАРОДНОПІСЕННИХ ТЕКСТАХ	273
А.С. Дворніков	
МИКОЛА ЛУКАШ – ПЕРЕКЛАДАЧ ПОЕЗІЇ Ф. ШИЛЛЕРА	277
Д.В. Дергач	
ОСОБЛИВОСТІ ДЕРИВАЦІЇ В АСПЕКТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОНІМІВ У СУЧАСНИХ МАС-МЕДІА	281

Б.А. Дзісь	
ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ INFINITIV I АКТИВ У ШТАБНИЙ ДОКУМЕНТАЦІЇ БУНДЕСВЕРУ ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	289
Н.Ю. Дмитракова	
ЛІНГВОКОМУНІКАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ВСТУПНОГО ТА ЗАКЛЮЧНОГО КОМУНІКАТИВНИХ БЛОКІВ У ДІАЛОЗІ: СОЦІОКОНТРАСТИВНИЙ АСПЕКТ	295
Р.Г. Довганчина	
«ТРОЯНДА ЦЕ ТРОЯНДА ЦЕ ЦИБУЛЯ»: ПОВТОР ЯК ПОЕТИЧНА КАТЕГОРІЯ В ІДІОСТИЛІ Е. ХЕМІНГУЕЯ (перекладацький аспект)	300
І.В. Довженко	
РОЛЬ СИТУАТИВНИХ ЗАВДАНЬ У ФОРМУВАННІ МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ.....	305
Л.В. Домилівська	
ЛІНГВІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ ЯНОВСЬКОГО	308
І.Є. Дубчак	
КОМУНІКАТИВНИЙ ПРОСТІР, ІНТЕРНЕТ, ЗМІ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ.....	313
О.І. Дудченко	
ОНОМАТОПОЕТИЧНА ЛЕКСИКА В ЯПОНСЬКІЙ НАРОДНІЙ КАЗЦІ.....	317
О.В. Дьомкіна	
ОСОБЛИВОСТІ АРГУМЕНТАЦІЇ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПРОФЕСІЙНОМУ СУДОВОМУ ДИСКУРСІ.....	322
М.О. Елисова	
«СВЕЧА» БОРИСА ПАСТЕРНАКА В СЕГМЕНТЕ КУЛЬТОВИХ ОБРАЗОВ-МИФОЛОГЕМ, ИЗОМОРФНЫХ МИРОВОМУ ДРЕВУ	327
В.Г. Жила	
ФРАЗЕОЛОГІЧНИЙ ОБРАЗ У КОНОТАТИВНОМУ АСПЕКТІ НА ПРИКЛАДІ СОМАТИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У КОРЕЙСЬКІЙ МОВІ.....	330
Н.І. Задоріжна	
ПРОСОДІЯ ПЕРЕКОНУВАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ РАДІОРЕКЛАМИ.....	334
Н.Ф. Зайченко, О.Л. Паламарчук	
ОРГАНІЗАЦІЯ КОНТРОЛЮ РІВНЯ ВОЛОДІННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ НАВЧАННЯ: ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ.....	339

Ю.В. Заморська	
ЛОКУЦІЯ КОМУНІКАТИВНОГО АКТУ МОВЧАННЯ У ЯПОНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ	343
С.В. Засєкін	
ПЕРЕКЛАД У ВИМІРІ ПСИХОЛІНГВІСТИКИ	347
Л.Л. Звонська	
РЕЦЕПЦІЯ МОВНО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ АНТИЧНОСТІ КАППАДОКІЙСЬКОЮ ШКОЛОЮ ПАТРИСТИКИ	352
О.А. Зінченко	
ХАРАКТЕРНІ РИСИ УСНОГО МОВЛЕННЯ ТА ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЮ	356
І.П. Забула	
ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АНАЛІЗ РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВ	362
І.М. Іваненко	
ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ЛОГОПЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ	366
Н.В. Іваненко	
НАЦІОНАЛЬНА МОВНА КАРТИНА СВІТУ ЗАСОБАМИ ВИРАЖЕННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ (на матеріалі англійської та української мов)	369
М.Л. Іваницька	
ДІЯЛЬНІСТЬ УСНОГО ПЕРЕКЛАДАЧА ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ ПЕРЕГОВОРІВ	373
А.В. Іванченко	
ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ ДИСКУРС ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ ТА ФАКТОРИ, ЩО ЙОГО СТВОРЮЮТЬ	378
В.Л. Іващенко	
ЛІНГВОКОНЦЕПТОЛОГІЯ І ТЕРМІНОЗНАВСТВО (аналітичний огляд)	382

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

Мовні і концептуальні картини світу

Випуск 26

Частина 1

Відповідальний за випуск: О. С. Снитко
Макет і комп'ютерне верстування: К. Ананко

Підписано до друку 24.02.2009 р.
Формат 60 x 84 $\frac{1}{16}$. Папір офсетний. Гарнітура «Тип Таймс».
Обл.-вид. арк. 28.01. Ум.-друк. арк. 37,9. Наклад 300 прим. Зам. № 987.

Видавничий Дім Дмитра Бураго
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 2212 від 13.06.2005 р.
04080, Україна, м. Київ-80, а/с 41
Тел./факс: (044) 238-64-47, 238-64-49; e-mail: conf@graffiti.kiev.ua
www.burago.com.ua